LIBRI SEX ECCLESIASTICAE RHETORICAE SIVE DE RATIONE CONCIONANDI...

Luis : de Granada

BIBLIOTECA NAZIONALE
VITTORIO EMANUELE
6
8 D
24

LIBRI SEX
ECCLESIASTICAE
RHETORICAE
SIVE DE RATIONE CONCIONANDI

AVCTORE

R. P. M. F. LVDOVICO GRANATENSI

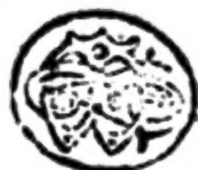
SACR. THEOL. PROFESS. MONACHO DOMINICANO

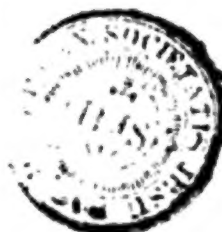
CVRANTE

IOH. BAPTISTA MVNNOZIO

VALENTINO DOCTORE THEOLOGO

VALENTIAE HEDETANORVM

IN OFFICINA VIDVAE IOSEPHI DE ORGA

CIↃIↃCCLXVIII

SVPERIORVM PERMISSV

F.R LVDOVICVS GRANATENSIS

EBORENSI ACADEMIAE virtutum & litterarum altrici,

BONITATEM, ET DISCIPLINAM, ET SCIENTIAM

VVM TE, O ALMA MATER, & egregia virtutum atque diſciplinarum magiſtra, sereniſsimus cardinalis HENRICVS, dominus noſter, e ſuis, ut ita dicam, viſceribus genuerit, nutrierit, & ab ipſis incunabulis in iſtam aetatem & dignitatem provexerit; omneſque curas & cogitationes ſuas in TE una perficienda, cunctiſque muneribus exornanda, poſitas & conſtitutas habeat: dignum profecto eſt, ut nos, qui omnia clementiſsimo principi debemus, & de tua TIBI felicitate gratulamur, numeriſque omnibus abſolutam cupimus, opera quoque noſtra, qualiſcumque ea ſit, ſtudia

tua, aliqua ſaltem ex parte, iuvare curemus. Quum igitur conatus tuos omnes in hoc unum praecipue compares, ut alumnos tuos CHRISTI Domini praecones egregios efficias, qui dominicam meſſem caeleſtis doctrinae fluentis irrigent: operae pretium me facturum putavi, ſi libellum hunc, qui de ratione concionandi agit, TIBI dicarem; quo huius officii rudes atque tirones ad illud commode praeſtandum inſtitueres. Quod eo libentius fecimus, quoniam D. Auguſtinus (a) bene dicendi artem, ſepoſito ad hoc idoneo tempore, in adoleſcentia diſcendam eſſe monet. Quam quidem eo facilius alumni tui aſſequentur, quo plenius a te dialecticis & philoſophicis diſciplinis inſtituti ſunt. Ab his enim fontibus eloquentiae laudem manare, parens ipſius eloquentiae Cicero in his libris, quos *de oratore* (b) inſcripſit, ſub perſona L. Craſsi luculenter probat. Vt igitur hanc bene dicendi facultatem traderemus, neceſſe fuit, praecepta aliquot ex rhetorum officinis colligere: ut huius quo-

(a) *Auguſt. lib. IV. de Doct. Chriſt. cap. 3.*

(b) *De Orat. lib. I. cap. 3. Orat. cap. 4.*

quoque artis diſciplina, quemadmodum & ceterae, ſacrae Theologiae, & divini verbi miniſterio deſerviret. De quattuor igitur praecipuis eloquentiae partibus, nempe, inventione, diſpoſitione, eloquutione, atque omnium potiſsima pronuntiatione, quam etiam actionem vocant, in his libris diſſerimus. Et quidem de pronuntiatione, ſi non meliora, quam alii, certe plura ſcripſimus: quod citra illius opem cetera omnia, quamlibet eximia, frigeant & langueant, atque adeo mortua ſint. Quid enim tam acre aut magnificum eſſe poteſt, quod non iaceat, ſi id remiſſa aut languida voce & geſtu pronuntiaveris? Inventioni autem, quae probandi & amplificandi materiam continet, tum communes locos, tum etiam privatos & ſingulares aſsignavimus. Communes autem locos, unde ad quaeſtiones omnes argumenta promuntur, dialectici in libris topicorum diligenter tradunt. De his igitur parcius loquuti ſumus, quoniam eorum cognitio a dialecticis petenda eſt. De quibus breviter atque dilucide paucis antehac diebus ſcripſit in dialecticis inſtitutionibus R.

P. Petrus a Fonſeca: qui etiam commodiſſimis exemplis, ex ſacris litteris deſumtis, quod ad noſtrum pertinet inſtitutum, praecepta artis illuſtravit. Ad cuius opuſculum ſtudioſum concionatorem remittimus. Ceterum de ſingularibus locis, qui a privatarum perſonarum & rerum circumſtantiis ſumuntur, qui peculiariter ad oratorem pertinent, & magnam vim ad probandum & amplificandum habent, copioſius ſcribendum eſſe duximus. Vt autem, quanta ſit circumſtantiarum vis ad res amplificandas, concionator intelligat, duo inſignia D. Chryſoſtomi exempla, quae properanti mihi, quum ad hunc circumſtantiarum locum veniſſem, exciderunt, hoc in loco attexere libuit. Is igitur illam Domini praedictionem, qua mulieris, caput ipſius ungentis, memoriam per totum orbem celebrandam eſſe dixit, ex omnibus circumſtantiis hoc modo amplificat: (a) „ in omnibus, *inquit*, „ eccleſiis memorari mulierem audimus. „ Sunt conſules, duces, viri, mulieres, no-

„ bi-

(a) *Homil. V. adverſ. Iudaeos, quae exſtat tom. I. pag. 629. ſeq. Oper. edit. cura Bern. de Montfaucon, Pariſ.* 1718.

„ biſes ... in omnibus urbibus: & in quam-
„ cumque orbis partem deveneris, ſummo
„ cum ſilentio audies huius mulieris offi-
„ cium ... *Sunt* reginae, primariaeque fe-
„ minae, *quae* innumerabilia benefacta
„ contulerunt in eos, quibus imperabant:
„ quae ne de nomine quidem ulli notae ſunt.
„ Haec autem abiecta mulier, quae tantum
„ effudit unguentum, toto terrarum orbe
„ decantatur. Ne temporis quidem tam im-
„ menſa longitudo memoriam illius vel ex-
„ ſtinxit, vel exſtinguet unquam: idque
„ quum factum ipſum non eſſet inſigne;
„ quid enim magni erat, unguentum effun-
„ dere? neque perſona eſſet celebris; erat
„ enim mulier abiecta: neque multi teſtes
„ aderant; nam inter diſcipulos res eſt ge-
„ ſta: neque locus nobilis; neque enim hoc
„ fecit per theatrum tranſiens, ſed in domo,
„ decem dumtaxat hominibus praeſentibus.
„ Attamen neque perſonae vilitas, neque te-
„ ſtium paucitas, neque loci obſcuritas, ne-
„ que ulla res alia potuit illius abolere me-
„ moriam. Quin potius reginis omnibus
„ ac regibus univerſis celebrior eſt nunc

„ haec mulier: nec ulla aetas oblivioni tra-
„ didit, quod factum est. „ Hactenus Chrysostomus: qui in huiusmodi circumstantiis excutiendis, ut frequentissimus, ita mirus artifex est. Sed commodissimum amplificationis huius exemplum exstat apud eumdem; quo mundi conversionem, opera atque doctrina Paulli perfectam, inter maxima miracula computat: rem videlicet ex omnibus circumstantiis amplificans, maximeque mirabilem faciens. Sic igitur ait: (a) „ quo
„ modo, *inquit*, Paullus cum illa arte vilis-
„ sima tantam potuit inspirare virtutem (b),
„ quantam ipse rerum testatur effectus? Ho-
„ mo etenim ignobilis, abiectus, & circum-
„ foraneus, qui artem exercebat in pellibus,
„ in tantum virtute progressus est, ut vix
„ tri-

(a) *Homil. IV. de laud. Paulli Apost. Oper. cit. edit. tom.* 2. *pag.* 494. *seq.*

(b) *In locum verborum:* Quomodo, *inquit*, Paullus cum illa arte vilissima, *rectius diceretur:* Quomodo, *inquit*, Paullo Christus, &c. *Non enim de Paullo dicitur, quod tantam potuit inspirare virtutem; sed de Christo, ut praecedentia Chrysostomi verba evincunt, quae ita habent:* „ Vnde liquido patet, quoniam „ Christus non fuerit magus, „ non seductor, sed qui e contrario horum exstitit emendator, & vere divina virtus, „ nec ulli omnino superabilis: „ idcirco & ipse cuncta vicit atque perdomuit, & Paullo, „ tentoriorum opifici, tantam „ potuit inspirare virtutem, „ quantam ipse rerum testatur „ effectus.

„ triginta annorum ſpatio, & Romanos, &
„ Perſas, & Parthos, & Medos, & Indos,
„ & Scythas, & AEthiopes, & Sauromatas,
„ & Saracenos, & omne prorſus humanum
„ genus ſub iugum mitteret veritatis. Re-
„ ſponde igitur, unde iſte opifex vilis ac
„ publicus, ſtans in loco artis ſuae, ac ſcal-
„ pellum in manu gerens, ita & ipſe philo-
„ ſophatus ſit, & alios docuerit philoſopha-
„ ri, gentes ſcilicet, urbes, atque regiones,
„ maxime imperitus, nec vim in ſe ſermo-
„ nis oſtendens? Audi enim ipſum loquen-
„ tem: (a) *etſi imperitus ſermone, nec pecu-*
„ *nias poſsidens*: nam hoc quoque ipſe te-
„ ſtatur: (b) *uſque ad hanc*, inquit, *horam*
„ *& eſurimus, & ſitimus, & nudi ſumus,*
„ *& colaphis caedimur.* Et quid dico pecu-
„ nias, quum ille ſaepe ne neceſſarium qui-
„ dem haberet cibum, nec, quo ſe circum-
„ daret, indumentum? Quia vero nec de
„ profeſsione clarus fuerit, ipſius diſcipulus
„ oſtendit, dicens: (c) *quoniam manebat a-*
„ *pud Aquilam, & Priſcillam, propterea quod*

„ *eiuſ-*

(a) 2. *ad Corinth. XI. 6.*
(b) 1. *ad Corinth. IV.* 11.
(c) *Actor. XVIII.* 3.

„ *eiusdem artis essent. Erant enim scenofa-*
„ *ctoriae artis.* Non igitur a proavis nobi-
„ lis, quippe qui tam vilis fuisse artis osten-
„ ditur; non a patria, non a gente: tamen
„ progressus in medium, ac tantummodo
„ apparens, inimicorum cuncta turbavit,
„ universa confudit: & sicut in stipulas, aut
„ in foenum ignis immissus, omnia daemo-
„ num opera consumsit, atque in quod vo-
„ luit, omnia convertit ... At nobilis & e-
„ ruditus erat forte persuasor. Nec istud
„ quidem; nam hoc quoque ipse confirma-
„ vit, dicens: (a) *& ego veni ad vos, non*
„ *in sublimitate sermonis aut sapientiae, an-*
„ *nuntians vobis testimonium Christi. Non*
„ *enim iudicavi, me scire aliquid inter vos, ni-*
„ *si Iesum-Christum & hunc crucifixum. Et*
„ *sermo meus, & praedicatio mea non in*
„ *persuasibilibus* humanae *sapientiae verbis.*
„ Sed causa nimirum ipsa praedicationis e-
„ rat idonea, quae ad se pertraheret audien-
„ tes. Accipe quid etiam super hac re ipse
„ pronuntiet. (b) *Quoniam*, inquit, *Iudaei si-*
„ *gna petunt, & Graeci sapientiam quae-*
„ *runt:*

(a) *1. ad Corinth. II. 1. 2. 3. 4.* | (b) *1. ad Corinth. I. 22. 23.*

„ *runt : nos autem praedicamus Christum*
„ *crucifixum ; Iudaeis quidem scandalum,*
„ *gentibus autem stultitiam.* Sed securitate
„ ac libertate, inquis, fruitus est. At omni-
„ no a periculis numquam respiravit: (a) *&*
„ *ego*, inquit, *in infirmitate & timore &*
„ *tremore multo fui apud vos* ... Quum igi-
„ tur praedicator imperitus, quum etiam
„ pauper esset, & prorsus ignobilis; & quod
„ praedicabatur, non modo commendatio-
„ ne sui esset vacuum, verum etiam offen-
„ sione plenissimum; & auditores ipsi in-
„ opes, imbecilles, atque omnino nulli; &
„ pericula tam crebra, tam varia, non do-
„ ctoribus solum, sed etiam discipulis im-
„ minerent; & crucifixus esset, qui annun-
„ tiabatur adorandus: ... nonne lucidissime
„ claret, divina hoc & ineffabili quadam
„ virtute perfectum? „ Hactenus Chryso-
stomus. Quem eius locum, quoniam mire amplificandi rationem, quae praecipua concionatoris virtus est, & circumstantiarum usum docet, hic adscribere libuit: ut quem ex eis commode tractatis fructum Ecclesia-

stes

(a) *1. ad Corinth. II. 3.*

ſtes colligere poſſet, aperte monſtrarem. Accipe igitur, INCLYTA MATER, munuſculum hoc noſtrum, quo filios TVOS ad divini verbi miniſterium imbuas: in cuius pia & fideli tractatione, magna ſalutis humanae portio ſita eſt. Cuius rei periculum iam feciſti, dum multos filiorum TVORVM, magiſterii dignitate laureatos, per varia huius dioeceſis loca ſpargis, qui ſalutaris doctrinae ſemine eccleſiarum arva fecundant. Iam enim illud Eccleſiaſtici TIBI iure & merito convenit: (a) *aperta ſunt prata, & apparuerunt herbae virentes, & collecta ſunt foena de montibus.* Illud autem diligentiſſime curato, ut aſsiduis precibus a Deo contendas, ut parentem atque altorem TVVM quam diutiſsime ſervet incolumem, qui tam multa in TE munera contulit, & multa item collaturus eſt: ut tandem partibus omnibus integram & abſolutam, quum hinc ad ſuperos diſceſſerit, TE relinquat, videatque filios filiorum ſuorum, & eccleſiam ſuam, opera atque doctrina eorum, virtutibus cunctis egregie ornatam & ſtabilitam. VALE.

IOH.

(a) *Prov. XXVII. 25.*

IOH. BAPT. MVNNOZI

PRAEFATIO

VOD plerisque accidere animadverto, ut, quum omnem prope aetatem in scholis ac libris contriverint, extrema demum senecta aut nihil sapere videantur; aut, si quid sapiant, orationis splendore illustrare cogitationes suas nesciant: id equidem in nostratium bene multis cum dolore video, fateri certe in hodierna litterarum luce propemodum erubesco. Atque, ut de umbraticis illis immedicabilibus taceam, ad delenda ingenia natis, qui eruditioni ac bonis libris bellum indixerunt; non possum non illorum accusare socordiam, qui, quantacumque demum scientia rerumque cognitione polleant, bene tamen dicendi arte destituti sunt. Nam quemadmodum eloquentia sine sapientia nimium obesse plerumque, prodesse numquam civitatibus potest; ita & sapientia perparum e rei publicae commodis fuerit, sine eloquendi facultate (a). Neque vero sapiens omnino existimandus est, cui una de summis virtutibus, dicendi prudentia, atque ingenii lumen eloquentia desit. Quamobrem merito eam acutissimi philosophorum Stoici, virtutem ac sapientiam esse dixerunt (b). Aristoteles vero cum prudentia iungebat: qui enim eloquentiae verae dat operam, eum & prudentiae dare, inquit gravissime Tullius (c).

Sed

(a) Cic. *de Invent.* lib.I. cap.1. Exstant in hanc sententiam elegantissima Ben. Ariae Montani carmina *Rhet.* lib. I. vers. 33. seqq.

Quid moror? exactis cumula virtutibus unum.
Sit sapiens, sit multa sciens, sit denique quidvis,
Desit at una illi facundia, cetera pictum
Iudico, & algentes umbras, vultusque tabellae
Afflictos, sunt vana & nomina praedita nullo
Vivendi sensu, tenebrisque absconditus ignis.

(b) Apud Cic. *de Orat.* lib. III. cap. 18.

(c) In *Bruto*, sive *de claris Oratoribus*, cap. 6.

Sed haec missa faciamus, quae & per se sunt manifesta, & ab aliis uberrime demonstrata, nec desiderant orationem meam. Ad Rhetoricam potius accedamus, cuius originem & progressus primum indicare constitui, de evangelicae praedicationis initio atque oratoribus christianis, de eloquentia sacra eiusque scriptoribus, sin minus pro dignitate, pro epistolae certe modulo, deinceps loquuturus.

Atque, ut a rei definitione ordiamur, Rhetoricam esse artem bene dicendi, norunt omnes. Qui enim bene dicit, is Graecis *Rhetor* dicitur, unde Rhetoricae nomen derivatur. Huius vero artis inventor, si poëtis ac Diodoro credimus, Mercurius perhibetur. Hinc illa Horatii: (a)

Mercuri, facunde nepos Atlantis,
Qui feros cultus hominum recentum
Voce formasti catus, & decorae
More palaestrae.

Verum nec poëtis adhibenda fides, qui fabulas ubique consectantur, nec Siculus ille sine iudicio legendus est (b). Constat enim, magnae illi Graeciae, ut ceterarum artium fere omnium, & Rhetoricae originem propagationemque deberi. Quis vero a prima inventoris gloria celebrari debeat, id quidem haud satis exploratum est.

Empedoclem Agrigentinum, Parmenidis auditorem, primum fuisse, qui moverit aliqua circa Rhetoricam, scribit Quinctilianus(c). Cuius sententiae fuerunt Aristoteles(d), Sextus Empyricus (e), ac Diogenes Laërtius, qui ut Zenonem Dialecticae, sic & Empedoclem Rhetoricae inventorem facit (f). Quam gloriam alii Coraci tribuunt, quod ni-

(a) *Odar.* lib. I. ode 9.

(b) Parum sibi constare videtur Diodorus Siculus, gravissimus ceteroqui auctor. Etenim *Biblioth.* lib. I. sec. 16. pag. 19. & sec. 43. pag. 53. artium & loquelae repertorem facit Mercurium; quum tamen lib. V. sec. 75. pag. 391. inde illi *Hermetis* nomen, quod *interpretem* sonat, obvenisse afferat, *quod singula, in mandatis tradita, dilucide interpretetur.* Additque: *Non quidem nominum & dictionum inventor hic fuit, sed integram & perspicuam eloquutionem impensius ceteris excoluit.*

(c) *Instit. Orat.* lib. III. cap. 1.

(d) In *Elench. Sophist.* cap. 34.

(e) *Adversf. Mathem.* lib. VII. sub init. pag. 139.

(f) Lib. VIII. cap. 2. num. 3. sec. 57.

nimirum is, eiusque discipulus Tisias, Cicerone teste (a), artem & praecepta primi conscripserint. Nam quod de antiquissimo Pithei libro, quem, ab homine Epidaurio editum, legisse se memorat Pausanias (b), parum vero simile videtur. „ Quis enim sibi persuadere possit, inquit Vossius (c), aetate Pausaniae, qui sub Hadriano caesare vixit, exstitisse in arte hac aliquid antiquius bello Troiano, atque ipsis Herculis temporibus ?

Exceperunt priores illos Gorgias Leontinus, vir, ut Laërtius ait (d), in oratoria eximius, Sopylus (e), eiusque filius Antiphon Rhamnusius, Periclis, Socratis, ac Thucydidis praeceptor (f), „ qui primus, inquit Plutarchus (g), „ rhetoricum artificium tradidit, &, quod sollers esset, „ Nestor appellabatur (h). „ Rhetoricam deinde tractaverunt Lysias, Isaeus, & Theodorus Byzantius, qui artem scripsit ieiunam & aridam, meritoque a Platone (i) exagitatus est. Nec praetermittendus divinus ille Plato, qui, tametsi iustam artem minime tradiderit, Rhetoricae tamen naturam plane explicuit; & sophistas praeterea insectatus fuit, qui eloquentia abutebantur, rectumque egregiae artis usum pervertebant (k). Huius aequalis fuit Isocrates, Gorgiae auditor, „cuius praestantissimi fuerunt discipuli in „ omni studiorum genere: eoque iam seniore, ... (tanti „ viri gloria motus, ut inquit Cicero (l),) pomeridianis „ scholis Aristoteles praecipere artem oratoriam coepit, ... „ ac plurimis eam libris complexus est (m). „ Quibus tantam sibi gloriam comparavit, ut Rhetorum quoque, nedum Philosophorum, princeps habeatur. Qui enim post Aristotelem de arte hac scripserunt, Cicero, Dionysius Halicarnassensis, Quinctilianus, hortos suos ex uberrimis illius fon-

(a) In *Bruto* cap. 12.
(b) In *Corinthiacis*, seu lib. II.
(c) Gerard. Ioh. Vossius *de Rhetor. nat. & constitut.* cap. 9.
(d) Lib. VIII. cap. 2. sec. 58.
(e) Confer. Philostrat. in *Antiphonte*.
(f) Apud Platon. in *Menexeno*.
(g) In *vitis Rhetorum*.
(h) Vid. Cic. in *Bruto* cap. 12. Quinctil. *instit.* lib. III. cap. 1.
(i) In *Phaedro*.
(k) In *Gorgia*.
(l) *Tusculan. quaest.* lib. I. cap. 4.
(m) Quinctil. *instit.* lib. III. cap. 1.

fontibus irrigarunt (a).

Eodem tempore Theodectes fuit, & Anaximenes Lampsacenus, Alexandri Macedonis praeceptor (b), verus auctor, ut ego quidem cum Victorio (c) & aliis (d) sentio, Rhetoricorum ad Alexandrum. Hos sequutus elegans & suavis ,, Theophrastus, Aristotelis discipulus, qui de Rhe-,, torica diligenter scripsit. Atque hinc vel studiosius Phi-,, losophi, quam Rhetores, praecipueque Stoicorum ac Pe-,, ripateticorum principes. Fecit deinde velut propriam ,, Hermagoras viam, quam plurimi sunt sequuti: cui ma-,, xime par atque aemulus videtur Athenaeus fuisse. Multa ,, post Apollonius Molon, multa Areus, multa Caecilius, ,, & Halicarnasseus Dionysius (e). Praecipue tamen in se ,, converterunt studia Apollodorus Pergamenus, qui prae-,, ceptor Apolloniae caesaris Augusti fuit; & Theodorus ,, Gadareus, qui se dici maluit Rhodium; quem studiose ,, audisse, quum in eam insulam secessisset, dicitur Tibe-,, rius caesar. Hi diversas opiniones tradiderunt, appella-,, tique inde Apollodorei & Theodorei, ad morem certas ,, in philosophia sectas sequendi. Sed Apollodori praece-,, pta magis ex discipulis cognoscas; quorum diligentissi-,, mus in tradendo Latine fuit C. Valgius, Graece Atticus. ,, Nam ipsius sola videtur ars edita ad Matium, quia cete-,, ras missa ad Domitium epistola non agnoscit. Plura scri-,, psit Theodorus, cuius auditorem Hermagoram sunt qui ,, viderint (f).

Successere iis Apsines, Phoebammo, Aristides technicus, Minucianus, & Hermogenes sophista, cui primum locum post Aristotelem tribuunt quidam eruditi (g). Hunc ve-

(a) Henric. Valesius *de Critica* lib. I. cap. 6.

(b) Suidas verbo *Anaximenes*.

(c) Praefat. in Aristot. Rhetor.

(d) Robortellus *variar. lect.* lib. XIV. cap. 2. Nunnesius in *not. in Phrynicum* pag. 56. Ger. Ioh. Vossius *de histor. Graecis* cap. 10. & *de Rhet. nat. & constit.* cap. 9. Menagius *observat. in Diog. Laert.* lib. II. sect. 3. Capperoner. *in Quinctil.* lib. III. cap. 4.

(e) Pauca, sed egregia, huius ad Rhetoricam pertinentia exstant in Criticis & Rhetoricis.

(f) Quinctil. lib. III. cap. 1.

(g) Apud Graevium *Histor. Biblioth.* sect. 12.

vero Sopater, Syrianus, Marcellinus, Troilus, & Maximus Planudes, commentariis Graecis illustrarunt. Floruit & Aureliani imperatoris tempore Longinus, qui egregium *de sublimi charactere* libellum conscripsit. Atque hic postremus Graecorum est, qui cum primis Rhetoricae scriptoribus conferri possit. Qui enim post ipsum vixere, nihil attulerunt novi; sed aut veteres commentati sunt, aut ex illorum scriptis libellos suos contexuerunt. Quos inter celebriores exstiterunt Alexander & Theo sophistae, Demetrius Alexandrinus, Phalereus vulgo dictus, Aristides rhetor, & Aphtonius, XI. christiani nominis saeculi scriptor, cuius Tzetzes mentionem facit (a).

Ac de Graecis hactenus. Ad Latinos veniamus, apud quos Rhetorica, perinde atque Grammatica, sero, paulloque etiam difficilius recepta fuit (b). Primus enim, qui eam Romae tradidisse memoratur, est L. Plotius Gallus, extremis L. Crassi temporibus, Cicerone etiam tum puero (c): quem M. Coelius, ut inflatum ac levem & sordidum derisit, atque ordearium rhetorem appellavit (d). De Rhetorica vero primus inter Romanos scripsit M. Cato Censorius, quaedam etiam M. Antonius inchoavit (e). Sequuti deinde minus celebres, quos inter L. Otacilius Pilitus, Cn. Pompeii in Rhetoricis praeceptor, fuit (f). Floruit deinceps eloquentiae parens Cicero, cuius de Rhetorica scripta & merita notiora sunt, quam ut a me commemorari debeant. Quamquam non desint, qui eum meliorem oratorem fuisse, quam rhetorem, arbitrentur (g). AEqualis Tullii fuit L. Cornificius, quem auctorem esse librorum ad Herennium, viri doctissimi (h) validissimis probarunt argumentis. Ad idem tempus referendus est Epidius, qui, inter ceteros, M. Antonium & Augustum docuit; itemque Sextus Clodius, de quibus mentionem facit Tranquillus.

(a) Ioh. Tzetzes *variar. histor.* Chiliad. XI. vers. 121. seqq. pag. 206.

(b) Suetonius *de clar. Rhet.* c. 1.

(c) Cic. ad Titinnium.

(d) Apud Suet. *de clar. Rhet.* c. 2.

(e) Quinct. lib. III. cap. 1.

(f) Apud Suet. loc. cit. cap. 3.

(g) Vossius *de Nat. & constit. Rhet.* cap. 13.

(h) Eos videsis apud Voss. loc. cit.

lus (a). Aliqua etiam de hac materia scripsit Sterninius, non nulla Pater Gallio: accuratius vero priores Gallione Celsus, Laenas, Virginius, Plinius iunior, & Rutilius Lupus (b), qui quattuor iunioris Gorgiae libros in unum suum transtulit (c). Addi his meretur Visellius, non negligens quidem auctor, ut inquit Quinctilianus (d). Excelluit vero praeter ceteros M.Fab. Quinctilianus, Plinii iunioris praeceptor (e), vir summus, acri iudicio praeditus, & eruditione etiam singulari: qui, post impetratam studiis suis quietem, quae per XX. annos erudiendis iuvenibus impenderat (f), oratorias institutiones composuit, uberrimas quidem illas, & numeris paene omnibus absolutas (g). Nec praetereundus nobis est auctor dialogi *de caussis corruptae eloquentiae*, qui Fabii, Tacitive, nomine circumfertur. Cuius scriptorem, quisquis demum ille fuerit, tanto in honore habet Iustus Lipsius, ut conferre eum cum optimi saeculi & optimae notae scriptoribus nequaquam vereatur (h).

Scripsere praeterea de Rhetorica Aquila Romanus, Iulius Ruffinianus, Curius Fortunatianus, Marius Victorinus, Sulpicius Victor, Emporius, aliique non pauci, cum prioribus illis minime conferendi. Nam quemadmodum Graecis Rhetoribus finem imposuit Longinus; ita Latinis Fabius Quinctilianus. ,, Etenim, ut praeclare inquit noster ,, Vives (i), studium artis oratoriae prorsum sublatum cir-,, citer Antoninorum tempora: quum iurisconsulti, qui plu-,, rimum valebant gratia apud principes, decrevissent ipsi ,, soli totum occupare ... *Tunc vero* declamari quoque est ,, de-

(a) Sueton. *de clar. Rhet.* cap. 4. & 5. Alios Rhetores, quorum mentionem fecisse Suetonium, Achillis Statii MSS. testantur, vid. apud Voss. loc. cit.

(b) Quinctil. lib. III. cap. 1.

(c) Quinctil. lib. IX. cap. 2.

(d) Loco cit.

(e) Plin. lib. II. epist. 14.

(f) Quinctil. in *prooem.* lib. I.

(g) Angelus Politianus praefat. in Quinct. institutiones, *Quinctilianum vero*, inquit, *non nos quidem illum Ciceroni praetulerimus, sed has certe eius oratorias institutiones Rhetoricis Ciceronis libris pleniores uberioresque esse existimamus.*

(h) Legatur I. Lipsii praefatio in hunc dialogum.

(i) Ioh. Lud. Vives *de caus. corrupt. art.* lib. IV. oper. tom. I. pag. 400.

„ desitum & artem cognosci, quae nihil erat sine exerci-
„ tio profutura.

Sed de artis scriptoribus plura fortasse dicta sunt, quam ut praefationis angustiae pati videantur. Quae tamen speramus nec ingrata futura lectoribus, nec exiguae utilitatis. Multum enim interest eorum cognitio, qui in ea arte aut scientia, cui navamus operam, cum laude versati sunt. Quorum in pluribus ignoratio efficit, ut, quum bonas horas in libris inutilibus legendis collocarint, oleum & operam irreparabili prorsus damno perdiderint. Quod si hac nos disputatione assequeremur, ut praeclara Aristotelis, Tullii, Quinctiliani, Hermogenis, ac Longini de Rhetorica scripta, diurna nocturnaque manu versarent oratoriae sacrae studentes, abunde magnum laboris nostri praemium existimabimus.

Deveniamus iam ad evangelicam praedicationem, si prius tamen non nulla de concionandi origine, & concionibus Iudaeorum, praeter propositum breviter disputaverimus. Ac primus omnium, qui concionandi munus obiverit, Moses memoratur. Nam quum legis tabulas, Dei digito scriptas, in monte recepisset; populum, concione habita, de lege edocuit, atque ad bene beateque vivendum informavit (a). Isaiam (b) quoque, Ieremiam (c), Ezechielem (d) misit Deus, ut animum, illius beneficiorum immemorem, Israëlitis exprobrarent, ac Ierosolymitanae urbis eversionem vaticinarentur. Iudaei autem, trans Euphratem captivi, ad eumdem Ezechielem, verbum Domini audituri, convenerunt (e). Frequentiores apud Iudaeos conciones fuere, ex quo synagoga instituta fuit: cuius vestigia iam inde ab Elisei temporibus occurrunt (f). Etenim inter synagogarum ministros, publicus quidam erat, qui oraret publice, curaret de legis lectione, & conciones ad populum haberet (g); quique *Chasam*, hoc est, spe-

(a) Exod. XXXIV. 34.
(b) Isaiae VI. 9.
(c) Ierem. II. 1. 2.
(d) Ezech. II. 3.
(e) Ezech. XXXIII. 31.
(f) Elisei aetate religiosi quique viri ad illum die Sabbati, lectionis audiendae causa, conveniebant. 4. Reg. IV. 23.
(g) *Moses enim a temporibus antiquis habet in singulis civitatibus qui eum praedicent in synagogis, ubi per omne sabbatum legitur.* Actor. XV. 21.

ſpeculator, inſpector, cuſtos, epiſcopus, appellabatur (a). Neque apud Iudaeos tantum, verum etiam apud Ethnicos, Graecos & Romanos, alioſque, conciones ſacrae, ſeu publici coetus, habebantur, in quibus populus de religione quiſque ſua inſtitueretur. Sed haec libenter praetermittimus, de quibus diſputare inſtituti noſtri ratio, & propoſita brevitas non ſinit. Eorum tamen cognitio cum per ſe utilis & iucunda eſt, tum a chriſtiani doctoris ſtudio nequaquam aliena: quum illud conſtet, plura, ad concionandi rationem ac ritus pertinentia, ex Hebraeorum & Gentium ritibus chriſtianos deſumſiſſe (b).

Vt vero eo, unde digreſsi ſumus, revertatur oratio noſtra, evangelicae praedicationis initium a communi omnium ſervatore Ieſu-Chriſto ducimus. Quem praecurrit eius nuntius ac teſtis, Iohannes Baptiſta, quo maiorem in natis mulierum excitatum fuiſſe neminem, Chriſtus ipſe teſtatur (c). Hic enim ille eſt, qui ante Dei ſpiritum intonavit, quam hominis vagiret in fletu (d); qui, dum ſexto menſe exſultavit in matris Eliſabethae utero, Chriſti in Virginis uterum adventum nuntiavit. Puerulus adhuc in deſerta conceſsit, quo in loco, perpetuis hymnis & orationibus vacans (e), in diem uſque oſtenſionis ſuae ad Iſraël (f) commoratus eſt. Altero autem & triceſsimo aetatis Chriſti anno, Spiritu Dei actus, venit in regionem Iordanis, praedicans baptiſmum poenitentiae (g) ac Meſsiae adventum: hunc vero veniſſe iam palam annuntians, atque in medio Iſraëlis eſſe, quem tot retro ſaecula exſpectarunt, qui vero ventilabro aream eſſet purgaturus, paleamque abſumturus igne ſempiterno (h). Quo in loco & alios plurimos, & Chriſtum etiam baptizavit (i): adeoque ſe Iudaeis baptiſmo, praedicatione, & inaudito vitae gene-

ne-

(a) Bernard. Lamy *App. Bibl.* lib. I. cap. 8.

(b) Id oſtendit Franc. Bernardin. Ferrarius *de ritu ſac. vet. eccleſiae concionum* variis locis.

(c) Matth. XI. 11.

(d) Chryſol. ſerm. LXXXVIII.

(e) Chryſoſtom. in Matth. homil. XXXVIII.

(f) Luc. I. 8.

(g) Luc. III. 3.

(h) Matth. III. 1. 12. Luc. III. 17.

(i) Matth. III. 6. 16. Marc. I. 4. 9.

mere commendavit, ut eum Mesſiam in lege promiſſum eſſe iudicarent. Quibus per legatos, num Chriſtus eſſet, ſciſcitantibus, vocem clamantis in deſerto eſſe ſe reſpondit, Chriſtum vero aut Eliam negavit (a).

Per idem tempus praedicandi ac docendi munus Chriſtus aggrediebatur. Quamquam omnia, quaecumque ad diem illum geſsit, pro tacita quadam ad omne virtutis & pietatis genus adhortatione haberi poſsint ac debeant. Siquidem & in mundum veniens, & naſcens, & cum hominibus vivens, humilitatis, paupertatis, caritatis, obedientiae, omnium denique virtutum, perfectiſsimum exemplum fuit. Verum hoc ille tempus deſtinaverat, ut populus, qui ambulabat in tenebris, videret lucem magnam, quae habitantibus in regione umbrae mortis oriretur (b). Poſt Iohannis baptiſmum, XL. dierum ieiunium, ac ſuperatum daemonem, e Galilaea Bethabaram redux, Baptiſtam iterum trans Iordanem, eiuſque diſcipulos, offendit; quorum non nulli (c), magiſtri teſtimonio (d) excitati, ad Chriſtum confugerunt. Hinc digreſſus, matre ac diſcipulis comitatus, Canam Galilaee (e) primum, tum Capharnaüm, pauciſque interiectis diebus, Ieroſolymas, feſtum Paſchatis celebraturus, contendit (f). Quo ubi pervenit, vendentes, nummularios, & negotiatores ſcutica e templo eiecit, plurimaque miracula edidit, quibus non pauci, ut illi crederent, adducti ſunt (g). Nicodemo vero, noctu ad illum venienti (h), baptiſmi & regenerationis dogma explicuit, ad eumque in aqua & Spiritu ſancto conferendum ad Iordanem fluvium remeavit. Quod ſacramentum magnae hominum undique confluentium vi, diſcipuli miniſtrabant, quum Ie-

(a) Iohan. I. 19. ſeqq.

(b) Matth. IV. 16.

(c) Andreas, eiuſque frater Petrus, & qui primo cum illis ad Ieſum venerat, quem alii Bartholomaeum, alii Iacobum Zebedaei putant: tum Philippus, ac Nathanaël.

(d) *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi.* Iohan. I. 29.

(e) Heic Chriſtus, ad nuptias cum matre ac diſcipulis invitatus, aquam in vinum tranſmutavit. Iohan. II. 1. ſeqq.

(f) Iohan. II. 13.

(g) Ibid. 23.

(h) Iohan. III. 1. ſeqq.

Iesus interim ad praedicationem unice intentus esset (a). Post haec Galilaeam, deinceps Iudaeam, variasque earum urbes ac pagos concursavit, praedicandi, docendi & baptizandi munere, tum per se, tum per discipulos, defungens; bene de hominibus merendi studium ubique locorum ostendens, ac benevolentiam in eos singularem. ,, Dei e-,, nim spiritu daemones eiiciebat, morbos corporum & a-,, nimorum depellebat, mortuos in vitam excitabat, & in-,, situm numen operibus admirandis indicabat (b).

Quibus permoti Iudaeorum & Gentilium plurimi, nempe qui libenter suscipiebant vera (c), eum esse verum Messiam credidere, & christianae religioni dederunt nomen. Horum duodecim elegit Christus (d), quos, S. Spiritu repletos, ceteris praeesse, sacrique depositi custodes voluit, ut illis, ceu basibus, totius ecclesiae aedificium, nullo umquam tempore ruiturum (e), inniteretur. Sunt autem Petrus, Andreas, Iohannes evangelista, Philippus, Iacobus maior, Bartholomaeus, Thomas, Matthaeus, Simon, Thaddaeus sive Iudas, Iacobus minor, & Iudas Iscariotes; in cuius locum, nam laqueo sibi vitam eripuit (f), Matthias suffectus est (g). Hi vero *apostoli*, id est *missi* vocati sunt: quippe quod eos Iesus-Christus post resurrectionem in totum terrarum orbem miserit, ut evangelium annuntiarent, ac baptismum in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti conferrent (h): cuius rei gratia, & Spiritu sancto imple-

(a) Ioh. IV. 2.

(b) Verba sunt eloquentissimi Hier. Osor. l. V. *de Sapient.* sub finem.

(c) Ita loquitur Fl. Iosephus, Iudaeus & ipse, *Antiquit. Iudaic.* lib. XVIII. cap. 4. *Eodem tempore fuit Iesus, vir sapiens, si tamen virum eum fas est dicere. Erat enim mirabilium operum patrator, & doctor eorum, qui libenter vera suscipiunt, plurimosque, tam de Iudaeis, quam de Gentibus, sectatores habuit, &c.* quae talia sunt, ut vix clarius de vero Messia Christo testimonium a christiano homine exigeremus.

(d) Luc. VI. 13.

(e) Ita promisit Christus Matth. XVI. 18. *Tu es,* inquit cum Petro, apostolorum principe, loquens, *Petrus, & super hanc petram aedificabo ecclesiam meam, & portae inferi non praevalebunt adversus eam.* Et Matth. XXVIII. 19. *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi.*

(f) Matth. XXVII. 5.

(g) Actor. I. 26.

(h) Matth. XXVIII. 19.

pleti, & variarum linguarum cognitione, ac miracula patrandi virtute donati sunt (a). Quibus suo merito adiungendus est, qui abundantius omnibus laboravit (b), magnus ille Gentium doctor Paullus, quem sibi Christus vas electionis adoptavit, ut portaret nomen eius coram gentibus, & populis, & filiis Israël (c).

Iam vero, quum Apostoli plura hominum millia (d) ad christianam pietatem in Iudaea & Samaria traduxissent; per omnes ferme terrarum orbis provincias dispersi, uberrimos sane praedicationis fructus retulerunt. Id autem scriptura sacra (e), id ex Iudaeis Iosephus (f), id ex ethnicis Tacitus (g), & Plinius iunior (h), id ex veteribus christianis quam plurimi (i) testati sunt: e quibus unum dumtaxat Lactantium in medium proferemus. Is enim eo libro, quem de mortibus persequutorum scripsit (k), ubi adnotasset, Christum post resurrectionem XL. diebus cum apostolis versatum fuisse, quo eos pluribus ad christianae religionis propagationem, ecclesiaeque stabilitatem necessariis documentis institueret, ,, inde, inquit, discipuli, qui tunc e-,, rant undecim, adsumtis in locum Iudae proditoris Mat-,, thia & Paullo, dispersi sunt per omnem terram ad evan-,, gelium praedicandum, sicut illis magister Dominus im-,, peraverat, & per annos XXV. usque ad principium Ne-,, roniani imperii, per omnes provincias & civitates, eccle-,, siae fundamenta miserunt. Quumque iam Nero impera-,, ret, Petrus Romam advenit; & editis quibusdam mira-,, culis, quae virtute ipsius Dei, data sibi ab eo potestate,,, faciebat, convertit multos ad iustitiam, Deoque tem-,, plum fidele ac stabile collocavit. Qua re ad Neronem

 ,, de-

(a) Actor. II. 1. seqq.
(b) 1. ad Corinth. XV. 10.
(c) Actor. IX. 15.
(d) Actor. II. 41. & IV. 4.
(e) Variis N. T. locis, praecipue in Actis Apostol. & Paulli epistolis.
(f) *Antiquit.* lib. XVIII. cap. 4. Ipsi etiam Pontifices & Pharisaei apud Matth. VII. 28. Luc. XIX. 47. Ioh. XI. 48.
(g) Annal. lib. XV. cap. 44.
(h) Lib. X. epist. 97.
(i) Eos videsis apud Ioh. Alb. Fabricium in opere, cui titulus: *salutaris lux evangelii*, &c. cap. 2. pag. 25. seqq.
(k) Cap. 2.

„ delata, quum animadverteret, non modo Romae, sed „ ubique quotidie magnam multitudinem deficere a cul- „ tu idolorum, & ad religionem novam, damnata vetu- „ state, transire, ut erat exsecrabilis ac nocens tyrannus, „ prosilivit ad excidendum caeleste templum, delendam- „ que iustitiam, & primus omnium persequutus Dei ser- „ vos, Petrum cruci adfixit, & Paullum interfecit.

Haec tamen funesta (a) I. clades, aliaeque sub II. Domitiano, III. Traiano, IV. Hadriano, V. M.Aurelio Antonino, VI. Severo, VII. Maximino, VIII. Decio, IX. Valeriano ac X. Diocletiano & Maximiano imperatoribus, quibus christiani per annos circiter trecentos vexati sunt, tantum abest ut evangelicae doctrinae propagationi obfuerint, ut, crudelitate etiam tyrannorum, martyrumque sanguine, maiora in dies incrementa ceperit. „ Magis *enim* praeconium „ (evangelii) crescebat (inquit Matthaeus Camariota (b),) „ quam quaecumque humanarum rerum habentur in ho- „ nore apud homines, tantoque plures id sectabantur, & „ accipiebant, & venerabantur, quo plures contumeliae „ excogitabantur adversus sectatores, quoque graviora „ quotidie exquirebantur genera suppliciorum. „ Vt verissime dixerit Tertullianus (c), religionis christianae semen esse sanguinem christianorum: & Prudentius: (d)

Nec furor quisquam sine laude nostrum
Cessit, aut clari vacuus cruoris:
Martyrum semper numerus sub omni
Grandine crevit.

Tantum vero, tam difficile planeque divinum evangelicae propagationis opus, praeter Paullum, ac duodecim illos, quos supra memoravimus, viri etiam apostolici aureo illo nascentis ecclesiae saeculo perfecerunt. Horum non nullos Apostolus commendat in epistola ad Romanos

(a) Accidit circa A.C.64.aut 66. II.A.93. III.104. IV.125. V. 151. VI. 197. VII. 235. VIII.250. IX. 257. X. ab A. 303. quae fere per decennium duravit. Atque hae sunt praecipuae persequutiones christianorum primis ecclesiae saeculis.

(b) *De fato advers. Gemistum Pletonem* lib. II.

(c) In *Apologet.* cap. ult.

(d) Peristephan. hymn. IV. (in quibusdam edit. VII.) a vers. 85.

nos (a): quibus adiungendi ſunt Linus, Cletus, & Clemens Romanus, Petri ſucceſſores, tum etiam Simeon, Ignatius, Polycarpus, Papias, ceteri, qui, tametſi ad ſaeculum II. referantur, ab Apoſtolis tamen inſtituti & initiati fuere. Quorum ea fuit tota cura & ſtudium, ut evangelium praedicarent, miraculis confirmarent, atque Infideles, Iudaeos, cathecumenos, pro ſua quemque conditione, erudirent. Eadem docendi ratio ſaeculo II. & III. obtinuit: niſi quod maiori apparatu doctrina ſacra tradita fuit in ſcholis, praeſertim Alexandrina, a Marco evangeliſta inſtituta (b), cui Pantaenus praefuit, tantaeque prudentiae & eruditionis, tam in ſcripturis divinis, quam in ſaeculari litteratura, fuit, ut in Indiam quoque, rogatus ab illius gentis legatis, a Demetrio, Alexandriae epiſcopo, ad praedicandum Chriſti evangelium mitteretur (c). Eamdem, poſt Pantaenum magiſtrum, ſcholam tenuit Clemens Alexandrinus, qui diſcipulum habuit Origenem Adamantium (d), virum eruditiſsimum, in omnibus diſciplinis apprime verſatum, acri iudicio praeditum, atque inter optimae notae criticos referendum (e). Singularis etiam pietatis fuit; adeo ut vel laicus ipſe Clementi in ſchola Alexandrina ſucceſſerit (f), atque ab Alexandro Ieroſolymitano, & Theodiſto Caeſarienſi, epiſcopis, rogatus fuerit, ut publice in eccleſia diſſereret, & divinas ſcripturas, tametſi ſacris nondum initiatus, exponeret (g). Quod erat illis temporibus non laicis modo (h), verum etiam presbyteris (i) interdictum. Tantam porro Origenes dicendi copiam, aſsidua concionandi exercitatione, adeptus fuerat, ut publice, magna omnium

(a) Cap. XV. a verſ. 3. ad 16.

(b) Euſeb. *Hiſt.* lib. II. cap. 15. 16. 23.

(c) Hieronymus *de Script. Eccleſ.* cap. 36.

(d) Hoc teſtatur ipſe Clemens Stromat. lib. I.

(e) Confer. Henr. Valeſius *de Critica* lib. I. cap. 23.

(f) Hieron. *de Script.* cap. 36.

(g) Euſeb. *Hiſt.* lib. VI. cap. 19.

(h) Concilium Carthag. IV. can. 98. Trullanum cap. 64. Vid. Ferrarius *de rit. ſacr. vet. eccleſ. concion.* lib. II. cap. 12.

(i) Confer. idem Ferrar. lib. II. cap. 9. ubi varia concil. decreta, & PP. teſtimonia adducit.

mnium admiratione, diceret ex tempore; & , quae ita funderet, a notariis etiam excipi pateretur (a).

Atque hic primus christianorum oratorum apud Graecos fuit: quem paullo post, medio scilicet saeculo III. nobilis Latinus excepit, Caecilius Cyprianus. Rhetoricam Carthagine, patria sua, cum laude docuit; eumque Deus eloquentiae & profanae eruditionis, seu AEgypti opibus, ut inquit Augustinus (b), onerari voluit, quo ad ecclesiae fidem propugnandam instructior accederet. Laudat in eo Lactantius (c) ornatum in eloquendo, facilitatem in explicando, & in persuadendo vim: quibus si modestiam, gravitatem, pietatem, & invictum pectus addidisset, aliquam, tametsi imperfectam, sanctissimi & eloquentissimi viri speciem haberemus. Floruit & sub Diocletiano Arnobius, Siccae in Numidia, Africae provincia, oratoriae artis professor, eruditione magis, quam aspero, quo utitur, stilo commendandus. Eius auditor fuit Lactantius Firmianus, qui dicendi quoque artem Nicomediae professus est. Homo sui temporis doctissimus, Tullianae eloquentiae fluvius, lacteus ac melitissimus orator Hieronymo (d) audit; ut suo quodam iure christiani Ciceronis nomen adeptus fuerit (e).

Devenimus iam ad IV. saeculum, quo demum ecclesiae Christi, post acerbissimas impiorum principum vexationes, pacem diu expetitam concessit Magnus Constantinus (f). Imperator certe maximus & felicissimus, qui & christianis favit, & cathecumenis accenseri voluit, & ab Eusebio Nicomediensi tandem baptizatus est. Vna eius latina oratio ad sanctorum coetum *de Christi adventu & divinitate* hodieque superest ex pluribus, quas scripsit, quarumque magnam partem recitavit (g). Sub eodem Constantino vixit Athanasius (h), magnus ille christianorum causae adversus Arium

(a) Euseb. *Hist.* lib. VI. cap. 36.
(b) De *doctr. christ.* lib. II. cap. 40.
(c) *Divin. instit.* lib. V. cap. 1.
(d) Epist. 13. ad Paullin. *de instit. Monachi.*
(e) Vixerunt Arnobius & Lactantius usque ad initia IV. saeculi.
(f) Romanum imperium tenuit ad anno 306. ad 337.
(g) Confer. Euseb. lib. IV. *de vita Constantini*, cap. 29. & 32.
(h) Decessit vero sub Valente anno 373.

Arium haeresiarcam patronus: quem qui laudat, virtutem ipsam laudare, inquit Nazianzenus (a). Singularis moderationis & iudicii in disputando fuit, atque a summa scripturarum eruditione, dictionis perspicuitate, suavitate, vi & copia, praecipue commendatur. Per idem tempus plurima opera, pia magis, quam docta (b), scripsit Ephraemius, Syrorum doctor & propheta dictus. Ad tantam vero pietatis & doctrinae existimationem pervenit, ut eius scripta in quibusdam ecclesiis, post Scripturarum lectionem, publice recitarentur. Enituit vero, praeter ceteros, iudicio, doctrina & eloquentia, Basilius Magnus Cappadox, qui, auctore Photio (c), Platone, Demosthene aliisque oratoribus illustribus haud inferior habendus est: immo, si Erasmo credimus, Graecis oratoribus longe praestat, vitiisque eorum caret. Amicum & contubernalem habuit Gregorium Nazianzenum, ob acumen, quo de rebus divinis philosophatur, *Theologum* cognominatum. Tantum vero in oratoriae artis studio profecit Nazianzenus, ut Lybanius sophista, sub cuius institutione Rhetoricam Athenis didicerat, a discipulis rogatus, quis illi dignus videretur, qui eius cathedram post mortem susciperet, Gregorius, inquit, ille, nisi christianus esset (d). Quod verum profecto esse, eius orationes, non minus piae ac eruditae, quam eloquentes, luculentissime probant. Cessit iis Graecis eloquentia Latinus Ambrosius, Mediolanensis antistes, Graeci tamen sermonis cognitione, varia doctrina, pietate, gravitate, miraque iucunditate celeberrimus: ut non immerito *melliflui doctoris* cognomen fuerit assequutus. Frequentissime ad populum concionabatur: neque enim ullum diem dominicum abire sermone vacuum permittebat (e). Eloquentissimi Basilii frater fuit eloquens & ipse Gregorius, episcopus Nyssenus, multa doctrina praeditus, nec vul-

(a) In Orat. *de laudibus Athanasii*, quae ita incipit: *Athanasium laudans, virtutem laudabo. Idem enim est, illum dicere, quod virtutem laudibus efferre.*

(b) Bellarm. *de Scriptor. eccles.* ad annum 365.

(c) Bibliothecae cod. CXLI.

(d) Apud Iohan. Anglum in *praefat. histor. Eccles.*

(e) Augustinus in *Confess.* cap. 6.

vulgari eruditione. Ex Rhetoricae professore ad episcopi munus evocatus, operam suam in fidelibus erudiendis, refutandisque haereticis, Eunomio praesertim captiosissimo, feliciter posuit; plurimaque opera, pura, libere fluenti, plenaque animi oratione scripsit.

Extremo iam saeculo IV. & V. ineunte floruit Gaudentius, episcopus Brixiensis, cuius sermones habemus, pietatis plenos, & pectus vere apostolicum referentes. Eodem tempore fuit Iohannes, Chrysostomus nuncupatus, quod tanta eloquentia valeret, ut flumen verborum aureum ex illius ore videretur exire. Omni ferme disciplinarum genere excultus fuit, quas pietati, praecipueque verbi Dei praedicationi, servire coegit. Quo in officio tanta cum laude versatus est, ut presbyter etiam, Antiocheni antistitis vices gerens, auditorum animos (a) ad se raperet; quos ab auribus vinctos, non secus atque Hercules ille Gallicus (b), ad linguam ita trahebat, ut, quum & maxima esset frequentia, & propius quisque dicenti adstare vellent, se invicem communi detrimento premerent (c). Sequitur numquam satis laudatus Aurelius Augustinus, admirandus & ipse concionator, doctrina, pietate, ingenio, nemini secundus. Praedicationis munus, non nisi presbyter, praeter consuetudinem Africanarum ecclesiarum, coram Valerio, Hipponensi praesule, potestate sibi ab eo facta, utiliter exsequutus est (d): episcopus vero, populum & clericos, assiduis concionibus habitis, instituit, vires haereticorum fregit, & praeclara opera lucubravit, in quibus ingenium magis, quam eloquutio, viget. „ Quamvis enim Rhetoricam do„ cuisset, oratorum tamen eloquentiam non possidebat, „ aut illam saltem negligebat (e).

Sermones quoque sub initium V. saeculi conscripsit Maximus, vir pius ac doctus, episcopus Taurinensis. Horum plurimi inter Ambrosii & Augustini opera recensentur.

Di-

(a) Palladius in eius vita.
(b) Apud Lucianum in *Hercule Gallico*.
(c) Sozomenus *histor. eccles.* lib. VIII. cap. 5.
(d) Possidonius in eius vita.
(e) Dupinus in *Nova Biblioth. auctor. eccles.* tom. III. pag. 256.

Diſputant etiam eruditi de tempore, quo ille floruit ac mortuus eſt. Ab his tamen criticis diſceptationibus nobis hoc loci abſtinendum duximus. Nec omittendus Cyrillus Alexandrinus, praeſtanti doctrina, & recondita Theologiae cognitione praeditus, chriſtianae religionis acerrimus propugnator. Plurimas homilias compoſuit, quas magni faciebant Alexandrinae eccleſiae epiſcopi, atque ad declamandum, ut Gennadius inquit (a), memoriae commendabant. Cyrilli aequalis fuit Theodoretus, epiſcopus Syrenſis, qui eruditione, iudicio, eloquentia, orationiſque lepore & perſpicuitate, Chryſoſtomum, quem ſibi imitandum propoſuit, reddere videtur. Paullo poſt, medium circiter ſaeculum V. excellens orator fuit Eucherius Lugdunenſis. Eloquentiſsimas conciones ſcripſit, ſi fidem Claudiano (b) habemus. Quas hodie num exſtare arbitrantur plurimi, eaſque, maximam ſaltem partem, eſſe, quae Euſebii Emiſſeni nomine leguntur. Sub idem tempus floruit Petrus, epiſcopus Ravennas, Chryſologus, ob aureum eloquentiae flumen, cognominatus: tum etiam Leo, Romanus pontifex, eius nominis primus, magnus iure merito dictus: ſcriptor, ut inquit Photius (c), purus ac ſuavis, quique ferventi zelo contra impios depugnavit (d). Quibus adiungendi ſunt Valerianus, epiſcopus Cemelienſis, & Salvianus Maſsilienſis; quem plures conſcripſiſſe homilias, Gennadius & Honorius teſtantur (e).

Saeculo VI. haud exiguum detrimentum cèpit eloquentia ſacra: paucisſimoſque reperias, quos aut rerum divinarum ſcientia, aut dicendi facultate, prioribus illis, Cypriano, Baſilio, Nazianzeno, Chryſoſtomo, ceteris, conferre poſsis. Enituerunt vero praeter ceteros Fulgentius, Ennodius, Iſaac iunior, & Caeſarius Arelatenſis. Sed quaſdam ex homilius, quae huius nomen prae ſe ferunt, iunio-

(a) *De illuſtr. eccleſ. ſcript.* cap. 57.

(b) Claudianus Mamertus in lib. *de ſtatu animae.*

(c) In *Biblioth.* cod. CCXXVI.

(d) Idem cod. LIV.

(e) Gennad. *de illuſtr. ſcriptor.* cap. 67. Honor. Auguſtod. *de luminar. eccleſ.* cap. 67.

nioris auctoris esse, ex eo patet, quod in illis de Gregorio papa, atque Isidoro Hispalensi, aetate posterioribus, mentio fiat.

Labente iam VI. saeculo, & sub initium VII. floruit Gregorius Magnus, pontifex sanctissimus, atque inter omnes illius temporis doctissimus. Assiduus, si quis alius, in concionandi officio fuit; adeo ut basilicas & martyrum coemeteria eam in rem frequenter concursaret: quum autem, languentis stomachi causa, hoc munus per se ipse sustinere non poterat, ad alios deferebat, qui homilias, ab eo dictatas, pronuntiabant (a). Quae ad hunc diem superstites, tametsi eloquentia & sermonis nitore parum valeant, pietatis tamen doctrinaeque causa legendae sunt. Post M. Gregorii aetatem episcopi multo, quam antea, remissiores in concionando fuere. Siquidem nec eloquentia humanioresque litterae per haec tempora vel mediocri cura excolebantur, neque ecclesiae disciplina in primigenio robore permanebat. Scripturae quoque studium sensim inclinavit: qui enim eidem operam dederunt, toti in eo fuere, ut superiorum patrum sententias cogerent ac describerent (b): de suo autem nihil addiderunt. Concionatores vero aut ex eorumdem patrum scriptis homilias componebant, aut integras sumebant, totidemque verbis recitabant. Tam altas denique radices ignorantia egit, ut quidam ne grammaticam quidem scirent: immo & necesse fuit, presbyteros interdum ab episcopis interrogari, num evangelium & epistolam bene legere possent, aut saltem ad litteram eius sensum manifestare (c). Vt verissime possimus illa Gregorii verba usurpare, quibus ipse usus fuit, ut ecle-

(a) Gregor. in prol. XL. *homil. in evang.* Iohannes Diaconus *in Greg. vita* lib.II. cap.18. & lib.IV. cap. 74.

(b) Hoc scriptionis genus *Catenas Patrum* appellabant. Venerabilis Beda primus omnium catenam scripsit. Quem eius discipulus imitatus est Flaccus Alcuinus, ex cuius disciplina plures profecti sunt viri doctissimi: quorum postremus Walafridus Strabo saec. IX. fuit. *Confer. Launoius de schol. celebr.* cap. 2. Graecos *catenarum* scriptores videsis apud Ioh. Alb. Fabricium in *Biblioth. Gr.* lib. V. cap. 17.

(b) Confer. Baronius in *Annal. eccles.* ad ann. 992. n. 25.

clesiae conditionem circa mundi finem describeret. (a) „ Tunc ergo, inquit, quum in diebus illis ecclesia, quasi „ quodam senio debilitata, per praedicationem filios pare- „ re non valet, reminiscitur fecunditatis antiquae, dicens: „ (b) *sicut fui in diebus adolescentiae meae.*

Certe nullo umquam tempore christiani tanta fide, sinceritate, probitate, industria, sapientia, laborum tolerantia, rerumque humanarum contemtione claruere, quantam in aurea illa apostolorum aetate demiramur. Numquam praeterea evangelica praedicatio tam fauste ac feliciter reipublicae christianae evenit. Quis enim non stupeat ac miretur, homines & paucos, & imbelles, & egenos, & idiotas, id efficere docendo & patiendo potuisse, ut sapientissimi quique, principes etiam & imperatores, ad pietatem & religionem christianam accederent? (c) Quamquam haud parum divina virtus se se conspiciendam praebeat in acerbis tyrannorum vexationibus usque ad IV. saeculum, haereticorum, & schismaticorum usque ad VII. in quibus ecclesia Christi mirum in modum aucta & amplificata fuit. Nec illud quoque admiratione vacat, quod, quum a VII. saeculo ad X. quod morum perversitate litterarumque inscientia ferreum appellatur, in communi ferme omnes ignoratione versarentur (d); numquam tamen ecclesiae satis docti iuxta ac piissimi homines defuerint, qui exemplo & doctrina populum instituerent, atque in officio continerent. Celebrantur autem hoc nomine saeculo VII. Sophronius, patriarcha Ierosolymitanus; Leontius, episcopus Cyprius; Eligius, episcopus Noviomensis; & Ildephonsus, episcopus Toletanus: VIII. Germanus, patriarcha Constantinopolitanus; Beda Anglus, presbyter; Iohannes Damasce-

(a) *Exposit. Moral.* in Iob lib. XIX. cap. 9.

(b) Iob XXIX. 4.

(c) Confer. Matth. Camariota *de fato adv. Gemist. Pletonem* lib. II. apud Fabricium in opere inscripto: *salutaris lux evangelii, cet.* cap. 10. pag. 161. seqq.

(d) Ignorantiae causae per haec tempora, praeter Gentium migrationes, & incursiones Barbarorum, aliae quoque assignantur: quas videsis apud scriptores cum ecclesiasticae, tum litterariae historiae.

ſcenus; Paullus, diaconus Aquileienſis; Theodorus Studites: IX. Haymo, epiſcopus Alberſtatenſis; Simeon iunior, cognomento *Logotheta*; Nicetas Paphlago, David cognominatus: X. Leo ſapiens, Orientis imperator eius nominis ſextus; & Radulphus Ardens: quorum omnium orationes ſacrae ad noſtra tempora pervenerunt (a).

Revixere non nihil ſaeculo XI. ſtudia litterarum. Praecipue vero dialectica magno in honore fuit apud Theologos, qui fere ſoli litteris vacabant: ex quo illud exſtitit, ut dialecticae ſubtilitates ad theologicas tractationes, ſacrorumque librorum explanationem adhiberentur. Quae methodus poſterioribus ſaeculis ad XV. obtinuit, in quibus ſcholaſtica Theologia nata, adulta, atque ad ſummum faſtigium perducta eſt. Per id tempus eloquentia ſacra (b) valde iacebat. Scripturarum interpretatio abſque ullo ferme eruditionis apparatu, & debita linguarum cognitione inſtituebatur. Ex quibus fit perſpicuum, nec egregios ea tempeſtate chriſtianos oratores exſtitiſſe. Pietatis tamen, magis quam reconditae eruditionis, cauſa laudantur ſaeculo XI. Leo IX. papa; Petrus Damiani; Iohannes Xiphilinus, patriarcha Conſtantinopolitanus; Ivo, Carnotenſis epiſcopus: XII. Theofridus, abbas Epternacenſis; Hildebertus, archi-epiſcopus Turonenſis; Bernardus, abbas Claravallenſis (c); Hugo de S. Victore; Richardus eiuſdem cognominis; Odo, abbas Moribundi: XIII. Innocentius III. pontifex maximus; Antonius Oliſiponenſis, *Patavinus* vulgo dictus; Guilielmus, epiſcopus Pariſienſis; Iacobus a Vitriaco; Thomas Aquinas, Bonaventura, Rupertus de Ruſsia: XIV. Iohannes Taulerus; Iordanus de Saxonia: XV. Vincentius Ferrerius (d); Bernardinus Senenſis; AEneas Sylvius, ſeu Pius II.; Laurentius Iuſtinianus; Beſſarion,

(a) Eas videre eſt in *Bibliotheca Patrum*: quaedam etiam ſeorſum editae ſunt.

(b) Nec non & profana uſque ad ſaeculum XIV.

(c) Hic inter ceteros & vitae ſanctimonia, & ſapientiae ſplendore eminet.

(d) Conciones *de tempore*, & *de ſanctis*, quae huius nomine circumferuntur, ab eius diſcipulis exceptae videntur: quum ipſius Vincentii interdum in illis iniiciatur mentio.

tion, cardinalis; & Ambrosius Camaldulensis.

Pulchrior sane fuit ecclesiae facies saeculo XVI. Nam & humaniora studia, quae iam inde a XIV. instaurari coeperunt, novam lucem & splendorem adepta sunt; & Theologi nostri, quo haereticorum impudentiam frangerent, operam suam in eo posuerunt, ut sacros codices emendatius ederent, ac polyglottas editiones adornarent (a); veterum episcoporum scripta evolverent; historiam, praecipue ecclesiasticam, illustrarent (b); Theologiam denique ab inutilibus quaestionibus repurgarent (c). De sacra etiam oratoria, quae iam per mille annos in squallore ac sordibus iacebat, in antiquum statum restituenda cogitatum est. Nec certe infelici eventu. Plures siquidem exstitere concionatores, qui munus suum cum dignitate obiverint. Quorum magna pars concilio Tridentino interfuit: ubi conciones varii argumenti, prout res ferebat, habitae sunt; quae, in unum corpus redactae ac editae, ad nostras manus devenerunt.

Ex eo tempore insignes concionatores fuere cum apud exteros, tum etiam in Hispania nostra. Hos inter palmam ferunt Thomas Villanovanus, archi episcopus Valentinus, & Ludovicus Granatensis. Quos malem Hispanos nostros legere, quam ineptos illos homiliarios, qui numquam scripturas, numquam patres attigerunt; qui vix aliud norunt de Rhetorica praeter nomen; de philosophia, dialecticas argutias; de morum doctrina, virtutum ac vitiorum nomina; de Theologia, inanes de posibili disputationes; de historia, aniles fabellas; de prudentia nihil: quorum non parva seges ubique temporum & locorum fuit (d). Sed illud maxime mirandum est, quum il-

(a) Laudandi hoc nomine prae ceteris Hispani duo: nempe *Franc. Ximenius e Cisneros*, cui Biblia *Complutensia*; & vir summus *Ben. Arias Montanus*, cui *Antuerpiensia* debemus.

(b) Eminet in his Card. *Baronius*, qui *Annales ecclesiasticos* composuit, ut *Centuriatoribus Magdeburgensibus* se se opponeret.

(c) In Hispania nostra Franciscus a Victoria, Melchior Canus, Alphonsus a Castro, ceteri.

(d) Vix possum mihi temperare, quin Cl. Lud. Vivis iudicium de

illorum libri nullo aut eruditionis, aut acuminis, aut eloquentiae condimento conſcripti ſint; homines tamen eſſe tam patientis ſtomachi, qui eos facile devorare & concoquere poſsint. Atqui multo maiori ſunt in numero, quam vulgo creditur. Quin etiam certo affirmare poſſum, vel ex paucis illis, qui inter eximios oratores his temporibus numerantur, vix unum eſſe, qui tanto nomine dignus ſit. Quod, tametſi paradoxon prima facie videatur, cuilibet animum advertenti patebit. Quotus enim quiſque eſt, tanto rerum ſuarum amore abreptus, qui ſermonem ſe adornare poſſe confidat, cum Baſilii aut Chryſoſtomi homiliis conferendum? Sed eſto. Demus hoc illis, quod ne ipſi quidem ſibi arrogabunt. Num, quaeſo, erit aliquis, tanta dicendi facultate praeditus, ut concionem habeat ex tempore, quae, litteris conſignata, attente legentes in admirationem traducat? Negabunt, arbitror, ipſi, niſi ſi Thraſone iactantiores ſint. Atqui veteres epiſcopos, praecipue Baſilium, Chryſoſtomum, Auguſtinum, hac ratione magnam homiliarum, ſeu ſermonum, partem habuiſſe, eruditi homines iam dudum obſervarunt. Agite vero, an ne in eximios oratores, ac non potius inter logodaedalos eum cenſebitis, qui ſermonem, non numquam etiam centonem, Herculeo labore multiſque diebus concinnatum, memoriter complectatur atque pronuntiet? Sed haec ſatis. No-

lo

de ſui temporis concionatoribus deſcribam. Quamquam non omnes illius aevi tales fuerint, quales depingit ille lib. IV. *de cauſis corrupt. art.* Oper. tom. I. pag. 400. in haec verba: *Qui nunc dicunt, quam diſpares, imperiti, ignari vitae, immo etiam communis ſenſus: qui ſint affectus, aut quemadmodum vel impellendi, vel revocandi, omnino neſcii. Nec, cui rei quae verba, quod genus orationis ſit adbibendum, norunt; omnia bene convenire omnibus rati. Sententias babent plumbeas, frigidas, iacentes, ſegnes, quae animos deiiciant citius, quam excitent: argumentatiunculas colligunt ab illo exercitio ſcholaſtico, quae ventilant quidem, & titillant interdum, nunquam feriunt aut caedunt. Diſpoſitio fuſa & diſſipata: nibil dicunt ſuo loco: actio immoderata: nibil pro re aut tempore: non in voce, non in oculis & ore, non in manu & digitis, non in geſtu & ſtatu corporis univerſi: quae illi ita babent cognita, ut nulla eſſe arbitrentur, nec intereſſe, ſaltitent dicentes, an ſedeant.*

lo equidem in re, invidiae offenſioniſque plena, diutius immorari. Quod ſi quis prodi ſe ac laceſsiri noſtra diſputatione ſentiat, non me, qui neminem nomino, ſua eum cognita mala prodere animadvertat. Quare iraſci nemo poterit, niſi qui ante de ſe voluerit confiteri (a). Nunc vero perſtringamus paucis, quo modo eccleſiaſtes impoſitum ſibi concionandi munus poſsit cum dignitate explere, ampliſsimumque chriſtiani oratoris nomen promereri.

Ac principio meditatam dicendi rationem interdum contemnendam exiſtimamus. Neque enim apoſtoli eorumque diſcipuli, nec priorum ſaeculorum patres ſemper ſcribebant privatim, quae publice deinde recitarent. Non eſt ſuadenda chriſtiana pietas eo ſermonis genere, qui lucernam oleat, artiſque affectationem & laborem ubique prodat. Etenim „oratio, ut inquit Seneca, vultus ani-„mi eſt: ſi circumtonſa eſt, & fucata, & manufacta; o-„ſtendit, illum quoque non eſſe ſincerum, & habere a-„liquid fracti, ... eſſe puſillis occupatum (b).„ Laudetur, per me licet, hoc nomine Demoſthenes (c): at eccleſiaſtes noſter *verba* habeat *vitae aeternae* (d): *non in doctis humanae ſapientiae verbis, ſed in doctrina ſpiritus* loquatur (e). Quae non ideo dicimus, quaſi aliquid de oratoriae artis ſtudio detractum velimus; abſit enim tam praepoſtera exiſtimatio: ſed ut oſtendamus, quod aperte Cicero praecepit, „in dicendo vitium vel maximum „eſſe, a vulgari genere orationis, atque a conſuetudi-„ne communis ſermonis abhorrere (f).„

Itaque futurum concionatorem ſumma ope niti decet, ut Rhetoricae praeceptis imbuatur. Quam in rem val-

(a) Cic. *pro lege Manilia* cap. 13.

(b) Epiſt. CXV. Confer. Quinctil. *inſtit.* lib. VIII. in prol.

(c) De cuius orationibus vulgo dicebatur, quod lucernam olerent: eius videlicet in illis componendis vigilias notantes. Vid. Cic. *Tuſcul. quaeſt.* lib. IV. cap. 19. & Eraſmum ad adagium: *Lucernam olere.*

(d) Iohan. VI. 69.

(e) 1. ad Corinth. II. 13.

(f) Cic. *de Orat.* lib. I. cap. 3. atque ex eo Quinctil. *inſtit.* lib. VIII. in prol.

valde proderit, aliquod illius compendium primum legere; veluti Gerardi Iohannis Vossii Rhetoricam contractam, aut, quod erit fortasse utilius, Cornificii quattuor libros Rhetoricorum ad Herennium: tum Quinctiliani institutiones, atque Oratorem Ciceronis. Quum vero per otium licuerit, haud abs re erit, Aristotelis Rhetorica ad Theodectem, Longini opusculum de sublimi charactere, Ciceronis partitiones, ac Brutum, seu de claris oratoribus tractatum, evolvere. Ceterum, quando eloquentiam popularem oratori sacro vel maxime commendatam volumus, adiungendum superioribus illis censemus, eiusdem argumenti libellum, quem doctissimus Muratorius *contra sublime loquentes in cathedra* composuit.

Nemo autem existimet, his perlectis, valde se in dicendi arte profecisse. ,, Est enim & scientia comprehendenda rerum plurimarum, sine qua verborum volubilitas inanis atque irridenda est (a). ,, Ac mihi quidem, de hac re acrius cogitanti, illud exploratum est, perfecto oratori nihil omnino ignorandum esse, quod vastissimo humanarum cognitionum ambitu contineatur. Quam rem L. Crassus apud Tullium docuit. ,, Si quis, inquit, universam & propriam oratoris vim definire complectique vult, is orator erit, mea sententia, hoc tam gravi dignus nomine, qui, *quaecumque res inciderit*, quae sit dictione explicanda, prudenter, & composite, & ornate, & memoriter dicat, cum quadam etiam actionis dignitate (b). ,, Quod si cui nimis infinitum, atque ab homine, cuius & vita brevis, & vis mentis imbecilla, ne optandum quidem videatur; non admodum repugnabo: dum tamen illud teneat, non ideo minus nobis ad summa tendendum esse. ,, Prima enim sequentem, honestum est, in secundis tertiisque consistere (c). ,, Recteque Horatius (d):

Est quodam prodire tenus, si non datur ultra.

Quapropter si christianus orator talem se futurum mini-

(a) Cic. *de Orat.* lib. I. cap. 5.
(b) Cic. *de Orat.* lib. I. cap. 15.
(c) Cic. in *Orat.* cap. I.
(d) Horat. lib. I. epist. I. vers. 32.

nime ſperet, qualem animo & cogitatione fingimus; eniti tamen debet, quantum poſsit, ut fidelis verbi Dei diſpenſator, dignuſque Chriſti & apoſtolorum ſucceſſor fiat.

Hoc vero facile aſſequetur, ſi, cuius doctrinam praedicat, vitam etiam imitetur: ſi cum veteribus chriſtianis vere dicere poſsit, *non loquimur magna, ſed vivimus* (a); ſi, rerum magis, quam verborum, amator, utilia potius, quam plauſibilia, ſectetur (b). Tum etiam ſi totis viribus incumbat in ſtudia litterarum. Haec autem, quod ad concionatorem attinet, tribus continentur; philoſophiae, nimirum, Theologiae, atque hiſtoriae cognitione. Ac de philoſophia quidem Logica primum perdiſcenda: non illa ſcholaſtica, *quae in abuſu eſt*, quaeque, ut inquit Verulamius, *ad errores, qui in notionibus vulgaribus fundantur, ſtabiliendos & fingendos valet potius, quam ad inquiſitionem veritatis* (c); ſed quae mentem dirigit, iudicium format, ac rationem tradit, qua ceterae diſciplinae facilius utiliuſque diſcantur. De illa vero conſulendos iudico Antonium Genuenſem, Aloyſium Antonium Verneium, aut Florianum Dalhamum; quorum in hac materia ſcripta illis ſuperiorum temporum longe praeſtantiora ſunt. Logicae pars eſt Critica, ars certe praeclariſsima, atque oratori ſacro penitus neceſſaria. Cuius ideo mentionem facere voluimus, quod nimis multos animadvertamus, criticis omnibus impietatis notam inurentes. Nempe impii erunt, quot quot verum a falſo, pravum a recto in re litteraria diiudicare noverint! *Faciunt nae intelligendo, ut nihil intelligant* (d); qui quum hos accuſant, viros divinos, eccleſiae patres ſcriptoreſque accuſant, qui illis praeiverunt. Criticus enim fuit Eſdras ille *ſcriba velox in lege Moſis* (e), qui ſacros codices deſcripſit, ordine poſuit, & emendavit. Critici fuere Origenes, Baſi-

(a) Minutius Felix in *Octavio* cap. 38. Cyprianus *de bono patientiae* ſub init.

(b) Salvianus in prooem. lib. I. *de gubernat. Dei*.

(c) *Nov. Organ. ſcient.* Aphor. XII.

(d) Terentius in *Andriae* prol. verſ. 17.

(e) 1. Eſdrae VII. 6.

silius Magnus, Gregorius Nazianzenus, Iohannes Chrysostomus, Hieronymus, Synesius, Theodoretus, Photius, ut ostendit clarissimus Valesius (a).

Quod ad Metaphysicam spectat, unum monemus, nempe haud esse rebus Theologicis immiscendas nimias subtilitates; quae dici non potest quantum ecclesiae incommodaverint saeculis XII. & XIII. (b). Nostra vero & patrum aetate multum incrementi cepit haec scientia post Leibnitzium, Wolffium, eorumque sectatores: quorum libri, quamvis valde e re orbis litterarii fuerint, Theologo nostro parce tentandi sunt. Vtilius impendetur tempus in Verneii Metaphysica legenda: quem optarem ceteras illius disciplinae partes, eadem, qua Ontologiam, via & ratione absolvere.

Maiore animo rerum physicarum studium ineundum est. Oportet enim naturae vires perspectas habuisse, ne ab haereticis, aut doctis etiam catholicis irrideamur, dum prodigii & miraculi instar accipimus, quod a naturali aliqua causa, ignota vulgo, proficiscitur. Cuius cognitio, quum ex Arabico-Aristotelica schola haberi nequeat, ex Physicis recentioribus, s' Gravesandio, Musschenbroëchio, ceteris, qui post Newtonum scripsere, petenda est. Prae omnibus tamen disciplinis Ethicam, seu moralem philosophiam, oratori necessariam esse, Aristoteles (c), Tullius (d), & Quinctilianus (e) docuere. Quam, quum ab ethnicis diligenter excultam admiramur, dolemus certe a nostris, in his praesertim locis, negligentius tractari. Mutuari autem cum fructu poterit ecclesiastes eam partem, quae de affectibus tractat, ex libro secundo Rhetoricorum Aristotelis: quae vero de praecipuarum virtutum praeceptis agit, ex officiis Ciceronis, Epithecti enchiridio, & opusculis Plutarchi. Quibus Ambrosii libros de officiis, ob insignem, quam

(a) *De Critica* lib. I. a cap. 23. usque ad 30.

(b) Confer. Natal. Alex. ad saec. XII. cap. 3. art. 8. 9. & Launoi. *de varia Arist. fortuna*, *&c.* cap. 4. 8.

(c) *Rhetoric. ad Theodect.* lib. II. ubi de affectibus accurate disputat.

(d) Cic. *de Orat.* lib. I. cap. 12.

(e) *Institut.* lib. XII. cap. 2.

quam prae ſe ubique ferunt, pietatem, chriſtianus homo anteponet. Verum qui tot libris deterreatur, is adire poteſt Muratorii philoſophiam moralem, (quae id unice habet incommodi, quod nempe vulgari Italorum lingua conſcripta ſit) aut Heineccii Ethicam; cuius & elementa iuris naturae & gentium commendamus.

Pauca nunc de Theologia. Ac primum iuverit, Aloyſii Antonii Verneii apparatus ſecundam partem legere, in qua de ſacrae ſcientiae hiſtoria, natura, uſu, & clarioribus auctoribus, breviter, perſpicue atque eleganter diſputatur. Deinde brevem aliquam dogmatum noſtrorum notitiam percepiſſe intererit: quam aut Romanus catechiſmus, aut Iacobi Benigni Boſſuetii expoſitio doctrinae catholicae in controverſiis fidei ſuppeditabunt. Quibus cognitis, legetur Iohannis Laurentii Berti opus de Theologicis diſciplinis. Nihil enim eo videmus melius; etſi non omnibus, immo nec nobis ipſis omnino ſatisfaciat. Iam qui Ethica chriſtiana plene erudiri volet, Theologiam dogmaticam moralem Natalis Alexandri; qui iure canonico, Zegeri Bernardi van Eſpenii ius eccleſiaſticum verſabit.

Sed ad nullum profecto ſtudium utiliori opera incumbet futurus concionator, quam ad illud ſacrarum ſcripturarum. In quibus plures ſenſus diſtinguunt Theologi, litteralem, allegoricum, anagogicum, & moralem (a). Quorum in concionibus uſum clariſsimi Muratorii verbis docere placuit. „ AEquum eſt, inquit, praedicatorem, qui „ prudens ſit, cavere, ne divina haec verba, niſi in ſenſu „ litterali, ac per Spiritum ſanctum intento, uſurpet ... „ Certe una eſt magiſtrorum Theologiae ſententia, ad „ ſubſtruendam doctrinam Theologicam & moralem, uni- „ cum hunc ſenſum, utpote ſolidum ac verum, utilem eſ- „ ſe ... Quamquam in concionibus, ad quas veriſimilibus „ permittitur acceſſus, putant & allegoricum & myſticum „ poſſe habere locum ... Nihilo tamen minus abſque teme- „ ritate dixerim, ſenſus allegoricos & anagogicos, e ſcri-

 „ pru-

(a) Vid. Laurentius a Villavincentio *de formandis ſacris concionibus* lib. III. cap. 1. aliique Theologi ubi de ſcriptura diſputant.

„ ptura elicitos, nec in concionibus quidem valere, ... „ exceptis, quibus, utpote in ſcriptura expreſsis, fidem „ & auctoritatem Spiritus ſanctus facit (a). „ Non ſum neſcius, complures patres, Originem, Hilarium, Baſilium, Gregorium Nyſſenum, Ambroſium, Auguſtinum, Gregorium Magnum, in myſticis ſenſibus elaboraſſe. Verumtamen commodius legentur Chryſoſtomus, Theodoretus, Hieronymus, qui, poſt Diodorum epiſcopum Tarſenſem, egregios in ſacros libros ad litteram commentarios ediderunt. E recentioribus unus pro omnibus valet Auguſtinus Calmetus, cuius commentarios praeſtabit legere, ſi prius tamen, poſt linguarum, Geographiae, chronologiae, ac veteris teſtamenti hiſtoriae cognitionem, Sigonius de republica Hebraeorum, aut Cl. Fleurius de moribus Iſraëlitarum, & Bernardi Lamy, alteriuſve, apparatus biblicus evolvantur. Laudari etiam video Menochium, Tirinum, alioſque, qui breves in ſcripturam commentarios ſcripſerunt: quibus, aut dictionario & diſſertationibus Calmeti, contenti erunt, quotquot multum aut temporis, aut ingenii, aut peculii non habeant.

De hiſtoriae autem, &, quae illius faces ſunt, Geographiae, Chronologiae, Genealogiaeque ad omnes ſcientias, nedum Theologiam, neceſsitate, nemo ſanus dubitat. Eſt vero hiſtoria omnino triplex: ſacra, profana, naturalis: quarum unaquaque in varias rurſus partes diſpertitur. Longum eſſet ſingulas percurrere, aut vel optimos dumtaxat auctores (b) deſignare. Quare, ne praefatio in librum abeat, de his, aliiſque bene multis, quibus adiuvari concionator ad munus ſuum poſſet, non amplius diſſeremus. Vnum tamen ſilentio praeterire non poſſumus, numquam ſcilicet oratorem ſacrum extemporalem dicendi facultatem, quam maximum ſtudiorum fructum, & veluti praemium ampliſsimum longi laboris putat Fabius (c), ade-

(a) Lud. Ant. Muratori in tractatu *de eloquentia populari* cap. 9.

(b) Conſuli poſſunt, praeter Ger. Ioh. Voſsium, *de arte hiſtorica*, qui de ſtudendi methodo, aut introductiones in hiſtoriam ſcripſerunt.

(c) Quinctil. lib. X. cap. 7.

adepturum esse, nisi & diuturnam studiis navarit operam, & PP. scripta legerit, & libros etiam, populari lingua eloquenterque conscriptos, studiose versaverit. Eminent vero inter Hispanos, cum pietate, tum sermonis nitore & elegantia, Granatensis noster, ac Ludovicus Legionensis. Quibus adiungi possunt piisimi, Iohannis Abulensis, Theresiaeque a Iesu, libri; quamvis non sint aut stilo aut eruditione cum superioribus conferendi. Accedat quoque necesse est multa, & numquam intermissa scribendi dicendique exercitatio: atque ita „ facilitatem extemporalem a „ parvis initiis paullatim perducemus ad summam: quae „ neque perfici neque contineri nisi usu potest (a).

Dicendum nunc esset de auctoribus illis, qui aut ecclesiasticam Rhetoricam, aut methodum pro formandis concionibus, aut institutiones oratoris evangelici, aliaque id genus opera lucubrarunt. Et certe constitueramus, omnes, quotquot saltem nobis videre licuit, licuit autem quamplurimos, huiuscemodi libros exhibere: sed haec in schedis nostris malumus delitescere, quam longissimo parumque profuturo catalogo molestiam lectoribus afferre. Vt vero ad id, cuius gratia praefati sumus, nostra convertatur oratio, en damus tibi, lector benevole, Ludovici Granatensis Rhetoricam ecclesiasticam, librum, si quis alius, in hac materia praestantissimum. Siquidem artis praecepta ex duobus illis Latinorum Rhetorum coryphaeis, Tullio & Quinctiliano, qua ad verbum, qua ad sensum, depromsit auctor: quae vero propria sunt sacri doctoris, ex SS. PP. Augustino potissimum in libris de doctrina christiana. Plurima quoque de suo addidit, nec ea quidem vulgaria, ut erat ille in concionandi arte exercitatissimus. Se autem in primis liber hic commendat exemplorum delectu: quae seu ex sacris litteris, seu ex ecclesiae doctoribus, qui ceteris eloquentiae laude praestiterunt, Basilio, Nazianzeno, Chrysostomo, ceteris, &, qui utramque paginam facit, Cypriano, magno cum iudicio desumta sunt. Vnde non temere dicimus, unam hanc Rhetoricam Aristotelem, Ciceronem, Quin-

(a) Quinctil. lib. X. cap. 7.

Quinctilianum, Longinum, Vosſium, Muratorium, quos ſupra (a) commendavimus, ſupplere poſſe. Nec immerito poſt ſaepius repetitas illius editiones (b), de exemplarium raritate querebamur. Cui ſane inopiae noſtris demum curis conſultum eſſe gaudemus.

Qua vero ratione hunc librum illuſtrare ſtuduerimus, paucis indicandum eſt. Nam, praeter plurima errata quattuor exemplarium (c) auxilio expuncta, quingentas circiter citationes de novo addidimus, alias vero perperam adductas correximus. Innumera deinde ſcriptorum loca cum optimis editionibus contulimus, ſuaeque integritati reſtituimus. Quod ne ipſe quidem auctor efficere potuit, illis deſtitutus. Confecimus etiam indices, quibus carebat opus, locorum ſacrae ſcripturae, auctorum, rerum, & propriorum nominum, quanta maxima fieri potuit accuratione. Neque vero Pampilonenſi rerum *notabilium* indice ineptiſsimo potuimus vel minimum adiuvari. Praefationem denique eo conſilio adiecimus, ut apparatus inſtar illis eſſet, qui eloquentia ſacra inſtituendi ſunt. Quibus ſi laborem noſtrum proficere, atque a bonis viris probari cognoverimus, non erit cur calumniatorum iudicia pertimeſcamus.

Dabam Valentiae Hedetanorum a. d. III.
Calend. Iulias anni CIↃIↃCCLXVIII.

F.

(a) Pag. XXXII.

(b) Nimirum Oliſipone A. 1576. 4. Venetiis 1578. 4. Coloniae Agrippinae 1578. 1582. & 1611. 8. Mediolani 1585. 4. Pariſiis 1635. 8. Pampilone 1751. 4. Converſa etiam fuit in linguam Gallicam a Nicolao Ioſepho Binetio, & edita Pariſiis A. 1698. 8. Sed de his alias fortaſſe uberius.

(c) Nempe Oliſiponenſe A. 1596. Venetum & Colonienſe A. 1578. & Pampilonenſe A. 1751.

F. LVDOVICI GRANATENSIS

IN LIBRVM ECCLESIASTICAE RHETORICAE ſive de concionandi ratione,

PRAEFATIO

QVVM per hoſce annos decem, candide lector, multis laboribus ac vigiliis concionibus ſcribendis operam dediſſem, iamque divini numinis beneficio opus eſſet ad calcem fere perductum; coepi mecum attentius cogitare, quemnam fructum ex hoc tam diuturno & pertinaci labore referre poſſem, ac illa paene Salomonis verba cum animo meo verſare: (a) *cui laboro, & fraudo animam meam bonis*? Quum enim hoc mihi propoſitum eſſet, ut opera ac diligentia mea Domini mei gloriam, & animarum ſalutem his meis concionibus aliqua ſaltem ratione promoverem; intellexi tandem, hunc meum laborem parum utilitatis eſſe allaturum. Cuius rei cauſam minime ſilentio praetereundam duxi. Conſtat enim, tria eſſe praecipua egregii concionatoris officia: nempe invenire, eloqui, & pronuntiare. Ad inventionem autem pertinet, ut inſignes & praeclaras ſententias, eaſque inſtituto ſuo accommodatas inveniat: ſic enim apte dicet, quae praecipua inventionis virtus eſt. Ad eloquutionem vero ſpectat, ut vim omnem eius ſententiae, quam invenerit, commode explicet, & animi ſui ſenſus ita verbis efferat, ut, quidquid ipſe conceperit, in auditoris animos loquendo transfundat. Ad pronuntiationem vero pertinet, ut vocem, geſtum, vultum rebus ipſis, quas dicit, appoſitiſsime accommodet.

Et quidem ſententiarum inſignium inventio, ſi rerum dignitatem ſpectes, praeſtantiſsima eſt: cuius ſtudio vel tota optimi concionatoris vita deſtinanda eſt. Semper enim inventis aliquid addere curabit, ut, iuxta Servatoris ſententiam, (b) proferat de theſauro ſuo nova & vetera. Eloquutio ta-

(a) *Eccleſ.* 4. 8. (b) *Matth.* 13. 52.

tamen, & pronuntiatio, si auditorum conditionem inspicias, hoc est, imperitam multitudinem, quae res non pro illarum dignitate, sed pro explicandi atque pronuntiandi ratione concipit, priori loco habenda sunt. Videmus enim, rudes & imperitos auditores, si quid acriter & vehementer dixeris, vehementer etiam commoveri, eumdemque affectum, quem verbis, voce, atque vultu praeferas, simili ratione concipere. Contra vero animadvertere licet, multos concionatores eruditione, rerum scientia, & ingenii acumine praestantes, qui tamen, si inculti, barbari, & rudes in eloquendo sint, fastidio auditoribus esse.

Neque vero satis est eloqui, nisi facultas etiam recte pronuntiandi eloquutioni adiuncta sit. Multos enim videmus, & rerum optimarum scientia, & eloquendi ratione insignes, qui, quoniam hac pronuntiandi facultate carent, contemtui habentur: praesertim, si eis vel rauca, vel exilis, vel angusta, vel aspera, vel ingrata vox sit, parumque flexibilis, & perperam rebus, quae dicuntur, accommodata. Itaque attentius mihi harum rerum naturam consideranti apparet, quod quemadmodum philosophi duas materiae formas tribuunt, alteram, quae illi praebet essentiam; alteram, quae exsistentiam, quam ultimam rei perfectionem esse adstruunt: ita sane apparet, inventionem quidem materiae, eloquutionem vero prioris formae, pronuntiationem autem posterioris loco habendam esse. Constat enim, rudem & indigestam inventionem eloquutione quidem expoliri atque ornari; pronuntiatione vero veluti suam quamdam faciem & vultum induere, quem auditorum mentibus affigit & repraesentat. Quum autem omnibus in rebus potior forma habeatur, quam materia, quae formam recipit; demiror concionatorum multos, quum tantum olei atque operae inventioni, quae instar materiae est, impendant, nullam fere eloquutionis aut pronuntiationis rationem habere: quum sine his formis praeclara etiam inventa facile ab imperita multitudine contemnantur.

Quum igitur, ut ad institutum redeam, meus hic labor,

bor, ut felicissime cederet, quod vix sperare possum, ad solam rerum inventionem pertineat, quae, nisi accedat etiam eloquendi & pronuntiandi ratio, parum utilitatis esset allatura; adieci animum, ut, pro ingenioli mei facultate, de eloquendi quoque & pronuntiandi ratione aliquid scriberem: ne in hac parte, adeo necessaria, concionatorum studiis & utilitati deessem, frustraque tantum in scribendis concionibus laborem insumsissem. Divina igitur ope nixus, aliquid supra vires meas, studio magis iuvandi, quam fiducia ingenii, fretus, aggressus sum. Itaque per oratoriae artis praecepta, quae adolescens attigeram, oculos circumducens, ea, quae ad munus hoc cum primis necessaria esse videbantur, excerpere decrevi. Vt enim orator a dialectico, propter eius artis cognationem, multa sumit; quum finis utriusque sit, fidem dicendo facere: ita multum etiam inter concionandi & orandi munus affinitatis est; quum & concionator, quemadmodum & orator, persuadere studeat, & uterque non in scholis apud eruditos, sed in concione apud populum dicat: qui non solum rationibus evincendus, sed affectibus etiam commovendus, variisque dicendi figuris, & orationis splendore alliciendus est. Ex horum igitur officina non nulla, officio nostro accommodata, delibavi: quae, quantum instituta libelli huius brevitas patitur, sanctorum patrum exemplis illustranda curavi.

Quia enim Rhetores totum hoc dicendi artificium ad civiles controversias accommodarunt, exempla quoque ad id pertinentia posuerunt, quae parum instituto nostro conveniunt. Equidem voluissem, ut non modo exempla, sed etiam praecepta ipsa ad solam concionandi facultatem pertinerent: neque quidquam in hoc opere esset, quod Gentilium litteras redoleret. Quia tamen tota haec disciplina ex Rhetorum fontibus hausta est, qui eam ad iudiciales causas tractandas excogitarunt; fieri non potuit, quin & dicendi praecepta & exempla, quae ad institutum nostrum minus pertinere videbantur, huic operi admixta fuerint. Quae tamen non prorsus otiosa erunt: quandoquidem

dem facile ex similibus similia intelliguntur. Erit fortasse alius, cui plus otii suppetat: qui, quod nos primum coepimus, ut facile est inventis quaedam adiicere, multo plenius atque felicius hoc opus absolvat; & rhetoricam ipsam, ut ita dixerim, ex omni parte christianam nobis efficiat.

Ex sacris autem litteris, ac praecipue ex prophetarum libris, non nulla exempla depromsi. Fuerunt enim prophetae caelestes concionatores, a Deo ad homines erudiendos, & corruptos eorum mores castigandos, destinati: qui tamen sine arte artificiosissime, hoc est, eloquentissime dixerunt; utpote qui non spiritu rhetorico, sed Spiritu sancto, afflati loquuti sunt. Cuius quum (a) perfecta sint opera, eosdem quoque perfectissimo docendi atque dicendi munere donavit. Is enim qui continet omnia, scientiam quoque habet vocis, linguasque infantium disertas facit. Cuius rei quum innumera paene proferre exempla possem, priora quindecim Ieremiae capita pio concionatori spectanda propono. In quibus divinus hic orator tanta vi dicendi fertur, tot figuris orationis, tot affectibus, tot metaphoris, atque aliis id genus tropis redundat, tantaque dicendi acrimonia ardet, totque subinde personas induit, & in tot vultus atque figuras orationem flectit, ut neque Pericles, qui (b) fulgurare & permiscere Graeciam dictus est, cum hoc divino oratore ulla ratione sit comparandus. Cuius spiritum & affectum, divinae gloriae studio flagrantem, utinam concionatores omnes exprimere atque imitari contenderent. Simili quoque orationis impetu pluribus in locis se se Ezechiel propheta effert: praesertim quum Iudaeorum peccata corripit, & quum perfidi & ingrati animi crimen illis impingit: quod mira dicendi copia cap. XVI. facit. Idem argumentum simili magniloquentia, & verborum amplitudine atque affectibus persequitur Moses in sublimi illo cantico, cuius initium est: (c) *audite caeli, quae loquor, audiat terra verba oris mei.*

Quod autem praecepta, quae scribimus, multis interdum

(a) *Deuter.* 32. 4. (b) *Cic. Orat. cap.* 9. (c) *Deuter.* 32. 1.

dum exemplis oneramus, id quidem non temere a nobis factum est. Neque enim pueris, qui Rhetorum cura & magisterio instituuntur, sed concionatoribus scribimus, quibus exempla magistri vice futura sunt: utpote quae praecepta ipsa aptissime declarant. Quum enim haec dicendi facultas, ut Rhetoribus placet, constet arte, imitatione, & exercitatione; exempla quidem imitationis vice sunt, ad quorum normam orationem nostram formare debemus. Nos autem hac etiam re studioso lectori gratificari volentes, ea potissimum exempla delegimus, quae essent gravibus referta sententiis: ut etiamsi artis exempla non essent, digna tamen essent, quae legerentur. In quibus tamen afferendis, quum nihil ex nostro adiecerimus, non nulla tamen, quae minus necessaria videbantur, subtraximus, ne nimia longitudine lectori fastidium pareremus.

Ceterum ut, quem ordinem in hoc opere sequuti sumus, concionator intelligat, animadvertendum est, quinque praecipuas oratoris partes esse; nempe inventionem, dispositionem, eloquutionem, memoriam, & pronuntiationem. Ex his autem partibus memoriam ab arte secernimus, quod ea natura magis, quam arte, constare videatur. Hac vero parte sublata, aliarum rationem tradere instituimus. Quamvis enim hunc laborem, propter eloquutionis & pronuntiationis necessitatem, praecipue susceperimus; tamen de reliquis duabus, nempe inventione & dispositione, ea praecepta tradere voluimus, quae non ad civiles controversias, quod Rhetores faciunt, sed ad concionandi munus commodiora videbantur.

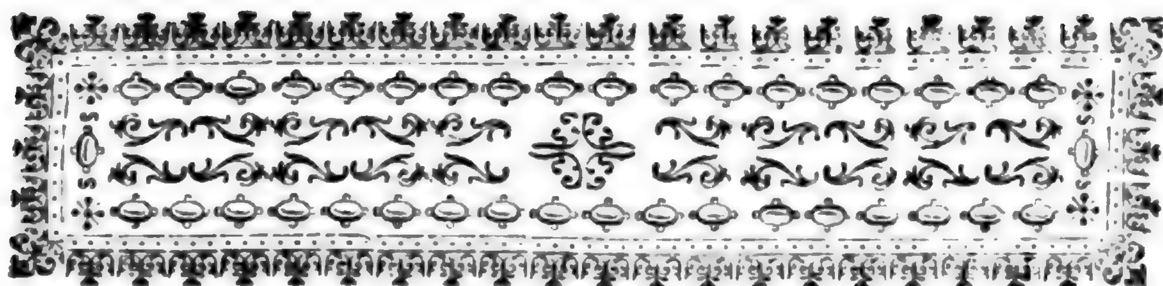
Sed prius tamen quam haec ipsa attingamus, de Rhetoricae artis origine, utilitate, & necessitate, deque eius artifice ecclesiaste, hoc est, de eius studiis, moribus, & officii dignitate ante omnia dicendum fuit. Cui quidem argumento primus sane liber deservit: secundus probandi atque argumentandi rationem continet: tertius amplificandi, & affectus concitandi praecepta tradit: quartus varia concionum genera, variosque concionandi modos, par-

tium-

tiumque concionis rationem ordinemque describit : quintus eloquutionem : sextus vero pronuntiandi rationem , & non nulla ad bene dicendum documenta praebet. His igitur sex libris totum hoc dicendi artificium absolvimus.

Quamvis autem in prioribus libris ea , quae ad inventionis rationem , quam primam inter quinque artis huius partes esse diximus , disseramus ; tamen quia eloquutio adeo cum inventione cohaeret & connexa est , ut vix ab ea divelli possit ; multa etiam , quae ad eloquutionis artem pertinebant , illi adiungenda putavimus , ubi hoc ipsum rerum natura atque cognatio exigere videbatur. Haec studiosum concionatorem ante huius operis initium admonenda iudicavimus , ut consilii nostri rationem , quam in eo sequuti sumus , planam illi faceremus.

LIBER PRIMUS
ECCLESIASTICAE RHETORICAE,
SIVE DE RATIONE CONCIONANDI.

CAP. I.
DE RHETORICAE ARTIS origine.

VMMVS ille rerum omnium conditor, & moderator Deus, qui omnia fecit in numero, pondere, & menſura, ſic naturam humanam inſtituit, ut in ea, & diſciplinarum omnium, & virtutum ſemina animis noſtris ingeneraret; quae nos poſtea partim divina ope, partim induſtria atque labore noſtro adiuti, excoleremus, & ad ſuum finem perduceremus. Atque ut religionis, ceterarumque virtutum moralium officia omittamus, quarum in mentibus noſtris ſemina cum ipſa natura orta ſunt, quid tam proprium rationali creaturae, quam ratiocinari, ac diſputare, & fidem dicendo facere? Ipſa tamen ratio atque diſciplina ratiocinandi atque argumentandi artem excogitavit, & varia praecepta invenit, qui-

bus, quod naturae instinctu atque beneficio sine doctore agimus, arte atque doctrina accuratius ageremus. Nec hoc solum in disciplinarum atque virtutum studio, sed in ceteris quoque artibus, quae ad corporis cultum pertinent, locum habet. Initio namque mundi homines, necessitate urgente atque docente, caementariorum, fabrorum, & sarcinatorum officiis fungebantur: postea tamen studio atque diligentia, harum rerum artes inventae sunt, quibus haec ipsa, quae tunc natura sola docente, minus perfecte fiebant, longe perfectius & exactius fierent. Vnde illa ab omnibus recepta sententia manavit, arte perfici & consummari naturam: illa enim initium peperit; haec vero consummationem, & veluti formam rebus addidit, extremamque illis manum apposuit. Quo circa verissima illa Fabii sententia putanda est, (a) qua nihil dicit esse perfectum, nisi ubi natura cura iuvetur. Quum igitur persuadere, & fidem contradicentibus & reluctantibus dicendo facere, & in suam sententiam adducere, rudes etiam homines natura docente faciant; ars etiam dicendi a sapientissimis hominibus excogitata est, qua id absolutius & commodius fieri posset. Quum enim hoc rudes & indocti homines imperfecte & indecore faciant; alii autem, peracuto ingenio & doctrina singulari praediti, ornatissime & appositissime, & cum quadam dignitate faciant: utrorumque dicendi rationem primi huius artis inventores diligentissime observarunt, & hac observatione, bene dicendi artem excogitarunt. Nam & qui praeclare a natura ad dicendum instructi sunt, & qui pessime etiam dicunt, non vulgarem huiusmodi observationibus materiam praebent. Ex illis enim virtutes, quas imitari; ex his vero vitia, quae fugere debeamus, auditor minime stupidus colligere poterit. Vnde non ineleganter disertissimus quidam concionator, rudem huius officii tironem, de ratione recte concionandi interrogantem, ad pessimum quemdam concionatorem audiendum remisit, & modum, quo ille concionabatur, diligenter adnotare praecepit, nihilque prorsus eorum, quae ille ges-

(a) *Quinctil. instit. orat. lib. 11, cap. 3.*

gessisset, agere consuluit: atque ita demum fieri posse, ut praeclarus dicendi artifex evaderet, si omnia illius vitia studiose caveret. Hac autem ratione primi oratoriae artis scriptores, dicendi peritos & imperitos audiendo, artis praecepta invenerunt. Hoc autem ante Ciceronem, eloquentiae parentem, cumulatissime praestitit Aristoteles. De quo sic idem Cicero ait: (a) veteres quidem scriptores artis, usque a principe illo, atque inventore Tysia repetitos, unum in locum conduxit Aristoteles; & nominatim cuiusque praecepta, magna conquisita cura, perspicue conscripsit, atque enodata diligenter exposuit; ac tantum inventoribus ipsis suavitate, & brevitate dicendi praestitit, ut nemo illorum praecepta ex ipsorum libris cognoscat: sed omnes, qui, quod illi praecipiant, velint intelligere, ad hunc, quasi ad quemdam multo commodiorem explicatorem, revertantur. Atque hic quidem ipse, & se se ipsum nobis, & eos, qui ante se fuerant, in medio posuit: ut ceteros, & se ipsum per se cognosceremus. Ab hoc autem qui profecti sunt, quamquam in maximis philosophiae partibus operae plurimum consumserunt, sicut & ipse, cuius instituta sequebantur, fecerat: tamen permulta nobis praecepta dicendi reliquerunt. Atque alii quoque alio ex fonte praeceptores dicendi emanarunt, qui item permultum ad dicendum, si quid ars proficit, opitulati sunt. Hactenus Cicero.

CAP. II.

DE RHETORICAE ARTIS UTILITATE, & necessitate.

EX his autem, quae diximus, satis liquet, eos, qui ad populum concionantur, plurimum Rhetoricae artis adminiculo iuvari posse. Quum autem aliarum artium studia ad pleniorem sacrae Theologiae intelligentiam necessaria esse credamus; cur non etiam bene dicendi artem ad concionandi officium felicius tractandum arripiamus? Constat

(a) *Cic. de invent. lib. 2.*

ſtat enim, Theologos noſtros iam pridem vocaſſe ancillas ad arcem; hoc eſt, philoſophiam omnem, rationalem, naturalem, ac moralem ad ſacrae Theologiae obſequium & ſtabilimentum attuliſſe. Gloriatur & noſtro ſaeculo Hieronymus Vidas, poëta clariſsimus, quod ſordidas gentilium poëtarum muſas ad Jordanem fluvium adduxerit, eaſque ab omni ſpurcitia, quam a gentilium poëtis traxerunt, undis Jordanicis expurgaſſe, & evangelicae hiſtoriae, divorumque laudibus celebrandis conſecraſſe. Quae quum ita ſint, cur, quaeſo, Rhetoricen, hoc eſt, bene dicendi artem ab Ariſtotele ſcientiarum omnium antiſtite, ceteriſque ſapientiſsimis viris ſummo conſilio excogitatam, multiſque poſterorum acceſsionibus auctam, & locupletatam, non ad concionandi officium accommodabimus? Si enim qui in philoſophiae, & Theologiae ſtudiis, atque diſputationibus verſantur, Dialecticam artem prius ſibi comparant, cuius praeceptis inſtructi, & argumentari, & argumentis reſpondere, & fidem dicendo facere commodius poſsint: non minus Rhetorica perdiſcenda eſt, qua populo, quae volumus, ſuadere poſsimus, hoc eſt, non modo ita dicere, ut vera eſſe, quae dicimus, credat: ſed, quod eſt difficilius, ut quae vera & honeſta crediderit, exſequatur. Quo circa ſi nemo in philoſophicis, & Theologicis diſputationibus cum laude verſari poterit, niſi diſputandi arte inſtructus ſit: ita vix quiſquam niſi vel divino ſpiritu afflatus, quod Prophetis, & Apoſtolis contigit, vel feliciſsimo ingenio, & ad dicendum appoſito natus ſit, quod rariſsimis contigit, ſine huius artis praeſidio felix eſſe in concionando poterit: vel certe multo ornatius, atque commodius munus hoc adminiſtrabit, quiſquis diligenti huius artis ſtudio fuerit adiutus. Quo circa non immerito multorum concionatorum accuſanda negligentia eſt, qui ſine huius artis praeſidio ad hoc officium accinguntur. Vehementer enim indignum eſſe iudico, pulcherrimum hoc munus, maximeque in Eccleſia neceſſarium, omniumque difficillimum, abſque ulla inſtitutione, & dicendi ratione tractari: quum ne artes quidem ſedentariae, niſi praevia inſtitutione, atque diſciplina exer-

teri commode valeant. Quod quidem in causa esse puto, ut inter tam multos concionatores, quibus templa ubique personant, vix unus, aut alter inveniatur, qui apte, copiose, atque ornate dicat: multoque pauciores, qui improbos homines ad veteris vitae poenitentiam, & virtutis studium dicendo traducant.

Quia vero huius ego rei parum idoneus testis sum, non nulla clarissimorum auctorum exempla in medium proferam, atque in primis gravissimi philosophorum omnium Plutarchi, qui de hac dicendi facultate in politica sic ait: non Rhetoricam suadendi opificem, sed adiutricem esse debemus existimare. Qua ratione illud est corrigendum Menandri: mores dicentis sunt qui persuadent, non oratio. Re enim vera utrumque est, quod rem efficit: mores nimirum, atque oratio: nisi quisquam dicere velit, navem a gubernatore dumtaxat dirigi, non a clavo quoque: & equitem esse, qui equum in giros verset, non etiam frenum: item civitatem quoque oratorum vita, & moribus regi, non & oratione; nempe qua veluti gubernaculis, ac freno utantur, quibus maxime versatile animal homo, ut Plato inquit, tamquam e puppi regatur, atque versetur. Homo certe privatus de veste, atque habitu populari civitatem regere, multitudinis moribus modum facere numquam poterit, ni oratione, & eloquentia praeditus sit, qua una suadeat, afficiat, flectat, ducatque multitudinem. Lupum quidem, aiunt, auribus teneri non posse: populum autem inde maxime duci oportet. Hactenus Plutarchus. Hanc autem aptae orationis vim, atque potentiam appositissima similitudine declarat Demetrius Phalereus armis eam, & ferro comparans. Quantum enim in bello valeret ferrum, tantum dicebat in Rep. valere orationem. Illic enim res geritur viribus, hic persuasione. Hinc Pyrrhus Epirotarum rex dicere solebat, plures urbes additas suo imperio oratione Cyneae Oratoris, ac legati, quam suis armis, ut Valerius Max. auctor est.

§. I.

SEd inter has tamen insignium virorum laudes, adiiciam quid de huius artis utilitate atque praestantia disertissimus Rhetorum Fabius dicat. Primum enim quorumdam orationem commemorat, qui hanc artem maledictis incessebant, deinde vero eius defensionem, & insignem utilitatem, & dignitatem exponit his verbis: (a) sequitur quaestio, an utilis Rhetorice: nam quidam vehementer in eam invehi solent, & quod sit indignissimum, in accusationem orationis utuntur orandi viribus: eloquentiam esse, quae poenis eripiat sceleftos, cuius fraude damnentur interim boni, consilia ducantur in peius: nec seditiones modo, turbaeque populares, sed bella etiam inexpiabilia excitentur. Quo nomine, & Lacedaemoniorum civitate expulsam fuisse, aiunt, & Athenis quoque, ubi actor movere affectus vetabatur, quasi recisam orandi potestatem. Huic igitur calumniae sic Fabius respondet: hoc sane modo, inquit, nec duces erunt utiles, nec magistratus, nec medicina, nec denique ipsa Sapientia: quum in his, qui philosophorum nomine male utuntur, gravissima nonnumquam flagitia deprehensa sint. Cibos adspernemur, attulerunt saepe valetudinis causas: numquam tecta subeamus, super habitantes aliquando procumbunt: non fabricetur militi gladius, potest uti eodem ferro latro. Quis nescit ignes, aquas, sine quibus nulla sit vita, &, ne terrenis immorer, Solem, Lunamque, praecipua siderum, aliquando etiam nocere? Nonne perterritos militum animos frequenter a metu revocat oratio? Et tot pugnandi pericula ineuntibus, laudem vita potiorem esse persuadet? Nec vero Lacedaemonii, aut Athenienses me magis moverint, quam populus Romanus, apud quem summa semper oratoribus dignitas fuit. Equidem nec urbium conditores reor aliter effecturos fuisse, ut vaga illa multitudo coïret in populos, nisi docta voce commota: nec legum repertores sine summa vi orandi consequutos, ut se ipsi homines ad ser-

(a) *Quinctil. instit. orat. lib. 2. cap. 17.*

ſervitutem iuris adſtringerent. Quin ipſa vitae praecepta, etiam ſi natura ſunt honeſta, plus tamen ad formandas mentes valent, quoties pulchritudinem rerum claritas orationis illuminat. Quare etiam ſi in utramque partem valent arma facundiae, non tamen eſt aequum id haberi malum, quo bene uti licet. Verum haec apud eos forſitan quaerantur, qui ſummam Rhetorices ad perſuadendi vim retulerunt. Si vero eſt bene dicendi ſcientia, quem nos finem ſequimur, ut ſit orator in primis vir bonus, utilem certe eſſe eam confitendum eſt. Et hercle Deus ille princeps, parens rerum, fabricatorque mundi, nullo magis hominem ſeparavit a ceteris, quae quidem mortalia eſſent, animalibus, quam dicendi facultate. Nam corpora quidem magnitudine, viribus, firmitate, patientia, velocitate praeſtantiora in illis mutis videmus; eadem minus egere acquiſitae extrinſecus opis. Nam, & ingredi citius, & paſci, & tranare aquas, citra docentem natura ipſa ſciunt. Et pleraque contra frigus ex ſuo corpore veſtiuntur, & arma his ingenita quaedam, & ex obvio fere victus, circa quae omnia multus hominibus labor eſt. Rationem igitur nobis praecipuam dedit, eiuſque nos ſocios eſſe cum Diis immortalibus voluit. Sed ipſa ratio neque tam nos iuvaret, neque tam eſſet in nobis manifeſta, niſi quae concepiſſemus mente, promere etiam loquendo poſſemus: quod magis deeſſe ceteris animalibus, quam intellectum, & cogitationem quamdam videmus. Nam, & moliri cubilia, & nidos texere, & educare foetus, & excludere; quin etiam reponere in hiemem alimenta, & opera quaedam nobis inimitabilia, qualia ſunt cerarum, ac mellis, efficere, nonnullius fortaſſe rationis eſt: ſed quia carent ſermone quae id faciunt, muta, atque irrationabilia vocantur. Denique homines, quibus negata vox eſt, quantulum adiuvat animus ille coeleſtis? Quare ſi nihil a Diis oratione melius accepimus, quid tam dignum eſſe cultu, ac labore ducamus, aut in quo malimus praeſtare hominibus, quam quo ipſi homines ceteris animalibus praeſtent? Nonne pulchrum vel hoc ipſum eſt, ex communi intellectu, verbiſ-

que, quibus utuntur omnes, tantum assequi laudis, & gloriae, ut non loqui, & orare, sed quod Pericli contigit, fulgurare, ac tonare videaris? Hactenus Fabius.

Quod si quis haec testimonia, quoniam ethnicorum hominum sunt, parvi facienda putet, in Ecclesiae columnas, & clarissima mundi lumina, nempe sanctissimos Doctores Latinos pariter, & Graecos, oculos coniiciat, videbitque nullam in eorum scriptis eloquentiae partem defuisse. Qua de re Joannes Anglus Episcopus Cicestrensis in Ecclesiasticae historiae praefatione, quam is modo latinam fecit, sic ait: quid de veterum Graecorum scriptis statuemus, qui, & acute ad veritatis disquisitionem, & copiose ad mentes hominum flectendas sacra Dei eloquia explicaverunt? Nemo enim, opinor, est adeo a ratione aversus, qui non illis summam eloquentiam tribuat. Quis enim Chrysostomo, vel verbis disertior, vel crebrior sententiis, vel numeris, & tota orationis circumscriptione iunctior? Aureum flumen Aristotelem olim fudisse dixit Tullius: nos vero Chrysostomum ex aureo ore aureum, & divinum orationis flumen fundere merito dicamus. Cuius verba adeo propria, leniterque fluentia, ut nihil nitidius dulciusve: cuius sententiae adeo sapientes, ut divinitus ad eum delatae, non humana indole inventae videantur: cuius structura verborum sic conclusa, ut non longo anfractu, qui parit obscuritatem, sed ambitu circumscripta terminato incedat. Nihil in eo, quod non praestantius eloquentiae tamquam effigiem repraesentet. Quod si ita aliena lingua loqueretur, ut loquitur sua, quod vel vix, immo ne vix quidem fieri potest, tum ut iam paucis, ita tum plerisque omnibus eius diserta oratio excitaret admirationem. Quis Basilio Magno in polienda oratione exquisitior, in amplificanda uberior, in toto dicendi artificio limatior? Quum deterret a vitiis, nemo commotior: quum ad virtutem incitat, nemo ardentior: quum res ob oculos ponit, nemo, ut ita dicam, pictior. In eo, & nervi sunt ad convincendum, & mira ad leniendum suavitas. In quamcumque partem orationem ita facile torquet, ut in rebus gravio-

vio-

vioribus altius in dicendo ſe tollat, & incitatius feratur, in tenuioribus leniter, & placide fluat, & nonnihil de contentione remittat. Quem ſane quidam vir eruditus non veritus eſt chriſtianum Demoſthenem appellare. Quid Gregorium Nazianzenum hoc loco commemorem? Quis aliquando pungit acutius, quis orationem arctius colligat? Quem in oratione ſoluta Thucididis imitatorem, in carmine Homeri aemulum rectiſsime dixeris. Nam in oratione brevis, & compreſſus eſt. Verborum numerum, ſic Tullius de Thucidide, ſententiarum numero conſequitur. Non vagum in eo orationis genus, ſed conſtrictum numeris, non longius excurrens, ſed brevi circuitu definitum apparet. Carmen plenum, & grande fundit, ſententiis Chriſti locuples, verbis Homeri diſertum. Quare ſive ſolutum orationis genus, & liberum, ſive, ut poëtarum mos eſt, numeris paullo adſtrictius ſequitur, ſemper magnus, ſemper in dicendo excellens videtur. Qua vero is aviditate ſtudiis eloquentiae operam dederit, ipſe in oratione funebri ſuper Caeſarii fratris obitu explicat, quum illum ait, philoſophiae perdiſcendae gratia Alexandriam petiviſſe; ſe vero, ut eius verbis utar, oratoriae artis amore inflammatum, in Paleſtinae academiis tum florentiſsimis pedem fixiſſe. In cuius artis ſtudio tantum profecit, ut Lybanius Sophiſta clariſsimus ea tempeſtate eius artis profeſſor, a diſcipulis rogatus, quis illi dignus videretur, qui eius cathedram poſt mortem ſuſciperet, Gregorius, inquit, ille, niſi chriſtianus eſſet. Erat enim idolorum cultor Lybanius. Haec de Graecis ſcriptoribus.

Ex Latinis vero primum Hieronymum proferamus in medium, cuius tanta fuit in ſcribendo facultas, ut omnes prope eloquentiae numeros expleverit. Quando in aciem cum haereticis prodit, nemo pugnatior, aut qui plus habeat lacertorum: quando reſpondet obtrectatoribus, nemo fervidior, nemo acrior: quando res geſtas narrat, nemo elegantior: quando funebrem orationem inſtituit, nemo ad conſolandum aptior, ad laudandum copioſior: quando familiariter cum amicis, & neceſſariis per litteras colloquitur,

tur,

tur, nemo suavior, nemo comtior. Mirum est videre, quo pacto in tota oratione, paria paribus, contraria relata contrariis, iam verba duplicata, iam iterata, iam breviter commutata, sententias perpulchre illuminent. Aut igitur pellatur Hieronymus, aut laudetur a Christianis eloquentia: ita tamen ut inde nos non nobis ipsis falsas gloriae umbras, quae de repente evanescunt, aucupati, sed ad Ecclesiae aedificationem, & ad veram Dei gloriam, cui omnis honos, decusque impertiendum est, eam perpetuo retulisse videamur. Haec omnia ex Joanne Anglo. D. autem Hieronymo Beatissimus Martyr Cyprianus merito copulandus est: cuius eloquentiam his verbis Lactantius Firmianus (a) commendat. Vnus igitur praecipuus, & clarus exstitit Cyprianus, quoniam & magnam sibi gloriam ex artis oratoriae professione quaesierat, & admodum multa conscripsit in suo genere miranda. Erat enim ingenio facili, copioso, suavi, &, quae sermonis maxima est virtus, aperto: ut discernere nequeas, utrumne ornatior in eloquendo, an facilior in explicando, an potentior in persuadendo fuerit. Hactenus Lactantius. Eiusdem vero Lactantii eloquentiam D. Hieronym. unice miratur, ipsumque Tullianae eloquentiae flumen appellat. Qui initio statim divinarum institutionum his verbis eloquentiae facultatem commendat. (b) Multum, inquit, nobis exercitatio illa fictarum litium contulit, ut nunc maiori copia, & facultate dicendi causam veritatis peroremus: quae licet posit sine eloquentia defendi, ut est a multis saepe defensa, tamen claritate, ac nitore sermonis illustranda, & quodam modo differenda est: ut potentius in animos influat, & vi sua, & instructa religione, & luce orationis ornata.

§. II.

SEd nequis nos exemplis solum sanctissimorum Patrum, non etiam ipsorum testimoniis eloquentiae causam agere putet, unum Augustinum in medium proferam, qui IIII. de

(a) *Divin. instit. lib. 5.* (b) *Ibid. lib. 1.*

de doctrina Christiana lib. non solum praecepta multa, quae ad hanc artem pertinerent, tradidit, eaque multis exemplis illustravit, sed eam quoque commendat his verbis: quum per artem Rhetoricam, & vera suadeantur, & falsa, quis audeat dicere, adversus mendacium in defensoribus suis inermem debere consistere veritatem: ut videlicet illi, qui res falsas persuadere conantur, noverint auditorem, vel benevolum, vel intentum, vel docilem prooemio facere, isti autem non noverint? Illi falsa breviter, aperte, verisimiliter: & isti vera sic narrent, ut audire taedeat, intelligere non pateat, credere postremo non libeat? Illi fallacibus argumentis veritatem oppugnent, asserant falsitatem: isti nec vera defendere, nec falsa audeant refutare? Illi animos audientium in errorem moventes, impellentesque dicendo terreant, contristent, exhilarent, exhortentur ardenter: isti pro veritate lenti frigidique dormitent? Quis ita desipiat, ut hoc sapiat? Quum ergo sit in medio posita facultas eloquii, quae ad persuadenda seu prava, seu recta valeat plurimum, cur non bonorum studio comparatur, ut militet veritati, si eam mali, ad obtinendas perversas, vanasque causas, in usus iniquitatis, & erroris usurpant? Sed quaecumque sunt de hac re observationes, atque praecepta, unde fit illa, quae facundia, vel eloquentia nominatur, seposito ad hoc congruo temporis spatio, apta, & convenienti aetate discenda sunt eis, qui hoc celeriter possunt. Nam, & ipsos Romanae eloquentiae principes non piguit dicere, quod hanc artem, nisi quis cito posit, numquam posit omnino perdiscere. Hactenus August. Cuius tam illustri testimonio non solum novam hanc consilii mei rationem tueri potero, sed gratiam quoque apud huius officii studiosos inire, apud eos praesertim, qui variis occupationibus districti sunt, quod eos duplici molestia liberaverim: altera, evolvendi varia, & perplexa Rhetorum praecepta, quae illi magnis voluminibus tradiderunt: altera, eligendi ea potissimum, quae instituto nostro essent accommodata: quum plurima illi ad civiles controversias in foro, & iudicio tractan-

das

das excogitaverint : quae ad nos minime pertinent.

§. III.

SI quis autem artis obſervationem impedimento eſſe dicat, quo minus ex animo, atque impetu divini ſpiritus concitati dicere videamur; huic ego reſpondeo, quod quemadmodum qui latinam linguam ex Grammaticae praeceptis addiſcit, quum primum loqui, aut ſcribere incipit, mentem quidem ad artis leges, & praecepta coniicit, ne quid contra ea faciat; ubi vero longo uſu, atque exercitatione recte loquendi rationem aſſequutus eſt, iam tum non ut ante praecepta conſulit, ſed ſola loquendi conſuetudine ductus, ex arte quidem, ſed ſine arte perfecte, & inoffenſe loquitur: ita haec oratoriae artis praecepta initio ardorem, atque fervorem ſpiritus nonnihil refrigerabunt; ubi tamen ars dicendi conſuetudine in naturam quodam modo verſa eſt, egregii artifices ſic ex arte dicunt, quaſi ſola naturae vi inſtructi dicerent. Habitus enim ille multa exercitatione confirmatus, quem philoſophi non multiplicem, ſed ſimplicem qualitatem eſſe dicunt, ſic in naturam vertitur, ut a natura ipſa inditus, non aliunde adſcitus eſſe videatur. An quiſquam credat D. Chryſoſtomo, Baſilio, eiuſque fratri Gregorio Nyſſeno, & Cypriano, qui omnes, & eloquentiſsimi fuerunt, & artificioſiſsime dixerunt, impedimento artem fuiſſe, quo minus flagrantiſsimo ſtudio, atque affectu Dei cauſam agerent, & homines ab improbitate ad iuſtitiam revocarent?

Ceterum ne nihil ſit in hac parte, cui oratio noſtra non occurrat, illis quoque reſpondendum eſt, qui hoc praecipue nomine eloquentiae ſtudia negligunt, quod D. Hieronymum ſciant diris plagis vapulaſſe, quod Ciceronianus eſſet, non Chriſtianus. Quamvis autem idem D. Hieronymus ad Rufinum ſcribens, hoc fuiſſe ſomnium dicat, merito tamen illum vapulaſſe confitemur, non quod Ciceronianus eſſet, ſed quod ita ſe Ciceronis ſtudio addixiſſet, ut ſacrarum litterarum ſtudium, quod incultus illi ſermo hor-

horrorem pareret, prorſus negligeret. Quam multa enim ſunt in vita neceſſaria, quorum tamen immodicus uſus noxius eſt? Quid enim magis ad vitam tuendam quam cibus, & potus, & vitalis calor, & ſanguis? Nihil tamen horum eſt, quod ubi modum exceſsit, non vel perniciem, vel mortem afferat. Sic etiam, & divitias, & honores appetere moderate licet: quorum tamen immodicus amor, quum eo uſque hominem perducit, ut divinas leges earum cauſa violare non vereatur, nocentiſsimus eſt. Ad hunc ergo modum ſic aliquem Ciceronis lectioni incumbere, ut ſacrarum litterarum ſtudia negligat, quis non merito objurgandum putet? Iure ergo D. Hieronymus hoc nomine vapulavit.

Quod vero nonnulli adverſus eloquentiam illud Apoſtoli afferunt, quod is non in ſapientia verbi, hoc eſt, nequaquam humanae eloquentiae, aut philoſophiae diſciplinis inſtructus, annuntiaverit Chriſtum: idem huic accuſationi reſpondet, quum protinus ſubdit, ne evacuetur crux Chriſti. Summa enim crucis Chriſti gloria exſtitit, quod rudium piſcatorum opera, atque doctrina, qui nullis terrenae ſapientiae diſciplinis inſtructi erant, diaboli aras everterit, Imperatorum potentiam, atque ſaevitiam fregerit, & mundum imperio ſuo ſubiugaverit. Ne igitur haec tanta gloria aliqua ex parte obſcuraretur, non debuit utique Chriſti fides inſignium philoſophorum, aut clariſsimorum oratorum facundia propagari, ne hoc tantum opus magis terrenae ſapientiae, quam omnipotentis Dei, & crucis virtuti adſcriberetur.

Iam vero quod quidam dicunt, infelices noſtri ſaeculi haereticos ſolius eloquentiae armis catholicam fidem impugnaſſe, hoc plane argumentum pro nobis eſt. Si enim tanta eloquentiae vis eſt, ut impudentiſsima mendacia honeſtare dicendo poſsit, quanto magis veriſsima, atque ſanctiſsima catholicae fidei dogmata eadem dicendi vis tueri, & fraudes, atque impietatem haereticorum detegere poterit: quum praeſertim illi ea mente ſint, ut omnia quae rudi, atque impolita oratione adverſus illorum blaſphemias

mias ſcribuntur, exſibilent, rideant, & ne lectione quidem digna putent? Hac enim de cauſa eloquentiae ſtudia negligere, perinde eſt, ac ſi quis ferreis globis ſulphureo pulvere iactis uti nos minime debere ſentiret, quod his armis Turcarum rex magnam Chriſtiani orbis partem ſub imperium, atque ditionem ſuam ſubiunxerit. Hac enim de cauſa multo magis nos eiſdem adverſus illum armis, quae tantum habeant virium, pugnare debere certum eſt. Haec de huius artis commendatione praemonenda eſſe duximus, partim ut quorumdam obtrectationibus reſponderemus, partim etiam ut pius Eccleſiaſtes maiori ſe ſtudio, & alacritate huic diſciplinae traderet, quae tantum illi opis ad munus ſuum feliciter exſequendum praebere poterit. Nunc quoniam de artis commendatione ſatis dictum eſt; de artifice ipſo, nempe Eccleſiaſte, de eius ſtudiis, moribus, & officii dignitate, atque facultate pauca prius tradenda ſunt, quam ad ſingularia artis praecepta veniamus.

CAP. III.

DE CONCIONANDI OFFICIO, ET INSIGNI EIVS dignitate.

VT autem Eccleſiaſtes ex his noſtris lucubrationibus, atque adeo ex toto concionandi munere ſibi, aliiſque ſalutaris eſſe queat; viſum eſt ante huius operis initium, documenta quaedam praeſcribere, quae huius officii candidatis non parum utilitatis allatura ſint. Inter ea vero, illud primum, & omnium maximum ſit: ut Eccleſiaſtes ante omnia, huius officii dignitatem, & maieſtatem penitus exploratam, atque perſpectam habeat. Ea vero primum intelligi poterit ex eorum dignitate, quibus hoc officium a Deo demandatum fuit: qui ſanctiſsimi Prophetae, ac deinde Apoſtoli Prophetarum filii exſtitere. Sed multo mirabilius eſt, quod idem ipſe Prophetarum, & Apoſtolorum Dominus in mundum venire, & per ſe munus hoc ob-

obire dignatus ſit. (a) Multifariam enim, multiſque modis olim Deus loquens Patribus in Prophetis, noviſsime diebus iſtis loquutus eſt nobis in filio, quem conſtituit heredem univerſorum, per quem fecit & ſaecula. Hinc ipſe de ſe filius ait: (b) ego in hoc natus ſum, & ad hoc veni in mundum, ut teſtimonium perhibeam veritati. Et apud Iſaïam: (c) & erunt, inquit, oculi tui videntes praeceptorem tuum, & aures tuae audient vocem poſt tergum monentis. Haec eſt via, ambulate in ea. Et apud Ioëlem: (d) & filii, inquit, Sion, laetamini in Domino Deo veſtro, quia dedit vobis doctorem iuſtitiae. Ex quibus locis, aliiſque, quae longum eſſet recenſere, aperte liquet, quanta huius officii dignitas ſit; quando eius miniſtrum, & principem, ipſum Dei Filium, Verbum, & Sapientiam Patris exſtitiſſe confitemur. Cui deinde Apoſtoli ſucceſſerunt: qui primitias Spiritus accipientes, Eccleſiam doctrina ſua fundaverunt. Horum enim eſt illa vox: (e) pro Chriſto legatione fungimur, tamquam Deo exhortante per nos.

Nec miniſtrorum modo dignitas, ſed miniſterii quoque finis, eius dignitatem aperte declarat. Finis autem eſt, divinae maieſtatis gloria, & pereuntium animarum ſalus: quas Evangelicus concionator ex teterrimi draconis faucibus ereptas, ad ſempiternae felicitatis paſcua tranſmittit: & id perficere ſtudet, quod Chriſti Domini mors, & ſanguis operatus eſt. Neque hoc ingens beneficium in unum, aut alterum hominem, ſed in omnes, ad quos vox eius pervenerit, conferre nititur. Itaque, ſi ex fine, rei dignitatem, ut par eſt, metiamur, nihil hoc fine maius, aut ſublimius excogitari poteſt: ut illud etiam adiungam, quod in omnium ore verſatur; nempe, bonum quanto communius, tanto eſſe divinius. At concionum fructus, & utilitas ad omnes homines quam latiſsime patet.

Certat autem cum officii dignitate magnitudo meriti. Sic enim ſpiritualium rerum naturam conditor inſtituit, ut quae eſſent digniſsima, & honeſtiſsima, parem cum dignita-

ta-

(a) *Hebraeor.* 1. (b) *Ioan.* 18. (c) *Iſai.* 30. (d) *Ioel.* 2. (e) 2. *Corinth.* 5.

tate utilitatem, & meritum haberent, si non in hac vita, certe in altera: quod in hoc officio videre licet, in quo discernere nequeas, maior ne utilitas, an dignitas sit. Quod passim sacrae litterae testantur. Hinc Iacobus Apostolus: (a) qui converti, inquit, fecerit peccatorem ab errore viae suae, salvabit animam eius a morte, & operiet multitudinem peccatorum. Et Dominus in Evangelio: (b) qui fecerit, inquit, & docuerit, hic magnus vocabitur in regno coelorum. Et Daniel Propheta: (c) qui, inquit, docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti: & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellae in perpetuas aeternitates. Hac vero de causa, eos Dominus (d) sal terrae, lucem mundi, lucernam super candelabrum, & civitatem supra montem positam appellat. Denique ea est meriti, & dignitatis magnitudo huic ministerio a Domino proposita, ut quemadmodum virginibus, atque martyribus aureola quaedam, ut appellant, in coelis reposita est, quae in illis incorruptae carnis virorem, in his vero invictae virtutis constantiam singulari quadam gloria remunerat, ita doctoribus similis aureola, & corona in coelo parata est: propterea quod non modo ipsi virtutis, & iustitiae propositum tenuerunt; sed alios etiam ad simile virtutis studium doctrinae suae ministerio excitarunt: quae res inter clarissimas praecursoris Domini laudes (e) numeratur: quod videlicet multos filiorum Israël ad Dominum esset doctrina sua pertracturus.

CAP. IV.

DE HVIVS MVNERIS DIFFICVLTATE.

VErum, quum ita natura comparatum sit, ut nihil in rebus sublime, atque magnificum sit, quod non etiam sit arduum, atque difficile: tantum certe in hoc munere, si utiliter, & recte tractari debeat, difficultatis, quantum

(a) *Iacob.* 5. (b) *Matth.* 5. (c) *Daniel.* 12. (d) *Matth.* 5. (e) *Luc.* 1.

tum dignitatis, & utilitatis est. Quum enim praecipuum concionatoris officium sit non modo pios doctrinae pabulo sustentare, sed improbos etiam a sceleribus, & improbitate revocare; & non modo currentibus calcar addere, sed ad cursum iacentes, atque dormientes incitare; atque postremo non modo viventes in vita gratiae doctrinae ministerio conservare, sed mortuos etiam in peccato, eodem ministerio ad novam vitam traducere; quid hoc studio, & conatu difficilius? Pugnat enim adversus hoc collapsae naturae vis, & potentia, quae communis peccati tabe infecta, proclivis in vitia est. Pugnat depravata, ne dicam inveterata, multorum consuetudo, cuius tanta vis est, ut Seneca dicat: (a) ne universa quidem philosophia, etiam si in hoc omnes vires suas advocet, duram iam, & veterem ab animo extrahet pestem. Quid hic mundum in maligno positum commemorem? Quid sceleratorum hominum, inter quos necessario vivendum est, contubernia, exempla, consilia, iniurias, contumelias, fraudes, & subdolas adulationes referam? Quid antiqui serpentis vires, astus, insidias, variasque nocendi artes, atque tentationes oratione recenseam? An non satis constat verum esse, quod in lib. Iob scriptum est: (b) obstetricante manu eius, nempe Dei, eductus est coluber tortuosus? Quae enim alia nisi omnipotentis Dei manus, ad tortuosum hunc colubrum, qui caudae suae voluminibus improborum animas stringit, foris protrudendum, sufficiens esse valeat? Dum enim fortis armatus (c) custodit atrium suum, nisi fortior illo superveniat, qui arma eius auferat, & spolia distribuat, dictu mirum est, quanta pace atrium suum custodiat, & vinctos suos retineat. Ita enim omnes sensus, atque aditus, per quos lumen aliquod illis affulgere posit, claudit, & obstruit, ut mirabili quadam, & abstrusa ratione videntes non videant, & audientes non audiant, nec intelligant.

Neque vero exiguo nobis impedimento est utriusque fortunae sive adversae, sive secundae conditio. Dum enim illa vehementer premit, nihil audiunt homines, nisi quod il-

(a) *Seneca in Epist.* (b) *Iob 26.* (c) *Luc. 11.*

illorum inopiam, & laborem levare poſsit: quod filiis Iſraël in Ægypto oppreſsis evenit, qui Moſis verba ex ore Domini, propter operum, quibus premebantur, anguſtiam audire noluerunt. Vbi vero ſecundae fortunae aura ſpirare, & ad votum omnia fluere incipiunt; ſic humani cordis anguſtia ſucceſsibus impletur & intumeſcit, ut ad omnia fere alia obſurdeſcat. Quam rem D. Auguſt. & experimento didicit, & his verbis expoſuit: ego quum amatores ſaeculi huius intueor, neſcio quando poſsit eſſe ad eorum animos ſanandos opportuna praedicatio: quando enim res huius mundi, velut proſperas habent, faſtu ſuo reſpuunt ſalubres monitiones, & quaſi anilem reputant cantilenam; quando autem adverſis anguntur, magis conantur evadere, unde ad praeſens anguntur, quam capere, unde curentur. Sed ut multa brevi oratione complectar, tam ingens & arduum opus eſt, hominem a peccati ſervitute ad Dei obſequium revocare, ut D. Gregor. dicat: ſi inviſibilia penſamus, nimirum conſtat, quia maius eſt miraculum, praedicationis, & orationis ſolatio peccatorem convertere, quam mortuum carne ſuſcitare. His igitur argumentis intelligere Eccleſiaſtes facile poterit, quam ingens provincia ſibi demandata, quantumque onus humeris eius impoſitum ſit, quantoque ſtudio contendere debeat, non modo, ut parem huic difficultati animum, ſtudiumque adhibeat; ſed ut multo magis, qua ſe erga Deum pietate, reverentia, animique ſummiſsione gerere debeat, ut divina bonitas, & providentia, quae fere inferiorum cauſarum miniſterio cuncta operatur, eo, tamquam idoneo inſtrumento, ad hoc tantum opus uti velit. Hinc etiam intelliget, ſi non ſuam, ſed Domini ſui gloriam, & animarum ſalutem quaerit, quanto magis negotium hoc orationibus, quam ſermonibus; lacrimis, quam litteris; lamentis, quam verbis; & virtutum exemplis, quam Rhetorum praeceptis urgere debeat.

CAP.

CAP. V.

DE PURITATE, ET RECTITUDINE intentionis in Ecclesiaste.

ALia quoque non minor fortasse in hoc opere difficultas est, quae non minus coelesti ope indiget; nempe intentionis puritas, & rectitudo, quam Ecclesiastes in huius muneris functione retinere debet: hoc est, ut sui, suorumque commodorum, atque honoris oblitus, in solam Domini sui gloriam, & animarum salutem tota mente defixus sit, illam solam intueatur, illam captet, illam cogitet, illam semper ob oculos habeat, nec umquam ab illa ad se mentem convertat. Indignissimum enim est, quum de summi conditoris gloria, & sempiterna animarum sive vita, sive morte agitur, ut homo tantarum rerum momenta negligens, solam gloriolae suae rationem habeat, magisque hanc inanem rumusculi popularis auram periclitari, si minus auditoribus grata sit eius oratio, quam Dei gloriam, & animarum salutem sentiat. Quis vero adeo sui amans, & Dei negligens erit, quem huius tantae perversitatis, & divini contemtus non pudeat, si forte hanc affectuum suorum pravitatem in pectore suo animadvertit? Armenia clarissima femina, ut Franciscus Senens. memorat, quum a Cyri convivio domum rediens, Cyri pulchritudinem cunctis laudantibus, interrogata a viro fuisset, quid de Cyri dignitate sentiret, respondit: a te, mi vir, oculos numquam deflexi: itaque qualis alieni viri forma sit, prorsus ignoro. Si igitur femina haec nefas esse putabat, in alium quamvis regem, forma praestantem, oculos coniicere; quanto detestabilius erit, quum de Dei gloria, & summa hominum felicitate agitur, hac prorsus neglecta, de sola gloriola sua, quae umbra citius evanescit, sollicitum esse? Quum Heliseus Propheta (a) puero suo, quem cum baculo ad mortuum puerum mittebat, praecepisset, ut accinctis lumbis, quanta posset celeritate accurreret, nec il-

(a) 4. *Reg.* 4.

illi resalutandi, aut respondendi occursantibus, & salutantibus facultatem tribuisset: quid aliud, quaeso, innuere voluit, quam eos, quibus haec a Domino cura demandata est, ut mortuas in peccato animas, divinae severitatis, & iudicii baculo ante oculos posito, ad iustitiae vitam revocent, adeo in hoc tam praeclarum, & ingens munus intentos esse debere, ut omnium aliarum rerum, vel necessariarum obliti, hoc unum agant, hoc unum cogitent, in hoc unum dies, noctesque intenti sint, nec ullius terrenae rei commercio ab hoc studio avocentur: quo videlicet muneris amplitudini, par quoque ministri cura, & diligentia respondeat. Si enim pater aliquis, enitenti filiae, & ob difficultatem partus periclitanti, ad medicum accersendum properaret; num is hoc tempore populares ludos, aut similia ludicra spectare, aut ad ea animum advertere posset? Quum igitur officii nostri sit, non periclitantia hominum corpora, sed animas, pretioso Christi sanguine redemtas, ab ipsis aeternae mortis faucibus eripere, & immortali vitae reddere: quid esse magis praeposterum, atque detestandum potest, quam hoc tanto munere fungentem ad inanissimae gloriae suae fumum oculos convertere?

Ceterum, quamvis hoc adeo damnabile sit, ut vix ullis verbis tantae rei indignitas amplificari possit; difficillimum tamen est, in hanc foveam non incidere. Haec enim intentionis puritas, quam ab Ecclesiaste requirimus, potentissimum intra praecordia nostra hostem sibi adversantem, videlicet honoris, & propriae excellentiae appetitum habet: qui in plerisque hominibus adeo vehemens est, ut insitus a natura vitae amor, & carnalis commercii cupiditas, quam Theologi inter ceteros corruptae naturae affectus dominari dicunt, ac ceterae deinde cupiditates huic honoris, & gloriae appetitioni cedant. Quam multos enim quotidie cernimus, vitam, qua nihil in rebus humanis homini carius est, in summum discrimen adducere; immo, & mortem oppetere, ne ullam honoris iacturam patiantur? Quam multos, qui illibatum carnis pudorem,

non

non tam divini timoris, quam humani dedecoris metu conservant? Nec vero multis, ad huius affectus vim, atque tyrannidem explicandam opus est. Res gestas omnium temporum homo sibi ante oculos ponat, omnes orbis terrarum vastationes consideret: & quae bella Alexander Magnus, Iulius Caesar, ceterique Romanorum, aliarumque nationum reges, & imperatores susceperint, & quotidianas item hominum pugnas inspiciat: facileque deprehendet, omnes fere has flammas ab huius cupiditatis igne excitatas.

Quod si parum externis testimoniis credit, se ipsum introspiciat, affectus suos scrutetur, & quantam vim hic morbus habeat, facile deprehendet. Haec autem generis humani tabes intentionis puritatem, quam ad hoc munus integre obeundum requiri diximus, magnopere inficit. Hic enim affectus tanto est vehementior, quanto est honor, & gloria maior, & ad plures permanat. At eximii concionatoris gloria, non modo eius civitatis, in qua degit, finibus continetur, sed ad exteras etiam nationes, & regna pervadit. Sic audimus, Romae, aut Mediolani esse concionatorem quemdam praestantissimum, qui plurimum dicendi facultate ceteros antecellat. Neque vero haec corporis virium, & fortitudinis fama est, qua a multis etiam brutis longe superamur: nec divitiarum, & formae gloria, quae fluxa, & fragilis est: sed ingenii, dexteritatis, eloquentiae, liberalis eruditionis, atque adeo probitatis, quae in egregii concionatoris oratione elucere debet. Quae quidem gloria quanto dignior, atque praestantior, tanto cupiditas nostra gloriae avida ardentius in eam rapitur, & concitatur. Quid vero de metu ignominiae dicam, qui initio dicendi, ita quorumdam mentes obsidet, ut corporis etiam membra solvantur, & tremant genua dicturis, nec ulla ratione hunc a se metum excutere possint? Vnde autem hic adeo impotens affectus, nisi ex ignominiae metu, & periculo, qui tunc dicturis impendet, proficiscitur? Vnde vero ingens hic metus ignominiae, nisi ex immodica gloriae cupiditate nascitur? His igitur duobus affectibus occupata, & oppleta mens, quem in animo locum relin-

quet, ut in unam Dei gloriam, & animarum salutem, omni mente & studio, spretis omnibus aliis, defixus sit? Liquet igitur ex his, quam non sit facile, hanc intentionis puritatem in hoc munere obeundo retinere, nisi illam concionator a Deo multis lacrimis, multaque vi precum, & virtutum meritis tamquam rarum aliquod, & singulare eius donum impetrare contendat. Et ne si hoc quidem studiose, ac diligenter fecerit, ab huius labis periculo se prorsus immunem credat: semper enim in hac parte suspectus sibi esse debebit. Vt enim sapienter D. Gregor. ait: (a) saepe mens sibi mentitur, & fingit de bono opere amare, quod non amat; de mundi autem gloria non amare, quod amat. Huius autem intentionis periculum idem vir sanctus illa beati Iob verba explanans,(b) si simplex fuero, hoc ipsum ignorabit anima mea, exponit his verbis: sed sunt nonnulla, quae sciri a nobis facile nequeunt, etiam quum geruntur.

Saepe officium praedicationis assumimus, ut per hoc fraternae utilitati serviamus: sed nisi placeamus illi, cui loquimur, nequaquam libenter accipitur, quod praedicamus. Quumque placere mens utiliter studet, ad amorem laudis propriae defluit turpiter: & quae a captivitate vitiorum alios curabat eruere, ipsa suis favoribus incipit captiva servire. Quasi latrunculus quippe est appetitus laudis humanae, qui recto itinere gradientibus ex latere iungitur, ut ex occultis, educto gladio, gradientium vita trucidetur: quumque propositae utilitatis intentio ad studia privata deducitur; horrendo modo unum, idemque opus culpa peragit, quod virtus inchoavit. Saepe & ab ipsis exordiis aliud cogitatio expetit, aliud actio ostendit. Hactenus Gregorius. Hoc autem periculum concionatores multi, ac praesertim iuniores adeo non cavent, ut nec etiam agnoscant. Sicut enim in quibusdam regionibus deforme ebrietatis vitium, nec vitium aut dedecus esse putatur, propterea quod prava hominum consuetudo huic vitio horrorem detraxerit: ita multis concionatorum adeo familia-

lia-

(a) *Gregor. in Pastor.* (b) *Iob 9.*

liaris, & innata haec vanitas eſt, ut vix eam advertant, & nec inter peccata quidem numerent. At qui divino timore acti, ſe ipſos, & interiora ſua omnia diligenti examine ſcrutantur, ſeque ex omni parte circumſpiciunt, vehementer ſibi ab hoc periculo timent. Fuit olim mihi arctiſsima familiaritate coniunctus concionator quidam, vir pius, qui, ut ipſe narravit, quum primum concionandi munus aggreſſus eſt, parum vanitatis huius periculum aliorum more praevidebat. At ubi proceſſu temporis oculos magis aperuit, & ea, quae ante diximus, cum animo ſuo reputavit, adeo perterrefactus fuit, ut concionandi munus omnino relinquere deſtinaverit, & multo etiam tempore ab eo munere deſtiterit. Vbi vero ad illud, parendi neceſsitate coactus rediit, multis ſe rationibus, multiſque precibus adverſus communem hunc concionatorum hoſtem munire ſtudioſiſsime curabat. Haec a me paucis dicta ſunt, quae multis plane dici debuerunt; ut occultiſsimi huius periculi, reique omnium maxime ad hoc munus exſequendum neceſſariae, divini verbi miniſtros admonerem. Quum enim in iis, quae ad finem aliquem ordinantur, ratio omnis ex fine petenda ſit, efficitur plane, ut fine perperam conſtituto, omnia ordine, ratione, & merito etiam deſtituantur.

CAP. VI.

DE PROBITATE, ET MORIBVS concionatoris.

IAm nunc quid ex iis, quae dicta ſunt, ſequatur, expendere incipiamus. Primum, ſi ea officii dignitas, & maieſtas eſt, ut ipſum Dei filium principem, & auctorem habeat, pro eoque Eccleſiaſtes legatione fungatur in terris: qualis eius puritas, & integritas futura eſt, qui huic tanto muneri deſtinatur? Neque enim natura rerum patitur, ut in tantae dignitatis ſplendore vita ſordeat: ſed illud exigit, ut cum miniſterii dignitate, vitae puritas, & integritas certet. Hinc quum Dominus Ieremiam Prophetam, ad

ad depravatos populi sui mores castigandos mitteret, in matris etiam utero delitescentem, nec dum in lucem editum Spiritu sancto replevit. Isaïae vero labia, (a) Cherubini ad ipsum volantis ministerio, coelestique igne, ex altari Dei sumto, ab omni pollutionis, & peccati labe purgavit: quo idoneus minister esset, per quem puritatis auctor scelerati, & rebellis populi crimina obiurgaret. Quid Apostolos memorem, quos tanta Spiritus sancti gratia in die Pentecostes (b) Dominus replevit, ut idoneos Evangelicae doctrinae magistros efficeret? Quid Paullum referam, quem non modo eodem spiritu replevit, sed (c) in tertium usque coelum sustulit; ut inter Angelos disceret, quod inter homines doceret? Sed haec omnia exempla illud mihi superare videtur, quod ipse Dei filius non ante munus hoc docendi suscepit, quam se ad illud, quadraginta dierum ieiuniis, orationibus, & solitudinis secessu praepararet: non quod is hac praeparatione indigeret, qui puritatis, & sapientiae fons erat; sed ut hoc exemplo Ecclesiae Doctores discerent, qua vitae puritate, & innocentia ad hoc coeleste munus obeundum accedere deberent. Intelligebat enim summus ille magister, quanto essent ad fidem faciendam, & vitam hominum instituendam efficaciora praeclara virtutum exempla, quam exculta, & perpolita verba. Vnde, quum idem concionatores lucernam supra candelabrum positam appellasset, (d) ut praelucerent omnibus, qui in Ecclesiae domo essent, subdit continuo: sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum, qui in coelis est.

Quibus verbis non obscure indicavit, quanto magis egregia virtutum opera, quam selecta, & limata verba gloriam Domini illustrarent: quod illud quoque Isaïae vaticinium declarat: (e) & vocabuntur in ea fortes iustitiae, plantatio Domini ad glorificandum. Quid enim magis divinae gloriae splendorem, quam probitatis, & iustitiae pulchri-

(a) *Isai. 6.* (b) *Actor. 2.* (c) *2. Corinth. 12.* (d) *Matth. 5.* (e) *Isai. 61.*

chritudo, atque constantia, quae divinae bonitatis imaginem refert, declarare potest? Denique si Ecclesiae annales, & incrementa ad memoriam revocemus, falice inveniemus longe magis Ecclesiam Sanctorum exemplis, quam disertorum hominum verbis auctam, & locupletatam fuisse. Quam multorum monachorum, coelestem in terris vitam meditantium, pater exstitit illiteratus Antonius? De quo illa D. August. verba iactantur: (a) surgunt indocti, & rapiunt nobis paradisum, & nos cum doctrinis nostris in carne, & sanguine volutamur. Quid illiteratum etiam Franciscum referam, qui tot virtutum plantaria in Ecclesiae paradiso, sanctitatis exemplis magis, quam disertis verbis conseviт? Quid Simeon ille cognomento stilites litterarum omnium rudis, cuius vitam coaetaneus, & familiaris eius amicus Theodoretus conscripsit: quam multas nationes in columna illa manens, admirandae vitae suae exemplis ab idolorum cultu, ad fidem Christi revocavit? Vicina quoque nostro saeculo D. Catherina Senensis, & femina, & litterarum ignara, tam multos homines a scelerata vita ad iustitiam, & pietatem convertit, ut quattuor confessarii, qui illi, annuente Gregor. XI. Pont. Max. iugiter assistebant, vix tempus ad quietem haberent; dum eorum confessiones audiunt, quos illa splendore magis vitae, quam doctrinae, ad virtutis, & iustitiae studium traducebat. Haec a me breviter dicta sunt, non quo doctrinae munus aliqua ratione extenuarem, sed quo vitae splendorem, & dignitatem pio concionatori plurimum commendarem.

Quam rem brevi oratione Seneca complexus est, quum ad Lucilium scribens ait: eum elige doctorem, quem magis admireris quum videris, quam quum audieris. Hinc Lactantius Firmianus. (b) Qui dat, inquit, praecepta vivendi, debet amputare omnium excusationum vias: ut imponat hominibus parendi necessitatem, non vi aliqua, sed pudore. Quo modo vero amputari poterit excusatio, nisi ut qui docet, faciat, quae docet, & sit quasi praevius,

(a) *August. lib. 8. Confess.* (b) *Lactantius in 4. diu. inst. lib.*

vius, & manum porrigat sequuturo. Nam habere non possunt, quae doceas, firmitatem, nisi ea prior feceris: quia natura hominum proclivis in vitia, videri vult, non modo cum venia, sed cum ratione peccare. Hactenus ille. Hoc autem, ut ceteros eius officii consortes praeteream, ita praestabat Paullus, ut se ipsum in imitationis exemplum, fidelibus, quibus verbum vitae tradebat, non semel proponeret. Alibi enim ait: (a) imitatores mei estote, fratres, sicut & ego Christi: & alibi: (b) capite nos: neminem laesimus, neminem corrupimus, neminem circumvenimus. Et ad Philipp. rursum: (c) de cetero, inquit, fratres, quaecumque sunt vera, quaecumque pudica, quaecumque iusta, quaecumque sancta, quaecumque amabilia, quaecumque bonae famae, haec cogitate, quae & didicistis, & accepistis, & audistis, & vidistis in me. Non ergo solis auribus, quae utiliter audirent, sed oculis etiam admirantes viderent, atque imitarentur, bonus magister exempla proponebat.

Ceterum de his, qui alia via gradiuntur, qui videlicet aliter vivunt, quam vivendum esse praecipiunt, sic D. Gregor. ait: (d) sunt nonnulli, qui solerti cura spiritualia praecepta perscrutantur: sed quae intelligendo penetrant, vivendo conculcant. Repente docent, quae non opere, sed meditatione didicerunt: & quod verbis praedicant, moribus impugnant. Vnde idem vir sanctus concionatores graviter admonet his verbis: mundari prius oportet, & sic alios mundare: sapientem prius fieri, & sic alios facere sapientes: lumen fieri, & sic alios illuminare: ad Deum accedere, & sic alios ad Deum adducere: sanctificari, & ita sanctificare: manus habere rectas, & sic aliis porrigere manum. Quia vero hoc sanctissimi viri praeceptum multi negligunt, merito D. Bernard. queritur, (e) canales nos hodie in Ecclesia habere plurimos, conchas vero perpaucas. Tantae enim caritatis esse, ait, eos, per quos ad populum divinorum eloquiorum fluenta manant, ut prius effun-

(a) 1. *Corinth*. 4. (b) 2. *Corinth*. 7. (c) *Philipp*. 4. (d) *Gregor. in Past*. (e) *Bernard. sup. Cant*.

fundere, quam infundi velint: quum tamen longe alia ratione hoc fieri debere, vel ille Davidis versiculus moneat: eructavit cor meum verbum bonum. Quid enim aliud est eructare, nisi animum divinorum eloquiorum epulis saginatum, de plenitudine cordis verbum bonum pronuntiare? Eosdem etiam Seneca gravissime notavit his verbis: (a) nullus quidem peius mereri de omnibus mortalibus iudico, quam qui philosophiam, velut aliquod artificium venale didicerunt: qui aliter vivunt, quam vivendum esse praecipiunt. Exempla enim se ipsos inutilis disciplinae circumferunt: nulli non vitio, quod insequuntur, obnoxii. Non magis mihi potest quisquam talis prodesse praeceptor, quam gubernator in tempestate nauseabundus. Tenendum est rapiente fluctu gubernaculum: luctandum cum ipso mari: eripienda sunt vento vela. Quid mihi potest adiuvare rector navigii attonitus, & vomitans? Quanto maiori putas vitam tempestate iactari, quam ullam ratem? Non est loquendum, sed gubernandum. Hactenus ille.

Sed quid tam multis argumentis ad hoc probandum in re tam aperta opus est, quum ipsi etiam rhetores oratorem definiant, esse virum bonum, dicendi peritum? Si ergo orator, qui de stillicidiis arcendis, deque depositis reddendis, ut fidem apud iudices faciat, vir bonus esse debet, priusque illi vitae probitas, quam artis peritia tribuitur: quid de concionatore dicendum, cuius tota cura, & officium est, homines ad virtutis, & probitatis studium non modo loquendo, sed etiam recte vivendo traducere? Rectissime enim dictum est: (b) ab immundo quis mundabitur? Ex quibus omnibus intelligere facile possumus, quid sit in causa, cur quum hoc nostro saeculo omnia fere templa quotidianis concionatorum vocibus, & clamoribus resonent, tam paucos homines videamus, qui eorum clamoribus perterrefacti, pravos mores, & inveteratam peccandi consuetudinem deserant. Quum enim verbum Dei ignis sit, & quasi malleus conterens petras, quid in causa est, ut

(a) *Seneca Epist.* 109. (b) *Eccli.* 34.

ut nec hic coeleſtis ignis algentia hominum pectora incendat, nec hic malleus ferrea corda molliat: niſi quod maxima concionatorum turba negotium hoc, magis verbis, quam exemplis, magis litteris, quam lamentis, magis eloquentiae ſtudiis, quam piis precibus urgeat: maioremque popularis plauſus captandi, quam vitia eliminandi; ac poſtremo maiorem nominis ſui celebrandi, quam divinae gloriae, & ſalutis humanae procurandae curam habeat? Hoc autem quid aliud eſt, quam talentum in terra recondere: quando hi commiſsi muneris miniſterium non ad Dei gloriam, & hominum ſalutem, ſed ad terrena commoda referunt: ut videlicet liberius, & indulgentius vivant, ut amplioris dignitatis locum obtineant, ut popularem famam aucupentur, & pinguiora Eccleſiae ſtipendia percipiant? Haec dum omni ſtudio captamus, Dei gloriam, & animarum ſalutem, vel negligimus, vel in poſtremis habemus. Quo modo autem ſe dominus adverſus huiuſmodi operarios gerere debeat, ſatis aperte vates ſanctus indicavit, quum ait: (a) peccatori autem dixit Deus: quare tu enarras iuſtitias meas, & aſſumis teſtamentum meum per os tuum? &c. quae ſequuntur. Quicumque vero tales ſunt, ad eorum ſortem pertinent, de quibus Salvator in Evangelio ait: (b) dicunt enim, & non faciunt: alligant onera gravia, & importabilia: digito autem ſuo nolunt ea movere.

CAP. VII.

DE STVDIO CARITATIS IN ECCLESIASTE.

VErum, quum haec vitae probitas, & virtutum ſtudium non ad concionatores modo, ſed ad omnes in univerſum pertineat, caritatis tamen virtus, a qua concionandi munus proficiſcitur, in Eccleſiaſte maxime eminere debet. Ex ea namque oritur flagrantiſsimus divinae gloriae amor, ardentiſsimumque ſalutis humanae deſiderium, quod huius officii caput, & fundamentum eſt. Sic enim huic

(a) *Pſalm.* 49. (b) *Matth.* 23.

huic muneri destinatus, Dei gloriam, & animarum salutem sitire debet, ut nullus avarus divitias, nullus ambitiosus honores, nullus denique imperator de hostibus triumphum, atque victoriam tanta aviditate desideret, quanta is animarum salutem deperire, & earum interitum lamentari debet. Hoc enim flagrantissimum desiderium, quod a caritatis radice proficiscitur, adeo Evangelici concionatoris proprium, adeoque illi ad munus suum utiliter obeundum necessarium est, ut qui hoc ardore, ac desiderio destitutus sit, meo iudicio, officium hoc attingere minime debeat. Hoc desiderio sancta illa mulier in Apocalyp. flagrabat, (a) quae cruciabatur ut pareret: propterea quod tanto desiderio pariendi filios sponso suo tenebatur, ut nullus corporis cruciatus, nulla tyrannorum supplicia formidaret, dum modo spiritualem hanc sobolem coelesti sponso generaret. Cuius ardentissimum desiderium Rachel olim adumbravit, quae tanto filiorum amore flagrabat, ut ad virum suum diceret: (b) da mihi liberos, alioquin moriar.

Iam vero David rex, quo animarum ardore aestuabat, qui tam acri doloris sensu earum interitum, & ruinam deflebat? Vidi, inquit, (c) praevaricantes, & tabescebam, quia eloquia tua non custodierunt. Et (d) zelus domus tuae comedit me, & opprobria exprobantium tibi ceciderunt super me. Quibus verbis significat, non minus se divinae gloriae conviciis torqueri, quam si his omnibus probris, & maledictis incesseretur. Apostolus vero quam multis in locis hoc animi sui studium, desiderium, zelum, & caritatem ostendit? Quis, inquit, (e) infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non uror? Et ad Galatas: (f) filioli, inquit, mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis. Hoc est, quos iterum magno perditionis vestrae dolore saucius, magnoque studio, atque conatu iterum eniti, & Christo reddere paro. Ex hoc autem interno igne faces illae verborum prodierunt:

(a) *Apoc.* 12. (b) *Genes.* 30. (c) *Psalm.* 118. (d) *Psalm.* 68. (e) 2. *Corinth.* 11. (f) *Galat.* 4.

runt : (a) vellem esse apud vos modo, & commutare vocem meam, id est, in omnes me dicendi figuras transformare, quoniam confundor in vobis. Hoc est, quoniam inops consilii, & plenus maeroris, atque angustiae sum, nec quo me vertam, aut quid consilii capiam, scio. Ad Corinth. vero, (b) quo dolore, quibus lacrimis se priorem epistolam scripsisse profitetur, quod eos ab Evangelica simplicitate descivisse intelligeret? Quid vero illa eiusdem verba: (c) omnia sustineo propter electos, ut & ipsi salutem consequantur? Et (d) omnibus omnia factus sum, ut omnes facerem salvos? Et ad Thess. scribens: (e) volebamus, inquit, vobis tradere non solum Evangelium, sed etiam animas nostras, quoniam carissimi nobis facti estis.

Neque vero illud mihi quisquam obiiciat, hanc mentem Apostolorum tantum fuisse, qui Spiritus plenitudinem acceperunt: nos vero in hac mundi faece non eam coelestium donorum ubertatem percepisse, ut simili ardore flagrare possimus. Sit ita sane. Sed simili tamen studio, & desiderio prophetarum pectora ante gratiam quoque Evangelii aestuabant, quod eorum lacrimae, quas propter hominum peccata fundebant, eorumque cruciatus, & mortes, quas propter obiurgandi severitatem, & acrimoniam pertulerunt, facile declarant. Sequentibus vero saeculis, quam multi ex sanctis patribus, & doctoribus hoc eodem desiderio arserunt? De beato patre nostro Dominico inter eximias eius laudes haec etiam praedicatur; quod arderet quasi facula zelo pereuntium. Quo ardore incensus, novum in Ecclesia Praedicatorum ordinem, Spiritu sancto instigante, primus excogitavit, erexit, ac fundavit. Tanto autem erga homines caritatis igne, tantoque pereuntium animarum dolore torquebatur, ut nulli incommodo, nullique labori parceret, quo minus die, noctuque opportune, atque importune saluti earum invigilaret; adeo, ut aliquando integram quadragesimam solo pane, & aqua victitarit, noctibusque fessa diurno labore membra super nu-

(a) *Galat.* 4. (b) 2. *Cor.* 2. (c) 2. *Timoth.* 2. (d) 1. *Cor.* 9. (e) 1. *Thess.* 2.

nudam tabulam reclinaret : quo feminas , apud quas hospitabatur , haereticorum dolis seductas , ad fidei sinceritatem hoc exemplo revocaret : quod & obtinuit.

Haec igitur mens , hic affectus , hoc flagrantissimum divinae gloriae , & humanae salutis desiderium praecipuus huius officii magister est. Neque tantum universae rhetorum scholae , atque praecepta, quam hic unus ardor concionantem iuvare in dicendo poterit. Hic enim unus affectus, qui velut mens , & anima quaedam huius artificii est , dicenti paene omnia praestat. Hic enim docet ea negligere, quae aures magis tinnitu verborum , & acumine sententiarum oblectant , quam mentes erudiant , atque sanent. Hic omnes persuadendi rationes excogitare , & omnes dicendi machinas auditorum mentibus admovere facit , ut eas ad timorem Domini , & sceleratae vitae odium traducere possit. Hic etiam , ubicumque illi orationis cursus occasionem praebuit , & affectus excitare , & singularia vitae documenta tradere , & ad mores instituendos , quae dicuntur , accommodare , & languentes auditorum animos dicendi vi, & acrimonia suspensos tenere , & dormitantes excitare facit. Hic exclamat , arguit , obsecrat , increpat , terret , stupet , admiratur , & in omnes se affectus , & figuras dicendi transformat ; defunctos excitat , absentes alloquitur , Dei opem implorat , coelum , terras , maria permiscet , & , quasi quodam prophetico furore percitus, clamat : terra , terra, terra , audi sermonem Domini. Et , obstupescite coëli super hoc , & portae eius desolamini vehementer. Et , generatio prava , atque perversa , haeccine reddis Domino, popule stulte , & insipiens ?

Haec igitur , & multa alia flagrantissimum hoc desiderium concionatoris animo inspirat , qui interdum se ipse non capit , ac paene disrumpitur : quum spretam religionem , sceleratos hominum mores , caecitatem mentis , obduratum , & insensibile pectus , ac tot pereuntium animarum extremum periculum contemplatur : ideoque nullum non movet lapidem , nihil intentatum relinquit , quo homines , quos in ipsis paene draconis faucibus iam iam de-

vo-

vorandos videt, revocare inde posſit: tanta eſt huius ardoris, quem ſolus Spiritus ille coeleſtis excitare, & inflammare ſolet, vis atque potentia. Quo circa non abs re dictum a nobis fuit, hunc eſſe praecipuum huius operis, & artificii magiſtrum. Hic eſt enim ſpiritus ille robuſtorum, qui turbinis inſtar impellit parietem: hoc eſt, qui pectora, etiam diuturna peccandi conſuetudine obdurata, diſrumpit, & concutit. Haec illa Domini vox, quae confringit cedros, quae intercidit flammam ignis, quae parere facit prae metu cervas, & omnia tandem ſibi obſiſtentia perrumpit. Hanc ergo vocem, hunc animum, hoc ardens, & incitatum deſiderium habere debet, quiſquis hoc Propheticum, & Apoſtolicum munus exercere pro dignitate parat. Vnde, quum quidam vir pius, qui tum primum concionandi munus aggrediebatur, a veterano, eius artificii principe, quaereret, quid ſibi maxime ad id munus obeundum neceſſarium eſſet: ille nihil, inquit, magis, quam ut is, qui dicit, ardentiſsimo Domini Ieſu amore flagret.

Qui enim ſic erga illum affectus eſt, vehementer illius gloriam, & animarum ſalutem, pro quibus ille vitam profudit, ſitiet, & quae ille maxime odit, nempe hominum peccata, & flagitia, ſimili affectu deteſtabitur: atque ita fiet, ut quum hiſce de rebus agendum erit, non perfunctorie, non oſcitanter, aut ſegniter, ſed vehementer, acriter, & pro dignitate rerum dicat: eumque affectum animis auditorum imprimat, quem ipſe voce, vultu, geſtu, acrimonia, & tota dicendi contentione praeferat. Quum autem hic affectus, & ardor, ut antea diximus, a Spiritu ſancto ſit, non enim hunc natura, ſed gratia, & magna quidem gratia praeſtat, non poteſt populus audiens hoc ardore declamantem, non mirari, ſuſpicere, & revereri: propterea quod intelligat, maius aliquid, & ſupra hominis facultatem, atque naturam ibi latere, ibique Dei digitum eſſe. Cuius rei cognitio humana pectora vehementer commovet, & concutit: ſive quod Deum intelligant humano ore loquentem, ipſoſque ad ſe vocantem, ſive

quod

quod ex inusitata illa dicentis acrimonia, rei dignitatem, de qua agitur, agnoscant. Quum autem Cicero, nullam esse eloquentiam dicat, quae admiratione careat, nulla re magis, quam hac dicendi vi auditorum admiratio concitatur.

Quaeret hic fortasse studiosus concionator, qua ratione hunc animum, atque affectum induere aliquis possit. Cuius rei facilis admodum responsio, sed non facilis ad hoc via est. Quum enim, ut dictum est, hic mentis ardor ab inflammata in Deum caritate proficiscatur, quae non nisi intra virtutum omnium sinum, atque complexum inveniri potest, aperte liquet, innocentia, & puritate vitae hunc animum esse comparandum. In quo quidem studio vehementer adiuvat intentionis puritas, de qua paullo ante loquuti sumus, qua homo non suam, sed Domini sui gloriam casto pectore quaerit. Adiuvat in hoc etiam vera animi submissio, qua pius Ecclesiastes, atque is praesertim, qui ex maiorum suorum imperio hoc munus exsequitur, supplicem se Deo exhibet; & hinc quidem indignitatem suam professus, inde vero parendi necessitatem proponens, spiritum, atque animum ad eius officii functionem clementer sibi a Domino impartiri postulat. Ad hanc autem humilitatem pertinet, ut homo omnem a se sui fiduciam ad hoc munus obeundum depellat: nec vel eruditione, vel eloquentia, vel vocis, & pronunciationis elegantia, vel opinione, & fama populari, vel diuturna concionandi consuetudine, atque dexteritate fretus, aliquid se effecturum putet, nisi coelitus adiuvetur, virtuteque ex alto induatur.

In mentem vero operis huius difficultatem revocet, de qua satis multa superius diximus, intelligetque, hoc unum sibi superesse remedium, ut cum Iosaphat rege sanctissimo totum spiritum suum conferat ad rogandum Dominum. Ab illo felicem laboris successum, ab illo animarum salutem, ab illo dicendi vim, & facultatem, non ab humanis eloquentiae, aut eruditionis praesidiis speret. Si enim unigenitus Dei filius Patri suo, & doctrinam,

quam praedicabat, & doctrinae fructum tribuebat, quum diceret: (a) mea doctrina non est mea, sed eius, qui misit me. Et: (b) verba, quae ego loquor vobis, a me ipso non loquor. Et: (c) sermonem quem audistis, non est meus, sed eius, qui misit me, Patris: quis adeo impudens, & insolens erit, qui sibi aliquid in docendi officio arrogare audeat? Depulsa ergo hac impia sui fiducia, pius Dominus obedientiae, atque verae humilitatis amator nihil vere humili, atque obedientiae filio denegabit.

Multum praeterea conferet ad salutis alienae sitim acuendam, ea, quae paullo ante de huius officii dignitate, & meriti magnitudine diximus, considerare. Quum enim, auctore D. Gregor. nullum sacrificium Deo gratius sit, quam salus animarum; illeque, ut idem ait, in maiori apud Deum amore sit, qui ad eius amorem plurimos trahit: quisquis huius divini erga se amoris studiosus est, vehementer optabit, ad eius amorem plurimos adducere, ut ipse tandem voti sui compos efficiatur. Huc pertinet insigne quoque huius operis meritum simul, & praemium, quod ubique piis concionatoribus sacrae litterae pollicentur. Hoc declarat Iacobus Apostolus, quum ait: (d) fratres mei, si quis ex vobis erraverit a veritate, & converterit quis eum, scire debet, quoniam qui converti fecerit peccatorem ab errore viae suae, salvabit animam eius a morte, & operiet multitudinem peccatorum. Item Prov. 11. Salomon, anima, inquit, quae benedicit, impinguabitur: & quae inebriat, ipsa quoque inebriabitur. Iustum quippe apud aequissimum iudicem Deum est, ut in omni opere par pari hominibus referatur: & ita, qui opera, atque doctrina sua aliorum animas reficit, & spiritualibus bonis ditat, ipse quoque a Domino reficiatur, & similibus bonis locupletetur, quibus ornatus, & auctus ante supremi iudicis tribunal tutus apparere possit, & cum Apostolo dicere: quae est enim nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriae? Non-

ne

(a) *Ioan. 7.* (b) *Ioan. 14.* (c) *Ibid.* (d) *Iacob. 5.*

ne vos ante Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum eſtis in adventu eius?

Iuvabit & illud, ſi Eccleſiaſtes nominis ſui rationem conſiderans, meminerit ſe hominum piſcatorem a Domino appellari. Sicut autem piſcator quum rete iacit, hoc unum praecipue curat, ne vacuum rete domum referat: ſic animarum piſcator, hoc praecipue captare, in hoc nervos omnes intendere debet, ut eo modo actionem ſuam inſtituat, qua huiuſmodi praeda Evangelicam ſagenam impleat: hoc eſt, ut pereuntium animas Chriſto Domino lucrifaciat. Hoc autem conſequetur, ſi ea dicat, & eo modo dicat, quo poſsit obdurata corda concutere, & in tenebris, & coeca peccati nocte iacentes, doctrinae ſuae luce ad veritatis notitiam trahere: quo miſerandum animae ſuae ſtatum, & periculum agnoſcentes, & animo compungantur, & ad iter ſalutis revocentur. Ad quod, & incertam mortis horam, & divini iudicii ſeveritatem, & horrendas gehennae flammas, aeternitatemque poenarum non raro ponere ante oculos debet. Quamvis non ſemper adverſum hos orationis ſtilus dirigendus eſt: quando is ſapientibus, & inſipientibus, piis, & improbis debitor ſit, & ad pietatem, & iuſtitiam alios quidem potenter trahere, alios vero blande, & leniter erudire, & inſtruere debeat. Quemadmodum vero piſcator triſtis abſcedit, ubi vacuam ſagenam ab undis exſtulit: ſic animarum piſcator, ſi adeo languide ſe in officio geſsit, ut coniicere hoc indicio poſsit, ſe nihil prehendiſſe, de hac iactura, non de ignominia ſua dolere debebit.

Nec levis etiam ſtimulus ad dicendum eſt, ſi quas forte animas ab huius magni maris fluctibus ad portum ſalutis revocavit. In his namque venuſtiſsima virtutis, & iuſtitiae ſpecies, mirabiles in animo pii concionatoris amores excitat, & ad eam docendi rationem ſtimulat, qua hunc incomparabilem animarum theſaurum augere queat. Qui accipitres ad capiendas aves nutriunt, hoc ante omnia curant, ut aliqua primum facili praeda ineſcentur, quo avidius deinde ad inſequendas eius generis aves rapian-

piantur, quarum iam gustum perceperunt. Ad hunc igitur modum concionatores, qui aliquot animas, e diaboli faucibus ereptas, in libertatem asseruerunt, ad alias simili studio, atque labore capiendas excitari solent. Sic enim Agesilaus Lacedaemoniorum rex, militum suorum animos ad praelium acuebat, pulcherrima illis hostium spolia, quae paullo ante in bello ceperant, ostentans. Hoc ergo modo Ecclesiastes inclita animarum spolia, quae a diaboli potestate eripuit, sibi ante oculos ponat, quo se studiosius, & alacrius huic tanto muneri accingat. Quisquis autem huiusmodi spolia Christo Domino obtulit; hoc est, qui verbi semine spirituales Christo Domino filios parturivit, cum Lia utique gloriari, eiusque verba usurpare poterit, dicens: nunc quoque copulabitur mihi maritus meus, eo quod pepererim ei tres filios.

Supra omnia vero ad hunc caritatis affectum consequendum, mire adiuvat sanctae orationis, & contemplationis studium, quo mens nostra spiritualia, atque divina contemplatur. Ita enim fiet, ut earum amore accendatur, atque omnes pios affectus spiritualibus rebus contemplandis nutriat, & foveat. Qua de re iam iam dicemus. Porro autem, qui sine hoc interno divini Spiritus sensu, & motu, eam dicendi vim, & acrimoniam, quam hactenus descripsimus, consequi volunt, & arte, atque ficta, simulataque acrimonia, hunc veritatis affectum se assequuturos putant, saepe ridiculi sunt, & se ipsos multis modis produnt: praesertim si ipsorum vita parum cum hac dicendi ratione cohaereat. Si ne Apelles quidem puerum ferentem uvas sic ad vivum pennicillo exprimere potuit, ut aviculae picturae fraudem non intelligerent: qua fronte quisquam se arte consequuturum putat, quod singulare Spiritus sancti donum, & maximum quidem donum est? Si enim ars nondum eo pervenire potest, ut naturam perfecte exprimat: quo modo divini Spiritus energiam, quae supra naturam est, exprimere poterit?

CAP.

CAP. VIII.

DE STVDIO SANCTAE ORATIONIS, & meditationis, quod in Ecclesiaste esse debet.

SVpra vitae integritatem, & intentionis sinceritatem, quas in Ecclesiaste esse debere docuimus, singulare etiam sanctae orationis studium requiro: quod non poterit non habere is, qui hac vitae, & intentionis puritate praeditus est. Nemo autem me aut nimium, aut superstitiosum in tam multis virtutibus exigendis iudicabit, si huius officii rationem prudenter expenderit. Plura enim D. Bernard. in Ecclesiastico doctore requirit: qui posteaquam graviter, ut ante diximus, questus esset, quod multos in Ecclesia canales haberemus, conchas vero perpaucas, quod videlicet concionatores prius effundere, quam infundi vellent, quae sint autem, quae habere debeant, explicat his verbis: en quanta prius infundenda sunt, ut effundere audeamus: de plenitudine, non de penuria largientes. Primo quidem compunctio, deinde devotio, tertio poenitentiae labor, quarto pietatis opus, quinto orationis studium, sexto contemplationis otium, septimo plenitudo dilectionis. Hactenus ille.

Vides ergo inter haec, devotionis spiritum, orationis studium, & contemplationis otium à viro sanctissimo requiri? Idemque rursus in epist. 201. ad Abbatem quemdam scribens, tria illi esse necessaria ad hominum salutem promovendam docet: nunc, inquit, manent tria, verbum, exemplum, & oratio: maior autem horum, oratio. Ea namque operi, & voci gratiam, & efficaciam promeretur. Haec ille. Verum ut omittam, quod haec ipsa vitae, & intentionis puritas, nisi in pectore divinarum rerum contemplatione saginato vix umquam reperitur: constans tamen sanctorum Patrum sententia est, Evangelicos doctores in contemplatione haurire, quod postea populis effundant: quod in Prophetis, qui huius officii principes extiterunt, cernere licet, qui a Domino accipiebant, quod po-

populo nuntiabant. Hoc enim illa Prophetae verba innuunt: (a) suscipiant montes pacem populo, & colles iustitiam.

Hinc D. Gregor. humani, inquit, generis Redemtor, per diem miracula hominibus exhibebat, & ad orationis studium in monte pernoctabat: ut perfectis videlicet praedicatoribus innuat, quatenus nec activam amore speculationis funditus deserant, nec contemplationis gaudia operationis nimietate penitus contemnant: sed quieti contemplantes sorbeant, quod occupati erga proximos loquentes refundant. Praeterea quum salus animarum, & perditorum hominum poenitentia, & conversio, ministerii huius finis sit, quae res nisi singulari Dei auxilio perfici non potest, ut paullo ante diximus, opus est, ut Ecclesiastes non solum verbis, sed multo etiam magis precibus, & lamentis opem Domini imploret, ut pios conatus, & labores suos provehat, atque secundet. Meminisse enim debet, quid piscanti Petro evenerit: qui tota nocte cum sociis laborans, nihil cepit: quum autem in verbo Domini retia laxasset, copiosam piscium multitudinem conclusit. Qua de causa D. August. (b) concionatorem monet, si voti compos fieri velit, ut precibus magis, quam verbis munus suum urgeat. Sic enim ait: praedicator laboret, ut intelligenter, ut libenter, ut obedienter audiatur: & hoc se posse magis pietate orationum, quam sermonis facultate non dubitet: ut orando pro se, ac pro illis, quos est alloquuturus, sit prius orator, antequam doctor, & ipsa hora accedens, prius quam exserat proferentem linguam, ad Deum levet animam sitientem, ut ructet quod biberit, vel quod impleverit, effundat.

His etiam adde, quod quum ex eiusdem P. August. disertorumque omnium sententia, tam oratoris, quam concionatoris triplex esse officium dicatur, nempe docere, delectare, & flectere; & docere quidem necessitatis, delectare suavitatis, flectere autem, & auditorum animos commovere, victoriae sit: quonam modo Ecclesiastes alio-

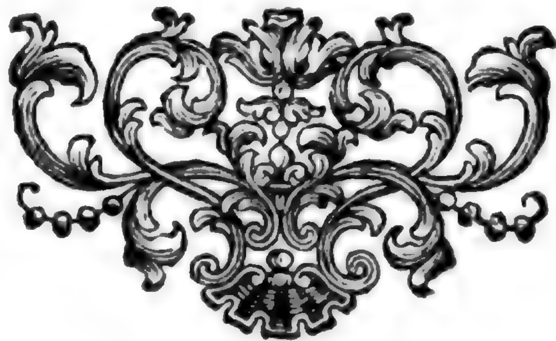
rum

(a) *Psalm.* 71. (b) *August. in 4. de Doctrin. Christ.*

rum affectus excitare poterit, nisi ipse etiam commotus sit? Hinc D. Gregor. ad supernum, inquit, desiderium inflammare auditores nequeunt verba, quae frigido corde proferuntur: nec enim res, quae in se ipsa non ardet, aliam accendit. Qua de re non gravabor, Quinctiliani rhetorum principis sententiam hoc in loco attexere: qui institutionum oratoriarum lib. *6.* de concitandis affectibus differens, sic ait: summa, quantum ego quidem sentio, circa movendos affectus in hoc posita est, ut moveamur & ipsi. Nam, & luctus, & irae, & indignationis ridicula fuerit imitatio, si verba, vultumque tantum, non etiam animum accommodaverimus. Quid enim aliud est causae, ut lugentes utique in recenti dolore disertissime quaedam exclamare videantur, & ira non numquam indoctis quoque eloquentiam faciat: quam quod illis inest vis mentis, & veritas ipsa morum? Quare in his, quae verisimilia esse volumus, simus ipsi similes eorum, qui vere patiuntur, affectibus: & a tali animo proficiscatur oratio, qualem facere iudicem volet. An ille dolebit, qui audiet me, quum hoc dicam, non dolentem? Irascetur, si nihil ipse, qui in iram concitat, idemque exigit, simile patiatur? Siccis agenti oculis iudex lacrimas dabit? Fieri non potest. Neque incendit nisi ignis, nec madescimus nisi humore, nec res ulla dat alteri colorem, quem ipsa non habeat. Primum est igitur, ut apud nos valeant ea, quae valere apud iudicem volumus: afficiamurque, antequam afficere conemur. Hactenus Fabius.

Ex huius ergo praestantissimi artificis sententia liquet, ad affectus excitandos praecipuum esse, ut afficiamur ipsi. Quaero igitur, quinam sint, in quorum mentibus magis hi affectus erga res divinas dominentur, sive illi acres, & concitati, sive mites, & lenes sint; quam in iis, qui divinarum rerum assidua consideratione, & sanctae orationis studio devotionis affectum fovere, nutrire, & augere diu, noctuque student? Horum enim praecipua cura est, huiusmodi exercitatione mentem in Deum attollere, devotionem alere, piosque erga divina affectus incendere.

Quorum multi ita animo dispositi, & constituti sunt, ut, instar pulveris sulphurei, vel unius verbi Dei scintilla tacti, protinus inflammentur. Vnde, cuidam ex beatissimi patris Francisci sociis, qui totus erat divinarum rerum contemplationi addictus, illud saepe evenisse memoratur, ut vel sola paradisi voce audita, paene in extasim, prae desiderii, & gaudii magnitudine, raperetur. Denique sicut ligna arida facile ignem concipiunt, viridia vero, atque humentia non item: sic concionatores divinarum rerum, & devotionis studio dediti, facile velut exsiccata ligna, devotionis, atque dilectionis igne inflammantur, quo auditorum animos afficiunt: qui vero devotionis expertes sunt, tamquam humentia ligna; ut neque se ipsos incendunt, ita nec alios incendere possunt. Haec autem omnia quae diximus, breviter Prosper lib. I. de vita contemplat. complectitur his verbis: praedicator, non in verborum splendore, sed in operum virtute totam praedicandi fiduciam ponat: non vocibus delectetur populi clamantis, sed fletibus: nec plausum a populo studeat exspectare, sed gemitum: lacrimasque, quas vult a suis auditoribus fundi, ipse primitus fundat: & sic eos compunctione sui cordis accendat. Haec igitur de concionatoris officio, eiusque dignitate praefati, artem ipsam a primis, quod dicitur, incunabulis in sequenti libro tradere incipiemus.

LI-

LIBER SECUNDUS ECCLESIASTICAE RHETORICAE, SIVE DE RATIONE CONCIONANDI.

CAP. I.

QUID SIT RHETORICA, QUAE EIUS MATERIA, quod officium, & finis, & quae sint eius partes.

RHETORICA est bene dicendi ratio; seu de quaque re proposita, prudenter, ornateque dicendi scientia. Quamvis autem Rhetoricae nomen eam eloquentiae partem significet, quae sola artis praecepta continet, nos hic Rhetoricam pro eloquentia accipimus: quae quidem est vis illa prudenter, explicate, abundanter, numeroseque dicendi, id est, eloquentia, quae nihil aliud est, quam copiose loquens sapientia. Qua quidem ex re liquet, quantum illi decipiantur, qui eloquentiam putant esse tumultuariam verborum idem significantium congeriem, & affectatum dicendi leporem, & venustatem; quum nihil tamen verae eloquentiae magis contrarium sit. Eloquentia enim non est illa inanis, & prope puerilis verborum volubilitas, quae saepe in populo insolenter se venditat; sed, ut diximus, diserte & copiose loquens sapientia, quae in prudentum animos cum suavitate illabitur. Tolle enim sapientiam, eloquentiae sequetur interitus. Quo enim quis prudentius, & gravius loquutus fuerit, eo praeclarius eloquentiae specimen, modo sermo purus una accesserit, cuique dare videbitur.

Materiam porro huius artis eam dicimus, in qua o-

mnis

mnis ars, & ea facultas, quae conficitur ex arte, versatur: ut si medicinae materiam dicamus morbos, ac vulnera, quod in his omnis medicina versetur: item, quibus in rebus versatur ars, & facultas oratoria, eas res materiam artis Rhetoricae nominamus. Has autem res alii plures, alii pauciores existimaverunt. Nam Gorgias Leontinus antiquissimus fere rhetor, omnibus de rebus oratorem optime posse dicere, existimavit. Hic infinitam, & immensam huic artificio materiam subiicere videtur. Aristoteles autem, qui huic arti plurima adiumenta, atque ornamenta subministravit, tribus in generibus rerum versari rhetoris officium putavit, demonstrativo, deliberativo, iudiciali. Demonstrativum est, quod tribuitur in alicuius certae personae laudem, aut vituperationem. Deliberativum est, quod positum in disceptatione, vel consultatione civili, habet in se sententiae dictionem. Iudiciale est, quod positum in iudicio, habet in se accusationem, & defensionem; vel petitionem, & recusationem. Et, quemadmodum nostra quidem fert opinio, oratoris ars, & facultas in hac materia tripartita versari existimanda est. Hanc nos quoque Ciceronis sententiam libenter amplectimur: sic tamen, ut intelligamus, quod quamvis huius artis materia his terminis circumscripta sit, praecipua tamen eius pars, hoc est, eloquutio, unde eloquentia ipsa nomen accepit, ad omnes omnium generum disciplinas quam latissime patet. Nam, & philosophi, & medici, iurisconsulti, & mathematici, & multi etiam sacrarum litterarum tractatores, huius partis, nempe eloquutionis praeceptis instituti, ornatissime, & eloquentissime dicunt.

Ex his autem tribus causarum generibus iudiciale, quod praecipue apud Rhetores in usu fuit, qui in hoc bene dicendi artem excogitarunt, ut civiles causas in iudicio tractarent, nos tamquam ab hoc instituto nostro, qui non causarum actoribus, sed concionatoribus praecepta comparamus, abdicandum duximus: atque deliberativo, hoc est, suasorio, & demonstrativo contenti erimus:

mus: quorum altero in ſuadendis virtutum officiis, ac vitiis diſſuadendis, altero in divorum laudibus celebrandis utimur.

Officium vero huius facultatis videtur eſſe, dicere apposite ad perſuaſionem: finis, perſuadere dictione. Inter officium autem, & finem hoc intereſt; quod in officio, quid fini; in fine, quid officio conveniat, conſideratur: ut medici officium dicimus eſſe, curare ad ſanandum apposite: finem, ſanare curatione. Item oratoris quid officium, & quid finem eſſe dicamus, intelligemus, quum id, quod facere debet, officium eſſe dicemus: illud, cuius cauſa facere debet, finem appellabimus.

Quum autem eorum, quae ad finem aliquem conſequendum inſtituta ſunt, ratio ex ipſo fine ſumenda ſit, ex hoc ipſo fine, quid orator efficere, & quas res habere debeat, commodiſsime intelligitur. Primum enim, ut apposite ad perſuadendum dicat, oportet eum docere, flectere, & delectare. Dialectico namque, qui rei dubiae fidem facere contendit, ſufficit ut doceat, hoc eſt, ut argumentis, quod voluerit, evincat. Ceterum quum orator non modo fidem facere, ſed etiam ad aliquid agendum excitare ſoleat; non ſolum argumentis probare, ſed etiam orationis venuſtate, & rerum varietate delectare, atque affectibus concutere auditores, & ad agendum impellere debet. Itaque docere, neceſsitatis eſt; delectare, ſuavitatis; flectere victoriae. De quibus ſuo loco copioſius. Et docere quidem, Rodolphus ait, (a) rem facilem eſſe, & quam quiſque tantum non inertiſsimae mentis praeſtare poſsit: concutere autem affectibus audientem, & in quemcumque velis animi habitum transformare; allicere item, audiendique voluptate tenere ſuſpenſum, non niſi ſummis, & maioris quodam muſarum afflatu inſtinctis contingere ingeniis.

Ex eodem etiam ſive officio, ſive fine colligimus, quas partes habere orator, ſive concionator debeat. Oportet enim, in oratore eſſe inventionem, diſpoſitionem, eloquu-

(a) *Rodol. Agricol. lib. 1, topi.*

quutionem, memoriam, & pronuntiationem. Inventio est excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quae causam probabilem reddant. Dispositio est ordo, & distributio rerum, quae demonstat quid, quibus in locis sit collocandum. Eloquutio est idoneorum verborum, & sententiarum ad inventionem accommodatio. Memoria est firma orationis perceptio. Pronuntiatio est vocis, & vultus, & gestus moderatio cum venustate.

Ad haec autem omnia paranda, tria sunt necessaria, ars, imitatio, exercitatio. Ars est praeceptio, quae dat certam viam, rationemque dicendi. Imitatio est, qua impellimur cum diligenti ratione, ut aliquorum similes in dicendo velimus esse. Exercitatio est assiduus usus, consuetudoque dicendi. Artis autem praeceptis opus est; primum ad iudicandum, non solum de scriptis eloquentium virorum, quos nobis proponimus imitandos, verum etiam de nostris commentationibus: deinde ad naturam iuvandam, quae si non optima sit, corrigi tamen aliquantum potest: &, ut scribit Cicero, licet ingeniis magnis praediti quidam dicendi copiam sine ratione consequantur, ars tamen est dux certior, quam natura. Quod enim naturali tantum fretus lumine facis, id arte multo melius ac certius efficies. Nemo tamen existimet, tantum opis in praeceptis artis positum esse, ut per ea satis se ad dicendum instructum esse, arbitretur. Nisi enim reliquae duae partes accesserint, scilicet imitatio, & exercitatio, quarum altera multa eloquentium virorum lectione, altera assiduo scribendi usu constat, nemo eloquentiae palmam assequetur. Neque vero satis est, multa legere; nisi in eo, quod legis, omnes dicendi figuras, sententias, phrases, tropos, & quidquid postremo ad inveniendi, vel eloquendi rationem pertinet, diligenter animadverteris: ut hac ratione artis praecepta familiaria tibi efficias, & in promtu, & veluti ad manum posita semper habeas. Multi enim sunt, qui disertissimorum virorum scripta legentes, quia sola rerum cognitione contenti, nihil de dicendi ratione advertunt, nihil prorsus in ea proficiunt.

CAP.

CAP. II.

QVO MODO RHETORICA A DIALECTICA differat?

CEterum ut Rhetoricae diffinitionem, quae magnam lucem ad eius rationem, atque naturam penitus cognoſcendam affert, apertius intelligamus; qua in re cum dialectica conveniat, & ab ea item differat, paullo fuſius explicandum eſt. Diffinitio namque, expoſita rerum inter ſe finitimarum ſimilitudine, & differentia, colligitur. Conſtat autem ex Ariſtotelis ſententia, (a) finitimam eſſe dialecticae rhetoricam, & ſub illa, tamquam ſuperiori diſciplina, quemadmodum muſica ſub arithmetica, contineri. Qua de re ſic Arias Montanus ait:

Huic ſoror eſt ventre ex uno concepta gemella,
Praecipuo logicen dixerunt nomine Grali,
Quae rationis opes, vires, nervoſque miniſtrat
Dicenti, vivos adhibet germana colores:
Haec vincit, victum illa ſequi, parereque ſuadet.

Illud certe conſtat, utriuſque diſciplinae eundem eſſe finem, eaſdemque rationes, quibus ad hunc finem pervenitur. Vtriuſque finis eſt, perſuadere, & rei dubiae fidem facere, ad quod variis utitur rationibus, & argumentis. Vtraque tamen, tum diſsimiles quaeſtiones, tum diſsimiles auditores, tum etiam diſsimilem dicendi rationem ſequitur. Quum enim quaeſtionum aliae ad intelligendum, aliae ad agendum deſtinatae ſint, quarum illae ſpeculativae, iſtae practicae nuncupantur, dialectica prioris generis quaeſtiones frequentius verſat, Rhetorica vero noſtra, hoc eſt, Eccleſiaſtica, de qua ſermonem inſtituimus, poſterioris generis ſaepius tractat. Semper enim, quamvis aliud prima fronte videatur, ſuadere, aut diſſuadere intendit, dum auditores aut ab improbitate deducit, aut ad virtutis, & pietatis ſtudium incitat.

Eſt & maxima inter auditores differentia, apud quos dia-

(a) *Lib. 1. Rhetor. ad The.*

dialecticus, & Ecclesiastes dicunt. Ille enim fere in scholis apud sapientiae studiosos disputat, hic apud populum, qui magis exemplis, & affectibus, quam philosophicis rationibus capitur. Vnde etiam illa differentia nascitur, quam Zeno inter dialecticam, & rethoricam compressa, & extensa manu asignavit: dialecticam compressae, rhetoricam vero protensae manui similem esse dicens; quod illius oratio brevior, haec fusior, & latior sit. Dialectica enim oratio velut nervos, & ossa corporis tantum compingere, & suis locis asignare videtur: rhetorica vero orationis splendore, & copia veluti sanguinem, & carnem, & cutem, & colorem, ac speciem, & ornatum addit. Quibus rebus qui carent, aridi, ac ieiuni a rhetoribus appellantur. Haec autem postrema differentia ex antecedentibus colligitur. Nec minus apte hoc ipsum pictorum exemplo explicatur: qui primum quidem rudi, ut ita dixerim, crassaque minerva omnia simulachri membra delineant; deinde vero varios & colores, & ornatum, & cetera, quae ad perfectam, & absolutam imaginem requiruntur, addunt. Prius autem illud dialecticae officium; posterius vero rhetoricae declarat. Haec autem postrema differentia, ex duabus superioribus, quae paullo antea diximus, proficiscitur. Nam rudis, atque imperita multitudo longiori oratione capienda est: quoniam non solum ut sciat, & intelligat, sed ut agat quod volumus, non syllogismis tantum, sed etiam affectibus, & magna vi dicendi concutienda, & exagitanda est: quae non angustam, & brevem, sed acrem, & vehementem, atque copiosam orationem desiderat.

Cuius rei commodisimum exstat apud Senecam exemplum, quod docendi gratia hoc in loco attexere libuit. Sic enim ait: (a) vult nos ab ebrietate deterrere Zeno, vir maximus, & huius sectae fortisimae, ac sanctisimae conditor. Audi ergo quemadmodum colligit virum bonum non futurum ebrium. Ebrio secretum sermonem nemo committit, viro autem bono committit: ergo vir bonus ebrius non

(a) *Seneca Epist.* 83.

non eſt. Non eſt animus in ſua poteſtate ebrietate devinctus. Quemadmodum muſto dolia ipſa rumpuntur, & omne quod in imo iacet, in ſummum vis caloris eiectat: ſic vino aeſtuante, quidquid in imo iacet abditum, effertur, & prodit in medium. Onerati mero, quemadmodum non continent cibum, vino redundante; ita ne ſecretum quidem, quod ſuum, alienumque eſt, pariter effundunt. Interim ſi hoc colligere vis, virum bonum non debere ebrium fieri, cur ſyllogiſmis agis? Dic quam turpe ſit, plus ſibi ingerere, quam capiat, & ſtomachi ſui non noſſe menſuram: quam multa ebrii faciant, quibus ſobrii erubeſcant. Nihil aliud eſſe ebrietatem, quam voluntariam inſaniam. Extende in plures dies illum ebrium habitum: numquid de furore dubitabis? Nunc quoque non eſt minor, ſed brevior. Refer Alexandri Macedonis exemplum, qui Clitum cariſsimum ſibi, ac fideliſsimum inter epulas transfodit, & intellecto facinore mori voluit, certe delituit. Omne vitium ebrietas & incendit, & detegit: obſtantem malis conatibus verecundiam removet. Plures enim pudore peccandi, quam bona voluntate, prohibitis abſtinent. Vbi poſſedit animum nimia vis vini, quidquid male latebat, emergit. Non facit ebrietas vitia, ſed protrahit. Tunc libidinoſus ne cubiculum quidem exſpectat, ſed cupiditatibus ſuis, quantum petierint, ſine dilatione permittit. Tunc impudicus morbum profitetur, ac publicat. Tunc petulans non linguam, non manum continet. Creſcit inſolenti ſuperbia, crudelitas ſaevo, malignitas livido, omne vitium detegitur, & prodit.

Adiice illam ignorationem ſui, dubia, & parum explanata verba, incertos oculos, gradum errantem, vertiginem capitis, tecta ipſa mobilia, velut aliquo turbine circumagente totam domum: ſtomachi tormenta quum effervescit merum, ac viſcera ipſa diſtendit. Tunc tamen utcumque tolerabile eſt, dum illi vis ſua eſt. Quid quum ſomno vitiatur, & quae ebrietas fuit, cruditas facta eſt? Cogita quas clades ediderit publica ebrietas. Haec acerrimas gentes, bellicoſaſque hoſtibus tradidit. Haec multo-

rum

rum annorum pertinaci bello defensa moenia patefecit: haec contumacissimos, & iugum recusantes, in alienum egit arbitrium: haec invictas acies mero domuit. Alexandrum, cuius modo feci mentionem, tot itinera, tot praelia, tot hiemes, per quas, victa temporum, locorumque difficultate, transierat, tot flumina ex ignoto cadentia, tot maria tutum dimiserunt; intemperantia bibendi concidit. Hactenus Seneca. Cuius verba omnia referre hoc in loco volui, quoniam rhetoricae, ac dialecticae orationis discrimen apertissime docent. Nec tamen hoc modo rhetor loqui semper debet, nisi quum res amplificationem magis, quam probationem desiderat. In probationibus namque rhetor brevitatem, & acumen dialecticorum imitatur: sed sic tamen, ut oratio non nervis tantum, & ossibus, ut antea diximus, constet; sed etiam carne, & cute, hoc est, oratorio ornatu vestiatur.

Adde, quod auditor non solum oratione flectendus, sed etiam eiusdem suavitate, & elegantia delectandus, qua, ut August. docet, (a) & libentius audit, & facilius capitur, & quo impellis, ducitur. Nemo enim ad agendum flectitur, si gravate, & moleste audiat. Hoc autem angusta, & ieiuna oratione, qualis dialecticorum est, fieri nequaquam potest. Hinc D.August. (b) si qui audiunt, inquit, movendi sunt potius, quam docendi: ut in eo, quod iam sciunt, agendo non torpeant, maioribus dicendi viribus opus est. Ibi obsecrationes, & increpationes, concitationes, & coërcitiones, & quaecumque alia valent ad commovendos animos, sunt necessaria. Haec vero dicendi ratio non brevem, & angustam, sed vehementem, acrem, & copiosam orationem desiderat. Ex his liquido constat, qua in re hae duae artes inter se conveniant, & quibus in rebus distent, & quanto sit difficilius voluntatem hominum impellere ad agendum, quam intellectum rationibus convincere ad assentiendum.

CAP.

(a) *Lib. 4. de Doct. Christ.* (b) *Vbi supra.*

CAP. III.

ORATIONEM OMNEM IN TRIPLICI genere verſari, expoſitione, argumentatione, aut amplificatione.

QVVM oratio, rhetoricae artis inſtrumentum ſit, quo munus ſuum orator exſequitur; quiſquis orationis rationem, & partes omnes diligenter expenderit, inveniet plane, omnes homines oratione aut ſimpliciter aliquid exponere, aut probare, vel improbare, aut rem aliquam ad motum animi excitandum amplificare. Exponimus autem ſimplici oratione, aut hiſtorica narratione, qua mentem noſtram, vel id quod geſtum eſt, vel geri poteſt, explicamus. Probamus vero argumentis, & rationibus, quibus rei dubiae fidem facere conamur. Amplificamus autem, quum amplo orationis genere, rem eſſe in genere ſuo maximam declarantes, ad iram, miſericordiam, moerorem, odium, amorem, ſpem, metum, admirationem, vel ad quemvis alium affectum auditoris animum concitamus. Non ſum autem neſcius, communia eſſe probandi atque amplificandi loca, & argumenta, ut paullo poſt videbimus; ſed quoniam tractandi ratio diverſa eſt, docendi gratia alterum ab altero ſecernere maluimus.

Quia vero nullus inter homines ſermo, nullaque oratio eſt, quae non in his tribus generibus verſetur, quo pacto unumquodque horum confici debeat, diligenter a nobis in hac arte aperiendum eſt. Sic enim fiet, ut Eccleſiaſtes, ubi quid horum in concione occurrerit, facile intelligat, qua id ratione tractare commodius poſsit. Et quoniam inter tria haec, probandi, & argumentandi ratio praecipua eſt, ex qua etiam, ut modo diximus, vis amplificandi manat: de hac primo loco, mox de aliis dicendum erit. Quia vero rectus dicendi ordo exigit, ut communiora prius, deinde minus communia, quae ſub illis continentur, tradamus, prius quidem communem hanc probandi methodum, atque rationem, quae ad omnia concionum genera pertinet,

net; deinde vero propria ſingularum concionum praecepta, & argumenta exponemus. Quem ordinem & Cicero in rhetoricis, & in topicis Ariſtoteles ſequuti ſunt: ille enim veluti ſilvam quamdam ad omnia argumentorum genera invenienda propoſuit, deinde ad ſingulares cauſas tractandas deſcendit: hic vero ſimili ratione locos omnes deſcripſit, qui ad omnem quaeſtionem tractandam pertinerent; deinde ad ſingulares quaeſtiones explicandas tranſitum fecit, in quibus, vel de genere rei, vel diffinitione, vel de proprio, aut accidenti aliquid quaeritur.

CAP. IV.

DIVISIO QVAESTIONIS.

QVoniam omnis argumentandi, atque probandi ratio, de qua in hoc ſecundo libro dicere inſtituimus, ad quaeſtionem aliquam terminandam, deſtinata eſt, quotuplex ſit quaeſtio, quae in diſceptationem venit, explicandum prius videtur. Quaeſtionum ergo genera duo ſunt, unum infinitum, quod graece theſis, latine propoſitum; alterum finitum, quod graece hypotheſis, latine cauſa ſive controverſia dicitur. Theſis de genere univerſo quaerit ſine deſignatione perſonarum, temporum, locorum, & ſimilium: hypotheſis vero de rebus ſingulis, quae perſonis, temporibus, & locis implicitae ſunt. Theſis eſt, ſit ne ducenda uxor. Hypotheſis, ſit ne philoſopho, aut ſeni, hoc tempore, illo loco, illis moribus, peregrina, indotata, vetula, puella, Iulia Pompeio ducenda? Circumſtantias vocant, quibus fit quaeſtio finita: qualia ſunt perſona, res, cauſa, tempus, locus, & modus, de quibus commodiori loco dicemus.

Infinita quaeſtio duplex eſt: vel enim ad cognitionem pertinet, cuius finis eſt ſcientia, ut, ſit ne terra globoſa? vera ne ſit uſquam amicitia? vel ad actionem, ut, ſit ne gubernanda Reſpublica? quibus rebus amicitia colenda ſit? Superioris genera ſunt tria: an ſit, quid ſit, quale ſit, & ſi-

ſimilia, quae traduntur a dialecticis in tractatione thematum ſimplicium, & copulatorum: ut, ſint ne pygmaei? fuerit ne ſemper mundus? idem ne ſemper ſit futurus? Quid ſit; ut, quid anima? Quale ſit? ut, an coelum ſit coloratum? ſit ne laudabile, ſit ne utile philoſophiae operam dare?

Alterius vero quaeſtionis, cuius videlicet finis non ſcientia, ſed actio eſt, duo ſunt genera: unum ad officium, alterum ad motum animi, vel gignendum, vel ſedandum, planeve tollendum. Ad officium, ſicut quum quaeritur, ſuſcipiendi ne ſint liberi? Ad movendos animos, quum fiunt cohortationes ad defendendam remp. ad gloriam, ad laudem. Quo ex genere ſunt, quaerellae, incitationes, miſerationeſque flebiles. Rurſuſque oratio, tum iracundiam reſtringens, tum metum eripiens, tum exſultantem laetitiam comprimens, tum aegritudinem abſtergens.

Ex hac autem quaeſtionis diviſione tria intelligimus, quae ad hanc artem maxime neceſſaria ſunt. Primum quidem alium inventionis fontem ad infinitam quaeſtionem, alium ad finitam, quas theſim, & hypotheſim graece appellari diximus, requiri. Ad theſim quippe tractandam argumenta ex iis praecipue locis depromuntur, quae graece topica vocantur: ad hypotheſim vero ex circumſtantiarum locis, quae vel rebus, vel perſonis attributa ſunt: quando quidem huiuſmodi quaeſtiones, ut paullo antea diximus, rerum, & perſonarum circumſtantiis implicitae ſunt. Quamvis autem argumenta, quae ex circumſtantiis oriuntur, ad topicorum quoque loca referantur, utpote quae ambitu ſuo omnia argumentorum genera comprehendant, quia tamen multiplices, & variae circumſtantiae ſunt, multaque ex illis argumenta eruuntur, ſingularis earum tractatus a locis illis ſeiungi debuit, quo ea, quae illic breviter in adiunctorum, & cauſarum loco inſinuantur, copioſius, & latius tractarentur.

Haec eadem quaeſtionis diviſio facit, ut intelligamus, quod & Cicero, & ceteri huius artis ſcriptores docent,

nempe, ut quaestionem finitam ad infinitam, hoc est, hypothesim revocemus ad thesim. Quod ut exemplo pateat, finita quaestio est, an Aristotelis philosophia sit perdiscenda? eius quasi pars quaedam est illa infinita: an philosophia sit perdiscenda? ad quam orator finitam transferet; verum hac de re suo loco latius.

Eadem etiam quaestionis divisio valet, ut pernoscamus aliter quaestiones, quarum finis est scientia, aliter eas, quae actionis appellantur, esse tractandas. In illis namque satis est, ut vel rei naturam explicemus, vel dubiae fidem faciamus: in his vero non ad sciendum modo, sed ad aliquid agendum, vel aliquem motum in animis excitandum, auditor impellendus est: quod maiorem vim, & impetum orationis requirit, ut docuimus, quum rhetoricae, & dialecticae differentiam traderemus. His ita constitutis, de argumentorum inventione, quibus infinitae quaestiones, sive theses tractantur, dicere incipiamus.

CAP. V.

DE LOCIS VNDE ARGVMENTA DVCVNTVR, quibus praecipue infinita quaestio tractatur.

QVia omnis argumentorum inventio, vel ad probandum, vel ad amplificandum destinatur, necesse est, vt omnia, quae rem probant, aut amplificant, rebus ipsis, quas probare, vel amplificare volumus, aliqua ratione conveniant, vel illis etiam adversentur: quum contrariorum eadem sit disciplina. Rebus autem ipsis quaedam intrinsecus, quaedam vero extrinsecus conveniunt. Nam genus, species, differentia, diffinitio, propria, accidentia, partes, totum, causae, & effectus, rebus omnibus natura insunt. Nulla enim res his velut affinibus, & attributis destituitur. Est enim haec velut communis rerum omnium genealogia, & veluti quaedam consanguinitatis arbor, qualem Theologi pingunt, quae ante se, & post se, a dextra, laevaque velut affines suos habeat. Et quidem anteriori lo-

co ponuntur genus rei, & totum, & partes, & causae, a quibus res profecta est: posteriori vero loco effectus, qui ex causis consequuntur: a dextra vero, laevaque differentia rei, diffinitio, propriae qualitates, & accidentia eius, nisi malis, haec duo posteriora inter effectus collocare; quoniam a forma rei tamquam a causa prodeunt.

Haec vero quae rebus accidunt, alii adiacentia, alii adiuncta vocant, & in tria tempora partiuntur, antecedentia, concomitantia, & consequentia. Quorum quaedam necessario, quaedam vero non necessario rebus cohaerent: atque haec posteriora, dialectici communiter accidentia vocant. Haec igitur omnia, quae varie rebus adiuncta sunt, intrinsecus eis convenire dicuntur. Extrinsecus vero, similia, dissimilia, maiora, minora, paria, exempla, testimonia, & oracula, quae ea de re prolata sunt, rebus ipsis convenire dicimus. Haec autem rerum omnium attributa, tam dialectici, quam rhetores locos appellarunt; quod ex iis tamquam a locis, & veluti promtuariis argumenta omnia, sive ad probandum, sive ad amplificandum eruantur. De quibus, & Aristoteles, & Cicero, & Boëthius, multique alii insignes scriptores, & nostro saeculo Rodolphus Agricola copiose scripserunt.

Et hi quidem prima divisione loca omnia in artificialia, & artis expertia, sive inartificialia distribuunt. Ad hoc autem posterius genus variae auctoritates, & testimonia, tum divina, tum humana, & varia item exempla, hoc est, praeclare dicta, aut facta pertinent. Ad prius autem illud genus, alia omnia loca, quae enumeravimus, referuntur: quae vel in ipsa rei substantia insunt, vel cum ea aliqua ratione, sive necessario, sive non necessario coniuncta sunt. Dicuntur autem haec artificialia, quoniam ab eis probationes, & argumenta arte, & ingenio dicentis eruuntur: illa vero artis expertia, quoniam ab his argumenta non dicentis ingenio, sed aliunde assumta, ad causam afferuntur: quamvis eorumdem commoda, & venusta tractatio maxime ad artem pertineat; nisi sine arte, ut Rodolphus ait, putemus dixisse Lucanum.

Quis iustius induat arma,
Scire nefas : magno se iudice quisque tuetur.
Victrix causa Diis placuit, sed victa Catoni.

Haec autem posteriora loca, quamvis sola exempla, & testimonia, partim divina, partim humana comprehendant, infinitum tamen probationum, & argumentorum campum nobis aperiunt, quando quidquid ubique, sive in divinis litteris, sive in sacris canonibus, & conciliis, sive in philosophorum, historicorum, & cunctorum sapientium libris, atque disciplinis continetur, huic loco deservit. Probationes quippe ab his locis manantes, nequaquam arte, & ingenio dicentis; sed varia, & multa omnis generis auctorum lectione comparantur.

Sed ad institutum redeuntes, summa huius artis est, ut propositionem aliquam, seu veram, vel falsam, probaturus, aut improbaturus, omnia quae eius propositionis subiecto, & praedicato, ut dialectici loquuntur, conveniunt, hoc est, omnem, ut ita dicam, utriusque vocis genealogiam, diligenter exploret, nempe genus, speciem, diffinitionem, & cetera, quae superius commemoravimus. Ex his namque omnibus veluti locis argumenta promuntur. Quum enim aliquid subiecto, & praedicato convenire in debita terminorum collocatione probatur, non dubium quin vere alterum de altero affirmetur: quando, quae in uno tertio conveniunt, inter se quoque convenire necesse sit: contra vero si dissentiant, ipsa quoque inter se dissentire opus est.Quam rem commodissimo exemplo Rodolphus ostendit. Si enim diiudicare velis, an duae, verbi gratia, columnae, quae longe a se distant, aequales, an inaequales sint, virgam utrique parti adhibes: quae si utrique par sit, aequales eas esse iudicas: si impar, inaequales. Eadem ergo ratio argumentandi est. Tertiumque illud utrique parti applicandum, medium appellant: quod quidem ex his omnibus rerum attributis, quae supra commemoravimus, desumitur.

Sed operae pretium erit, haec ipsa propositis aliquot exemplis illustrare. Sumamus exempli gratia, pium sanctae

ctae orationis studium, quod hominibus commendare volumus, & quae illi conveniant, exploremus, ut ex eis ad persuadendum argumenta ducamus. Genus huius virtutis est religio, quae virtutum moralium praestantissima est. Diffinitio est, elevatio mentis in Deum, vel petitio rei decentis à Deo. Causa orationis praecipua est Spiritus sanctus, nos ad orandum inducens, & postulans pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Causae vero ad orandum impellentes sunt quotidianae huius vitae miseriae, & praesentissima pericula, & maxima humani cordis ad malum proclivitas, quae continua divini numinis ope eget, & summa item Dei nostri bonitas, quae, ut petamus, praecipit, & petentibus auxilium pollicetur. Effectus orationis sunt primum quidem gratiae, & gloriae augmentum, sicut cetera virtutum opera in caritate edita, promereri. Deinde pro commissis Deo satisfacere. Tertio, id quod petimus, si debite, & religiose petamus, impetrare. Quarto demum, animo corroborari, & coelesti luce, atque spirituali dulcedine refici, atque compleri: & non nulli item alii, quos longum esset enumerare. Partes vero eius, oratio vocalis, atque mentalis; seu malis partes eius esse, quas Apostolus enumerat, quum ait: (a) obsecro primum omnium fieri orationes, obsecrationes, postulationes, gratiarum actiones, &c. Quae verba Cassianus in collationibus patrum (b) diligenter explicat.

Adiuncta orationi sunt, quae necessario cum ea cohaerent, fides, spes, caritas, & attentio, ceteraeque virtutes; sine quibus oratio grata Deo non fit. Adiuncta vero quae frequenter illam consequuntur, sunt vitae puritas, solitudinis amor, sanctorum desideriorum seges, & robur animi adversus peccatum, devotio, & alacritas ad omnia pietatis opera, contemtus rerum humanarum. Gustata enim spirituali suavitate, quae devotae orationis comes est, sordet omnis caro. Haec autem dixi frequenter orationi adiuncta esse, quoniam non nullos orare videmus, qui tamen in virtutis, & iustitiae cultu negligentiores sunt. Similia ve-

(a) 1. *Timoth.* 2. (b) *Collat.* 9. *cap.* 8.

vero orationi ſunt lectio, meditatio, & contemplatio, quod his etiam officiis mens elevetur in Deum. Orationi autem adverſatur oblivio Dei, quae malorum omnium origo, ſicut oratio bonorum omnium fons, & initium eſt. Iam vero exempla, & teſtimonia, ſive ſacrarum litterarum, ſive Sanctorum Patrum, quae orationem commendant, eiuſque utilitates, & neceſsitatem declarant, innumera ſunt, & paſſim obvia. Haec enim argumenta, quae artis expertia eſſe diximus, non dicentis ingenium, ſed memoria, & varia omnis generis auctorum lectio praeſtat. Dei etiam oblivio, quae orationi adverſatur, non minus nos, quam quivis aliorum locorum iuvare ad inveniendum poterit. Quum enim explicuerimus, quae mala ex Dei oblivione conſequantur, facile erit intelligere, quam ſit oratio commendanda, quae nos a tot malis liberat, dum aſsidue mentem in Deum attollit. Hoc igitur exemplo aperte liquet, quanta argumentorum copia hac arte quaeratur. Ex his namque precationi attributis, quae adnotavimus, facile ad eam commendandam varia argumenta promuntur.

Sed inter hos tamen locos, qui ab effectibus, & adiunctis ducitur, ſive illa neceſſario, ſive non neceſſario cum re cohaereant, ut modo diximus, fecundiſsimus eſt. Quamvis enim melius ſit res ex cauſis, & principiis cognoſcere, frequentius tamen, & facilius ex effectibus ad cauſas philoſophamur; quoniam notiores nobis effectus, quam cauſae ſunt. Ab hoc igitur effectuum, & adiunctorum loco, & virtutes commendamus, quum earum fructus, & effectus, & quaecumque illis adiuncta ſunt, explicamus; & vitia quoque perſtringimus, quum effectus, & mala omnia, quae ſecum afferunt, commemoramus, & amplificamus.

Seneca, ex his duobus locis plurima adverſus iram argumenta adducit (a) his verbis: exegiſti a me, Novate, ut ſcriberem, quemadmodum poſſet ira leniri: nec immerito mihi videris hunc praecipue affectum pertimuiſſe, maxime ex omnibus tetrum, ac rabidum. Ceteris enim aliquid quieti, placidique ineſt, hic totus concitatus, & in impetu eſt, dum al-

(a) *Seneca lib. 1. de Ira, cap. 1.*

alteri noceat, sui negligens, in ipsa irruens tela, & ultionis secum multa tractare avidus. Quidam itaque e sapientibus viris iram dixerunt brevem insaniam: aeque enim impotens sui est, decoris oblita, necessitudinum immemor, in quod coepit pertinax, & intenta, rationi, consiliisque praeclusa, vanis agitata causis, ad conspectum aequi, verique inhabilis, ruinis simillima, quae super id, quod oppressere, franguntur. Vt autem scias insanos esse, quos ira possidet, ipsorum habitum intuere. Nam ut furentium certa indicia sunt, audax, & minax vultus, tristis frons, torva facies, citatus gradus, inquietae manus, color versus, crebra, & vehementius acta suspiria: ita irascentium eadem signa sunt. Flagrant, & micant oculi, multus ore toto rubor, exaestuante ab imis praecordiis sanguine, labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent, ac subriguntur capilli, spiritus coactus, ac stridens, articulorum se ipsos torquentium sonus, gemitus, mugitusque, & parum explanatis vocibus sermo praeruptus, & complosae saepius manus, & pulsata humus pedibus, & totum concitum corpus, magnasque minas agens, foeda visu, & horrenda facies depravantium se, ac intumescentium. Nescias utrum magis detestabile vitium sit, an deforme. Cetera licet abscondere, & in abdito alere: ira se profert, & in faciem exit, quantoque maior est, hoc effervescit manifestius.

Iam vero si effectus eius, damnaque intueri velis, nulla pestis humano generi pluris stetit. Videbis caedes, ac venena, & reorum mutuas sordes, & urbium clades, & totarum exitia gentium, & principum sub civili hasta capita venalia, & subiectas tectis faces, nec intra moenia coërcitos ignes, sed ingentia spatia regionum hostili flamma relucentia. Adspice nobilissimarum civitatum fundamenta vix notabilia: has ira deiecit. Adspice solitudines per multa millia sine habitatione desertas: has ira exhausit. Adspice tot memoriae proditos duces, mali exempla fati. Haec omnia ex Seneca, qui multa alia his similia enumerat. Quo exemplo apparet, quam sit fecundus hic

lo-

locus, qui ab effectibus, & adiunctis rerum sumitur.

Simili quoque ratione Architas ille Tarentinus apud Ciceronem, (a) voluptatem ex iisdem locis accusat, & dissuadet: ait enim, nullam capitaliorem pestem, quam voluptatem corporis hominibus a natura datam, cuius voluptatis avidae libidines, temere, & effrenate ad potiundum incitarentur. Hinc patriae proditiones, hinc rerum publicarum eversiones, & cum hostibus clandestina colloquia nasci. Nullum denique scelus, nullum magnum facinus esse, ad quod suscipiendum non libido voluptatis impelleret. Stupra vero, adulteria, & omne tale flagitium, nullis aliis illecebris excitari, nisi voluptatis. Quumque homini, sive natura, sive quis Deus nihil mente praestabilius dedisset, huic divino muneri, ac dono nihil tam esse inimicum, quam voluptatem. Nec enim libidine dominante, temperantiae locum esse omnino, nec in voluptatis regno virtutem posse consistere. Quod quo magis intelligi posset, fingere animo aliquem iubebat tanta incitatum voluptate corporis, quanta percipi posset maxima: nemini censebat fore dubium, quin tamdiu dum ita gauderet, nihil agitare mente, nihil ratione, nihil cogitatione consequi posset. Quo circa nihil esse tam detestabile, tamque pestiferum, quam voluptatem. Siquidem ea, quum maior esset, atque longinquior, omne animi lumen extingueret. Hactenus ille.

D. vero Cyprianus (b) his duobus locis definitionem, & comparationem adiungens, nos ab invidiae peste deterret his verbis: qualis animi tinea est, aut quae cogitationum tabes, invidere in altero virtutem eius, aut felicitatem; odisse in eo vel merita propria, vel beneficia divina; in malum proprium bona aliena convertere, aliorum gloriam facere suam poenam. Non cibus talibus laetus, non potus potest esse iucundus; suspiratur semper, & gemitur, & doletur. Dumque ab invidis numquam livor exponitur, diebus, ac noctibus sine intermisione pectus obsessum dilaniatur. Mala cetera habent terminum; & quodcumque delinqui-

(a) *Cic. de senect. in oratione Architae contra voluptatem.* (b) *Cyprian. Serm. de livor.*

quitur, delicti consummatione finitur. In adultero cessat facinus perpetrato stupro; in latrone conquiescit zelus homicidio admisso; & praedoni rapacitatem statuit possessa praeda; & falsario modum imponit impleta fallacia: zelus terminum non habet: permanens iugiter malum, ac sine fine peccatum est. Quantoque ille, cui invidetur, successu meliori profecerit, tanto invidus in maius incendium livoris ignibus inardescit. Hinc vultus minax, torvus adspectus, pallor in facie, in labiis tremor, stridor in dentibus, verba rabida, effrenata convicia, manus ad caedis violentiam promtae, etiam si gladio interim vacuae, odio tamen furiosae mentis armatae. Hactenus Cyprianus. Haec autem ideo tot a me exemplis explicata sunt, ut studiosus concionator aperte videret, argumenta omnia, quibus aliquid vel probamus, vel amplificamus, ex iis, quae rebus attributa, & natura cum illis coniuncta sunt, esse sumenda.

CAP. VI.

DE DUOBUS ALIIS ARGUMENTORUM fontibus, nempe genere rei, & eius contrariis.

HIc igitur primus, ac praecipuus argumentorum fons, qui ex attributis earum vocum, quae in quaestione ponuntur, hoc est, subiecti, & praedicati, ut appellant, proficiscitur. Sunt autem duo alii, e quibus etiam, ad eandem quaestionem tractandam, argumenta sumuntur, nempe genus rei, sive unum, sive multa sint, & contrarium, sive unum, sive multiplex sit. De genere, hoc sit exemplum. Si quis ab adulterii crimine deterrere velit, adulterii genera inspiciat. Eius enim genus proximum est impudicitia, remotius vero lethale peccatum. Qui igitur ab adulterio dehortatur, primum, quam ingens periculum sit, in lethali peccato diu permanere, declarare poterit, mala omnia, quae peccatum secum affert, commemorando; quae ex omnibus locis, hoc est, ex omnibus iis, quae peccato attributa sunt, colligi poterunt. Deinde ad proximum impu-

pudicitiae genus descendens, illud Apostoli proferre poterit: (a) omne peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat: illud videlicet foedando, ac turpiter inquinando. Cetera quoque mala, quae impudicitiae attribuuntur, simili ratione tractari poterunt. Tertio vero loco ad propria adulterio attributa tractanda perveniet, ut ex rei propriis, quod est multo commodius, argumentetur. Argumenta vero, quae a rerum generibus ducuntur, ex illa Aristotelis regula, quae in antepraedicamentis ponitur, vim habent: quando alterum de altero praedicatur, tamquam de subiecta sibi specie; quaecumque de eo, quod praedicatur, dicuntur, de subiecta quoque sibi specie dicuntur. Hoc est, quidquid generi convenit, speciei quoque subiectae convenit. Constat enim superiora omnia inferioribus convenire, & de illis, ut dialectici loquuntur, praedicari.

Neque vero ea, quae rebus ipsis, de quibus dicimus, contraria sunt, minorem argumentorum materiam suppeditabunt; quando quidem, ut philosophi tradunt, eadem contrariorum disciplina est. Quod plane non in ceteris rebus modo, sed in moribus praecipue locum habet. Quo enim detestabiliorem superbiam, impudicitiam, avaritiam, & iracundiam ostenderis, hoc magis humilitatem, castitatem, liberalitatem, & mansuetudinem commendabis, quae nos a tot malis, & incommodis liberant. Hinc D. Cyprian. serm. de patientia, ubi huius virtutis utilitatem, necessitatem, ceterasque eius laudes exposuisset, impatientiae mala commemorat, ut patientiae laudes amplificet, quae nos a tanto malo liberat. Sic enim ait: atque ut magis, fratres dilectissimi, patientiae bonum luceat, quid mali e contrario impatientia importet, consideremus. Nam, ut patientia bonum Christi est, sic e contra impatientia Zabuli malum: & sicut, in quo habitat, & manet Christus, patiens invenitur; ita impatiens semper exsistit, cuius mentem Zabuli nequitia possidet, &c. Et paullo post ita concludit: & ne longum sit singulatim recensere omnia; omnino quae patientia

(a) 1. *Corinth.* 6.

tia aedificat ad gloriam, impatientia destruit ad ruinam: quare, fratres dilectissimi, & bonis patientiae, & impatientiae malis diligenter expensis; patientiam, per quam in Christo manemus, ut venire cum Christo ad Deum possimus, plena observatione teneamus. Hactenus Cyprian.

CAP. VII.

NECESSARIAM ESSE CONCIONATORI absolutam earum rerum scientiam, de quibus est dicturus, quo supra dictis locis uti possit.

QVum igitur argumenta ex his omnibus, quae natura ipsa rebus conveniunt, eruenda sint, liquet sane, plenam earum rerum, de quibus dicturi sumus, scientiam nos ad hoc prius habere, oportere. Quum enim dialecticus me admoneat, ut rei genus, definitionem, proprias passiones, & affectiones, causas, effectus, ac partes rei, ceteraque his similia explorem, quid mihi haec admonitio proderit, nisi prius ego ista omnia noverim? Quo modo autem ea nosse potero, nisi plenam eius rei scientiam habuero, quae haec omnia tradit? Itaque attentius mihi hanc topicorum artem consideranti apparet, eam similem iis artibus esse, quae methodum quidem, & rationem rerum faciendarum tradunt; quae tamen materiam aliunde oblatam sumunt: qualis pharmacopolarum ars est, quae docet, ex quibus herbis hoc aut illud pharmacum confici debeat, quum aliunde tamen herbas accipiat, quibus ea pharmaca componant. Ad hunc ergo modum dialecticus in quaestionibus, quas tractat, ea, quae rebus natura ipsa conveniunt, & attribuntur, explorare docet, ut ex eis argumenta instituto suo accommodata eruat. Haec tamen attributa non ipse, sed illae disciplinae praestant, quae hisce de rebus tamquam de propria materia disputant.

Ex hac autem animadversione colligitur, totius moralis philosophiae, & christianae doctrinae concionatorem peritum esse debere. Quum enim illi de virtutibus & vitiis, de

de legis divinae praeceptis, de Sacramentis, de Christianae fidei mysteriis, quae in symbolo continentur, dicendum perpetuo sit, debet utique is, quoad eius fieri poterit, absolutissimam harum rerum scientiam habere, ut ex iis, quae hisce rebus attribuuntur, atque conveniunt, argumenta sumere possit, quae ad suadendum, vel dissuadendum, probandum, aut improbandum, & amplificandum, vel extenuandum conducere valeant. Vnde autem haec copia, nisi ex varia sanctarum scripturarum, veterumque patrum lectione colligi potest? Debet igitur priusquam hoc munus attingat, varia, & multiplici lectione refertum pectus habere, ut tamquam scriba doctus in regno coelorum, proferat de thesauro suo nova, & vetera. Qui enim quum primum munus hoc aggrediuntur, sanctorum patrum scripta legere incipiunt; hi non vetera, & nova, sed nova solum, contra hoc Christi Domini consilium, proferunt. Qua in re vermiculos, quos bombices appellamus, imitari debet; qui pluribus diebus nihil aliud faciunt, quam arborum foliis corpora saginare; deinde, ubi in iustam corporis magnitudinem excreverint, serica fila nectere die, noctuque non desistunt. Eos vero, qui sine hac studiosa praeparatione munus hoc obeunt, D. Gregor. castigat his verbis: videant, quos a praedicationis officio aetas, vel imperfectio prohibet, & tamen praecipitatio movet, ne quum intempestive arripiunt, quod non valent, perdant illud, quod tempestive aliquoties implere possent. Nam & pulli avium, si ante pennarum perfectionem volare appetant, unde in alta ire cupiunt, inde in ima cadunt: sic, & conceptam sobolem, si priusquam formetur, femina profert, non tam domum, quam tumulum replet. Haec ille.

In hoc autem studio primum est, ut in lectione delectum adhibeat: ut non trita, & vulgaria, & passim obvia sed praestantissima quaeque eligat, & quae non tam tinnitu, & illecebra verborum aures mulceant, quam quae acumine, & gravitate sententiarum vim, & pondus habeant, & multa paucis comprehendant; ut in iis eruendis, & ponderandis paullulum operae suae concionator ponat. Proximum

mum vero, idque maxime necessarium est, ut albiolo ad hoc ante parato, & titulis rerum omnium, quae in concionis argumenta cadunt, insignito, quae inventa fuerunt, in his locis collocet: & multa etiam, quae ad Evangelia, quae vel dominicis, vel festis diebus ab Ecclesia leguntur, pertinent, simili ratione adnotabit. Hos ergo proprios & singulares locos concionatori maxime utiles & necessarios duco: ut si de humilitate, caritate, patientia, abstinentia, precandi studio; contraque si de superbia, avaritia, inhumanitateque dicendum sit, hos locos consulat, & ex huiusmodi penu, ac veluti promtuario sumat, quod sibi ad dicendum commodius visum fuerit.

Neque sola lectione contentus esse debet: sed quaecumque ab aliis, sive concionatoribus, sive cuiusvis ordinis hominibus, graviter & sententiose dicta fuerint, vel ipsi aliud etiam agenti in mentem venerint, quae vim & pondus aliquod ad munus suum habeant, nullo modo negligenda putet; sed protinus schedulis breviter committat, ut, opportunitatem nactus, ea in supradictis locis reponat. Quae enim nostra sunt, multo & copiosius & vehementius, tamquam arma viribus & corpori nostro accommodata, tractamus. Hac enim cura atque diligentia fit, ut thesaurus noster paullatim augeatur, & post aliquot annos ingens deinde selectarum rerum cumulus tam multis accessionibus surgat.

Ex lectione autem sanctarum scripturarum reconditiora loca seligere curemus, quae novitate & dignitate sua auditores excitent: quorum multa ex Prophetarum, & Sapientiae libris colligere licet. Loca enim ab aliis paene detrita, & passim obvia minus movent, nisi ea insigni aliqua expositione ex communibus nova quodam modo faciamus. Danda etiam opera est, ut pleraque scripturae loca insigni aliqua expositione, aut commentatione illustremus: vel sententiae vim & gravitatem ponderantes, vel tropum, si quis est, aut emphasim, quae frequenter in una voce latet, excutientes. Neque tamen oportet, multis scripturae testimoniis ad unum aliquid probandum uti: quod non nulli

li faciunt , oſtentandae magis memoriae & eruditionis, quam aedificationis gratia : ſed modus , atque delectus habendus eſt, neque , quid inſidioſus inventionis noſtrae amor ſuggerat , ſed quid res poſtulet, cogitandum. Non enim locus deerit , quo iis , quae eo tempore reticemus , uti poſtea valeamus.

Qui igitur diligenti ſtudio , lectione , & meditatione hunc ſibi theſaurum opportuno tempore comparaverint; graves & acres in dicendo erunt , uberrimumque laboris ſui fructum referent. Qui vero vacui , ieiuni , & ſteriles hoc munus aggrediuntur , quam frugem referre poterunt, niſi ut tales auditores ſuos relinquant , quales ipſi ad dicendum acceſſerunt ? Quocirca ſummum concionatoris ſtudium in divinarum ſcripturarum , & ſanctorum patrum lectione inſumi debet : quorum inventis , ſua quoque inventa augere & locupletare debet. Eſt enim valde anguſta humani ingenii vena : quae niſi aliorum ſtudiis , velut lucernarum acceſsione , iuvetur , exiguum ſane lumen praeferet. Hinc tot homiliarii noſtro ſaeculo prodierunt , in quorum lectione vix inſigne aliquid legentes invenimus , propterea quod eorum auctores ingeniorum ſuorum inventis , & labore contenti , & rerum ſuarum amore allecti , quae ipſis, velut ingenii ſui fetus , placuerunt , aliis etiam placitura credebant. Eget ergo Eccleſiaſtes multa , variaque lectione, & inſignium ſententiarum obſervatione. Non enim alia ratione dictum a veteribus eſſe credo , poëtam naſci , oratorem fieri ; niſi quod facultas illa praecipue naturae beneficio , haec vero ſtudio , meditatione , aſsidua lectione , multa exercitatione & imitatione comparetur.

Ex ſacris autem auctoribus Ieremias , ut ceteros Prophetas ſileam , quamvis , ut D. Hieronymus ait , minus in verborum delectu cultus , quam Iſaïas , ſit ; admirabilis mihi concionator eſſe videtur. Tot enim dicendi figuris & affectibus , tantaque vi & acrimonia verborum utitur , totque modis & furorem Domini amplificat , & in pravos hominum mores invehitur ; ut vix quidquam aut gravius , aut vehementius , aut pro rei magnitudine convenientius exco-

cogitari possit. Ex Ecclesiae vero patribus D. Chrysostomus maxime legendus, quod sit eloquentissimus, populique auribus ita accommodatus, ut vix umquam a salutari eius institutione orationem flectat. Hic autem vir admirandus, non modo ad sententiarum gravitatem, sed ad vim etiam eloquendi, & tractandorum animorum rationem plurimum conferet: praesertim si assidua lectione Ecclesiastes eum sibi familiarem fecerit. Recte enim D. August. in lib. 4. de doctr. christ. Si ex consuetudine loquentium, fiunt homines loquentes; cur ex consuetudine eloquentium, non fiant eloquentes? Vnde enim eloquentiae praecepta manarunt, nisi ex observatione eorum, qui optime ab ipsa natura ad dicendum compositi erant? Hinc D. August. (a) si acutum, inquit, & fervens adsit ingenium, facilius adhaeret eloquentia legentibus & audientibus eloquentes, quam eloquentiae praecepta sectantibus, accedente maxime exercitatione scribendi, vel dictandi.

CAP. VIII.

DE LOCIS EX CIRCVMSTANTIIS RERVM & personarum.

PRaeter hos communes locos, alii quoque assignantur ex personarum & rerum circumstantiis: qui ad superiores quoque referuntur, & ab illis manant. Tractantur autem seorsum ab eis, quoniam ad certa genera quaestionum pertinent: quorum naturam propius, quam communia illa loca, attingunt, quae latissime vagantur. Hoc autem in loco ad mentem revocare oportet, quod initio huius secundi libri diximus, nempe duo esse genera quaestionum: quaedam enim ex communibus vocibus constant; quas rhetores infinitas, sive theses appellant: quaedam vero, quae rerum & personarum circumstantiis implicitae sunt, quae videlicet ex propriis & singularibus nominibus constant; quas finitas, vel hypotheses nuncupari diximus. Priorum exemplum est, quum de adulte-

(a) *Vbi supra.*

terii deformitate in communi; posteriorum vero, quum de Davidis adulterio dicimus, utriusque deformitatem amplificantes. Sic etiam obedientiam, & pudicitiam in communi laudamus, & Abrahae obedientiam, & Iosephi pudicitiam sigillatim amplificamus. Ad eas igitur quaestiones, quas theses appellari diximus, priores illi loci accommodati sunt: ad has vero posteriores non illi solum, sed hi, qui a circumstantiis rerum & personarum ducuntur, maxime deserviunt: quum ea complectantur, quae singularibus rebus atque personis conveniunt. Quae autem illa sint, iam explicabimus.

Personis undecim hae circumstantiae tribuuntur: (a) nomen, natura, victus, fortuna, habitus, affectio, studia, consilia, facta, casus, orationes. Nomen est, quod unicuique personae datur, ut Petrus, Ioannes, &c. In natura huiusmodi consideratur, sexus, natio, patria, cognatio, aetas, dignitas. Sexus, vir, an mulier sit. Natio, Graecus, an Barbarus. Patria, Atheniensis, an Lacedaemonius. Cognatio, quibus maioribus, quibus consanguineis sit. AEtas, puer, an adolescens; natu grandior, an senex. In dignitate autem, commoda & incommoda considerantur, a natura data animo aut corpori, hoc modo: valens, an imbecillis; longus, an brevis; formosus, an deformis; velox, an tardus sit; acutus, an hebetior; memor, an obliviosus; comis, officiosus, pudens, patiens, an contra. Et omnino quae a natura data animo & corpori considerabuntur, in natura consideranda sunt. Nam quae industria comparantur, ad habitum pertinent: de quo posterius dicendum est. In victu, sive educatione, considerare oportet, apud quem, & quo more, & cuius arbitratu sit educatus; quos habuerit artium liberalium magistros, quos vivendi praeceptores, quibus amicis utatur, quo in negotio, quaestu, artificio sit occupatus, quo modo rem familiarem administret, qua consuetudine domestica sit.

In fortuna quaeritur, servus sit, an liber; pecuniosus, an tenuis; privatus, an cum potestate: si cum potestate, iu-

(a) *Ex Cic. lib. I. de inv.*

Iure, an iniuria; felix, clarus, an contra; quales liberos habeat. Ac si de non vivo quaeretur, etiam, quali morte sit affectus, erit considerandum. Habitum autem hunc appellamus animi aut corporis constantem & absolutam aliqua in re perfectionem; ut virtutis, aut artis alicuius perceptionem, aut quamlibet scientiam. Et item corporis aliquam commoditatem, non natura datam, sed studio & industria comparatam. Affectio est, animi aut corporis ex tempore aliqua de causa commutatio, ut laetitia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas, & alia, quae genere in eodem reperiuntur. Studium autem est animi assidua & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, ut philosophiae, poëtices, geometriae, litterarum. Consilium est, aliquid faciendi aut non faciendi excogitata ratio. Facta autem, & casus, & orationes, tribus ex temporibus considerabuntur, quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit; aut quid modo faciat, quid ipsi accidat, quid dicat; aut quid postea facturus sit, quid ipsi casurum sit, qua sit usurus oratione. Ac personis quidem haec videntur esse attributa: a quibus omnibus argumenta sive ad probandum, sive ad amplificandum duci possunt.

Ceterum a personae nomine, quod primo loco posuimus, raro argumenta sumuntur, nisi quum nomen ipsum singulari aliqua ratione personae sit impositum, ut gloriosum Iesu nomen. Item Abrahae, Sarae, Isaac, Iacob, Israëlis, Ioseph, Ioannis, Petri, & similium. At vero a nominibus appellativis recte argumenta ducuntur, & ab etymologia nominis appellantur. Qui locus definitioni proximus est, & inter prioris ordinis locos numeratur. Ex hoc autem loco sic D. Hieron. cum Heliodoro argumentatur: (a) quid facis in turba, qui monachus es? Et ad Nepotianum, clericus, inquit, interpretetur primo vocabulum suum: &, nominis sui definitione probata, nitatur esse, quod dicitur. Si enim *cleros* graece, latine *sors* dicitur; propterea vocantur clerici, quia vel ipsi sunt de sor-

(a) *Hieron. in epist.*

ſorte Domini, vel Dominus ſors illorum eſt. A genere hortamur ad virtutis ſtudium, ne videlicet homo a parentum moribus & nobilitate degeneret. Et ab hoc item amplificamus eorum pravitatem, qui ab hac nobilitate degenerarunt: eorumque mores coniicimus, qui a ſceleratis parentibus orti ſunt. Vnde eſt illud: mali corvi, malum ovum. Improbus eſt, quoniam improbis natus parentibus.

A natione: Poenus eſt, ergo perfidus. Cretenſis eſt, ergo mendax. Cretenſes enim, ut Apoſt. quoque meminit, (a) ſemper mendaces, malae beſtiae, ventres pigri. Daniel quoque ad impudicum ſenem ait: (b) ſemen Chanaan, & non Iuda, ſpecies decepit te. Et per Prophetam Dominus: (c) radix tua, & generatio tua de terra Chanaan, pater tuus Amorrhaeus, & mater tua Cethaea. Hic ex patria impiorum colligit depravatos populi mores, quales harum gentium erant. A ſexu probamus feminarum inconſtantiam, iuxta illud: varium & mutabile ſemper femina. Item, affectuum vehementiam: eſt enim femina animal vehementer affectibus obnoxium. Vnde eſt illud Publii Mimi: aut amat, aut odit mulier: nihil eſt tertium. A ſexu etiam amplificamus mirabilem illam fortitudinem matris ſeptem Machabaeorum, (d) & beatae item Felicitatis, ac Symphoroſae: quae filiorum necem pluſquam virili animo tulerunt. Sic D. Cyprianus de feminis fortiter ſupplicia perferentibus: femina, inquit, torta, viris torquentibus fortior invenitur. Ab aetate: ignoſcendum, quoniam puer eſt. Terent. (e) amavit, dum aetas tulit. Conſilio valere hunc credibile eſt, vel attentum eſſe ad rem, quoniam ſenex eſt. Ab educatione & inſtitutione: pravus eſt, quoniam male educatus, & ab ineunte aetate mala didicit, malis operam dedit magiſtris, atque ineptis.

Ab animi affectione: quum ſceleratiſsimus hic ſemper fuerit, quid mirum, ſi creditum abiurarit? Huc animi bona referuntur, & vitia. A conditione & fortuna: huic, quo-

---

(a) *Ad Tit. 1.* (b) *Daniel. 13.* (c) *Ezech. 16.* (d) *2. Machab. 7.* (e) *Terent. in Andria actu II. ſcena 6.*

quoniam plusculum accessit pecuniae, sublati sunt animi. Pauper ubique iacet. Huc pertinet illud Ecclesiastici: (a) si dives fueris, non eris immunis a delicto. Et illud item eiusdem: (b) dives loquutus est, & omnes tacuerunt, & verbum illius usque ad nubes perducent. Pauper loquutus est, & dicunt: quis est hic? A victu: improbus est, quoniam cum improbis versatur. Sic Salomon: (c) qui cum sapientibus graditur, sapiens erit: amicus stultorum similis efficietur. Item: (d) qui tangit picem, inquinabitur ab ea: & qui communicat superbo, induet superbiam. A studiis: non est voluptarius, quoniam litterarum studiosus. A rebus gestis: mandandum est Pompeio bellum Mithridaticum, quoniam multa bella felicissime confecit.

Rebus autem & negotiis septem haec attributa sunt, res, causa, locus, tempus, occasio, modus, facultates, sive instrumenta. Res, sive negotium, est brevis complexio totius negotii: quae summam continet facti hoc modo, parentis occisio, patriae proditio. Causa est, per quam, & quam ob rem, & cuius rei causa aliquid factum sit, quaeritur. Quo nomine & efficientem causam, & finem, qui ad opus aggrediendum impulerit, complectimur. Locus etiam, sacer, an profanus; publicus, an privatus; alienus, an ipsius, de quo agitur, locus sit, aut fuerit. Tempus autem est pars quaedam aeternitatis, cum alicuius annui, menstrui, diurni, nocturnive spatii certa significatione. Occasio autem est pars temporis, habens in se alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatem. Quare cum tempore hoc differt: nam genere quidem utrumque idem esse intelligitur; verum in tempore spatium quodam modo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte spectatur: in occasione autem ad spatium temporis quaedam faciendi opportunitas intelligitur adiuncta. Modus autem est, in quo, quemadmodum, & quo animo factum sit, quaeritur. Eius partes sunt prudentia, & imprudentia. Prudentia autem quaeritur

(a) *Eccli.* 11. (b) *Eccli.* 13. (c) *Prov.* 13. (d) *Eccli.* 13.

tur ex his, quae clam, palam, vi, persuasione fecerit. Imprudentia vero in purgationem confertur, cuius partes sunt inscientia, casus, necessitas; & in affectionem animi, hoc est, molestiam, iracundiam, amorem, & cetera, quae in simili genere versantur. Facultates, aut quibus facilius fit, aut sine quibus aliquid confici non potest. In quo genere instrumenta quoque ponuntur, quibus res facta est. Facultas autem, & occasio magnam ad aliquid gerendum opportunitatem praebere solent.

Hae sunt igitur circumstantiae, quae personis, & negotiis singularibus tribuuntur; a quibus argumenta in propositionibus, quas hypotheses appellari diximus, manant. Quae aliis nominibus hoc modo brevius designantur. Quis, quid, quam ob rem, quando, ubi, quo modo. Quis? Vt Graecus, fortis, ignavus, & cetera, quae personis attributa esse diximus. Quid vel quale, vel quantum? Vt furtum, sacrilegium, honestum, turpe, utile, novum, atrox, &c. Quam ob rem? Odio, ira, spe lucri, &c. Quando? Die, noctu, &c. Vbi? In templo, in silva, &c. Quo modo? Palam, gladio, dolo, veneno, laqueo, incantationibus, internuntiis, &c. Praecipuus tamen circumstantiarum usus in amplificando, & minuendo cernitur. Nulla enim circumstantia est, quae alicui rei addita, non eam vel amplificet, vel extenuet. Quam rem suo loco propositis exemplis declarabimus; quibus studiosus concionator intelliget, quantam ex hoc circumstantiarum tractatu frugem colligere poterit.

Ceterum quamvis argumenta ad eas quaestiones tractandas, quas hypotheses appellari diximus, ex his circumstantiarum locis, quos modo enumeravimus, ducantur; danda tamen opera est, sicut initio admonuimus, ut hypothesim reducamus ad thesim; hoc est, ut singularem quaestionem ad communem revocemus; quae fere priorem orationis partem occupare solet. A communioribus enim ad minus communia, & a genere in speciem philosophi descendere docent. Exempli gratia: si amicum aliquem ad Cartusiani instituti professionem adhortari volumus, prius

in

in communi de monaſticae vitae laudibus, & commendatione dicemus; deinde ad ſingulares amici, & Cartuſiae circumſtantias, quae ad hanc exhortationem conducere videbuntur, veniemus. Sunt enim, ut ait Cicer. (a) ornatiſsimae orationes eae, quae latiſsime vagantur, & a privata ac ſingulari controverſia ſe ad univerſi generis vim explicandam conferunt; ut ii, qui audiunt, natura, & genere, & univerſa re cognita, de ſingulis rebus ſtatuere poſsint. Quod ut facere queat orator excellens, a propriis perſonis, & temporibus ſemper, ſi poteſt, avocat controverſiam, & ad univerſi generis orationem traducit.

Vt autem, quoties argumenti ratio occaſionem nobis praebet, hypotheſim revocamus ad theſim; ita contra non numquam theſim deflectimus ad hypotheſim: ut ſi quis in univerſum ab impudicitiae flagitio homines deterrere velit, ubi mala, quae hoc vitium comitantur, expoſuerit, poterit ad ſingulares perſonarum circumſtantias deſcendere, & quibus eas incommodis afficiat, explicare. Verbi gratia: ſi homo ſenex fuerit, ſi adoleſcens, ſi nobilis, ſi litterarum ſtudiis addictus, ſi officium publicum gerat, ſi ſacris initiatus ſit, ſi femina fuerit, ac praecipue ſi nupta, &c. In his igitur omnibus, quam ſit hoc vitium unicuique harum perſonarum foedum, atque deforme, ex ipſis perſonarum circumſtantiis ſigillatim demonſtrare conabimur, hoc modo: ſi ſenex fueris, canos intuere, qui te continentiae & honeſtatis admonent; docentque, eam aetatem non amatoriis levitatibus deformandam, ſed virtutis & ſapientiae ſtudiis decorandam. Si iuvenis, ne committas, ut pulcherrimus iſte aetatis flos huius vitii turpitudine maculetur, quod te captivum poſt ſe trahat, & cum ipſa aetate adoleſcens ad ſenectutem uſque perſequatur. Ad hunc modum ceterae perſonarum circumſtantiae brevius aut longius tractari poterunt.

(a) *Cicer. 3. de Orat.*

CAP. IX.

DE FORMIS ARGVMENTORVM, ATQVE *in primis de inductione.*

§. I.

QVemadmodum res omnes, quae vel natura vel arte constant, ex materia & forma compositae sunt: ita argumentatio, quae ab arte excogitata est, suam quoque & materiam & formam continet; & materiam quidem argumentum, formam autem argumentationem appellant. Argumentum quippe est inventum rei dubiae faciens fidem: argumentatio vero est apta & conveniens argumenti per orationem explicatio. Quia igitur de fontibus, unde argumenta promuntur, breviter a nobis dictum est; res ipsa exigere videtur, ut de formis, quibus argumenta ipsa explicanda sunt, differamus. Quamvis autem hoc ad eloquutionis rationem magis, quam ad inventionem, spectare videatur; tamen propter utriusque rei affinitatem & coniunctionem, hoc in loco de illis tractare visum est: similique ratione non nulla, quae ad argumentorum dispositionem pertinent, his quoque adiiciemus; quo absoluta huius partis doctrina, uno in loco tradita retineatur.

De his igitur argumentandi formis sic Cicero ait: (a) omnis argumentatio aut per inductionem tractanda est, aut per ratiocinationem. Inductio est oratio, quae rebus non dubiis captat assensionem eius, quicum instituta est: quibus assensionibus facit, ut illi dubia quaedam res, propter similitudinem earum rerum, quibus assensit, probetur. Exstat huius rei exemplum apud Cyprianum, (b) quo similium inductione, Deum esse probat his verbis: ad divinum imperium, etiam de terris mutuemur exemplum. Quando umquam regni societas aut cum fide coepit, aut sine cruore desiit? Sic Thebanorum germanitas rupta: sic Ro-

(a) *Lib. 1. de Inv.* (b) *Contra Idola Gentium.*

Romanos geminos unum non capit regnum, quos unum uteri cepit hoſpitium. Pompeius, & Caeſar affines fuerunt: nec tamen neceſsitudinis foedus in aemula poteſtate tenuerunt. Neque hic tu de homine mireris, quum in hoc omnis natura conſentiat. Rex unus eſt apibus, & dux unus in gregibus, & in armentis rector unus: multo magis mundi unus eſt rector, qui univerſa, quaecumque ſunt, verbo iubet, ratione diſpenſat, virtute conſummat. Hactenus Cyprianus. Idem rurſus eodem modo argumentatur. (a) Delicata, inquit, iactatio eſt, quum periculum non eſt: conflictatio in adverſis, probatio eſt veritatis. Arbor, quae alta radice fundata eſt, ventis incumbentibus non movetur: & navis, quae forti compage ſolidata eſt, pulſatur fluctibus, nec foratur: & quando area fruges terit, ventos grana fortia & robuſta contemnunt, inanes paleae flatu portante rapiuntur. Hoc eodem modo argumentamur, quum plura exempla, quae idem efficiunt, congerimus. Sic Mathathias, Machabaeorum pater, morti proximus, filios ſuos ad religionis & iuſtitiae defenſionem hortatus eſt; propoſitis Abrahae, Ioſeph, Phinaees, Ioſuë, Caleb, Davidis, Ananiae, Azariae, Miſaëlis, atque Danielis exemplis. Subiungitque in fine: (b) & ita cogitate per generationem & generationem: quia omnes, qui ſperant in eum, non infirmantur.

§. II.

SYLLOGISMVS, SIVE RATIOCINATIO.

PRoxima atque perfectiſsima argumentandi forma ſyllogiſmus eſt, quem Cicero ratiocinationem vocat: cuius leges atque naturam dialectica ars, quae de eo praecipue diſſerit, pleniſsime tradit. Hoc vero ſolum, quod ad inſtitutionem noſtram pertinet, admonendum: quod quum dialectici tribus pronuntiatis omnem ſyllogiſmum conſtare dicant, videlicet propoſitione, aſſumtione, & concluſione,

(a) *Serm. de mortalit.* (b) 1. *Machab.* 2.

ne, quarum duas priores, maiorem & minorem vocant; rhetores tamen, quoniam probationes propoſitioni, & aſſumtioni adiungunt, quinquepartitam illam faciunt. Quae tamen eſſe quadripartita poteſt, quum altera ſolum pars eget probatione. Poteſt & tripartita eſſe, quum neutra eget. Plenisſima tamen eſt, quae quinque partibus conſtat. Cuius exemplum ſubiicit Cicero his verbis: (a) melius accurantur, quae conſilio geruntur, quam quae ſine conſilio adminiſtrantur. Hanc primam partem numerant; eam deinceps rationibus variis, approbari putant oportere, hoc modo: domus ea, quae ratione regitur, omnibus inſtructior eſt rebus & apparatior, quam ea, quae temere & nullo conſilio adminiſtratur. Exercitus is, cui praepoſitus eſt ſapiens & callidus imperator, omnibus partibus commodius regitur, quam is, qui ſtultitia, & temeritate alicuius adminiſtratur. Eadem navigii ratio eſt. Nam navis optime curſum conficit ea, quae ſcientisſimo gubernatore utitur.

Quum propoſitio ſit hoc pacto approbata, & duae partes tranſierint ratiocinationis, tertia in parte, aiunt, quod oſtendere velis, id ex vi propoſitionis oportere aſſumere, hoc pacto: nihil autem omnium rerum melius, quam omnis mundus adminiſtratur. Huius aſſumtionis quarto in loco aliam porro inducunt approbationem, hoc modo: nam & ſignorum ortus, & obitus definitum quemdam ordinem ſervant; & annuae commutationes non modo quadam ex neceſsitate ſemper eodem modo fiunt, verum ad utilitates quoque rerum omnium ſunt accommodatae; & diurnae, nocturnaeque viciſsitudines, nulla in re umquam mutatae, cuiquam nocuerunt. Quae ſigno ſunt omnia, non mediocri quodam conſilio naturam mundi adminiſtrari. Quinto inducunt loco complexionem eam, quae aut id infert ſolum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: conſilio igitur mundus adminiſtratur; aut unum in locum quum conduxerit breviter propoſitionem, & aſſumtionem, id adiungit, quod ex his conficiatur, ad hunc mo-

(a) *Lib. 1. de Inv.*

modum: quod si melius geruntur ea, quae consilio, quam quae sine consilio administrantur; nihil autem omnium rerum melius, quam omnis mundus administratur: consilio igitur mundus administratur. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant esse argumentationem. Hactenus Cicero: qui recto ordine ratiocinationis partes collocavit.

Qui tamen ordo non ineleganter saepe invertitur, quum ab assumtione cepta ratiocinatio, in propositionem maiorem desinit, quae illationem conclusionis ex assumtione probat. Idque fit, quum propositio generalem sententiam continet, quam, ceu communem locum, tractare copiose possumus. Verbi gratia: si quis ad carnis macerationem adhortetur, quod per eam Deo pro admissis sceleribus satisfaciamus, syllogismum hoc modo conficiet: necesse est, ut Deo pro commissis satisfaciamus; at hoc maxime praestat ieiunium, & carnis maceratio: studiose igitur ac diligenter haec virtus a nobis colenda est. Hic ordo rectus est. Potest autem maior illa propositio ad finem reservari, & in locum communem coniici, in quo de satisfactionis necessitate differamus, ut acerbissimas ignis purgatorii poenas evadere possimus. Quarum acerbitatem poterimus ad hoc ipsum amplificare. Qua propositione latius, si videbitur, tractata, rursum ad priorem conclusionem regrediemur, ut quorsum evagati fuerimus, aperte intelligatur. Ex hoc autem fonte digressiones saepe oriuntur, quae orationem splendidiorem faciunt; quum ea, quae singularia sunt, ad communes virtutum, & vitiorum locos referimus. Simili ratione quum ad misericordiae opera adhortamur, quam sit Deo misericordiae virtus grata, late persequi possumus. Quam quidem sententiam, vel ante conclusionem, vel post illam tractare possumus. Sic Dominus in evangelio, ubi hanc sententiam pronuntiasset: (a) qui scandalizaverit unum de pusillis istis, qui in me credunt, &c. Digreditur in locum communem de scandali gravitate disserens; subdit enim: (b) vae mundo a scandalis. Necesse est enim, ut veniant scandala, & cetera, quae

(a) *Matth.* 18. (b) *Ibidem.*

quae deinde in hanc ſententiam ſubiecit. Quae oratio maioris propoſitionis vicem gerit. Ex hac enim ſententia recte ſequitur concluſio illa, initio propoſita: nempe, qui ſcandalizaverit unum de puſilis iſtis, &c.

Poteſt autem ratiocinatio breviſsima oratione comprehendi: qualis illa:

.............finem qui quaeris amori:
Cedit amor rebus: res age, tutus eris.

Hic omnes ſyllogiſmi partes breviſsime comprehenſae ſunt. Illud etiam obſervandum, ut concionator non ſemper exactam illam dialecticorum formam, qua in diſputationibus uti ſolent, ſequatur. Alium enim habitum, aliamque loquendi figuram popularis argumentatio poſtulat. Exemplo ſit illa nobilis poëtae ratiocinatio: (a)

Credo equidem, nec vana fides, genus eſſe Deorum.

Haec propoſitio ſequenti ſyllogiſmo probatur. (b)

Degeneres animos timor arguit: heu, quibus ille
Iactatus fatis, quae bella exhauſta canebat!

Maior enim propoſitio ſimpliciter prolata eſt. At quum ad minorem ventum eſt, exclamat: heu, quibus ille iactatus fatis, &c. Quanto enim hoc vehementius eſt, quam ſi ſimplici oratione dixiſſet: multis ille iactatus fatis, multa bella confecit? Nec etiam neceſſe eſt, tres illas partes ſemper adhibere: non numquam enim duabus contenti erimus, quando una illarum perſpicua eſt, quod enthimema vocant. Interdum etiam una conſtat; quod epicherema appellant. Sic D. Ambroſius, Virginis intemeratae cruciatum in morte filii exaggerans, ait: nec illud Virgo ſolatium habebat, quod alium eſſet filium paritura. Quo in loco pro Mariae nomine Virginem poſuit: quo in hac argumentatione, ut dialectici loquuntur, medium erat, in quo tota vis argumentationis ſita eſt.

§. III.

(a) *Virgil. AEneid. lib. IIII. v. 12.* (b) *Ibid. v. 13. & 14.*

§. III.

COMPLEXIO, SIVE DILEMMA.

PRaeter has argumentandi formas, quae principem inter ceteras locum obtinent, aliae quoque numerantur, quas, quoniam non vulgarem vim & acumen habent, hoc in loco attexere libuit. Est autem dilemma, in quo utrumlibet concesseris, reprehenditur. Cicero patriam cum Catilina sic agentem inducit: (a) quam ob rem discede, atque hunc mihi timorem eripe. Si verus, ne opprimar: sin falsus, ut tandem aliquando timere desinam. Et in epistola ad Quintum fratrem: si implacabiles sunt iracundiae, summa est acerbitas: sin autem exorabiles, summa levitas. Dictum est autem dilemma, quod ita utrimque premat ac urgeat, ut ex altera parte capiat adversarium: qua de causa cornutus etiam syllogismus vocatur. Sic enim argumentationis cornua in eo disponuntur, ut qui alterum effugerit, in alterum incurrat. Cicero complexionem appellat. Ea si vera est, numquam reprehenditur: sin falsa, duobus modis diluetur, aut conversione, aut alterius partis infirmatione.

Quum viderem, inquit Varro apud Ciceronem, (b) philosophiam graecis litteris diligentissime explicatam, existimavi, si qui de nostris eius studio tenerentur, si essent graecis litteris eruditi, graeca potius, quam nostra, lecturos: sin a Graecorum artibus & disciplinis abhorrerent, ne haec quidem curaturos, quae sine eruditione graeca intelligi non possunt. Itaque ea scribere nolui, quae nec indocti intelligere possent, nec docti intelligere curarent. Hoc dilemma deinde Cicero in eum convertit hoc modo: immo vero & latina legent, qui graeca non poterunt: & qui graeca poterunt, non contemnent sua. Ad hunc modum Ecclesiastes, Herodem propter Michaeae vaticinium innocentes pueros iugulare praecipientem, hoc dilemmate convenire poterit: dic mihi, perfide, an stellae nuntian-

ri.

(a) *In L. Catil. I.* (b) *Acad. quaest. lib. I.*

ti, & vaticino Prophetae fidem habes, an non habes? Si non habes, ride insana haec hominum commenta & somnia: si vero habes, ut habere te ostendis, quandoquidem Prophetas consulis; quae dementia est, te vilissimum vermiculum divinae maiestatis consilia atque decreta infringere velle, & te ipsa divinitate superiorem facere? Item Cyprian. contra Demetrianum: quae est, inquit, haec insatiabilis carnificinae rabies, quae inexplebilis libido saevitiae? Quin potius elige tibi alterum de duobus: Christianum esse, aut est crimen, aut non est: si crimen est, cur non interficis confitentem? Si crimen non est, quid persequeris innocentem? Torqueri enim debui, si negarem.

§. IV.

SORES.

EST & alia argumentationis forma, quam soritem Graeci appellant, quae multas argumentationes acervatim complectitur: unde & nomen invenit. Cicero (a) hac forma probat, quod sit honestum, id solum esse bonum. Etenim quidquid sit, quod bonum sit, id expetendum: quod autem expetendum, id certe approbandum: quod vero approbandum, id gratum acceptumque habendum. Ergo etiam dignitas ei tribuenda est. Bonum igitur omne laudabile. Ex quo efficitur, ut, quod sit honestum, id sit solum bonum. Hactenus Cicero. Hoc argumentandi genus dialectici de primo ad ultimum vocant. Quo D. Hieronym. in epistola ad Heliodorum utitur his verbis: nemo Propheta in patria sua honorem habet. At ubi honor non est, ibi contemtus est: ubi contemtus, ibi frequens iniuria: ubi autem iniuria, ibi & indignatio: ubi indignatio, ibi quies nulla: ubi quies non est, ibi mens a proposito saepe deducitur: ubi autem per inquietudinem aliquid aufertur ex studio, minus fit ab eo, quod tollitur: & ubi minus est, perfectum non potest dici. Ex hac supputatione,

(a) *Tuscul. quaest. lib. V.*

ne, illa ſumma naſcitur, monachum perfectum in patria ſua eſſe non poſſe. Perfectum autem eſſe nolle, delinquere eſt.

§. V.

ENVMERATIO, SIVE EXPEDITIO.

EST etiam enumeratio, in qua, pluribus rebus expoſitis, & ceteris infirmitatis, una reliqua neceſſario confirmatur, hoc pacto. Neceſſe eſt, quum conſtet, hominem occiſum inimicitiarum cauſa ab hoc eſſe occiſum, aut metus, aut ſpei, aut alicuius amici gratia: aut ſi horum nihil eſt, ab hoc non eſſe occiſum. Nam ſine cauſa maleficium ſuſceptum eſſe non poteſt. Sed neque inimicitiae fuerunt, nec metus ullus, nec ſpes ex morte illius, alicuius commodi, neque ad amicum huius aliquem mors illius pertinebat: reliquum eſt igitur, ut ab hoc non ſit occiſus.

§. VI.

SVBIECTIO.

FInitima eſt enumerationi ſubiectio. Quidquid enim enumeratione tractatur, multo elegantius per ſubiectionem reddi poteſt. Ea vero eſt, ut Cornificius ait, (a) quum quaerimus ipſi, quid contra nos dici poſsit: deinde ſubiicimus id, quod dici oportet, hoc modo. Quaero igitur, unde iſte tam pecunioſus factus ſit? Amplum patrimonium relictum eſt? At patris bona venierunt? Hereditas aliqua obvenit? Non poteſt dici: ſed etiam a neceſſariis omnibus exheredatus eſt. Praemium aliquod ex lite, aut iudicio cepit? Non modo id non fecit, ſed etiam inſuper ipſe grandi ſponſione victus eſt. Ergo ſi his rationibus locupletatus non eſt, ſicut omnes videtis, aut iſti domi naſcitur aurum, aut, unde licitum non eſt, pecunias accepit.

Oſo-

(a) *Cic. lib. IIII. ad. Heren.*

Oſorius epiſcopus, ex diuturna Iudaeorum captivitate eos a Deo derelictos propter ipſorum perfidiam colligens, hac argumentandi forma acriter & eleganter utitur. Sic enim ait: (a) quam rem gerunt? quod ſcelus conflant? quae maleficia ſuſcipiunt? propter quae a Deo, quem tam propitium olim habebant, omnino deſerantur? Simulacris immolant? Immo eorum contactum perhorreſcunt. Commenticios Deos adſciſcunt? At eo nomine, quod Deum colant, efferuntur. Et id verum. Sed moribus immanibus efferati ſunt? At ipſi ſummam ſibi laudis, aequitatis, & pietatis aſſumunt. Quid ergo eſt? parum ne ſupplices ad Deum preces adhibent? Immo in precibus aſsidui ſunt, nec tamen exaudiuntur. Si igitur nec ſimulacra colunt, nec vanos Deos invocant, nec humanum ſanguinem fundunt, nec ſe impiae fraudis impuritate contaminant: cur illos Deus, quos in fidem ſuam recepit, tam diuturno tempore ope ſua deſtituit? cur gentem, illius numini conſecratam, tam diuturnis plagis inſequitur? Hactenus ille.

CAP. X.

DE COLLECTIONE ET EIVS PARTIBVS.

INter has autem argumentandi formas collectio praecipue numeratur: utpote quae pleniſsima argumentatio ſit. Ea namque, & quid ad probationem aſſumere debeamus, & quo ordine diſponamus, edocet. Quocirca, ut ego quidem ſentio, non tam ad eloquutionis, quam ad inventionis, ac diſpoſitionis rationem hoc genus argumentationis pertinere videtur: quod res ipſa non obſcure declarat. Ea namque quinque partibus conſtat, videlicet, propoſitione, ratione, rationis confirmatione, exornatione, complexione, ſive concluſione. Propoſitio eſt, per quam oſtendimus ſummatim, quid ſit, quod probare volumus. Ratio eſt cauſa, quae demonſtrat, id verum eſſe, quod intendimus, brevi ſubiectione. Rationis confirmatio eſt

(a) *Hieron. Oſor. lib. I. de Sapient.*

est ea, quae pluribus argumentis corroborat breviter expositam rationem. Exornatio est, qua utimur rei honestandae & locupletandae causa, confirmata argumentatione. Complexio, sive conclusio, est, quae concludit, breviter colligens partes argumentationis. Ex hac distributione apparet, quid oratoria argumentatio supra dialecticam addat: dialecticus enim, sola propositione, ratione, & conclusione contentus est: his enim tribus praecipue partibus pugnat, quamvis interdum confirmationes ex loco praecipue ab auctoritate adiiciat. Orator vero confirmationibus & exornationibus praecipue nititur: quorum alterum ad vim, alterum ad ornatum & elegantiam maxime pertinet. Nunc de his quinque partibus singulatim dicamus.

Et quidem de propositione, atque ratione, quoniam hae duae partes ad dialecticum praecipue pertinent, hoc in loco dicere supersedeo. De ceteris autem, quae orator supra dialecticum, & concionator supra oratorem addit, quoniam haec propria instituti nostri sunt, paullo fusius dicemus.

Confirmatio igitur, qua rationem munimus & stabilimus, a locis externis, quae extrinseca dialectici appellant, potissimum peti solet. Quum enim dialectici tria locorum genera esse statuant: interna, quae ex natura & substantia rei ducuntur; & externa, quae aliunde extra rem assumuntur; & media, quae partim a re, partim extra rem posita sunt: rationes quidem a locis internis & mediis frequentius; confirmationes autem ab externis potissimum ducuntur, nempe a similibus, dissimilibus, repugnantibus, exemplis, variisque auctorum testimoniis & auctoritatibus. Vt autem erudita sit oratio, his externis locis, quantum cuiusque facultas suppetit, locupletanda est. Hoc enim eruditae conciones ab ineruditis potissimum distant, quod istae solis propositionibus & rationibus, quae a quovis facile inveniuntur, refertae sunt: illae vero selectis divinarum scripturarum & sanctorum patrum sententiis & testimoniis illustrantur. Quae, ut suo loco diximus, multa lectione, & assiduo studio paranda & in locos communes coniicienda sunt: ut, quoties causa postulaverit, in promtu sint. Hos enim locos multo magis probo, magisque con-

cionatori necessarios & proprios duco, quam illos, qui topica appellantur. Haec enim topica quum latissime pateant, non facile, quid proposito nostro conveniat, praebent: hi vero rem ipsam multo propius attingunt.

§. I.

DE EXORNATIONE.

QVartam argumentationis oratoriae partem diximus esse exornationem, sive, ut alii vocant, expolitionem. Vtroque enim nomine sic appellata est, quod in ea totus fere argumentationis cultus & ornatus sit, & in qua maxime orator artis & ingenii sui vim ostendit. Ceterarum enim partium eloquutio prudentis hominis; exornatio autem non nisi diserti & eloquentis est. Ea vero praecipue locum habet, quum ratio, aut confirmatio, aut etiam propositio latentem vim habet, quae brevi oratione explicari non potuit: tunc enim prudens orator, ubi, quidquid in illa virium aut gratiae latebat, sollerter & acute penetravit, id auditoribus inspiciendum & veluti spectandum proponit. Huius rei infinita apud sanctos doctores exempla reperiuntur: quorum ego non nulla, quo res fiat dilucidior, hoc in loco attexere volui. D. Eusebius Emissenus, de innocentium caede agens, hanc propositionem sic exornat: occiduntur, inquit, pro Christo parvuli, pro iustitia moritur innocentia. Haec propositio est. Sequitur deinde expolitio. Quam beata aetas, quae necdum Christum potest eloqui, & iam pro Christo meretur interfici! Nondum opportuna vulneri, & iam idonea passioni. Quam feliciter nati, quibus in primo nascendi limine aeterna vita obviam venit! Incurrunt quidem inter ipsa principia acceptae lucis periculum, & finem salutis: sed de ipso protinus fine capiunt principia aeternitatis. Immaturi quidem videntur ad mortem, sed feliciter moriuntur ad vitam. Vix dum degustaverant praesentem, statim transeunt ad futuram. Nondum ingressi infantiae cunas, iam perveniunt ad coronas. Rapiuntur quidem a complexibus matrum; sed red-

redduntur gremiis angelorum. Hactenus ille.

Idem etiam hanc Isaiae sententiam: (a) parvulus natus est nobis, & filius datus est nobis, quorum alterum ad sacram humanitatem, alterum ad divinitatem refert, hoc modo exornat. Parvulus, inquit, natus est nobis, & filius datus est nobis. Datus est ergo ex divinitate, natus ex Virgine: natus, qui sentiret occasum, datus, qui nesciret exordium: natus, qui & matre esset iunior, datus, quo nec pater esset antiquior: natus, qui moreretur, datus, ex quo vita nasceretur. Ac sic, qui erat, datus est: qui non erat, natus est. Illic dominatur, hic humiliatur: sibi regnat, & mihi militat. D. autem Gregorius parabolam mercatoris quaerentis bonas margaritas ad hunc modum & proponit & exornat: caeleste regnum negotiatori homini simile dicitur, qui bonas margaritas quaerit, sed unam pretiosam invenit: quam videlicet inventam, omnia vendens, emit. Haec proposito est. Sequitur deinde eius exornatio atque explicatio. Quisquis enim caelestis vitae dulcedinem, in quantum possibilitas admittit, perfecte cognoverit, ea, quae in terris amaverat, libenter cuncta derelinquit. In comparatione eius vilescunt omnia, deserit habita, congregata dispergit, inardescit in caelestibus animus, nihil in terrenis libet: deforme conspicitur, quidquid de terrenae rei placebat specie; quia sola pretiosae margaritae claritas fulget in mente. His exornationibus D. Gregorius ubique scatet: quae enim semel exposuit, iterum latius explicat: & quidquid in sententia virium latebat, arguta quadam & peculiari phrasi sua in lucem profert.

Sic D. Bernardus in sermone: gaudete, inquit, in Domino, dilectissimi; qui inter continua suae pietatis beneficia indulsit beatum Victorem mundo, cuius multi salvarentur exemplo: iterum dico, gaudete, quia sublatus de medio appropinquavit Deo, ut multo plures eius intercessione salventur. Haec propositio bipartita est, quae duplicem nobis utilitatem a sanctis viris manare testatur, nempe suffragii, & exempli. Deinde addit expolitionem, quae id, quod breviter dictum erat, explicat & exornat his verbis: in

(a) *Isai. 9.*

in terris visus est, ut esset exemplo; in caelum levatus est, ut sit patrocinio. Hic informavit ad vitam; illic invitat ad gloriam: factus est mediator ad regnum, qui fuit incitator ad opus. Hactenus Bernard. Sic etiam D. Cyprian. dum exemplo viduae Sareptanae, quae Eliam modica farinula pavit, nos ad eleemosynam invitat, eam huic exemplo addit expolitionem. Nec Eliae cibum petenti obtemperare illa dubitavit, aut Eliae, filios mater in fame & egestate praeposuit, nec de abundantia portio, sed de modico totum datur: &, esurientibus liberis, alter prius pascitur, nec in penuria & fame cibus ante, quam misericordia, cogitatur: ut dum in opere salutari carnaliter vita contemnitur, spiritualiter anima reservetur. Neque filiis abstulit mater, quod Eliae dedit: sed magis contulit filiis, quod benigne & pie fecit. Et illa nondum Christum sciebat, nondum praecepta eius audierat, non cruce & passione eius redemta, cibum & potum pro sanguine rependebat: ut ex hoc appareat, quantum in Ecclesia peccet, qui, se & filios Christo anteponens, divitias suas servat, nec patrimonium copiosum cum indigentium paupertate communicat. Hoc exemplum ostendit, quonam modo exempla, vel similia, quae a minori vel maiori ducuntur, exornare & amplificare debeamus: dum per contentionem imparitas rerum, & circumstantiarum explicatur; ut, quanta sit in argumento vis, apertius intelligatur.

Subiiciam elegantissimum aliud ex vita B. Eduardi regis exemplum: qui virginitatis florem simul cum sanctissima uxore ad finem usque vitae incorruptum conservavit. Sic enim in eius vita, ab Arrhievalo, monacho & abbate, scripta, legimus: convenientes igitur in unum rex & regina, de castitate servanda paciscuntur: nec huc fidei alium, quam Deum, testem aestimant adhibendum. Haec velut propositio est, quae rem simpliciter breviterque exponit. Sequitur deinde expolitio, quae eam eleganter amplificat & exornat his verbis: fit illa coniux mente, non carne; ille maritus mente, non opere. Perseverat inter eos sine actu coniugali coniugalis affectus, & sine defloratione virginitatis, castae dilexionis amplexus. Diligitur ille, sed non cor-

rum-

rumpitur: diligitur illa, nec tangitur: & quasi nova quaedam Abisag regem calefacit amore, sed non dissolvit libidine: mulcet obsequiis, sed desideriis non emollit.

Illud autem hoc in loco admonendum puto, ut quum argutas brevesque, vel sacrarum litterarum, vel sanctorum patrum & philosophorum sententias adducimus, quae multa brevi comprehendant; demus operam, ut ea nos in lucem eruamus, & auditoribus velut spectanda proponamus. Quae res ad hoc genus exornationis pertinet. Huius generis est illa D. Bernardi sententia: vae his, qui vocantur ad opera fortium, & non aluntur cibo fortium! Idemque de sponsa innixa supra dilectum suum ait: frustra nititur, si non innititur. Item Seneca: qui desiderium clausit, cum ipso Iove de felicitate contendat. Idem, tantum scis, quantum non metuis, non concupiscis. Et alibi idem, nihil refert, an habeas, an non concupiscas. Hae sententiae, aliaeque similes, multa, eademque observatione dignissima, paucis comprehendunt: quarum vim Ecclesiastes & diligenter inspicere & ponderare, ac deinde in lucem edere & proferre debet: quod quidem ad hoc genus expolitionis pertinet. Quod tamen nemo facile assequetur, nisi ad hoc ingenii acumine, & diligenti rei indagine atque consideratione iuvetur.

Haec a me tam multis exemplis exposita sunt, ut concionator vim, &, ut ita dicam, fecunditatem sententiarum acute perspiciens, eam verbis eruere & explicare norit. Sunt enim quidam adeo steriles atque ieiuni, quos rhethores aridos appellant, qui res non oratorio, sed dialectico more, simplicibus verbis, sine ulla amplificatione enuntient. Quae res ad scholas magis, & munus disputandi, quam concionandi, accommodata est. Aliter enim in scholis apud viros doctos, aliter in concione apud populum agendum est. Alii contra, dum hoc vitium fugere student, rem eamdem aliis verbis idem significantibus, sine ulla figurarum aut sententiarum varietate enuntiant: quae res ostentationi magis, quam utilitati, servit. Si quis enim exempla, quae proposuimus, attentius consideret, facile deprehendet,

det, in his exornationibus, rem quidem eamdem non tam aliis verbis, quam aliis ſententiis & figuris explicari. Alii vero multo foedius atque faſtidioſius eamdem ſententiam eiſdem verbis frequenter repetunt: quod vitium rhetores tautologiam appellant: nec his in mentem venit, quod vulgo dici ſolet, Crambebis poſita mors.

Exornationem ſequitur concluſio: quae quando ſit adiicienda, dicentis iudicio relinquitur. Non enim ſemper neceſſaria eſt, niſi quum longius oratio vagata fuerit: tunc enim velut in viam reducere auditores oportet, & totius argumentationis ſummam, quam breviſsime fieri poterit, complecti; ne, ſi longa id oratione fiat, auditorum aures, eiſdem ſaepe repetitis, obtundamus.

CAP. XI.

DE AFFECTIBVS PER TOTVM CORPVS argumentationis, atque adeo per totam orationem adſpergendis.

QVemadmodum autem orator ſupra dialecticum duas partes, nempe confirmationem, & exornationem, addit, quibus potiſsimum tota eius argumentationis vis & elegantia continetur: ſic Eccleſiaſtes duas item ſupra oratorem addit; nempe affectus, & accommodationem, ſive ad ſingularia deſcenſum. Liceat enim mihi his uti nominibus. Quamvis enim rhetor, per totius cauſae corpus adſpergi affectus, ubicumque rei magnitudo poſtulaverit, praecipiat: hoc tamen ſingulari ratione ad Eccleſiaſtem pertinet; cuius praecipuum munus potius in movendis, quam docendis auditorum animis poſitum eſt: quum homines magis peccent affectu corrupto, quam ignorantia veri. Affectus autem pravi, velut clavus clavo, contrariis affectibus pellendi ſunt.

Quum ſint autem duplices affectus, mites ſcilicet, & acres, quos Graeci Ithi, & Pathi nuncupant, utrique pro rerum, quae dicuntur, natura concitandi ſunt. Vbicumque enim

enim aliquid in ſuo genere magnum, hoc eſt, vel maxime miſerabile, vel admirabile, vel deteſtabile, vel indignum, vel etiam periculoſum eſſe, fuerit argumentatione vel quavis alia ratione comprobatum; tunc affectus, quos ipſa rei natura exigit, movendi ſunt. Exempli cauſa. Quum Maria, Moſi ſoror, inſigne illud miraculum, quo patefacta maria iter tutum populo Dei ab AEgypto egredienti praebuerunt, commemoraſſet, ſic erga Deum pio affectu concitatur: (a) quis ſimilis tui in fortibus, Domine, quis ſimilis tui? Magnificus in ſanctitate, terribilis, atque laudabilis, & faciens mirabilia. Verum hoc ad affectus pertinet mitiores. Vehementius tamen ex eodem miraculo Habacuc propheta aſſurgit; qui, ubi dixiſſet, (b) viam feciſti in mari equis tuis in luto aquarum multarum; inclamat protinus: audivi, & conturbatus eſt venter meus: a voce contremuerunt labia mea. Magnum enim animi ſui timorem, maximamque huius tantae rei admirationem ſtuporemque his verbis teſtatus eſt. Sic etiam ubi immenſam Servatoris noſtri benignitatem expoſuimus, qui pro hominibus, quos in ſe ingratos & ſceleratos expertus fuerat, terras inviſere, humanam formam induere, ſeque in ſacrificium pro omnibus offerre conſtituit, ut Patris numen eis propitium redderet; illoſque, iam morti ſempiternae deſtinatos, in vitam ſempiternam revocaret: ubi haec, inquam, ampla oratione expoſuimus, ſic amoris & grati animi affectus excitamus.

Haec igitur benignitas Dei animadverſa, non amoris incendium concitabit? Non animos ardore pietatis inflammabit? Non omnia vitae pericula adire compellet, ut caritatem, ſanguinis profuſione oſtenſam, ſanguinis effuſione penſemus? An non hoc Apoſtolus inſinuavit, quum ait: (c) caritas Chriſti urget nos? Hoc eſt, tanta vis dominicae caritatis non modo excitat & ſuadet, ſed impellit & urget, & vim obduratis etiam mentibus infert, ut ſi amare pigebat, redamare ſic amantem non pigeat. Quis enim tam ferreus eſt, cuius praecordia haec tanta vis dilectionis non

(a) *Exod.* 15. (b) *Habac.* 3. (c) 2. *Corinth.* 5.

molliat? Sed hi affectus mitiores. Multo tamen acriores illi, in quos idem Apoſtolus, eiuſdem beneficii magnitudine propoſita, exarſit, quum ait: (a) qui nos ſeparabit a caritate Chriſti? Tribulatio, an anguſtia, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Certus ſum, quod neque mors, neque vita, & cetera quae ſequuntur: quae certe admirabilem apoſtolicae caritatis vim & ardorem pari verborum acrimonia & aſſeveratione prae ſe ferunt. Neque minori affectu, quamvis in diſsimili cauſa, Ieremias, poſt expoſitum idololatriae peccatum, ipſum Dominum, quod eſt multo acrius, inducit loquentem: (b) obſtupeſcite caeli ſuper hoc, & portae eius deſolamini vehementer. Duo enim mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontem aquae vivae, &c. Neque minus Moſes in Canticum exarſit, quum ait: (c) generatio prava atque perverſa! Haeccine reddis Domino, popule ſtulte & inſipiens? Nonne ipſe eſt pater tuus, qui poſſedit, & fecit, & creavit te? Et iterum: (d) gens abſque conſilio, & ſine prudentia eſt. Vtinam ſaperent, & intelligerent, ac noviſsima providerent.

Sed commodiſsimum huius rei exemplum exſtat primo de Sapient. lib. in quo Oſorius epiſcopus, poſt nefarium illud ſcelus, quod Iudaei in Chriſti Domini morte commiſerunt, expoſitum & amplificatum, ſic in indignationis affectus erumpit: omnia crimina odii, invidiae, crudelitatis, immanitatis, & impietatis, non dico, quae in homines concipi, ſed quae in Deum ipſum ab hominibus audaciſsimis & profligatiſsimis committi poſſunt, unum in locum collata, minime partem aliquam tam infandi ſceleris conſequentur. Si muta elementa loqui poſſent, ſceleſtiſsimi facinoris crimen illis intenderent: quod interitum rerum omnium moderatori, per quem elementa conſiſtunt, attulerint. Caelum contra illos teſtimonium diceret, quorum ſcelere factum eſt, ut in tenebris & caligine verſaretur. Terra illos immani ſcelere damnaret, quae motibus horrendis, quantum facinus ab impiis hominibus in Chriſti nece commiſſum fuiſſet, indicavit. Mare gentem rebellem & imma-

nem

(a) *Rom.* 8. (b) *Ierem.* 2. (c) *Deuter.* 32. (d) *Ibidem.*

nem fluctibus obrueret, quod viderit, illius Domini maiestatem contemni, cuius imperio id in omni turbida tempestate obedivit. Hactenus ille.

D. vero Cyprianus sermone de eleemosyna, proposita illa Domini sententia, (a) respicite volatilia caeli, quae non serunt, neque metunt; contra avaros & inhumanos his verbis incandescit: volucres Deus pascit, & passeribus alimenta diurna praestantur, & quibus nullus divinae rei sensus est, eis nec potus nec cibus deest. Tu Christiano, tu Dei servo, tu operibus bonis dedito, tu Domino suo caro aliquid putas defuturum? Nisi si putas quia qui Christum pascit, a Christo ipse non pascitur, aut eis terrena deerunt, quibus caelestia & divina tribuuntur. Vnde haec incredula cogitatio? & unde impia & sacrilega ista meditatio? quid facit in domo fidei perfidum pectus? quid? qui Christo omnino non credit, appellatur & dicitur Christianus? Et mox: quid tibi, inquit, istis ineptis & stultis cogitationibus plaudis, quasi metu & sollicitudine futurorum ab operibus retarderis? quid umbras & praestigias quasdam vanae excusationis obtendis? confitere immo, quae vera sunt; &, quia scientes non potes fallere, secreta & abdita mentis exprome. Obsederunt animum tuum sterilitatis tenebrae, &, recendente inde lumine veritatis, carnale pectus alta & profunda avaritiae caligo caecavit: pecuniae tuae captivus & servus es: catenis cupiditatis, & vinculis alligatus es, & quem iam solverat Christus, denuo vinctus es. Servas pecuniam, quae te servata non servat: patrimonium cumulas, quod te pondere suo onerat; nec meministi, quid Deus responderit diviti exuberantium fructuum copiam stulta exsultatione iactanti: (b) stulte, inquit, hac nocte expostulatur anima tua a te: quae ergo praeparasti, cui erunt? Quid divitiis tuis solus incubas? quid in poenam tuam patrimonii tui pondus exaggeras, ut quo locupletior saeculo fueris, pauperior Deo fias?

Idem de habitu virginum, proposita illa Domini apud Isaïam formidanda sententia, (c) pro eo quod elevatae sunt

fi-

(a) *Matth. 6.* (b) *Luc. 12.* (c) *Isai. 3.*

filiae Sion, & ambulaverunt extento colo; sic adversus corruptum virginum ornatum insurgit: (a) exaltatae, inquit, ceciderunt: comtae turpitudinem, foeditatemque meruerunt; serico & purpura indutae, Christum induere non possunt, auro & margaritis & monilibus adornatae, ornamenta corporis & pectoris perdiderunt. Quis non id exsecretur & fugiat, quod aliis fuerit exitio? Quis id appetat & assumat, quod ad necem alterius pro gladio fuerit & telo? Si hausto poculo moreretur ille, qui biberat; venenum scires esse, quod ille potavit. Si accepto cibo, qui acceperat, interiret; scires, esse lethale, quod acceptum potuit occidere: nec ederes inde, nec biberes, unde interiisse alios ante conspiceres. Nunc quanta ignorantia veri est animi, quanta dementia, id velle, quod & nocuerit semper, & noceat? Et putare, quod inde ipsa non pereas, unde alios periisse cognoscas? &c. quae in hanc sententiam ibidem sequuntur. Hactenus Cyprianus.

Hac igitur ratione nos, ubi vel lethalis peccati gravitatem, vel suppliciorum, quae in gehenna damnati patiuntur, atrocitatem & aeternitatem amplificaverimus; vehementer adversus eos incandescere poterimus, qui tam facile, sine ullo mordentis conscientiae stimulo, tot lethalia crimina pro rebus nihili committunt. Qui plane licet non verbis, tamen operibus ipsis & moribus testari videntur, se neque divinae iustitiae severitate commoveri, nec magnifica Dei promissa aestimare: immo ea pro nihilo ducere, atque rerum omnium Domino quodam modo dicere: neque tuam, Domine, gratiam & amicitiam & paternam curam & providentiam, quam mihi in praesenti vitam offers, magni facio: nec caelestem hereditatem, quam in futuram mihi polliceris, accipio. Tua tibi dona habeto, & cui volueris, donato: ego enim momentaneam carnis voluptatem, aut exiguum pecuniae lucrum omnibus istis tuis promissis, & sanguini etiam, a te in cruce profuso, antepono. Quid igitur hoc contemtu & mentis caecitate horribilius? Quid exsecrabilius? An sensum ullum habere existiman-

(a) *Cyprian. tract. 2. de habitu Virg.*

mandi ſunt, qui in tam horrendam caecitatis noctem inciderunt? Hoc igitur modo, poſt rei alicuius magnitudinem argumentis probatam aut amplificatam, excandeſcere, & auditorum affectus incendere, pro rerum, de quibus agimus, natura, valebimus.

Quam rem, quoniam eſt in dicendo potentiſsima, Quinctilianus, de ratione movendi affectus diſſerens, commendat his verbis: (a) huc igitur incumbat orator, hoc opus eius, hic labor eſt: ſine quo cetera nuda, ieiuna, infirma & ingrata ſunt. Adeo ut velut ſpiritus operis huius atque animus eſt in affectibus commovendis. Haec ille. Quod ſi agentibus in foro cauſas hoc officium tantopere commendatur, quûm tamen in quibuſdam bene inſtitutis civitatibus ſine prooemio, & ſine affectibus oratores dicere iuberentur: quid de concionatore dicendum, cuius vel ſolum vel praecipuum munus eſt, auditorum animos commovere, & ad timorem Domini, peccati odium, mundi contemtum, & caeleſtium rerum amorem, ceteroſque pios affectus auditorum animos inflammare? Quo modo autem hoc fieri debeat, ſequenti libro, in quo de amplificandi ratione, & affectibus concitandis agendum nobis eſt, paullo latius explicabimus.

CAP. XII.

DE ACCOMMODATIONE, SIVE AD SINGVLARIA deſcenſu.

ALteram vero concionatoris partem, accommodationem, ſive ad ſingularia deſcenſum, appellare volui: quod eius proprium ſit, ubi aliqua moralis ſententia generatim definita & probata eſt, ad ſingulares virtutum aut vitiorum actiones deſcendere; ad illas exhortando, & ab his deterrendo. Hic enim, ut ante docuimus, totius concionis ſcopus eſt, ad quem omnia referenda ſunt. Quum enim moralis doctrinae finis non ſpeculatio, ſed actio ſit, quae circa ſingularia opera verſatur: debet utique is, qui uti-

(a) *Quinctil. inſtit. lib. VI.*

utiliter doctrinam hanc tractare velit, quaecumque hac de re in communi dixerit, ad singulares actiones accommodate. Hinc apud Isaïam Dominus, quum gravissimis verbis Iudaeorum pravitatem & impietatem accusasset, & futuram regni vastitatem praenuntiasset, quid illis faciendum esset, quo infensum sibi numen placarent, subiungit his verbis: (a) lavamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis, quiescite agere perverse, discite benefacere, quaerite iudicium, subvenite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduam; & venite, & arguite me, dicit Dominus.

Iam vero magister caelestis hoc idem in Evangelio facit: ubi enim multa de formidabili iudicii die praenuntiasset; ex iis, quae dixerat, salutaria protinus documenta intulit his verbis: (b) attendite autem vobis, ne forte graventur corda vestra in crapula & ebrietate & curis huius vitae, & superveniat in vos repentina dies illa: tamquam laqueus enim superveniet in omnes, qui sedent super faciem omnis terrae. Vigilate itaque omni tempore orantes, ut digni habeamini fugere ista omnia, quae futura sunt, & stare ante filium hominis. Ad hunc quoque modum regius propheta, ubi potentiam & iustitiam regni Christi exposuisset, eam sententiam ad vitae institutionem transtulit, dicens: (c) & nunc reges intelligite, erudimini, qui iudicatis terram: servite Domino in timore, & exsultate ei cum tremore: apprehendite disciplinam, &c. D. autem Gregorius locum illum beati Iob enarrans, (d) si fructus terrae comedi absque pecunia; propositionem, exornationem, & accommodationem breviter his verbis complexus est: fructus terrae absque pecunia comedere, est ex Ecclesia quidem sumtus accipere, sed eidem Ecclesiae praedicationis pretium non praebere. Terrae igitur fructus absque pecunia comedit, qui Ecclesiae commoda ad usum corporis percipit, sed exhortationis ministerium non impendit. Quid ad hoc nos pastores dicimus, qui adventum districti iudicis praecurrentes, officium quidem praeconis susce-

(a) *Isai.* 1. (b) *Luc.* 21. (c) *Psalm.* 2. (d) *Iob* 31.

ſcepimus, ſed alimenta eccleſiaſtica muti manducamus.

Sed haec breviter dicta ſunt. Nos in concione quadam (a) paullo fuſius locum illum Ioan. 6. *hoc autem dicebat tentans eum*, latius perſequuti ſumus. Vbi enim docuimus, tentationes a Deo permitti, cum ob varias cauſas, tum vel maxime ut homines firmitatem, vel infirmitatem ſuam agnoſcerent, ſic intulimus: perfecta enim virtus eſt, quae tentata non corruit, quae laceſſita non vincitur, quae nec ſecundis rebus effertur, nec anguſtis contrahitur: quaeque tam firmas in anima radices egit, ut quemadmodum ignis vehementi aura exagitatus, adeo non extinguitur, ut magis etiam accendatur; ita ipſa multis modis impugnata, non modo victa non ſuccumbit, ſed etiam, ut quidam eleganter dixit, inflicto vulnere vireſcit. Ex hac autem doctrina, quae vera, quae falſa, quae conſummata, quae imperfecta virtus ſit, coniectura colligere licet. Itaque non eſt perfecte pudica mulier, quae a nemine impetita pudicitiam retinet; ſed quae multis modis tentata, illibatum & integrum conſervat pudorem. Non eſt item perfecte manſuetus, qui nulla laceſſitus contumelia non iraſcitur; ſed qui conviciis affectus, nihil acerbum reſpondet. Non eſt perfecte humilis, qui honores non apperit; ſed qui ſublatis etiam & ereptis non indignatur. Non eſt perfecte patiens, cui ad votum omnia cedunt; ſed qui in mediis calamitatibus poſitus, cum Propheta dicere poteſt: (b) probaſti, Domine, cor meum, & viſitaſti nocte, &c. Non eſt perfecte obediens, qui nullum inobedientiae crimen admiſit; ſed qui, propria voluntate & iudicio reluctante, alienum ſequitur imperium atque iudicium. Hoc exemplo aperte liquet, quantum lucis & utilitatis doctrinae adiiciatur, quum ad haec ſingularia deſcenditur. Hac enim ratione, qui audiunt, ſe ipſos explorare ſciunt, &, quid de ſe ipſis ſentire debeant, iudicare.

Illud etiam hoc in loco admonendus concionator eſt, ut non ſolum peracta argumentatione ad hanc ſingularium rerum enumerationem deſcendat: ſed frequenter etiam alias,

(a) *Dominic. 4. quadrag.* (b) *Pſalm. 15.*

alias, ubicumque se illi occasio docendi obtulerit. Quicumque enim vere & ex animo prodesse ceteris student, hanc praecipue docendi rationem sequi debent. Sic Paullus, doctor gentium, multa virtutum officia in epistolis suis fidelibus commendat. Quam multa enim ad Romanos cap. 12. congerit, quum ait: obsecro vos, fratres, per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, & cetera, quae usque ad finem capitis sequuntur? Quae vir divinus, humanae eloquentiae expers, tanta eloquentia persequitur, totque sententiarum & verborum luminibus exornat, ut nihil nec uberius, nec elegantius dici potuisse videatur.

Sed ne exemplis omnia ex sacris litteris petamus, duo adiiciam ex una D. Eusebii Emisseni homilia. (a) Illum namque evangelicae lectionis locum, quo Magi per aliam viam in regionem suam reversi memorantur, explanans, sic ad singulares actiones accommodat. Illud quoque quod per aliam viam regresi sunt, intelligamus, utilitati ac saluti nostrae peculiarius convenire. Viae enim immutatio, vitae intelligitur emendatio. Nos ergo per alias incedimus vias, quando veterem abnegamus hominem; quando superbiam, suscepta humilitate, deponimus; quando ad patientiam ab iracundia mentem deflectimus; quando veteres voluptates & consuetudines pristinas ac desideria antiqua damnamus. Ad viam utique aliam de errore transimus, quando universas concupiscentias, honestatis ac paupertatis amore, calcamus: quando castitate luxuriam subiugamus, sinistras semitas relinquentes, dextro tramite iter spirituale conficimus. Haec ille. Et paullo inferius, quum nos ad Christi imitationem, & vias eius sequendas hortatur, sic rem universam in partes distribuit. Certum est, inquit, quia Christi carpimus vias, quum, relicto itinere terreno, iter spiritale conficimus: quando obedientia & humilitas, mentis gubernaculum moderantur: quando, terrenis cupiditatibus repudiatis, spes futurorum illuminatam occupat mentem: quando illam bonorum caelestium pulchritudinem cordis ima

(a) *Homil. Epiphan.*

ima suspirant. Per salutiferas, inquam, gradimur vias, quando anima, damnatis omnibus praesentium rerum voluptatibus, id potius cogitat; quando sepositura sit tabernaculum corporis sui, rursumque illud resurrectionis tempore receptura, ut cum eodem recipiat, prout gessit, sive bonum, sive malum.

Videbor cuiquam fortasse longior in hac admonitione fuisse: desinet tamen mirari, quisquis concionatorum officium, & quorumdam ex ipsis abusum consideraverit. Molestissime enim fero, non nullos ita muneris & instituti sui oblitos, ut nihil minus agant, quam quod ex praescripto sibi munere agere tenentur. Quum enim hoc sit concionatori propositum, ut quaecumque dicit, ad animarum salutem, ad castigandos hominum mores, ad virtutis praecepta tradenda, ad mundi contemtum, ad divini numinis timorem pariter & amorem, ceteraque his similia dirigere debeat; quidam per res otiosas & supervacaneas ita vagantur, ut miseri auditores, qui eo confluxerant, quo salutarem aliquam doctrinam haurirent, aridi prorsus atque ieiuni a concione redeant. Quis autem ferat medicum, cui aeger commendatus est, aliud agere, & officii sui curam negligere? Quisquis igitur apte dicere, & officio suo satisfacere cupit, instar periti sagittatoris, nusquam oculos a ministerii sui scopo deflectat, ut ad illum totam orationis suae vim dirigat. Itaque ut caementarii numquam vel unum lapidem in aedificio collocant, quin statim amusim & regulam adhibeant, qua, recte, an secus collocatus sit, explorent: ita fidelis ac prudens divini verbi dispensator, quaecumque dicere instituit, ad hanc regulam expendere debet. Itaque quum aliquid ad dicendum excogitavit, a se ipso inquirat, quid hoc ad animarum salutem? quid ad bonos mores componendos? quid ad vitam hominum rectis institutis moderandam? Quod si ad hoc minus pertinet, quamlibet illud sibi subtiliter & acute excogitatum videatur, si recte sapit, nec se populo venditare cupit, tamquam otiosum, & ab instituto suo alienum, repudiabit. Sed operae pretium tamen me facturum puto, si omnia ea, quae

ad

ad orationem ſuam Eccleſiaſtes accommodare atque deflectere debeat, hoc in loco, velut in tabella quadam, ſpectanda propoſuero.

§. I.

VBi concionator ſuggeſtum conſcenderit, & circumfuſam ex eo turbam fuerit contemplatus, proponat ſibi in animo, illam eſſe aegrotorum multitudinem, qui piſcinam olim circumſiſtebant, ut a morbis ſuis liberarentur: ſe vero velut angelum eſſe caelitus miſſum, qui variis divini verbi medicamentis non unum aliquem, ſed omnes, qui adſunt, ſanare ſtudet. Fingat igitur animo, multos ibi eſſe claudos, qui viam quidem veritatis agnoſcant; inertia tamen & langore animi, ac laboris metu deterriti, per eam ingredi detrectent. Alios vero eſſe aridos, qui nullum devotionis, nullum humanitatis & miſericordiae ſuccum habeant. Alios autem caecos, qui nulla divinarum rerum cognitione illuminati, in tenebris ambulent, & paſsim offendant. Sunt & alia his finitima vitia, quae pius concionator ſaepe lamentatur. Cernit enim alios avaritiae & ambitionis facibus inflammari: qui videlicet pecuniam & inanes ſaeculi honores pro Deo colunt: alios livore & invidia contabeſcere: alios fraterno odio & vindictae cupiditate aeſtuare: alios ſuperbiae ſpiritu efferri, ceteroſque prae ſe ipſis faſtidire atque deſpicere: alios libidinis concupiſcentia uri: alios ira praecipites ferri, ceteroſque aut conviciis & maledictis inſectari, aut diris omnibus devovere: alios contra ſervili animo blandiri, & turpiter maioribus adulari: alios, qui animas ſuas venales habent, quas pro rebus nihili ſub daemonis & peccati iugum mittunt. Quid vero illos referam, qui fluxum cogitationum & affectuum quodam modo patiuntur; qui nullum eis obicem ponunt, neque ullum iuſti & iniuſti delectum habent? Quid illos commemorem, qui eodem, ut ita dixerim, fluxu in oculis & lingua laborant: qui videlicet nullam oculis cuſtodiam, nullum linguae frenum adhibent, ſed quidquid illis in buccam venerit, effutiunt; & quidquid vident, concupiſcunt?

Quid

Quid illos, qui, paralysis morbo dissoluti, ad omnia spiritualia atque divina adeo insensibiles effecti sunt, ut non modo sine ullo doloris sensu peccent, sed (a) laetentur, etiam quum malefecerint, & exsultent in rebus pessimis? Quid illos, quorum Deus venter est; qui omnia vitae studia ad corporis indulgentiam & voluptatem referunt, nullamque aut animae suae, aut futurae vitae rationem habent, perinde atque omnia simul cum vita finirentur, nullamque futurorum spem haberent?

Adde his etiam sex illa scelera, (b) quae odit Dominus, & septimum, quod detestatur anima eius: nempe oculos sublimes, linguam mendacem, manus effundentes innoxium sanguinem, cor machinans cogitationes pessimas, pedes veloces ad currendum in malum, proferentem mendacia, testem fallacem, & eum, qui seminat discordias inter fratres. Sed in his fere omnibus adversus homines delinquimus. Quid vero illa, quanto atrociora, quae adversus caelestem Patrem committimus: quem supra omnia diligere, in quo spem omnem & felicitatem nostram collocare, cuius mandatis obedire, cuius sanctum nomen venerari, quem rebus omnibus anteferre, cui immortales pro innumeris eius in nos beneficiis gratias agere, quem in ore & corde semper habere, ac de eo dies noctesque cogitare deberemus? Quam longe autem Christianorum multi ab hoc officiorum obsequio distant, qui, ut Apostolus ait, (c) sine Deo in hoc mundo vitam agere videntur? His igitur morbis, reputet Ecclesiastes, plerosque eorum, qui illum audiunt, laborare; qui omnes sunt ad mortem, & mortem quidem sempiternam. Quid ergo indignius, quam eum, qui tot tantisque malis curandis destinatus sit, per aëra quodam modo volitantem muscas venari, & aliud agere, quo tempore tantis malis salutarem opem ferre deberet?

Quia vero ad medicum spectat, non solum morbos curare, sed integris etiam tuendae sanitatis praecepta dare; in hoc quoque Ecclesiastes medici curam & sollertiam imi-

(a) *Prov.* 2. (b) *Prov.* 6. (c) *Ephes.* 2.

mitabitur: praesertim quum non satis ad perfectam iustitiam sit, a malo declinare, nisi bonum facias. Vbi ergo a malis deterruerit, ad bona quoque opera, hoc est, ad omnia virtutum officia exhortari debet: maxime quum vitia adversarum virtutum actionibus superanda sint. Ad ea vero praecipue stimulare debebit, quae, praeter quam quod virtutes egregiae sunt, ad aliarum quoque virtutum studia plurimum iuvant. In hoc autem genere primas tenent assiduum precandi officium, dominicae passionis, ceterorumque divinorum beneficiorum sedula meditatio, sacramentorum frequentior usus, devota piorum librorum lectio, affectuum cohibitio diligens, ac sollicita cordis custodia, carnis castigatio, externorum sensuum, ac praecipue oculorum & linguae, moderatio, & omnia misericordiae & humanitatis opera, sive quae corporibus, sive quae animabus proximorum impendimus.

Postremo Ecclesiastes, exemplo Paulli, (a) omnibus omnia fieri, & in omnes se formas, velut alter Protheus, transformare debet, ut omnes faciat salvos. Alios enim terrere, alios in spem allicere, alios consolari studeat, qui videlicet variis calamitatibus & aerumnis premuntur: quum omnia, quae scripta sunt, (b) ad nostram doctrinam scripta sint, ut per patientiam, & consolationem scripturarum spem habeamus; stantes confirmet, lapsos erigat, pusillanimes confortet, currentibus calcar addat, obfirmatos in sceleribus suis divini iudicii metu perterreat, & singulis quibusque convenientia salutis medicamenta adhibeat. Deinde vero ad varios hominum status atque fortunas, variaque vitae officia inclinanda oratio est. Quod quidem Apostolus in fine epistolarum suarum facere solet, quum dominis & servis, parentibus & filiis, viris & uxoribus, viduis, atque divitibus huius saeculi, quid quisque in statu suo facere debeat, sollicite praescribit. Quod etiam Ioannes Baptista fecit, dum omnibus ad se confluentibus, pro cuiusque personae conditione, varie tradidit praecepta vivendi. Ad haec igitur, & his similia, quae-

(a) 1. *Corinth.* 9. (b) *Rom.* 15.

quaecumque dicimus, flectere debemus, si pie, fideliter, atque prudenter caelestis doctrinae panem esurientibus frangere, non populi plausum captare, volumus. Nec tamen sic dicenti salutaris plausus deerit. Multis namque experimentis constat, nulla magis re populum capi, nullamque attentius audire, quam quae vulneribus suis curandis accommodata est.

CAP. XIII.

DE SENTENTIARVM ET EPIPHONEMATVM ornamentis.

SEntentiae & epiphonemata inter varia eloquutionis ornamenta numerantur. Quae tamen, quoniam cum inveniendi ratione maxime coniuncta sunt, hoc in loco adscribere libuit: praesertim quod quemadmodum affectus & accommodationes argumentationi oratoriae adiunximus, & velut partes eius fecimus; ita & sententias & epiphonemata cum ipsa argumentatione frequenter commiscentur. Quod tamen ornamenti genus, qui brevitati nimium student, negligere solent: qui nesciunt, quantam non modo decoris, sed etiam utilitatis partem orationi detrahant. Hac autem in re mihi etiam concionator ab oratore distare videtur, quod hic raro & verecunde admodum his ornamentis utitur, ne magis vitam hominum instituere, quam causam agere videatur; concionator autem, quum non causas agat, sed mores hominum instruat, his duabus orationis virtutibus maxime utitur: idque adeo, ut sanctorum evangeliorum enarrationes in hac praecipue re positae sint, ut ubicumque occasio tulerit, sententias & epiphonemata eruamus, quibus mores & vitam hominum instituamus, quas quum variis scripturarum & sanctorum patrum testimoniis confirmamus, plenam concionem efficimus. Quo minus mirandum est, si nos hisce duabus virtutibus magis, quam oratores, utamur, easque inter inventionis praecepta numeremus.

 Sen-

Sententia autem est oratio sumta de vita, quae, aut quid sit, aut quid esse oporteat in vita, breviter ostendit, hoc modo: difficile est primum virtutem revereri, qui semper secunda fortuna sit usus. Item, liber is est existimandus, qui nulli turpitudini servit. Item, egens aeque est is, qui non satis habet, & is, cui nihil satis potest esse. Item, optima vivendi ratio est eligenda; eam iucundam consuetudo reddet. Huiusmodi sententiae simplices non sunt improbandae, propterea quod habet brevis expositio, si rationis nullius indiget, magnam delectationem. Sed illud quoque probandum est genus sententiae, quod confirmatur subiectione rationis, hoc modo: omnes bene vivendi rationes in virtute sunt collocandae, propterea quod sola virtus in sua potestate est: omnia, praeter eam, subiecta sunt fortunae dominationi. Item, qui fortunis alicuius inducti, amicitiam eius sequuti sunt, hi, simul ac fortuna dilapsa est, devolant omnes. Quum enim recessit ea res, quae fuit consuetudinis causa, nihil superest, quare possint in amicitia retineri.

Sunt item sententiae, quae duplices efferuntur, vel sine ratione, vel cum ratione. Sine ratione, hoc modo: errant, qui in prosperis rebus omnes impetus fortunae se putant fugisse. Sapienter cogitant, qui temporibus secundis casus adversos reformidant. Cum ratione, hoc pacto: qui adolescentium peccatis ignosci putant oportere, falluntur, propterea quod aetas illa non est impedimento bonis studiis: at hi sapienter faciunt, qui adolescentes maxime castigant, ut quibus virtutibus omnem vitam tueri, eas in aetate maturissima velint comparare. Haec omnia ex Herenniana rhetorica.

His porro sententiis, quae ex contrariis rebus constant, Salomon in Proverb. frequentissime utitur. Lege cap. 10. cuius est initium: filius sapiens laetificat patrem; filius vero stultus maestitia est matris suae. Vndecimum quoque eisdem sententiis refertum est: statera dolosa abominatio est ante Deum, & pondus aequum voluntas eius, &c. quae sequuntur.

Quin-

Quinctilianus sententiis addit, quas graece *gnomas* vocant: quod nomen ex eo acceperunt, quod similes sint consiliis atque decretis. Sub hoc autem nomine adagia, quae insignem aliquam sententiam continent, comprehendimus; quae non vulgarem orationi & fidem & ornamentum addunt, quorum non esse inops Ecclesiastes in lingua sua debet. Quamvis in hoc genere quaedam nimium humilia ac paene sordida sunt, quae dicentis auctoritatem & gravitatem minuunt.

Sunt item sententiae ad rem tantum relatae, ut, nihil est tam populare, quam bonitas: interim ad personam, quale est illud: princeps, qui vult omnia scire, necesse habet, multa ignoscere. Sunt autem sententiae rectae, sunt & figuratae. Rectae sunt: tam deest avaro, quod habet, quam quod non habet. Figuratae autem, ut, usque adeone mori miserum est? Recte enim dixisset, mors misera non est, sed illud tamen acrius. Rectum est: nocere facile, prodesse difficile. Sed vehementius Medea apud Ovidium dicit: servare potui, perdere an possim rogas? Vertit autem hanc paene sententiam ad personam Cicero: nihil, inquit, habet Caesar, nec fortuna tua maius, quam ut possis; nec natura melius, quam ut velis conservare quam plurimos.

Est sententiarum genus, non illud quidem petitum ab auctoribus, sed a nobis ad praesentis rei commoditatem confictum. Eas licebit omnibus orationis partibus admiscere. Atque adeo unus locus complures saepe numero sententias parit. Incidunt enim, & in enarrando, & in movendis affectibus, non solum in probationibus. Quin etiam haud raro transitiones per sententias fiunt. Quae si in loco adhibeantur, haud mediocrem orationi copiam adiungent, neque id sine gravitate aut gratia. Sunt etiam sententiae, quae catholicae dicuntur, vulgo iam ab omnibus receptae, qualis illa: invidentia ipsa sui supplicium est. Et, ira est brevis ad tempus stultitia.

Est & aliud tacitum & acutum sententiae genus, quod frequenter epithetis conficitur: ut, praeceps iuventa,

ta, inconſultus amor, eſca malorum voluptas, moroſa, ac difficilis ſenecta, vitiorum expultrix philoſophia, humanae vitae ſpeculum comoedia, vitae magiſtra hiſtoria. Sic Virg. & caeco carpitur igne. Quod Ovid. explicuit, dicens, tectus magis aeſtuat ignis. Item in narrando: pars maior vincit meliorem: explicabis, ſi dixeris: fere fit, ut pars maior vincat meliorem.

Quiſquis igitur concionem ſuam huiuſmodi ſententiis ornare vult, omnes autem velle debent, rerum naturam, de quibus dicit, prudenter exploret, & quidquid in illis, quod ad vitae inſtitutionem faciat, introſpexerit, brevi oratione explicet. Vt enim ante diximus, ſententia eſt, quae, quid ſit in vita, aut quid eſſe oporteat, breviter oſtendit. Aliquando enim ex his, quae dicuntur, ſententiae manant: aliquando vero, ut cauſae & rationes eorum, quae dicimus, afferuntur. Sic D. Gregorius (a) ex Phariſaeorum murmure adverſus Dominum, quod peccatores reciperet, in hunc modum philoſophatur. Ex qua re colligimus, quia vera iuſtitia compaſsionem habet, falſa vero indignationem. Interdum etiam ex una aliqua ratione plures ſententiae conſequuntur. Sic Seneca in epiſtola ad Polyb. conſolatoria de morte fratris: illud quoque... te adiuvet cogitantem, non iniuriam tibi factam, quod talem fratrem amiſiſti, ſed beneficium datum, quod tam diu pietate eius tibi uti fruique licuit. Iniquus eſt, qui muneris ſui arbitrium danti non reliquit: avidus, qui non lucri loco habet, quod accepit, ſed damni, quod reddidit. Ingratus eſt, qui iniuriam vocat finem voluptatis: ſtultus, qui nullum fructum eſſe putat bonorum, niſi praeſentium, qui non & in praeteritis acquieſcit, & ea iudicat certiora, quae abierunt, quia de illis, ne deſinant, non eſt timendum. Nimis anguſtat gaudia ſua, qui eis tantum modo, quae habet ac videt, frui ſe putat, & habuiſſe eadem pro nihilo ducit.

D. vero Cyprianus ſententiis pro rationibus utitur ad confirmanda ea, quae ſuadet, his verbis: (b) neque perſe-

(a) *Gregor. in Homil.* (b) *Cyprian. in Epiſt.*

sequutio sola metuenda est, & ea, quae subruendis ac deiiciendis Dei servis aperta impugnatione grassantur. Facilior cautio est, ubi manifesta formido est. Et ad certamen animus ante praestruitur, quando se adversarius confitetur. Plus metuendus est & cavendus inimicus, quum latenter obrepit; quum, per pacis imaginem fallens, occultis accessibus serpit. Idem in epist. ad Confess. ut felicibus confessionis suae initiis finem adiungant, sic ait: danda vobis opera est, ut post haec initia ad incrementa quoque veniatur, & consummetur in vobis, quod iam rudimentis felicibus esse coepistis. Haec propositio est, cui rationes ex sententiis subiiciuntur, hoc modo: parum est, adipisci, aliquid potuisse: plus est, quod adeptum est, posse servare. Sicuti & fides ipsa & nativitas salutaris, non accepta, sed custodita vivificat. Nec statim consequutio, sed consummatio hominem Deo servat. Haec fere de sententiarum ornamentis rhetores praecipiunt: in quibus qui volet esse dives, legat ex ethnicis quidem scriptoribus Senecam, ex nostris vero D. Gregorium, qui in hac virtute principes exstiterunt.

§. I.

DE EPIPHONEMATE.

SEntentiis epiphonemata, quod tenui limite ab illis dividantur, adiunximus. Est autem epiphonema, ut Fabius ait, (a) rei narratae vel probatae summa acclamatio. Quale est illud: (b)

Tantae molis erat, Romanam condere gentem.

Quia vero haec definitio subobscura est, illam ego rudi, quod aiunt, Minerva explicandam curabo. Cuius explicationem facile intelliget, quisquis vel paullulum in dialectica arte versatus fuerit. Ea enim, quae dialectici vel ex definitionibus, vel expositionibus, aut conclusioni- bus

G 4

(a) *Quinctil. instit. lib. VIII. cap. 5.* (b) *Virg. AEneid. lib. I. v. 37.*

bus inferunt, corollaria vocant. At epiphomena, de quo nunc agimus, quaedam corollarii ſpecies eſt. Corollarium namque latiſsime patet. Omnia enim, quae ex ante dictis referuntur, ſive unum, ſive multa ſint, corollaria appellantur: epiphonema autem corollarium quidem eſt, ſed ad certam definitamque materiam contractum. Non enim quidquid ex rebus, quas tractavimus, elicitur, epiphonema eſt: ſed id ſolum, quod admirationem, vel rei, de qua agitur, amplificationem, vel inſignem aliquam ſententiam continet, epiphonema eſt. Sic Cicero pro Milone: pudicitiam quum eriperet militi tribunus in exercitu C. Marii, propinquus eius imperatoris interfectus ab eo eſt, cui vim afferebat. Hic breviter res geſta narrata eſt. Subdit protinus Cicero epiphonema hoc modo: facere enim probus adoleſcens periculoſe, quam perpeti turpiter maluit. Haec ſententia ex re narrata aperte conſequitur, quae adoleſcentis conſtantiam atque virtutem amplificat: quando is, cum periculo etiam vitae, flagitium a ſe propulſavit. Interdum etiam epiphonema cauſam continet facti. Quum videlicet ex natura rei cauſa colligitur. Vt enim ex cauſis effectus, ita ex effectibus intelliguntur cauſae. Tale eſt illud Ioannis:(a)multi etiam ex principibus crediderunt: ſed propter Phariſaeos non confitebantur, ne de ſynagoga eiicerentur: hic effectus eſt. Subdit autem Evangeliſta cauſam: dilexerunt enim magis gloriam hominum, quam gloriam Dei. Haec oratio & cauſam continet facti, & ſententiam ad perſonas relatam. Sulpitius Severus in vita D. Martini, poſtea quam illam ſancti viri in agone mortis conſtituti orationem commemoraſſet: Domine, ſi adhuc populo tuo ſum neceſſarius, non recuſo laborem, fiat voluntas tua; huiuſmodi epiphonema ſubiecit: o virum ineffabilem, nec labore victum, nec morte vincendum; qui nec mori timuit, nec vivere recuſavit.

Hac eadem ratione, in quavis evangelica lectione, multa ſimilia his epiphonemata colligere licet. Sumamus, exempli gratia, Matthaei evangeliſtae vocationem, eiuſque

(a) *Ioan.* 12.

que obedientiam, & publicanorum convivium. Quam multa ex hac ſacra lectione epiphonemata, quae admirationem & amplificationem continent, colligere licet! Quam larga enim illa Domini pietas & miſericordia, quae publicanum ad apoſtolici & evangelici muneris dignitatem vocavit! Item, quam ſtupenda iudicia Dei, qui, multis aliis iuſtitiae cultoribus praetermiſsis, hominem turpi negotio victitantem ad tantam gloriam eligere voluit? Quanta item vis illa divini Spiritus, qui unico verbo ita cor hominis immutavit! Quanta rurſus illa obedientia, quae, ad unum vocantis Domini verbum, quae habebat, omnia deſeruit! Quanta item eiuſdem caritas & alacritas, quae amicos & publicanos ad Domini convivium invitavit; ut eius monitis & exemplis, ſuaviſsimoque convictu, in eius amorem raperentur, & exemplo ſuo relictis omnibus eumdem Dominum ſequerentur!

Praeterea, quanta eiuſdem Domini benignitas, caritas, & humilitas, qui neque peccatorum convivia dedignatus eſt, quo illos ad ſe benigne traheret, neque Phariſaeorum obtrectationes curavit! Ac deinde, quanta Phariſaeorum malitia, qui virtuti, qua ipſi carebant, vitii nomen impoſuerunt; ne in hoc caritatis officio Chriſto Domino inferiores viderentur! Haec omnia non dubium quin epiphonemata ſint, quae ex ſacra hac hiſtoria colliguntur: quae nos fuſius perſequentes, integram concionem in eiuſdem apoſtoli feſto confecimus.

Mirus eſt in hoc genere D. Ambroſius, qui Agnetis virginis fortitudinem atque conſtantiam in tam tenera aetate, hac potiſsimum orationis virtute illuſtrat & amplificat. Sic enim ait: nomen virginis titulus eſt pudoris: appellabo martyrem: praedicavi ſatis. Prolixa laudatio eſt, quae non quaeritur, ſed tenetur. Hanc ſenes, hanc iuvenes, hanc pueri canant. Nemo eſt laudabilior, quam qui ab omnibus laudari poteſt. Quot homines, tot praecones, qui martyrem praedicant, dum loquuntur. Haec duodecim annorum martyrium feciſſe traditur. Quo deteſtabilior crudelitas, quae nec minuſculae pepercit aetati?

Im-

Immo magna vis fidei, quae etiam ab illa testimonium invenit aetate. Fuitne in illo corpusculo vulneri locus? Et quae non habuit quo ferrum reciperet, habuit quo ferrum vinceret. Novum martyrii genus! Nondum idonea poenae, & iam matura victoriae: certare difficilis, facilis coronari. Non sic ad thalamum nupta properaret, ut ad supplicii locum. Flere omnes, ipsa sine fletu. Mirari plerique, quod tam facile vitae suae prodiga, quam nondum hauserat, iam quasi perfuncta donaret. Stupere universi, quod iam divinitatis testis exsisteret, quae adhuc arbitra sui per aetatem esse non posset. Effecit denique, ut ei de Deo crederetur, cui de homine adhuc non credebatur: quia quod ultra naturam est, de auctore naturae est. Stetit, oravit, cervicem inflexit. Cerneres trepidare carnificem, quasi ipse addictus fuisset: tremere percussoris dextram, pallere ora alieno timentis periculo, quum puella non timeret suo. Hactenus Ambrosius.

In cuius oratione facile studiosus lector epiphonemata singulis paene periodis adiecta deprehendet: quae non vulgari acumine rem, per se alioqui illustrem, illustriorem atque mirabiliorem reddunt. Est autem hoc pulcherrimum orationis ornamentum, in quo quidem abundant, qui ingenii acumine plurimum valent. Quo enim plenius rei naturam comprehendunt, eo plura ex his, quae dicta sunt, colligunt: quae ubi rem amplificant, epiphonemata dicuntur. Narratio quippe & expositio rerum, cuique vel rudi etiam ingenio in promtu est. At sententias, & quidquid admirationem vel amplificationem continet, quod e rebus iam expositis aut probatis infertur, animadvertere, & argute breviterque proferre, quod epiphonematis est proprium, non vulgaris ingenii est. Eius autem praecipuus usus in clausulis est. Ideo enim epiphonema esse dicitur, rei narratae vel probatae summa acclamatio. Denique quidquid in clausulis aurem acute ferit, epiphonema est.

Sic D. August. exposita breviter beatissimi martyris Vin-

Vincentii pasſione, adiecit epiphonemata, quae inſuperabilem martyris conſtantiam mire attollunt, & rem expoſitam amplificant. Si conſideretur in hac pasſione humana patientia, incipit eſſe incredibilis: ſi agnoſcatur divina potentia, deſinet eſſe mirabilis. Tanta graſſabatur crudelitas in martyris corpore, & tanta tranquillitas proferebatur in voce: tanta poenarum aſperitas ſaeviebat in membris, tanta ſecuritas ſonabat in verbis; ut putaremus, Vincentio patiente, alium loqui, alium torqueri. Clariorem nobis martyrem tormenta faciebant. Multiplici enim vulnerum varietate confosſus, non deſerebat pugnam, ſed acrius iterabat. Putares, quod eum duraret flamma, non ureret. Hactenus Auguſt. In cuius verbis, quidquid, expoſita martyris conſtantia, acute colligitur, quod rem amplificet, atque mirabilem faciat, merito epiphonema eſſe dicitur.

CAP. XIV.

DE PROLEPSI, QVAE LATINE PRAESVMTIO, vel anticipatio, dicitur.

POſt ſententias & epiphonemata, prolepſim quoque addere libuit. Quae quamquam inter ſententiarum figuras, quae ad eloquutionem pertinent, ſicut epiphonemata & ſententiae, numeratur; quia tamen plurimum cum inveniendi ratione, ſicut & illa, convenit, plurimumque & ornatus, & utilitatis, & conſilii continet: hoc in loco adſcribendam, & argumentationi adiungendam duxi; quamvis ea non minus in ceteris inventionis partibus locum habeat. Quemadmodum enim ea, quae dicimus, tum ſententias, tum epiphonemata pariunt; ita ex iiſdem haec orationis virtus oritur. Quid autem Fabius de hac figura dicat, primo loco ſubiiciam. Ait igitur: (a) mire vero in cauſis valet praeſumtio, quae prolepſis dicitur, quum id, quod obiici poteſt, occupamus. Id neque in

(a) *Quinctil. inſtit. lib. VIIII. cap. 2.*

in aliis partibus parum eſt, & praecipue prooemio convenit. Sed quamquam generis unius, diverſas tamen ſpecies habet. Eſt enim quaedam praemunitio, qualis Ciceronis contra Q. Caecilium, quod ad accuſandum deſcendat, qui ſemper defenderat. Quaedam confeſsio, ut pro Rabirio Poſthumo, quem ſua quoque ſententia reprehendendum fatetur, quod pecuniam regi crediderit. Quaedam praedictio, ut: dicam enim, non augendi criminis gratia. Quaedam emendatio, ut: rogo ignoſcatis mihi, ſi longius ſum evectus: frequentiſsima praeparatio, ſi pluribus verbis, vel quare facturi quid ſimus, vel quare fecerimus, dici ſolet. Verborum quoque vis ac proprietas confirmatur, vel praeſumtione, cuiuſmodi eſt illud: quamquam illa non poena, ſed prohibitio ſceleris fuit; aut reprehenſione, quale eſt illud: cives, inquam, ſi hoc eos appellari nomine fas eſt. Hactenus Fabius.

Sed quoniam is breviter hunc locum abſolvit, quid ego de hac virtute ſentiam, familiari dialecticorum exemplo indicabo. Duos hi rerum conceptus eſſe ſtatuunt, quos directum, & reflexum appellant. Et directum quidem eſſe dicunt, quum ſimpliciter id ſolum concepimus, quod propoſita vox aut oratio ſignificat: reflexum autem, quo ſupra id, quod directe concepimus, reflectimur, ſingulare aliquid in eo, quod concepimus, expendentes, aut commentantes, aut etiam obiicientes. Ex hac enim poſteriori animi conceptione haec virtus manat: quo videlicet prudens concionator prudentis auditoris perſonam quodam modo induit; & quidquid ille tacita cogitatione vel adnotare, vel ponderare, vel obiicere poterit, ipſe propter tardiores adnotat, ponderat, aut diluit. Itaque duas quodam modo perſonas ſuſcipit, & dicentis, & audientis: atque tacitis huiuſmodi cogitationibus prudenter occurrit. Verbi gratia. Ex iis, quae dicimus, quaedam prima fronte apparent arroganter, aut ſordide, aut obſcure, aut minus utiliter, aut ſubtiliter, aut longius, aut brevius, aut aſperius atque liberius, aut minus apte dicta.

His igitur veluti querelis prudentis auditoris breviter

ter occurrendum eſt, & ratione oſtendendum, nos id non temere, ſed conſilio dixiſſe, aut aliter fieri minime potuiſſe. Sic D. Chryſoſt. accuſare eos volens, qui ſorores adoptivas domi foverent, parumque honeſtam huius cohabitationis cauſam eſſe contenderent, obiurgationis aſperitatem hac figura mollivit. Sic enim ait: afferemus autem in medium, quam nos potiſsimum cauſam huius cohabitationis ſuſpicemur. Et quaenam illa? Omnino ſi a ſcopo aberravero, fas vobis eſto, ut me redarguatis. Et quaenam cauſa? Quis ille praetextus? Videtur mihi mulieris convictus, etiam abſque nuptiis ac congreſſu, voluptatis habere non nihil. Quod ſi non recte ſentio, non eſt quod dicam. Meam vobis ſententiam narro, mox autem non meam ſolum, ſed & illorum dicam: nam & illis ſic videtur. Quod inde colliqueſcit. Tantam enim gloriam, & tanta ſcandala neutiquam deſpicerent, niſi ingens quaedam & vehemens cohabitandi voluptas eſſet. Precor, ut nobis venia detur, deſitque indignatio. Neque enim temere & ſimpliciter inimicos vellem. Non ſum tam miſer atque aerumnoſus, qui temere omnes offendere velim: ſed valde doleo ac crucior, & gloriam Dei blaſphemari, & multorum ſalutem propter voluptatem hanc paullatim perire. Et habet voluptas haec maiorem cohabitandi amorem, quam legitimae nuptiae. Quod nunc forte vobis mirum videtur: ſed ubi, quod auditis, declarabo, eritis & vos mihi teſtes.

Et paullo inferius, obiurgationis acrimoniam iterum mollire volens, his verbis utitur: nec valde ſuccenſeamus eis, neque difficiles ſimus & importuni. Nam qui aegrum vult reſtituere, non hoc agit ira & verberibus; ſed aptat magis pharmaca magna cura, & blanda adhortatione. Nobis quamvis illos punire, & eis indignari liceret, utpote in iudicum adſcitis ordinem, non tamen hoc facimus: ſed medicorum magis, & eorum, qui curare ſolent, morem ſequi lubet. Vnde obſecramus & adhortamur, & eorum, ſi opus eſt, genua attingimus, ſi forte, quod agendum ſuſcepimus, perficiamus. Hactenus Chryſoſt.

ſoſt. In cuius verbis ſatis liquet, quanta arte & conſilio occurrit omnibus, quae cauſae, quam tractabat, obſiſtere poſſent.

Praeter haec autem, quum res paullo obſcurior, aut ſubtilior, aut etiam illuſtrior eſt dicenda, attentio ab auditoribus ſine ulla arrogantia & oſtentatione petenda eſt. Breves etiam exclamatiunculae, quae rerum dignitatem, neceſsitatem, & pondus oſtendant, interiici non incommode hac virtute ſolent. Quum autem quaedam ex iis, quae dicimus, ad viros, quaedam ad uxores, quaedam ad dominos, quaedam ad ſervos, non nulla ad divites, alia ad pauperes magis pertineant; hoc quoque breviter indicandum eſt, quo eorum excitet attentionem, ad quos ea potiſsimum ſpectant. Iam vero quum aliquid mirabile, incredibile, ſupraque communem hominum fidem poſitum narramus, non modo affectus ex rei magnitudine concitandi, ſed veritas etiam rei aliqua ratione munienda eſt, & interdum etiam iureiurando confirmanda. Sic D. Hieronym. ſancta, inquit, Melania noſtri temporis inter Chriſtianos vera nobilitas, calente adhuc mariti corpuſculo, duos ſimul perdidit filios. Rem dicturus ſum incredibilem, ſed, teſte Chriſto, non falſam. Lacrimae gutta non fluxit, ſed ad pedes advoluta Chriſti, expeditius, inquit, tibi, Domine, ſervitura ſum, quia tanto me onere liberaſti.

Iam vero B. Iob, rem omnium maxime mirabilem, praeſertim ſuo tempore, dicturus, nempe reſurrectionis corporis, & incarnationis dominicae ſacramentum, quam appoſita praefatiuncula uſus eſt? (a) Quis, inquit, mihi tribuat, ut ſcribantur ſermones mei? Quis mihi det, ut exarentur in libro ſtilo ferreo, & plumbi lamina, vel celte ſculpantur in ſilice? Subdit deinde rem maxime mirabilem. Scio enim, quod Redemtor meus vivit, & noviſsimo die de terra ſurrecturus ſum, & quae ſequuntur. Id interdum longiori etiam oratione fit. Sic Theodoretus in vita Simeonis Stilitis, quum novum illud & inauditum vitae genus in altiſsima columna ſub dio conſidentis, narrare vellet, ne res adeo

(a) *Iob* 19.

adeo nova ac mirabilis fide careret, hac similitudine rei fidem fecit. Quemadmodum, inquit, ii, quibus obtigit, ut essent reges hominum, post aliquam temporis conversionem, mutant imagines nummorum, aliquando quidem leonum exprimentes imagines, aliquando autem stellarum, & aliquando angelorum, novo charactere tentantes aurum reddere pretiosius; ita etiam summus rex universorum, veluti quasdam figuras ac characteres, haec nova & multiplicia vivendi instituta pietati veraeque religioni adiiciens, non solum Christianorum, sed infidelium etiam ad laudandum linguas excitat. Hactenus ille.

Sic etiam quisquis beatissimae Catherinae Senensis virtutes celebrare, & admiranda illa divinae familiaritatis indicia, quibus illam sibi Dominus devinxit, narrare parat; quod videlicet illam sibi Christus Dominus mira ratione desponsaverit, quod ab eius pectore abstractum cor triduo apud se retinuerit, quod cum ea canonicas horas recitaverit: haec omnia, quae humanam fidem superare videntur, ex immensa Dei bonitate, & mira in sanctos suos caritate, eiusque aliis operibus, maiori admiratione dignis, credibilia facere debet. Haec exempli gratia dicta sint: praeceptio enim haec latissime patet. Quam tamen dicentis acumen & prudentia, & auctorum observatio magis, quam praecepta, explicabunt. Haec enim virtus concionatoris & oratoris propria est: qui, cum rudi frequenter & indocta multitudine agentes, his eam rationibus erudire & excitare debent. Mirus est in hac figura Gregor. Theolog. Ex cuius lectione prudens lector observationis huius rationem magis, quam ex ullis artis praeceptionibus, intelliget, si illius tamen scripta non oscitanter legerit. Quisquis igitur ea, quae Fabius de hac figura praecepit, & quae nos admonuimus, diligenter adnotaverit, & legendis auctoribus observaverit; facile eius rationem & naturam comprehendet.

Ex his ergo, quae hactenus a nobis dicta sunt, liquet, nos collectioni, quam rhetores quinque partibus constare dicunt, quinque alias concionatori maxime utiles

les

les & necessarias addidisse: nempe affectus, accommodationem, sententias, epiphonemata, & prolepsim: quae tamen non omnes in omni argumentatione cadunt. Quae autem cadant, ex natura rerum, quas tractat, prudens concionator colligere poterit.

Harum autem partium cognitio mire utilis est. Ea namque admonetur concionator, ut, propositionem aliquam probaturus, primum ex locis, quos ante commemoravimus, rationes quaerat, praecipueque ex iis, quos intrinsecos appellari diximus. Deinde rationum confirmationes investiget, quae ab extrinsecis potissimum locis oriuntur. Tertio loco, si natura rei exigat, exornationem adhibebit; quae non ad solam confirmationem, sed ad quamvis aliam argumentationis partem, pertinet. Quarto, inspecta diligenter rerum natura, de quibus dicit, videat, an materiam ei ad tractandos affectus, accommodationes, sententias & epiphonemata suppeditent. Haec enim omnia ex ipsa rerum natura oriuntur: quemadmodum philosophi, ex potentia materiae formam educi, aiunt.

Prolepsis vero, quae confutationis naturam refert, non solum ex natura rerum, quas dicimus, quando videlicet ex illis dubitandi materia nascitur; sed ex auditorum etiam ingeniis & conditione colligitur, quemadmodum paullo ante a nobis est dictum. Has autem figuras, quae ad eloquutionem pertinent, ideo cum inventionis praeceptis copulare voluimus, quoniam, ut paullo ante diximus, ex ipsis, ut ita dixerim, rerum visceribus, de quibus dicimus, oriuntur: quarum materiam res ipsae concionatori dabunt, si eas penitius altiusque consideraverit. Quibus non gravabor exclamationem adiungere, quae etiam inter eloquutionis figuras numeratur, quae tunc aptissime cadit, quum ex ipsa rerum natura velut sponte sua incurrit; ut magis ab ipsa nata, quam dicentis ingenio adscita, esse videatur.

CAP.

CAP. XV.

DE ELOQVVTIONIS GENERE, QVO argumentationes supra positae tractandae sunt.

AD plenam absolutamque partis huius tractationem hoc unum desiderari videtur, ut, quando tum de inventione argumentorum, tum de formis earum disseruimus, quo eloquutionis genere, quibusque dicendi figuris in argumentatione uti debemus, breviter aperiamus; ne quidquam sit, quod ad huius doctrinae partem desiderari possit. Qua de re ubi Fabius de syllogismis, ceterisque argumentationum formis, multa dixisset, sic in fine ait: (a) peregisse mihi videor sacra tradentium artes, sed consilio locus superest. Namque ego ut in oratione syllogismo quidem aliquando uti, nefas non duco; ita, constare totam, aut certe confertam esse aggressionum & enthymematum stipatione, minime velim.

Dialogis enim & dialecticis disputationibus erit similior, quam nostri operis actionibus, quae quidem inter se plurimum differunt. Namque illi homines docti, & inter doctos verum quaerentes, minutius & scrupulosius scrutantur omnia, & ad liquidum confessumque perducunt, ut qui sibi & inveniendi & iudicandi vindicent partes. Nobis ad aliorum iudicia, componenda est oratio, & saepius apud omnino imperitos, atque aliarum certe ignaros litterarum, loquendum est: quos nisi & delectatione allicimus, & viribus trahimus, & non numquam turbamus affectibus, ipsa, quae iusta ac vera sunt, tenere non possumus. Locuples & speciosa vult esse eloquentia: quorum nihil consequetur, si conclusionibus certis, & crebris, & in unam prope formam cadentibus, concisa, & contemtum ex humilitate, & odium ex quadam servitute, & ex copia satietatem, & ex amplitudine fastidium tulerit. Feratur igitur non semitis, sed campis: non uti fontes angustis fistulis colliguntur, sed ut latissimi omnes totis vallibus, fluat,

(a) *Quinctil. instit. lib. V. cap. 14.*

ac sibi viam, si quando non acceperit, faciat.

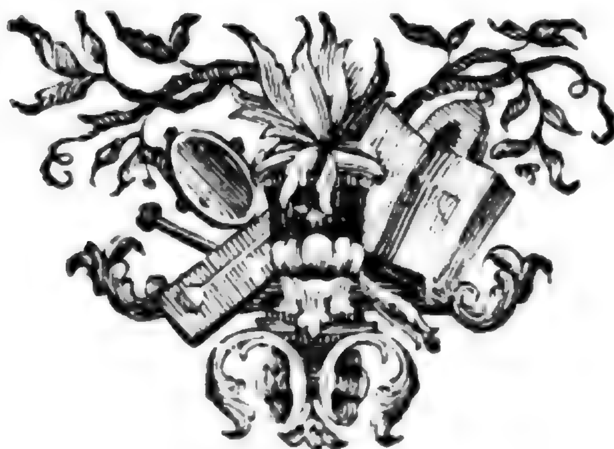
Nam quid illa miserius lege velut praeformatas infantibus litteras persequentium, ut Graeci dicere solent, quem mater amictum dedit, sollicite custodientium? Propositio, ac conclusio, ex consequentibus & repugnantibus non inspiret, non augeat, non mille figuris variet ac verset; ut ea nasci, & ipsa provenire natura, non manufacta, & arte suscepta, magistrum fateri ubique videantur? Quis umquam sic dixit orator? Nonne apud ipsum Demosthenem paucissima huiusmodi reperiuntur? Quae apprehensa Graeci magis, nam hoc solum nobis peius faciunt, in catenas ligant, & inexplicabili serie connectunt, & indubitata colligunt, & probant confessa, & se antiquis per hoc similes vocant. Deinde interrogati, numquam respondebunt, quem imitentur. Sed de figuris alio loco.

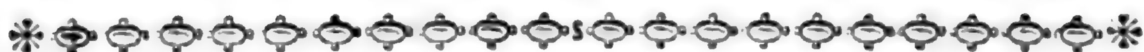
Nunc illud adiiciendum, ne his quidem consentire me, qui argumenta sermone puro & dilucido & distincto, ceterum minime lato ornatoque putant esse dicenda. Namque ea distincta quidem ac perspicua debere esse confiteor: in rebus vero minoribus etiam sermone ac verbis quam maxime propriis, & ex usu. At si maior erit materia, nullum ornatum his, qui modo non obscuret, subtrahendum puto. Nam & saepe plurimum lucis affert ipsa translatio, quum etiam ipsi iurisconsulti, quorum summus circa verborum proprietatem labor est, litus esse audeant dicere, qua fluctus alludit. Quoque quid natura magis asperum, hoc pluribus condiendum est voluptatibus, & nimis suspecta argumentatio dissimulatione, & multum ad fidem adiuvat audientis voluptas. Nisi forte existimamus, Ciceronem male in hac ipsa argumentatione dixisse: (a) silere leges inter arma, & gladium nobis interim ab ipsis porrigi legibus. His tamen habendus modus, ut sint ornamento, non impedimento.

Hactenus de praecipua inventionis parte, hoc est, proban-

(a) *Cic. pro Milone.*

bandi ratione, & argumentorum formis, quae in commune dicenda videbantur, perstrinximus: nunc consequens est, ut in sequenti libro de ratione amplificandi, quae huic finitima est, quaeque concionatoribus cum primis necessaria est, disserere incipiamus.

LIBER TERTIUS ECCLESIASTICAE RHETORICAE, SIVE DE RATIONE CONCIONANDI: IN QVO DE AMPLIFICANDI RATIONE, & affectibus agitur.

CAP. I.

QVID AMPLIFICATIO AB ARGUMENTATIONE differat.

AMplificationem, quam inventionis partem esse constat, ab argumentatione, & probandi ratione, de qua hactenus loquuti sumus, secernere voluimus: non quod ab ea modis omnibus seiuncta sit, sed quod argumentatio ad omnia quaestionum genera latissime pateat: in quibus quaerimus, sitne res, an non sit, quid sit, qualis item sit, & cuius rei gratia talis sit, & multa his similia. Amplificatio autem ad certa quaestionum sive propositionum genera contrahitur in quibus de sola rei magnitudine & amplitudine quaeritur. Hoc est, quum ostendere nitimur, aliquid esse in genere suo vehementer indignum, calamitosum, laetum, triste, miserabile, amabile, detestabile, formidandum, vel optandum, & quae sunt eius generis. Hac enim ratione ad affectus concitandos, ad suadendum vel dissuadendum, ad laudandum aut vituperandum viam munimus: ad haec enim tria amplificandi ratio potissimum conducit.

Itaque amplificatio, velut argumentatio quaedam, ad certum genus contracta est. Differunt etiam hae duae orationis partes argumentorum tractatione. Argumentatio enim syllogismis utitur, hoc est, genere orationis in orbem quodam modo redacto, quamvis fusius orator, quam dialecticus, syllogismum tractet. Amplificationis autem oratio expositioni & enumerationi, quam argumentationi, similior est. Sic Paullus propositionem hanc, ministri Christi sunt, ut minus sapiens dico, plus ego, laborum suorum enumeratione amplificat his verbis: (a) in laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter, & cetera, quae deinceps sequuntur. Postremo differunt etiam fine. Argumentationis enim est, fidem facere, & intellectum ad assensum vi argumentationis perducere. Amplificationis autem est, non solum intellectum convincere, ut rem esse in suo genere maximam credat, sed etiam voluntatem ad amandum vel detestandum, vel in quemvis alium affectum inducere.

Inventio autem earum rerum, quae ad amplificandum pertinent, ex eisdem locis, unde argumenta petuntur, sumenda est. Si enim amplificatio, ut paullo ante diximus, velut species quaedam argumentationis est; efficitur sane, ut utriusque inventio ex eisdem locis oriatur. Sed ex his tamen locis quaedam magis ad amplificandum valent, ea videlicet, quae multa in una aliqua re esse ostendunt. Vnde loci a partibus, a causis, ab affectibus, & quae his finitima sunt, nempe ab adiunctis, hoc est, antecedentibus & consequentibus, quae omnia exemplis, similibus, & scripturarum, vel sanctorum patrum testimoniis augentur & confirmantur. Quarum rerum exempla paullo post subiiciemus.

Verumtamen hoc in loco ad memoriam revocare necesse est, quod ante diximus, videlicet duplices esse propositiones, quae probantur vel amplificantur; hoc est, hypotheses aut theses, quae latine finitae aut infinitae dicuntur. Finita, sive hypothesis, est, si quis vel obedientiam

(a) 2. *Corinth.* 11.

Abrahae, filium immolare parantis, vel adulterium, a Davide Vriae uxori illatum, amplificare velit; utraque propositio finita erit, quae videlicet ad has tantum personas pertineat. Contra vero, si quis obedientiam in commune laudare, adulterium vituperare velit; propositio infinita erit, quae videlicet late ad omnia personarum genera pateat. Haec igitur propositio infinita, ex his praecipue locis, quos supra memoravi, argumenta, hoc est, amplificandi rationes, quaerit. Finita vero, quae circumstantiis implicita est, non modo ab his locis, sed ab omnibus etiam circumstantiis rem attollit & amplificat. Quae res in augenda peccatorum gravitate Theologis valde nota est: qui duplices esse circumstantias statuunt: alias, quae in infinitum peccata aggravent, & interdum etiam eorum speciem mutent; quas necessario in peccatorum confessione detegendas aiunt. Alias vero, quae citra infinitum aggravent; quae tamen non sint necessario confitendae. Hoc autem peccatorum exemplo, facile Theologi intelligent, quonam modo virtutum quoque officia, quae certis personis ac temporibus tribuuntur, ex circumstantiis quoque augenda & amplificanda sint, quum eadem contrariorum disciplina sit. Sed operae pretium erit, ut haec ipsa, quae diximus, propositis exemplis illustremus.

CAP. II.

A PARTIBVS AMPLIFICATIO.

A Partibus, prophetae variorum regnorum casus miserandos amplificant: qui, non contenti simplici oratione regni excidium & vastitatem indicasse, calamitates omnes enumerant, quas una illa vastatio complectitur. Sic Ieremias in Threnis (a) Ierosolymorum ruinam, sic etiam Babylonis eversionem cap. 50. & 51. amplificat. Sic etiam Ezechiel (b) Tyri, & AEgypti, & Asiriorum vastationem lamentatur: dum opes omnes horum regnorum, quae diripien-

(a) *Thren.* 1. (b) *Ezech.* 26. 27. *seqq.*

piendae erant, longa oratione enumerat. Sic etiam Ioab ſervorum Davidis beneficium, & intempeſtivas eius lacrimas hac ratione amplificat: (a) confudiſti hodie vultus omnes ſervorum tuorum, qui ſalvam fecerunt animam tuam, & animam filiorum tuorum, & filiarum tuarum, & animam uxorum tuarum, & animam concubinarum tuarum. Hic aperte videmus rem ab eius partium enumeratione auctam.

Sic etiam Gregorius Theologus, homilia de ſeptem Machabaeis, matris eorum conſtantiam amplificat; quae, omnibus tormentorum generibus ante illam propoſitis, de gradu virtutis & conſtantiae depelli non potuit. Vnde ait: matris vero robur, animique conſtantiam nihil flectere & emollire ac debilitare potuit. Non inſtrumenta luxandis artubus accommodata, non rotae propoſitae, non exquiſitiſsima quaeque tormentorum genera, non ferrearum ungularum acies, non furentes beſtiae, non enſes, qui acuebantur, non ferventes ollae, non ignis, qui excitabatur, non miſcellanea turba, non urgentes ſatellites, non generis adſpectus, nôn membra, quae diſcerpebantur, non carnes, quae lacerabantur, non defluentes ſanguinis rivi, non flos aetatis, qui abſumebatur, non praeſentia mala, non impendentes acerbitates. Hactenus ille. Quo in loco a partibus, hoc eſt, ab enumeratione omnis generis tormentorum, mirabilem huius mulieris conſtantiam amplificavit.

Ad hunc etiam modum Lactantius Firmianus (b) dominicae crucis acerbitatem ex eius partibus, hoc eſt, ex cunctis eius membris ſauciatis, amplificat. Sic enim Chriſtum Dominum hoc modo loquentem inducit:

Vertice ad uſque pedes me luſtra, en adſpice crines
Sanguine concretos, & ſanguinolenta ſub ipſis
Colla comis, ſpiniſque caput crudelibus hauſtum,
Vndique diva pluens vivum ſuper ora cruorem.
Compreſſos ſpeculare oculos, & luce carentes,
Afflictaſque genas: arentem ſuſpice linguam,

 Fel-

(a) 2. Reg. 19. (b) *Carmina ſunt incerti auctoris, Lactantio aliquando adſcripta.*

Felle venenatam, & pallentes funere vultus.
Cerne manus clavis fixas, tractosque lacertos,
Atque ingens lateris vulnus: cerne inde fluorem
Sanguineum, fossosque pedes, artusque cruentos.
Flecte genu, lignumque crucis venerabile adora.

Hactenus ille. Quo in loco vides totum, enumeratis partibus, quas integrantes appellant, amplificatum.

Magis enim rem auget singularum partium distincta enumeratio, quam confusa totius rei propositio. Hac eadem ratione secundus de rerum copia commentarius hanc propositionem amplificat: rem omnem luxu perdidit. Eam sententiam in summa comprehensam, quasique convolutam, hunc ad modum licebit evolvere, si plurimas possessionum formas enumeremus, & varias perdendae rei vias explicaverimus. Quidquid vel matris, vel patris nomine hereditate obvenerat, quidquid aliorum affinium morte contigerat, quidquid ex uxoris dote, quae quidem neutiquam erat vulgaris, accesserat, quidquid ex legatis accreverat, accreverat autem permultum, quidquid ex principis acceperat liberalitate, quidquid peculii castrensis conflaverat: pecuniam omnem, vasa, vestes, fundos, agros, una cum ipsis villis & pecoribus: breviter, rem omnem seu mobilem, seu soli, denique familiam etiam ipsam in foedissimis scortorum amoribus, quotidianis comessationibus, sumtuosis obsonationibus, nocturnis perpotationibus, popinis, cupediis, unguentis, alea, lusibus, paucis diebus ita absumsit, abligurivit, absorbuit, ut ne teruntium quidem sibi reliquum fecerit. Hic duo illa verba, *rem omnem*, & *luxu perdidit*, suis partibus explicantur.

His igitur rationibus totum, enumeratione partium, quae sub illo continentur, augetur. Totum autem appellamus, primum quod multas sub se partes claudit, ut in hoc exemplo proposito luxus; quae vox, quam multa in se vitia complectatur, explicatum est. Deinde totum appellamus, quod universale signum habet adiunctum, ut in eodem exemplo, rem omnem perditam, dicimus: in quo omnia, quae sub illo universitatis signo continentur, enumeramus.

Hoc

Hoc dialectici descensum & ascensum appellant : quibus vel a toto ad singularium enumerationem , vel a singularibus ipsis ad totum argumentamur. Postremo totum appellamus, quod non singularibus rebus, sed partibus, quas dialectici integrantes vocant, complectitur. Cuius rei exemplum ex Lactantio proposuimus: ubicumque igitur totum aliquod ex his tribus generibus inciderit, si res ita exigat, hoc modo amplificari poterit. Exempla sunt vel negligenter attendentibus, in sanctis litteris, & sanctorum patrum scriptis, praesertim apud Chrysostom. & Gregor. Theol. passim obvia.

CAP. III.

AB ADIVNCTIS: HOC EST, ANTECEDENTIBVS, comitantibus, & consequentibus.

AB antecedentibus, quae sub adiunctorum ambitu continentur, rem amplificamus, quoties non contenti semel exitum rei protulisse, ex quo reliqua, quae praecesserunt, intelligi possunt, sed singulatim ea quoque commemoramus, per quae ad eum exitum perventum est. Huius praeceptionis in eodem commentario hoc proponitur exemplum. Ex ea virgine perditissimus & profligatissimus adolescens filium sustulit. Hanc sententiam ab antecedentibus sic & dilatare & amplificare licebit. Eam virginem, quod esset singulari forma, misere deperibat. Deinde, amoris impatiens, simplicem puellae animum promissis sollicitavit, muneribus corrupit, blanditiis deliniit, officiis in mutuum amorem pellexit, improbitate vicit, denique consuetudinem cum ea habuit. Aliquanto post tempore uterus virginis coepit intumescere, fetu videlicet concepto: demum puerum peperit. Aliud exemplum. Cicero Catilinae conatus oppressit. Eam sententiam hac ratione dilatare atque amplificare licebit. Catilinae nefarios conatus per iuvenes perditissimos, totius Romanae civitatis exitium atque internecionem molientes, M. Tullius Cicero consul sua sa-

ſagacitate ſtatim odoratus eſt, ſingulari vigilantia perveſtigavit, ſumma prudentia deprehendit, miro in rempub. ſtudio prodidit, incredibili eloquentia convicit, graviſsima auctoritate repreſsit, armis exſtinxit, magna felicitate ſuſtulit.

Hac autem amplificandi ratione, ut ante diximus, in iis praecipue rebus uti poterimus, in quibus, explorata eius natura, multa alia praeceſsiſſe intelliguntur. Cauſae enim, ſive naturales, ſive morales, effectus ſuos antegrediuntur, per quas ad eos explicandos pervenimus. Hac autem ratione locum illum Luc. 2. tractare poterimus, reſponſum acceperat Simeon a Spiritu ſancto, non viſurum ſe mortem, niſi prius videret Chriſtum Domini. Ante hoc enim divinum reſponſum multa praeceſsiſſe credendum eſt. Nam primum vir ſanctiſsimus, divinae gloriae & ſalutis animarum amore incenſus, vehementer angebantur, quum univerſum paene mundum infidelitatis tenebris obrutum animadverteret, & in parvo illo Iudaeae angulo iuſtitiam paene exſtinctam, & pro vera religione ſuperſtitionem fere & hypocriſim dominari. Sciebat autem, ſummum tantorum malorum remedium in unius Salvatoris adventu poſitum eſſe, qui evangelii lumen ad revelationem gentium erat praelaturus. Clamabat igitur, & gemitibus inenarrabilibus eius adventum accelerari poſtulabat, ſciens ſcriptum eſſe: (a) qui reminiſcimini Dominum, ne taceatis, & ne detis ſilentium ei, donec ſtabiliat, & ponat Ieruſalem laudem in terra.

His ergo ſancti viri precibus, his gemitibus, his continuis lacrimis pius & miſericors Dominus, qui (b) reſpicit orationem humilium, & non ſpernit preces eorum, hunc gratiſsimum & iucundiſsimum illi reſponſum dedit, non viſurum ſe mortem, niſi prius videret Chriſtum Domini. Hac item ratione beatiſsimi patris Dominici mentem atque propoſitum, quo praedicatorum ordinem in Eccleſia erigi poſtulavit, amplificare licebit. Neque enim hoc tam praeclarum inventum vir ſanctiſsimus excogitare potuit, ni-

(a) *Iſai.* 62. (b) *Pſalm.* 101.

nisi prius arderet, quasi facula, animarum pereuntium zelo, multisque ieiuniis, precibus & lacrimis hoc ipsum a Domino assidue postularet.

A comitantibus vero & consequentibus rem amplificamus, quum ea, sive mala, sive bona, sive commoda, sive incommoda, quae rem aliquam semper aut frequenter comitantur aut consequuntur, enumeramus. Vt si quis accusare aliquem velit, quod is alicuius belli auctor exstiterit, hoc modo eius temeritatem amplificabit. Exhaustum in barbaros milites aerarium, fractam laboribus iuventutem, proculcatas segetes, abacta pecora, incensos passim vicos ac villas, desertos agros, eversa moenia, compilatas domos, direpta fana, tot orbos senes, tot orphanos liberos, tot viduas matronas, tot virgines indigne constupratas, tot adolescentium licentia depravatos mores, tantum funerum, tantum luctus, tantum lacrimarum: praeterea extinctas artes, oppressas leges, obliteratam religionem, confusa divina, humanaque omnia, corruptam civitatis disciplinam. Vniversum, inquam, hoc malorum agmen, quod ex bello nascitur, tibi uni feremus acceptum, si quidem belli fueris auctor.

Est autem hic a comitantibus & consequentibus locus mire utilis, vel ad virtutes ex iis, quae illis conveniunt, amplificandas, vel ad vitia quoque exaggeranda, quum ea mala, quae ab illis proficiscuntur, enumeramus. Qui quidem locus, ab eo, qui est ab effectibus & adiacentibus, oriri videtur. Est autem haec amplificandi ratio concionatori valde necessaria, praesertim quum ad virtutis studium & amorem hortatur, aut a vitiis deterret: quod ad genus suasorium vel dissuasorium pertinet. Sic D. Cyprianus, sermone de zelo & livore, invidiae virus elegantissime exaggerat his verbis: late patet zeli multiplex & fecunda pernicies, radix est omnium malorum, fons cladium, seminarium delictorum, materia culparum: inde odium surgit, animositas inde procedit. Avaritiam zelus inflammat, dum quis non potest suo esse contentus, videns alterum ditiorem: ambitionem zelus excitat; dum cernit quis alium in ho-

honoribus altiorem. Hinc dominicae vinculum pacis rumpitur, hinc caritas fraterna violatur. Hinc adulteratur veritas, unitas ſcinditur, atque in haereſes & ſchiſmata proſilitur, dum obtrectatur ſacerdotibus, dum epiſcopis invidetur, dum quis queritur, aut ſe non ordinatum, aut indignatur, alterum ſe ferre praepoſitum. Hactenus ille.

Ab his autem tribus locis, nempe ab antecedentibus, comitantibus, & conſequentibus, Oſorius epiſcopus humanae vitae miſeriam elegantiſsime deſcribit his verbis: quam gravis & acerba ſit humanae vitae conditio, quam multis incommodis agitata, nemo poterit vel explicando conſequi, vel enumerando percenſere. Vt enim a natali cuiuſque die capiamus exordium, omneſque vitae partes oratione perſtringentes, ad exitum tamdem illius veniamus, horam nullam videbimus aut dolore vacuam, aut labore ſolutam, aut metu liberam; ſed omnem aetatem infinitis difficultatibus affectam, & ſummis curis & angoribus implicatam.

Vitae namque principium a fletu ducimus, devinctiſque membris omnibus, in terram abiecti, labores immenſos a ploratibus auſpicamur. Quum autem reliqua animantia praeſidiis naturae tecta atque veſtita in lucem prodeant, ſolum hominem nudum, & ab omnibus rebus inopem, cernimus, atque miſerabiliter impeditum in vitae primordio vagientem, ſtatuſque ſui miſeriam in ipſo ſtatim initio lamentantem. Quis autem poterit morborum vim & multitudinem, qui in illam naturam teneram, & imbecillam confeſtim incurrunt, oratione complecti? Quae cura nutrices, quae ſollicitudo parentes afficiat? Quae pericula ſint pueris infantibus primis illis menſibus intenta? Iam vero quum aetate progreſsi, metu & cupiditate magis atque magis turbari incipiunt; omnia mala, quae minus antea ſentiebant, fiunt eis quotidie graviora. Quum autem ad pubertatem perveniunt, tunc ingens vis tempeſtatis exſiſtit, quae miſeros homines exagitat, nec eos ullo in loco conſiſtere patitur.

Hinc enim acerbi amores invadunt, inde turbulenta diſ-

dissidia statum animi convellunt. Quid quum amarissimae voluptates, multis doloribus emtae, nervos omnes incidunt? Quid quum dolores admoti totum hominem impetu prosternunt? Quid deinde quum adulta aetate dominandi libido imflammat animum? Quid quum invidia eumdem conficit atque consumit? Adde, si lubet, nuptiarum molestias, familiae labes, vitae sollicitudines, fori contentiones. Adde lubricam amicorum fidem, sociorum proditiones, rerum civilium turbines atque procellas. Quid autem ipsius aetatis extremae morbos atque molestias, & corporis exhausti deformitatem referam? Quid denique cadaveris ipsius horrificam speciem commemorem? Est ne aliquid in vita vel odore tetrius, vel adspectu truculentius, vel contagio pestilentius? Sic igitur in summa vitae brevitate, vis ingens malorum circumquaque volitat: laborem labor excipit, dolor ex dolore nectitur, maerorem atque luctum gravior quidam luctus saepe consequitur. Vnde colligitur, nihil esse in terris homine calamitosius. Hactenus Osorius. In hoc autem exemplo primum quidem ab humanae vitae partibus, suo ordine descriptis, deinde ab adiunctis unicuique parti miseriis tota res amplificatur.

CAP. IV.

A CAVSIS RERVM AMPLIFICATIO.

A Causis D. Basilius passionis ac doloris magnitudinem sanctorum quadraginta martyrum amplificat, diligenter causas omnes, quae dolorem illum augere possent, ob oculos ponens. Quum enim, inquit, (a) tyrannus, martyrum constantiam & respondendi libertatem vidisset, in iram excanduit: expendebatque secum, quamnam machinam excogitaret, ut longam simulque amaram ipsis mortem construeret. Invenit itaque, & videte quam gravem. Quum enim considerasset regionis naturam, quod frigore horrida esset, & anni tempus, quod hibernum: observa-

ta

(a) *Homil. 40. init.*

ta nocte, in qua maxime malum ipsum augesceret, & alias tunc aquilo in ipsa spiraret, iussit omnes denudatos sub dio in media urbe congelatos mori. Novistis autem omnes, qui hiemem experti estis, quam intolerabilis ea tormenti species exsistat. Neque enim possibile est, aliis ipsam demonstrari, quam iis, qui iam experimento exempla eius apud se reposita habent. Nam corpus, frigori expositum, primum quidem totum lividum est, sanguine congelato. Deinde agitatur ac effervescit; dentes colliduntur, fibrae convelluntur, & tota moles involuntarie contrahitur.

Dolor autem quidam acris, & afflictio inenarrabilis, usque ad medullas ipsas progrediens, intolerabilem facit his, qui congelantur, doloris sensum. Deinde extremitates ipsius amputantur, quum extremae partes velut ab igne exurantur. Caliditas enim ab extremis corporis fugata, & ad profundum diffugiens, partes, a quibus discedit, mortuas relinquit: eas vero, ad quas detruditur, doloribus affligit, morte paullatim per congelationem procedente. Tunc itaque sub dio pernoctare condemnati sunt, quando stagnum, circum quod urbs habitatur, in qua hoc certamen sancti decertarunt, velut planities aliqua ad agitandos equos, expositum erat: quum glacies ipsum transmutasse, & per frigus ad continentem ac firmam terram redactum, accolis securam super dorsum viam exhibebat. Fluvii vero perpetuo fluentes, glacie ligati, a fluxu cessarant; teneraeque aquae natura ad lapidum duritiam transmutata erat. Acres autem aquilonis flatus omne animatum ad mortem urgebant. Tunc itaque ubi mandatum audivissent, vide mihi, virorum hic insuperabilem constantiam, cum gaudio, abiecta etiam postrema tunica, unusquisque ad mortem per frigus procedebant, velut ad spolia diripienda se mutuo inhortantes. Hactenus Basilius: qui hac ratione, causis omnibus doloris explicatis, doloris magnitudinem, ac proinde martyrum constantiam, exaggeravit.

§. I.

§. I.

AB EFFECTIBVS AMPLIFICATIO.

AB effectibus autem, qui interdum consequentibus, vel comitantibus adnumerantur, frequentissime rem amplificamus, quum omnem, ut ita dicam, eius sobolem & fecunditatem ob oculos ponimus. Hoc modo D. Bernard. considerationis studium ex fructibus, quos illa parit, commendat. Sic enim ait: primum quidem consideratio ipsum fontem suum, id est, mentem, de qua oritur, purificat: deinde regit affectus, dirigit actus, corrigit excessus, componit mores, vitam honestat & ordinat. Postremo divinarum pariter & humanarum rerum scientiam confert. Consideratio est, quae confusa discriminat, sparsa colligit, secreta rimatur, verum investigat, verisimilia examinat, ficta & fucata explorat. Haec est, quae agenda praeordinat, acta recogitat, in prosperis adversa praesentit, in adversis quasi non sentit. Hactenus ille.

Hoc autem loco ab effectibus ducto, quo commoda aut incommoda, quae ex rebus consequuntur, enumeramus, cum alias, tum maxime in suasoriis & dissuasoriis concionibus utimur. Ex iis namque rem, de qua agimus, vel esse amplectendam, si suademus, vel fugiendam, si dissuadeamus, probare contendimus.

§. II.

DE AMPLIFICATIONE A COMMVNIBVS LOCIS, & circumstantiis simul.

PLenissima tamen amplificatio est, quae a locis, quos supra recensuimus, simul & ab omnibus rerum & personarum circumstantiis proficiscitur. Eius commodissimum exemplum exstat apud D. Thom. 3. *part. quaest.* 46. in quo, dominicae passionis dolorem omnium maximum fuisse, ex omnium partium & causarum & circumstantiarum enumeratione probat.

Est

Est autem hoc ipsum exemplum commodissimum, quodque apertissime, quaecumque hactenus diximus, declarat. In quo etiam manifeste apparet, amplificationem esse argumentationem quamdam, qua idem sanctus doctor hanc propositionem probat, nempe dominicae passionis dolorem fuisse omnium maximum. Itaque studiosum lectorem ad hoc exemplum remitto.

Eadem ratione mundi conversionem, per apostolos factam, cum ex locis, quae ante commemoravimus, tum ex rerum & personarum circumstantiis amplificamus. Ex persona quidem apostolorum, quod exigui numero, genere infimi, lingua barbari, armis, opibus, & potentia, atque terrena sapientia destituti, quique profiterentur, se nihil scire, nisi Christum, & hunc quidem supplicio crucis affectum. A re vero, quod ea praedicarent, quae essent ad agendum aspera, multoque magis ad credendum difficilia: nempe hominem, inter latrones crucifixum, esse summum Deum, rerum omnium conditorem, & alia, quae de beatissima Trinitate, & sacra Eucharistia, & corporum resurrectione fides nostra praedicat. Praemia vero, quod ad moventis causae rationem pertinet, vix ulla in hac vita proponebant, nisi vincula, verbera, exsilia, bonorum proscriptiones, mortes, & cruciatus religionis gratia sustinendos. Contra vero ex persequentium personis rei magnitudo augetur: quod essent reges, imperatores, populi, nationes, ac postremo omnes omnium ordinum homines. Sed quonam modo? Ferali crudelitate, immani odio, & incredibili furoris impetu. Patres etiam in filios, & viri in uxores atrocissime saeviebant.

Sed quibus machinis & instrumentis adversus illos dimicabant? Hoc D. Cyprianus explicat his verbis: innoxios, iustos, Deo caros, domo privas, patrimonio spolias, catenis premis, carcere includis, gladio, bestiis, ignibus punis. Admoves laniandis corporibus longa tormenta, multiplicas lacerandis visceribus numerosa supplicia: nec feritas & immanitas tua usitatis potest contenta esse tormentis. Excogitat novas poenas ingeniosa crudelitas. Sed videamus

ta-

tamen, quid iis tot machinis atque tormentis mundus profecerit. Tantum abest, ut virtutem sanctorum, apostolorum atque martyrum infringere potuerit; ut vinctas illis manus porrexerit, atque, idolorum templis eversis, Christi crucem adoraret, eius paupertatem & patientiam imitari, & omnes mundi opes atque divitias & carnis oblectamenta respuere, & cruciatus omnes propter Christi amorem amplecti coeperit. Hoc exemplo cernere licet, quantum ad res insignes amplificandas conducat, varias, tum rerum, tum personarum, circumstantias diligenter excutere.

Simili ratione D. Chrysostomus ex omnibus circumstantiis, diligentissime congestis, calamitatem sancti patriarchae Iacob exaggerat, quum ei Ioseph filii mors a ceteris filiis nuntiata esset. Sic enim ait: quum autem adolevisset amantissimae uxoris filius, solarique illius desiderium huius praesenti & iugi contubernio speraret, tunc sibi multiplices parantur clades: fratres enim illius, tunicam intinctam sanguine patri ostendentes, vario illum luctu confecerunt. Neque enim solam lugebat mortem, sed ipsum quoque mortis genus: plurimaque erant, quae illius animum confunderent; quod amatae illius coniugis filius, quod melior reliquis, quod maxime dilectus, quod in ipso aetatis flore, quod ab eo missus, quod nec in domo, neque in lecto, nec patre coram assistente, nec dicens aliquid & audiens, quod non communi morte omnium, quod vivens a ferarum immanitate discerptus fuerat, quod ne reliquias quidem illius reperire poterat, & humo condere: ista illi non in iuventute contigissent, quando melius ferre potuisset, sed in senectute ultima. Erat miserandum omnino spectaculum, videre canos verendos pulvere foedatos, simileque pectus discisa tunica nudatum, lamentaque admittentia consolationem nullam: (a) scidit enim, inquit, Iacob vestimenta sua, & circumposuit cilicium lumbis suis, lugebatque filium diebus plurimis. Hactenus Chrysostomus: qui in excutiendis omnibus circumstantiis mirus artifex est.

(a) *Genes.* 37.

Si quis autem appositissima, & elegantissima huius amplificationis exempla videre cupit, legat eiusdem sancti patris secundum & tertium de providentia libros, in quibus, ut Stagiritem, monachum arrepticium, consolaretur, sanctorum patriarcharum Noë, Abrahae, Iacob, Mosi ac Davidis labores & calamitates & persequutiones, expositis & amplificatis omnibus personarum & rerum circumstantiis, divina quadam orationis ubertate & facundia exaggerat. His namque exemplis multo magis, quam artis praeceptionibus, concionator amplificandi rationem, quae maxime ad omnia valet, adiicere poterit.

Ceterum quae hactenus dicta sunt, ad inveniendi rationem pertinent: hoc est, unde argumenta sumi debeant, quibus, quod volumus, amplificare valeamus. His autem varias amplificandi rationes adiungemus, quas Quinctilianus enumerat, quae huius loci propriae esse videntur.

CAP. V.

DE MODIS AMPLIFICANDI ex Quinctiliano.

PRima est igitur amplificandi vel minuendi species, in ipso rei nomine, ut quum eum, qui sit caesus, occisum: eum qui sit improbus, latronem; contraque eum, qui pulsavit, attigisse; qui vulneravit, laesisse dicimus. Haec autem prima amplificandi ratio ad hyperbolem pertinere videtur, de qua suo loco dicemus, quae rebus dare solet excedentia fidem nomina. Quod maxime naturale & usitatum est his, qui aliquid augere aut minuere conantur; ut supra, vel citra id, quod res habet, oratio feratur.

Hoc autem genus increscit, ac fit manifestius, si ampliora verba cum ipsis nominibus, pro quibus ea posituri sumus, conferantur. Vt Cicero in Verrem: (a) non enim

(a) *Accus. lib. III.*

enim furem, ſed ereptorem: non adulterum, ſed expugnatorem pudicitiae; non ſacrilegum, ſed hoſtem ſacrorum, religionumque; non ſiccarium, ſed crudeliſsimum carnificem civium, ſociorumque in veſtrum iudicium adduximus. Illo enim modo, ut ſit multum, hoc etiam plus ut ſit, efficitur.

Quattuor tamen maxime generibus video conſtare amplificationem, incremento, comparatione, ratiocinatione, congerie. Incrementum eſt potentiſsimum, quum magna videntur, etiam quae inferiora ſunt. Id aut gradu uno fit, aut pluribus: per id venitur non modo ad ſummum, ſed interim quodam modo ſupra ſummum. Omnibus his ſufficit vel unum Ciceronis exemplum: (a) facinus eſt, vincire civem Romanum; ſcelus, verberare; prope parricidium, necare: quid dicam, in crucem tollere? Verbo ſatis digno tam nefaria res appellari non poteſt. Nam etſi tantum verberatus eſſet, uno gradu increverat, ponendo etiam id eſſe facinus, quod erat inferius. Et ſi tantum occiſus eſſet, per plures gradus adſcenderat. Quum vero dixerit: prope parricidium necare, ſupra quod nihil eſt; adiecit: quid dicam, in crucem tollere? Ita quum id, quod maximum eſt, occupaſſet; neceſſe erat, in eo, quod ultra eſt, verba deficere.

Hac autem amplificandi ratione in iis rebus uti poſſumus, quae multa etiam in eodem genere magna ſub ſe comprehendant: quale eſt admirandum atque omni laude praedicandum redemtionis noſtrae beneficium. Magnum eſt enim, quod propheta quoque miratur, quum ait: (b) quid eſt homo, quod memor es eius, aut filius hominis, quoniam viſitas eum? Maius autem, quod Moſes inauditum ab exordio mundi fuiſſe ait, ut populus Deum audiret de medio ignis ad homines loquentem, & caeleſtibus ipſum praeceptis imbuentem. Quod ſi hoc adeo magnum & mirabile eſt; quid erit, Deum ipſum propter hominum ſalutem mortale corpus induere, cum hominibus in terra verſari, ab hominibus vinciri, caedi & re-

(a) *Accuſ. in Verrem, lib. VII.* (b) *Pſalm. 8.*

probari? Quid vero in crucem inter maleficos & ſceleratos homines ſuſpendi? Hanc tantam divinae bonitatis dignationem quae vis orationis pro meritis amplificare queat?

Fit & aliter ſupra ſummum adiectio: ut apud Virgilium de Lauſo: (a)

............quo pulchrior alter
non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.

Summum eſt enim, quod pulchrior alter non fuit. Huic deinde aliquid ſupra poſitum eſt.

Tertius quoque eſt modus, ad quem non per gradus itur; ut quod non eſt plus, quam maximum, ſed quo nihil maius eſt: matrem tuam occidiſti. Quid dicam amplius, matrem tuam occidiſti? Nam & hoc augendi genus eſt, tantum aliquid efficere, ut non poſsit augeri.

Creſcit oratio minus aperte, ſed neſcio an hoc ipſo efficacius, quum citra diſtinctionem in contextu & curſu ſemper aliquid priore maius inſequitur, ut de vomitu Antonii Cicero: (b) tu iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate, tantum vini in Hippiae nuptiis exhauſeras, ut tibi neceſſe eſſet, in populi Romani conſpectu vomere poſtridie... Si inter coenam in tuis immanibus illis populis hoc tibi accidiſſet, quis non turpe duceret? In coetu vero populi Romani, negotium publicum gerens, magiſter equitum, cui ructare turpe eſſet, vomens fruſtis eſculentis, vinum redolentibus, gremium ſuum, & totum tribunal implevit. Singula incrementum habent: per ſe enim deforme erat, vel non in coetu vomere, in coetu etiam non populi, populi etiam non Romani, vel ſi nullum negotium ageret, vel ſi non publicum, vel ſi non magiſter equitum. Sed alius divideret haec, & circa ſingulos gradus immoraretur: hic in ſublime etiam currit, & ad ſummum pervenit, non nixu, ſed impetu.

Verum ut haec amplificatio in ſuperiora tendit, ita, quae fit per comparationem, incrementum ex minoribus pe-

(a) *AEneid. lib. VII. verſ. fin.* (b) *In M. Antonium Philip. II.*

petit. Augendo enim quod eſt infra, neceſſe eſt, ut extollat id, quod ſupra poſitum eſt. Haec autem amplificandi ratio ab imparium comparatione ſumitur, quae dialectici argumenta a minori vel maiori ducta vocant: niſi quod quum argumenta ſunt, probant aliquid, hic vero probando amplificant, &, rem maiorem eſſe, demonſtrant. Hac autem amplificandi ratione qui dicit, pictorum artem atque ſollertiam imitatur; qui ubi inſignem aliquem colorem eminere inter ceteros volunt, alium ei ſubſternunt, qui illum magis conſpicuum reddat.

Ad hunc ergo modum qui dicit, exempla & ſimilia requirit: quorum comparatione res, quam attollere cupit, maxima videatur. Huius rei exempla in litteris ſanctis paſſim reperiuntur. Sic enim Dominus apud Ieremiam, (a) exemplo Rechabitarum, populi ſui intemperantiam & inobedientiam amplificat. Idemque apud eumdem, eiuſdem populi perfidiam acri & figurata oratione, gentilium exemplo, amplificat, quum ait: (b) tranſite ad inſulas Cethim, & in Cedar mittite, & conſiderate vehementer, & videte, ſi factum eſt huiuſcemodi, ſi mutavit gens Deos ſuos, & certe ipſi non ſunt Dii, populus autem meus mutavit gloriam ſuam in idolum. Obſtupeſcite caeli ſuper hoc, &c. Sic etiam Dominus, Iudaeorum caecitatem & ingratitudinem, exemplo Ninivitarum, & reginae Sabaeorum, declarat, praeſertim quum perſonae circumſtantiam ſubdit: (c) ecce pluſquam Ionas hic. Et: (d) ecce pluſquam Salomon hic.

Illud autem in huiuſmodi comparationibus curandum, ut utriuſque partis circumſtantias, quae rem attollere poſſunt, diligenter excutiamus. Non ſolum enim tota totis, ſed etiam partes partibus comparantur. Sic in Catilinam Cicero: (e) an vero vir ampliſsimus Scipio, pontifex maximus, Tiberium Graccum, mediocriter labefactantem ſtatum reipublicae, privatus interfecit: Catilinam vero, orbem terrae caede atque incendio vaſtare cupientem, nos con-

(a) *Ierem.* 35. (b) *Ierem.* 2. (c) *Matth.* 12. (d) *Ibidem.* (e) *Orat. I.*

ſules perferemus? Hic & Catilina Graccho, & ſtatus reipublicae orbi terrarum, & mediocris labefactatio caedi, incendiis & vaſtationi; & privatus conſulibus comparatur: quae ſi quis dilatare velit, plenos per ſingula locos habent.

Sic D. Cyprianus (a) hoc argumentum, a minori ductum, nempe, ſi Dominus delinquentem ſervum punit, cur Deus de peccante homine ſupplicium non ſumat; collatis circumſtantiis, hoc modo amplificat. Ipſe de ſervo tuo exigis ſervitium; & homo hominem parere tibi & obedire compellis; & quum ſit vobis eadem ſors naſcendi, conditio una moriendi, corporum materia conſimilis, animarum ratio communis, aequali iure & pari lege vel veniatur in hunc mundum, vel de hoc mundo poſtmodum recedatur: tamen niſi pro arbitrio tuo tibi ſerviatur, niſi ad voluntatis imperium pareatur, imperioſus, & nimius ſervitutis exactor, flagellis verberas; fame, ſiti, nuditate, frequenter ferro & carcere, affligis & crucias, & non agnoſcis Dominum Deum tuum, quum ſic exerceas ipſe dominatum. Hactenus Cyprianus.

Hac eadem amplificandi ratione, & virtutes virtutum, & vitia vitiorum comparatione, ex omnibus circumſtantiis amplificare ſolemus. Ad hunc enim modum idem Cyprianus, gravius ſchiſmaticorum, quam lapſorum, hoc eſt, eorum, qui idolis ſacrificarent, crimen eſſe, demonſtrat his verbis: peius hoc crimen eſt, quam quod admiſiſſe lapſi videntur: qui tamen, in poenitentia criminis conſtituti, Deum plenis ſatisfactionibus deprecantur. Hic Eccleſia quaeritur & rogatur, illic Eccleſia impugnatur. Hic poteſt neceſsitas fuiſſe, illic voluntas tenetur in ſcelere. Hic qui lapſus eſt, ſibi tantum nocuit, illic qui haereſim vel ſchiſma facere conatus eſt, multos ſecum trahendo decepit. Hic animae unius eſt damnum, illic periculum plurimorum. Certe, peccaſſe ſe, & hic intelligit, & lamentatur, & plangit: ille, tumens in peccato ſuo, & in ipſis ſuis delictis placens, a matre filios ſegregat, & oves a paſtore ſollicitat, & Dei ſacramenta diſturbat. Et quum la-

(a) *Contra Demetr.*

lapſus ſemel peccaverit, ille quotidie peccat. Poſtremo lapſus, martyrium conſequutus, poteſt regni promiſſa percipere: ille, ſi extra Eccleſiam fuerit occiſſus, ad Eccleſiae non poteſt praemia pervenire.

Eſt & alius amplificandi modus, cui Fabius ratiocinationis nomen impoſuit:(a) quod videlicet haec amplificatio, alibi poſita, alibi valeat; &, ut aliud creſcat, aliud augetur: atque inde ad id, quod extolli volumus, ratio deducitur. Obiecturus Antonio Cicero merum & vomitum, (b) tu, inquit, iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate. Quid fauces & latera ad ebrietatem? Minime ſunt otioſa. Nam reſpicientes ad haec poſſumus aeſtimare, quantum ille vini in Hippiae nuptiis exhauſerit, quod ferre & concoquere non poſſet illa gladiatoria corporis firmitate. Ergo ſi ex alio colligitur aliud, nec improprium, nec inuſitatum nomen eſt ratiocinationis... qua ex inſequentibus amplificatio ducitur. Siquidem tanta vis fuit vini erumpentis, ut non caſum afferret aut voluntatem, ſed neceſsitatem, ubi minime deceret, vomendi, & cibus non recens, ut accidere interim ſolet, redderetur, ſed qui uſque in poſterum diem redundaret.

Idem hoc praeſtant, quae anteceſſerunt. Nam quum AEolus a Iunone rogatus, (c)

.... cavum converſa cuſpide montem
impulit in latus, ac venti, velut agmine facto,
qua data porta, ruunt;

apparet, quanta ſit futura tempeſtas.

Huc etiam pertinet, quum res atrociſsimas, quaſque in ſummam ipſi extulimus invidiam, elevamus conſulto, quo graviora videantur, quae ſequutura ſunt, ut a Cicerone factum eſt, quum diceret: (d) levia ſunt haec in hoc reo crimina: metum virgarum navarchus nobiliſsimae civitatis pretio redemit, humanum eſt: alius, ne ſecuri feriretur, pecuniam dedit, uſitatum eſt. Non vult populus

(a) *Inſtit. lib. VIII. cap. 4.* (b) *In M. Ant. Philip. II.* (c) *AEneid. lib. I.* (d) *Accuſ. in Verrem, lib. V.*

Rom. obsoletis criminibus accusari Verrem: nova postulat, inaudita desiderat; non de praetore Siciliae, sed de crudelissimo tyranno fieri iudicium arbitratur. Hoc in loco Cicero ratiocinatione usus est, qua colligerent audientes, quantum illud esset, quod inferebatur; cui comparata haec, humana viderentur, atque usitata. Hoc quidam concessionem vocant: quum is, qui dicit, iniquum aliquid pati atque concedere videtur, ut quae deinde dicturus est, graviora appareant.

Sic D. Cyprianus contra Christi hostem Demetrianum, parum est, inquit, quod furentium varietate vitiorum, quod iniquitate feralium criminum, quod cruentarum compendio rapinarum vita vestra maculatur, quod superstitionibus falsis religio vera subvertitur: adhuc insuper Dei servos, & maiestati ac nomini eius dicatos, iniustis persequutionibus flagellatis. Satis non est, quod tu ipse Dominum non colis: adhuc insuper eos, qui colunt, sacrilega infestatione persequeris? Hic augendi modus dissimili ratione idem efficit, quod incrementum, de quo superius diximus. In incremento enim magna facinus, quae antecesserunt; ut maius appareat, quod deinde augere volumus. Hic autem, quae vere maxima sunt, levia facimus & extenuamus, ut eorum comparatione longe maius esse videatur, quod amplificare volumus. Sic etiam (a) solet ex alio aliud augeri, ut quum Annibalis bellicis laudibus,ampliatur virtus Scipionis; & fortitudinem Gallorum Germanorumque miramur, quo sit maior C.Caesaris gloria.

Illud quoque est ex relatione ad aliquid, quod non eius rei gratia dictum videtur, amplificationis genus. Tale est illud:(b) non putant indignum Troiani principes, Graios, Troianosque propter Helenae speciem tot mala, tanto temporis spatio sustinere. Quaenam igitur illa forma credenda est? Non enim hoc dicit Paris, qui rapuit, non aliquis iuvenis, aut unus e vulgo, sed senes, & prudentissimi, & Priamo assidentes. Verum & ipse rex, decenii bello exhaustus, amissis tot liberis, imminente summo dis-

(a) *Quintil. instit. lib. VIII. cap. 4.* (b) *Homer. Iliad. lib. III.*

discrimine, cui faciem illam, ex qua tot lacrimarum origo fluxisset, invisam atque abominandam esse oportebat, & audit haec, & eam filiam appellans, & iuxta se locans, & excusat etiam, atque sibi esse malorum causam negat. ......Quin ex instrumento quoque heroum illorum magnitudo aestimanda nobis datur. Ad hoc pertinet Clypeus Aiacis,(a) & hasta Achillis.(b) Qua virtute egregie est usus in Cyclope Virgilius:(c) nam quod illud corpus mente concipiam, cuius trunca manum pinus regit? Quid? quum vix loricam duo multiplicem connixi humeris ferrent; quantus Demoleos, qui, indutus eam, (d) cursu palantes Troas agebat? Ad hunc autem modum in lib. Reg. (e) proceritas corporis & fortitudo Goliae ex hasta eius, quod esset quasi liciatorium texentium, & lorica, quae erat quinque millium siclorum ponderis, demonstratur. Et Deuter. 3. eadem corporis proceritas regis Basan, ex ferrei lecti eius magnitudine, qui novem cubitos longitudinis, & quattuor latitudinis haberet, ostenditur. Haec autem corporum & virium amplificatio, aliam quoque parit amplificationem, nempe Davidis, qui Goliam interfecit, & Israëlitici populi, immo divinae virtutis, qua is regem adeo potentem superavit. Est hoc simile illi, quae emphasis dicitur, sed illa ex verbo, hoc ex re coniecturam facit; tantoque plus valet, quanto res ipsa verbis est firmior.

Potest adscribi amplificationi congeries quoque verborum ac sententiarum idem significantium. Nam etiamsi non per gradus ascendant, tamen velut acervo quodam allevantur. Tale est illud Ciceronis: (f) quid enim tuus ille Tubero districtus in acie pharsalica gladius agebat? Cuius latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quae tua mens, oculi, manus, ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Simile est hoc figurae, quam Synathrismum vocant. Sed illic plurium rerum est congeries, hic unius multiplicatio. Haec etiam crescere solet, verbis omnibus altius atque altius insurgentibus: (g)aderat ianitor car-

(a) *Hom. Iliad. lib. VI.* (b) *Iliad. XVI.* (c) *AEneid. lib. III.* (d) *AEneid. lib. V.* (e) *1. Reg. 17.* (f) *Pro S. Roscio Amerino.* (g) *Cic. in Ver. VII.*

carceris, carnifex praetoris, mors terrorque sociorum, & civium Romanorum, lictor Sextius.

Eadem fere est ratio minuendi: nam totidem sunt ascendentibus, quot descendentibus gradus. Scio posse videri quibusdam speciem amplificationis, hyperbolem quoque. Nam & haec in utramque partem valet, sed quia excedit hoc nomen, in tropos differenda est. Facit etiam ad vim & amplitudinem rerum ostendendam asseveratio: quum vel adverbiis, vel nominibus, vel aliis partibus appositis amplificamus, vel in laudem, vel in vituperium. Maiorem in modum me Senecae lectio delectat. Dici non potest quam tibi faveat socer. Verbis consequi nequeo, quam me delectet Cicero. Notus & usitatus est & ille modus amplificandi, quum speciem augemus generi collatam. Vt quum omnes disciplinae liberales plurimum homini concilient vel ornamenti vel commodi, tum in primis philosophia.

Haec fere rhetores de ratione amplificandi, cuius praecepta propositis exemplis apertiora & illustriora fiunt. Quae studiosus concionator legendis sacris doctoribus, atque his praecipue, qui eloquentiae laude floruerunt, quales fere Graeci sunt, observare debet: ut hac virtute, quae praecipua in dicendo est, plurimum valeat. Eius autem praeceptionis, quam Fabius (a) ratiocinationem vocat, quae quum aliud dicat, alio tendat, tria commodissima exempla apud Ezechielem invenies. Amplificaturus enim casum & ruinam Tyri, primum eius gloriam, immensas opes, & emporii celebritatem cap. 27. longa & magnifica oratione amplificat. Simili ratione cap. 31. regni Assyriorum vastationem praenuntiaturus, primum quidem gloriam extollit: similique ordine cap. sequenti AEgypti eversionem amplificat. Eademque ratione, verbisque splendidissimis, Israëlitici populi ingratum animum & scelera exaggerat, divinis beneficiis primum longa oratione enumeratis. Sic enim cap. 16. populum suum Dominus sub mulieris nomine alloquitur: transiens per te, vidi, te concul-

(a) *Instit. lib. VIII. cap. 4.*

tulcari in sanguine tuo: & dixi tibi, quum esses in sanguine tuo, vive. Multiplicatam quasi germen agri dedi te, & multiplicata es, & grandis effecta: & cetera, quae sequuntur. Simili quoque modo Nathan propheta (a) Davidis adulterium accusavit, divinis beneficiis, quae in illum Dominus contulerat, primum expositis. Sed his exemplis prophetarum libri pleni sunt.

CAP. VI.

DE RERUM DESCRIPTIONIBUS.

QVemadmodum quum de argumentorum inventione diceremus, formas etiam argumentationum, quae ad eloquutionem magis pertinere videbantur, exposuimus, ut quae simul in oratione coëunt, simul etiam ab arte traderentur: ita nunc quum de locis, unde omnis amplificandi inventio petatur, dictum a nobis sit, figuras etiam, quae amplificationi maxime deserviunt, quae ad eloquutionem magis spectant, his locis adnectere voluimus: ut res inter se finitimae simul collocarentur; & concionator, ubi aliquid amplificare voluerit, & quid dicere, & quemadmodum dicere debeat, in prospectu habeat. Inter ea vero eloquutionis ornamenta, quae amplificationi deserviunt, rerum & personarum descriptiones praecipue numerantur: quae quamvis ad alia quoque valeant, saepe enim huiusmodi descriptiones delectationis gratia adhibentur; frequentissimus tamen earum usus in re amplificanda & exaggeranda est. Quum enim amplificatio ad commovendos affectus instituta sit, nihil hos magis excitat, quam si ita res verbis exprimatur, ut non tam dici, quam geri, & ante oculos poni videatur. Constat enim, affectus omnes, rei magnitudine ante oculos posita, potissimum concitari. Quod quidem tum rerum, tum personarum descriptionibus fit. De quibus iam iam dicere incipiemus.

DE-

(a) 2. Reg. 12.

DESCRIPTIO REI.

DEscriptio est, quum id, quod fit, aut factum est, non summatim aut tenuiter exponimus, sed omnibus fucatum coloribus ob oculos ponimus, ut auditorem sive lectorem, iam extra se positum, velut in theatrum avocet. Hanc, ab effingenda rerum imagine, Graeci vocant hypothyposin. Etiamsi vocabulum hoc commune est, quoties aliquid oculis subiicitur. Hoc autem genus praecipue constat circumstantiarum explicatione, earum praesertim, quae rem oculis maxime subiiciunt ac moratam reddunt narrationem: hoc est, quae singularum personarum affectus, mores & ingenium ostendunt. Non mediocriter tamen adiuvatur collationibus, similibus, dissimilibus, imaginibus, metaphoris, allegoriis, & si quae praeterea sunt figurae, quae rem illustrant. Quin epitheta quoque in hunc usum plurimum valent. Verum ut ista probe exprimas, non modo confert ars & ingenium, verumetiam oculis spectasse, quae velis effingere, aut ipsis interfuisse, aut etiam, si natura rei ita ferat, in persona sua expertum fuisse. Vt si quis hominis in agone mortis constituti, & de salute sua solliciti, & peccatorum conscientia anxii, trepidationem & maerorem describere vellet, non parum conduceret, hoc ipsum periculo & experimento suo didicisse.

Hoc modo Gregorius Theologus vitae contemplativae tranquillitatem & felicitatem, quam expertus ipse fuerat, his veluti coloribus in Apologetico depingit. Nihil enim mihi fortunatius eo homine esse videtur, qui, clausis compressisque corporis sensibus, atque extra carnem mundumque positus, in seque collectus, nec nisi summa necessitate impellente, quidquam humanarum rerum attingens, & secum in se, & cum Deo, colloquens, superiorem rebus in adspectum cadentibus vitam agit; divinasque species & imagines puras semper, nec ullis terrenis & errabundis formis permixtas, in se ipso circumfert, ac Dei rerumque divinarum purum omnino speculum

est,

eſt, in dieſque efficitur; lucique lucem, obſcuriori videlicet clariorem, adiungit, ac iam futuri aevi bono fruitur, & cum angelis verſatur; & licet adhuc in terris agens, terram deſerit, atque a ſpiritu in caelo collocatur: ſi quis veſtrum hoc amore correptus tenetur, quid dicam, intelligit; atque affectui ei, in quem tum incidi, facile ignoſcet. Hactenus ille.

D. quoque Cyprianus, tract. de habitu virg. quarumdam feminarum laſciviam deſcriptione amplificat his verbis: quaſdam non pudet nubentibus intereſſe, & inter illam laſcivientem libertatem ſermonum colloquia inceſta miſcere, audire quod non decet, quod non licet dicere: obſervare, & eſſe praeſentes inter verba turpia, & temulenta convivia, quibus libidinum fomes accenditur, ſponſa ad patientiam ſtupri, ad audaciam ſponſus animatur. Quis illi in nuptiis locus eſt, qui animus ad nuptias non eſt? Aut voluntariae illic, & laetae eſſe quae poſſunt, ubi & ſtudia & vota diverſa ſunt? Quid illic dicitur? quid videtur? Quantum a propoſito ſuo virgo deficit, quando pudica quae venerat, impudicior diſcedit? Corpore licet virgo ac mente permaneat, oculis, auribus, lingua minuit illa, quae habebat.

Quid vero quae promiſcuas balneas adeunt, quae oculis ad libidinem curioſis pudori ac pudicitiae corpora dicata proſtituunt? Quae quum viros, atque a viris, nudae, vident turpiter, ac videntur; nonne ipſae illecebram vitiis praeſtant? nonne ad corruptelam & iniuriam ſuam deſideria praeſentium ſollicitant & invitant? Viderit, inquis, qua illuc mente quis veniat: mihi tantum reficiendi corpuſculi cura eſt, & lavandi. Non te purgat iſta defenſio, nec laſciviae & petulantiae crimen excuſat. Sordidat lavatio iſta, non abluit; nec emundat membra, ſed maculat. Impudice tu neminem conſpicis, ſed ipſa conſpiceris impudice. Oculos tuos turpi oblectatione non polluis, ſed dum oblectas alios, ipſa pollueris: ſpectaculum de lavacro facis: theatra ſunt foediora quo convenis: verecundia illic omnis exuitur: ſimul cum amictu veſtis,

ho-

honor corporis ac pudor ponitur, denudanda & contrectanda virginitas revelatur. Hactenus Cyprianus.

Sed commodissimum huius rei exemplum exstat apud D. Gregor. Nissenum homil. de nativitate Domini, in qua puerorum innocentum crudelissimam stragem copiose describit his verbis: quare horrendum illud edictum emittitur, ut miselli puelli trucidarentur? quid maleficii commiserunt? quam mortis ac supplicii causam adversus se se praebuerunt? Quibus unum illud solum crimini datur, quod scilicet nati sunt, & in lucem prodierunt: atque hac de causa civitatem carnificibus repleri oportebat? Quis vero oratione calamitates delineaverit atque descripserit? quis ante oculos ponere narrando clades & funera possit? promiscuam illam lamentationem, flebilem concentum puerorum, matrum, cognatorum, patrum ad carnificum minas miserabiliter exclamantium? Quo modo quis cum ense nudo carnificem, iuxta infantem stantem, torvis ac caede micantibus oculis intuentem, atque alias consentaneas voces edentem, sinistra manu puellum ad se trahentem, suasque proprias cervices ensis mucroni submittentem, ne suis oculis videat, miserum filium carnificis manibus trucidari? Qua ratione quis affectus patrum exposuerit? Implorationes, exclamationes, gemitus, extremos filiorum amplexus, quum multa etiam talia eodem tempore simul acciderent? Quis multiplices ac varias calamitatis facies ac modos deploraverit, ut miser infans simul & mammae adhaeresceret, & per viscera lethale vulnus acciperet? Vt misera mater & papillam ori infantis admoveret, & sanguinem filii sinu exciperet? Saepe autem alicubi carnifex, ruente manu, uno impetu gladii, filium una cum matre transfixit, atque unum sanguinis flumen exstitit, quod tam ex materna plaga, quam ex lethali vulnere filii commisceretur.

Quoniam autem etiam hoc scelesta vox Herodis adiecit, ut non solum adversus modo genitos infantes funesta capitalisque sententia proferretur, verum etiam si quis ad alterum annum progressus esset, ut is quoque de medio tol-

tolleretur; ſcriptum eſt enim, (a) bimatu, & infra: alteram ex veriſimilitudine cladem in his ratio cernit, quod ſaepe tempus interiectum, duorum filiorum matrem fecerit eamdem. Quale igitur rurſus in talibus ſpectaculum erat, duobus circa matrem unam carnificibus occupatis, uno quidem praetercurrentem ad ſe trahente; altero vero eum, qui mammae etiam nunc admoveretur, a ſinu revellente? Quo modo miſeram matrem hac de cauſa affectam fuiſſe credibile eſt, quum adverſus duos filios natura quaſi finderetur, utroque aequaliter maternis viſceribus ignem accendente; quum ambigeret, utrum ex improbis carnificibus ſequeretur, uno quidem hinc, altero autem illinc ad caedem attrahentibus infantes? Accurrat ad recens natum, obſcurum adhuc & indiſtinctum ploratum emittentem? At alterum audit iam loquentem, ac voce balbutiente matrem cum lacrimis implorantem. Quid agat? quo evadat? quo ſe vertat? ad utrius vocem clamorem referat? utrius gemitui opploret? Vtrius morti illacrimabitur, quum ex aequo naturae ſtimulis utriuſque nomine urgeatur?

§. I.

POſſumus autem deſcriptionibus, ubi res poſtulaverit, vel longioribus, vel brevioribus uti. Longiores ſunt ilae deſcriptiones, quibus D. Chryſoſt. lib. *6.* de ſacerdotio indignitatem ſuam ad epiſcopale miniſterium Baſilio probare contendit. Quas, quoniam & ſingularem doctrinam continent, & virtutis huius, quae eſt in dicendo maxima, rationem apertiſsime demonſtrant, hoc in loco attexere libuit. Is igitur volens ſe purgare Baſilio, quod epiſcopi dignitatem refugiſſet, muneris amplitudinem & difficultatem, ſuamque infirmitatem & indignitatem eius rei cauſam exſtitiſſe, ait. Tum deinde, quo metu atque maerore animi contabuerit, quum ea res tractari coepta eſt, incredibili dicendi facultate amplificat his verbis: ab eo ipſo die, quo tute mihi epiſcopatus ſuſpicionem

(a) *Matth. 2.*

nem hanc iniecisti; factum est idemtidem, ut corpus hoc ab anima propemodum dissolveretur: tam ingens pavor, tam ingens maestitia animum meum occupavit. Nam quum apud me considerarem Christi sponsae gloriam, sanctimoniam, venustatem spiritualem, prudentiam, ornatum; tum vero animi mei vitia expenderem: fiebat, ut asiduis tum illam, tum etiam me, gemitibus luctibusque prosequerer. In tanto ego aestu antea vixi, quum id tute ignorares, meque in tranquillitate victitare existimares. Ego vero tibi hic animi mei aestum detegere tentabo: hinc enim fortasse veniam mihi dabis, meque tamdem insimulare desines. Qui igitur illum detegam? Nam si eum aperte oculis istis cernere velis, id nimirum haud aliter liceat, quam corde hoc tibi per me prius detecto, nudatoque. Quod quia fieri non potest, tibi hunc ego per obscuram quamdam imaginem, utcumque potero, experiar, maestitiae meae fumum repraesentare.

Fingamus puellam aliquam regis filiam, & eius quidem, cui terra ea universa, quae sub Sole posita est, pareat, a proco quodam expeti: tum vero demus, novam quamdam in ea inesse formae venustatem, quae sic humanam naturam transcendat, ut per eam puella muliebre genus universum magno admodum discrimine superet. Praeterea tantam illi inesse animi virtutem, ut virorum genus, eorum, inquam, qui vel antea fuere, vel futuri olim sunt, longo per se intervallo relinquat: tum autem & morum honestate tanta eamdem excellere, ut vel omnes philosophiae terminos excedat: denique talem esse, ut proprii adspectus gratia, oculorumque venustas, universam illam corporis totius elegantiam obscuret.

Addamus item, si placet, ipsius procum, non ex iis tantum, quae diximus, virginis amore ardere, sed furore item nescio quo erga illam affici: quo quidem insanissimos quosque, qui antea umquam exstiterint, amatores superet. Postea procum hunc, dum hoc philtro ac furore deflagrat, alicunde accepisse, futurum, ut puellam illam, quam miro amore depereat, homuncio nescio quis humilis, abiectus obscuro atque ignobili genere natus, qui-

que

que idem corpore ſit mutilo, denique mortalium omnium nequiſsimus in uxorem ducat. Tibine hic exiguam doloris noſtri partem repraeſentavimus? Satin tibi a me factum putas, vel finita hic a nobis imagine? Equidem ſatis me feciſſe puto, quod ad animi mei maeſtitiam repraeſentandam ſpectat, cuius unius rei gratia imaginem ipſam adhibuimus. Atque ut tibi item hic metus ſtuporiſque noſtri modum oculis ſubiiciam, ad aliam rurſus hypotheſim deſcriptionemque me confero.

Ponite ante oculos exercitum, ex militibus, tum peditibus, tum equitibus, tum nauticis viris conſtantem, ac mare quidem obtegat triremium numerus. Rurſum ipſas camporum planities, ipſos montium vertices hinc peditum, hinc equitum phalanges contegant: aes item armorum, oppoſitum Soli, ſplendorem reddat, atque a ſolaribus radiis, & galearum, & clypeorum coruſcatio vibretur: haſtarum fragor, equorumque hinnitus in caelum feratur, neque mare, neque terra appareat; ubique aes, ubique ferrum. Tum ſint contra hos inſtructi, armati, efferi quidam ac truces viri. Inſtet iam & conflictus tempus: poſtea rapiat quis de repente adoleſcentem aliquem in agro educatum, ac qui nullius prorſus artis alterius gnarus ſit, quam lyrae paſtoricae ac pedi: eumdemque armatura aerea quum induerit, per totum illum exercitum circumiens deducat, oſtendatque manipulos, manipulorum ductores, ſagittarios, funditores, centuriones, duces, cataphractos, equites, iaculatores, triremes, triremium ductores, milites inibi confertos, navalium machinarum copiam: oſtendat hoſtium procinctam aciem univerſam, & averſandos formidoloſoſque quoſdam in illis adſpectus, & armorum apparatum ab aliorum apparatu diverſum, & immenſam multitudinem, & convalles, & alta praecipitia, & montium iniquitates. Oſtendat & adverſarios in equis volantibus incantatione quadam inſidere, & cataphractos per aërem ferri, explicata etiam ei incantationis illius vi ac forma.

Recenſeat porro & belli calamitates, miſsilium, iaculorum, nivis inſtar ingruentium, impetum, multam illam ca-

liginem & tenebras, obſcuriſsimam noctem, quam ſagittarum multitudo efficiat, Solis radios denſitate ſua avertens, pulverem, tenebris non minorem, omnium oculos obcaecantem, ſanguinis torrentes, cadentium gemitus, ſtantium clamores, iacentium acervos, rotas ſanguine tinctas, equos, prae cadaverum multitudine, una cum ſuis ſeſſoribus in caput praecipites, terram univerſam mixtim haec omnia continentem, ſanguinem, arcus, ſagittas, equorum ungulas, hominum capita ſimul iacentia, & brachia, & collum, & tibiam, & pectus transfixum, cerebella enſibus traiecta, iaculi cuſpidem effractum, cui hominis oculus tamquam infibulatus haereat.

Recenſeat item & claſsis mala atque incommoda. Triremes alias in mediis aquis conflagrantes, alias cum cataphractis ipſis peſſum euntes, fluctuum fragorem, nautatum tumultuationem, militum clamorem, ſpumam tum undarum, tum ſanguinis mixtam, eamdemque in naves ſimul omnes irrumpentem, cadavera alia ſuper ipſa navium tranſtra iacere, alia ſubmergi, alia adnatare, alia ad litora aeſtuantis maris impetu eiici, alia intra ipſos fluctus ſic obrui, ut navibus iter veluti obſepiant. Poſtremo quum exacte belli tragoedias omnes edocuerit, addat item & captivitatis calamitates, & ſervitutem, nulla non morte duriorem. At, ſecundum haec omnia, iubeat illum continuo in equum aſcendere, univerſique illius exercitus ducem agere. Hic tu adoleſcentulum illum cenſes, vel nudae harum rerum narrationi ſuſtinendae parem eſſe poſſe; ac non potius, vel a primo ſtatim adſpectu, animo defecturum? Proinde, ne me ipſe hic putes rem oratione attollere, neque hoc ipſo quod corpore, ſicut carcere aliquo incluſi, nihil prorſus rerum inviſibilium cernere poſsimus, magna ea eſſe ducas, quae a me dicta ſunt.

Videas enim eo praelio longe tum maius, tum horribilius, ſi tibi forte caliginoſiſsimam illam diaboli aciem, conflictumque inſanum oculis iſtis cernere liceat. Non enim illic aut aes, aut ferrum, non equi, non currus, non rotae, non ignis, non iacula iſta, quae cernimus; verum alia quae-

dam

dam machinamenta, iis, quae dixi, longe terribiliora. Certe adverſariis iſtis nequaquam opus eſt thorace, non ſcuto, neque enſibus, neque haſtis: ſed vel nudus exſecrandae illius militiae adſpectus talis eſt, ut humanam animam a corpore ipſo diſſolvere poſsit, niſi ea admodum generoſa fuerit; atque adeo, antequam a viribus ipſa ſuis auxilium petat, divinae in ſe clementiae providentiam ſenſerit.

Ac ſane, ſi liceret, corpore hoc exuto, aut una etiam cum ipſo corpore perſpicue atque intrepide univerſam illius aciem, bellumque contra nos inſtructum ipſis oculis coram contueri; videres utique non ſanguinis torrentes, neque corpora demortua, ſed animarum lapſus tam multos, ſed vulnera ſic gravia, ut tibi ſtatim belli univerſa illa pictura, quam modo expreſsi, puerorum delectamenta, & ludicrum potius, quam bellum, videri poſsit: tam multi certe ac frequentes ii ſunt, qui in dies ſingulos feriuntur, quorum vulnera non idem mortis genus pariunt; ſed quantum inter ſe diſsident anima atque corpus, tantum eſt certe inter mortem hanc atque illam diſcrimen. Nam quoties plagam anima accipit, eademque cadit, hic proſtrata quidem iacet, malae iam conſcientiae cruciatu contabeſcens: poſtea vero quam ſeparata a corpore hinc emigrarit, aeterno crucianda ſupplicio traditur. Quod ſi quis exſiſtat, qui diaboli plagas non perſentiat, nimirum illius morbus ex ea indolentia ingraveſcit. Quemcumque enim plaga una inflicta non mordet neque attriſtat, is certe facile & alteram excipit; itemque &, hac accepta, tertiam: neque enim intermittit ad extremum uſque ſpiritum feriens nefarius ille, quoties invenit animam ſupinam, prioreſque plagas contemnentem.

Porro autem ſi congreſſus modum expendere velis, hunc vero longe acriorem ac magis diverſum comperies. Neque enim quiſquam eſt, qui tam multas fraudis, doli, artificii formas norit, quam multas ſceleratus ille hoſtis. Qua quidem in parte maior illius vis ac potentia ineſt: neque inimicitias quis tantas, tamque inconciliabiles adverſus hoſtes ſibi infenſiſsimos gerere poteſt, quantas ille

adverſus humanam naturam gerit.

Porro ſi quis examinet, quanta cum inhumanitate is depugnet; ridiculum certe fuerit, homines hoc in loco conferre. Sin iracundiſsimas ac truculentiſsimas quaſque feras delegeris, quas cum huius furore atque inſania conferas; re vera manſuetiſsimas, humaniſsimaſque eas hac comparatione comperies: tantum ille in animas noſtras furorem ſpirans evomit.

Adde, quod & pugnae inter homines geſtae tempus breve quidem eſſe ſolet, qua etiam in temporis brevitate multae dantur induciae. Nam & natura ſic comparatum videmus, ut & noctis ſuperventus, & iugulandi labor, & cibi capiendi tempus, & multa id genus alia, militi reſpirandi poteſtatem ſic faciant, ut & armaturam exuere, tum vero paullulum reſpirare, ſeque & cibo & potu reficere, multiſque rebus aliis priſtinas vires recuperare valeat. Adverſus autem diabolum dimicanti numquam licet, arma ipſa ponere, ſomnumve ullum capere, ei praeſertim, qui perpetuo invulneratus praelio excedere volet. Ex duobus enim neceſſario alterum conſequitur, ut aut cadat quis, ac pereat armis ſpoliatus; aut continenter vigilet, armatuſque ſtet. Siquidem ille continenter cum ſua ipſius acie ſtat, ſocordias noſtras obſervans, ac maius quidem afferens ſtudium ad noſtram internecionem, quam ad noſtram ipſi nos ſalutem afferamus.

Poſtremo, ut ſemel finiam, quod a nobis hoſtis ille minime cernatur, quodque de repente atque improviſo nos adoriatur; quae res iis, qui non aſsidue in excubiis vigilantes fuerint, infinitorum malorum cauſa eſſe ſolet: facit nimirum, ut bello hoc aegrius, ac maiore cum negotio, quam illo, defungi poſsis. In hoc ergo campo voluiſti nos Chriſti militibus duces eſſe? Hoc ipſum vero quid aliud erat, quam diabolo potius duces eſſe? Quum enim is, qui ceteros debet tum in ordines partiri, tum militaribus armis inſtruere, omnium ſimul infirmiſsimus, ſimul & imperitiſſimus fuerit; fit nimirum, ut ſuae fidei creditos prodat, & diabolo magis, quam Chriſto, ducem agat. Hactenus Chry-

ſo-

ſoſtomus. Cuius verba huic praeceptioni inſerere libuit, non ſolum quod deſcribendi rationem apertiſsimo exemplo doceant, ſed etiam quod ſingularem doctrinam contineant.

In quo quidem exemplo illam quoque amplificandi rationem animadvertere licet, quam Quinctilianus adnotavit: in qua impari exemplo, hoc eſt, a maiori vel minori ducto, omnes circumſtantias excutimus: quo, id de quo agimus, multo eſſe maius, comprobemus. Sic enim hoc in loco D. Chryſoſtomus, collatione facta, aperte oſtendit, quanto acies daemonum inſtructiſsimo quovis exercitu formidabiliores ſint.

§. II.

ILlud tamen hoc in loco admonendum eſt, ſermocinationes perſonarum, & illud ſimilitudinis genus, quod a rhetoribus imago ſimilis appellatur, de quibus ſuis in locis diſſeremus, ad has rerum deſcriptiones plurimum lucis afferre. Quod ſequenti deſcriptione, qua in amplificanda matris ſeptem Machabaeorum conſtantia D. Gregorius Theologus uſus eſt, aperte liquet. Sic enim ait: (a) at vero egregia mater gaudio ſimul ac maerore afficiebatur, atque in duorum affectuum meditullio poſita erat. Nam ut filiorum fortitudine, certaminumque ſpectaculo mirifice delectabatur; ſic rurſus quum incertum pugnae eventum, incredibilemque tormentorum magnitudinem ſecum reputaret, timore commovebatur. Ac proinde illos, non ſecus atque avicula, pullos ſuos arripiente angue, aut alia quapiam inſidiatrice beſtia, circumvolabat, ſtridebat, obſecrabat, certantes adiuvabat: nihil denique non dicebat ac faciebat, quo illos ad victoriam paratiores inſtructioreſque redderet. Cruoris guttas rapiebat, fragmenta membrorum excipiebat, reliquias adorabat, hunc colligebat, illum porrigebat, alium parabat. Omnibus acclamabat: euge filii mei, euge ſtrenui milites, euge in corporibus ferme incorporei, euge legis, canaeque ſenectutis meae, atque ci-

(a) *Gregor. Homil. de VII. Machab.*

vitatis, quae vos aluit, atque ad eam virtutis magnitudinem evexit, antiſtites atque patroni. Paullum adhuc & vicimus: paullum adhuc & ego inter mulieres beata, & vos inter adoleſcentes beati. Hactenus Theologus. Hoc autem genus ſimilitudinis ad rem oculis ſubiiciendam maxime pertinet.

Alia quoque ſimilitudinum genera & exempla, quae a pari, maiori vel minori, ſimili, diſsimili, & contrario ducuntur; plurimum ad res amplificandas valent, ut ſuo loco (a) ex Fabii ſententia expoſuimus. Quo in genere prudens lector duo praecipue in D. Chryſoſtomo, qui in hac parte maxime excellit, animadvertere poterit. Alterum, quod in exemplis imparibus, hoc eſt, a maiori vel minori deductis, perſonarum circumſtantias, quae imparitatis rationem continent, diligenter excutit & amplificat. Deinde, non contentus rem maximam cum alia maxima comparaſſe, dat etiam operam, ut ea, quam augere vult, adhuc longe maior appareat. Hac autem ratione in ſermone, quo eos accuſat, qui domi ſorores adoptivas foverent, quo eorum periculum oſtendat, beati Iob exemplum inducit, oculos ſuos, ne virginem viderent, cuſtodientis: & apoſtoli Paulli, (b) corpus ſuum caſtigantis, & in ſervitutem, ne reprobus fieret, redigentis.

Sic igitur ait: ſanctus ille Iob, qui omnem tranſcenderat virtutem, ex omnibus diaboli retibus extractus, qui & primus & ſolus tantam fortitudinem demonſtravit, & omne ferrum & adamantem ſua continentia praetergreſſus, ſubnervavit diaboli poteſtatem: ſic veritus erat talem pugnam, & putavit, impoſsibile eſſe, cohabitare virgini purum & ſine damno; adeo ut non ſolum a cohabitatione tali procul & longe ſe ipſum, ſed & ab adſpectu prorſus & occurſu ſubduxerit, legemque poſuerit oculis ſuis, omnino in virginem ne reſpicere quidem: ſciebat enim manifeſte, quod non ſolum cohabitantem, ſed & videntem curioſe in faciem virginis, difficile, forte autem & impoſsibile eſſet, effugere damnum, quod inde oritur. Propter quod

(a) *Cap. praecedenti.* (b) *1. Corinth. 9.*

quod & dicebat: (a) ne cogitarem quidem de virgine. At si parvus videtur vobis ad certamen Iob, quamvis re vera neque stercore illius simus digni; verumtamen, licet minus tua magnanimitate esse putas exemplum, cogita vocalissimum praeconem veritatis, qui totum orbem circuiit; & dicere potuit verba illa multa sapientia referta, quod non iam ipse sit vivens, sed Christus in ipso: & quod crucifixus sit mundo, & mundus sibi: & quod quotidie moriatur.

Post tantam ergo spiritus gratiam, & tanta certaminum specimina, post tam innumera pericula, post tam eximiae diligentiae & sapientiae studium, declarat nobis & commonstrat, quod donec spiraverimus, & hac carne fuerimus circumdati, certaminibus nobis opus est & laboribus: neque umquam otio temperantia paratur, sed multis sudoribus & laboribus opus est. Ad hoc enim tropaeum parandum dicebat: (b) castigo corpus meum, & in servitutem redigo: ne, dum aliis praedicavero, ipse reprobus fiam. Haec autem dicebat, declarans seditionem carnis, & concupiscentiae rabiem, praeliumque continuum, ac vitam semper in agone constitutam. Hactenus ille. In quibus exemplis aperte liquet, quam studiose personarum circumstantias, beati scilicet Iob & Paulli, excusserit & amplificaverit: ut facile quisque intelligeret, in quo periculo versarentur, qui tam longe ab ea animi firmitate & perfectione distarent.

Superioris autem observationis in eodem sermone clarissima exstant exempla: quae, ne in re satis aperta sim longior, studioso concionatori legenda relinquo. Est enim hic sermo adversus eos, qui fovent domi sorores adoptivas, dignissimus, qui ab omnibus legatur, ut qui sit tum magno divinae gloriae studio, tum maxima eloquentia refertus. Exemplo item huic observationi erit navalis praelii similitudo, paullo ante a nobis ab eodem auctore inducta: in qua hic vir divinus, post utriusque militiae collationem, exponit etiam, quanto spiritualis militiae certamen & periculum sit atrocius, magisque pertimescendum.

(a) *Job* 31. (b) 1. *Corinth.* 9.

CAP. VII.

DE PERSONARVM DESCRIPTIONIBVS.

POst rerum descriptiones, sequitur personarum descriptio, quae varias habet species. Quamvis autem non omnes ad amplificandi rationem, de qua nunc sermonem instituimus, pertineant; ratio tamen praecipiendi exigit, ut, quoniam rerum descriptiones tradidimus, personarum quoque tradamus. Primum autem earum genus est, quum personae ingenium, mores, ceterasque circumstantias, quas personis attributas superius diximus, sive laudis, sive vituperationis gratia, brevi oratione depingimus: quemadmodum Sallustius Catilinae, Caesaris, & Catonis personas descripsit. Sic in litteris sanctis vita sanctissimi Iob, Tobiae, Iudith in veteri testamento, & Simeonis, & Annae viduae in novo mores & vita breviter describuntur. Hoc autem genus descriptionis docendi magis gratia, quam amplificandi, solet adhiberi.

Est aliud proposito nostro accommodatius, quod notationem appellant: quoties amantis, luxuriosi, avari, voracis, temulenti, somniculosi, garruli, gloriosi, ostentatoris, invidi, sycophantae personam depingimus. Mirus est in hoc descriptionis genere Ioannes Cassianus: in iis enim libris, quos de octo principalium vitiorum remediis scripsit, ingenium, mores, facta, dicta eorum, qui his vitiis contaminati sunt, appositissime depingit. Duci autem huiusmodi notationes videntur a concomitantibus, & consequentibus, & effectibus, & ab eo loco, quem dialectici a communiter accidentibus appellant. Docendi autem gratia, duo solum exempla hic adscribam: reliqua autem in iis libris studiosus concionator videre poterit. Is igitur in X. de accidia libro, eum, qui hoc morbo laborat, quem non nulli seniorum, meridianum daemonem appellabant, ita describit. Quum hic daemon miserabilem obsederit mentem, horrorem loci, fastidium cellae, fratrum quoque, qui vel cum eo, vel eminus commorantur, tamquam negli-

ligentium ac minus ſpiritualium , adſpernationem gigni atque contemtum. Ad omne quoque opus, quod intra ſepta ſui cubilis eſt, facit deſidem & inertem. Non eum in cella reſidere, nec operam ſinit impendere lectioni; nihilque ſe proficere, tanto tempore in eadem commorantem, crebrius ingemiſcit; & ab omni ſe dolet ſpiritali quaeſtu inanem in eo loco vacuumque conſiſtere: utpote qui, quum poſſet etiam alios regere, ac prodeſſe plurimis, nullum aedificaverit, nec quemquam inſtitutione ſua doctrinaque lucratus ſit. Abſentia longeque poſita magnificat monaſteria: loca etiam illa magis ad profectum utilia, & ſaluti congruentiora deſcribit: conſortia quoque ibidem fratrum ſuavia & plena ſpiritali converſatione depingit.

Contra, univerſa,quae habentur in manibus, aſpera: & non ſolum aedificationem nullam eſſe in fratribus, qui morantur in loco, ſed ne ipſum quidem victum corporis abſque ingenti labore conquiri. Poſtremo, non poſſe ſe ſalvari putat in eo loco durantem, niſi relicta cella, cum qua ſibi, ſi adhuc in ea fuerit remoratus, pereundum erit, exinde ſemetipſum quamtocius adſportaverit. Deinde laſsitudinem corporis, cibique eſuriem, quinta ſextaque hora tantam ſuſcitat, ut velut longo itinere, graviſsimoque labore confectus ſibimet laſſuſque videatur; aut quaſi refectionem cibi biduano ieiunio, triduanove diſtulerit. Tum praeterea huc illucque anxius circumſpectat, & nec fratrem ſibi quempiam adventare ſuſpirat: ſaepiuſque egreditur, & ingreditur cellam: ac Solem, velut ad occaſum tardius properantem, crebrius intuetur. Et ita quadam irrationabili mentis confuſione, velut tetra impletur caligine, omnique actu ſpiritali redditur otioſus ac vacuus: ut nulla re alia tantae oppugnationis remedium, quam viſitatione fratris cuiuſpiam, ſeu ſomni ſolius ſolatio poſſe exiſtimet inveniri. Deinde honeſtas idem morbus ac neceſſarias ſuggerit ſalutationes fratribus exhibendas, viſitationeſque infirmorum, vel eminus, vel longius poſitorum. Quaedam etiam pia ac religioſa dictat officia: illos vel illas debere parentes inquirere, & ad ſalutandos eos crebrius properare: il-

lam

lam religiosam, devotamque Deo feminam, omni praesertim parentum praesidio destitutam, magnum opus esse pietatis, frequentius invisere: ac si quid ei sit necessarium, quae a propriis parentibus negligitur atque despicitur, sanctissimum procurari, magisque oportere in his operam pietatis impendi, quam infructuose ac sine ullo profectu in cellula residere. Hactenus Cassianus.

Idem etiam lib. XII. superbi monachi mores & ingenium hoc modo describit: quisquis superbiae morbo fuerit occupatus, non solum nullam subiectionis aut obedientiae regulam custodire dignatur, verum ne ipsam auribus quidem suis doctrinam perfectionis admittit: tantumque concrescit in corde eius spiritalis verbi fastidium, ut quum forte talis fuerit oborta collatio, uno in loco stare nesciat eius obtutus; sed huc illucque stupidus circumferatur intuitus, & aliorsum, atque in obliquum, quam moris est, oculi defigantur. Pro suspiriis enim salutaribus sputa de sicco gutture contrahuntur, excreationis etiam sine ulla interpellatione flegmatum provocantur, digiti ludunt, & in modum scribentis volitant, & ita huc atque illuc universa membra corporis commoventur: ut dum spiritalis agitatur collatio, totum se vel scatentibus vermibus, vel acutissimis sudibus credat insidere: & quidquid simplex collatio ad aedificationem protulerit audientium, ob suam suggillationem aestimet esse prolatum: totoque tempore, quo spiritalis vitae examinatio ventilatur, suis suspicionibus occupatus, non, quid inde ad profectum suum capere debeat, aucupatur; sed causas, cur unum quodque sit dictum, sollicita mente perquirit; vel quid eis possit obiicere, tacita intra se cordis volutatione coniectat.

Deinde post haec, excelsa vox, sermo rigidus, amara & turbulenta responsio, incessus erectus ac mobilis, lingua facilis, procax loquela, nec umquam taciturnitatis amica, nisi quum contra fratrem rencorem quemdam in suo corde conceperit: fitque silentium eius non compunctionis nec humilitatis ullius, sed superbiae & indignationis indicium: ita ut, quid in eo detestabilius sit, haud facile discer-

cer-

cernatur, utrum diffusa illa petulansque laetitia, an dira haec virulentaque feritas. In illa namque sermo non opportunus, risus levis ac fatuus, effrenata ac indisciplinata cordis elatio: in ista vero ira plenum, virulentumque silentium; & quod ob hoc tantum concipitur, ut adversus fratrem rancor, taciturnitate servatus, protelari diutius possit, non ut ex eo virtus humilitatis ac patientiae praebeatur. Et quum ipse, tumore possessus, facile cunctis tristitias inferat, atque ad satisfactionem laesi fratris semetipsum submittere dedignetur; etiam ab illo sibimet oblatam respuit atque contemnit. Hactenus Cassianus, qui suis quasi coloribus & accidiosi & superbi monachi mores & ingenium ad vivum depinxit.

D. vero Bernardus detractorum mores, qui quodam simulato verecundiae fuco, conceptam malitiam, quam retinere non possunt, adumbrare conantur, describit his verbis: (a) videas a detractore alta suspiria praemitti, sicque cum quadam gravitate & tarditate, vultu modesto, demissis superciliis, & voce plangenti egredi maledictionem: quae quidem tanto persuasibilior est, quanto creditur ab his, qui audiunt, corde invito, & magis condolentis affectu, quam malitiose, proferri. Doleo, inquit, vehementer, pro eo quod diligo eum, ut scitis, & numquam potui de hac re corrigere eum: & alias mihi bene compertum fuerat; sed per me numquam innotuisset, per alterum patefacta res est. Veritatem negare non possum, dolens dico, re vera ita est: nam alias quidem in pluribus valet, ceterum in ista parte, ut verum fateamur, minime excusari potest. Haec Bernardus. D. vero Hieronymus in epistola quadam fictam humilitatem hac eadem figura describit his verbis: (b) fictam humilitatem fugiens, illam sectare, quae vera est, quam Christus docuit, in qua non sit superbia inclusa. Multi enim huius virtutis umbram, veritatem pauci sequuntur. Perfacile est, aliquem habere vestem contemtam, salutare submissius, manus & genua deosculari, inclinato in terram capite, oculisque deiectis, humilitatem atque man-

(a) *Super Cantic. serm. 24.* (b) *Hieron. in epist.*

mansuetudinem polliceri, lenta voce tenuique sermones infringere, suspitare crebrius, & ad omne verbum peccatorem ac miserum se clamare: sed si vel levi sermone offensus fuerit, continuo videbis attollere supercilium, levare cervicem, & delicatum illum orationis sonum insano clamore repente mutare. Hactenus ille. His exemplis, quid haec orationis figura postulet, facile erit intelligere.

CAP. VIII.

DE SERMOCINATIONE.

EST etiam sermòcinatiò, quae inter personarum descriptiones numeratur: qua nescio quid magis ad concionatoris officium pertinere putem, non modo ad rationem amplificandi, sed ad multa quoque alia. Quo est mihi eius ratio & natura diligentius aperienda, & exemplis illustranda. Prius tamen Cornificii definitionem & exempla subiiciam: (a) sermocinatio est, quum alicui personae sermo attribuitur; & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto: quum militibus urbs redundaret, & omnes, timore oppressi, domi continerentur; venit iste cum sago, gladio succinctus, tenens iaculum: quinque adolescentes hominem simili ornatu subsequuntur. Irrumpit in aedes subito: deinde magna voce, ubi est iste beatus, inquit, aedium dominus? quin mihi praesto fit? quid tacetis? Hic alii omnes stupidi timore obmutuerunt. Vxor illius infelicissimi cum maximo fletu ad istius pedes abiecit se se. Parce, inquit, & per ea, quae tibi dulcissima sunt in vita, miserere nostri: noli exstinguere exstinctos. Fer mansuete fortunam: nos quoque fuimus beati: nosce te esse hominem. At ille: quin illum mihi datis, ac vos auribus meis applorare desinitis? Non abibit. Illi nuntiatur interea, venisse istum, & clamore maximo mortem minari.

Quod simul ut audivit, heus, inquit, Gorgia pedissequa puerorum, absconde pueros, defende, fac ut incolumes

---

(a) *Apud Cic. ad Heren. lib. IIII.*

mes ad adolescentiam perducas. Vix haec dixerat, quum ecce iste praesto: sedes, inquit, audax? Non vox mea tibi vitam ademit? Exple meas inimicitias, & iracundiam satura tuo sanguine. Ille, cum magno spiritu: metuebam, inquit, ne plane victus essem: nunc video, in iudicio mecum contendere non vis, ubi superari turpissimum est, superare pulcherrimum. Interficere me vis: occidar equidem, sed victus non peribo. At ille: in extremo vitae tempore etiam sententiose loqueris; neque ei, quem vides dominari, vis supplicare? Tum mulier: immo quidem iste rogat & supplicat: sed tu, quaeso, commoveare; & tu, per Deos, inquit, hunc amplexare. Dominus est, vicit hic te, vince tu nunc animum. Cur non desinis, inquit, uxor, loqui? Quae me digna non sunt, tace, & quae curanda sunt, cura. Tu cessas mihi vitam, tibi omnem bene vivendi spem mea morte eripere? Iste mulierem repulit a se lamentantem: illi nescio quid incipienti dicere, quod dignum videlicet illius virtute esset, gladium in latere defixit. Puto in hoc exemplo datos esse unicuique sermones ad dignitatem accommodatos: quod oportet in hoc genere observare. Sunt item sermocinationes consequentes hoc genus. Nam quid putamus illos dicturos, si hoc iudicaveritis: nonne hac omnes utentur oratione? Deinde subiicere sermonem.

Est quidem haec figura frequens in libro Sapientiae. Lege secundum eius libri caput, in quo longa quaedam perditorum hominum sermocinatio continetur. Sic enim se ipsos ad luxum & impietatem adhortantur: exiguum, & cum taedio est tempus vitae nostrae, & non est refrigerium in fine hominis, & non est qui agnitus sit reversus ab inferis: quia ex nihilo nati sumus, & post haec erimus tamquam si non fuerimus, &c. Venite ergo, fruamur bonis quae sunt, & utamur creatura tamquam in iuventute celeriter. Vino pretioso & unguentis nos impleamus, & non praetereat nos flos temporis. Coronemus nos rosis, antequam marcescant: nullum pratum sit, quod non pertranseat luxuria nostra, & quae sequuntur. Item eiusdem libri cap. V. ti-

timor & horror impiorum in extremo iudicii die, & sermo eorum describitur his verbis: tunc stabunt iusti in magna constantia adversus eos, qui se angustiaverunt, & qui abstulerunt labores eorum. Videntes turbabuntur timore horribili, & mirabuntur in subita & insperata eorum salute, gementes prae angustia spiritus, dicentes intra se, poenitentiam agentes: hi sunt, quos habuimus aliquando in derisum, & in similitudinem improperii: nos insensati vitam illorum aestimabamus insaniam, & finem illorum sine honore. Ecce quo modo computati sunt inter filios Dei, & inter sanctos sors illorum est. Ergo erravimus a via veritatis, & lumen iustitiae non luxit nobis, & Sol intelligentiae non ortus est nobis, &c. Quid nobis profuit superbia? aut divitiarum iactantia quid contulit nobis? Transierunt illa omnia tamquam umbra volans, & cetera quae sequuntur.

Simili modo in Proverbiis Salomon procacitatem adulterae feminae primum describit, deinde sermonem illi convenientem tribuit. Sic enim ait: (a) considero vecordem iuvenem, qui transit per plateas iuxta angulum: & prope viam domus illius graditur in obscuro advesperascente die: & cetera, quae sequuntur. Sic etiam in eodem libro Salomon improborum sermones, quibus simplicem hominem ad pravitatis suae consortium inducere contendunt, ita describit: (b) fili mi, si te lactaverint peccatores, ne acquiescas eis: si dixerint, veni nobiscum, insidiemur sanguini, abscondamus tendiculas contra insontem frustra; omnem pretiosam substantiam reperiemus, implebimus domos nostras spoliis; sortem mitte nobiscum, marsupium unum sit omnium nostrum: fili mi, ne ambules cum eis. Eadem dicendi figura Isaïas regis Assyriorum superbiam amplificat: postquam enim de eo Dominus dixerat: (c) vae Assur virga furoris mei, & baculus ipse: in manu eorum indignatio mea, &c. Ipse autem non sic arbitrabitur, sed ad conterendum erit cor eius, & ad internecionem gentium non paucarum. Dicet enim: numquid non principes mei simul reges sunt? & cetera.

Nec

(a) *Prov.* 7. (b) *Prov.* 1. (c) *Isai.* 10.

Nec ſolum, quid perſonae dicant, ſed quid etiam dicere merito debuiſſent, hac figura ſignificamus. Sic Ieremias, ut filiorum Iſraël ingratum animum exaggeraret, quid ii dicere debuiſſent, exprimit his verbis: (a) & non dixerunt: ubi eſt Dominus, qui aſcendere nos fecit de terra AEgypti; qui traduxit nos per deſertum, per terram inhabitabilem & inviam? & cetera. Et infra idem: (b) & non dixerunt, metuamus Dominum, qui dat nobis pluviam temporaneam & ſerotinam, plenitudinem annuae meſsis cuſtodientem nobis. Et iterum: (c) ſacerdotes non dixerunt, ubi eſt Dominus? &c. Hoc etiam modo ſermonem tribuimus homini ſe ipſum admonenti, atque ad opus aliquod virtutis adhortanti. Vnde Euſebius Emiſſenus fidelem virum, vitam & mores ſuos expendere, adhortatur his verbis: (d) unuſquiſque conſcientiam ſuam ante conſpectum interioris hominis conſtituat: ipſi noſmetipſos quotidie caſtigemus, ipſi nobiſcum rationem de quotidiana converſatione faciamus. Alloquatur ſe in ſecreto cordis unaquaeque anima, & dicat: videamus, ſi hanc diem ſine peccato, ſine invidia, ſine obtrectatione, ſine murmuratione tranſegi: videamus, ſi aliquid hodie, quod ad profectum meum, quod ad aedificationem aliorum pertinet, operatus fui: puto, quod hodie mentitus ſum, peieravi, ira vel concupiſcentia victus ſuum, nec alicui benefeci, nec pro timore aeternae mortis ingemui. Quis mihi reddet hanc diem, quam in vanis rebus perdidi, quam in cogitationibus noxiis peſsimiſque conſumſi? Hactenus ille.

Hoc etiam modo tacitam Spiritus ſancti exhortationem deſcribere ſolemus, ſermonem eidem Spiritui accommodantes, quo nos, propoſito vitae noſtrae periculo, mortis incerta conditione, gehennae ſuppliciis, caeleſtibuſque praemiis, diviniſque beneficiis commemoratis, ad oſtium cordis noſtri pulſans, a ſcelerata vita ad poenitentiam revocare conatur. Similique ratione varias daemonum ſuggeſtiones deſcribere poſſumus, ſermonem illis, malitiae eorum con-

(a) *Ierem. 2.* (b) *Ierem. 5.* (c) *Ierem. 2.* (d) *Euſeb. Emiſſen. in Homil.*

convenientem, tribuentes. Ad hunc quoque modum rationes, quibus improbi homines in sceleribus suis se ipsos consolantur, salutemque sibi pollicentur, describere licet; quid quisque eorum intra se dicat, sermocinatione exprimentes. Longam enim sibi vitam pollicentur, Dei misericordiam, Christi sanguinem, beati latronis exemplum, extremam in fine vitae poenitentiam, ceteraque his similia in consolationem suam adhibent. Hac etiam virtute commodissime in amplificandis martyrum certaminibus utimur: quum explicamus, quibus ipsi sermonibus partim iudicibus respondebant, partim se ipsos ad fidei constantiam & patientiam adhortabantur. Exstant commodissima huius rei exempla apud Basilium in homilia quadraginta martyrum. Itemque apud D. Gregorium Theologum in homilia de septem Machabaeis: in qua sermones describit, quibus mater filios ad patientiam adhortabatur, quibusque ipsi se ad eiusdem virtutis constantiam excitabant. Ad quae exempla studiosum concionatorem remitto.

CAP. IX.

DE CONFORMATIONE.

SErmocinationi finitima est conformatio, quae maiorem adhuc vim habet in loco adhibita. De qua sic idem Cornificius: (a) conformatio est, quum aliqua, quae non adest persona, confingitur, quasi adsit: ut quum res muta aut informis fit eloquens & formata: & ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut actio quaedam, hoc pacto: quod si nunc haec urbs invictissima vocem emittat, nonne hoc pacto loquatur? Ego illa plurimis tropaeis ornata, triumphis ditata certissimis, clarissimis locupletata victoriis, nunc vestris seditionibus, o cives, vexor: quam dolis malitiosa Carthago, viribus probata Numantia, disciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit; eam patiemini nunc ab homunculis teterrimis proteri atque con-

(a) *Cic. ad Heren. lib. IIII.*

conculcari? Item: quod si nunc L. ille Brutus reviviscat, & hic ante pedes vestros adsit, non hac utetur oratione? Ego reges ieci, vos tyrannos introducitis: ego libertatem, quae non erat, peperi; vos partam servare non vultis: ego capitis mei periculo patriam liberavi; vos liberi sine periculo esse non curatis. Haec conformatio licet in plures res mutas atque inanimatas transferatur, proficit plurimum in amplificationis partibus, & commiseratione. Cicero vero adversus Catilinam, patriae proditorem, sic eamdem loquentem inducit: (a) quae tecum, Catilina, sic agit, & quodam modo tacita loquitur: nullum iam tot annis facinus exstitit, nisi per te, nullum flagitium sine te: tibi uni multorum civium neces, tibi vexatio, direptioque sociorum impunita fuit ac libera. Tu non solum ad negligendas leges & quaestiones, verumetiam ad evertendas perfringendasque valuisti. Superiora illa quamquam ferenda non fuerunt; tamen, ut potui, tuli: nunc vero me totam esse in metu propter te unum, quidquid increpuerit, Catilinam timeri, nullum videri contra me consilium iniri posse, quod a tuo scelere abhorreat, non est ferendum. Hactenus Cicero.

Ad hunc etiam modum Osorius episcopus eidem patriae sermonem adversus parentes tribuit, qui liberorum suorum licentiam, & corruptos mores minime castigant. Sic igitur ait: (b) quod si patria eiusmodi verbis tecum expostulet, quid illi respondebis? Homo, cur, quantum est in te, mihi moliris exitium? cur in me pestem nefarie machinaris? cur parentem, quam omni pietate complecti debebas, iugulandam suscipis? Meis enim legibus & institutis in lucem editus & enutritus fuisti; per me non solum a feris, sed etiam a morum feritate revocatus, & omni humanitate cultus exstitisti; meo praesidio vitam non solum clementer atque benigne, verumetiam secure traduxisti. Si enim in solitudine & vastitate vitam ageres, non modo belluarum laniatus extimisceres, sed nihil inter te & belluas immanes interesset: mea igitur ope factum est, ut in periculis auxilium, in morbis remedium, in aerumnis

L

(a) *In Catil. orat. I.* (b) *De regis instit. & disc. lib. VII.*

mnis ſolatium, in perturbatione diſciplinam, in curis allevamentum invenires. Quum vita tua tam multis ſimul rebus indigeat, omnes illae fuerunt a me tibi large atque munifice ſuppeditatae. Quod ſi ita non eſſe putas, a me ſecede, lucem meam atque celebritatem fuge, & te in ſolitudinem abde; & videamus, quo tandem modo poſſis abſque meo praeſidio vitam ſuſtentare. Quod igitur opibus abundas, quod humanitatem retines, quod ſecure vitam degis, quod lucis iucunditate frueris, id totum mihi eſt in acceptis referendum. Magis igitur ſum mater tua, quam illa, quae te peperit, exiſtimanda. Si igitur mihi necem attuleris, non modo te improbum hominem, ſed impium & ſceleratum parricidam fateare, neceſſe eſt.

Sed dices fortaſſe, te numquam de meo interitu cogitaſſe. An non intelligis, vitam atque ſalutem meam civium moribus & honeſtate contineri? adeo ſine mente es, ut non videas, ſi illi, quum ad aetatem maturam pervenerint, flagitiis efferati fuerint, eſſe mihi eorum ſcelere miſerum funeſtumque fatum neceſſario ſubeundum? Nec illud quidem recogitas, te non tam tibi, quam mihi, filios genuiſſe? cur igitur illos flagitiis obrui ſinis? cur illorum peccatis indulges? cur illorum inconſideratam cupiditatem alis? cur eorum pudorem exſtingui pateris? cur denique illos honeſtatis ſtudium negligere, & libidini ſervire permittis? Quod enim eſt aliud rerum publicarum exitium & funus, niſi id, quod corrupta & vitioſa civium inſtitutione comparatur? Cives igitur, qui male filios ſuos inſtituunt, me perdunt, mihi peſtem parant, mihi interitum & exitium moliuntur. Haec ſi reſp. dicat hominibus in filiorum educatione diſſolutis, venitne vobis in mentem, quo modo homines, in tanta re negligentes, a maximi & immaniſsimi criminis ſuſpicione liberetis? Hactenus Oſorius.

Haec etiam figura non infrequens in ſanctis litteris eſt. Vnde apud Salomonem & Eccleſiaſticum Sapientia laudes ſuas praedicat, & homines ad ſui ſtudium advocat. Quale eſt illud: (a) o viri, ad vos clamito, & vox mea ad filios ho-

(a) *Prov. 8.*

hominum, & cetera. Tale eſt etiam illud eiuſdem: (a) ſapientia foris praedicat, in plateis dat vocem ſuam, in foribus portarum urbis profert verba ſua, dicens: uſquequo, parvuli, diligitis infantiam, & ſtulti ea, quae ſunt ſibi noxia, cupient? & cetera. Exſtat libellus quidam de conflictu vitiorum & virtutum; quem quidam Leoni papae, quidam D. Auguſtino tribuunt, in quo vitiis, tamquam rebus animatis, ſermones tribuuntur, quibus ſe ſe hominibus probent atque inſinuent. Similique ratione virtutes ipſae pro ſe reſpondent, & cauſam atque dignitatem ſuam adverſus vitia tuentur. D. vero Cyprianus contra feminas, quae exquiſitis coloribus faciem depingunt, Deum ipſum hoc modo inducit loquentem: (b) non metuis, oro, quae talis es, ne, quum reſurrectionis dies venerit, artifex tuus te non recognoſcat; & ad ſua praemia & promiſſa venientem removeat & excludat; & increpans vigore cenſoris & iudicis dicat: opus hoc meum non eſt, nec haec imago noſtra eſt. Cutem falſo medicamine polluiſti, crinem adulterino colore mutaſti, expugnata eſt mendacio facies, figura corrupta eſt, vultus alienus eſt, Deum videre non poteris, quum oculi tibi non ſint, quos Deus fecit, ſed quos diabolus infecit. Illum tu ſectata es, rutilos atque depictos oculos ſerpentis imitata es, de inimico tuo comta, cum illo pariter arſura. Haec, oro, non cogitanda ſunt Dei ſervis? non die ſemper ac nocte metuenda?

Idem quoque Cyprianus, exaggerare volens inhumanitatem ac perverſitatem eorum hominum, qui quum ingentes ſumtus in rebus inaniſsimis faciant, ne teruncium quidem Chriſto pauperi porrigunt, appoſitiſsime hac eadem figura daemonem loquentem inducit. Sic enim ait: (c) ponat unuſquiſque ante oculos ſuos diabolum cum ſervis ſuis, id eſt, cum populo proditionis & mortis, in medium proſilire, plebem Chriſti, praeſente & iudicante ipſo, comparationis examine provocare, dicentem: ego pro iſtis, quos mecum vides, nec alapas accepi, nec fla-

(a) *Prov.* 1. (b) *Cyprian. de habitu virg.* (c) *Cyprian. Serm. de eleemoſ.*

flagella sustinui, nec crucem pertuli, nec sanguinem fudi, nec familiam meam pretio passionis & crucis redemi: sed nec regnum caeleste illis promitto, nec ad paradisum restituta immortalitate denuo revoco, & munera mihi quam pretiosa, quam grandia, quam nimio & longo tempore quaesita, sumtuosissimis apparatibus comparant, rebus suis vel obligatis in muneris apparatione, vel venditis, ac, nisi editio honesta successerit, conviciis ac sibilis eiiciuntur, & furore populari nonnumquam paene lapidantur. Tuos tales munerarios, Christe, demonstra, illos divites, illos copiosis opibus affluentes, ac in Ecclesia, praesidente & spectante te, eiusmodi munus edant, oppignoratis vel distractis rebus suis, immo ad caelestes thesauros, mutata in melius possessione, translatis. In istis muneribus hominum caducis atque terrenis nemo pascitur, nemo vestitur, nemo cibi & potus solatio sustinetur: cuncta inter furorem edentis & spectantis errorem, prodiga & stulta voluptatum frustrantium vanitate depereunt. Illic in pauperibus tuis tu vestiris & pasceris, tu aeternam vitam operantibus polliceris: & vix tui meis pereuntibus adaequantur, qui a te divinis mercedibus & praemiis caelestibus honorantur. Quid ad haec respondemus, fratres carissimi? Divitum mentes qua ratione defendimus? Qua excusatione purgamus, qui Zabuli servis minores sumus, ut Christo pro pretio passionis & sanguinis vicem nec in modicis rependamus? Hactenus Cyprianus. Cuius oratio satis indicat, quantum rei, de qua agitur, indignitas, hac dicendi figura creverit.

Exstant apud D. Hieronymum in epitaphio Blesillae duo commodissima huius virtutis exempla, quae his adiicere non gravabor. Quum enim Paulla Blesillae filiae mortem molestissime ferret, eamdem Blesillam his verbis loquentem inducit: (a) quas nunc existimas Blesillam nostram pati cruces, quae ferre tormenta, quod tibi Christum videat subiratum? Clamat nunc illa lugenti: si umquam

(a) *Hieronym. in epist. ad Paul.*

quam me amasti, mater, si tua ubera suxi, si tuis instituta sum monitis, ne invideas gloriae meae, nec hoc agas, ut a nobis in perpetuum separemur. Putas, esse me solam? Habeo pro te Mariam matrem Domini. Multas hic video, quas ante nesciebam. O quanto melior est iste comitatus! Habeo Annam quondam in evangelio prophetantem: &, quo magis gaudeas, tantorum annorum labores ego in tribus mensibus consequuta sum. Vnam palmam castitatis accepimus. Misereris mei, quia mundum reliqui? At ego vestri sortem doleo, quos adhuc saeculi carcer includit: quos quotidie in acie praeliantes, nunc ira, nunc avaritia, nunc libido, nunc variorum incentiva vitiorum pertrahunt ad ruinam. Si vis ut mater mea sis, cura placere Christo. Non agnosco matrem meo Domino displicentem. Loquitur illa & alia multa, quae taceo, & pro te Dominum rogat. Hactenus Hieronymus.

Qui nec hac Blesillae oratione contentus, ipsum etiam Dominum ad Paullam matrem his verbis inducit loquentem: (a) non vereris, ne tibi Salvator dicat: irasceris, Paulla, quia tua filia mea facta est filia? Indignaris de iudicio meo, & rebellibus lacrimis facis iniuriam posſidenti? Scis enim, quid de te, quid de ceteris tuis cogitem. Cibum tibi denegas, non ieiuniorum studio, sed doloris. Non amo frugalitatem istam. Ieiunia ista adversarii mei sunt. Nullam animam recipio, quae me nolente separatur a corpore. Tales stulta philosophia habeat martyres, habeat Zenonem, Cleombrotum, vel Catonem. Super nullum requiescit spiritus meus, nisi super humilem, & quietum, & trementem verba mea. Hoc est, quod mihi in monasterio promittebas? Quod habitu a matronis ceteris separato, tibi quasi religiosior videbaris? Mens ista, quae plangit, sericarum vestium est. Interciperis, & moreris, & quasi non in meas manus ventura sis, crudelem iudicem fugis? Fugerat quondam & Ionas animosus propheta, sed in profundo maris meus fuit. Si viventem crederes filiam, numquam plangeres ad meliora migrasse. Hoc est,

(a) *Hieron. in epist. ad Paul.*

quod per apoſtolum meum iuſſeram, ne pro dormientibus in ſimilitudinem gentium triſtaremini? Hactenus ille. Ieremias quoque ad leniendos captivorum animos, ipſam Ieroſolymorum civitatem his verbis filios ſuos alloquentem facit: (a)audite confines Sion, adduxit enim mihi Deus luctum magnum: vidi enim captivitatem populi mei, filiorum meorum, & filiarum, quam ſuperduxit illis aeternus. Nutrivi enim illos cum iucunditate: dimiſi autem illos cum fletu & luctu, &c.

Haec duo novisſima deſcriptionum genera, praeter alias inſignes utilitates, hoc etiam habent, quod rectum orationis curſum atque impetum ad formam quodam modo dialogi flectunt: dum ſermones variis perſonis accommodant, quas idem concionator induere debet, & ea vocis & geſtus figura pronuntiare, atque ii, quibus hi ſermones tribuuntur. Quae res non modo ad orationis, ſed etiam ad pronuntiationis varietatem & gratiam plurimum valet.

Poſt rerum & perſonarum deſcriptiones, temporum quoque & locorum numerantur: quas, quoniam propoſito noſtro parum conveniunt, omittendas duxi. Exſtant autem duo huius rei apud Lactantium clarisſima exempla in carmine de phoenice, & de dominica reſurrectione. Illic enim locus, hic tempus elegantisſime deſcribuntur.

CAP. X.

DE AFFECTIBVS IN COMMVNI.

POſt amplificandi rationem proximum eſt, ut de affectibus differamus: quamvis hoc, expoſita iam amplificandi ratione, magna ex parte traditum ſit. Affectus enim, ut philoſophi aiunt, partim magnitudine rerum, partim earumdem praeſentia oculis ſubiecta concitantur. Illud amplificatione, hoc deſcriptione rerum & perſonarum fit. Vtrumque vero hactenus explicuimus. Itaque rerum amplificatio atque deſcriptio, quamvis in ſuadendo

(a) *Baruch* 4.

do aut diſſuadendo , laudando aut vituperando plurimum valeant; non minus tamen, ſed multo etiam magis ad affectus permovendos conducunt. Haec igitur prima admonitio ſit, ut quum alicuius rei tractatione auditorum animos afficere volumus, eam rem maximam in ſuo genere oſtendamus, eamdemque, ſi natura rei patitur, velut oculis ſpectandam proponamus.

Huius rei commodiſsimum exemplum praebent lamentationes Ieremiae: in quibus vir ille ſanctiſsimus, non humano, ſed divino ſpiritu actus, civitatis ſanctae everſionem, civiumque ſuorum calamitatem miro modo his rationibus exaggerat. Omnia enim, quae calamitas illa complectebatur, hoc eſt, omnes eius partes & circumſtantias enumerat & amplificat, remque totam ante oculos ponit. Hoc enim oſtendunt illa verba: (a) quo modo ſedet ſola civitas plena populo! &c. Et, (b) candidiores Nazarei eius nive, nitidiores lacte, &c. Et, (c) omnes portae eius deſtructae, ſacerdotes eius gementes, virgines eius ſquallidae, & ipſa oppreſſa amaritudine. Iam vero eiuſdem prophetae oratio, lamentationibus addita, totius calamitatis ſummam complectitur.

Deinde illud etiam ad permovendos animos maxime iuvat, ut ipſi, qui movere alios volumus, vehementer commoveamur. Qua de re non gravabor Fabii verba, quae ſuperius citavi, hoc in loco repetere. Is igitur, ubi de movendis affectibus diſſeruiſſet, ſic hunc locum abſolvit: (d) Si tradita mihi ſequi praecepta ſufficeret, ſatisfeceram huic parti, nihil eorum, quae legi, vel didici, quod modo probabile fuit, omittendo. Sed mihi in animo eſt, quae latent penitus, ipſa huius loci aperire penetralia: quae quidem non aliquo tradente, ſed experimento meo, ac natura ipſa duce accepi. Summa enim, quantum ego quidem ſentio, circa movendos affectus in hoc poſita eſt, ut moveamur ipſi. Nam & luctus, & irae, & indignationis aliquando ridicula fuerit imitatio, ſi verba vultumque tan-

 tum,

(a) *Thren. 1.* (b) *Thren. 4.* (c) *Thren. 1.* (d) *Quinctil. lib. VI. cap. 2.*

tum, non etiam animum accommodaverimus. Quid enim aliud est causae, ut lugentes utique in recenti dolore dissertissime quaedam exclamare videantur, & ira nonnumquam indoctis quoque eloquentiam faciat, quam quod illis inest vis mentis, & veritas ipsa morum? Quare in his, quae verisimilia esse volemus, simus ipsi similes eorum, qui vere patiuntur, affectibus; & a tali animo proficiscatur oratio, qualem facere iudicem volet. An ille dolebit, qui audiet me, quum hoc dicam, non dolentem? Irascetur, si nihil ipse, qui in iram concitat, idque exigit, simile patietur? Siccis agenti oculis lacrimas dabit? Fieri non potest. Nec incendit nisi ignis, nec madescimus nisi humore, nec res ulla dat alteri colorem, quem ipsa non habet. Primum est igitur, ut apud nos valeant ea, quae valere apud iudicem volumus; afficiamurque, antequam afficere conemur.

At quo modo fiet, ut afficiamur? Neque enim sunt motus in nostra potestate. Tentabo etiam de hoc dicere. Quas *phantasias* Graeci vocant, nos sane visiones appellemus; per quas, imagines rerum absentium ita repraesentantur animo, ut eas cernere oculis, ac praesentes habere videamur: has quisquis bene conceperit, is erit in affectibus potentissimus. Hunc quidem dicunt *euphantasioton*, qui sibi res, voces, actus, secundum verum optime finget: quod quidem nobis volentibus facile continget... Vt hominem occisum querar, non omnia, quae in re praesenti accidisse credibile est, in oculis habebo? non percussor ille subitus erumpet? non expavescet circumventus? exclamabit, vel rogabit, vel fugiet? non ferientem, non concidentem videbo? non animo sanguis, & pallor, & gemitus, extremus denique exspirantis hiatus insidet? Insequetur *enargia*, quae a Cicerone (a) illustratio & evidentia nominatur; quae non tam dicere videtur, quam ostendere: & affectus non aliter, quam si rebus ipsis intersimus, sequentur... Vbi vero miseratione opus erit, nobis ea, de quibus querimur, accidisse credamus, atque id animo nostro persuadeamus. Nos illi simus, quos gravia,

(a) *Acad. quaest. lib. IIII.*

via, indigna, tristia passos queramur. Nec agamus rem quasi alienam, sed assumamus parumper illum dolorem. Ita dicemus, quae in simili nostro casu dicturi essemus. Vidi ego saepe histriones atque comoedos, quum ex aliquo graviore actu personam deposuissent, flentes adhuc egredi. Quod si in alienis scriptis sola pronuntiatio ita falsis accedit affectibus; quid nos faciemus, qui illa cogitare debemus, ut moveri periclitantium vice possimus... Orbum agimus, & naufragum, & periclitantem: quorum induere personas quid attinet, nisi affectus assumimus? Haec dissimulanda mihi non fuerunt, quibus ipse, quantuscumque sum, aut fui, nam pervenisse me ad aliquod nomen ingenii credo, frequenter motus sum, ut me non lacrimae solum deprehenderint, sed pallor, & vero similis dolor. Hactenus Fabius.

Ceterum pios animi erga res spirituales affectus nulla ars praebere potest, nisi adsit Spiritus ille divinus, qui afflatu suo hunc motum animis nostris inspiret, quo & prophetae, & evangelici viri pleni fuerunt. Hoc enim nobis insinuat adspectus ille sanctorum animalium, quae Ezechiel propheta descripsit, (a) qui erat ut carbonum ignis ardentium, & quasi adspectus lampadarum. Non solum enim accensis lampadibus mentes hominum illuminabant, sed etiam ignitis carbonibus ad divinarum rerum amorem incendebant. Hoc affectu saucius Ieremias, clamabat: (b) quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lacrimarum, & plorabo die ac nocte interfectos filiae populi mei? Et, (c) o vos omnes qui transitis per viam! &c. Et, (d) defecerunt prae lacrimis oculi mei, conturbata sunt viscera mea, effusum est in terra iecur meum super contritione filiae populi mei. Hoc eodem affectu commotus Apostolus, dicebat: (e) quis infirmatur, & ego non infirmor? quis scandalizatur, & ego non uror? Et, (f) filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis, vellem esse apud vos modo, & commutare vocem

cem

(a) *Ezech.* 1. (b) *Ierem.* 9. (c) *Thren.* 1. (d) *Thren.* 2. (e) 2.*Corinth.* 11. (f) *Galat.* 4.

cem meam, quoniam confundor in vobis. Quiſquis igitur hunc animum atque ſenſum habuerit, non dubium, quin motus ipſe alios movere, & incenſus incendere poſsit. Quia vero hoc, ut ante diximus, Spiritus ſancti donum eſt, qui in humilium cordibus requieſcit; humilitate & ſubmiſsione animi, aſsiduiſque precibus illud ab eo flagitet, quiſquis onus & officium hoc effugere non poteſt.

CAP. XI.

DE AFFECTIBVS IN SPECIE.

VErum haec in univerſum dicta ſunt. Iam ad affectus in ſpecie tractandos deſcendamus, ſua cuique loca, & inveniendi rationem perſcribentes. Sunt autem alii affectus oratorum, alii concionatorum. Oratores enim fere auditorum animos ad commiſerationem vel indignationem movere ſolent. Concionatores autem ad amorem Dei, peccati odium, ſpem divinae miſerationis, metum divini iudicii, ad ſpirituale gaudium, ſalutarem triſtitiam, divinarum rerum admirationem, mundi contemtum, & cordis humilitatem, ſive animi ſubmiſsionem movere ſolent.

Ariſtoteles ſecundo rhetorices ad Theodectem libro copioſe de omnibus ferme affectibus ſcribit: nempe de ira, manſuetudine, amore, odio, timore, audacia, pudore, indignatione, miſericordia, ceteriſque ſimilibus. In quibus tractandis philoſophico more cauſas explicat, quibus unuſquiſque horum affectuum in animo commoveri ſoleat. Hanc ergo prudentiſsimi philoſophi methodum his affectibus concitandis, quos ſupra memoravimus, nos quoque ſequemur. Diligenter ergo animadvertenda illa ſunt, quae in nobis dilectionem erga Deum, peccati odium, ſpem in Deum, timorem, ceteroſque ſimiles affectus concitare ſoleant. Haec autem omnia ſigillatim explicare, non unius libri, ſed multorum opus eſt: quum magna pars ſacrorum voluminum, ſanctorumque patrum hoc praecipue agat, ut hos affectus in animis noſtris ingeneret.

ret. Nobis autem hoc in loco ſatis erit, velut digito affectuum fontes indicaſſe, viamque oſtendiſſe, quam in aliis ſequi debeamus.

Amorem igitur in Deum excitant immenſa eius bonitas, caritas, manſuetudo, pulchritudo, cognatio, & beneficentia. Bonitas enim, ut ab hac incipiamus, humanae voluntatis obiectum a philoſophis eſſe dicitur. Deus autem non modo bonus, ſed immenſa etiam bonitas, ſummumque & univerſale bonum eſt, quod omnem complectitur bonitatem; quemadmodum ipſe ad Moſem ait: (a) ego oſtendam tibi omne bonum. Denique adeo bonus eſt, ut eius comparatione nihil bonum eſſe dicatur; quemadmodum Salvator ait: (b) nemo bonus, niſi ſolus Deus. Amor etiam noſtri, quem ſecundo loco poſuimus, ad mutuam amoris vicem reddendam incitat. At ita nos Dominus dilexit, ut dicat: (c) maiorem hac dilectionem nemo habet, quam ut animam ſuam ponat quis pro amicis ſuis, Et, (d) ſic Deus dilexit mundum, ut filium ſuum unigenitum daret. Et, (e) in caritate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miſerans. Haec autem divina caritas ſic nos ad redamandum impellit, ut Salvator dicat: (f) ignem veni mittere in terram, & quid volo, niſi ut accendatur? Lenitas quoque & manſuetudo amorem conciliant. At virtutem hanc ita ſibi Salvator ſumſit, ut dicat: (g) diſcite a me, quia mitis ſum, & humilis corde. Et Apoſtolus, (h) ceteris Domini virtutibus praetermiſsis, fideles obſecrat per manſuetudinem Chriſti.

Pulchritudo quoque ad ſe amandam vehementer allicit, quae Graece *calon*, a vocando, dicitur; quod omnia vocet ad ſe, & amoris vi ac poteſtate trahat. At Deus eſt, cuius immenſam pulchritudinem Sol & Luna mirantur; qui de ſe ipſo ait: (i) pulchritudo agri mecum eſt. Nec agri ſolum, ſed omnium etiam caeleſtium atque terreſtrium rerum pulchritudinem in ſe uno continet: a quo etiam

(a) *Exod.* 33. (b) *Marc.* 10. (c) *Ioan.* 15. (d) *Ioan.* 3. (e) *Ierem.* 31. (f) *Luc.* 12. (g) *Matth.* 11. (h) 2.*Corinth.*10. (i) *Pſalm.* 49.

etiam pulchritudo omnis in omnia, quae pulchra ſunt, derivatur: quum nemo dare poſsit, quod non habet. Quiſquis autem pulchri huius naturam & conditionem plenius cognoſcere cupit, Platonem legat in convivio; in quo Socrates feminam quamdam, de ſummi huius pulchri natura mirabiliter diſſerentem, inducit.

Sequitur deinde cognatio, quam cum Deo habemus, cuius & genus ſumus: quemadmodum Paullus poëtae gentilis teſtimonio docet. Haec autem magnum etiam amoris incitamentum eſt. Quum enim ſanguinis & generis communio inter cognatos ſit; conſequens eſt, ut qui ſe ipſum diligit, eiuſdem generis & ſanguinis conſortes diligat. Inter cognationes autem, parentum & filiorum magna cognatio eſt. At de Domino Deo noſtro propheta dicit: (a) nonne ipſe eſt pater tuus, qui poſſedit, & fecit, & creavit te? Nec enim corporis ſolum formator, ſed animae etiam creator eſt: ideoque ipſe eſt, (b) a quo omnis paternitas in caelo, & in terra nominatur: cuius comparatione, ſicut nemo bonus, ita nemo pater ſuper terram appellandus eſt. Vnde merito propheta dicit: (c) pater meus, & mater mea dereliquerunt me, Dominus autem aſſumſit me. Et Iſaïas: (d) & nunc, Domine, pater noſter es tu: & Abraham neſcivit nos, & Iſraël ignoravit nos. Quanto ergo magis talis pater diligendus eſt? Sed eſt aliud cognationis nomen multo arctius atque coniunctius, quodque maiorem amoris flammam excitat: nempe viri & uxoris, propter quam (e) relinquet homo patrem & matrem. Hoc autem pleniſsimum amoris nomen ſibi Chriſtus Dominus in Canticorum libro vindicavit, ut flagrantiſsimum ſuum erga nos amorem, noſtrumque, hoc eſt, ſanctarum animarum erga illum, inſinuaret. Idemque fidelem animam, fide & caritate inflammatam, ſibi deſponſat. Vtrumque autem nomen, & patris & ſponſi, per prophetam complexus eſt, quum ait: (f) ergo amodo voca me, pater meus, & dux virginitatis meae. Quo ergo amore talis ſponſus a nobis diligendus eſt?

Su-

(a) *Deuter.* 32. (b) *Epheſ.* 3. (c) *Pſalm.* 26. (d) *Iſai.* 63. (e) *Geneſ.* 2. (f) *Ierem.* 3.

Supereſt beneficentia, quae omnia Domini beneficia, ſive corporis, ſive animae, ſive naturae, ſive gratiae, ſive communia, ſive privata, complectitur; atque inter haec omnia ſummum & maximum redemtionis noſtrae beneficium. Quae autem oratio horum beneficiorum multitudinem & magnitudinem vel explicare, vel etiam numerare valeat? Facilius enim ſtellarum multitudo, quam divina beneficia, numerari poterit. Quot ergo ſunt Domini beneficia, tot cordi noſtro igniculi admoventur, qui amoris ignem erga illum incendant. Denique, ut uno verbo omnia complectar, omnes amandi rationes, quae in rebus conditis inveniuntur, cum infinita acceſsione in hoc ſummo bono auctae reperiuntur. Quo fit, ut ſolus infinitus amor, qui in divino pectore aeſtuat, huic infinitae bonitati plene ſatisfaciat; ceteri vero amores, vel ipſarum quoque beatarum mentium, infinitis partibus minores ſunt, quam quos infinita illa bonitas & pulchritudo meretur. Ex his ergo fontibus rationes & incitamenta caritatis oriuntur, quibus algentia hominum pectora ad Dei amorem incendimus.

Hoc igitur exemplo propoſito, Eccleſiaſtes, partim ſtudio & meditatione, partim ſacrarum litterarum, ſanctorumque patrum lectione, rationes invenire poterit, quibus ceteros affectus in animis auditorum excitare poſsit. Inter quos ad letalis peccati odium & deteſtationem, & ad divinae iuſtitiae timorem potiſsimum ſtudeat inducere. Hunc autem ſalutarem metum praecipue acuunt peccatorum multitudo, incerta vitae conditio, mortis inevitabilis neceſsitas, divinorum iudiciorum abyſſus, rationis reddendae cogitatio, extremi iudicii formidanda ſeveritas, ſuppliciorumque gehennae acerbitas ſimul & aeternitas, ceteraque his ſimilia. Eſt autem hic timoris affectus utiliſsimus ad obdurata hominum pectora concutienda. Quum enim homines nimium ſui amantes ſint, etiamſi Dei amore careant; hoc tamen nimio ſui amore capti, quidquid ſibi valde noxium eſſe intelligunt, vehementer perhorreſcunt. Vnde fit, ut a ſervili timore incipientes, &

pec-

peccata solo poenarum metu detestantes, paullatim ad filiorum amorem provehantur. Hac ratione beatissimus confessor Vincentius infinitam paene hominum multitudinem ad veram poenitentiam traxit: quod in concionibus suis ut vehementissimus, ita frequentissimus esset in hoc divini iudicii, aeternorumque suppliciorum metu concitando. Quocirca Ecclesiastes, animarum salutem sitiens, frequenter hos affectus urgere, ac praecipue gehennae acerbitatem & aeternitatem, quanta poterit vi dicendi, exaggerare, & velut oculis spectandam proponere debet. Numquam enim tantum has poenas dicendo amplificare poterit, quin multis ac paene infinitis partibus eius oratio sit inferior, quam quod rei magnitudo postulat. Qua in re omnis ars, omnisque dicendi facultas deficit.

Quum enim inter oratorum virtutes *dinosis* praecipue numeretur, quae rei indignitatem & atrocitatem non solum dicendo aequat, sed etiam superat; qua virtute Demosthenes plurimum valuisse dicitur: in hac tamen poenarum acerbitate amplificanda virtus haec prorsus deficit. Tantum enim abest, ut maiorem, quam re vera est, dicendo faciat, ut nec, quanta sit, efficere ullo modo possit. Quamvis autem longe minus sit, quod hac de re dicitur; hoc ipsum tamen, quod dicitur, vehementer vel ferrea hominum praecordia movere potest. Ad hoc autem multa Ecclesiastes in scriniolis reposita & meditata habere debet, quibus hunc affectum excitare possit, ac deinde ingentem admirationem commovere; quod tam multi sint, qui haec omnia certissima fide sibi persuadentes, non aliter vivant, quam si eadem aniles fabulas existimarent. Vbi igitur his rationibus argumenta invenerimus, quibus affectus isti commoveantur, rationes amplificandi adhibendae sunt, quibus ea, quae inventa fuerint, amplificemus: & haec ipsa exemplis, similibus, dissimilibus, & scripturarum atque sanctorum patrum testimoniis confirmabimus.

DE

DE COMMISERATIONIS AFFECTV.

COnqueſtio in cauſis iudicialibus defenſori neceſſaria eſt, qua vel iudicum, vel auditorum animos ad miſericordiam flectere conatur. Huius autem affectus tractatio raro in concionibus incidit: incidit tamen aliquando, ſive quum dominicae paſsionis acerbitatem, vel ſacratiſsimae Virginis dolorem amplificamus, quando aut triduo filium amiſit, aut cum eo in AEgyptum fugit, aut, quod fuit longe miſerabilius, quum eumdem in cruce morientem vidit, & tumulo condidit. Poterit etiam in agonibus martyrum explicandis hic affectus intercedere. Quamvis autem hoc raro eveniat, quia tamen quae de hoc animorum motu rhetores docent, digna ſunt quae legantur; ea hoc in loco attexere volui: ex quibus prudens concionator, quae inſtituto ſuo commodiora videbuntur, ſeligere poterit. De hoc igitur affectu Cicero in primo de inventione libro (a) ſic ait.

Conqueſtio eſt oratio auditorum miſericordiam captans. In hac primum animum auditoris mitem, & miſericordem conficere oportet, quo facilius conqueſtione commoveri poſsit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos fortunae vis in omnes, & hominum infirmitas oſtenditur: qua ratione habita graviter & ſententioſe, maxime demittitur animus hominum, & ad miſericordiam comparatur, quum in alieno malo ſuam infirmitatem conſiderabit. Deinde primus locus eſt miſericordiae, per quem, quibus in bonis fuerint, & nunc, quibus in malis ſint, oſtenditur. Secundus, qui in tempora tribuitur, per quem, quibus in malis fuerint, & ſint, & futuri ſint, demonſtratur. Tertius, per quem unumquodque deploratur incommodum, ut in morte filii, pueritiae delectatio, amor, ſpes, ſolatium, educatio, & ſi qua ſimili in genere quolibet de incommodo per conqueſtionem dici poterunt.

Quartus, per quem res turpes, & humiles, & illiberales proferentur, & indigna e aetate, genere, fortuna, priſti-

(a) *Cap. 55. & 56.*

ſtino honore , beneficiis; quas paſsi , perpeſſurive ſint. Quintus eſt, per quem omnia ante oculos ſigillatim incommoda ponentur, ut videatur is, qui audit, videre, & re quoque ipſa, quaſi adſit, non verbis ſolum ad miſericordiam ducatur. Sextus, per quem praeter ſpem in miſeriis demonſtratur eſſe; & quum aliquid exſpectaret, non modo id non adeptum eſſe, ſed in ſummas miſerias incidiſſe. Septimus, per quem ad ipſos, qui audiunt, ſimilem caſum convertimus, & petimus, ut de ſuis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis carus debeat eſſe, nos quum videant, recordentur. Octavus, per quem aliquid dicitur eſſe factum, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit, hoc modo: non affui, non vidi, non poſtremam eius vocem audivi, non extremum eius ſpiritum excepi. Item: inimicorum in manibus mortuus eſt, hoſtili in terra turpiter iacuit inſepultus, a feris diu vexatus, communi quoque honore in morte caruit. Nonus, per quem oratio ad mutas & expertes animi res refertur: ut ſi ad equum, domum, veſtem, ſermonem alicuius accommodes, quibus animus eorum, qui audiunt, & aliquem dilexerunt, vehementer commovetur.

Decimus, per quem inopia, infirmitas, ſolitudo demonſtratur. Vndecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut ſui corporis ſepeliendi, aut alicuius eiuſmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem disiunctio deploratur ab aliquo, quum diducaris ab eo, quicum libentiſsime vixeris, ut a parente, filio, fratre, familiari. Tertiuſdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quod ab iis, a quibus minime conveniat, male tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos adiutores fore putaverimus, aut a quibus indignum eſt, ut ſervis, libertis, clientibus, ſupplicibus. Quartuſdecimus, qui per obſecrationem ſumitur: in quo orantur modo illi, qui audiunt, humili & ſupplici oratione, ut miſereantur. Quintuſdecimus, per quem non noſtras, ſed eorum, qui cari nobis debent eſſe, fortunas conqueri nos demonſtramus. Sextuſdecimus eſt, per quem animum noſtrum

ſtrum in alios miſericordem eſſe oſtendimus : & tamen amplum , & excelſum , & patientem incommodorum eſſe , & futurum , ſi quid acciderit , demonſtramus. Nam ſaepe virtus & magnificentia , in quo gravitas & auctoritas eſt, plus proficit ad miſericordiam commovendam , quam humilitas & obſecratio. Commotis autem animis , diutius in conqueſtione morari non oportebit. Quemadmodum enim dixit rhetor Apollonius, lacrima nihil citius areſcit. Hactenus Cicero.

CAP. XII.

DE FIGVRIS ELOQVVTIONIS , QVAE AFFECTIBVS concitandis deſerviunt.

QVae hactenus de affectibus concitandis diximus, ad inveniendi magis, quam ad eloquendi, rationem pertinent. Nunc quaſdam eloquutionis figuras , quae ad hoc ipſum praecipue conducunt , his adiungere viſum eſt. Poſt rem igitur inſignem amplificatam aut probatam, auditoris animus , qui iam rei magnitudine incipit commoveri , figuris ad hoc idoneis excitandus eſt. Inter quas prima & vulgatiſsima eſt exclamatio ; qualis illa Apoſtoli, ex affectu caritatis erumpens : (a) o inſenſati Galatae ! quis vos faſcinavit non obedire veritati ? &c. Nec ſemper exclamatio ab hac interiectione , o , incipienda eſt , ſed ubicumque impotens affectus erumpit , exclamatio eſt ; qualis illa : (b) generatio prava , atque perverſa ! haeccine reddis Domino , popule ſtulte & inſipiens ? Nonne ipſe eſt pater tuus , &c. Potuiſſet enim dicere : o generatio prava ! &c. quemadmodum in evangelio Dominus : (c) o generatio incredula atque perverſa ! quamdiu apud vos ero ? quouſque vos patiar ? Illa quoque eiuſdem Domini vox , doloris index , (d) vae mundo a ſcandalis , exclamatio eſt.

Sed vehementiſsima illa eſt , quae pluribus conſtat exclamationibus ; qualis illa Gregorii Theologi in oratione fu-

(a) *Galat.* 3. (b) *Deut.* 32. (c) *Matth.* 17. (d) *Matth.* 18.

funebri, in qua Gorgoniae sororis, feminae sanctissimae, virtutes, ac praecipue sacras in orationis studio vigilias commendat. Re enim exposita, sic exclamat: (a) o noctes insomnes, & psalmorum cantus, & stationem in diem desinentem! O David, solis piis animis haud prolixe canens! O tenera membra in terram provoluta, seque aspere praeter naturam exercentia! O lacrimarum fontes prae tribulatione profusarum, ut in exsultatione messem faciant! O nocturnum clamorem, nubes penetrantem, ad Deumque pervadentem! O spiritus fervorem, prae orationis desiderio nec canes nocturnos, nec imbres, nec tonitrua, nec grandinem, nec tenebras extimescentem! O femineam naturam, quae, propter commune salutis certamen, naturam virilem superasti, atque ostendisti, maris & feminae nomine, non animos, sed corpora sola distingui! Hactenus Gregorius.

Est autem exclamatio multo acrior, quum *apostrophe* coniuncta est; in qua animus, rei magnitudine commotus, ad res etiam mutas & inanimes sermonem convertit, qualis illa est: (b) obstupescite caeli super hoc, & portae eius desolamini vehementer, &c. Et illa quoque ante rem expositam, quod rarius contingit, contingit tamen: (c) audi, caelum, & auribus percipe, terra, quia Dominus loquutus est. Et similis huic: audite caeli, quae loquor, audiat terra verba oris mei. Sed illa tamen, si non acrior, certe splendidior atque suavior ex desiderii magnitudine expressa vox: (d) rorate caeli desuper, & nubes pluant iustum: aperiatur terra, & germinet Salvatorem. Hanc quidem vocem ingens desiderii ardor expressit. Ille vero vehemens grati animi & laetitiae affectus: (e) laudate caeli, quoniam Dominus fecit: iubilate extrema terrae: resonate montes laudationem, saltus, & omne lignum eius: quoniam redemit Dominus Iacob, & Israël gloriabitur. D. vero Hieronymus, in epitaphio Nepotiani, mortem ipsam alloquitur his verbis: o mors, quae fratres dividis, & amore

re

(a) *Gregor. Naxian. oratione funebri sororis Gorg.* (b) *Ierem. 2.* (c) *Isai. 1.* (d) *Isai. 45.* (e) *Isai. 44.*

re ſociatos, crudelis ac dura, diſſocias! &c.

Contraria huic figura eſt, qua non res mutas & inanimes alloquimur, ſed ipſis etiam ſermonem, & humanos affectus tribuimus: quod in litteris ſanctis ut vehementiſsimum, ita frequentiſsimum eſt. Quale eſt illud: (a) flumina plaudent manu, ſimul montes exſultabunt a conſpectu Domini: quia venit, &c. Et, (b) laetentur caeli, & exſultet terra: gaudebunt campi, & omnia, quae in eis ſunt. Tunc exſultabunt omnia ligna ſilvarum a facie Domini, quia venit, &c. Et, (c) miſericordia & veritas obiaverunt ſibi, iuſtitia & pax oſculatae ſunt.

Finitima his hyperbole, quae latine dicitur ſuperlatio; cuius eſt etiam non infrequens in litteris ſanctis uſus: quae rem attollit quidem ſupra fidem, ſed non ſupra modum. Talis eſt illa vox in pſalmo 17. & intonuit de caelo Dominus, & Altiſsimus dedit vocem ſuam, grando, & carbones ignis. Et miſit ſagittas ſuas, & diſsipavit eos; fulgura multiplicavit, & conturbavit eos. Et apparuerunt fontes aquarum, & revelata ſunt fundamenta orbis terrarum. His enim vocibus horrendis impetum & iram divini numinis adverſus impios voluit demonſtrare. Ad eumdem modum Deus apud Iſaïam, (d) caelum, inquit, turbabo, & conquaſſabitur terra, propter indignationem Domini exercituum. Quem locum D. Hieronymus explanans, ait, hanc eſſe ſuperlationem, qua vehementiſsimam iram Dei vates ſanctus exaggerat. Simile huic eſſe videtur illud eiuſdem prophetae: (e) tacui ſemper, ſilui, patiens fui, ſicut parturiens loquar, diſsipabo ſimul & abſorbebo: deſertos faciam montes & colles, & omne gramen eorum exſiccabo. His enim verbis divini furoris magnitudo inſinuatur.

Interrogationum quoque repetitio vim habet & acrimoniam, & non ſolum ad affectus permovendos, ſed etiam ad orationis varietatem plurimum valet. Eſt autem vehementior atque elegantior, quum plures interrogationes, articulis aut membris diſtinctae, in eadem orationis ſerie flu-

(a) *Pſalm.* 97. (b) *Pſalm.* 95. (c) *Pſalm.* 84. (d) *Iſai.* 13. (e) *Iſai.* 42.

fluxerunt; quale est illud Apostoli: (a) non sum liber? non sum apostolus? nonne Christum vidi? nonne opus meum vos estis in Domino? Et paullo post: quis militat suis stipendiis umquam? quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat? Numquid secundum hominem haec dico? An & lex haec non dicit? &c. Sic etiam, exposita letalis peccati gravitate, eos, qui huiusmodi peccata deserere nullo modo volunt, his interrogationibus urgere ac perterrefacere licebit. Quousque tandem, o miseri homines, divina patientia abutemini? quamdiu in isto infelicissimo statu permanebitis? quem tot sceleribus finem statuetis?

Nihil ergo vos periculi vestri magnitudo, nihil divini iudicii timor, nihil mortis incerta conditio, nihil rationis reddendae cogitatio, nihil aeterni supplicii metus, nihil susceptae cum Deo inimicitiae periculum, nihil tot divina beneficia, quae nos ad benefactoris amorem provocant, nihil divinae maiestatis imperium, quod spernitis, & pro nihilo ducitis, nihil Christi crux, clavi, lancea, sputa, vincula, flagella, vestri causa suscepta, apud vos efficient? Quale pectus illud est, quod tot machinis non movetur, tot arietibus non quatitur, tot fulminibus non deiicitur? Quo modo talibus aut cibus, aut somnus gratus esse potest, quum in eo statu degant, in quo, si repentina mors supervenerit, quod fieri non raro solet, protinus ad aeterna supplicia rapiantur? Quis in eis sensus remanet, qui somnum carpere tot noctes in peccato audent? qui rerum omnium conditorem, sine cuius virtute ne spirare quidem possumus, sibi infensum & inimicum habent? Quis hic daemonis vires atque potentiam non agnoscat, adeo potenter hominem excaecantis, & veluti adamantinis compedibus vincientis?

Obsecratio quoque, qua aliquid obnixe ab auditoribus postulamus, post rem probatam aut amplificatam, appositissime cadit. Sic Paullus, (b) obsecro, inquit, vos per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, &c. Et iterum: (c) ipse ego Paullus obsecro vos per man-

(a) 1. *Corinth.* 9. (b) *Rom.* 12. (c) 2. *Corinth.* 10.

mansuetudinem & modestiam Christi, &c. Et alibi: (a) obsecro vos ego vinctus in Domino, &c. Sic D. Chrysostomus, postea quam vehementer in eos invectus esset, qui sorores adoptivas domi fovebant, hac obsecratione orationem clausit: oro igitur & supplico, & ante genua vestra me provolvo, & omnibus preces offero, persuadeamini, & ab hac ebrietate redeamus: simus nostri ipsorum compotes, & agnoscamus honorem, quem dedit nobis Deus, & Paullum clamantem audiamus: ne sitis servi hominum, & mulieribus servire ad communem omnium perniciem desinamus. Hactenus ille.

Hac igitur figura frequentissime concionatores uti possunt: quae, si a caritatis visceribus proficiscatur, magnam vim ad animos permovendos habet. Est in Hispania concionator quidam, non minus sanctitate, quam doctrina & officii dignitate celebris: cuius auditores, inter cetera laudum eius insignia, hoc maxime commendant, quod frequenter hac obsecratione uti soleat: obsecro vos, fratres, amore Dei, ne ultra peccare velimus. Quam quidem sententiam ea vocis & vultus figura pronuntiat, quae facile affectum eius caritatis plenissimum ostendunt, quo vehementer auditorum animos commovere solet.

Finitima est huic adiuratio, quae maiorem adhuc vim habet. Cuius speciem illa Paulli verba prae se ferre videntur: (b) testificor coram Deo, & Christo Iesu, qui iudicaturus est vivos & mortuos, per adventum ipsius, & regnum eius, praedica verbum, &c. Religiosus admodum pater Franciscus Titelmanus, ubi in commentariis de caelo & mundo, aliquorum siderum magnitudinem, ex sententia Ptolemaei Alfagrani, ceterorumque doctissimorum astronomorum, declarasset; adiecissetque, aliquot sidera esse, quae terrae magnitudinem tricesies quinquies, alia septuagies, alia nonagies, alia vero, quae primae magnitudinis esse dicuntur, centies & septies superarent, rei magnitudine stupefactus, sic exclamat: adiuro te, lector, quisquis es, ut christiano pectore etiam atque etiam perpendas ex his, quae

(a) *Ephes.* 4. (b) *2. Timoth.* 4.

quae dicta sunt, quam sit miseranda sors eorum hominum, qui propter augustissima huius terrae gurgustiola immensam illam caelestis regni amplitudinem amittunt.

Iterumque considera, quam miseri sint, & quam male sibi consulant, qui pro huiusmodi rebus digladiantur, mutuoque se ipsos decipiunt, omniaque divina & humana iura violant. Quamvis enim aliquis totius terrae imperium obtineret, quod tamen nulli hactenus inter mortales contigit; quid aliud, quam punctum, rapuit? quid aliud quam punctum manibus tenet, in atomo tenet imperium? Illi ergo, qui pro terrae minima particula, utpote pro agello, pro angusto praediolo, pro domuncula sive casula contendunt; quid aliud moliuntur, quid quaerunt, quam huius puncti, hoc est, totius terrae, minimam particulam possidere? O vanas hominum curas! o pectora caeca! Disce, o miser, pro quam minima recula, quantum amittas thesaurum; & pro angusto formicarum nidulo, quam amplum abiicias palatium, dum terrenam sortem caelesti praeeligis.

Optatio quoque affectum animi desiderantis explicat; qualis illa: (a) gens absque consilio, & sine prudentia est. Vtinam saperent, & intelligerent, ac novissima providerent! Item illa: (b) quis dabit mihi pennas sicut columbae, & volabo, & requiescam? Et illa: (c) usquequo peccatores, Domine, usquequo peccatores gloriabuntur? Sic etiam Dominus de filiis Israël obedientiam pollicentibus ad Mosem ait: (d) recte omnia sunt loquuti. Quis det eos talem habere mentem, ut timeant me, & custodiant universa mandata mea, ut bene sit illis, & filiis eorum usque in sempiternum? Sanctus quoque Iob, (e) quis, inquit, mihi tribuat, ut in inferno protegas me? &c. Et, (f) quis mihi tribuat, ut scribantur sermones mei? Quis mihi det, ut exarentur in libro, &c. Ieremias item, populi peccatis offensus, clamat: (g) quis dabit me in solitudine diversorium viatorum, ut fugiam populum meum; quia omnes adulteri sunt, & coetus praevaricatorum?

Con-

(a) *Deuter.* 32. (b) *Psalm.* 54. (c) *Psalm.* 93. (d) *Num.* 36. (e) *Iob* 14. (f) *Iob* 19. (g) *Ierem.* 9.

Contraria huic eſt imprecatio; qualis illa Didonis apud Virgilium: (a)

Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiſcat,
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras
Pallentes umbras Erebi, noctemque profundam;
Ante pudor, quam te violem, aut tua iura reſolvam.

Eſt haec figura non infrequens in litteris ſanctis. Sic ſanctus Iob: (b) pereat dies, in qua natus ſum, & nox, in qua dictum eſt: conceptus eſt homo. Et Oſeae 14. pereat Samaria, quia ad iracundiam provocavit Deum ſuum, &c. Et in pſalmo: (c) fiant menſae eorum coram ipſis in laqueum, &c. Verum his imprecationibus, prophetarum & pſalmorum libri pleni ſunt: quae tamen non tam imprecationes malorum, quam futurarum cladium vaticinia, exiſtimandae ſunt. Hac figura uti poſſumus, quum, gehennae acerbitatem, aut extremi iudicii ſeveritatem exaggerantes, damnatorum voces exprimimus; quibus illi parentibus, nutricibus, praeceptoribus, ac poſtremo natali diei, atque ſibi ipſis rabido ore dira imprecantur.

Admiratio quoque inter figuras, quae affectibus ſerviunt, iure numeranda eſt: cuius eſt in litteris ſanctis frequens uſus; qualia ſunt illa: (d) quo modo ſedet ſola civitas plena populo! Et, (e) quo modo obſcuratum eſt aurum, mutatus eſt color optimus! Et, (f) quo modo obtexit caligine in furore ſuo Dominus filiam Sion! Iſaïas quoque, (g) quo modo cecidiſti de caelo, Lucifer, qui mane oriebaris! &c. Et Pſalmographus: (h) quid eſt tibi mare, quod fugiſti, & tu Iordanis, quia converſus es retrorſum? Montes exſultaſtis ſicut arietes, &c. Hoc autem in loco duplicatur figura, quum admirationi iungitur apoſtrophe. Apparet autem, hanc eſſe figuram, quia quod ſimpliciter dici poterat, ſedet ſola civitas plena populo, &c. acrius eadem ſententia hoc modo profertur, & honeſtatur.

Sunt & aliae figurae, quae multum etiam ad acrimoniam, & res amplificandas valent: quales ſunt, repetitio, con-

(a) *AEneid.lib.IIII. a v.24.* (b) *Iob 3.* (c) *Pſal.68.* (d) *Thren.1.* (e) *Thren.4.* (f) *Thren.2.* (g) *Iſai.14.* (h) *Pſalm.113.*

conversio, complexio, interpretatio, *synathrismos* sive congeries, contraria, contentio, & quaedam aliae, quas inter ceteras eloquutionis figuras reddemus. Eas enim solum hic enumerare voluimus, quae manifestos continent affectus. Quas si quis inter figuras referre noluerit, non admodum repugnabo, dum modo earum vis atque natura intelligatur.

Haec sunt, quae de amplificandi ratione in communi mihi dicenda visa sunt. Quum autem initio secundi libri, omnem orationem in triplici genere versari, traditum a nobis sit, nempe argumentatione, amplificatione, & expositione; ac de duobus prioribus iam dictum sit: reliquum erat, ut de tertia parte, hoc est, expositione, modo diceremus: de qua tamen in sequenti libro, quum de narratione, & genere didascalico dicendum erit, pauca trademus. Vtroque enim modo aliquid exponimus, vel quum rem gestam narramus, vel quum abstrusum aliquid dicendo explicamus.

LIBER QVARTVS ECCLESIASTICAE RHETORICAE, SIVE DE RATIONE CONCIONANDI:

QVI SINGVLARIA CONCIONVM genera, & dispositionis ordinem atque rationem explicat.

CAP. I.

DE SEX ORATIONIS PARTIBVS.

HActenus communia inventionis praecepta, quae ad omnia concionum genera in universum pertinent, exposuimus. Nunc doctrinae ordo exigere videtur, ut ad singulares concionum species tractandas descendamus: & quid unaquaeque earum desideret, quidque Ecclesiastes supra oratorem addat, explicemus. Diximus autem, ex Aristotelis & Ciceronis sententia, rhetoricae artis materiam in triplici causarum genere versari, iudiciali, deliberativo, ac demonstrativo. Et in iudiciali quidem genere accusamus, vel defendimus: in deliberativo suademus, dissuademus, hortamur, dehortamur, petimus, consiliamur, commendamus, &c. in demonstrativo, personas, res, facta laudamus, aut vituperamus. Additum est his didascalicum, seu dialecticum genus ab iis, qui latius hoc causae genus patere volunt, ut non tantum finitam complectatur quaestionem, sed ad infinitam etiam extendatur, & ad quamcumque rem positam, de qua disseri via & ratio-

tione possit. Hoc genere continentur theses, seu loci communes, & simplices, & copulati: quorum tractationem orator a dialectica methodo accipit. Eam rationem Cicero in libris de officiis sequutus est: nihilque aliud D. Thomas, ceterique Theologiae doctores agunt, quum de Deo, de angelis, de anima, de fide, spe, caritate, ceterisque virtutibus disputant; quarum naturam, genus, species, partes, causas, effectus, &c. tractant. Huius autem generis finis cognitio est. Ecclesiastes tamen omnia ad vitae institutionem inclinabit.

Ex his autem quattuor generibus, iudiciale ab instituto nostro excludendum esse, superius diximus; reliqua vero tria, quoniam proposito nostro magis conveniunt, sigillatim a nobis tractanda sunt.

Quia vero non parum refert ad omnia concionum genera, praecipueque ad suasoria, quae maxime ad institutum nostrum pertinent, orationis cuiusque praecipuas partes, & veluti membra nosse: necesse erit, ut has ante omnia breviter exponamus. Sunt igitur plenissimae atque perfectae orationis sex partes: exordium, narratio, propositio, cui partitio sive divisio iungitur, confirmatio, confutatio, & conclusio sive peroratio. Exordium est principium orationis, per quod animus auditoris praeparatur ad audiendum. Narratio est rerum gestarum, aut perinde ut gestarum, expositio. Propositio summam causae complectitur: cui additur partitio, quae membra orationis aperit. Confirmatio est nostrorum argumentorum expositio cum asseveratione. Confutatio est contrariorum locorum dissolutio. Conclusio est artificiosus terminus orationis. Has partes natura monstravit, & hunc ordinem servari iubet, ut antequum de re proposita dicamus, initio concilientur animi eorum, qui audiunt; deinde res demonstretur; postea controversia constituatur; tum id, quod intendimus, confirmetur; post, quae contradici possunt, refellantur; extrema autem oratione, ea, quae pro nobis faciunt, amplificentur, & augeantur; quae pro adversariis, infirmentur. Est itaque oratio, quae his partibus constat, velut perfectum quoddam in suo genere corpus,

pus, membris omnibus absolutum. Prima igitur pars ad conciliandos animos, ultima ad commovendos valet. Confirmatio & confutatio ad docendum ac probandum pertinent, ad quam reliquae viam muniunt. Ex his partibus plena & perfecta componitur oratio. Quid autem unaquaeque earum exigat, exponere incipiamus.

§. I.

DE EXORDIO.

EXordium est, quo animus auditoris ad audiendum praeparatur. Id ita sumitur, ut benevolos, ut attentos, ut dociles auditores habeamus. Hic multa rhetores de captanda benevolentia docent. Benevolos quippe auditores quattuor modis faciunt: a dicentis, ab adversariorum, ab auditorum persona, & a rebus ipsis. Et ab adversariorum quidem persona, si eos in odium, invidiam, contemtum adduxerint: quae omnia longissime ab officio nostro distant. Satis ergo nobis erit, si attentos & dociles efficiamus; quibus etiam rationibus, eorum nobis favorem & gratiam conciliabimus. Attentos enim habebimus, si docebimus, nos de rebus magnis, novis, inusitatis verba facturos, aut de iis rebus, quae ad rempub. pertinent, aut ad eos ipsos, qui audient, aut ad Dei cultum & religionem: & si rogabimus, ut attente audiant: & si numero exponemus res, de quibus dicturi sumus. Dociles auditores habere poterimus, si summam causae breviter exponemus, & si attentos eos faciemus. Nam docilis est, qui attente vult audire.

§. II.

DE NARRATIONE.

POst exordium rhetores, qui hanc artem ad iudiciales praecipue causas tractandas, ut antea diximus, excogitarunt, narrationem secundo loco posuerunt: quae ad hu-

huiusmodi causas agendas fere necessaria est. Hoc autem narrationis genus parum instituto nostro convenit. Sunt tamen quattuor alia narrationum genera, quae non raro in conciones incurrunt. Primum est, quum res gestas, quae vel in sacris litteris, vel in vita sanctorum continentur, ad aliquid confirmandum commemoramus. Secundum est, quod amplificandi causa tractatur. Tertium est, quod allegoriae, vel tropologiae servit. Quartum in evangelica lectione explicanda versatur: de quibus breviter modo dicendum est.

Primum ergo genus esse dicimus, quod res gestas, & exempla sanctorum commemorat. Sic enim narramus historiam Ioseph a fratribus proditi: sic Davidis, Tobiae, Iudith, Esther, Ionae prophetae, ceterasque similes, alicuius utilitatis gratia, in diversis concionum partibus commemoramus. Nemo autem putet, facile cuique esse, huiusmodi exempla artificiose & eleganter dicere. Hac enim in re cum primis eloquentia dominatur, ut iucundam narrationem efficiat: in ea namque tum animorum motus, tum verba variis personis convenientia, per quae morata oratio fit, tum etiam breves rerum descriptiones adhibendae erunt, quae rem oculis subiiciant. Genus quoque orationis rebus ipsis convenire debet. Hoc autem fiet, si laetis iucunda, seriis gravis, insignibus ornata, tristibus acerba tribuatur expositio.

Quamvis autem huiusmodi narrationes iudicialium caussarum dissimiles sint, eas tamen virtutes habere debent, quas illis rhetores attribuunt. Volunt quippe, ut omnis narratio brevis, dilucida, verisimilis, & iucunda sit. Brevis, & iucunda libentius auditur: perspicua facilius intelligitur: verisimilis citius probatur. Solet fere narrationis initio praeparatio quaedam adhiberi, & fini tamquam peroratio, atque ad contentionem transitio: quod ipsum in reliquis etiam partibus observandum est, ut apte inter se omnes atque eleganter cohaereant. Has ergo res habere narrationem convenit: quae quoniam fieri oportere scimus, quemadmodum facere debeamus, cognoscendum est. Rem breviter narrare poterimus, si inde incipiemus narrare, unde neces-

cesse erit: & si non ab ultimo initio repetere volemus; & si summatim, non particulatim, narrabimus; & si non ad extremum, sed usque eo, quo opus erit, prosequemur; & si transitionibus nullis utemur; & si non deerrabimus ab eo, quod coeperimus exponere; & si exitus rerum ita exponemus, ut ante quoque quae facta sint, sciri possint, tametsi nos reticuerimus. Quod genus, si dicam me ex provincia rediisse, profectum quoque in provinciam intelligatur. Et omnino non modo id, quod obest, sed etiam id, quod neque obest, neque adiuvat, satius est praeterire. Et, ne bis aut saepius idem dicamus, cavendum est etiam, ne id, quod semel supra diximus, deinceps dicamus, hoc modo: Athenis Megaram vespere advenit Simo: ubi advenit Megaram, insidias fecit virgini: insidias postquam fecit, vim in loco attulit.

Rem dilucide narrabimus, si ut quidquid primum gestum erit, ita primum exponemus, & rerum ac temporum ordinem conservabimus, ut gestae res erunt, aut ut potuisse geri videbuntur. Hic erit considerandum, ne quid perturbate, ne quid contorte, ne quid ambigue, ne quid nove dicamus, ne quam aliam in rem transeamus, ne ab ultimo repetamus, ne longe prosequamur, ne quid, quod ad rem pertineat, praetereamus: & sic persequamur ea, quae de brevitate praecepta sunt. Nam quo brevior, eo dilucidior & cognitu facilior narratio fiet. Verisimilis narratio erit, si, ut mos, ut opinio, ut natura postulat, dicemus: si spatia temporum, personarum dignitates, consiliorum rationes, locorum opportunitates constabunt; ne refelli possit, aut temporis parum fuisse, aut causam nullam, aut locum idoneum non fuisse, aut homines ipsos facere aut pati non potuisse. Iucunda vero narratio erit, si nova, inexspectata, magna, gravia contineat.

Secundum narrationis genus esse diximus, quod amplificandi causa sumitur, quo videlicet egregia sanctorum facta, aut detestanda malorum exempla amplificare volumus. Hac ratione Origenes obedientiam Abrahae in filii sacrificio, Gregorius Nazianzenus vitam & mortem beati martyris Cypria-

pria-

priani, D. Basilius quadraginta militum martyrium, D. autem Chrysostomus trium puerorum, quos Nabuchodonosor in fornace coniici praecepit, constantiam & animi magnitudinem amplificat. Hoc autem narrationis genus maiorem adhuc eloquentiae vim, quam superius illud, desiderat. Huic enim potissimum amplae illae rerum & personarum descriptiones, & ea omnia, quae in superiori libro de amplificatione diximus, serviunt. Nihil autem nos iuvare magis ad huius artificii rationem poterit, quam haec sanctorum patrum scripta, quae modo retuli, perlegisse, &, quae artis sunt, diligenter in eos adnotasse. Verum hac de re paullo fusius, quum ad demonstrativum genus ventum fuerit, disseremus.

Tertium genus est, quod allegoriae, mysticisque sanctarum scripturarum sensibus deservit. Quia vero sancti olim patres, ac praecipue Origenes, in his mysticis sensibus explicandis diligentissime versati sunt; & hoc ipsum ad concionatoris officium maxime spectat: quae mihi hac de re dicenda videbuntur, paucis expediam. Principio igitur inter mysticos sensus, alii ad mores formandos, alii ad Christi mysterium explicandum pertinent: illud tropologiam, hoc allegoriam appellant. Et illi quidem sensus ad moralem philosophiam, hi vero ad Christi fidem: illi ad legem, & institutionem vitae, hi ad gratiam evangelii explicandam referuntur. Qua ex re dignitas allegoriae supra tropologiam intelligitur: quandoquidem tropologia divinae legis enarrationem continet, allegoria vero divinae gratiae beneficium demonstrat: illa quidem intellectum erudit, haec vero, proposita divinae gratiae, divinaeque bonitatis & misericordiae magnitudine, voluntatem accendit. Itaque quum concionator, ut ante diximus, docere, flectere, ac delectare debeat, tropologia solum docet: allegoria vero non solum docet, sed etiam flectit atque delectat. Delectat quidem, divinae largitatis, & gratiae, evangeliique faustissimo nuncio ante oculos posito: flectit autem, qui, hac tanta divinae bonitatis & caritatis magnitudine exposita, voluntates hominum ad mutuum in Deum amorem,

rem,

rem, & peccati odium, & salutis suae spem vehementer incendit.

Sed quum allegoriae nomen multa, quae ad Christi mysterium pertinent, comprehendat; illud genus allegoriae potissimum excellit, quod summum redemtionis nostrae beneficium, & dominicae passionis meritum, & divinae gratiae, quae per illam nobis datur, mirabilem vim & efficaciam praecipue declarat. Haec enim diligenter exposita & amplificata, miro modo mentes hominum in tantarum rerum admirationem rapiunt, & divinae bonitatis, benignitatis, caritatis & misericordiae amorem vehementer inflammant. Nemo autem allegoriarum tractatione hos affectus excitare poterit, nisi qui prius, partim quidem studio atque doctrina, partim vero secreto Spiritus sancti magisterio, hanc tantam divinae dignationis gratiam didicerit, eiusque non modo cognitionem, sed etiam sensum ab eo hauserit. Hoc autem ad mysticam Theologiam spectat, quae divinarum rerum dignitatem magis amando ac degustando, quam intelligendo, cognoscit; cuius verus ac legitimus magister Spiritus sanctus est. Qui ab hoc igitur summo praeceptore fuerit edoctus, is utique huiusmodi allegoriarum tractatione poterit animos hominum ad amorem in Deum, & peccati odium excitare: & quem ipse motum atque affectum animo conceperit, in alios dicendo transfundere.

Sunt autem quidam, praecipue hac nostra aetate, qui solo litterali, ut vocant, sensu contenti, mysticos sensus refugiunt. Sunt rursus alii, qui in omnibus paene sanctarum scripturarum locis hos sensus indagare student: quo in genere notatus olim a D. Hieronymo Origenes fuit: sic enim de illo ait: liberis campis allegoriae vagatur, & interpretatis nominibus singulorum, ingenium suum facit Ecclesiae sacramenta. Modus igitur in his adhibendus est, & media, hoc est, regia via incedendum, ut videlicet nusquam allegorias requiramus, nisi quum res ipsa mysticum sensum postulare videtur. Quum enim Dominus in evangelio (a) lutum

(a) *Ioan. 9.*

tum facit ex ſputo, & caeci oculos linit, & ad natatoriam Siloë mittit: quumque ſurdum, & mutum a turba ſecernit, (a) & exſpuens tangit linguam eius, & digitos mittit in aures eius, & gemit, & caelum ſuſpicit, aperte haec omnia myſticum aliquid nobis hic latere inſinuant.

Hac igitur in re haec ab eodem Origene tradita regula mihi tenenda eſſe videtur: ut quoties vel in ſacra hiſtoria, vel in veteris legis praeceptis, ſacrificiis, & caerimoniis aliquid inveniatur, quod prima fronte vel otioſum, vel ſpecie tenus ſuperſtitioſum, vel parum rationi & aequitati conſonum inveniatur; ibi myſticum ſenſum requiramus: ut quod in littera, ſcriptoris aut legislatoris dignitati minus convenire videtur, in myſtico ſenſu maxime convenire reperiatur. Exempli gratia: parum divinae legis aequitati convenire videtur, ut mulier, (b) quae filium enixa fuerit, ſeptem diebus immunda ſit, & ab omni ſacrorum contactu arceatur: ſi vero filiam pepererit, hoc legalis immunditiae ſpatium duplicetur. Sic etiam quum vir mundus, (c) qui ex praecepto Domini vaccam, legalium immunditiarum expiatricem, comburit, & qui eius cineres colligit, in mundiſsimo loco reponit, lavare veſtimenta ſua, & uſque ad veſperam immundus eſſe per legem debeat: quum ex divinae legis obedientia, & rei mundiſsimae contactu nemo ſordes contrahat. Iam vero vacca praecipitur eligi rufa, & ſine macula, & quae numquam iugum portaverit, & quod extra caſtra, non in templo, ſit immolanda atque comburenda; & ita comburenda, ut ipſius etiam pellis atque fimus cum ea ſimul comburantur: quis igitur haec omnia myſteriis vacare credat? Quid vero mundati leproſi ſacrificium? quam multa continet, quae, ſi nihil ſpirituale atque reconditum deſignarent, indignum Deo legislatore viderentur.

Sic enim Levitici XIIII. de ipſo legimus: adducetur ad ſacerdotem, qui egreſſus de caſtris quum invenerit lepram eſſe mundatam, praecipiet ei, qui purificatur, ut offerat duos paſſeres vivos pro ſe, quos veſci licitum eſt, & lignum cedrinum, vermiculumque, & hyſſopum, & unum ex paſſe-

(a) *Marc.* 7. (b) *Levit.* 12. (c) *Num.* 19.

ſeribus immolari iubebit in vaſe fictili ſuper aquas viventes: alium autem vivum cum ligno cedrino, & cocco, & hyſſopo tinget in ſanguine paſſeris immolati, quo adſperget illum, qui mundandus eſt, ſepties, ut iure purgetur, & dimittet paſſerem vivum, ut in agrum avolet. Hactenus verba legis. In his ergo ac ſimilibus legibus explicandis Origenes ait: ſi credimus, has litteras eſſe divinas, neceſſe eſt, ut ſpirituale aliquid atque divinum, tanto dignum legislatore, in eis latere fateamur. Alioqui audeo dicere, Athenienſium, aut Lacedaemoniorum leges commodiores hominibus, magiſque ſalutares exſtitiſſe. Quum vero idem Dominus in paſchalis agni ſacrificio praecipiat, (a) ut is agnus ſit anniculus, ut ſine macula, ut in una domo comedatur, ut oſſa eius non conterantur, ut nihil ex eo in craſtinum reponatur, ſed igne, quod reſiduum fuerit, comburatur, ac poſtremo ut aſſus, non elixus, comederetur: quis adeo ſine mente erit, ut non, haec omnia myſticis ſenſibus refertiſsima eſſe, credat? Hic D. Gregorius ex eo, quod Dominus praecipit, (b) ne quid crudum ex hoc agno comederetur, aperte colligit, ſpiritualem in his ſenſum reconditum eſſe. Alioqui otioſum erat praecipere, ne quis crudas carnes comederet, quas praeter carnivoras beſtias nemo comedit.

His ita conſtitutis, proximum eſt, ut tractandi rationem in his myſticis ſenſibus oſtendamus. Primum igitur vel legem ipſam, vel hiſtoriam rei geſtae dilucide & breviter, ut paullo ante de narratione diximus, exponemus: hac tamen obſervatione, ut vel ex lege, vel hiſtoria rei geſtae ea ſolum dicamus, quae ad myſtici ſenſus explicationem pertinent; cetera vero, niſi quae ad hiſtoriae cognitionem neceſſaria fuerint, praetermittamus. Exempli gratia: ſi ex ſacrificio illius vaccae, (c) cuius paullo ante mentionem feci, redemtionis Chriſti gratiam, & ſacramentorum virtutem, a ſacra eius paſsione manantem, voluero declarare, altero eiuſdem legis myſterio praetermiſſo, de eo videlicet, qui vaccam combuſsit, & eius cineres in mun-

(a) *Exod.* 12. (b) *Ibidem.* (c) *Num.* 19.

do loco reposuit, qui etiam immundus esse usque ad vesperam dicitur, cetera solum, quae ad sacram Christi humanitatem pertinent, commemorabo: ne videlicet multis rebus, quarum mysteria explanare nolo, narrationem frustra onerem.

Rursum si docere voluero, genus humanum primi parentis vitio ad mortem damnatum; nequaquam Mosis lege, sed per incarnationis dominicae beneficium fuisse a morte suscitatum; per quod homines, immensam illam Dei bonitatem & caritatem agnoscentes, amore eius aestuare coeperunt: ea solum ex historia pueri ab Eliseo suscitati (a) narrabo, quae ad hoc mysterium explicandum pertinebunt. Nempe, quod illa sancti viri hospita ad ipsum accurrerit, propheta vero puerum suum cum baculo miserit, quem super defuncti corpus poneret; qui tamen vitam mortuo reddere non potuit, quousque pueri dominus venit, seque ad defuncti parvuli mensuram contraxit: quo factum est, ut caro pueri calefieret, oculosque aperuerit, atque ita demum vitam amissam receperit. Lege igitur aut historia hoc modo ante oculos posita, primo loco iis rationibus, quas paullo ante ex Origenis sententia attigimus, demonstrandum erit, mysticum aliquid in iis rebus latere. Nam, ut de Eliseo loquar, quorsum necis & vitae auctor Dominus hac tam nova ratione voluerit mortuo vitam reddi, quae nihil ad hoc pertinere videbatur?

Quum his igitur rationibus auditorum attentio fuerit excitata, eorumque animus eius mysterii cognoscendi avidus effectus, tum eius explanationem aggrediemur, singulas eius partes, singulis vel legis vel historiae partibus accommodantes: idque, quantum orationis perspicuitas tulerit, translatis verbis utentes, quae ad legem vel historiam propositam alludere intelligantur. Quod tamen ita faciendum erit, ut oratio metaphoris respersa, non obruta esse videatur, ne obscuritatem pariat, & allegoricus sermo in aenigmata exeat.

In his autem allegoriis nequaquam oportebit, quod qui-

(a) 4. *Reg.* 4.

quidam faciunt, diutius in nominum interpretatione versari: sed haec ipsa brevi oratione explicantes, in ea re, cuius gratia allegoria inducta est, immorari conveniet, & longiori interdum oratione, id quod intendimus, amplificare.

Vltimo vero loco illud adiiciam, ut quoniam multa sunt, quae de hac re praecipiuntur, quae nos brevi oratione complecti minime possumus, studiosus concionator, in his mysticis sensibus explicandis cum laude versari cupiens, diligenter Origenis libros, qui in Mosis Pentateuchum scripti sunt, evolvat; & ex eo, quonam modo haec praecipua Theologiae pars tractanda sit, plenissime discet. Exstat etiam de hoc argumenti genere Radulphi Flaviani opus in Leviticum, dignum profecto, quod a studiosis concionatoribus legatur. Exstat item allegoriarum, moraliumque sententiarum opus, abs triginta veteribus patribus collectum: in quo multa in hoc genere scitu digna pius concionator congesta deprehendet.

Reliquum erat quartum narrationis genus, quod in evangelica lectione explananda versatur: cuius vim & rationem paullo post suo loco explicabimus.

§. III.

DE PROPOSITIONE, ET PARTITIONE.

PRopositio est, qua breviter status & summa totius caussae comprehenditur. Haec autem omnis confirmationis caput est, quae omitti numquam potest. Si propositio simplex non est, subiicitur partitio, quae brevis est partium propositionis enumeratio. Ea duplex est: una, quae tantum in genere iudiciali adhibetur, per quam aperimus, quid cum adversariis conveniat, & quid in controversia relinquatur. Altera est, qua in omnibus caussarum generibus uti licebit: per quam explicamus, quot, & quibus de rebus simus dicturi, & quem sequuturi in di-

cendo ordinem oſtendimus, ut quid, quaque de re, quove loco dicendum ſit, appareat: quae res vel maxime docilem facit auditorem, dum, quo ordine unamquamque earum, quae propoſitae ſunt, partium tractaturus ſit, praecognoſcet: maximumque eadem memoriae lumen affert: utilis & neceſſaria non oratori ſolum, ſed cuivis etiam quacumque de re diſſerenti. Sed hic videndum eſt, ne ſit obſcura partitio, ne longa nimium ac multiplex, ne permixta genera partibus implicentur. Tribus enim virtutibus ea maxime commendatur, abſolutione, & paucitate: nec pluribus fere, quam tribus, aut interdum quattuor membris comprehenditur.

Evenire autem interdum poteſt, ut aliqua diviſionis pars docendi gratia iterum dividenda ſit: quod fecit Cicero pro lege Manilia, ſive de imperatore ad bellum Mithridaticum deligendo. Prima enim partitio fuit: primum mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo eſſe dicendum. Abſolutis autem duobus propoſitis diviſionis membris, quum ad tertium ventum eſt, hac diviſione eſt uſus: ego ſic exiſtimo, in ſummo imperatore quattuor has res ineſſe oportere, virtutem, ſcientiam rei militaris, auctoritatem, felicitatem. Haec de partitione in univerſum dicta ſunt: de qua etiam non nulla paullo inferius adnotabimus.

Sunt autem multa alia, quae dialectici de diviſionis ratione atque natura docent, quae ab illis petenda ſunt. Quod vero ad inſtitutum noſtrum attinet, videndum illud quoque eſt, ut membra diviſionis inter ſe cohaereant: hoc eſt, ut ſub eodem genere univoce contineantur. Qua in re multi nimis inſulſe peccant, qui ſola nominis voce contenti, diſsimilima inter ſe membra ſub eodem nomine coniungunt. Pudet huius rei exemplum ponere. Hoc certe modo peccant, qui, civitatem ſupra montem poſitam explicaturi, montem faciunt virum ſanctum, de quo ſermonem habituri ſunt; deinde Eccleſiam; tum iuſti viri animam, atque ita de triplici monte ſe concionem habituros dicunt. Quo in genere innumera paene vitia in mul-

tis

tis auctoribus, qui sermones scripserunt, passim deprehendere licet.

Quia tamen non leviter a multis in hac dividendi ratione peccatur; quae res totius concionis perturbationem parit, quae tota a divisionis ordine & ratione procedit: quid in hac parte Ecclesiastes considerare debeat, paucis expediam. Is igitur ante omnia, quid in tota concione efficere velit, hoc est, orationis suae scopum, ante oculos ponat. Deinde, quibus illum rationibus attingere velit, animadvertat, easque in prudenti consilio ad aliquem ordinem reducat: atque ita demum divisionis partes colligere poterit, quae totius causae summa comprehendant. Hoc autem apparet in ea Ciceronis divisione, quam paullo ante (a) citavimus. Cetera vero, quae de hac re praecipi possunt, prudentis concionatoris iudicio relinquuntur: quandoquidem totam hanc recte disponendi rationem, a qua divisio manat, Cicero prudentiae magis consilio, quam artis praeceptis, constare putat.

§. IV.

DE CONFIRMATIONE, ET CONFVTATIONE.

QVartam & quintam orationis partem esse diximus confirmationem & confutationem, quas non nulli sub contentionis & probationis nomine comprehendunt: cuius gratia superiores illae partes traditae sunt. Ea vero totius quaestionis disputationem continet. Constat autem confirmatione & confutatione: quarum illa ad probandum, haec ad refellendum valet; illa argumentando causae facit fidem, haec adversariorum argumenta, quae vel obiecta sunt, vel obiici possunt, dissolvit. Ad hanc autem probationis partem omnia, quae in secundo libro, sive de argumentorum inventione, sive de argumentationum formis, dicta sunt, pertinent. Quae omnia ex dialecticorum fontibus manant. Verum quum concionatori efficiendum sit, non solum ut doceat, quod proprium est dia-

(a) §. *praecedenti.*

lecticorum, verumetiam ut delectet & permoveat; illustrior est oratorum, ornatiorque confirmatio, quam ieiuna illa dialecticorum argumentatio: cui tamen rhetores omne orationis robur acceptum ferunt, si quid argumentis aut probare velint, aut reprehendere. Quibus autem orationis figuris rhetoricae argumentationes illustrandae atque exornandae sint, superiori libro, ubi de argumentandi ratione tractavimus, expositum est.

§. V.

DE CONFVTATIONE.

QVibus autem adversarii confirmatio aut diluatur, aut infirmetur, aut elevetur, Cicero in rhetoricis docet his fere verbis: omnis argumentatio reprehenditur, si aut ex his, quae sumta sunt, non conceditur aliquid unum, plurave; aut his concessis, conclusio ex his confici negatur; aut si genus ipsum argumentationis vitiosum ostenditur: veluti quum docemus, falsa esse pro veris assumta, aut si contra firmam argumentationem alia aeque firma aut firmior ponitur. Haec ab illo pluribus explicantur lib. I. de invent. & a Cornificio lib. II. rhetor. ad Heren. & a Quinctiliano lib. V. cap. 13. Vtimur aliis etiam modis, elevatione, quum adversarii argumenta ridemus; excusatione, ut si aetas, imprudentia, sexus afferatur; deprecatione, mutua criminatione, inversione signi contra nos allati.

§. VI.

DE CONCLVSIONE, SEV PERORATIONE.

PEroratio est (a) extrema pars orationis, seu artificiosus orationis exitus: qui constat fere vel enumeratione, vel affectibus. Enumeratio est, per quam res, disperse & diffuse dictae, unum sub adspectum subiiciuntur. Haec si sem-

(a) *Haec ex Cic. lib. I. de invent. cap. 52.*

ſemper eodem modo tractabitur, perſpicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur. Sin varie fiet, & hanc ſuſpicionem & ſatietatem vitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, ut plerique faciunt, propter facilitatem ſigillatim unamquamque rem attingere, & ita omnes tranſire breviter argumentationes: tum autem, id quod difficilius eſt, dicere, quas partes expoſueris in partitione, de quibus te pollicitus ſis dicturum, & reducere in memoriam, quibus rationibus unamquamque partem confirmaris: tum ab iis, qui audiunt, quaerere, quid ſit, quod ſibi velle debeant demonſtrari, hoc modo: docuimus hoc, illud planum fecimus: ita ſimul & in memoriam redibit auditor, & putavit, nihil eſſe praeterea, quod debeat deſiderare. Atque in his generibus, ut ante dictum eſt, tum tuas argumentationes tranſire ſeparatim, tum id, quod artificioſius eſt, cum tuis contrarias coniungere, & quum tuam argumentationem dixeris, tum contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, oſtendere.

Ita per brevem comparationem auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehenſione redintegrabitur. Atque haec aliis actionis quoque modis variare oportebit. Nam cum ex tua perſona enumerare poſsis, ut quid, & quo quidque loco dixeris, admoneas; tum vero perſonam aut rem aliquam inducere, & enumerationem ei totam attribuere. Perſonam hoc modo: nam ſi legis ſcriptor exſiſtat, & quaerat a vobis, quid dubitetis, quid poſsitis dicere, quum vobis hoc, & hoc ſit demonſtratum? Atque hic, item ut in noſtra perſona, licebit alias ſigillatim tranſire omnes argumentationes, alias ad partitiones ſingula genera referre, alias ab auditore, quid deſideret, quaerere, alias haec facere per comparationem ſuarum & contrariarum argumentationum. Res autem inducetur, ſi alicui rei huiuſmodi, legi, loco, urbi, monumento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo: quid? ſi leges loqui poſſent, non ne haec apud vos quererentur? quidnam amplius deſideratis, iudices, quum vobis hoc & hoc planum factum ſit? In hoc quoque genere omnibus eiſdem

modis uti licebit. Commune autem praeceptum hoc datur ad enumerationem, ut ex unaquaque argumentatione, quoniam tota iterum dici non potest, id eligatur, quod erit gravissimum, & unumquodque quam brevissime transeatur, ut memoria, non oratio, renovata videatur. Hactenus Cicero.

His similia dicit Fabius: quae quamvis ad iudiciales causas magis pertineant, multa tamen ex his elicere possumus, quae non parum ad institutum nostrum, praesertim in suasorii generis peroratione, conducant. Facile enim ex similibus similia procreantur. Sic igitur Fabius:(a) in hac (peroratione)quae repetemus,quam brevissime dicenda sunt, & quod Graeco verbo patet, decurrendum per capita. Nam si morabimur, non iam enumeratio, sed altera quasi fiet oratio. Quae autem enumeranda videntur, cum pondere aliquo dicenda sunt, & aptis excitanda sententiis, & figuris utique varianda: alioqui nihil est odiosius recta illa repetitione, velut memoriae iudicum diffidentis. Sunt autem innumerabiles; optimeque in Verrem Cicero: (b) si pater ipse iudicaret, quae diceret, quum haec probarentur? Et deinde subiecit enumerationem. Aut quum idem in eumdem, per invocationem Deorum spoliata a praetore templa dinumerat. Licet & dubitare, num quid nos fugerit, & quid responsuri sint adversarii his, & his; aut quam spem accusator habeat, omnibus ita defensis. Illa vero iucundissima, si contingat aliquod ex adversario ducere argumentum, ut si dicas: reliquit vero hanc partem causae, aut invidia premere maluit, aut ad preces confugit, & merito, quum sciret haec, & haec. Sed non sunt singulae species persequendae, ne sola videantur, quae forte nunc dixero, quum occasiones & ex causis, & ex dictis adversariorum, & ex quibusdam fortuitis quoque oriantur. Nec referenda modo nostra, sed postulandum etiam ab adversariis, ut ad quaedam respondeant. Id autem, si & actionis supererit locus, & ea proposuerimus, quae refelli non possunt. Hactenus Fabius.

Al-

(a) *Instit. orat. lib. VI. cap. 1.* (b) *Accus. lib. V.*

Alteram vero orationis partem affectibus constare diximus: & quidem rethores in iudicialibus causis indignationis & commiserationis affectus excitare conantur. Accusator quippe ad indignationem adversus crimen, quod intendit; defensor vero commiseratione ad reum absolvendum utitur. Ille igitur, ubi crimen admissum esse probavit, ad vindictam & supplicium, criminis atrocitate amplificata, excitat: iste contra, ubi argumentis reum probavit innocentem, ad absolutionem & misericordiam hortatur. Qua ex re liquet, perorationis affectus cum ratione causae, quae tractata est, convenire & cohaerere debere.

Ad hunc ergo modum prudens concionator, pro argumenti & materiae ratione, quam praecipue in concione tractavit, argumentandi subtilitate relicta, amplificationi vela pandere debet; sic tamen, ut amplificatio ipsa, quae quandoque longior, quandoque brevior futura est, cum praecedenti orationis parte cohaereat. Itaque si suademus, ubi rei dignitatem & utilitatem argumentis probavimus, aculeos in fine exhortationis adiiciemus: contra vero, si dissuademus, ad odium & contemtum ac detestationem eius rei acriter incitabimus. Quae res quamvis varie per totum orationis corpus spargenda sit, in fine tamen orationis, quando auditor flectendus, & vel a turpi actione deterrendus, vel ad honesta excitandus est, praecipuas partes habet. Qua de re D. Augustinus sic ait: (a) si qui audiunt, movendi sunt potius, quam docendi, ut in eo, quod iam sciunt, agendo non torpeant, & rebus assensum, quas veras esse fatentur, accommodent, maioribus dicendi viribus opus est. Ibi obsecrationes & increpationes, concitationes & coërcitiones, & quaecumque alia valent ad commovendos animos, sunt necessaria. Et paullo post idem: (b) quum vero, inquit, id docetur, quod agendum est, & ideo docetur, ut agatur; frustra persuadetur, verum esse, quod dicitur, frustra placet modus ipse, quo dicitur, si non ita discitur, ut agatur. Oportet

(a) *Lib. IIII. de doct. christ. cap. 4.* (b) *Cap. 13.*

tet igitur, eloquentem Ecclesiasticum, quando suadet aliquid, quod agendum est, non solum docere, ut instruat, & delectare, ut teneat, verum etiam flectere, ut vincat.

Et paullo ante de eodem genere sic ait: (a) sicut est autem, ut teneatur ad audiendum, delectandus auditor; ita flectendus, ut moveatur ad agendum. Et sicut delectatur, si suaviter loquaris; ita flectitur, si amet, quod polliceris; timeat, quod minaris; oderit, quod arguis; quod commendas, amplectatur; quod dolendum exaggeras, doleat; quum quid laetandum praedicas, gaudeat; misereatur eorum, quos miserandos ante oculos dicendo constituis; fugiat eos, quos cavendos terrendo proponis: & quidquid aliud grandi eloquentia fieri potest ad commovendos animos auditorum, non quid agendum sit, ut sciant, sed ut agant, quod agendum esse iam sciunt. Si autem adhuc nesciunt, prius utique docendi sunt, quam movendi. Hactenus Augustinus. His igitur affectibus & figuris, quae D. Augustinus commemoravit post epilogum, sive enumerationem, quae est altera perorationis pars, uti licebit. Commodissime enim, probata iam causa, velut strue lignorum composita, affectuum flamma consurgit. Quae tanto erit ardentior, quanto probatio fuerit firmior & efficacior.

Illud ultimo admonendum duxi, argumentorum epilogum, extremam hanc orationis partem, quam Cicero amplificationem vocat, praecedere debere. Non enim in hoc solum argumentorum summa colligitur, ut auditorum memoria reficiatur; sed ut omnia simul breviter conglobata, velut agmine facto, in eorum animos irrumpant, & apud illos, quod volumus, efficiant. Hanc autem argumentorum enumerationem opportune amplificatio sequitur: qua vel ab aliquo scelere deterremus, vel ad virtutis eius studium, de qua sermonem fecimus, adhortamur, & acres ad hoc stimulos adhibemus.

Est etiam commodissimus perorandi modus, quando non ad unam aliquam virtutem, sed ad omnia virtutum

of

(a) *Cap.* 12.

officia adhortamur: quibus aeternae vitae praemium propositum est. Quo perorationis genere elegantissime D. Paullus in epistola ad Romanos usus est: quam omnium paene officiorum atque virtutum enumeratione clausit. Nec hanc solum, sed epistolam quoque ad Hebraeos, ceterasque, his virtutum, variorumque officiorum adhortationibus finivit.

Aliquando vero non inutile erit, de caelesti gloria, & sanctorum felicitate in regno Patris eorum differere: ut hoc suavissimo animarum ferculo spiritualis doctrinae epulum finiamus. Quod venustissime D. Cyprianus in sermone de mortalitate fecit. Haec autem duo postrema perorationis genera in omnibus concionibus, quacumque de re habeantur, non incommode quadrare poterunt. Semper enim quae vel ad flectendos animos potentiora, vel ad oblectandos iucundiora sunt, extremae orationis parti, quae de tota fere concione diiudicat, reservanda sunt.

Haec igitur de sex perfectae orationis partibus dicta sunt: quae in genere suasorio ac dissuasorio, quod mox tractavimus, praecipue locum habent. Ideoque peculiarius de ipsis in eo genere differemus.

CAP. II.

DE PRIMO CONCIONANDI MODO in genere suasorio.

HIs perfectae orationis partibus explicatis, reliquum est, ut ad peculiares concionandi modos tractandos descendamus: atque in primis suasorium, ac dissuasorium; quos, sub deliberativo genere comprehendi, superius diximus. Hoc enim genus adeo concionatoris proprium est, ut in omnibus concionibus, sive quae de sanctis, sive quae de redemtionis nostrae beneficiis habentur, sive quae in explanatione evangeliorum, ceterorumque sacrorum librorum versantur, hunc nobis scopum & in tota concione, & singulis eius partibus proponere debeamus, ut ad pieta-

tatem & iustitiam homines adhortemur, vel a vitiis deterreamus; quod ad hoc genus pertinet. Huc enim semper omnis oratio nostra referenda est.

De hoc autem genere satis multa diximus, quum sex orationis partium vim & rationem tradidimus: quae nullibi commodius, quam in hoc suasorio genere, inveniuntur. Sed nos tamen, quae de his partibus diximus, ad hunc concionandi modum hoc in loco accommodabimus.

Exordium igitur in hoc genere attentos in primis auditores faciet, exposita rei dignitate vel necessitate, de qua sermonem habituri sumus. Omnes enim attente audiunt, quae vel maxime decent, vel quae sibi cum primis necessaria ducunt. Exempli causa. Si quis vetusta hominum odia extirpare dicendo velit, praefari poterit, esse hoc gravissimum crimen, dicente Ioanne: (a) qui odit fratrem suum, homicida est. Deinde crimen hoc quam diutissime animo infixum haerere. Quo tempore innumera peccata hoc peccatum parit. Postremo latissime hoc scelus patere, quum varia passim irarum atque odiorum incitamenta ab importunis & sceleratis hominibus unicuique praebeantur: ideoque operae pretium esse, hoc tantum periculum, & tam late patens malum, quodque tam multa ex se scelera germinet, ab auditorum mentibus penitus revellere. Diversa autem ratione virtutem aliquam suasuri, insignem eius laudem, utilitatem aut necessitatem breviter ostendemus, & quanti nostra referat, eius dignitatem exploratam & perspectam habere.

Sic D. Cyprianus, sermone de patientia, ab hac necessitate orditur his verbis: de patientia loquuturus, fratres dilectissimi, & utilitates eius & commoda praedicaturus, unde potius incipiam, quam quod nunc quoque ad audientiam, vestram patientiam video esse necessariam: ut ne hoc ipsum, quod auditis & discitis, sine patientia facere possitis? Tunc enim demum sermo & oratio salutaris efficaciter discitur, si patienter, quod dicitur, audiatur. Nec invenio, fratres dilectissimi, inter ceteras caelestis di-

(a) 1. *Ioan.* 3.

disciplinae vias, quibus ad consequenda divinitus praemia, spei ac fidei nostrae secta dirigitur, quid magis sit vel utilius ad vitam, vel maius ad gloriam, quam ut, qui praeceptis dominicis, obsequio timoris ac devotionis, innitimur, patientiam maxime tota observatione tueamur. Hanc se sectari philosophi quoque profitentur: sed tam illic patientia falsa est, quam & sapientia falsa est.

Narratio in huiusmodi causis fere locum non habet. Propositio tamen, ac divisio necessaria est. Propositio quidem, ut auditores intelligant, quo potissimum oratio nostra tendat. Qua in re concionatores quidam graviter delinquunt, qui quum initio dicendi concionis suae scopum auditoribus non proponant, vix quisquam est, qui, quo tendant, & quid efficere velint, assequatur: atque ita auditor dubius haeret & incertus; neque, quid ex doctrina colligere possit, assequitur. Scopus igitur ante omnia praefigendus est, ut auditor aperte videat, quo omnia sententiarum & rationum iacula dirigantur.

Propositioni finitima est divisio, quae causam in partes dividit. Ea vero e generibus expetendorum & fugiendorum frequenter sumenda est: illud, quum suademus; hoc vero, quum dissuademus. Quum enim bonum ita humanae voluntati a natura propositum sit, ut nihil velle possit, nisi quod vel bonum sit, vel aliquam boni rationem induat; danda nobis opera est, ut in eo, quod suademus, omnes boni rationes esse ostendamus. Quum autem tria bonorum genera philosophi statuant, honestum, utile, atque iucundum; haec ipsa, quam maxime fieri poterit, in eo, quod suademus, esse contendamus.

Rhetores autem, docendi gratia, haec tria bonorum genera in alia partiuntur, nempe honestum, utile, tutum, iucundum, facile, necessarium. Atque haec omnia, vel plura horum, in eo, quod suadent, inesse contendunt. Ab honesto suasit caelestis magister, quum adolescenti dixit: (a) si vis perfectus esse, vade, & vende omnia, quae habes, & da pauperibus, &c. Ab utili suadet Paullus, quum ait:

(a) *Matth.* 19.

ait : (a) itaque , fratres , ſtabiles ſtote , abundantes in omni opere Domini : ſcientes , quod labor veſter non eſt inanis in Domino. A tuto vero idem ſuadet , (b) quum infirmis nuptias concedit propter fornicationis periculum. A iucundo vero argumentatur , quum nos ad divinorum mandatorum obedientiam inducit , (c) quod ſit divinae legis iugum ſuave , & onus leve. A facili vero , ſervi Naaman Syri illum ad obediendum prophetae imperio excitabant, dicentes : (d) pater , etſi rem grandem tibi dixiſſet propheta, certe facere debuiſſes : quanto magis , quia non dixit , niſi , vade , lavare , &c. Item Moſes ad populum : (e) mandatum , inquit , hoc , quod ego praecipio tibi hodie, non ſupra te eſt, neque procul poſitum, nec in caelo ſitum , ut poſsis dicere : quis noſtrum valet ad caelum adſcendere , ut deferat illud ad nos , ut audiamus , atque opere compleamus ? Neque trans mare , &c. Rurſumque alibi : (f) & nunc , Iſraël , quid Dominus petit a te , niſi ut diligas Dominum Deum tuum , & ambules in viis eius, & diligas eum , ac ſervias Domino Deo tuo in toto corde tuo , & in tota anima tua , ut bene ſit tibi ? A neceſſario vero urget Dominus , quum ait : (g) niſi poenitentiam egeritis , omnes ſimul peribitis.

His etiam partibus addunt laudabile : quod quamvis numquam ab honeſto ſeparetur , ſunt tamen inter virtutes, quae ſub eo continentur , non nullae , quae magnam apud homines laudem promerentur : qualis magnanimitas , liberalitas , magnificentia , fortitudo , atque prudentia eſt , & ſi quae ſunt aliae. Quia vero homines laudis & gloriae maxime avidi ſunt , haec quoque laudis pars in eo , quod ſuademus , ineſſe demonſtrandum eſt. Ab hoc enim loco Iudas Machabaeus (h) milites ſuos ad periculoſiſsimum certamen excitavit , ne videlicet ullum gloriae ſuae crimen fugientes inferrent. Capiuntur autem hac eſca potiſsimum reges , & principes viri. Ab hoc autem loco Cicero pro lege Manilia ad ſuſcipiendum bellum Mithridaticum adhorta-

(a) 1.*Corinth*.15. (b) 1.*Cor*.7. (c) *Matth*.11. (d) 4.*Reg*.5. (e) *Deut*. 30. (f) *Deut*. 10. (g) *Luc*. 13. (h) 1.*Machab*. 9.

ratur: & quoniam, inquit, praeter ceteras gentes appetentes laudis & gloriae fuiſtis, delenda vobis eſt illa macula, Mithridatico bello ſuperiore ſuſcepta, &c. Denique fructus omnes & utilitates & laudes, quas ſecum ea res affert, quam ſuademus, non ſolum enumerare, ſed, quam maxime fieri poſsit, amplificare debemus.

Diverſa autem ratione diſſuademus, quum id, a quo deterremus, turpe, damnoſum, periculoſum, ignominioſum, iniucundum, difficile, aut, ſi fieri poſſet, impoſsibile eſſe probamus. Hoc enim poſtremo loco ſanctus Ioſeph ad ſtuprum repudiandum uſus eſt, quum adulterae feminae reſpondit: (a) ecce dominus meus, omnibus mihi traditis, ignorat, quid habeat in domo ſua, &c. Quo modo ergo poſſum hoc malum facere, & peccare in Dominum meum? Vtriuſque autem rei clariſsima Deuter. 28. exſtant exempla: in quibus Moſes commoda omnia, quae pietatem & iuſtitiam conſequuntur, & horrenda item atque formidanda mala, quae improbitati conſtituta ſunt, magnifica oratione perſequitur. Quae quidem res maximam in ſuadendo vim habet, quum ex utroque latere auditorum voluntatem feriat; dum & bona proponit, quae eam alliciant, & mala item, quae terreant, atque ita demum in officio contineant.

Poſt confirmationem ſequitur confutatio: qua, ut antea diximus, ea, quae obſtant, quaeque auditorum animos remorantur, quominus praeceptis noſtris pareant, amovemus & confutamus. Sic D. Cyprianus, ſermone de eleemoſyna, ubi multos huius virtutis fructus & utilitates commemoraſſet; ea, quae homines ab hoc benignitatis ſtudio remorari poterant, diluit atque confutat. Sic enim ait: ſi vereris & metuis, ne, ſi plurimum operari coeperis, patrimonium tuum larga operatione ad penuriam forte redigatur, eſto in hac parte ſecurus, & cetera, quae ſequuntur. Deinde aliorum excuſationem confutat, qui liberis ſe patrimonium ſervare dicunt, his verbis: ſed nec illa res, fratres, a bonis operibus refrenet, & revocet Chriſtia-

(a) *Geneſ.* 39.

ſtianum, quod excuſare ſe poſſe aliquis exiſtimet beneficio filiorum, & cetera, quae ſequuntur.

Vltimo loco ſequitur peroratio ſive epilogus; cuius, ut ante diximus, duo ſunt officia: alterum, breviſsime omnia argumentationum capita in unum cogerere, quo multiplici rationum vi ac pondere auditorum animos in noſtram ſententiam pertrahamus: alterum vero, affectus concitare, quibus ad id, quod iam probavimus, exſequendum impellamus; indigniſsimum eſſe oſtendentes, vel rem adeo ſalutarem ſpernere, ſi ſuademus, vel adeo pernicioſam amplecti & perſequi, ſi diſſuademus. Exemplo nobis erit D. Cyprianus ſermone de patientia. Vbi enim is patientiae laudes & fructus expoſuiſſet, orationem tandem hoc epilogo claudit: patientia eſt, quae nos Deo & commendat, & ſervat: ipſa eſt, quae iram temperat, quae linguam frenat, mentem gubernat, pacem cuſtodit, diſciplinam regit, libidinis impetum frangit, tumoris violentiam comprimit, incendium ſimultatis exſtinguit: coërcet potentiam divitum, inopiam pauperum refovet, tuetur in virginibus beatam integritatem, in viduis laborioſam caſtitatem, in coniunctis & maritatis individuam caritatem: facit humiles in proſperis, in adverſis fortes, contra iniurias & contumelias, mites: docet, delinquentibus cito ignoſcere; ſi ipſe delinquas, diu & multum rogare: tentationes expugnat, perſequutiones tolerat, paſsiones & martyria conſummat. Hactenus Cyprianus.

§. I.

His autem partibus, quae concionatori cum oratore communes ſunt, proprium ac ſingulare quiddam addit Eccleſiaſtes, nempe, ut quum ad alicuius virtutis officium fuerit adhortatus, vel ab aliquo vitio deterruerit, perorata cauſa, modum oſtendat, quo vel ea virtutis actio exſequenda ſit, vel turpis actio fugienda. Sapienter enim Plutarchus ait, eos, qui ad virtutem adhortantur, nec tamen docent vel tradunt eam, ſimiles eſſe iis, qui lucernam

nam

nam quidem emungunt, nec tamen oleum infundunt, quo ali & sustentari possit. Sic qui ad eleemosynae studium adhortatur, docere post adhortationem debet, quonam modo utiliter eleemosyna danda sit: ut videlicet non augusta, sed larga & liberali manu; quando (a) qui parce seminat, parce & metet. Deinde, ut promto & alacri animo: (b) hilarem enim datorem diligit Deus. Praeterea ut eleemosyna sit occulta: (c) ut nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua. Tum etiam, ut ex affectu caritatis & compassionis tribuas, quod est misericordiae proprium; & cetera his similia.

Ad eumdem quoque modum, ubi ad precandi studium adhortati fuerimus, de animi praeparatione ad precandum, de modo precandi, & conditionibus, ad precandum necessariis, quo sit efficax oratio, agendum est, si non ad ostentationem, sed ad salutem animarum dicimus. Atque ut docendi gratia de scriptis nostris exempla proponamus, in fine eius libri, quem de orationis & meditationis studio scripsimus, tres in hoc genere suasorio tractatus, de tribus satisfactionis partibus, nempe oratione, ieiunio, & eleemosyna adiecimus. Qui facilius, quid hoc argumenti genus requirat, quam ipsa praecepta, indicabunt. In eo autem volumine, cui Hispano sermone titulum praefiximus, *Guia de pecadores*, duobus libris hoc idem argumentum copiose persequuti sumus: in quibus ad virtutis studium sumus adhortati.

Principio enim in exordio attentionem captavimus, rem omnium, quae in vita sunt, maxime necessariam dicturos nos professi. Deinde honesti partes tractavimus, immensam Dei bonitatem, eiusque clarissima beneficia explicantes; quae iure suo obedientiam & amorem nostrum sibi vindicant. Deinde utilitatis & iucunditatis ratio explicata est. Quo in loco duodecim insignia privilegia, quibus pii omnes in hac vita potiuntur, exposuimus. Postea excusationes omnes, quibus improbi homines se se a virtutis studio subtrahere solent, tamquam inanes & frivolas, apertissima oratione confutavimus atque dissolvimus. In

(a) 2. *Corinth.* 9. (b) *Ibidem.* (c) *Matth.* 6.

ultimo vero eius libri capite, argumentorum omnium summam complexi sumus: &, quantum facultas tulit, timoris & amoris affectus concitavimus, quibus languentes animos ad virtutis amorem, divinique numinis metum excitaremus. Et haec quidem in priori libro: in posteriori vero, qua ratione esset virtus colenda atque exercenda, praescripsimus.

Illud autem in hoc genere praecipue admonendum videtur, ut bona & mala, commoda & incommoda, quae in hac causa ad suadendum, vel dissuadendum adducimus, quantum fieri posit, iis rationibus, quas supra memoravi, amplificemus. Quo enim maiora ea fecerimus, eo vehementius suadebimus.

Illud etiam admonendum, duo esse hominum genera, alterum indoctum & aggreste, quod antefert semper utilitatem honestati: alterum expolitum, quod rebus omnibus dignitatem anteponit. Apud hunc autem argumenta, quae ducuntur ab honesto; apud illum vero, quae summuntur ab utili, fortiora sunt. Haec de genere suasorio breviter dicta sint.

CAP. III.

DE SECVNDO CONCIONANDI MODO IN GENERE demonstrativo, qui sanctorum festis & laudibus deservit.

QVemadmodum concionandi modus, qui proxime a nobis descriptus est, in genere suasorio versatur: ita qui in festis sanctorum diebus tractatur, ad demonstrativum genus pertinet; quo utimur in alicuius certae personae laudem vel vituperationem. Finem autem eius rhetores statuunt, ut is, quem laudant, laude dignissimus videatur: contra vero, si vituperant. At, iuxta D. Basilii sententiam, laudes sanctorum nequaquam encomiorum legibus serviunt: non enim hoc praecipue agimus, ut eos sanctissimos fuisse doceamus, sed ut vitam nostram ad eorum normam effingere studeamus, atque ut hoc argumento mira-

ra-

rabilem divini Spiritus virtutem agnoſcamus, qui homines, natura fragiles & imbecillos, & in peccatis conceptos, ad malumque propenſos, ita permutavit, ut pares propemodum angelis, ac mundo ſuperiores effecerit. In hoc genere rhetores per omnes perſonarum circumſtantias, quas ſupra enumeravimus, laudationem ducunt: genus, videlicet, parentes, patriam, naturae dotes, educationem, fortunam, ſtudia, dicta, facta, & quae ſunt huius generis, commemorantes atque amplificantes. Hoc autem fere ordine D. Gregorius Theologus laudes ſcripſit D. Baſilii, & Caeſarii fratris, atque Gorgoniae ſororis. Nos tamen, dum laudes ſanctorum praedicamus, non uſquequaque hunc ordinem ſequimur: ſola enim fere inſignia facta dictaque, & interdum etiam miracula, enumeramus, &, quantum poſſumus, amplificamus, auditoreſque ad eorum imitationem excitare contendimus.

In hoc autem genere amplificandi ratio praecipue dominatur: qua, tum ex natura rei & partibus eius, tum ex omnibus aliis circumſtantiis, quae rebus & perſonis attributae ſunt, egregia ſanctorum facta dicendo illuſtramus & amplificamus. Sic Apoſtolus ad Romanos, ex perſonae circumſtantiis, fidem Abrahae amplificat his verbis: (a) & non infirmatus eſt in fide, nec conſideravit corpus ſuum emortuum, quum iam fere centum eſſet annorum, & emortuam vulvam Sarae. In repromiſsione etiam Dei non haeſitavit diffidentia, ſed confortatus eſt fide, dans gloriam Deo: pleniſsime ſciens, quia, quaecumque promiſit, Deus potens eſt & facere. Ideo & reputatum eſt illi ad iuſtitiam. Sic Origenes, homilia de ſacrificio Iſaac, celerem eius & promtam obedientiam, in re adeo gravi & luctuoſa, ex omnibus circumſtantiis amplificat. Vt autem, quantum in hoc genere virtus amplificandi valeat, aperte doceam, clariſsimum huius rei exemplum ex libro Senecae (b) *de tranquillitate vitae* (c) hoc in loco referam: quo is dictum illud Stilponis philo-

(a) *Cap.* 4. (b) *In locum verborum* de tranquillitate vitae, *ſequentia ſubſtitui debent*: Ad Serenum, Quod in ſapientem non cadit iniuria.
(c) *In lib. ad Seren. quod in ſap. cap.* 5. 6. 7. *&* 8.

losophi, *omnia bona mea meum porto*, re primum exposita, his verbis amplificat.

Megara Demetrius ceperat, cui cognomen Poliorcetes fuit: ab hoc Stilpon philosophus interrogatus, num quid perdidisset, nihil, inquit: omnia namque mea mecum sunt. Atqui & patrimonium eius in praedam cesserat, & filias rapuerat hostis, & patriam. At ille victoriam illi excusit: & se, urbe capta, non invictum tantum, sed indemnem esse testatus est. Habebat enim secum vera bona, in quae non est manus iniectio. At ea, quae dissipata & direpta ferebantur, non iudicabat sua, sed adventicia, & nutum fortunae sequentia; ideo non ut propria dilexerat. Omnium enim extrinsecus affluentium lubrica & incerta possessio est. Cogita nunc, an huic fur, an calumniator, aut vicinus potens, aut dives aliquis ... facere iniuriam possit: cui bellum, & hostis ille, egregiam artem quassandarum urbium professus, eripere nihil potuit. Inter micantes ubique gladios, & militarem in rapinam tumultum, inter flammas & sanguinem, stragemque impulsae civitatis, inter fragorem templorum, super Deos suos cadentium, uni homini pax fuit. Non est itaque, quod audax iudices promissum, cuius tibi, si parum fidei habeo, sponsorem dabo. Vix enim credis, tantum firmitatis in hominum, aut tantam animi magnitudinem cadere, sed si prodit in medium, qui dicat:

Non est quod dubites, an attollere se homo natus supra humana possit, an dolores, damna, ulcerationes, vulnera, magnos motus rerum circa se frementium securus adspiciat, & dura placide ferat, & secunda moderate: nec illis cedens, nec his fretus, unus idemque inter diversa sit, nec quidquam suum, nisi se, putet esse, ea quoque parte, qua melior est. Adsum hoc vobis probaturus, sub isto tot civitatum eversore, munimenta incursu arietis labefieri, & turrium altitudinem cuniculis ac latentibus fossis repente residere, & aequaturum editissimas arces aggerem crescere: at nulla machinamenta posse reperiri, quae bene fundatum animum agitent. Erepsi modo ruinis domos, & incendiis undique relucentibus, per flammas, per sanguinem fugi. Filias

lias meas qui casus habeat, an peior publico, nescio. Solus, & senior, & hostilia circa me omnia videns, tamen integrum incolumemque esse censum meum profiteor, teneo, habeo, quidquid mei habui. Non est quod me victum, victorem te credas. Vicit fortuna tua fortunam meam. Caduca illa, & dominum mutantia, ubi sint, nescio. Quod ad res meas pertinet, mecum sunt, mecum erunt. Perdiderunt isti divites patrimonia: libidinosi amores suos, & magno pudoris impendio dilecta scorta. Ambitiosi curiam & forum, & loca exercendis in publico vitiis destinata. Foeneratores perdiderunt tabellas suas, quibus avaritia, falso laeta, divitias imaginatur. Ego quidem omnia integra illibataque habeo. Proinde istos interroga, qui flent, qui lamentantur, qui strictis gladiis nuda pro pecunia corpora opponunt, qui hostem onerato sinu fugiunt.

Ergo ita habe, Serene, perfectum illum virum, humanis divinisque virtutibus plenum, nihil perdere. Bona eius solidis & inexsuperabilibus munimentis praecincta sunt. Non Babylonis illi muros contuleris, quos Alexander intravit: non Carthaginis, aut Numantiae moenia, una manu capta: non capitolium, arcemve. Habent ista hostile vestigium: illa, quae sapientem tuentur, a flamma & ab incursu tuta sunt: nullum introitum praebent, excelsa, inexpugnabilia, Diis aequa.

Non est quod dicas, ita ut soles, hunc sapientem nostrum nusquam inveniri. Non... *enim* ingentem imaginem falsae rei concipimus, sed qualem confirmamus, exhibuimus, & exhibebimus. Raro forsitan, magnisque aetatum intervallis invenitur. Neque enim magna, & excedentia solitum ac vulgarem modum, crebro gignuntur... Non potest ergo quisquam aut nocere sapienti, aut prodesse: quemadmodum divina nec iuvari desiderant, nec laedi possunt. Sapiens autem vicinus proximusque Diis consistit, excepta mortalitate, similis Deo. Hactenus Seneca.

Quem in medium protuli, ut, proposito hoc exemplo, studiosus concionator adnimadverteret, qua ratione egregia sanctorum facta dictaque amplificare dicendo posit: quum vi-

videat, hanc unam vocem, *omnia mea bona mecum porto*, tam longa oratione a Seneca fuisse verbis & sententiis illustratam. Quod si haec egregia hominum facta adeo magnificis verbis & sententiis Seneca extulit; quid is faceret, si agones & certamina nostrorum martyrum & puellarum scripsisset, quae spectaculum admirandum Deo, angelis & hominibus praebuerunt? Si quis autem commodissima huius amplificationis exempla videre cupit, legat secundum & tertium D. Chrysostomi de divina providentia librum: in quo is Noë, Abrahae, Iacob, Mosi atque Davidis patientiam, variosque labores mira facundia amplificat. Quibus exemplis ad hanc, de qua loquimur, virtutem erudiri poterit.

§. I.

QVaereret fortasse studiosus concionator, qua ratione praeclaras martyrum, ceterorumque sanctorum virtutes amplificare simili ratione possit. Ad hoc igitur non nihil iuvabit, praecepta, & amplificandi rationes, quas libro III. praescripsimus, probe tenere: deinde disertissimorum patrum scripta, qui in hoc genere magna cum laude versati sunt, studiose legere: &, quibus illi rationibus sanctorum virtutes extulerunt, diligenter adnotare: & ad eorum imitationem, quae laudare voluerint, effingere. Exemplis enim multo magis, quam praeceptis, animadvertere poterit, quid in hoc genere maxime deceat.

Sed haec omnia leviora sunt, nisi adsit Spiritus ille caelestis, de quo Apostolus ait: (a) nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed Spiritum, qui ex Deo est: ut sciamus, quae a Deo donata sunt nobis: hoc est, ut eius lumine illustrati, virtutum atque donorum eius dignitatem & amplitudinem aestimare sciamus. Si enim nemo sine arte aurum purum ab adulterino discernere, & lapillorum atque gemmarum pretium & dignitatem, praesertim quum in pulvere atque luto sordent, agnoscere potest: quis sine divino lumine divina dona, quae exsuperant

rant

(a) 1. Corinth. 2.

rant omnem ſenſum, pro dignitate aeſtimare & admirari queat? Regina Saba, (a) quum Salomonis regiam, & famulorum atque pincernarum & cantorum ordines, veſtes & officia, ac poſtremo regiae domus apparatum vidiſſet, rerum magnitudine atque ſplendore ſtupefacta, non habuiſſe ultra ſpiritum dicitur. Si quis autem eos mentis oculos haberet, quibus veri Salomonis opes, hoc eſt, imperveſtigabiles divitias Chriſti, & famulorum eius virtutes, & clariſsima geſta intueri poſſet; non dubium, quin multo magis, quam regina Saba, in admirationem extaſimque raperetur.

Non tamen eſt omnium, hos oculos habere, quibus latentem Chriſti & Eccleſiae ſuae ſplendorem cernere poſsint: quum (b) omnis eius gloria ab intus ſit in fimbriis aureis. Ipſa enim Eccleſia de ſe ait: (c) nigra ſum, ſed formoſa filia Ieruſalem. Exterius quidem nigra, intus autem miro decoris ſplendore coruſcans. Quonam modo? Sicut, inquit, tabernacula Cedar, & ſicut pelles Salomonis. Haec namque tabernacula, atque Salomonis pelles, extra quidem pulvere deformatae, atque Solis ardore exuſtae erant; intus tamen regio cultu atque apparatu ſplendebant. Quid autem magis ad vivum Eccleſiae ornatum exprimere potuit? Quae quum extra in ſanctis martyribus, ceteriſque divinis hominibus, atque iis praeſertim, qui in ſolitudinibus vitam inopem agebant, vilis atque abiecta carnalium hominum oculis appareret; ſupernis tamen mentibus ſplendore & dignitate virtutum ita fulgebat, ut ſpectatores ſuos in ſtuporem atque admirationem raperet.

Quis enim non ſtupeat, audiens Paullum dicentem: (d) ſi immolor ſupra ſacrificium fidei veſtrae, in hoc gaudeo, & congratulor omnibus vobis: id ipſum vos congaudete, & congratulamini mihi? Quis umquam talem gaudii & congratulationis materiam audivit? Quis non ſtupeat Andream, crucem ſibi paratam tanta devotionis alacritate ſalutantem, laudantem, deſiderantem, tantoque gaudio & ſecuritate amplectentem? Quis non ſtupeat Laurentium inter tormen-

(a) 3. *Reg.* 10. (b) *Pſalm.* 44 (c) *Cant.* 1. (d) *Ad Philip. cap.* 2.

torum ſuorum flammas laetantem: & Vincentium, moras carnificum increpantem: & B. P. Dominicum, avidiſsime martyrium ſitientem, & omnia corporis ſui membra diſſecari cupientem? Quid Agnetem virginem commemorem, tertiodecimo aetatis anno ignes & gladios ſuperantem? Quid nobilem virginem Eufemiam, rotas, ignes, & beſtias vincentem, & iniuriam ſe a iudice pati clamantem, quod quum nobilis eſſet, ignobiliores ſibi in martyrio praeferret? Atque ut a martyribus ad confeſſores veniamus, quis beatum Alexium in ipſa paterna domo, patre, matre, ſponſaque praeſentibus, eiuſque abſentiam perpetuo luctu lamentantibus, vitam adeo inopem & aſperam inter multas ſervorum ſuorum iniurias, annis decem & octo patientiſsime uſque ad mortem tolleraſſe, non obſtupeſcat? Quis non divinae gratiae potentiam agnoſcat, qui noverit Eduardum, Angliae regem, ab adoleſcentia ſua ad extremum uſque vitae diem, cum nobiliſsima & pulcherrima virgine matrimonio ſibi copulata, in perpetua caſtitate vixiſſe; quum neceſſe eſſet, illi convivere, & cum ea perpetuo verſari, & communi domo atque menſa uti?

Miracula vero ſanctorum multi praedicanda non putant, quod illorum commemoratione magis divorum ſanctitas declaretur, quam auditorum vita inſtituatur. Ego vero ex eorum narratione immenſam Dei noſtri bonitatem, & inaeſtimabilem in ſuos caritatem, fidem, paternam curam & providentiam hac ratione maxime declarari poſſe video: utpote qui eos tanto honore proſequutus ſit, ut non modo ipſorum verbis & imperio, ſed cineribus, & veſtibus, & ſudariolis, & ſemicintiis, & pulveri poſtremo tumulorum ſuorum, elementa mundi famulari, daemones obtemperare, morbos cedere, & naturae leges, quibus mundi reges & imperatores ſubiiciuntur, obedire voluerit.

Sed quid iſta commemoro? Quum caecus quidam videndi facultatem a Domino poſtulaſſet, iuſſus eſt, ut aqua ea, qua manuum ſordes Eduardus rex, cuius modo mentionem feci, lavaret, oculos ipſe ſuos lavaret: lavit, & oculorum lumen protinus recepit. Quantam, quaeſo, dilectionis erga

ſuos

ſuos vim hoc indicio Dominus oſtendit, quum hunc tantum honorem aquae ſordidae impendere voluit, non alia vi, quam quod ea ſervi ſui manus contigiſſet? Quam multa autem huiuſmodi miracula in vitis ſanctorum legimus, quae ineffabilem hanc Domini in ſuos benignitatem & miſericordiam apertiſsime teſtantur & praedicant? Mihi vero neque Solis, & Lunae, & ſtellarum ſplendor, neque caelum, terrae, maria tantam divinae bonitatis ſignificationem praebent, quantam hoc, quod video, haec ipſa omnia, quae aeternis Dominus legibus & imperio ſtabilivit atque devinxit, ſanctorum nutui & pulveri cedere atque obedire. Quae quidem bonitas, his clariſsimis argumentis patefacta, incredibile dictu eſt, quantam in piis hominibus amoris flammam excitet, quantumque accendat deſiderium ſerviendi ei Domino, a quo nihil ipſi minus ſperare poterunt, ſi fideliter ei diligenterque ſervierint. Haec breviter de commemoratione miraculorum, ſeu narratione, dicere volui, qua pius concionator auditorum animos in divinae bonitatis amorem excitare commode poterit.

Non minus autem has eaſdem divinae bonitatis & caritatis opes paterna illa cura & providentia declarat, quam fideliſsimus & amantiſsimus Dominus in martyrum ſuorum certaminibus oſtendit. Nam praeter inſuperabilem conſtantiam, quam illis ad tam immania ſupplicia perferenda contulit, admirandis eos favoribus, caeleſtibuſque ſignis & miraculis in tormentis reficiebat & conſolabatur. Ignes frequenter exſtinguebat, immanes beſtias mitigabat, rotas ferreas confringebat, ferventem adipem refrigerabat, vulnera eorum ſanabat, defluentem ex vulneribus ſanguinem angelorum manibus abſtergebat, truncata membra redintegrabat, in carcere poſitos viſitabat, inediaque maceratos caeleſti cibo reficiebat. Quibus rebus adeo in fidei veritate confirmabantur, ut non modo ipſi in ea ſtabiles & inconcuſsi perdurarent, ſed infideles etiam ad fidem, miraculorum teſtimonio, converterent, & ad martyrium excitarent.

Quis

Quis igitur his indiciis non aperte immensas illas divinae bonitatis divitias, & plenissima caritatis & misericordiae in suos viscera non agnoscat? Quis non talem Deum flagrantissimae dilectionis ardore prosequatur? Quis propter illius gloriam millies in tormentis vitam abiicere non concupiscat? O fidelissime piorum amice! O vere adiutor in opportunitatibus, & in tribulatione! Hanc autem paternam in suos curam & providentiam Sapiens ille declaravit, quum, de increata Sapientia loquens, ait: (a) haec venditum iustum non dereliquit, sed a peccatoribus tutavit illum: descenditque cum illo in foveam, & in vinculis non dereliquit illum, donec afferret illi sceptrum regni, & cetera. Quisquis igitur, Spiritus sancti magisterio doctus, harum rerum non modo intellectum, sed etiam sensum acceperit, is utique praeclara sanctorum gesta, & miracula dignis poterit efferre praeconiis, atque his argumentis & exemplis ad divinae bonitatis cognitionem pariter & amorem auditorum animos poterit excitare.

Hae sunt igitur, ut ad institutum redeam, veri Salomonis nostro opes, hae imperveſtigabiles divitiae Christi, haec illa virtus, sive, ut alii verterunt, potentia evangelii (b) in salutem omni credenti, quae hominem mundo, se ipso, atque natura superiorem facit.

Hinc etiam licebit divinae gratiae vim & potentiam vehementer admirari, quae hanc tantam vim, tantamque puritatem mortali & fragili creaturae contulit. Hinc etiam licebit, caecitatem & amentiam eorum hominum accusare, qui, laboris ac difficultatis metu, virtutis iter, tamquam asperum ac difficile, ingredi detrectant: quum tamen divinae gratiae & caritatis virtus non modo divinorum mandatorum obedientiam, sed cruces etiam & ignes iucundissimos faciat.

Hinc etiam licebit, desides ac torpentes acriter obiurgare, qui non praestent leviora, quum tamen sancti omnes ex eadem massa procreati, eodemque modo in peccatis concepti, tanto maiora praestiterint. Quisquis igitur eam men-

(a) *Sap.* 10. (b) *Rom.* 1.

mentem atque ſpiritum Domini beneficio nactus fuerit, ut haec tam magnifica Spiritus ſancti dona, aequa lance, iuſtiſque ponderibus librare ſciat; is plane, quem ipſe affectum conceperit, in auditorum animos transferre dicendo poterit, atque ita demum ſanctorum virtutes meritis poterit efferre praeconiis. Quia vero pauci admodum ſunt, quibus haec felicitas contingit, nulli ſermones concionatoribus moleſtiores ac difficiliores ſunt, quam qui de ſanctorum laudibus habentur. Quiſquis autem hoc praeſtare minus poterit, habet ſane paratum in promtu remedium: nempe, ut evangelicam lectionem, quae eo die legitur, more ſolito explanet, & inſignes ſancti virtutes vel ipſi explanationi, ubi locus admonuerit, admiſceat, vel in extrema concionis parte proponat. Eſt autem contentio demonſtrativa, qua vel perſonam cum perſona, vel rem cum re, laudis aut vituperationis gratia, conferimus: de qua ſequenti libro inter ſententiarum figuras diſſeremus.

CAP. IV.

TERTIVS CONCIONANDI MODVS, QVI LECTIONIS evangelicae enarrationem continet.

EST etiam tertius concionandi modus, idemque in uſu frequentiſsimus, qui in evangelicae lectionis explanatione verſatur. Quo modo autem Eccleſiaſtes in hoc concionum genere ſe gerere debeat, paucis expediam.

Principio evangelica lectio ante eius explanationem breviter recitanda eſt; ea tamen brevitate, quae venuſtate & ſermonis elegantia non careat. Non enim ea ieiuna & arida eſſe debet, quod quidam nimis iniucunde faciunt, ſed ſuo quodam ornatu perpolita. Paraphraſtem quippe concionator magis, quam interpretem, hac in re agere debet. Ea enim, quae ſancti evangeliſtae brevi atque ſimplici oratione tradiderunt, ipſe paullo fuſius narrare curavit. Nec hoc tamen perpetuo faciendum eſt: praeſertim quum evangelica lectio ſolito longior exſtiterit, qualis Lazari qua-

quatriduani, (a) & Samaritanae historia (b) est, aut etiam, quum commodius videbitur, eam cum ipsa simul explanatione coniungere. Quod concionatoris iudicio relinquitur. Neque enim haec, quae dicimus, plebiscita sunt aere incisa, ut non aliter facere liceat, quum id videbitur commodius.

Sacra vero lectione breviter exposita, sequatur eiusdem explanatio. Ante quam non ab re fuerit, ab aliqua sententia, vel communi loco ordiri, quae proposito quadret, & in ea paullulum immorari; atque ita demum ad id, quod initio explanationis dicturi sumus, inclinare. Erit autem operae pretium, ante evangelicae lectionis explanationem vel narrationem, quid illam in contextu evangelicae historiae praecesserit, indicare: quando videlicet ea, quae sequuntur, ab antecedentibus pendeant. Sic, quum sacram illam lectionem explicamus, (c) caro mea vere est cibus, &c. exordium a miraculo quinque panum capiendum est: quo quum Dominus Iudaeos ad fidem inducere vellet, ipsique contra signum tale ab eo flagitarent, quale fuit manna, (d) patribus in deserto exhibitum, hac occasione sumta, quanto nobiliorem panem cibumque esset ipso mundo praestiturus, differere coepit: qui non corpoream & temporariam, sed aeternam esset hominibus vitam largiturus. Sic etiam parabola illa de patrefamilias, operarios ad vineae suae culturam vocante, ab ea Petri interrogatione pendet, qua de praemio, iis, qui omnia propter Deum reliquerunt, proposito, inquirit: & Dominus, post praemii huius magnitudinem expositam, de variis praemiandi rationibus, partim ex divina iustitia, partim ex gratia, in parabola proposita differit. Hoc igitur exordium breviter absolvamus: ne tempus, explanationi evangelicae destinatum, hac occasione subtrahatur. Qua in re dupliciter a multis peccatur, qui & maximam concionis partem in hac connexione insumunt; &, quum non est necesse, sequentibus antecedentia connectunt. Sic enim multi communia quaedam concionandi decreta sibi proposuerunt, ut quod in una concione decet, in omnibus decere credant: & quod semel faciendum esse sta-

(a) *Ioan.* 11. (b) *Ioan.* 4. (c) *Ioan.* 6. (d) *Exod.* 16.

ſtatuunt, ubique eſſe faciendum arbitrentur.

Eſt & aliud exordii genus, quo non numquam uti debemus, ut auditorum animos ad audiendum praeparemus. Quidquid enim impedimento eſt, quo minus auditores vel moveantur, vel perſuadeantur, initio dictionis amovendum eſt. Vehementer autem concionum fructum impedit, quod multi, magis conſuetudine ducti, quam ſtudio proficiendi, concionibus interſunt; alii vero curioſitatis affectu; alii, negligenter & oſcitanter concionem audientes, vacui atque ieiuni a concione redeunt. Commodum igitur erit, huiuſmodi impedimenta, ceteraque his ſimilia, initio dicendi amovere, ſummumque eorum, qui ſic audiunt, periculum explicare. Quum enim malorum noſtrorum remedia in divinorum eloquiorum medella poſita ſit, quae ſpes reliqua erit aegroto, cui toties adhibita haec medicina nihil profuit? Hoc igitur triplici principio in huiuſmodi concionibus uti licebit. Iudicio autem concionatoris relinquitur, quando hoc aut illo principio utendum ſit. Hoc enim ſolum in hac diſciplina perpetuum eſt, quod nihil perpetuo fieri debeat: ſed pro ratione evangeliorum, temporum, & auditorum, omnia dicentis conſilio varianda ſunt.

Porro autem in ipſa evangelii explicatione haec admonenda eſſe duco. Primum, ut tria ſolum, vel quattuor, aut ad ſummum quinque loca ſibi tractanda Eccleſiaſtes proponat. Si enim plura his fuerint, oratio ſaepe interciſa erit, quum frequenter dicendi impetum deponere atque refrigerare neceſſe ſit, ac denuo novum exordium atque ſpiritum reſumere. Adde etiam, quod quum praecipuum concionatoris munus ſit, affectus commovere; hos autem niſi re iam probata aut amplificata excitare nequeat: efficitur ſane, ut quanto probatio ipſa & amplificatio longior atque vehementior fuerit, tanto affectus acriores concitari poſsint. Quiſquis ergo pauciora loca tractare conſtituit, habet utique longiora ſpatia, quibus & res copioſius probare & amplificare, atque ita affectus vehementiores accendere queat. Qua commoditate caret, qui multa evangelicae lectionis loca unius horae ſpatio, quod nobis ad dicendum da-

datur, tractare decrevit. Ingens namque flamma ex magna lignorum materia, parva autem ex tenui excitari solet. Si enim, ut Sapiens ille ait, (a) secundum ligna silvae, sic exardescit ignis; consultius est, pauciora loca copiose digerere, quam multa breviter ieiuna oratione percurrere.

Deinde illud admonendum, ne in ipsa explanatione, quod multi faciunt, vim scripturis faciamus: ne germanum sensum vel adulteremus, vel violenter detorqueamus: sed id assumamus, quod scriptura sponte sua vigilanti atque studioso lectori offert: & ea potissimum deligamus, quae non curiositati, aut otiosae subtilitati serviant, sed quae ad mores componendos, & obiurganda vitia plurimum valeant.

Ceterum, quas sententias ex sacra lectione depromserit, aliis scripturarum & sanctorum patrum testimoniis studeat confirmare. Vt enim D. Hieronymus ait, (b) sermo presbyteri scripturarum sale conditus esse debet. In locis autem scripturarum adducendis, quattuor haec mihi observanda videntur. Primum ut, quatenus fieri possit, ne sint nimium trita, atque vulgata, & cuilibet passim obvia, nisi ea insigni aliqua expositione illustrentur, sed reconditiora, & minus trita loca adducenda: qualia multa sunt, quae in prophetarum, & Sapientiae libris continentur: quae novitate sua, & dicentium, & audientium animos alliciant. Deinde in his locis afferendis modus adhibendus est: ne videlicet quidquid nobis occurrerit, propriae inventionis amore illecti, quod multis sane contingit, protinus arripiamus. Sed commodissima quaeque & minus cuique obvia eligamus.

Praeterea illud etiam videndum, ne rem, per se satis apertam, aut iam probatam, testimoniis non necessariis oneremus. Quod quidam faciunt, ostentandae magis memoriae aut eruditionis, quam necessitatis causa. Deinde id etiam providendum, ut quas sententias vel ex litteris sanctis, vel ex patribus attulerimus, sic interpretemur, ut fide & integritate sententiae conservata, cum quadam venustate,

&

(a) *Eccli.* 28. (b) *Ad Nepotianum.*

& ſermonis noſtri proprietate ita reddamus, ut non ex latina lingua translatae, ſed in noſtra natae eſſe videantur. Dupliciter enim hac in re multi peccant. Quidam enim ſic latina vertunt, ut latini ſermonis idiomata ſervent: atque ita magnam ſententiis gratiam adimunt. Quum enim unaquaeque lingua, ſua habeat idiomata, proprietateſque loquendi; optimi interpretis eſt, latini ſermonis idiomata in alterius linguae idiomata, quae tantumdem valeant, convertere. Alii vero, ut hoc crimen effugiant, inepte rhetoricantur, nimiaque verborum copia luxuriantes, nec allatae ſententiae gravitatem, nec veritatem conſervant.

Ceterum, ut de eloquutione aliquid hoc loco dicam, eſt plane methodus valde accommodata, ad multa lectionis evangelicae loca explicanda; ſi ea ſub quaeſtionis aut dubitationis figura proponamus. Exempli gratia. In evangelio de Regulo, (a) ſalutem filio petente, quaeri primum poteſt, cur Dominus illum infidelitatis arguat; quum fidem habere videretur, qui ſalutem filio petebat? Neque enim ſalutem ab eo peteret, quem non crederet Salvatorem. Deinde cur principi, qui ſimili ratione ſalutem filiae petebat, nihil tale dixit? Immo quum eo perrexit, & in ipſo itinere in fide nutantem benigne confirmavit: quum tamen & acriter Regulum corripuerit, & cum eo ire noluerit? Item, cur in Centurionis domum, (b) qui ſalutem ſervo petebat, ire ſponte ſua non rogatus voluit: in domum vero Reguli rogatus etiam ire noluit? Vnaquaeque harum quaeſtionum adhibitis dubitandi rationibus proponenda eſt. Deinde vero reſponſio eius aſsignanda, ſimilique modo confirmanda, & ad utilitatem auditorum accommodanda eſt. Quidquid enim in concione dialogi formam prae ſe fert, praeterquam quod attentionem dubitatione ipſa excitat, ad pronuntiationis varietatem plurimum conducit. Vnde D.Chryſoſtomus, tractandorum animorum artifex peritiſsimus, crebris ſaepe interrogatiunculis dormientem excitat auditorem.

Poſtremo illud etiam admonendum eſt, ut quum aliquod ſcri-

(a) *Ioan.* 4. (b) *Luc.* 7.

ſcripturae teſtimonium citamus, nequaquam ſola eius interpretatione, quae vulgari ſermone fit, contenti ſimus: quod multi faciunt, qui totidem verbis latina patrio ſermone reddunt. Danda enim opera eſt, ut aliquid in teſtimonio adducto obſervatione dignum ponderemus. Quod fit, quando vel emphaſim, quae in uno aliquo verbo latet, explicamus, vel metaphoram aliquam excutimus. Eſt enim metaphora omnis in arctum contracta ſimilitudo: ideoque per illam explicanda eſt. Interdum etiam ſententiam, breviter comprehenſam, dilatamus aut amplificamus. Ad quod dilatandi atque amplificandi rationes, quae ſuperius a nobis expoſitae ſunt, iuvare poterunt. Hoc ſatis ſit breviter monuiſſe. Plena quippe huius rei cognitio, totius vitae ſtudio comparatur. Hoc enim praecipue agimus, quum ſacris litteris operam damus. Nec enim earumdem intelligentia contenti ſumus, ſed ea etiam ponderamus, quae aliquid obſervatione dignum continent. Haec autem admonitio in iis ſcripturarum teſtimoniis locum non habet, quae ad myſticam nominum interpretationem pertinent: ut quum aquae nomine divinam gratiam & ſapientiam ſignificari; vel calicis nomine ſortem, quae cuique obtigit; aut olei vocabulo miſericordiam intelligi debere dicimus. In his enim ſatis eſt, vocis ſignificationem ex alio loco breviter indicaſſe.

CAP. V.

QVARTVS CONCIONANDI MODVS ex ſuperioribus mixtus.

EST autem quartus concionandi modus ex his, quae diximus, temperatus, ac D. Chryſoſtomo valde familiaris: cuius ſunt duae praecipue partes; quarum altera evangelicae lectionis explanationem continet; altera in hoc genere ſuaſorio vel diſſuaſorio verſatur: in quo vir ſanctus communia virtutum & vitiorum loca tractare ſolet, in quibus vel ad aliquam virtutis actionem adhortatur, vel ab aliquo vitio deterret: utriuſque rei bona & mala, commoda

da

da & incommoda enumerans & amplificans. Qua de re nihil est singulare ac proprium, quod in hoc genere praecipi debeat. Quum enim hic concionandi modus ex duobus superioribus conflatus sit; quid in toto fieri debeat, ex partium doctrina, e quibus totum constat, intelligi facile potest. In quo tamen genere periculum est, ne, dum utrique parti satisfacere volumus, plus iusto longiores in concione simus. Quae res magnopere concionatoribus fugienda est: ne, dum auditores taedio afficimus, omnium, quae recte dicta sunt, gratiam & fructum amittamus: quum fatigatus auditor, neque, quid dicas, attendit, & eorum, quae audivit, suavitatem ac memoriam perdit.

His ita constitutis, non erit alienum, hos quattuor concionandi modos inter se conferre, ut cuiusque ipsorum ratio, dignitas atque utilitas intelligatur. Et quidem hi omnes, & quicumque alii reperiantur, ad tria mihi capita revocari posse videntur. Primus quidem simplex appellari potest, quum unum aliquod argumentum, sive in genere suasorio, sive in demonstrativo, tractatur: in suasorio, quum ad unam aliquam virtutem hortamur, aut ab aliquo scelere dehortamur: quod facit D. Cyprianus, in sermone de patientia, de eleemosyna, de mortalitate, de invidia; idemque non raro ceteri quoque patres. In demonstrativo autem, quum totus sermo, alicuius sancti virtutes, & egregia facta, atque insignia miracula praedicat & amplificat: quod iidem saepe faciunt. Secundus vero modus evangelicam lectionem explanat: in qua varia moralis vitae documenta & argumenta, ut cuiusque loci ratio exigit, explicantur. Quod genus concionandi sancti quoque patres frequenter sequuti sunt,

Quocirca nemo ex his duobus concionandi modis alterum ita probare debet, ut alterum deprimat: quando uterque veteribus patribus in usu fuerit: nemoque iure reprehendere potest, quod eorum exemplo & auctoritate defenditur. Hic autem concionandi modus & auditoribus propter rerum varietatem gratus, & propter diversa vitae documenta utilis, & concionatori quoque facilis admodum

eſt. Neque enim ſex illis partibus, quas antea commemoravimus, neque artificioſa argumentorum diſpoſitione eget, quum lectionis evangelicae ſeriem atque ordinem ſequatur: neque magnam admodum in concionatore eruditionem requirit, quum nulla tam anguſta ingenii vena ſit, neque tam curta rerum ſupellex, ut non ſingulis explanationis partibus aliquid aliunde ſumat, quo illas locupletare & illuſtrare queat. Sed hic tamen concionandi modus, ut audienti gratus, & dicenti facilis, ita parum vehemens eſſe videtur. Rerum enim amplificatio, & concitatiores affectus cauſam argumentis iam probatam conſequuntur: tantoque ſunt, ut antea diximus, vehementiores, quanto probatio longior atque firmior eſt. Huiuſmodi autem probationes in evangeliorum explanatione longiores eſſe nequeunt, quando qui multa, & ea quidem inter ſe diverſa, unius horae ſpatio tractare debet, diutius in una aliqua re immorari non poteſt: ideoque brevis & ieiuna probatio magnam affectuum vim excitare non poterit.

Adde etiam, quod ille dicendi ardor atque impetus, in quo tota paene dicendi vis poſita eſt, frequenter refrigerandus atque interrumpendus eſt. Quoties enim ab una re ad aliam longe diverſam tranſitum facimus, toties impetum illum ſubſidere, & intercidi neceſſe eſt. Neque quiſquam adeo affectuum ſuorum eſt dominus, ut facile poſsit affectum, quo erat iam permotus, exuere, & novum illum, qui ex diſsimili rerum natura conſurgit, protinus induere.

Ceterum quum una aliqua res in tota concione tractatur, ut quum ad dilectionem inimicorum, ad eleemoſynae, humilitatis, caritatis, & patientiae ſtudia exhortamur, ardentior oratio eſſe poterit, quod multiplex argumentorum vis maiorem affectibus concitandis materiam praebeat. Difficilior tamen huius cauſae tractatio eſt. Primum quod maiorem in concionatore dicendi facultatem, uberioremque ſententiarum copiam requirat: ut ſatietatem, quae ex unius rei tractatione excitatur, rerum va-

rie-

rietate & copia vitare possit. Hic igitur primus huius operis labor est. Proximus vero, & haud scio an multo maior, reliquas orationis partes, nempe, exordium, divisionem, confutationem, & perorationem confirmationi, in qua tota vis causae sita est, aptare & accommodare. Est enim huiusmodi oratio velut perfectum quoddam corpus, suis partibus & quasi membris compactum, quae omnia, tamquam unius corporis membra, cohaerere inter se, sibique mutuo respondere debent. Hic tamen labor ea ratione, quam diximus, pensatur, quod huiusmodi oratio vehementior, & ad permovendos animos accommodatior est.

Quod si quis a me requirat, quem ex his concionandi modis sequi potissimum debeamus, quamvis nos is sim, qui hoc mihi iudicium arrogare possim, tamen pro tenuitate ingenii mei, quid censeam, paucis indicabo. Non probo illos, qui unam dumtaxat concionandi formam sequuntur, & quod semel faciunt, semper faciendum esse decernunt. Commodius ergo videtur, ut pro rerum natura ac dignitate, aut etiam auditorum utilitate, vel necessitate, nunc hoc, nunc illo concionandi genere utamur. Aliquando enim tota concio in lectionis evangelicae explanatione versabitur: quandoque vero unum aliquod argumentum in genere dissuasorio, vel demonstrativo persequetur. Satietas vero, quae ex unius rei tractatione gigni posse videtur, hac ratione vitabitur, si eadem de re varias quaestiones explicemus. Exempli gratia: si de caritate dicimus, pars prima de laude & commendatione caritatis: altera vero de his, quae ad caritatem consequendam adiuvant: tertia autem de praecipuis caritatis impedimentis, quae removenda sunt, disputabit. Item de humilitate dicturus, easdem partes versabit, atque item de diversis verae humilitatis gradibus & signis differet.

Eodem modo de orationis quoque virtute disputare poterit. Cui argumento illud etiam liberum erit adiungere, ut de praeparatione animi ad orandum, deque variis virtutibus, hoc est, fide, humilitate, devotione, ieiu-

nio, & misericordia, quibus efficax oratio fulcienda atque iuvanda est, haberi sermo poterit. Hac ergo multiplici eiusdem rei varietate satietas atque fastidium vitari poterit. Hoc autem meum iudicium sanctorum patrum auctoritate tueri possum, quos aperte videmus in utroque concionandi genere versatos: sed inter hos tamen concionandi modos, quartus, quem paullo ante indicavimus, commodissimus mihi videtur. Nam & evangelicam lectionem enarrat, ac deinde unum aliquod argumentum persequitur. Hunc enim concionandi modum, ut ante dixi, summo illi concionatori D. Chrysostomo video placuisse. Hoc igitur frequentius: aliis vero, tum pro natura & conditione rerum, tum pro facultate & ingenio dicentis, uti licebit. Neque enim omnibus ingeniis, aut omnibus etiam argumentis eadem conveniunt.

CAP. VI.

DE GENERE CONCIONIS DIDASCALICO.

EST & aliud concionum genus, quod didascalicum appellant: quod docendi gratia magis, quam movendi, adhibetur. Occurrere tamen aliquando ex singulari aliqua ratione potest, praesertim in aliquibus concionis partibus, quae hoc exigunt, quum populus non solum movendus, sed etiam docendus est. Id vero est, quum alicuius rei plenam notitiam atque scientiam tradere volumus.

In hoc igitur genere hic fere ordo servandus erit, ut primum ostendamus, quid res sit, deinde qualis sit, hoc est, quas habeat qualitates & affectiones, tum causas eius & effectus, ac postremo eius partes per divisionem indagemus. Sic de gratiae natura tractaturus, primum quaerit, quid sit gratia; secundo quas habeat proprietates; tum praecipuas eius causas & effectus, quos in anima viri iusti operatur; ac postremo gratiae partes, variarum gratiarum divisione, numerabit ac discutiet. Horum exemplorum D. Thomas ceterique Theologiae tractatores pleni sunt.

ſunt. Ariſtoteles vero aliam methodum , non admodum huic diſſimilem , tradit. Praecipit enim , ut primum probemus , rem eſſe , deinde quid ea ſit , poſtea qualis ſit , ad extremum cur talis ſit. Quo quidem ordine quum commodiſsime quaelibet res tractetur , non dubium eſt , quin optimus doctrinae ordo in eadem re tractanda cenſendus ſit. Quamquam non erit neceſſe,haec omnia perſequi,quum de uno aut pluribus conſtiterit.

Ad hos quattuor quaſi gradus revocantur omnia, quae de qualibet re quaeri poſſunt. Hac enim ratione & rerum effectus , & cauſae item explicantur , quarum cognitio ſcientiam parit. Ad hunc ergo modum in tractatione cuiuſque virtutis , primum , an propoſita virtus ſit neceſſaria humanae perfectioni , necne , diſſeritur : quod ad quaeſtionem , an res ſit , reducitur. Deinde , quaenam ſit eius materia , tum obiecta , tum ſubiecta : quod ad quaeſtionem naturae pertinet. Tum quae ſint virtutis affectiones ac conditiones : quod ad quaeſtionem qualitatis perſpicue ſpectat. Ad extremum , quonam pacto ipſam poſsimus conſequi : quod ad quartam quaeſtionem revocatur , in qua de cauſis & impedimentis virtutum agitur. Itaque omnia, quae de una re diſſeruntur , ad illa quattuor revocantur, eodemque ordine fere tractantur.

Concionator tamen in hac ipſa tractatione meminiſſe debet , quid potiſsimum inter doctorem & concionatorem interſit. Scholaſticus enim doctor docere ſolum , & intellectum erudire ſtudet : concionator autem voluntatem movere , & ad pietatis & iuſtitiae ſtudium inflammare debet : ideoque omnia ad hunc ſcopum , quatenus fieri poterit, dirigere atque referre conabitur.

CAP. VII.

DE DISPOSITIONE.

DIximus hactenus de inventione argumentorum : reliquum eſt , ut breviter de ipſorum ordine atque diſpo-

poſitione dicamus. Ordo igitur, quod ad hunc locum attinet, eſt argumentorum inter ſe apta ad perſuaſionem collocatio. Quae quidem quam ſit neceſſaria diſſerenti, nemo eſt, qui non videat. Vt enim domui conſtruendae ſatis non eſt, lapides & reliquam materiam in acervum congerere, niſi his diſponendis ac collocandis artificum manus adhibeatur; utque milites, quantumlibet fortes ac ſtrenui, niſi periti ducis induſtria formam exercitus accipiant, ad bellum inferendum idonei non ſunt: ſic argumenta ex locis traditis coacta tumultuantur, nec ad finem adipiſcendum apta ſunt, niſi ad perſuaſionem appoſite collocentur ac diſponantur. Turbati quippe exercitus, ſibi ipſis ſunt impedimento: & artus, etiam leviter loco moti, perdunt, quo viguerunt, uſum. Sic oratio, carens hac virtute, tumultuetur neceſſe eſt, & ſine rectore fluitet, nec cohaereat ſibi; multa repetat, multa tranſeat, velut nocte in ignotis locis errans; nec initio, nec fine propoſito, caſum potius, quam conſilium, ſequatur.

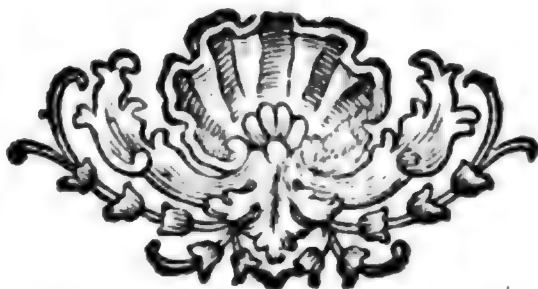
Primus igitur diſpoſitionis ordo eſt, quum ſequimur eam praeceptionem, quam paullo ante expoſuimus: hoc eſt, ut utamur principio, narratione, diviſione, confirmatione, confutatione, concluſione: & hunc ordinem, quemadmodum praeceptum ante eſt, in dicendo ſequemur. Item ex inſtitutione artis, non modo totas cauſas per orationem, ſed ſingulas quoque argumentationes diſponemus, quemadmodum in ſecundo libro docuimus: id eſt, expoſitionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Haec igitur duplex diſpoſitio eſt: una per orationes, altera per argumentationes ab inſtitutione artis profecta.

In confirmatione autem, & confutatione argumentationum, diſpoſitiones huiuſmodi convenit habere: firmiſsimas argumentationes in primis & poſtremis cauſae partibus collocare: mediocres, & neque utiles ad dicendum, neque neceſſariae ad probandum, quae, ſi ſeparatim ac ſingulae dicantur, infirmae ſunt, cum ceteris tamen coniunctae, firmae & probabiles fiunt; interponi, & in

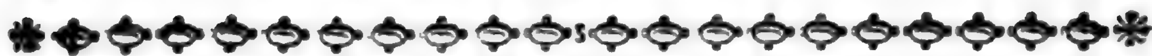
me-

medio collocari oportet. Nam & re narrata ſtatim exſpectat animus auditoris, ex qua re cauſa confirmari poſsit. Quapropter continuo firmam aliquam oportet inferre argumentationem. Et quoniam nuperrime dictum facile memoriae mandatur, utile eſt, quum dicere deſinemus, recentem aliquam relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationem.

Eſt & alius doctrinae ordo, qui in quovis orationis genere ſervandus eſt. Primum enim ea priori loco tractare debemus, quae ad eorum, quae ſequuntur, intelligentiam vel neceſſaria ſunt, vel maiorem illis lucem afferunt. Praeterea ſemper a communioribus ad minus communia, a genere ad ſpeciem, a facilioribus ad difficiliora, a magis notis ad minus nota procedendum eſt. Ideoque ab effectibus ad eorum cauſas, & ab his, quae ſenſu cognoſcuntur, ad ea, quae intellectu praevidentur, conſurgimus: quod ea nobis, ut magis vicina & familiaria, ita magis nota ſunt. Hac enim ratione, ut Apoſtolus ait, (a) inviſibilia Dei a creatura mundi per ea, quae facta ſunt, intellecta conſpiciuntur: ſempiterna quoque virtus eius, & divinitas. Hactenus de inventione ac diſpoſitione fere coniunctim, quae tradenda videbantur, expoſuimus: nunc ad eloquutionem, quae praecipua huius artis pars eſt, tranſitum faciemus.

(a) *Rom.* 1.

LIBER QVINTVS ECCLESIASTICAE RHETORICAE, SIVE DE RATIONE CONCIONANDI.

PRAEFATIO.

NVMQVAM putaram, ſtudioſe Lector, quum libellum hunc ſcribere coepiſſem, ut ad haec minuta eloquutionis praecepta deſcenderem. Sed quum huius artis inſtitutio ad unam bene dicendi rationem dirigatur, quae multis tamen partibus & virtutibus conſtat; ita omnes inter ſe cohaerent & colligatae ſunt, ut vix una aliqua citra aliarum cognitionem intelligi perfecte poſsit. Quocirca, ne mutila & manca admonitio noſtra relinqueretur, neve ſtudioſus concionator, per varias rhetorum officinas, & perplexa eorum documenta vagaretur; quae propoſito noſtro maxime neceſſaria viſa ſunt, quam potui dilucide, atque recto ordine collegi, eaque, perſpicuitatis gratia, plurimis D. Cypriani exemplis, qui omnium orthodoxorum patrum eloquentiſsimus & ornatiſsimus in dicendo eſt, illuſtranda curavi. Sicut rhetores unius Ciceronis exempla ad omnia dicendi praecepta & ornamenta illuſtranda ſufficere credunt: ita ego hunc chriſtianum Ciceronem ad omnia eloquutionis praecepta elucidanda ſatis eſſe arbitror: ut omittam interim, quod is non ſolum praeceptis explicandis, ſed etiam formandis moribus, & vitae recte conſtituendae ſervit.

CAP.

CAP. I.

DE ELOQVVTIONIS COMMENDATIONE, & qualitate, ex Fabii lib. VIII.

HInc (a) iam eloquutionis rationem tractabimus, partem operis, ut inter omnes oratores convenit, difficillimam. Nam & Marcus Antonius ... ait, a se disertos visos esse multos, eloquentem autem neminem. Disertis satis putat, dicere, quae oporteat; ornate autem dicere, proprium esse eloquentissimi. Quae virtus si usque ad eum in nullo reperta est, ac ne in ipso quidem, aut L. Crasso; certum est, & in his, & in prioribus eam desideratam, quia difficillima fuit. Et M. Tullius (b) inventionem quidem ac dispositionem prudentis hominis putat; eloquentiam, oratoris. Ideoque praecipue circa partis huius praecepta elaboravit: quod eum merito fecisse, etiam ipso rei, de qua loquimur, nomine palam declaratur. Eloqui enim hoc est, omnia, quae mente conceperis, promere, atque ad audientes perferre: sine quo supervacua sunt priora, & similia gladio condito, atque intra vaginam suam haerenti. Hoc itaque maxime docetur, hoc nullus nisi arte assequi potest, huc studium adhibendum, hoc exercitatio petit, hoc imitatio, hic omnis aetas consumitur, hoc maxime orator oratore praestantior, hoc genera ipsa dicendi alia aliis potiora. Neque enim Asiani, aut quocumque alio genere corrupti, res non viderunt, aut eas non collocaverunt: neque, quos aridos vocamus, stulti, aut in caussis caeci fuerunt: sed his iudicium in eloquendo ac modus, illis vires defuerunt: ut appareat, in hoc & vitium & virtutem esse dicendi.

Non ideo tamen sola est agenda cura verborum. Occurram enim necesse est, & velut in vestibulo protinus apprehensuris hanc confessionem meam, resistam iis, qui, omissa rerum, qui nervi sunt in caussis, diligentia, quodam inani circa voces studio senescunt: idque faciunt gratia deco-

(a) *Quinctil. instit. orat. lib. VIII. in prooemio.* (b) *De orat. lib. II.*

coris, quod eſt in dicendo mea quidem opinione pulcherrimum: ſed quum ſequitur, non quum affectatur. Corpora ſana, & integri ſanguinis, & exercitatione firmata, ex iiſdem his ſpeciem accipiunt, ex quibus vires. Namque & colorata, & adſtricta, & lacertis expreſſa ſunt: ſed eadem, ſi quis vulſa atque fucata muliebriter comat, foediſsima ſint ipſo formae labore. Et cultus conceſſus atque magnificus addit hominibus, ut Graeco verſu teſtatum eſt, (a) auctoritatem. At muliebris & luxurioſus non corpus exornat, ſed detegit mentem. Similiter illa translucida & verſicolor quorumdam eloquutio res ipſas effeminat, quae illo verborum habitu veſtiuntur. Curam ergo verborum, rerum volo eſſe ſollicitudinem: nam plerumque optima rebus cohaerent, & cernuntur ſuo lumine. At nos quaerimus illa, tamquam lateant ſemper, ſeque ſubducant. Ita numquam putamus, circa id eſſe, de quo dicendum eſt; ſed ex aliis locis petimus, & inventis vim afferimus.

Maiore animo aggredienda eloquentia eſt: quae ſi toto corpore valet, ungues polire, & capillum reponere, non exiſtimabit, ad curam ſuam pertinere. Sed evenit plerumque, ut hac diligentia deterior etiam fiat oratio. Primum, quia ſunt optima minime accerſita, & ſimplicibus atque ab ipſa veritate profectis ſimilia: nam illa, quae curam fatentur, & ficta atque compoſita videri etiam volunt, nec gratiam conſequuntur, & fidem amittunt; propter id quod ſenſus obumbrant, & velut laeto gramine ſata ſtrangulant. Nam & quod recte dici poteſt, circumimus amore verborum: & quod ſatis dictum eſt, repetimus: & quod uno verbo patet, pluribus oneramus: & pleraque ſignificare, melius putamus, quam dicere. Quid quod nihil iam proprium placet, dum parum creditur diſertum, quod & alius dixiſſet? A corruptiſsimo quoque poëtarum figuras ſeu translationes mutuamur: tum demum ingenioſi ſcilicet, ſi ad intelligendum nos opus ſit ingenio. Atqui ſatis aperte Cicero (b) praeceperat, in dicendo vitium vel maxi-

(a) *Vid. Eraſm. in proverb.* Veſtis virum facit. (b) *De orat. lib. I. in prologo.*

ximum esse, a vulgari genere orationis, atque consuetudine communis sensus abhorrere.

Sed ille durus atque ineruditus: nos melius, quibus sordent omnia, quae natura dictavit; qui non ornamenta quaerimus, sed lenocinia. Quasi vero sit ulla verborum nisi rei cohaerentium virtus: quae ut propria sint, & dilucida, & ornata, & apte collocentur, si tota vita laborandum est, omnis studiorum fructus amissus est. Atque plerosque videas haerentes circa singula, & dum inveniunt, & dum inventa ponderant ac dimetiuntur. Quod etiamsi idcirco fieret, ut semper optimis uterentur, abominanda tamen haec infelicitas erat, quae & cursum dicendi refrenat, & calorem cogitationis exstinguit mora & diffidentia. Miser enim, &, ut sic dicam, pauper orator est, qui nullum verbum aequo animo perdere potest. Sed ne perdet quidem, qui rationem loquendi primum cognoverit, tum lectione multa & idonea, copiosam sibi verborum supellectilem compararit, & huic adhibuerit artem collocandi: deinde haec omnia exercitatione plurima roborarit, ut semper in promtu sint, & ante oculos. Namque & hoc qui fecerit, ei res cum nominibus suis occurrent. Sed opus est studio praecedente, & adquisita facultate, & quasi reposita. Namque ista quaerendi, iudicandi, comparandi anxietas, dum discimus, adhibenda est, non quum dicimus. Hactenus Fabius.

Et paullo inferius idem: in hac ipsa cura est aliquid satis. Nam quum latina *verba*, significantia, ornata, apte sint collocata, quid amplius laboremus? Quibusdam tamen nullus finis calumniandi est, & cum singulis paene syllabis commorandi: qui etiam, quum optima sint reperta, quaerunt aliquid, quod sit magis antiquum, remotum, inopinatum: nec intelligunt, iacere sensus in oratione, in qua verba laudantur. Sit igitur cura eloquutionis quam maxima, dum sciamus tamen, nihil verborum causa esse faciendum, quum verba ipsa rerum gratia sint reperta: quorum ea sunt maxime probabilia, quae sensum animi nostri optime promunt, atque in animis iudicum, quod volumus, effi-

fi-

ficiunt. Ea debent praestare sine dubio & admirabilem & iucundam orationem. Verum admirabilem, non sic, quo modo prodigia miramur: & iucundam orationem, non deformi voluptate, sed cum laude ad dignitatem coniuncta. Hactenus Fabius. Haec in genere de eloquutionis qualitate dicta sunt: nunc ad singulares eius sive partes, sive virtutes veniamus. In quibus hunc tenebimus ordinem, ut primo loco virtutes, quae ad eloquutionis rationem pertinent, collocemus; deinde vitia illi contraria subiiciamus.

CAP. II.

DE QVATTVOR PRAECIPVIS ELOQVVTIONIS virtutibus.

QVattuor praecipue in eloquutione Cicero (a) spectanda esse ait, nempe ut latine, ut perspicue, ut ornate ut ad id quodcumque agitur, apte congruenterque dicamus: de quibus est nobis sigillatim hoc libro dicendum.

Primum igitur est, ut oratio latina sit, atque emendata. Quae res ad grammatici officium praecipue pertinet: cuius est, de oratione congrua & incongrua iudicare. Quod non in latino solum aut graeco sermone, sed in quovis alio inspiciendum est. Habet enim unaquaeque lingua non modo suas phrases & idiomata, sed etiam suam syntaxim & constructionem verborum, qua diserti in ea lingua uti solent: quam etiam sequi debet, quisquis caste & emendate loqui desiderat.

Adversus autem primam hanc virtutem, quae aliorum omnium fundamentum est, tria vitia numerantur: nempe barbarismus, soloecismus, & barbara lexis. Barbarismus autem in una dictione committitur, quum ea verba usurpamus, quae apud eius linguae peritos, in qua loquimur, non reperiuntur. Soloecismus vero in oratione locum habet, quum voces quidem latine, sed male tamen, hoc est,

(a) *De orat. lib. III.*

est, contra artis grammaticae praecepta copulantur. Barbara vero lexis barbarismo affinis est: quum videlicet peregrina dictione utimur, ut quum latina in hispano sermone, vel hispana in latino miscemus. Castus enim & proprius sermo hoc etiam vitare studet.

Hic autem non alienum erit, ut quemadmodum peregrina verba, ita etiam phrases & idiomata peregrina magno studio fugiamus. Quod vitium frequenter etiam in disertissimos viros cadit. Nam in T.Livio, mirae facundiae viro, putat inesse Asinius Pollio patavinitatem quamdam. Quare, si fieri potest, inquit Fabius, (a) & verba omnia, & vox huius alumnum urbis oleant: ut oratio Romana plane videatur, non civitate donata. Quo quidem vitio non nulli concionatores haud carent: qui, patrio sermone loquentes, latini aut hebraei sermonis phrases admiscent. Quod tunc vel maxime faciunt, quum scripturarum, vel sanctorum patrum testimonia vulgari sermone reddunt.

CAP. III.

DE SECVNDA ELOQVVTIONIS VIRTVTE, videlicet perspicuitate.

ORationis perspicuitas (b) tum in verbis singulis, tum in coniunctis, hoc est, in contextu orationis diligenter observanda est. Prius illud efficiunt propria verba, quibus maxima sermonis pars constare debet. Proprietas tamen ipsa non simpliciter accipitur. Primus enim intellectus est sua cuiusque rei appellatio, qua non semper utimur. Nam & obscena vitabimus, & sordida, & humilia. Sunt autem humilia infra dignitatem rerum, aut ordinis.

Sed ne in his quidem virtus oratoris inspicitur. At illud iam non modiocriter probandum, quod hoc etiam laudari modo solet, ut proprie dictum id sit, quo nihil inveniri possit significantius: ut Cato dixit, C. Caesarem ad

(a) *Instit. lib. VIII. cap. 1.* (b) *Ex Quinctil. loc. cit. cap. 2.*

ad evertendam rempub. ſobrium acceſsiſſe: Annibalem quoque dirum, & acrem tibiam hoc modo dicimus. Et ea quoque, quae bene translata ſunt, propria dici ſolent. Poſſunt videri verba, quae plus ſignificant, quam eloquuntur, in parte ponenda perſpicuitatis: intellectum enim adiuvant. Quod facit emphaſis, de qua ſuo loco dicemus.

Plus tamen eſt obſcuritatis in contextu, & continuatione ſermonis, & plures modi. Quare nec ſit tam longus ſermo, ut eum proſequi non poſsit intentio: nec traiectione tam tardus, ut in hyperbaton finis eius differatur.

Vitanda etiam ambiguitas, non haec ſolum, quae incertum intellectum facit, ut Chremetem audivi percuſiſſe Demeam: ſed illa quoque, quae, etiam ſi turbare non poteſt ſenſum, in idem tamen verborum vitium incidit: ut ſi quis dicat, viſum a ſe hominem librum ſcribentem. Nam etiam ſi librum ab homine ſcribi pateat, male tamen compoſuerat, feceratque ambiguum, quantum in ipſo fuit. Etiam interiectione, ſive parentheſi: qua & oratores, & hiſtorici frequenter utuntur, ut medio ſermone aliquem inferant ſenſum, impediri ſolet intellectus, niſi, quod interponitur, breve eſt.

Eſt etiam in quibuſdam turba inanium verborum: qui dum communem loquendi morem reformidant, ducti ſpecie nitoris, circumeunt omnia copioſa loquacitate, quae dicere volunt: ipſam deinde illam ſeriem cum alia ſimili iungentes miſcenteſque, ultra quam ullus ſpiritus durare poſsit, extendunt.

Alii, brevitatis aemuli, neceſſaria quoque orationi ſubtrahunt verba, &, velut ſatis ſit ſcire ipſos, quae dicere velint, quantum ad alios pertineat, nihil putant. At ego otioſum ſermonem dixerim, quem auditor ſuo ingenio non intelligit.

Nobis igitur prima ſit virtus perſpicuitas, propria verba, rectus ordo, non in longum dilata concluſio, nihil neque deſit, neque ſuperfluat. Ita ſermo & doctis probabilis, & planus imperitis erit. Haec eſt eloquendi obſervatio.

tio. Nam rerum perſpicuitas quo modo praeſtanda ſit, in praeceptis narrationis traditur. Similis autem ratio eſt in omnibus. Nam ſi neque pauciora, quam oportet, neque plura, neque inordinata aut indiſtincta dixerimus, erunt dilucida, & negligenter quoque audientibus aperta. D. autem Auguſtinus (a) iuxta illud graecorum adagium: quamtumvis rudius dicito, modo clarius; minus latinis verbis uti admonet, ſi perſpicua magis fuerint. Sic enim ait: quid prodeſt loquutionis integritas, quam non ſequitur intellectus audientis; quum loquendi omnino nulla ſit cauſa, ſi quod loquimur, non intelligunt, propter quos, ut intelligant, loquimur? Qui ergo docet, vitabit omnia verba, quae non docent. Et ſi pro eis alia integra, quae intelligantur, poteſt dicere, id magis eliget. Si autem non poteſt, ſive quia non ſunt, ſive quia in praeſentia non occurrunt, utetur etiam verbis minus integris, dum tamen res ipſa doceatur atque diſcatur integre. Et paullo poſt: (b) bonorum, inquit, ingeniorum inſignis eſt indoles, in verbis verum amare, non verba. Quid enim prodeſt clavis aurea, ſi aperire, quod volumus, non poteſt? Aut quid obeſt lignea, ſi hoc poteſt, quando nihil quaerimus, niſi patere, quod clauſum eſt? Haec ille.

Eſt autem alia non in verbis, ſed in rebus ipſis obſcuritas: ubi quidam concionatores abditas atque difficiles quaeſtiones, ex ipſis philoſophiae atque Theologiae penetralibus deſumtas, rudi & indoctae multitudini proponunt; quo ingenium ſuum oſtentent, & eruditi in populo habeantur. Hi autem minime cum Apoſtolo dicere poſſe videntur: (c) non noſmetipſos praedicamus, ſed Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum; nos autem ſervos veſtros per Ieſum. Vehementer autem indignum eſt, ut quo in loco & officio alios a vanitatis & iactantiae vitio deterremus, nos in idem vitium, quod perſtringimus, incidamus. Quod ſi admonitio mea adverſus hanc multorum conſuetudinem minus valet, valeat ſane D. Auguſtini in 4. de do-

(a) *Auguſt. lib. IIII. de doctr. chriſt. cap.* 10. (b) *Cap.* 11. (c) 2. *Corinth.* 4.

doctrina christiana libro dicentis : (a) sunt quaedam, quae sua vi non intelliguntur, aut vix intelliguntur... quamvis planissime dicentis versentur eloquio : quae in populi audientiam vel raro, si aliquid urget, vel numquam omnino mittenda sunt. Hactenus Augustinus.

CAP. IV.

DE TERTIA ELOQVVTIONIS VIRTVTE, QVAE in ornatu posita est.

VEnio (b) nunc ad ornatum, in quo sine dubio plus, quam in ceteris dicendi partibus, sibi indulget *concionator*. Nam emendate quidem ac dilucide dicentium tenue praemium est : magis enim est, vitiis carere, quam ut magnam aliquam virtutem adeptus esse videaris... Nec vero hic ornatus parum causae confert... Nam qui libenter audiunt, & magis attendunt, & facilius credunt, & plerumque ipsa delectatione capiuntur, non numquam admiratione auferuntur. Nam & ferrum affert oculis terroris aliquid, & fulmina ipsa non tam nos confunderent, si vis eorum tantum, non etiam ipse fulgor, timeretur. Recteque Cicero his ipsis ad Brutum verbis quadam in epistola scribit:(c) nam eloquentiam, quae admirationem non habet, nullam iudico. Aristoteles quoque eamdem petendam maxime putat. Sed hic ornatus, repetam enim, virilis, fortis, & sanctus sit, nec effeminatam levitatem, nec fuco eminentem colorem amet, sanguine, & viribus niteat. Hoc autem adeo verum est, ut quum in hac parte sint vicina virtutibus vitia, etiam qui vitiis utuntur, virtutis tamen his nomen imponant. Quare nemo ex corruptis dicat, me inimicum esse culte dicentibus. Non nego hanc esse virtutem, sed illis eam non tribuo.

An ego fundum cultiorem putem, in quo mihi quis ostenderit lilia, & violas, & amoenos fontes surgentes, quam ubi plena messis, aut graves fructu vites erunt? Steri-

(a) *Cap.9.* (b) *Ex Quinctil. lib. VIII. cap.3.* (c) *In fragm. epist.*

rilem platanum, tonsasque myrtos, quam maritam ulmum, & uberes oleas praeoptaverim? Habeant illa divites, licet quid essent, si aliud nihil haberent? Nullusne ergo etiam fructiferis adhibendus est decor? Quis negat? Nam & in ordinem, certaque intervalla redigam meas arbores. Quid enim illo quincunce speciosius, qui, in quamcumque partem spectaveris, rectus est? Sed protinus in id quoque prodest, ut terrae succum aequaliter trahant. Surgentia in altum cacumina oleae ferro coërcebo, in orbem se formosius fundet, & protinus fructum ramis pluribus feret. Decentior equus, cuius adstricta sunt ilia, si idem velocior. Pulcher adspectu sit athleta, cuius lacertos exercitatio expressit, idem certamini paratior. Numquam vera species ab utilitate dividitur. Hactenus Fabius.

D. vero Augustinus de hoc orationis ornatu, quo potissimum auditorum animi oblectantur, sic ait: (a) sicut autem saepe sumenda sunt & amara salubria, ita semper vitanda est dulcedo perniciosa. Sed salubri suavitate... quid melius? Quanto enim magis illic appetitur suavitas, tanto facilius salubritas prodest. Sunt ergo ecclesiastici viri, qui divina eloquia non solum sapienter, sed & eloquenter etiam tractaverunt. Quibus legendis magis non sufficit tempus, quam deesse ipsi studentibus, & vacantibus possunt. Haec ille.

CAP. V.

DE ORNATV, QVI EST IN VERBIS SINGVLIS.

QVoniam orationis tam ornatus, quam perspicuitas, aut in singulis verbis est, aut in coniunctis; primum, quid singula verba, deinde quid coniuncta exigant, consideremus. Qua in re illud primo loco statuendum est, quod quemadmodum perspicuitas propriis verbis, sic ornatus translatis, vel quovis alio tropo figuratis, praecipue constat. Sed quum eamdem rem frequenter plura verba

Q

(a) *August. ubi sup. cap. 5.*

ba ſignificent, quod ſynonimia vocatur, commodiora ſemper, & meliora eligenda ſunt. Conſtat enim, inter haec ipſa verba, alia eſſe aliis conſonantiora, grandiora, honeſtiora, ſublimiora, nitidiora, iucundiora, vocaliora. Exempli gratia: conſonantiora ſunt, quamquam, moderatio, & concertare; quam ſi dixeris, etſi, modeſtia, confligere. Grandiora ſunt, immanis, contrucidare, optimus, officioſiſsimus; quam haec, magnus, necare, bonus, officioſus. Nitidius etiam, bos, quam vacca. In univerſum quidem optima ex ſimplicibus verbis creduntur, quae aut maxime exclamant, aut ſono ſunt iucundiſsima. Et honeſta quidem turpibus potiora ſemper: nec ſordidis umquam in erudita oratione locus.

Ceterum quod ad uſum attinet, in quo maior obſervatio eſt, delectus verborum ſic habendus eſt, ut cum rerum, de quibus dicimus, natura & dignitate cohaereant. Rebus enim atrocibus verba etiam ipſa auditu aſpera magis convenient. Quod enim verbum in re grandi aptum & magnificum fuerit, in re humili tumidum erit. Contra vero quae humilia circa res magnas, apta circa minores videntur. Et ſicut in oratione nitida notabile eſt humilius verbum, & velut macula: ita a ſermone tenui ſublime nitidumque diſcordat, fitque corruptum, qui in plano tumet.

Haec de propriis verbis dicta ſunt. Translata vero, de quibus modo dicendum eſt, niſi in contextu, probari non poſſunt. Sed nec inornata ſunt quidem, niſi quum ſunt infra rei, de qua loquendum eſt, dignitatem.

CAP. VI.

DE TROPIS.

QVoniam, ut paullo ante diximus, perſpicuitas quidem propriis, ornatus vero translatis verbis, vel quovis alio tropo figuratis, praecipue conſtat; de tropis iam dicere incipiamus, atque eo libentius, quo in prophetarum libris frequentior eorum uſus eſt. Omnia enim pro-

prophetarum ſcripta, quoniam de rebus maximis diſſerunt, ſive quum hominum ſcelera corripiunt, ſive quum ultrices ſcelerum poenas improbis denuntiant, ſive quum piis hominibus, & in officio manentibus, ingentia divinae gratiae beneficia pollicentur; metaphoris & allegoriis plena ſunt: quibus illi, magnarum rerum ſimilitudinibus, quae ipſi quoque maxima dicunt, amplificare, & ante oculos ponere ſolent. Cuius rei non alienum puto, loca aliquot indicare, ut aperte liqueat, omnia prophetarum ſcripta metaphoris & allegoriis referta eſſe. Talis eſt locus ille Iſaïae: (a) & egredietur virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet, &c. Virgae enim nomine potentiam, floris autem, pulchritudinem Domini Salvatoris deſignavit.

Deinde ſequentia allegoriis plena ſunt. Habitabit lupus cum agno, &c. Et cap. 8. (b) pro eo quod abiecit populus iſte aquas Siloë, quae vadunt cum ſilentio, &c. Deinde futuram populi vaſtitatem fluminis inundatione deſignat, & amplificat. Cap. vero 35. converſionem, & laetitiam gentium pulcherrimis metaphoris declarat, quum ait: laetabitur deſerta & invia, & exſultabit ſolitudo, & florebit quaſi lilium, & quae ſequuntur. Ieremias vero cap. 4. Aſsyriorum regem leonis nomine ſignificat, quum ait: aſcendit leo de cubili ſuo, &c. Ezechiel vero cap. 17. eumdem regem ingentis aquilae nomine exprimit, quum ait: aquila grandis magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena plumis & varietate, venit ad libanum, & tulit medullam cedri, &c. Pharaonem vero, AEgypti regem, draconem appellat, ut eius ſuperbiam & atrocitatem oſtendat, his verbis: (c) ecce ego ad te, draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum, & dicis: meus eſt fluvius, & ego feci memetipſum. Verum haec exempla in omnibus fere prophetarum paginis reperiuntur. Quae tamen hoc in loco referre volui, ut troporum utilitatem & uſum etiam oſtenderem. Apparet enim, res magnas & atroces his nominibus attolli, earumque magnitudinem his verbis magis, quam propriis, ſignificari.

(a) *Cap.* 11. *v.* 1. (b) *Cap.* 11. *v.* 6. (c) *Ezech.* 29.

Est igitur tropus: (a) verbi, vel sermonis, a propria significatione in aliam cum virtute mutatio ... Incipiamus igitur ab eo, qui cum frequentissimus est, tum longe pulcherrimus: translationem dico, quae *metaphora* graece vocatur. Latissime enim patet. Eam necessitas genuit, inopia coacta: post autem delectatio iucunditasque celebravit. Nam ut vestis frigoris depellendi causa reperta primo, post adhiberi coepta est ad ornatum etiam corporis & dignitatem; sic verbi translatio instituta est inopiae causa, frequentata delectationis. Est autem translatio, quum nomen aut verbum transfertur ex eo loco, in quo proprium est, in eum, in quo proprium deest, aut translatum proprio melius est. Id facimus, aut quia necesse est, aut quia significantius, aut quia decentius. Nam gemmare vites, luxuriem esse in herbis, laetas segetes, etiam rustici necessitate dicunt. Oratores durum hominem, aut asperum. Non enim proprium erat, quod darent his affectionibus nomen. Iam incensum ira, inflammatum cupiditate, & lapsum errore, significandi gratia. Nihil enim horum suis verbis, quam his arcessitis, magis proprium erat. Illa vero ad ornatum, lumen orationis, & generis claritatem, & concionum procellas, & eloquentiae flumina, ut Cicero pro Milone, Clodium fontem eius gloriae vocat, & alio loco, segetem, ac materiam.

Illud autem admirandum videtur, quid sit, quod omnes translatis & alienis magis delectentur verbis, quam propriis & suis. Nam si res suum nomen & proprium vocabulum non habet, ut pes in navi, ut in vite gemma; necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere: sed in suorum verborum maxima copia, tamen homines aliena multo magis, si sunt ratione translata, delectant. Causa autem illa est, quod translatio est similitudo ad unum verbum contracta: similitudine autem mirifice capiuntur animi. Eo tamen distat, quod illa comparatur rei, quam volumus exprimere, haec pro ipsa re dicitur. Comparatio est, quum dico, fecisse quid hominem, ut leonem. Translatio, quum dico de homine, leo est.

Me-

(a) *Ex Fab. lib. VIII. cap. 6.*

Metaphorae autem vis omnis quadruplex est. Quum in rebus animalibus aliud pro alio ponitur: ut Livius, (a) Scipionem a Catone allatrari solitum refert. Inanima pro aliis generis eiusdem sumuntur, ut: concentu virtutum nihil est suavius. Aut pro rebus animalibus inanima, ut: duo fulmina belli Scipiades. Praecipueque ex his oritur mira sublimitas,quae,audaciae proxima, periculo translationis attollitur, quum rebus sensu carentibus actum quemdam & animos damus, qualis est: (b)

..............*pontem indignatus Araxes.*

Et illa Ciceronis: (c) quid enim tuus ille, Tubero, districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum? Arcanae autem litterae,propter rerum magnitudinem,hac eadem metaphora non raro utuntur, qua & rebus inanimatis affectus & actiones humanas tribuunt, & ad ipsas etiam sermonem convertunt. Tale est illud: (d) flumina plaudent manu, simul montes exsultabunt a conspectu Domini. Et alio loco: (e) tunc exsultabunt omnia ligna silvarum a facie Domini, &c. Rei enim magnitudo, nempe Christi Domini in mundum adventus, hoc exigere videbatur, vel ipso Domino testante, qui ait: (f) si hi tacuerint, lapides clamabunt.

In (g) translationibus autem fugienda est dissimilitudo, qualis est in illo Ennii: caeli ingentes fornices. Deinde videndum est, ne longe simile sit ductum: syrtim patrimonii, scopulum libentius dixerim; charybdim bonorum, voraginem potius. Facilius enim ad ea, quae visa, quam ad illa, quae audita sunt, mentis oculi feruntur. Sunt (h) quaedam & humiles translationes, ut, saxea est verruca: quaedam maiores, quam res postulat, ut, tempestas comessationis: quaedam minores, ut comessatio tempestatis.

Vt modicus autem atque opportunus eius usus illustrat orationem, ita frequens & obscurat, & taedio complet: con-

(a) *Lib. XXXVIII. cap. 54.* (b) *Virg. lib.VIII. vers.728.* (c) *Pro Q. Ligario cap. 3.* (d) *Psalm. 97.* (e) *Psalm. 95.* (f) *Luc. 19.* (g) *Ex Cic. lib. III. de orat. cap. 40. & 41.* (h) *Ex Quinctil. lib. VIII. cap. 6.*

continuus vero in allegoriam & aenigma exit. Quod si vereare, ne paullo durior translatio esse videatur, mollienda est proposito saepe verbo, ut, si olim M. Catone mortuo pupillum senatum quis relictum dicat; paullo durius: sin, ut ita dicam, pupillum; aliquanto mitius est. Etenim verecunda debet esse translatio, ut deducta esse in alienum locum, non irruisse, atque ut precario, non vi, venisse videatur. Diligenter etiam cavendum est, ne omnia, quae poëtis permissa sunt, convenire orationi putemus: nec enim pastorem populi, auctore Homero, (a) dixerim, nec volucres pennis remigare: licet Virgilius (b) in apibus ac Daedalo (c) speciosissime sit usus. Modus autem nullus est florentior in singulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi: eoque in illo explicando merito longiores fuimus.

Synecdoche tropus est, in quo ex parte totum, aut contra; aut ex antecedentibus sequentia intelliguntur. Quae descriptio octo illos modos comprehendit, quibus fit synecdoche, quos gravissimi scriptores tradiderunt. Ex parte totum intelligitur, ut ex puppi navis, ensis ex mucrone, aut ex tecto domus. Cicero: (d) mucrones eorum a iugulis nostris reiecimus. Huc pertinet, quum vel ex uno plures significantur. Livius: Romanos praelio victor: & Virgilius: (e) *hostis habet muros.* Vel genus ex forma, sive specie. Virgilius: (f) *dentesque Sabellicus exacuit sus*, pro quovis sue. Vel ex materia res confecta: qua ratione & ferrum pro gladio, & pinus pro navi, & aurum atque argentum pro aurea & argentea pecunia sumitur. Cicero: (g) homines instructi, & certis locis cum ferro collocati. Contra vero ex toto pars declaratur, ut in illo Virgilii: (h)

.... *fontemque, ignemque ferebant.*

De quo genere est, quum aut e pluribus unus intelligitur. Cicero ad Brutum: (i) populo, inquit, imposuimus, & oratores visi sumus; quum de se tantum loqueretur. Aut e genere pars illi subiecta. Virgilius: (k)

prae-

(a) *Iliad.* A. (b) *Georg. lib. IIII. v.* 58. (c) *AEneid. lib. VI. v.* 19. (d) *In Cat. III. c.* 1. (e) *AEneid. lib. II. v.* 290. (f) *Georg. lib. III. v.* 255. (g) *Pro A. Caecina.* (h) *AEneid. lib. XII. v.* 119. (i) *In Bruto, cap.* 50. (k) *AEneid. lib. XII. v.* 255.

.... *praedamque ex unguibus ales*
Proiecit.

Ex antecedentibus quoque ſequentia moſtrantur: ut quum ait idem poëta: (a)

Adſpice aratra iugo referunt ſuſpenſa iuvenci.

Ex his autem perſpicuum eſt, translationem ad movendos animos, & res paene ſub oculos ſubiiciendas repertam eſſe; ſynecdochen vero ad locupletandum ſermonem pertinere.

Nec procul ab hoc genere diſcedit metonymia: in qua cauſas per effecta, vel effecta per cauſas, vel ex eo, quod continet, id, quod continetur, vel rem e ſigno intelligimus. Per cauſas effecta declaramus, quum inventor, aut alicuius rei auctor, pro re inventa ponitur. Virgilius: (b)

.... *onerantque caniſtris,*
Dona laboratae Cereris.

Hoc modo Platonem, Ariſtotelem, Demoſthenem frequenter pro eorum ſcriptis ponimus. Cicero lectitaſſe Platonem ſtudioſe, audiviſſe etiam Demoſthenem dicitur. Ex effectis autem cauſa ſignificatur, quum ſacrilegium deprehenſum, & ſcelus dicimus pro ſcelerato. Hinc maeſtum timorem, triſtem ſenectutem, & pallidam mortem eleganter optimi dicunt auctores. Virgilius: (c)

.... *maeſtumque timorem*
Mittite.

Horatius: (d)

Pallida mors aequo pulſat pede pauperum tabernas,
Regumque turres.

Ex eo, quod continet, id, quod continetur, venuſte etiam intelligitur. Sic bene moratae urbes vocantur, ſic ſaeculum felix, ſic Roma pro Romanis, Athenae pro Athenienſibus frequenter ponuntur. Virgilius: (e)

.... *caelo gratiſſimus amnis,*

id eſt, caeleſtibus. Cicero: (f) ut omittam... illas omnium doctri-

(a) *Eclog. II. v. 66.* (b) *AEneid. lib. VIII. v. 180.* (c) *AEneid. lib. I. v. 202.* (d) *Lib. I. od. 4.* (e) *AEneid. lib. VIII. v. 64.* (f) *De orat. lib. I. cap. 2.*

narum inventrices Athenas, in quibus ſumma dicendi vis & inventa eſt, & perfecta; pro Athenienſibus. Huc referuntur etiam illa, quum ex poſſeſſore res, quae poſsidetur, aut ex duce exercitus ſignificatur. Virgilius: (a)

.... *iam proximus ardet*

Vcalegon:

id eſt, Vcalegontis domus.

Sic, hominem devorari, cuius patrimonium devoratur: & ab Annibale apud Cannas caeſa ſexaginta millia hominum dicimus, id eſt, ab eius copiis. E ſigno denique res moſtratur. Vnde toga, quae pacis erat inſigne, & otii, pro pace: & faſces uſurpantur pro magiſtratu. Virgilius: (b)

Illum non populi faſces, non purpura regum

Flexit.

Metonymiam, ut ait Cicero, (c) rhetores hypallagem vocant.

Antonomaſia ponit aliquid pro nomine, ut, everſor Carthaginis, & Numantiae, pro Scipione. Et, Romanae eloquentiae princeps pro Cicerone. Et per epitheton, thalamo quae fixa reliquit impius: impium pro AEnea poſuit. Sic philoſophum pro Ariſtotele; poëtam pro Virgilio, excellentiae cauſa, dicimus. Differt antonomaſia a periphraſi, quod illa ad ſola perſonarum nomina referatur; periphraſis vero, de qua mox dicemus, latiſsime ad cetera patet, quae circuitione aliqua melius, quam proprio nomine, ſignificantur.

Epitheton, ſive latine appoſitum, Diomedes ſpeciem facit antonomaſiae. Eſtque frequenter adiectivum nomen, proprio nomini adiectum, ornandi, aut amplificandi, aut indicandi cauſa. Non raro etiam aliis nominibus adiungitur, quae perſonarum propria non ſunt. Neque refert, an haec epitheta ſint adiectiva nomina, necne, modo quocumque pacto proprietas quaedam attribuatur, non perſonis tantum, verum etiam rebus. Vt: praeceps iuventa, praeceps, amens, & inconſultus amor: eſca malorum voluptas: moroſa ac difficilis ſenecta: vitiorum expultrix philoſophia: huma-

(a) *AEneid. lib. II. v. 311.* (b) *Georg. lib. II. v. 495.* (c) *In orat.*

manae vitae ſpeculum comoedia : vitae magiſtra hiſtoria. In poëmatis licebit naturalibus epithetis uti , ut : candida nix , liquidi fontes , frigida nox , volubilis amnis , aureus Sol. In oratione proſa non oportebit adhiberi , niſi emphaſim quamdam habeant , & ad rem propoſitam pertineant. Vt , non impetrabis cauſam tam iniquam ab Ariſtide iuſtiſſimo. Et , coram , Catone, ſeveriſsimo morum cenſore, audes agere Floralia ? Id potiſsimum fiet incitationibus exemplorum aut ſententiarum. Ariſtarchus eruditiſsimus , & idem diligentiſsimus , Cicero eloquentiae princeps , Plato certiſsimus auctor. Exornantur autem epitheta maxime translationibus. Vt , cupiditas effrenata , inſanae ſubſtructiones , &c. Solet etiam fieri aliis adiunctis epitheton tropis apud Virgilium : (a) turpis egeſtas , & triſtis ſenectus. Verumtamen talis eſt ratio huius virtutis , ut ſine appoſitis nuda ſit & velut incompta omnis oratio , nec oneretur tamen multis. Nam fit longa , & impedita. Vt , in quaeſtionibus eam iudices ſimilem agmini totidem lixas habenti , quot milites quoque : in quo & numerus eſt duplex , nec duplum virium.

Interdum autem epitheta eleganter ita multiplicantur, ut inſtar definitionis , vel deſcriptionis ſint ; immo & frequenter totam rei naturam , eiuſque proprietates explicent. Hinc Ioannes Climacus : (b) ſuperbia , inquit , eſt Dei abnegatio , aſpernatio hominum , laudum progenies , ſterilitatis argumentum , divini adiutorii expulſio , ſtuporis praecurſor, lapſuum miniſtra , caſus materia , iracundiae fons , ſimulationis ianua , firmamentum daemonum , delictorum cuſtos, duritiae & crudelitatis artifex , compaſsionis & miſericordiae ignoratio , amarus exactor , immitis iudex , Dei adverſatrix , blaſphemiae radix. Haec ille. Sic Origenes de muliere Chananaea : mulier , inquit , caput peccati , arma diaboli, expulſio paradiſi , mater delicti , corruptio legis antiquae,veniebat ad Dominum Ieſum. Sic etiam Iudas apoſtolus in epiſtola ſua de pſeudoapoſtolis loquens : hi ſunt , inquit , in epulis ſuis maculae convivantes , ſine timore ſemetipſos paſcentes , nubes ſine aqua , quae a ventis circum-

(a) *AEneid. lib. VI. v. 275.* (b) *Scalae paradiſi gradu XXIII.*

cumferuntur, arbores autumnales, infructuosae, bis mortuae, eradicatae, fructus feri maris, despumantes suas confusiones, sidera errantia.

Catachresis, quam recte dicimus abusionem, non habentibus nomen suum accommodat, quod in proximo est. Sic: (a)

.... *equum divina Palladis arte*
AEdificant.

Et: pyxides, cuiuscumque materiae sunt: & parricida, matris quoque aut sororis interfector dicitur. (b) Valde similis est metaphorae, sed ab ea tamen distinguitur, quod abusio nomen ex vicina ac finitima re accommodat alteri rei, quae sine nomine est: metaphora vero, etiam si nomen non deest, undecumque, modo similitudinem res habeat, alienum nomen adsciscit. Quid tam propinquum patris interfectori, quam matris, aut sororis, aut fratris interfector? Ergo is, quia nomen latino sermone non habet, per abusionem parricida vocatur. Quid rursus magis seiunctum, quam arbor, atque respublica, quae florere, verbo ab arbore translato, dicitur? Vnde apparet, duos hos tropos ita similes esse, ut tamen sint diversi.

Allegoria, quam inversionem interpretamur, aliud verbis, aliud sensu ostendit, ac etiam interim contrarium. Virgilius: (c)

Sed nos immensum spatiis confecimus aequor:
Et iam tempus aequum fumantia solvere colla.

Habet usum talis allegoriae frequenter oratio, sed raro totius, plerumque apertis permixta est. Tota apud Ciceronem talis est: hoc miror enim, querorque, quemquam hominem ita pessumdare alterum verbis velle, ut etiam navem perforet, qua ipse naviget. Illud vero commixtum allegoriae genus frequentissimum est. (d) Equidem ceteras tempestates, & procellas in illis dumtaxat fluctibus concionum semper Miloni putavi esse subeundas: nisi adiecisset, fluctibus concionum, esset allegoria: nunc eam miscuit.

Il-

(a) *Virgil. AEneid. lib. II. v.* 15. (b) *Quinctil. loc. cit.* (c) *Georg. lib. II. v.* 541. (d) *Cic. pro Mil. cap.* 2.

Illud vero longe speciosissimum genus orationis, in quo trium permixta est gratia, similitudinis, allegoriae, & translationis. Quod fretum, quem Euripum tot motus, tantas, tam varias habere creditis agitationes, commutationes, fluctus, quantas perturbationes, & quantos aestus habet ratio comitiorum? Dies intermissus unus, aut nox interposita, saepe perturbat omnia, & totam opinionem parva non numquam commutat aura rumoris. Nam id quoque in primis est custodiendum, ut quo genere coeperis translationis, hoc desinas. Multi enim quum initium a tempestate sumserunt, incendio aut ruina finiunt, quae est inconsequentia rerum foedissima. Hactenus Fabius. Ceterum scripturae prophetarum, ut aliis tropis, ita pulcherrimis allegoriis, & mira verborum consequentia illuminantur, qualis est illa Isaiae 5. de vinea plantata a dilecto in cornu filio olei. Quam etiam non minori elegantia septem continuis versiculis persequitur David, quum ait: (a) vineam de AEgypto transtulisti, eiecisti gentes, & plantasti eam... extendit palmites suos usque ad mare, & usque ad flumen propagines eius: & cetera, quae sequuntur.

Ironia, quam illusionem vocant, allegoria est, quae non solum aliud sensu, aliud verbis ostendit, sed contrarium. Ea aut pronuntiatione intelligitur, aut persona, aut rei natura. Nam si qua earum verbis dissentit, apparet, diversam esse oratione voluntatem. Cicero in Clodium: (b) integritas tua te purgavit, mihi crede, pudor eripuit, vita anteacta servavit. Et Turnus apud Virgilium: (c)

.... meque timoris
Argue tu, Drance, tot quando stragis acervos
Teucrorum tua dextra dedit.

Periphrasis, sive latine circuitio, sicut & allegoria, non in uno verbo, sed in coniunctis fit, quum id, quod simpliciter dici poterat, quo sit oratio vel plenior, vel significantior, pluribus verbis dicimus. Quod frequentissime fit, quum recto obliquum, decoris gratia, adiungimus. Vt, Scipionis providentia Carthaginis opes fregit, pro eo quod est:

(a) *Psalm.79.* (b) *In fragm.* (c) *AEneid. lib.XI.v.383.*

est: Scipio Carthaginem delevit. Sic dicimus, admirari virtutis decus & elegantiam, pro, virtutem: & odisse sceleris deformitatem vel turpitudinem, pro, scelus. Qua loquendi figura frequentissime & ornatissime utitur eloquentissimus Osorius.

Constat autem aliis modis tropus hic, nempe etymologia, notatione, finitione. Etymologia, quum nominis rationem explicamus: ut si quis heredipetam dicat, qui hereditates alienas appetat, captetque. Aut pro parasito, hominem cibo ventrique deditum: aut pro philosopho, hominem sapientiae studiosum: pro grammatico, qui litteras doceat: pro locuplete, qui plurima loca possideat: pro pecunioso, qui magnam pecorum copiam possideat.

Notatione constabit, quum notis quibusdam accidentium rem quampiam describimus: ut si quis, iram intelligens, animi aut bilis effervescentiam dicat, quae pallorem vultui, ardorem oculis, tremorem membris inducat. Eiusdem generis est & illud: qui digito scalpunt uno caput: quo molles, & parum viri significantur. Aut si dicas: cubito se emungit, salsamentarium indicans.

Finitione constabit, ut si quis artem bene dicendi pro rhetorica dicat. Peculatorem virum, qui civitatis aerarium compilasset. Hominem tyrannum, qui vi leges, ac civium libertatem oppressisset.

Haec de tropis dicta sint: quae, ut ante diximus, ornamenti plurimum orationi conciliant: quorum omnium una est ratio atque natura, nempe, pro noto & proprio alicuius rei nomine aliud subrogare, quod vel ornatius vel significantius sit, vel etiam vim habeat probationis & argumenti. Atque ut huius virtutis fontem aperiam, quae magnam huic facultati lucem praeferet, sciendum, nequaquam nomen aliud pro alio subiici posse, nisi illi valde finitimum, & quasi cognatum sit. Cognata autem rebus sunt ea, quae supra diximus, esse rebus aut personis attributa, unde topica, hoc est, argumentorum sedes oriuntur. Qualia

lia sunt genus rei, species, definitio, propria, accidentia, sive antecedentia, sive concomitantia, sive consequentia, causae, effectus, totum & partes, similia, & cetera eiusdem generis. Quum ergo omnia haec vim habeant argumenti, periti artificis erit, quo sit oratio vehementior, frequenter his rerum attributis pro rebus ipsis uti: quod huiusmodi nomina vicem argumenti, sive, ut dialectici vocant, medii vim habeant. Sic Sapiens illa femina 2. Reg. 20. (a) Ioab, civitatem Abela obsidenti, ait: quare praecipitas hereditatem Domini? In qua oratione verbo praecipitandi obsidionis malum amplificavit: verbo autem hereditatis, quod pro civitatis proprio nomine posuit, vim argumenti, & quidem acris, inclusit. Quo exemplo aperte liquet, ad omnem usum, cui topica deserviunt, tropos etiam deservire: qui ab illis originem ducunt. Quum autem similitudo inter topica numeretur; ea vero ad probandum, ad amplificandum, ad inferendum rebus lucem, ad rem oculis subiiciendam, & ad delectandum accommodata sit: consequens est, ut metaphora etiam, quae brevis similitudo esse dicitur, ad omnes hos usus deserviat, eoque principem inter omnes tropos locum teneat.

Illud etiam admonendum, quod non modo ad orationis ornatum, sed ad intelligenda quoque scripta prophetarum haec facultas plurimum conducit, quod frequentissime his tropis utantur. Si quis enim in scriptis eorum diligenter adverterit, quid, pro nominibus propriis, earum rerum, de quibus dicunt, usurpaverint; inveniet, eos non solum metaphoricis & allegoricis loquutionibus usos, sed aliis etiam tropis, dum aut effectum pro causa, aut causam pro effectu, aut totum pro parte, aut partem pro toto, aut proprium nomen pro communi, aut commune pro proprio, aut instrumenta pro re confecta, aut quae rebus adiuncta sunt, pro rebus ipsis ponunt. Tale est illud Ieremiae: (b) interrogate & videte, si generat masculus. Quare ergo vidi omnis viri manum super lumbum suum quasi parturientis? Hic ex consequentibus calamitatis magnitudinem significavit. Simi-

(a) *Vers.* 19. (b) *Ierem.* 30.

mile eſt huic illud eiuſdem: (a) vocate lamentatrices, & ad eas, quae procul ſunt, mittite, &c. His enim ſignis venturae cladis acerbitatem voluit oſtendere. Quum vero Amos, divitum inhumanitatem exaggerans, ait: (b) nihil patiebantur ſuper contritione Ioſeph; proprium nomen pro communi pauperum & miſerorum nomine poſuit, ut D. Auguſtinus (c) adnotavit, qui hunc prophetae tropum plurimum commendavit. Quum vero Apoſtolus ait: (d) non regnet peccatum in veſtro mortali corpore, ad obediendum concupiſcentiis eius; effectum poſuit, pro cauſa peccati, nempe, concupiſcentia & fomite, unde peccata oriuntur. Contra vero, quum, fide, ait, (e) homines iuſtificari; partem pro toto poſuit. Fides quippe radix & fundamentum eſt omnium, quae ad iuſtificationem requiruntur: pro quibus fidem poſuit. Sic ubi in ſcripturis legimus, quinquageſimum caput, vel quinquaginta capita, ex praecipua parte totum intelligimus.

Ceterum, qua ratione ſibi Eccleſiaſtes ornatiſsimorum verborum copiam, in quibus haec troporum lumina inveniantur, comparare poſsit, ſuo loco explicabimus.

CAP. VII.

DE ORNATV, QVI EST IN VERBIS CONIVNCTIS: ac primum de figuris.

QVum paullo ſuperius dictum a nobis ſit, orationis ornatum partim in verbis ſingulis, partim in coniunctis poſitum eſſe; ubi iam de tropis, qui ad priorem ornatus partem deſerviunt, diximus, reliquum eſt, ut de poſteriori, qui in verbis cóniunctis cernitur, nunc dicamus. Hic autem praecipue conſtat figuris, compoſitione, & variis dicendi formis, ad rerum dignitatem accommodatis. De his igitur in reliqua huius libri parte tractandum eſt, a figuris, quae graece ſchemmata dicuntur, initium ſumentes:

(a) *Cap. 9.* (b) *Amos 6.* (c) *Lib. IIII. de doctrin. christ. cap. 7.* (d) *Rom. 6.* (e) *Rom. 3.*

tes : in quibus maxima ornatus & elegantiae pars sita est. His autem Demosthenes ita est usus , ut omnia fere , quae dicit , aliqua huiusmodi figura exornare curet. Quo nomine multi putant , ut auctor est Cicero , eloquentiam eius maxime esse mirabilem.

Principio igitur figurae definitio ac divisio tradenda est. Figura autem , ut rhetores definiunt, (a) est conformatio quaedam orationis , remota a communi , & primum se offerente ratione , qua rectus sermo in alium cum virtute mutatur. Vt hoc autem rudi , quod aiunt , Minerva explicemus , sciendum est , quod quemadmodum eidem corpori vestimenta plura aptari possunt , quorum alia ad venustatem , alia ad gravitatem , alia ad luctum & maestitiam, alia ad humilitatem & sanctitatem accommodantur : ita eadem sententia diversis potest figuris & formis explicari , & quodam modo vestiri : quorum aliae venustatem , aliae gravitatem , aliae vim & acrimoniam prae se ferant. Eruditi autem artificis est , eam figuram & velut habitum eligere , qui vel sententiae enuntiandae , vel proposito nostro maxime quadret.

Subiiciamus huius rei exempla. Simplici & recta oratione Apostolus dicere poterat : si quis infirmatur , & ego infirmor : si scandalizatur , & ego uror. Sed ab hac simplici , & primum se offerente ratione discedens , multo acrius & elegantius per interrogationis figuram dixit : (b) quis infirmatur , & ego non infirmor ? Quis scandalizatur , & ego non uror ? Simili quoque ratione dicere poterat : nulla res poterit nos a caritate Christi separare , &c. At quanto vehementius & elegantius est : (c) quis non separabit a caritate Christi ? Tribulatio , an angustia , an periculum ? &c. Item simplici oratione dicere poterat : non possunt homines Deum invocare , de quo nihil audierunt : neque audire, nisi illis annuntietur : neque quis annuntiare poterit , nisi a Deo mittatur. At multo elegantius ait : (d) quo modo invocabunt , in quem non crediderunt ? Aut quo modo credent ei,

(a) *Apud Quinctil. lib. VIIII. cap. 1.* (b) *2. Cor. 11.* (c) *Rom. 8.* (d) *Rom. 10.*

ei, quem non audierunt? Quo modo autem audient sine praedicante? Quo modo vero praedicabunt, nisi mittantur? Hic enim multae simul eloquutionis virtutes coëunt. Est enim repetitio, & interrogatio, & gradatio, & membra item orationis ex pari fere numero syllabarum.

Potuisset etiam D. Gregorius simpliciter dicere: mirum est, peccatricem mulierem ad Dominum venire: & mirum item, eamdem ab eo misericorditer trahi, & benigne recipi. Sed quanto elegantius est, hanc sententiam figurata oratione ad hunc modum explicari? (a) Quid igitur miramur, fratres, Mariam venientem, an Dominum suscipientem? Suscipientem dicam, an trahentem? dicam melius, & trahentem, & suscipientem. Ad hunc modum Sedulius, quum dicere potuisset: vehementer nobis prima illa femina & antiquus serpens nocuerunt: multo ornatius atque vehementius dixit: (b)

.... heu noxia coniux!
Noxia tu coniux magis, an draco perfidus ille?
Perfidus ille draco, sed tu quoque noxia coniux.

Item simpliciter dicere solemus: virtutis comes invidia est, quae viros bonos plerumque insectatur: acrius tamen per exclamationem dicitur: o virtutis comes invidia, quae bonos plerumque insequeris, atque adeo insectaris! His exemplis, ut arbitror, facile figurae definitio, & eius item usus percipi potest.

Definitionem sequitur divisio. Sunt enim duplices figurae, aliae verborum, aliae sententiarum. Verborum sunt, quae venusta & concinna eorumdem verborum collocatione constant: qua sublata, mutatur & tollitur figura. Sententiarum vero sunt, quae non in verbis, sed in rebus ipsis sunt positae: ut quum vel exclamamus, vel interrogamus, vel obsecramus, vel dubitare nos aliquid dicimus, vel etiam optamus. Descriptiones quoque rerum & personarum, hoc est, sermocinationes, notationes, sententiae & epiphonemata, de quibus ante diximus, & multae item aliae inter sententiarum figuras numerantur.

Quum autem verborum figurae ornatum & elegantiam orationi concilient, unde hic ornatus originem ducat, dili-

(a) *Homil. 33. in Evang.* (b) *Carm. Pasch. lib. II. v. 6.*

ligenter animadvertendum est. Huius enim rei cognitio plurimum ad earum usum conducet. Sciendum est igitur, rerum omnium decorem & pulchritudinem, quae vel sensibus, vel intellectu percipitur, proportione quadam & concinnitate partium, sibi invicem apte consentientium, praecipue constare. Vnde sapientissimus ille rerum omnium architectus, qui pulcherrima omnia facere voluit, in numero, pondere & mensura perfecit, ipsumque inter cetera hominem ea natura condidit, ut numeris, & apta rerum concinnitate maxime caperetur. Hac enim de causa & pulchritudo oculos oblectat, & vocum concentus, suis numeris dimensus, aures recreat, & poëtarum carmina, quae numerorum legibus eleganter adstricta sunt, voluptate nos afficiunt. Quo minus mirandum est, si ornatus, qui in verborum figuris est positus, in quadam apta & concinna verborum collocatione & proportione constitutus sit. Quid autem proportionis huius nomine intelligam, liceat enim hac voce uti, proposita exempla facile declarabunt.

Sumamus illam Eusebii Emisseni sententiam: ferina immanitas est, Deum aestimare minorem, quia maiora contulit; ut ideo a te minus accipiat honoris, quia plus contulit dignitatis. Hic aperte vides proportionem inter contraria, & similiter cadentia verba. Idem Eusebius, locum illum explanans, (a) parvulus natus est nobis, & filius datus est nobis, sic ait: natus est nobis, qui sibi erat. Datus est ergo ex divinitate, natus ex Virgine. Natus, qui sentiret occasum; datus, qui nesciret exordium. Natus, qui & matre esset iunior; datus, quo nec pater esset antiquior. Natus, qui moreretur; datus, ex quo vita nasceretur. Ac sic qui erat, datus est; qui non erat, natus est. Illic dominatur, hic humiliatur. Sibi regnat, & mihi militat. Idem etiam, de corporum resurrectione disputans, sic ait: ipsa caro honoratur praemiis, quae est probata suppliciis: ipsa in muneribus gaudebit, quae in doloribus triumphavit: quae ideo tolerabiliter doluit se afflictam, quia fideliter credidit reformandam. In his omnibus quis non videt

(a) *Isai.9.*

numerum & proportionem ſimilium, diſſimilium, & contrariorum ſibi invicem reſpondentium? Quin & in eccleſiaſticis quoque antiphonis & verſiculis interdum idem numerus atque proportio reperitur; quale eſt illud in laudibus D. Martini: o virum ineffabilem, nec labore victum, nec morte vincendum; qui nec mori timuit, nec vivere recuſavit! Hic apparet, quo modo ſibi reſpondeant, laborem & mortem, victum & vincendum, mori & vivere, timere & recuſare. Eſt autem in his omnibus exemplis oratio colis & commatis ubique rotunda: de quibus ſuo loco dicemus.

Quia vero D. Auguſtinus, ut ceteros quoque patres omittam, hoc loquendi genere maxime delectatus eſt; libet non nulla eius exempla referre, quae Proſper Aquitanius adnotavit atque collegit, quae hanc praeceptionem maxime illuſtrabunt: ut omittam interim, quod eadem ipſa, citra hanc commoditatem, non indigna ſunt, quae legantur. Sic igitur ait: (a) lex data eſt, ut gratia quaereretur; gratia data eſt, ut lex impleretur: neque enim vitio ſuo non implebatur, ſed vitio prudentiae carnis. Quod vitium per legem demonſtrandum, per gratiam ſanandum fuit. Idem: (b) divina bonitas ideo maxime iraſcitur in hoc ſaeculo, ne iraſcatur in futuro: & miſericorditer temporalem adhibet ſeveritatem, ne aeternam iuſte inferat ultionem. Idem: (c) vera confeſsio eſt benedicentis, quum idem ſonus eſt & oris, & cordis. Bene autem loqui, & male vivere, nihil aliud eſt, quam ſua ſe voce damnare. Idem: (d) hoc affectu, & deſiderio colendus eſt Deus, ut ſui cultus ipſe ſit merces. Nam qui Deum ideo colit, ut aliud magis, quam ipſum, promereatur, non Deum colit, ſed illud, quod aſſequi concupiſcit.

Idem: (e) iniquus puniri ſe ignorat, niſi quum manifeſto ſupplicio ſenſerit nolens, quantum mali ſit, quod perpetravit volens. Idem: (f) mala mors putanda non eſt, quam bona vita praeceſſerit. Non enim facit malam mortem,

(a) *Sent.* 44. (b) *Sent.* 5. (c) *Sent.* 6. (d) *Sent.* 20. (e) *Sent.* 47. (f) *Sent.* 50.

tem, nisi quod sequitur mortem. Non itaque multum curandum necessario morituris, quid accidat, ut moriantur, sed moriendo quo ire cogantur. Idem: (a) iustis quidquid malorum ab iniquis dominis irrogatur, non poena est criminis, sed virtutis examen. Nam bonus, etiamsi serviat, liber est: malus autem, etsi regnet, servus est: nec unius hominis, sed, quod gravius, tot dominorum, quot vitiorum. Idem: (b) diabolus superbus hominem superbientem perduxit ad mortem: Christus humilis hominem obedientem reduxit ad vitam. Quia sicut ille elatus cecidit, & deiecit consentientem: sic iste humiliatus surrexit, & erexit credentem. Idem: (c) in rebus spiritalibus quum minor maiori adhaeret, sicut creatori creatura, illa fit maior, quam erat, non ille: & hoc est maius esse, quod est melius esse: quia adhaerens creatura creatori, non mole auctior, sed virtute fit maior. Idem: (d) omnes beati habent, quod volunt... Miseri *autem* sunt, qui vel non habent, quod volunt, vel id habent, quod non recte volunt. Propior est ergo beatitudini voluntas recta, etiam non adepta quod cupit, quam prava, etiamsi, quod cupit, obtinuit. Idem: (e) qui laudat Deum in miraculis beneficiorum, laudet & in terroribus ultionum. Nam & blanditur, & minatur. Si non blandiretur, nulla esset exhortatio: si non minaretur, nulla esset correctio. Hactenus ille.

In his autem omnibus locis vel negligenter etiam attendentibus proportionis concinnitas satis apparet, qua singula verba singulis verbis contraponuntur, sibique mutuo respondent. Sed huiusmodi exemplorum nusquam non maxima copia, & passim obvia, ut merito accusari possim, quod rem adeo perspicuam tot exemplis oneraverim. Verum hoc feci, ut ostenderem, hanc decoris & venustatis partem, quae in verborum figuris cernitur, ex eo fonte manare, unde omnis aliarum rerum pulchritudo, quae vel arte vel natura constant, manare solet: simul ut hac

 ra-

(a) *Sent.* 53. (b) *Sent.* 59. (c) *Sent.* 60. (d) *Sent.* 62. (e) *Sent.* 70.

ratione admonerentur, qui eleganter dicere volunt, ut ad hanc dicendi formam ea revocare studeant, quorum natura huius decoris capax est. Haec enim orationis gratia sequi rerum naturam debet, non affectari. Et tunc etiam parcius hoc loquendi genere utendum est, quum in veritate dicemus; quo affectationis vitium, omnium aliorum pessimum, fugiamus: utpote quod fidem dicenti adimat.

Hoc enim loquendi genere venerandi PP. Augustinus, Eusebius Emissenus, Petrus Ravenas, D. Bernardus, ita delectati sunt, ut vix alio eloquutionis genere frequentius utantur. D. vero Gregorius omnes fere sententias his numeris adstringit. Quam rem adeo venuste Petrus Ravenas agit, ut hac potissimum ratione Chrysologi nomen invenerit. Quamvis autem rhetores hac loquendi figura parcius utendum esse praecipiant, quod ea plus habeat iucunditatis & suavitatis, quam gavitatis; hi tamen, quos supra memoravi, patres, ut eorum scripta monstrant, frequentissime ea usi sunt.

Sed ut ad id, cuius gratia haec a me inducta sunt, veniam, sciendum est, plerasque verborum figuras ex hoc proportionis fonte manare. Est enim, quod ad praesens attinet institutum, triplex proportionis genus: nempe, eiusdem verbi ad idem verbum certo ordine & numero sibi respondens, aut similis ad simile, aut contrarii ad contrarium, quacumque ratione contrarium sit. Varia siquidem contrariorum genera a dialecticis numerantur. Ex hoc ergo triplici proportionum genere tres veluti classes figurarum oriuntur, quae in verbis positae sunt: de quibus ubi mox dixerimus, non nullas alias, partim similes, partim contrarias, adiiciemus. Vtrumque enim ad eumdem ordinem atque tractationem pertinet.

CAP.

CAP. VIII.

PRIMA CLASSIS DE FIGVRIS VERBORVM, QVAE eiusdem verbi repetitione constant.

EX prima igitur classe, ubi idem verbum eleganter repetitur, primum locum tenet repetitio: quae est, quum continenter ab uno atque eodem verbo in rebus similibus & diversis principia sumuntur. Sic D. Cyprianus: si, inquit, filii Dei sumus, si templa eius esse iam coepimus, si accepto Spiritu sancto, sancte & spiritualiter vivimus, si de terris oculos ad caelum sustulimus, si ad superna & divina plenum Deo & Christo pectus ereximus, non, nisi quae sunt Deo & Christo digna, faciamus. Idemque rursus contra quosdam Christi confessores paullo licentius agentes, sub unius nomine, sic invehitur: confessor est, sed post confessionem periculum maius est; quia plus adversarius provocatus est. Confessor est, hoc magis stare debet cum Domini evangelio, per evangelium gloriam consequutus a Domino. Confessor est, sit humilis & quietus, sit in actu suo cum disciplina modestus; ut qui Christi confessor dicitur, Christum, quem confitetur, imitetur. Confessor est Christi, sed si non postea blasphemetur maiestas & dignitas Christi. Lingua Christum confessa non sit maledica, non sit turbulenta, non conviciis & litibus perstrepens audiatur. Ceterum si culpabilis & detestabilis postmodum fuerit, si confessionem suam mala conversatione prodiderit, si vitam suam turpi foeditate maculaverit, si Ecclesiam denique, ubi confessor factus est, derelinquens, & unitatis concordiam scindens, fidem primam perfidia posteriore mutaverit, blandiri sibi per confessionem non potest. Et cetera. Hactenus Cyprianus.

CONVERSIO.

COnversio est, per quam non, ut ante, primum repetimus verbum, sed ad postremum continenter reverti-

timur. Cyprianus: Deus videri non potest, visu clarior est: nec comprehendi, tactu purior est: nec aestimari, sensu maior est. Et ideo sic Deum digne aestimamus, dum inaestimabilem dicimus. Idem: quisque ille est, quem zelo persequeris, subterfugere & vitare te poterit: tu te fugere non potes; ubicumque fugeris, adversarius tuus tecum est, hostis semper in pectore tuo est, pernicies intus inclusa est, ineluctabili catenarum nexu ligatus & vinctus es, zelo dominante captivus es, nec solatia tibi ulla subveniunt. Tale est illud Apostoli: (a) Hebraei sunt, & ego: Israëlitae sunt, & ego. Semen Abrahae sunt, & ego: ministri Christi sunt, ut minus sapiens dico, plus ego. Sic etiam Seneca: (b) hoc est, inquit, Alexandri crimen aeternum, quod nulla virtus, nulla bellorum felicitas redimet. Nam quoties quis dixerit, occidit Persarum multa millia; opponetur, & Callisthenem. Quoties dictum erit, occidit Darium, penes quem tunc magnum regnum erat; opponetur, & Callisthenem. Quoties dictum erit, omnia oceano tenus vicit, ipsum quoque tentavit novis classibus, & imperium ex angulo Thraciae usque ad orientis terminos protulit; dicetur, sed Callisthenem occidit. Omnia licet antiqua ducum regumque exempla transierit, ex his, quae facit, nihil tam magnum erit, quam scelus Callisthenis.

COMPLEXIO.

Complexio est, quae utramque complectitur exornationem, & hanc, & quam ante posuimus; ut & repetatur idem primum verbum saepius, & crebro ad idem postremum revertamur. Cyprianus: solus non est, cui Christus in fuga comes est. Solus non est, qui, templum Dei servans, ubicumque fuerit, sine Deo non est. Sed haec brevis complexio est. Potest autem esse multo longior. Cuius rei exemplum non verebor ex sanctissimo Bonaventura afferre: cuius oratio, quamvis non adeo leniter fluat, sententiarum tamen pondere non minus grata sanis ingeniis

(a) *2. Corinth.* 11. (b) *Nat. quaest. lib. VI. cap.* 23.

nlis esse debet, quam quae elegantia & nitore sermonis exornata est. Is igitur precandi studium hoc genere exornationis commendat his verbis: si vis patienter tolerare adversa, vaca orationi. Si vis tentationes & tribulationes superare, vaca orationi. Si vis pravas affectiones conculcare, vaca orationi. Si vis astutias satanae cognoscere, ac eius fallacias vitare, vaca orationi. Si vis laetanter vivere in opere Dei, & per laboris & afflictionis viam incedere, vaca orationi. Si vis spirituali in vita te exercere, & carnis curam non agere in desideriis, vaca orationi. Si vis vanas cogitationum muscas effugare, vaca orationi. Si vis animam tuam sanctis cogitationibus & desideriis impinguare, vaca orationi. Si vis cor tuum virili spiritu, & constanti proposito in Dei beneplacito stabilire, vaca orationi. Denique, si vis vitia extirpare, & virtutibus ornari, vaca orationi. In ea enim recipitur sancti Spiritus unctio, quae de omnibus mentem docet. Hac eadem figura D. Gregorius utitur, hoc modo: (a) considero, inquit, patres novi & veteris testamenti, David, Danïelem, Amos, Petrum, Paullum, & Matthaeum, & apertis oculis fidei intueor. Implet namque Spiritus sanctus puerum citharoedum, & psalmistam facit: implet abstinentem puerum, & iudicem senum facit: implet pastorem armentarium, & prophetam facit: implet piscatorem, & principem apostolorum facit: implet persequutorem, & doctorem gentium facit: implet publicanum, & evangelistam facit. Quam ergo insani sumus, qui hunc Spiritum non quaerimus? Hic videre licet eadem esse verborum initia, eosdemque fines.

TRADVCTIO.

TRaductio est, quae facit, ut quum idem verbum crebrius ponatur, non modo non offendat animum, sed etiam concinniorem orationem reddat, hoc pacto: qui nihil habet in vita iucundius vita, is cum virtute vitam non

(a) *Homil. 30. in Evang.*

non poteſt colere. Item: eum tu hominem appellas, qui, ſi fuiſſet homo, numquam tam crudeliter vitam hominis petiiſſet. At erat inimicus: ergo inimicum ſic ulciſci voluit, ut ipſe ſibi reperiretur inimicus. Item: divitias ſine divitum eſſe, tu vero virtutem praefer divitiis. Nam ſi voles divitias cum virtute comparare, vix ſatis idoneae tibi videbuntur divitiae, quae virtutis pediſſequae ſunt. Repetuntur autem eadem nomina. Primum quidem in diverſis caſibus, quale eſt illud: (a)

Litora litoribus contraria, fluctibus undas
Imprecor, arma armis: pugnent ipſique nepotes.

Eleganter etiam Ioannes Picus Mirandulanus, cum Deo loquens, ſic ait:

Namque tua eſt noſtris maior clementia culpis.
Et dare non dignis res mage digna Deo eſt.
Quamquam ſat digni, ſi quos dignatur amare,
Qui, quos non dignos invenit, ipſe facit.

Hoc autem *polyptoton* Graeci vocant.

Huc etiam pertinet epanalepſis: hoc eſt, a poſtremo ad primum verbum regreſsio. Quale eſt illud: (a)

Multa ſuper Priamo rogitans, ſuper Hectore multa.

Item illud Ciceronis in Verrem: multi & graves dolores inventi parentibus, & propinquis multi. Quod etiam fit, ſententia aliqua interiecta, hoc modo: bona, miſerum me! conſumtis enim lacrimis, tamen animo infixus haeret dolor, bona, inquam, Cn. Pompeii acerbiſsimae voci ſubiecta praeconis.

Finitima huic quoque eſt anadiploſis, quae idem verbum in fine praecedentis, & initio ſequentis orationis repetit. Quale eſt illud: (b)

Vrbs Etruſca ſolo. Sequitur pulcherrimus Aſtur,
Aſtur equo fidens, & verſicoloribus armis.

Sic etiam Cicero contra Catilinam: (c) o tempora, o mores! Senatus hoc intelligit, conſul videt, hic tamen vivit: vivit? immo vero etiam in Senatum venit, &c. Et oratio quoque hoc modo iteratur. Quale eſt illud Sedulii, de

(a) *Virgil. AEneid. lib. IIII. v. 628.* (b) *AEneid. lib. X. v. 180.* (c) *Orat. I. cap. 1.*

de prima femina loquentis : (a)

.... heu noxia coniux.
Noxia tu coniux magis , an draco perfidus ille ?
Perfidus ille draco , sed tu quoque noxia coniux.

Simile est & illud Ioannis Pici Mirandulani:

Sed premit heu miseros tantae indulgentia sortis,
Quos fecit natos gratia , culpa reos.
Culpa reos facit , sed vincat gratia culpam:
Et tuus in nostro crimine crescat honor.

Est etiam affinis huic epizeusis,latine conduplicatio, quae vel idem verbum,vel eamdem sententiam conduplicat.Idem verbum, quale est illud: tu tu faces illas incendisti. Et : (b)

Me , me : adsum , qui feci : in me convertite ferrum.

Et Cicero contra Catilinam : vivis , & vivis , non ad deponendam , sed ad confirmandam audaciam. In oratione vero hoc modo : (c) commotus non es ? quum tibi mater pedes amplexaretur , commotus non es ? Item : nunc etiam audes in horum conspectum venire , proditor patriae ; proditor , inquam , patriae , venire audes in horum conspectum ? Vehementer auditorem commovet eiusdem redintegratio verbi , & vulnus maius efficit , quasi aliquod telum saepius perveniat in eamdem partem corporis.

GRADATIO.

GRadatio quoque ab hoc repetitionis fonte manat, quae quamdam verborum catenam efficit : estque & ad docendum , & ad delectandum quum primis accommodata. D. Cyprianus , sermone de livore : zelare , inquit, quod bonum videas , & invidere melioribus , leve apud quosdam crimen videtur : dumque existimatur leve , non timetur : dum non timetur , contemnitur : dum contemnitur , non facile vitatur. D. item Gregorius : considerandum est , ad culmen quisque regiminis qualiter veniat , & ad hoc rite perveniens , qualiter vivat , & bene vivens qualiter doceat , & recte docens , infirmitatem suam quoti-

(a) *Carm.Pasch. lib.II. v.6.* (b) *AEneid. lib.VIIII. v.427.* (c) *Cicero ad Heren. lib. IIII.*

tidie quanta consideratione cognoscat. Et Apostolus: (a) tribulatio, inquit, patientiam operatur, patientia probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit. Et iterum: (b) quos, inquit, praescivit & praedestinavit, hos & vocavit: & quos vocavit, illos & iustificavit, &c. Et in eodem capite per interrogationem & repetitionem venustissime ait: quo modo invocabunt, in quem non crediderunt? Quo modo vero credent ei, quem non audierunt? &c. Item: non sensi haec, & non suasi; neque suasi, & non ipse statim facere coepi; neque facere coepi, & non perfeci; neque perfeci, & non probavi. In hoc autem novissimo exemplo, non decus modo, sed vis etiam & acrimonia inest. Hactenus de figuris, quae eiusdem verbi repetitione constant.

In his autem figuris non inopia fit, ut ad idem verbum reddatur saepius, sed inest festivitas quaedam, quae facilius auribus diiudicari, quam verbis demonstrari, potest. Huic autem virtuti, sicut omnibus aliis, suum quoque vitium finitimum est, quod *tautologiam* appellant, hoc est, eiusdem verbi vitiosam repetitionem, quae non decoris gratia, sed inopia verborum fit, quae etiam aurium iudicio diiudicatur, qualis est illa: nam cuius rationis oratio non exstet, ei rationi ratio non est fidem adhibere.

CAP. IX.

SECVNDA CLASSIS DE FIGVRIS, QVAE verborum similitudine constant.

SEcundi vero ordinis figurae, quae proportione verborum similium, sibi invicem respondentium, constant, quattuor praecipue numerantur, nempe compar, similiter cadens, similiter desinens, & agnominatio.

Compar, quod graece *isocolon* dicitur, est quod habet in se membra, quae constant ex pari fere numero syllabarum. Hoc non de enumeratione nostra fiet: nam id qui-

(a) *Rom.* 5. (b) *Rom.* 8.

quidem puerile est, sed tantum affert usus & exercitatio facultatis, ut animi quodam sensu par membrorum superiori referre possimus. Cyprianus: mundus ipse occasum sui, rerum labentium probatione, testatur: non hieme nutriendis seminibus tanta imbrium copia est, non frugibus aestate torrendis solita flagrantia est, nec sic verna de temperie sata laeta sunt, nec adeo arboreïs fetibus autumna fecunda sunt. Sed huiusmodi exemplorum nusquam non magna copia est.

SIMILITER CADENS, SIMILITER DESINENS.

SImiliter cadens exornatio dicitur, quum in eadem constructione verborum duo aut plura sunt verba, quae similiter iisdem casibus efferuntur. At similiter desinens est, quum, tametsi casus non insunt in verbis, tamen similes exitus sunt. Vtriusque rei exemplum patet his D. Cypriani adversus Demetrianum verbis: certe & labor irritus, & nullus effectus, offerre lumen caeco, sermonem surdo, sapientiam bruto: quum nec sentire brutus possit, nec caecus lumen admittere, nec surdus audire. In hoc autem genere pulcherrima & iucundissima sunt illa, in quibus non extrema tantum, sed media quoque varie & multipliciter sibi respondent. In quibus quanta sit varietas, exempla declarabunt. Cyprianus ad Donatum, accipe, inquit, non diserta, sed fortia: nec ad audientiae popularis illecebram culto sermone fucata, sed ad divinam indulgentiam praedicandam rudi veritate simplicia. Accipe quod sentitur, ante quam discitur: nec per moras temporum longa agnitione colligitur, sed compendio gratiae maturantis hauritur. Idem contra Demetrianum: qui ad malum motus est, mendacio fallente, multo magis ad bonum movebitur, veritate cogente. Longior quidem illa, sed non minus ornata D. Augustini sententia, qua nativitatis & mortis diem in beato martyre comparans, sic ait: illo die ex fastidioso matris utero in hanc lucem processit, quae oculos carnis illecebrat: isto autem die ex profundissimo

car-

carcere in illam lucem discessit, quae visum mentis illustrat. Ad pretiosam mortem iuste vivendo venit: ad gloriosam vero vitam iniuste moriendo perrexit.

AGNOMINATIO.

AGnominatio est verborum similitudo, in dissimili tamen sententia. Quale est illud Cypriani de habitu virginum: capilli tibi non sunt, quos Deus fecit, sed quos diabolus infecit. Idem, sermone de mortalitate, defunctos fratres non esse lugendos, quum sciamus, non eos amitti, sed praemitti. Tale est illud Fabii: (a) nihil putamus esse perfectum, nisi ubi natura cura iuvatur. Est autem D. Bernardus ut frequentissimus, ita etiam festivissimus in hac figura; quale est illud eiusdem: benigna caritas affluit, non defluit. Item, futuram hominis gloriam daemon vidit & invidit. Et, Cain munera Deus non respicit, quia illum despicit. Et, magna superbia est uti datis, quasi innatis. Sic multa alia apud eumdem.

CAP. X.

TERTIA CLASSIS EX FIGVRIS VERBORVM, quae contrariis nominibus aut rebus constant.

TErtius figurarum ordo, contrariorum proportione constat: in quibus tantum inest leporis & gratiae, ut quocumque fere modo contraria copulentur, ornamenti plurimum orationi afferant; neque iucundam modo, sed acrem interdum efficiant. Tale est illud in Catilinam: vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. Nec minorem vim & acrimoniam habet illud Cypriani in epistola ad Cornelium contra Novatianos. Sic enim ait: an ad hoc, frater carissime, deponenda est Ecclesiae catholicae dignitas, & sacerdotalis auctoritas ac potestas, ut iudicare velle se dicant de Ecclesiae praeposito extra

Ec-

(a) *Instit. orat. lib. XI. cap. 3.*

Ecclesiam constituti, de christiano haeretici, de sano saucii, de integro vulnerati, de stante lapsi, de iudice rei, de sacerdote sacrilegi? Hactenus ille. Nec minori acrimonia Isaïas adversus superbum atque lascivum feminarum ornatum ait: (a) & erit pro suavi odore foetor, pro zona funiculus, pro crispante crine calvitium, & pro fascia pectorali cilicium.

Sed quoniam haec figura ornatissima est, pluribus a nobis exemplis illustranda erit, ut hac ratione multiplex eius usus intelligi possit. Cyprianus, gratulandum est, inquit, quum improbi de Ecclesia separantur, ne columbas, ne oves Christi saeva sua & venenata contagione praedentur. Cohaerere & coniungi non potest amaritudo cum dulcedine, caligo cum lumine, pluvia cum serenitate, pugna cum pace, cum fecunditate sterilitas, cum fontibus siccitas, cum tranquillitate tempestas. Idem: quemadmodum satanas transfigurat se, velut in angelum lucis; ita ministros suos subornat, velut ministros iustitiae, asserentes noctem pro die, interitum pro salute, desperationem sub obtentu spei, perfidiam sub praetextu fidei, Antichristum sub vocabulo Christi; ut, dum verisimilia mentiuntur, veritatem subtilitate frustrentur. Idem sermone de eleemosyna: Dei filius, hominis filius esse voluit, ut nos filios Dei faceret. Humiliavit se, ut populum, qui prius iacebat, erigeret. Vulneratus est, ut vulnera nostra sanaret. Servivit, ut ad libertatem servientes extraheret. Mori sustinuit, ut moriens immortalitatem mortalibus exhiberet.

Idem etiam sermone de patientia, de admiranda Domini Salvatoris patientia sic ait: sub ipsa autem passionis hora, quae conviciorum probra, quae contumeliarum tolerata ludibria? ut insultantium sputamina patienter exciperet, qui sputo suo caeci oculos paullo ante formaverat: & cuius in nomine nunc a servis eius Zabulus cum angelis suis flagellatur, flagella ipsa pateretur: coronaretur spinis, qui martyres floribus coronat aeternis: palmis in fa-

(a) *Cap. 3.*

faciem verberaretur, qui palmas vincentibus tribuit: ſpoliaretur veſte terrena, qui indumento immortalitatis ceteros veſtit: cibaretur felle, qui cibum caeleſtem dedit: potaretur aceto, qui poculum ſalutare propinavit. Hac eadem figura Apoſtolus uſus eſt, quum ait: (a) maledicimur, & benedicimus: perſequutionem patimur, & ſuſtinemus: blaſphemamur, & obſecramus. Dei quoque Filius apud Iſaïam (b) in hoc ſe a patre miſſum eſſe teſtatur, ut lugentibus daret coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro ſpiritu maeroris.

Eſt etiam pulcherrimum illud contrariorum genus, quo D. Baſilius in laudem martyrum utitur his verbis: pericula non reſpicit martyr, coronas reſpicit: plagas non horret, ſed praemia numerat: non videt lictores inferne flagellantes, ſed angelos ſuperne laetos hominibus acclamantes: non ſpectat ad temporalia pericula, ſed ad praemiorum aeternitatem.

COHABITATIO.

EST etiam cohabitatio, qua contraria in eadem re, vel perſonae ſimul coniunguntur: quod fieri poſſe ſub diverſis rationibus, dialectici concedunt. Sic Lactantius de phoenice, poſt mortem exſurgente, ait:

Ipſa quidem, ſed non eadem, quia & ipſa, nec ipſa eſt,
AEternam vitam mortis adepta bono.

Tale eſt illud Herennianae rhetoricae: ades, abeſſe vis: abes, reverti cupis. In pace bellum quaeritas, in bello pacem deſideras. Sic D. Gregorius, dedignantur, inquit, iuſti, ſed non dedignantes; deſperant, ſed non deſperantes; perſequutionem commovent, ſed amantes.

PARADIASTOLE.

HVic contraria eſt paradiaſtole. Sicut enim illic contraria copulantur, ita hic ſimillima diſcernuntur. Hac

(a) 1. *Corinth.* 4. (b) *Iſai.* 61.

Hac elegantiſsima figura elegantiſsime Apoſtolus uſus eſt, quum ait : (a) in omnibus tribulationem patimur , ſed non anguſtiamur : aporiamur , ſed non deſtituimur : perſequutionem patimur, ſed non relinquimur : humiliamur, ſed non confundimur : deiicimur , ſed non perimus. Sic D. Cyprianus ſimilia hoc modo disiungit : aliud eſt , inquit , martyrio animum deeſſe , aliud animo defuiſſe martyrium. Sic etiam Seneca , de homine deſide & otioſo loquens : non , inquit , diu vixit , ſed diu fuit. Idem : pergimus , inquit , non quo eumdum eſt , ſed quo itur : nec ad rationem , ſed ad ſimilitudinem vivimus. Et dum unuſquiſque mavult credere , quam iudicare , numquam de vita iudicatur , ſemper creditur. Et iterum : quaeramus quid optimum factu ſit , non quid uſitatiſsimum. Idemque : opes , inquit , meas fortuna abſtulit , non avulſit. Item D. Auguſtinus , (b) ſic diligendi ſunt homines , ut eorum non diligantur errores : quia aliud eſt amare , quod facti ſunt; aliud odiſſe , quod faciunt.

Item D. Cyprianus : (c) nos autem , fratres cariſsimi, qui philoſophi non verbis , ſed factis ſumus , nec veſtitu ſapientiam , ſed veritate , praeferimus ; qui virtutum magis conſcientiam , quam iactantiam , novimus ; qui non loquimur magna , ſed vivimus : quaſi ſervi & cultores Dei , patientiam , quam magiſteriis caeleſtibus diſcimus , obſequiis ſpiritualibus praebeamus. Hactenus ille. In epiſtola vero, quam presbyter Romani ad eumdem Cyprianum de lapſis miſerunt , ſic inter cetera ſcribunt : maxime illis congruit verecundia , quorum in delictis damnatur mens inverecunda. Pulſent ſane fores , ſed non utique confringant: adeant ad limen Eccleſiae , ſed non utique ut tranſiliant: caſtrorum caeleſtium excubent portis , ſed armati modeſtia , qua intelligant , ſe deſertores fuiſſe : reſumant precum ſuarum tubam , ſed qua non bellicum clangant. In his exemplis aperte liquet , quae ſimilia videntur, ratione disiungi , & quantum inter ſe differant , explicari.

CON-

(a) 2. *Corinth.* 4. (b) *Tom. III. in fin. Sent.* 2. (c) *Cyprian. Serm. de patient.*

CONTRARIVM IN SENTENTIIS.

EST etiam contrarium in ſententiis, quod dialectici inter ea argumenta, quae a contrariis ducuntur, referunt. Quia tamen hoc genus argumentationis ceteris ornatius eſt, inter exornationes collocatur. Tale eſt illud: nam qui ſuis rationibus inimicus fuerit ſemper, eum quo modo alienis rebus amicum fore ſperes? Item, nam quem in amicitia perfidioſum eſſe cognoveris, eum quare putas inimicitias cum fide habere poſſe? Ad hoc etiam genus contrarii argumenta ab imparibus, hoc eſt, a maiori & minori, referuntur hoc modo: quos ex collibus deiecimus, cum iis in campo metuimus dimicare? Qui, quum plures erant, paucis nobis exaequari non poterant; hi, poſtquam pauciores ſunt, metuimus, ne ſint ſuperiores?

CONTENTIO.

HVic autem figurae finitima eſt contentio: quae non tam ex contrariis, quam ex imparium circumſtantiarum comparatione conſtat: quae quidem, ſicut & praecedens, magis ad ſententiarum, quam ad verborum, figuras pertinet. Quia tamen contrarii ſpeciem habet, his eam adnectere, docendi gratia, voluimus. Ea vero frequentiſsime utimur, quum, propoſita ſimilitudine, aut exemplo, quo aliquid vel probare volumus, vel amplificare, utriuſque rei circumſtantias excutimus, ut oſtendamus, id, quod intendimus, aut par, aut minus, aut maius eſſe. Sic Cicero pro lege Manilia: (a) maiores, inquit, veſtri ſaepe, mercatoribus ac naviculatoribus iniurioſius tractatis, bella geſſerunt: vos, tot civium Romanorum millibus, uno nuntio, atque uno tempore necatis, quo tandem animo eſſe debetis? Legati, quod erant appellati ſuperbius, Corinthum patres veſtri, totius Graeciae lumen, exſtinctum eſſe voluerunt: vos eum regem inultum eſſe patiemini, qui legatum populi Romani, conſularem, vinculis ac verberibus,

(a) *Cap. 5.*

bus, atque omni supplicio excruciatum, necavit? Illi libertatem civium Romanorum immunitam non tulerunt, vos vitam ereptam negligetis? Ius legationis, verbo violatum, illi persequuti sunt: vos legatum Pop. Rom. omni supplicio interfectum, inultum relinquetis? Subiecit deinde conclusionem his verbis: videte, ne ut illis pulcherrimum fuit, tantam vobis imperii gloriam relinquere, sic vobis turpissimum sit, illud, quod accepistis, tueri & conservare non posse. Verum de hac contentiono paullo fusius, quum de exemplorum tractatione agendum erit, differemus.

COMMVTATIO.

AD hoc genus contrariorum pertinet commutatio, quae Graece dicitur *antimetabole*. Ea vero est, quum duae sententiae, inter se discrepantes, ex transiectione ita efferuntur, ut a priori posterior, contraria a priori proficiscatur, hoc modo: esse oportet, ut vivas; non vivere, ut edas. Item; ea re poëmata non facio, quia, cuiusmodi volo, non possum; cuiusmodi possum, nolo. Item: quae de illo dicuntur, dici non possunt; quae dici possunt, non dicuntur. Item: si poëma, loquens pictura est; pictura, tacitum poëma debet esse. Item: quia stultus es, ea re taces; non tamen quia taces, ea re stultus es. Item in sacris litteris: nequaquam Dominus propter locum gentem elegit, sed propter gentem locum. Item Sedulius: (a)

.... nam sabbata propter
Condita sunt hominem, sed non homo sabbata propter.

S CAP.

(a) *Carm. lib. IIII.*

CAP. XI.

QVARTA CLASSIS DE RELIQVIS VERBORVM figuris.

POST haec tria figurarum genera, quae proportione quadam verborum, ſibi invicèm reſpondentium, conſtare diximus; ſupereſt quartum genus figurarum, in quibus non ita aperte haec proportio deprehenditur: quamvis non prorſus ea careat. Hoc enim praecipue figurae verborum a ſententiarum figuris diſtant, quod in eis ſic verba collocantur, ut quamdam proportionis imaginem prae ſe ferant, unde venuſtas omnis atque iucunditas orationis manat. Quo fit, ut huiuſmodi verborum figurae ad delectandum plurimum conferant: quae res inter tria orationis officia numeratur.

ADIVNCTIO.

INter has ergo figuras prima eſt adiunctio, quae Graece *zeuma* dicitur: in qua unum ad verbum, quod primum, aut poſtremum collocatur, plures ſententiae referuntur: quarum unaquaeque deſideraret, ſi ſola poneretur. Fit autem praepoſito verbo, ad quod reliqua reſpiciant, hoc modo: vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia: aut propoſito, quo plura clauduntur. Nec enim is es, Catilina, ut te aut pudor umquam a turpitudine, aut metus a periculo, aut ratio a furore revocaverit. Medium quoque poteſt eſſe, quod & prioribus, & ſequentibus ſufficiat: ut, formae dignitas aut morbo deſloreſcit, aut vetuſtate. Quia vero in his tribus locis verbum illud collocari poteſt, in principio videlicet, medio, & fine; tres zeumatis ſpecies Graeci fecerunt, nempe protozeuma, meſſozeuma, & hyperozeuma: quibus hanc differentiam ſignificarent.

DIS-

DISIVNCTIO.

HVic contraria eſt disiunctio, qua unicuique orationis membro ſuum verbum apponitur, quum tamen unum aliquod toti orationi ſufficere potuiſſet. Vt autem illa figura brevius, ita hac ornatius & elegantius dicimus. Sic D. Cyprianus contra Demetrianum: quid, inquit, cum terrenae carnis imbecillitate contendis? Cum animi vigore congredere, virtutem mentis infringe, fidem deſtrue, diſceptatione, ſi potes, vince. Idem ſermone de mortalitate: ſi avaritia proſtrata eſt, exſurgit libido: ſi libido compreſſa eſt, ſuccedit ambitio: ſi ambitio contemta eſt, ira exaſperat. Item Cicero pro Archia, de ſtudiis ſuis loquens, ſic ait: (a) me autem quid pudeat, qui tot annos ita vivo, ut ab illis nullo me unquam tempore aut commodum, aut otium meum abſtraxerit, aut voluptas avocarit, aut denique ſomnus retardarit. Et in eadem oratione: (b) Homerum Colophonii civem eſſe dicunt ſuum, Chii ſuum vindicant, Salaminii repetunt, Smyrnaei vero ſuum eſſe confirmant.

DISTRIBVTIO.

DIſtributio duplex eſt: altera in ſententiis, quae inter ſententiarum figuras reddetur: altera in verbis, quae eſt huius loci propria, & ſuperiori, hoc eſt, adiunctioni, finitima, niſi quod eſt multo ornatior. Sed illa quidem plura verba idem ſignificantia repetit, haec vero diverſa ſive verba, ſive nomina rebus accommodatiſsima iungit. Quo in genere ut frequentiſsimus, ita elegantiſsimus eſt D. Cyprianus. Hinc in epiſtola ad Donatum, de pravae conſuetudinis violentia loquens, ſic ait: tenacibus ſemper illecebris neceſſe eſt, ut ſolebat, vinolentia invitet, inflet ſuperbia, iracundia inflammet, rapacitas inquietet, crudelitas ſtimulet, ambitio delectet, libido praecipitet. Idem de habitu virginum: caeleſtis hominis imaginem virgines portant, ſtabiles in fide, humiles in timore, ad

(a) *Cap. VI.* (b) *Cap. VIII.*

omnem tolerantiam fortes, ad ſuſtinendam iniuriam mites, ad faciendam miſericordiam faciles, fraterna pace unanimes atque concordes. Idem contra Demetrianum: qui alios, inquit, iudicas, aliquando eſto & tibi iudex; conſcientiae tuae latebras intuere ... Aut enim ſuperbia inflatus es, aut avaritia rapax, aut iracundia ſaevus, aut alea prodigus, aut vinolentia temulentus, aut livore invidus, aut libidine inceſtus, aut crudelitate violentus: & miraris, in poenas generis humani iram Dei creſcere, quum creſcat quotidie, quod puniatur? Idem ſermone de patientia, exemplo Domini, in ingratos etiam beneficia conferre ſuadet his verbis: videmus inſeparabili aequalitate patientiae nocentibus & innoxiis, religioſis & impiis ... Dei nutu tempora obſequi, elementa famulari, ſpirare ventos, fontes fluere, grandeſcere copias meſsium, fructus miteſcere vinearum, exuberare pomis arbuſta, nemora frondeſcere, prata florere.

INTERPRETATIO.

PErtinet etiam ad figuras verborum interpretatio, quam graeci *ſynonymiam* appellant: quum inſtandi, augendi, & interdum etiam apertius dicendi cauſa plura verba idem ſignificantia congregantur. Sic D. Cyprianus ſermone de lapſis: doleo, fratres, doleo vobiſcum ... Cum ſingulis pectus meum copulo, maeroris & funeris pondera luctuoſa participo. Cum plangentibus plango, cum deflentibus defleo, cum iacentibus iacere me credo. Iaculis illis graſſantis inimici mea membra ſimul percuſſa ſunt: ſaevientes gladii per mea viſcera tranſierunt. Idem ſermone de livore: ſi receſſerunt de pectore tuo tenebrae, ſi nox inde diſcuſſa eſt, ſi caligo deterſa eſt, ſi illuminavit ſenſus tuos ſplendor diei, ſi homo lucis eſſe coepiſti, quae ſunt Chriſti, ſequere: quia lux & dies Chriſtus eſt. Quid in zeli tenebras ruis? quid te nubilo livoris involvis? quid invidiae caecitate omne pacis & caritatis lumen exſtinguis? Item Cicero: (a) quae quum ita ſunt, Catilina, perge, quo

(a) *In Cat. I. cap. V.*

quo coepisti: egredere aliquando ex urbe. Patent portae: proficiscere. Idem de eodem: (a) abiit, excessit, evasit, erupit.

Est etiam pulcherrima illa Hieronymi Vidae cum Deo in hymno loquentis interpretatio. (b)

Sisque aliis metus, ut libet, ac formidinis horror.
At mihi blandus amor, mihi sis placidissimus ardor.
Noctes atque dies toto te pectore versem:
Te sine sit mihi dulce nihil, te prae omnibus optem,
Vnum deperesam: totis hunc sensibus aestum
Implicitem: hunc imis exardens ossibus hauriam,
Hoc mihi solvantur flagrantes igne medullae:
Hos mihi mens unos semper suspiret amores.

Verborum autem idem significantium copia, quae ad hanc figuram cum primis necessaria est, non modo synonymia, sed etiam tropis, ac praecipue metaphoris, & allegoriis paratur: quando, quod propriis verbis enuntiatum est, metaphoris significamus. Quale est illud Hieronymi Vidae cum Domino agentis: (c)

Nam quamvis hominem admoneas, foveasque tegasque,
Quodlibet audendi est tamen omnibus aequa potestas,
Et nobis laxas nostri usque relinquis habenas.

Hic posttemus versiculus idem allegorice, aut metaphorice dicit, quod duobus praecedentibus propriis verbis enuntiaverat.

Neque verba modo, sed sensus quoque idem facientes acervantur, quale est illud: perturbatio istum mentis, & quaedam scelerum obfusa caligo, & ardentes furiarum faces excitarunt.

Mixta quoque, & idem, & diversa significantia, hoc eodem modo coniunguntur. Cyprianus de habitu virginum: si tu te sumtuosius comas, & per publicum notabiliter incedas, oculos in te iuventutis illicias, suspiria adolescentum post te trahas, concupiscendi libidinem nutrias, peccandi fomenta succendas, ut etsi ipsa non pereas, a-

(a) *In Catilin.* II. *cap.* I. (b) *A vers.* 512. (c) *A vers.* 617.

lios tamen perdas, & velut gladium te, & venenum videntibus praebeas; excusari non potes, quasi mente casta sis, & pudica.

Hoc in loco monendus est concionator, ne pluribus verbis idem significantibus eamdem sententiam oneret; nisi vel augendae rei, vel alicuius obscurioris sententiae explicandae gratia, quae nisi hoc modo exprimi satis non potest. Quod quidam parum advertentes, plura verba idem pollentia temere congerunt: quae res dicenti fidem abrogat, propterea quod magnam ostentationis & affectationis significationem det.

CONGERIES, VEL SYNATHRISMVS.

FInitima est huic figurae synathrismus, cuius inter amplificandi rationes meminimus: nisi quod interpretatio est unius verbi multiplicatio, synathrismus vero multarum rerum congeries, qua in augendis & amplificandis rebus praecipue uti solemus. In qua plura sive verba, sive commata, sive membra orationis, interpositis coniunctionibus, aut etiam sublatis, quod est acrius, coniunguntur. Cyprianus contra Demetr. innoxios, iustos, Deo caros domo privas, patrimonio spolias, catenis premis, carcere includis, gladio, bestiis, ignibus punis. Idem de simplic. Praelat. quam vero unitatem servat, quam dilectionem custodit, qui, discordiae furore vesanus, Ecclesiam scindit, fidem destruit, pacem turbat, caritatem dissipat, sacramentum profanat? Ad hoc genus pertinet illud Isaïae: (a) in die illa auferet Dominus ornamentum calceamentorum, & lunulas, & torques, & monilia, & armillas, & mitras, & discriminalia, & periscelides, & murenulas, & olfactoriola, & inaures, & annulos, &c. Simile est & illud Apostoli: (b) usque in hanc horam & esurimus, & sitimus, & nudi sumus, & colaphis caedimur, & instabiles sumus, & laboramus, operantes manibus nostris. Verum haec figura, frequentatio-

(a) *Isai.* 3. (b) 1. *Corinth.* 4.

tioni, de qua posterius erit sermo, admodum similis, ad sententiarum figuras magis pertinere videtur. Eius autem usus in augendo & amplificando potissimum cernitur. Estque haec amplificandi ratio maxime naturalis, & cuique vel imperito obvia, qua videlicet in una re multa inesse dicimus, quae illam augeant & exaggerent. Hactenus de verborum figuris: nunc ad sententiarum figuras, in quibus ut minor iucunditas, ita maior vis dicendi est.

CAP. XII.

DE FIGVRIS SENTENTIARVM, AC PRIMVM de his, quae ad docendum magis pertinere videntur.

QVum tria sint, ut D. Augustinus ait, (a) praecipua concionatoris officia, nempe docere, flectere, & delectare, de quibus suo loco dicemus; omnes figurae tum verborum, tum sententiarum, in loco additae, haec tria maxime praestant. Exempli gratia: transitio ad docendum praecipue pertinet; quae, quid dictum sit, & quid sit dicendum, perspicuitatis gratia breviter exponit. Eadem autem vim & acrimoniam orationi adiungit hoc modo: audistis gravissima, audietis graviora. Quaedam tamen inter figuras sunt, quae magis ad delectandum, quam ad docendum aut flectendum, accommodantur: quales sunt verborum figurae, de quibus hactenus loquuti sumus; quamvis non nullae inter eas vim & acrimoniam habeant, qualis repetitio, conduplicatio, interpretatio, & synathrismus, sive congeries est. Contraria vero, ut proposita exempla declarant, non modo magnam venustatem, sed vim etiam & acrimoniam habent. At sententiarum figurae minus fortasse ad delectandum valent, ad docendum tamen atque flectendum plurimum conducunt: ideoque illas perspicuitatis gratia in duas classes divisimus; quarum prior eas figuras continet, quae magis ad docen-

(a) *Lib. IIII. de doctr. christ. cap. 11.*

dum pertinent ; posterior vero , quae ad flectendum magis , hoc est , ad instandum , & animos commovendos magis serviunt : quamvis non abnuam, plerasque earum ad omnia simul conferre. Nam & exempla , & similia aliquando rem aperiunt , & perspicuam faciunt ; aliquando orationem ornant , atque delectant ; quandoque vero rem amplificant , & augent : quo nomine inter amplificandi rationes , ut suo loco exposuimus , numerantur. Sic etiam rerum & personarum descriptiones non ad flectendum modo , quod earum praecipuum est , sed interdum etiam ad docendum & delectandum adiuvant.

CAP. XIII.

PRIMA CLASSIS DE FIGURIS SENTENTIARUM, quae maxime ad docendum pertinent.

DEFINITIO.

DEfinitionem constat inter locos argumentandi collocari. Eadem tamen inter sententiarum figuras ponitur , quia non solum ad perspicuitatem , quod eius est proprium , sed etiam ad orationis ornatum non parum conducit. Ea vero est , quae rei alicuius proprias amplectitur potestates breviter & absolute , hoc modo : maiestas reipub. est , in qua continetur dignitas & amplitudo civitatis. Item : iniuriae sunt , quae aut pulsatione corpus , aut convicio aures , aut aliqua turpitudine vitam cuiuspiam violant. Item : non est ista diligentia , sed avaritia : ideo quod diligentia est accurata conservatio suorum , avaritia iniuriosa appetitio alienorum. Item : non est ista fortitudo , sed temeritas : propterea quod fortitudo est contemtio laboris & periculi cum ratione utilitatis , & compensatione commodorum : temeritas est , cum inconsiderata laborum perpessione , gladiatoria periculorum susceptio. Haec igitur commoda putatur exornatio , quod omnem rei cuiuspiam vim & potestatem ita dilucide propo-

ponit, & breviter explicat, ut neque pluribus verbis oportuisse dici videatur, neque lucidius potuisse dici putetur.

Haec autem brevis & absoluta definiendi ratio ex dialecticorum officina desumta est. Est autem alia longior atque copiosior, laudis aut vituperationis causa assumta, quae ad rhetores magis pertinet. Vituperationis, ut Cyprianus in epistola ad Cornelium, de Novatiano loquens: magis, inquit, durus saecularis philosophiae pravitate, quam philosophiae dominicae lenitate pacificus, desertor Ecclesiae, misericordiae hostis, interfector poenitentiae, doctor superbiae, veritatis corruptor, perditor caritatis. Laudandi vero gratia idem Cyprianus de habitu virginum disciplinam hoc modo definit: disciplina custos spei, retinaculum fidei, dux itineris salutaris, fomes ac nutrimentum bonae indolis, magistra virtutis, facit in Christo manere semper, ac iugiter in Deo vivere, ad promissa caelestia, & divina praemia pervenire. Idem de oratione dominica: evangelica praecepta, inquit, nihil sunt aliud, quam magisteria divina, fundamenta aedificandae spei, firmamenta corroborandae fidei, nutrimenta fovendi cordis, gubernacula dirigendi itineris, praesidia obtinendae salutis; quae, dum dociles credentium mentes in terris instruunt, ad caelestia regna perducunt.

DIVISIO.

Divisio quoque, sicut definitio, inter locos argumentandi ponitur. Quae, quoniam & perspicuitatem & ornatum quemdam orationi addit, inter sententiarum figuras collocatur. Ea vero res omnes aliquando in formas, sive species, aliquando in partes distribuit. Ab ea vero sic argumentum ducitur: duae res sunt, quae possunt homines ad turpe compendium commovere; inopia, atque avaritia. Te avarum in fraterna divisione cognovimus, inopem atque egentem nunc videmus: qui potes igitur ostendere causam maleficii non fuisse? Inter hanc divisionem, & il-

illam, quae de partibus orationis tertia est, de qua alibi diximus, hoc interest: illa dividit per enumerationem, aut per expositionem, quibus de rebus in tota oratione disputatio futura sit: haec se statim explicat, & brevi, duabus aut pluribus partibus subiiciens rationes, exornat orationem. Est etiam divisionis quaedam species in his D. Cypriani verbis: primus est victoriae titulus, gentilium manibus apprehensum Dominum confiteri. Secundus ad gloriam gradus est, cauta secessione subtractum, Domino reservari. Illa publica, haec privata confessio est.

SVBIECTIO.

SVbiectio inter argumentorum formas posita est, quod vim habeat argumentandi. Eademque inter figuras numeratur, quod ornatissima sit. Qua frequenter in confutatione utimur, quum iis, quae contra nos obiici possunt, brevi rationis subiectione respondemus. Sic enim D. Hieronymus in epistola ad Heliodorum, qua illum ad eremiticam vitam hortatur, tacitis obiectionibus respondet, hoc modo: paupertatem times? Sed beatos Christus pauperes appellat. Labore terreris? At nemo athleta sine sudore coronatur. De cibo cogitas? Sed fides famem non timet. Super nudam metuis humum exesa ieiuniis membra collidere? Sed Dominus tecum iacet. Squallidi capitis horret inculta caesaries? Sed caput tuum Christus est. Infinita eremi vastitas terret? Sed tu paradisum mente deambula. Quotiescumque illuc cogitatione conscenderis, toties in eremo non eris. Scabra sine balneis atrahitur cutis: sed qui in Christo semel lotus est, non illi necesse est, iterum lavare. Et ut breviter ad cuncta audias Apostolum respondentem: (a) non sunt, inquit, condignae passiones huius saeculi ad superventuram gloriam, quae revelabitur in nobis. Hactenus Hieronymus.

D. vero Cyprianus hac eadem figura beatissimos Christi confessores, ad fodienda metalla damnatos, commendat

&

(a) *Rom.* 8.

& laudat his verbis: non fovetur in metallis lecto & culcitis corpus, sed refrigerio & solatio Christi fovetur. Humi iacent fessa laboribus viscera: sed poena non est, cum Christo iacere. Squallent sine balneis membra situ & sorde deformia: sed spiritualiter intus abluitur, quod foris carnaliter sordidatur. Panis illic exiguus: at non in pane solo vivit homo, sed in sermone Dei. Vestis algentibus deest: sed qui Christum induit, & vestitus abundanter, & cultus est. Semitonsi capitis capillus horrescit: sed quum sit caput viri Christus, qualecumque caput illud deceat necesse est, quod ad Domini nomen insigne est. Omnis ista deformitas, detestabilis & foeda gentilibus, quali splendore pensabitur?

DISTRIBVTIO.

Divisioni finitima est distributio, quam inter verborum figuras retulimus. Est autem distributio alia in sententiis, quum in plures res aut personas certas negotia quaedam dispertiuntur, hoc modo: qui vestrum, iudices, nomen senatus diligit, hunc oderit necesse est: petulantissime enim semper iste oppugnavit senatum. Qui equestrem locum splendidissimum cupit esse in civitate, is oportet istum maximas poenam dedisse velit, ne iste sua turpitudine ordini honestissimo maculae atque dedecori sit. Qui parentes habetis, ostendite in istius supplicio, vobis homines impios non placere. Quibus liberi sunt, statuite exemplum, quantae poenae in civitate sint hominibus huiusmodi comparatae. Item, senatus officium est, consilio civitatem iuvare. Magistratus officium est, opera & diligentia consequi voluntatem senatus. Populi officium est, res optimas, & homines idoneos suis sententiis eligere, & probare. Accusatoris officium est, inferre crimina: defensoris, diluere, & propulsare. Testis est, dicere, quae scierit, aut audierit. Quaesitoris est, unumquemque horum in officio suo continere.

D. quoque Cyprianus, sermone de lapsis, de corruptis sae-

saeculi sui moribus sic ait: non in sacerdotibus religio devota, non in ministris fides integra, non in operibus misericordia, non in moribus disciplina. Corrupta barba in viris, in feminis forma fucata. Adulterati post Dei manus oculi, capilli mendacio colorati. Ad decipienda corda simplicium callidae fraudes, circumveniendis fratribus subdolae voluntates. Ad hunc modum Ezechiel Propheta cap. 22. varia aetatis suae crimina, & corruptam personarum omnium disciplinam moresque describit. Contra vero Apostolus 5. & 6. cap. epistolae ad Ephes. variorum statuum personas, hoc est, viros, uxores, filios, parentes, servos atque dominos, ad virtutum officia unicuique debita hortatur. Quod utinam nostri saeculi concionatores frequenter in concionibus suis facerent: ut, quid quisque in statu suo persequi deberet, voce concionatoris agnosceret.

Est & illa non inelegans neque infrequens distributionis species, qua frequenter in descriptionibus utimur, qualis est illa Nasonis: (a)

Iamque aliquis posita monstrat fera praelia mensa,
Pingit & exiguo pergama tota mero.
Hac ibat Simois, hic est Sigeia tellus:
Hic steterat Priami regia celsa senis.
Illic Aeacides, illic tendebat Vlysses:
Hic lacer admissos terruit Hector equos.

Sic etiam Maro, varios terrarum fructus describens, ait: (b)

Hic segetes, illic veniunt felicius uvae,
Arborei fetus alibi, atque iniussa virescunt
Gramina. Nonne vides, croceos ut Tmolus odores,
India mittit ebur, molles sua tura Sabaei?
At Chalybes nudi ferrum, virosaque Pontus
Castorea, Eliadum palmas Epirus equarum?

D. vero Cyprianus in epistola ad Donatum utramque distributionis speciem coniungit his verbis: flagrant ubique delicta, & passim multiformi genere peccandi per improbas mentes nocens virus operatur. Hic testamentum subiicit,

(a) *Heroid. ep. I. v. 31. seqq.* (b) *Virg. Georg. lib. I. v. 54.*

cit, ille falſum capitali fraude conſcribit: hic arcentur hereditatibus liberi, illic bonis donantur alieni. Inimicus inſimulat, calumniator impugnat, teſtis infamat, utrobique graſſatur in mendacium criminum proſtitutae vocis venalis audacia.

RATIOCINATIO.

RAtiocinatio duplex eſt: altera, quae amplificationi ſervit, quam a Fabio (a) hoc nomine appellari ſuperius (b) diximus: altera, quae inter ſententiarum figuras numeratur, ſubiectioni, de qua modo diximus, admodum ſimilis: niſi quod ſubiectio inter argumentationum formas collocatur; ideoque partes omnes interrogando enumerat, ut ad unam aliquam perveniat: ratiocinatio autem huic partium enumerationi adſtricta non eſt, quamvis illius ſpeciem interrogando & reſpondendo referat. Ea vero eſt, per quam nos ipſi a nobis rationem poſcimus, quare quidquid dicamus, & crebro noſmet a nobis petimus uniuſcuiuſque propoſitionis explanationem. Ea eſt huiuſmodi: maiores noſtri, ſi quam unius peccati mulierem damnabant, ſimplici iudicio multorum maleficiorum convictam putabant. Quo pacto? Quoniam quam impudicam iudicarant, eam veneficii quoque damnatam exiſtimabant. Quid ita? Quia neceſſe eſt, eam, quae ſuum corpus addixerit turpiſsimae cupiditati, timere permultos. Quos iſtos? Virum, parentes, ceteros, ad quos videt ſui dedecoris infamiam pertinere. Quid poſtea? Quos tantopere timeat, eos neceſſe eſt, ut quoquo modo poſsit, veneficio petat. Cur? Quia nulla poteſt honeſta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacem, natura muliebris inconſideratam. Quid veneficii damnatam? Putabant impudicam quoque neceſſario. Quare? Quia nulla facilius ad id maleficium cauſa, quam turpis amor, & intemperans libido commovere potuit: quum cuius animus mulieris eſſet corruptus, eius corpus caſtum eſſe non putarint.

Quid

(a) *Inſtit. orat. lib. VIII. cap. 4.* (b) *Lib. III. cap. 5.*

Quid in viris? idem ne hoc obſervabant? Minime. Quid ita? Quia viros ad unumquodque maleficium ſingulae cupiditates impellunt: mulieres ad omnia maleficia cupiditas una ducit. Item, bene maiores noſtri hoc comparaverunt, ut neminem regem, quem armis cepiſſent, vita privarent. Quid ita? Quia quam nobis facultatem fortuna dediſſet, iniquum erat, in eorum ſupplicio conſumere, quos eadem fortuna paullo ante in ampliſsimo ſtatu collocarat. Quid quod exercitum contra duxit? Deſino meminiſſe. Quid ita? Quia viri fortis eſt, qui de victoria contendant, eos hoſtes putare; qui victi ſunt, eos homines iudicare: ut poſsit bellum fortitudo minuere, pacem humanitas augere. At ille ſi viciſſet, num idem feciſſet? Non profecto tam ſapiens fuiſſet. Quid igitur ei parcis? Quia talem ſtultitiam contemnere, non imitari, conſuevi. Haec exornatio ad ſermonem vehementer accommodata eſt; & animum auditoris reddit attentum, tum venuſtate ſermonis, tum rationum exſpectatione. Hoc exemplo ſatis liquet, qua ratione quiſque & interrogare, & ſibi ipſi reſpondere queat.

Eſt autem, ut dixi, figura haec ad concionandi rationem utiliſsima: propterea quod naturam quodam modo dialogi imitatur, & rectum orationis curſum atque impetum, quo auditores interdum fatigantur, dialogi ſpecie atque varietate reficit. Quin etiam attentionem excitat: dum qui audiunt ea, de quibus concionator vel dubitat, vel requirit, ipſi etiam ſimili ratione dubitare, & reſponſionem exſpectare coguntur: atque in hunc modum variis interrogationibus & reſponſionibus ineſcantur ac detinentur. Id adeo verum eſt, ut non defuerint auctores non poenitendi, qui conciones, quas litteris mandaverunt, in dialogorum ſpeciem & formam retulerint. Cuius rei quum multae ſint commoditates, non poſtrema illa eſt, quod quum apta pronuntiationis varietas, variaque vocis figura auditores plurimum detineat; haec interrogandi atque reſpondendi ratio magnam ex natura ſua varietatem, ut in ipſis rebus, ita in pronuntiatione petit: ut res non

tam

tam in concione, quam in ſcena quodam modo agi videantur.

DIMINVTIO.

DIminutio eſt, quum aliquid eſſe in nobis, aut in iis, quos defendimus, aut natura, aut fortuna, aut induſtria dicimus egregium: quod, ne qua ſignificetur arrogans oſtentatio, diminuitur & attenuatur oratione, hoc modo: nam hoc pro meo iure, iudices, dico, me labore & induſtria curaſſe, ut diſciplinam militarem non in poſtremis tenerem. Hic ſi quis dixiſſet, ut optime tenerem, tametſi vere dixiſſet, tamen arrogans viſus eſſet: nunc & ad invidiam vitandam, & ad laudem comparandam ſatis dictum eſt. Item, utrum igitur avaritiae cauſa, aut egeſtatis acceſsit ad maleficium? Avaritiae? At largiſsimus fuit in amicos, quod ſignum liberalitatis eſt, quae contraria avaritiae eſt. Egeſtatis? At huic quidem pater, nolo nimium dicere, non tenuiſsimum patrimonium reliquit. Hic quoque vitatum eſt, ne magnum aut maximum diceretur. Tale eſt illud D. Cypriani in epiſtola ad Donatum: ceterum quale, vel quantum eſt, quod in pectus tuum veniat ex nobis? Exilis ingenii anguſta mediocritas, tenues admodum fruges parit: nulliſque ad copiam fecundi ceſpitis culminibus ingraveſcit. Aggrediar tamen facultate, qua valeo.

COMMORATIO.

COmmoratio eſt, quum in loco firmiſsimo, quo tota cauſa continetur, manetur diutius, & eodem ſaepius reditur. Hac uti maxime convenit, & id eſt oratoris boni maxime proprium. Non enim datur auditori poteſtas, animum de re firmiſsima dimovendi. Huic exemplum ſatis idoneum ſubiici non potuit: propterea quod hic locus non eſt a tota cauſa ſeparatus, ſicut membrum aliquod, ſed tamquam ſanguis perfuſus eſt per totum corpus orationis. Hac uti Eccleſiaſtes poterit, quum rem aliquam ad ſalutem maxime neceſſariam auditorum animis infigere cupit:

ur,

ut, hac repetita admonitione, rei dignitatem & necessitatem intelligant. Sic D. Hieronymus, in epistola ad Demetriadem, finem, inquit, iungo principio, nec semel monuisse contentus. Ama scientiam scripturarum, & amabit te sapientia. Hoc autem Apostolum Timotheo praecepisse arbitror, quum dixit: (a) insta opportune & importune.

FREQVENTATIO.

Finitima est huic figurae frequentatio, quum res, in tota causa dispersae, coguntur unum in locum, quo gravior, aut acrior, aut criminosior ratio sit, hoc pacto: a quo tandem abest iste vitio? Quid est, iudices, cur velitis eum liberare? Suae pudicitiae proditor est, insidiator alienae, cupidus, intemperans, petulans: superbus, impius in parentes, ingratus in amicos, infestus in cognatos, in superiores contumax, in aequos & pares fastidiosus, in inferiores crudelis, denique in omnes intolerabilis. Hac figura in fine concionis uti possumus, praesertim in suasoriis concionibus, quum argumenta omnia, quae in tota concione tractavimus, breviter in unum colligimus: ut velut agmine facto in animos auditorum irrumpamus, & illis vim quodam modo inferamus. Qua de re in superiori libro diximus, quum de suasorii generis partibus ageremus. Neque in fine solum concionis, sed in eius etiam partibus, ubi longa aliqua disputatio vel argumentatio absoluta fuerit, auditorum memoriam refricare hac eadem figura licebit, non solum ut meminerint, sed etiam ut vi argumentorum assentiant & convincantur. Quo in genere non graviora modo, sed etiam leviora argumenta colligenda sunt. Feriunt enim, si non ut fulmine, certe ut grandine. Eadem etiam figura ad amplificandum aptissima est; quando omnia, quae rem augent, in unum simul cogit. Qua de re superius dictum est.

BRE-

(a) 2. *Timoth.* 4.

BREVITAS.

BRevitas eſt res, ipſis tantummodo verbis neceſſariis expedita, hoc modo: Lemnum praeteriens cepit: inde Tarſi praeſidium reliquit: poſt urbem in Bithynia ſuſtulit: inde pulſus in Helleſpontum, ſtatim potitur Abydo. Item: modo conſul, quondam tribunus, deinde primus erat civitatis. Tum proficiſcitur in Aſiam: deinde exſul & hoſtis eſt dictus: poſt imperator, poſtremo conſul factus eſt. Habet paucis comprehenſa brevitas multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda ſaepe eſt, quum tempus non ſinit commorari, aut res non longa eget narratione. Qua de cauſa D. Ambroſius ſuper Lucam multa brevi comprehendit his verbis: (a) non ſolum ab angelis & paſtoribus, ſed etiam a ſenioribus & iuſtis generatio Domini accepit teſtimonium. Omnis aetas, & uterque ſexus, eventuumque miracula fidem adſtruunt. Virgo generat, ſterilis parit, mutus loquitur, Eliſabeth prophetat, magus adorat, utero clauſus Ioannes exſultat, vidua confitetur, iuſtus ſpectat. Hic videre licet, quam multa paucis comprehenſa ſint: quia hoc ſatis erat ad id explicandum, quod ad rem propoſitam pertinebat. Quae quidem oratio quo brevior, eo ad augendum potentior eſt.

CAP. XIV.

SECVNDA CLASSIS DE FIGVRIS ſententiarum, quae maiorem vim & acrimoniam habent.

SEquitur deinde altera claſſis de figuris ſententiarum: quae quamvis ad omnia valeant, praecipue tamen ad commovendos auditorum animos adiuvant. Maiorem quippe vim & acrimoniam, quam praecedentes, habent. Incipiamus igitur ab ea, quae magis in uſu eſt, & ad plura valet, nempe interrogatione. Simplex eſt, ſic rogare: (b) ma-

(a) *In cap. 2.* (b) *Matth. 19.*

gister bone, quid boni faciam, ut habeam vitam aeternam? Figuratum autem, quoties non sciscitandi gratia assumitur, sed instandi. Cyprianus de simplic. praelat. quid facit in pectore Christiano luporum feritas, & canum rabies, & venenum letale serpentum, & cruenta saevitia bestiarum? Idem ibidem: quam vero unitatem servat, quam dilectionem custodit aut cogitat, qui discordiae furore vesanus Ecclesiam scindit, fidem destruit, pacem turbat, caritatem dissipat, sacramentum profanat?

Idem sermone de livore: quid in zeli tenebras ruis? quid te nubilo livoris involvis? quid invidiae caecitate omne pacis & caritatis lumen exstinguis? quid ad Zabulum, cui renuntiaveras, iterum redis? quid Caïn similis exsistis? Nec minus urget illa eiusdem interrogatio in sermone de lapsis: putas ne tu Dominum cito posse placari, quem verbis perfidis abnuisti, cui patrimonium praeponere maluisti, cuius templum sacrilega contagione violasti? Putas facile eum misereri tui, quem tuum non esse dixisti? Sed haec exempla indignationi, sequens vero, quod modo subiiciam, admirationi & optationi magis servit: quale est illud eiusdem sermone de eleemosyna. Quae illa erit, fratres carissimi, operantium gloria, quam grandis & summa laetitia, quum populum suum Dominus coeperit recensere, & meritis atque operibus nostris praemia promissa retribuere, pro terrenis caelestia, pro temporalibus sempiterna, pro modicis magna praestare? Instat etiam illa eiusdem interrogatio in sermone de mortalitate. Quis non peregre constitutus properet in patriam regredi? Quis non ad suos navigare festinans, ventum prosperum cupidius optaret, ut velociter caros liceret amplecti? Patriam nostram paradisum computamus, parentes nostros patriarchas habere iam coepimus: quid non properamus & currimus, ut patriam nostram videre, ut parentes salutare possimus?

Ceterum quum praecipua orationis virtus exsistat, ut non iners & languida, sed viva & mobilis sit; hoc quidem cum aliae figurae, tum praecipue interrogatio praestat,

ſtat, quae neque dicentem neque audientem langueſcere aut dormitare ſinit. Semper enim acrior ſententia eſt, quae interrogatione, quam quae ſimplici oratione, effertur. Quae eo eſt ornatior, quo & longior: qualis eſt pulcherrima illa Apoſtoli inductio, variis exemplis & ſimilibus decurrens: (a) quis, inquit, militat ſtipendiis ſuis umquam? quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? quis paſcit gregem, & de lacte gregis non manducat? Numquid ſecundum hominem haec dico? an & lex haec non dicit? Et cetera, quae hac eadem figura ſequuntur, atque etiam praecedunt.

OCCVPATIO.

OCcupatio eſt, quum dicimus, nos praeterire, aut non ſcire, aut nolle dicere id, quod tunc maxime dicimus. Cyprianus in epiſtola ad Cornelium: (b) taceo ... de fraudibus Eccleſiae factis: coniurationes, & adulteria, & varia delictorum genera praetereo. Vnum illud, in quo non mea, nec hominum, ſed Dei cauſa eſt, de eorum facinore non puto eſſe reticendum: quod a primo ſtatim perſequutionis die, quum recentia delinquentium facinora fervorent, & ſacrificiis nefandis non tantum diaboli altaria, ſed adhuc manus ipſae lapſorum atque ora maderent, communicare cum lapſis, & poenitentiae agendae intercedere non deſtiterunt. Haec utilis eſt exornatio, ſi aut rem, quam non pertineat aliis oſtendere, occulte admonuiſſe prodeſt, aut ſi longum eſt, aut ignobile, aut planum, aut non poteſt fieri, aut facile poteſt reprehendi.

PRAECISIO.

PRaeciſio eſt, quum dictis quibuſdam, reliquum, quod coeptum eſt dici, relinquitur in audientium iudicium, ſic: mihi tecum praecertatio non eſt, ideo quod pop. Rom. me: nolo dicere, ne cui forte arrogans videar: te autem ſaepe ignominia dignum putavit. Item, tu iſta nunc au-

(a) 1. *Corinth.* 9. (b) *Epiſt. lib. I. ep.* 3. *paullo poſt medium.*

audes dicere, qui nuper alienae domui? Non ausim dicere, ne, quum te digna dixero, me indignum quidpiam dixisse videar. Hic atrocior tacita suspicio, quam diserta explanatio, facta est. Hac etiam figura vates regius vehemens animi sui desiderium significavit, quum ait: (a) anima mea turbata est valde, sed tu, Domine, usquequo? Idemque alibi: (b) & calix meus inebrians. Nam quod deinde sequitur, quam praeclarus est, ab interprete explicationis gratia adiectum esse, ostendit Hieronymi versio ex Hebraeo, quae hac particula caret. Hac eadem figura Ecclesiastes in rebus indignissimis, quas ad summum dicendo perduxit, praecisa oratione interiecta, & in ipso calore dicendi paullulum moratus, ingentem animi affectum significat: quem quia loquendo explicare non potest, silentio indicat. Quae res quum in veritate ex animo fit, vehementer auditores commovere solet. D. Hieronymus, in epistolis, quorumdam hominum vitia tecte castigans, neque quid significare vellet aperte explicans, hac brevi praecisione sententiam clausit: prudens mecum lector intelligis, quid taceam, & quid magis tacendo loquar.

EMPHASIS.

Vicina huic emphasis, altiorem praebens intellectum, quam quem verba per se ipsa declarant. Eius duae sunt species: altera, quae plus significat, quam dicit; altera, quae etiam id, quod non dicit. Prior est apud Ciceronem pro Ligario ad Caesarem: (c) *quod* si in ... tanta... fortuna bonitas tanta non esset, quantam tu per te, per te, inquam, obtines: intelligo quid loquar. Tacuit enim illud, quod nihilominus accipimus, non deesse homines, qui illum ad crudelitatem impellerent. Est in vulgaribus quoque verbis emphasis: virum esse oportet: &, homo est ille. Et in sacris litteris: homo natus de muliere: emphasim habet *mulier*: quam explicuit D. Gregorius dicens: (d) quid in se habet fortitudinis, qui natus est de infirmitate? Item

Apo-

(a) *Psalm.6.* (b) *Psalm.22.* (c) *Cap.5.* (d) *Lib.11.in Iob,cap.26.*

Apostolus ad Timoth. (a) haec, inquit, meditare: in his esto. Vnico verbo, esto, multa comprehendit: studium, curam, amorem, occupationem, diligentiam, & similia. Omnes quippe animae vires, & omne tempus, ceteris omnibus praetermissis, in hoc uno esse voluit. Emphasis enim est, quum dicimus: hisce oculis vidi, ne nega. Item quum Absalom famulis praecepit, ut Amnon fratrem interficerent, adiecissetque: (b) nolite timere: ego sum, qui praecipio vobis: verbum illud, ego, emphasim habet. Sic etiam quum Salvator ait: (c) ego autem dico vobis, diligite inimicos vestros, &c. Item quum Apostolus ait: (d) det ei Dominus misericordiam invenire in die illa. Pronomen, illa, non vulgarem emphasim habet. Est autem non infrequens in litteris sanctis haec figura: in qua excutienda non minima pars theologicae eruditionis posita est.

DVBITATIO.

DVbitatio est, quum quaerere videtur orator, utrum de duobus potius, an quid de pluribus potissimum dicat, hoc modo: obfuit eo tempore plurimum reipub. consulum sive stultitiam, sive malitiam dicere oportet, sive utrumque. Item: tu istud ausus es dicere homo omnium mortalium? Quaero quonam te digno, ac moribus tuis appellem nomine. Item D. Hieronymus: nostri doctores ita eloquentia suos refarcierunt libros, ut nescias quid in eis prius mirari debeas, an eruditionem saeculi, an scientiam scripturarum. Item Cyprianus ad Christi confessorem Celerinum, eumdemque parentibus martyribus natum, sic ait: (e) non invenio, quem beatiorem magis dicam, utrumne illos de posteritate tam clara, an hunc de origine gloriosa. Item Eusebius Emissenus homilia de nativitate Domini: quid primum mirer, quidve postremum? Quod sine conceptu est collata fecunditas, an quod per partum magis

 est

(a) 1. *Timoth.* 4. (b) 2. *Reg.* 13. (c) *Matth.* 5. (d) 2. *Timoth.* 1. (e) *Non ad Celerinum, sed de Celerino loquitur, epist.* IIII. 5.

est glorificata virginitas? Sed non mirum, si ita peperit: talis erat ille, cui nupserat. Item D. Gregorius de Magdalena: (a) quid igitur miramur, fratres? Mariam venientem, an Dominum suscipientem? Suscipientem dicam, an trahentem? Dicam melius, trahentem, & suscipientem. Hac etiam figura quaerimus, quid dicamus, aut unde incipiamus. Cyprianus sermone de lapsis: quid hoc loco faciam, dilectissimi fratres, fluctuans vario mentis aestu? Quid, aut quo modo dicam? Lacrimis magis, quam verbis, opus est. Item Bernardus ad Eugenium: unde iam initium sumam? Libet ab occupationibus tuis.

CONCESSIO.

Concessio est, quum aliquid ei, ad versus quem disputamus, concedimus: quod ita tamen concedimus, ut causae atque proposito nostro non obsit, aut certe nihil illum iuvet, quod in sententiae suae defensionem adducit. Sic honoris cupidis concedimus, ut honorem quidem appetant, sed verum tamen & solidum, non futilem & inanem. Sic etiam, ut opes quaerant, non tamen fragiles & caducas, sed in aeternum permansuras. Sic voluptates atque delitias permittimus, non turpes & carnales, quae hominem in pecudem transforment, sed spirituales & castas, quibus angeli perfruuntur. Sic Eucherius episcopus ad verae vitae amorem hortatur his verbis: cupiditas vitae nos delectatione rei praesentis innexuit. Ergo amantes vitam, hortamur ad vitam. Vera ratio est persuadendi, quum id poscitur, ut impetremus a vobis, quod concupiscitis. Pro vita, quam diligitis, legatione apud vos fungimur; & hanc, quam omnes exiguam amatis, insinuamus, ut ametis aeternam. Quam quo pacto amemus, nescio, si non hanc, quam amamus, esse quam speciosissimam cupimus. Itaque istud, quod, quum arctum sit, placet, placeat magis, si potest esse perpetuum: & quod apud nos pretium habet, quum finem habeat, sit

(a) *Homil. 33. in Evang.*

ſit nobis ſupra pretium, ſi poteſt eſſe ſine fine. Hactenus ille.

Item Cyprianus de habitu virginum: locupletem te eſſe dicis & divitem, & utendum putas iis, quae poſsidere te Deus voluit: utere, ſed ad res ſalutares: utere, ſed ad bonas artes: utere ad illa, quae Deus praecepit, quae Dominus oſtendit. Divitem te eſſe ſentiant pauperes, locupletem ſentiant indigentes. Patrimonia tua Deo foenera, Chriſtum ciba. Poſſeſsiones tibi, ſed caeleſtes magis compara, ubi fructus tuos iuges ac perennes, & ab omni contactu iniuriae ſaecularis immunes, nec rubigo atterat, nec grando caedat, nec Sol urat, nec pluvia corrumpat. Idem etiam, ſermone de mortal. ſic ait: mori plane timeat, ſed qui ex aqua & ſpiritu non renatus, gehennae ignibus mancipatur. Mori timeat, qui non Chriſti cruce & paſsione cenſetur: mori timeat, qui ad ſecundam mortem de hac morte tranſibit: mori timeat, quem de ſaeculo recedentem perennibus poenis aeterna flamma torquebit: mori timeat, cui hoc mora longiore confertur, ut cruciatus eius & gemitus interim differatur.

ADHORTATIO.

ADhortatio, ut ipſum nomen indicat, eſt, quum plura monita atque praecepta ſub uno orationis impetu ſimul coniungimus, quibus aliquid fieri, aut non fieri adhortamur. Eſt autem huiuſmodi adhortatio velut concluſio, qua poſt alicuius rei probationem aut amplificationem uti ſolemus: qua etiam, ut ante diximus, commodiſsime in epilogo ſuaſoriae concionis utimur. Talis eſt illa Domini adhortatio apud Iſaïam, poſt Iſraëlitici populi ſcelera amplificata: qua praeteritis & futuris malis remedium adhibet, his verbis: (a) lavamini, mundi eſtote, auferte malum cogitationum veſtrarum ab oculis meis. Quieſcite agere perverſe, diſcite benefacere. Quaerite iudicium, ſubvenite oppreſſo, iudicate pupillo, defendite

(a) *Iſai.* 1.

viduam: & venite & arguite me, dicit Dominus.

Cyprianus contra Demetrianum sic argumentationem claudit: respicite itaque, dum tempus est, ad veram & aeternam salutem: & quia iam mundi finis in proximo est, ad Dominum Deum mentes vestras Dei timore convertite. Deum vel sero quaerite: quia iam pridem per prophetam praemonens hortatur, & dicit: (a)quaerite Dominum, & vivet anima vestra. Credite illi, qui omnino non fallit: credite illi, qui haec omnia futura praedixit: credite illi, qui credentibus praemium vitae aeternae dabit: credite illi, qui incredulis aeterna supplicia gehennae ardoribus irrogabit. Idem sermone de livore, post invidiae morbum amplificatum, sic orationem claudit: his meditationibus corroborandus est animus, fratres dilectissimi. Eiusmodi exercitationibus contra omnia diaboli iacula firmandus. Sit in manibus divina lectio, in sensibus dominica cogitatio. Oratio iugis omnino non cesset. Salutaris operatio perseveret. Spiritualibus semper actibus occupemur: ut quotiescumque inimicus accesserit, quoties adire tentaverit, & clausum adversus se pectus inveniat, & armatum. Idemque paullo post: venena fellis evome, discordiarum virus exclude, purgetur mens, quam sempiternus livor infecerat. Amaritudo omnis, quae intus insederat, Christi dulcedine leniatur. Ama eos, quos ante oderas: dilige illos, quibus iniustis obtrectationibus invidebas. Bonos imitare, si potes: si sectari non potes, collaetare certe & gratulare melioribus: fac te illis adunata dilectione participem, fac te consortio caritatis & fraternitatis vinculo coheredem. Dimittentur tibi debita, quando tu ipse dimiseris. Accipientur sacrificia tua, quum pacificus ad Deum veneris.

SVSTENTATIO.

SVstentatio est figura, qua diu suspenduntur auditorum animi, atque aliquid deinde inexspectatum subiungitur, ut in Verrem Cicero.(b)Quid deinde? quid censetis? furtum fortasse, an praedam aliquam? Deinde quum diu suspen-

(a) *Psalm. 68.* (b) *Act. VII.*

pendiſſet iudicum animos, ſubiecit quod multo eſſet improbius. Aliquando etiam quum exſpectationem alicuius rei graviſsimae orator concitaverit, ad aliquid, quod leve ſit, aut nullo modo criminoſum, deſcendit. Hac ratione Phariſaeorum levitatem amplificare poſſumus, qui diſcipulos Domini accuſandos putabant, quod illotis manibus manducarent. Prius enim Scribarum & Phariſaeorum dignitatem exponimus, atque eorum praecipue, qui ab Ieroſolymis veniebant: qui omnes uno conſilio Dominum adeuntes, ampla oratione accuſationem ſuam illi propoſuerunt. (a) Quare, inquiunt, diſcipuli tui tranſgrediuntur traditiones ſeniorum? Magnum certe & intolerandum crimen, quum ſcriptum ſit: (b) ne tranſgrediaris terminos antiquos, quos poſuerunt patres tui. Sed videamus, quale ſit hoc crimen, qualis iſta tranſgreſsio. Non, inquiunt, lavant manus ſuas, quum panem manducant. Quid hac accuſatione magis ridiculum? Hoccine erat crimen illud, quod tanti doctores communi conſilio exprobrare volebant? Hac igitur figura duplici in loco utimur, vel quum leve aliquid hoc modo inferre, vel ſummum aliquid & inexſpectatum amplificare volumus: ut quod natura ſua magnum eſt, praemiſſa hac praeparatione maius appareat.

IRONIA.

IRonia, quum uno verbo, aut brevi oratione fit, tropus eſt, in quo pro rei nomine proprio aliud ſubiicitur. Quale eſt illud: (c)

Egregiam vero laudem, & ſpolia ampla refertis,
Tuque puerque tuus.

Quum vero longa oratione fit, inter ſententiarum ornamenta numeratur. Sic Cyprianus adverſus Pupianum, qui ipſum Cyprianum negabat epiſcopum eſſe, acri ironia hoc modo invehitur: (d) niſi, inquit, apud te purgati fuerimus, & ſententia tua abſoluti, etiam ſex annis nec

(a) *Matth.* 15. (b) *Prov.* 22. (c) *Virg. AEn. lib. IIII. v.* 93. (d) *Epiſt. lib. IIII. ep.* 9.

nec fraternitas habuerit episcopum, nec plebs praepositum, nec grex pastorem, nec Ecclesia gubernatorem, nec Christus antistitem, nec Deus sacerdotem? Subveniat Pupianus, & sententiam dicat: iudicium Dei & Christi in apertum referat, ne tantus fidelium numerus, qui sub nobis accersitus est, sine spe salutis & pacis exisse videatur. Et mox: annue aliquando, & dignare pronuntiare de nobis, & episcopatum nostrum cognitionis tuae auctoritate firmare: ut Deus & Christus eius agere tibi gratias possint, quod per te antistes & rector altari eorum pariter & plebi restitutus sit. Et paullo post: quare in hunc scrupulum non inciderunt martyres, Spiritu sancto pleni, ... qui ad Cyprianum episcopum litteras de carcere direxerunt? ... Nisi si omnes isti communicantes mecum, secundum quod scripsisti, polluto ore nostro polluti sunt, & si spem vitae aeternae communicationis nostrae contagione perdiderunt. Pupianus solus integer, inviolatus, sanctus, pudicus, qui nobis miscere se noluit, in paradiso atque in regno caelorum solus habitabit. Hactenus ille.

Est etiam in sacris litteris huius figurae usus. Sic Ieremias: (a) confortamini, inquit, filii Beniamin, in medio Ierusalem, & in Thecua clangite buccina, & super Bethacarem levate vexillum: quia malum visum est ab aquilone, & contritio magna. Idem alibi eadem ironia utitur, quum, denuntiato Chaldaeorum adventu, subdit: (b) praeparate scutum & clypeum, & procedite ad bellum, iungite equos, & ascendite equites, state in galeis, polite lanceas, induite vos loricas. Quid igitur vidi ipsos pavidos, & terga vertentes, &c. Tale est & illud Salomonis: (c) laetare ergo, iuvenis, in adolescentia tua, & in bono sit cor tuum in diebus iuventutis tuae, & ambula in viis cordis tui, & in intuitu oculorum tuorum, & scito, quod pro omnibus his adducet te Deus in iudicium. Simile est & illud ex Apocalypsi: (d) qui nocet, noceat adhuc: & qui in sordibus est, sordescat adhuc.

EXEM-

(a) *Cap. 6.* (b) *Cap. 46.* (c) *Eccles. 11.* (d) *Cap. 22.*

EXEMPLVM.

EXemplum, & ſimile, conſtat eſſe argumentandi loca, quae tamen inter figuras numerantur, propterea quod magnum orationi ornamentum afferant; praeſertim quum illuſtrandae aut ornandae rei gratia adhibentur. Quia vero duo haec orationis ornamenta magnam inter ſe affinitatem habent, atque eodem fere modo tractantur, de utriſque hoc in loco dicemus.

Exemplum eſt, alicuius facti aut dicti praeteriti cum certi auctoris nomine propoſitio. Id ſumitur iiſdem de cauſis, quibus ſimilitudo. Rem ornatiorem facit, quum nullius rei niſi dignitatis cauſa ſumitur. Apertiorem, quum id, quod ſit obſcurius, dilucidum reddit. Probabiliorem, quum magis veriſimilem facit. Ante oculos ponit, quum exprimit omnia perſpicue, ut res dicta prope manu tentari poſsit. Movent autem potiſsimum animos antiqua, illuſtria, noſtratia, domeſtica, ideſt, ſuam quaeque gentem, ſuum quaeque genus. Aut longe minora, ut mulieris, pueri, ſervi, barbari. Adhibentur autem exempla, aut ut ſimilia, aut diſsimilia, aut contraria. Rurſum aut ut maiora, aut ut minora, aut ut paria. Diſsimilitudo, & inaequalitas conſtat genere, modo, tempore, loco, ceteriſque ferme circumſtantiis, quas ſupra recenſuimus.

Augentur autem & creſcunt exempla tractandi ratione. Licebit enim vel ab auctoris laude, vel gentis, unde ducitur exemplum, hoc modo praefari. Si quis e Plutarcho citabit exemplum, praefari licebit, eum auctorem unum omnium eſſe graviſsimum, quippe qui ſummam philoſophiae ſcientiam cum hiſtoricorum eloquentia coniunxerit, ut in eo non ſolum hiſtoriae fidem, verum etiam auctoritatem & iudicium doctiſsimi philoſophi ſpectare oporteat. Item ſi quis M. Attilii Reguli, ad hoſtem redeuntis, exemplum velit adducere, poterit ad hunc praeloqui modum: inter tam multa Romanae virtutis inſignia decora, nullum umquam facinus pulchrius exſtitit, aut etiam laudatius, quem M. Attilii. Huiuſmodi commendatiunculas

li-

licet affigere, vel longiores, vel breviores, utcumque locus postulabit. Affigendae sunt autem, quae maxime sint ad id, quod agitur, appositae. Veluti si in exemplo desiderabitur fides, auctor a gravitate fideque commendetur. Si pium videri voles, quod adfers, sumatur a pietate commendatio. Atque item de ceteris.

Quod vero ad tractandi rationem attinet, aliquando quidem breviter, ubi res notior est, quam ut longam orationem desideret: quale est illud D. Hieronymi: memento Daretis, & Entelli. Aliquando vero longius, quemadmodum idem Hieronymus, ad sapientiae studium commendandum, peregrinationem Pythagorae, Platonis, & Apollonii in praefatione, quam universae scripturae divinae praeponunt, tractat. Quum autem exempla imparia aut dissimilia sunt, poterunt latius per collationem & contentionem dilatari: quum videlicet ostendimus, id, quod adducimus, pro ratione & commoditate causae nostrae esse simile, dissimile, contrarium, par, maius, aut minus. Atque ea collatio sumitur ex omnibus rerum & personarum circumstantiis. Adiuvatur & orationis artificio, quum verbis aut figuris accommodis alia consulto elevantur, alia attolluntur. Porro qui copiosissime volet exemplum tractare, is singulis similitudinis aut dissimilitudinis partes explicabit, atque inter se per contentionem comparabit. Exstat locupletissimum huius rei exemplum apud D. Bernardum in vita Malachiae episcopi: quo vitam eius & mores cum aliorum episcoporum moribus confert. Sed quoniam exornatio haec frequenter in dicendo solet incidere, alia eius exempla, ex secundo de copia rerum commentario desumta, subiiciemus.

Si quis hortetur aliquem, ut filii mortem moderate ferat, & ex ethnicorum exemplis mulierem aliquam obiiciat, quae plurium liberorum mortem fortiter tulerit, post enarratam rem, ita comparabit: quod mulier imbecilla potuit, tu vir barbatus non feres? Illa cum sexu vicit & affectum matris: tu ab altero superaberis? Illa complurium liberorum iacturam animo infracto pertulit: tu unum exstin-

ſtinctum inconſolabiliter defles? Adde, quod illius filii ſimul omnes naufragio perierunt, morte videlicet ingloria: tuus in bello fortiter pugnans occubuit. Illa non habebat, cui filios honeſte imputaret: tu filium impendiſti patriae. Illi vere totique perierunt: tuus immortali gloria ſemper victurus eſt. Illa naturae gratias agebat, quod aliquando tot liberorum mater fuiſſet: tu tantum meminiſti, te optimum perdidiſſe filium. Illa non habebat ſartiendae orbitatis ſpem, quippe maior, quam ut uterum iam ferre poſſet: tibi & uxor fecunda, & aetas etiam num integra valenſque. Ergo quod barbara muliercula praeſtitit, tu vir Romanus non praeſtabis? Quod contemnere potuit litterarum imperita, hoc te, tot praeditum litteris, tantum philoſophiae profeſſorem, frangit? Denique quam animi fortitudinem praeſtitit pagana, hanc homo chriſtianus non exhibebit? Illa credens, poſt rogum nihil ſupereſſe, tamen luctum indecorum exiſtimavit: tu doctus, eos demum vere vivere, qui cum laude exceſſerint ex hac vita, ſine fine clamas, tibi periiſſe filium? Et quod illa aequo animo reddidit naturae, tu Deo repetenti non reddes? Illa fortiter paruit neceſsitati: tu Deo repugnas?

Ex hac forma ſatis, opinor, apparet, quibus modis oporteat exempla conferre: quamquam in veris cauſis, quoniam maior eſt circumſtantiarum copia, facilius eſt invenire varias contentiones. Illud obiter admonendum, in huiuſmodi contentionibus ſententias & epiphonemata non inconcinne poſſe admiſceri. Velut in hoc eodem exemplo poſt primam collationem: quod mulier imbecilla potuit, tu vir barbatus non poteris? Subiici poterant ſententiae: natura diſcrevit ſexum, tu non diſcernis animum. A muliere nemo fortitudinis laudem exſpectat: vir, niſi fortis ſit animo, nec viri nomine cenſetur. Vir utrumque ſignificat, & ſexum robuſtiorem, & animum infractum. Turpiter barbam geſtat, qui pectoris robore ſuperatur a femina. Item poſt illam contentionem: illa non habebat, cui filium imputaret honeſte, tu filium impendiſti patriae; poterant affigi ſententiae ferme huiuſmodi: ma-

gnum

gnum doloris ſolatium eſt, habere, cui honeſte poſsis imputare fortunam. Vt nulli iuſtius, ita nec glorioſius impenditur filius, quam patriae. Rurſum poſt illam: illi vere totique perierunt, tuus immortali gloria ſemper victurus eſt; adiici poterant huiuſmodi: longe felicius honeſta fama, quam hoc communi ſpiritu, vivitur. Corporis vita & calamitoſa eſt, & omnino, ut nihil accidat, brevis: denique cum pecudibus communis: illa clara ſempiternaque homines in divorum conſortium referens. Ad eumdem modum ſingulis collationum partibus ſententiae ſubiici poterant. Sed haec obiter indicaſſe ſat fuerit.

Haec exempla, quae propoſuimus, ſatis aperte huius figurae naturam explicant: quae docendi gratia paullo fuere longiora. Ceterum quum res agitur ſeria, brevius aut longius, pro ratione earum rerum, de quibus dicimus, tractanda eſt. Superius autem admonuimus, D.Chryſoſtomum, ubi aliqua ſimilitudine aut exemplo id, quod dicit, ad ſummum uſque perduxerit, operam dare, ut aliquarum circumſtantiarum comparatione rem, quam amplificat, maiorem adhuc faciat.

DE CONTENTIONE DEMONSTRATIVA, QVAE ad exemplorum ordinem ſpectat.

EST & generalis quaedam contentio, praeſertim in genere demonſtrativo: quoties laudandi vituperandive gratia perſonam cum perſona conferimus. Sic igitur Gregorius Nazianzenus, in homilia de laudibus Baſilii, eum cum omnibus laudatiſsimis veteris & novi teſtamenti patribus, nempe cum Noë, Abraham, Iacob, Ioſeph, Moſe, Davide, Ioanne Baptiſta, Petro, Paullo, ceteriſque patribus comparat, eorumque virtutes vel ſectatum fuiſſe, vel aequaſſe ait. Sic enim incipit: (a) age igitur, quum multi viri, tum in veteri, tum in novo teſtamento, pietate illuſtres exſtiterint, legislatores, militares duces, pro-

(a) *Circa finem.*

prophetae, doctores, fortes usque ad sanguinis profusionem, cum illis Basilium nostrum conferamus; ut hinc, qualis fuerit, perspiciamus. Est & rerum comparatio: quod genus est, si quis historiam laudans, eam cum laudatissimis quibusque disciplinis comparet. Atque in his duplex ratio. Aut enim alterius partis bona elevas, alterius amplificas: aut alterius partis sic exaggeras laudes, ut praeferas tamen, aut certe aeques, quod laudandum susceperis. In vituperando attollis vitia, sed sic, ut scelestiorem tamen, aut aeque scelestum ostendas, quem insectaris.

In his illud observandum, ut quae adhibentur ad comparationem, sint tum confessa, tum insignia. Vt si bonum principem conferas cum Traiano, aut Antonino philosopho: contra malum cum Nerone, aut Caligula. Rursus si hominem maledicum conferas quum Zoilo, & Hyperbolo: aut hominem obtrectatorem quum Dipsade, aut Regulo: hominem voluptatibus effeminatum, quum Sardanapalo. Crescet autem comparationis copia, si, quemadmodum modo attigi, ad unius hominis aut rei laudem, seu vituperationem, complures aut personae aut res adhibeantur. Veluti si quis principem laudaturus, e multis excerpat, quod in unoquoque maxime excelluit. E Iulio Caesare, felicitatem, animique praesentiam: ex Alexandro, magnanimitatem: ex Augusto, urbanitatem: ex Tito seniore, civilitatem: ex Traiano, sanctimoniam, & clementiam: ex Antonino, gloriae contemtum: atque item de ceteris. Similiter & in vituperando. Praeterea si iracundiam detestans, conferas eam cum enormi temulentia, cum phrenesi, cum morbo comitiali, aut daemoniaco. Aut si linguae virulentiam damnans, componas eam cum halitu hominis pestilentia laborantis, cum afflatu serpentum, quibus est venenum praesentissimum, cum exhalatione quorumdam lacuum, aut specuum subitam mortem afferente.

SIMILITUDO.

Similitudo eſt (a) oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re diſpari ſimile. Ea ſumitur aut ornandi cauſa, aut probandi, aut apertius dicendi, aut ante oculos ponendi. Quo modo igitur quattuor de cauſis ſumitur, ita quattuor modis dicitur; per contrarium, per negationem, per brevitatem, per collationem. Ad unamquamque ſumendae cauſam ſimilitudinis accommodabimus ſingulos modos pronuntiandi. Ornandi cauſa ſumitur per diſsimile, ſive contrarium, hoc modo: non enim ut domus nova, aut navis, aut etiam veſtis melior vetuſtate vel ſenio confecta eſt; ita melior novus amicus, quam antiquus: illius enim adhuc dubia & parum firma fides eſt, haec ut aurum, quod igne exploratur, multis experimentis & longa die probata & perſpecta eſt. Dicitur autem ſimile a contrario, quod negemus, rem, quam adducimus, ei ſimilem eſſe, quam probamus.

Per negationem vero ducitur ſimile probandi cauſa, hoc modo: neque equus indomitus, quamvis natura bene compoſitus ſit, idoneus poteſt eſſe ad eas utilitates, quae deſiderantur ab equo: neque homo indoctus, quamvis ſit ingenioſus, ad virtutem poteſt pervenire. Hoc probabilius factum eſt, quod magis eſt veriſimile, non poſſe virtutem ſine doctrina comparari: quoniam nec equus quidem indomitus idoneus poſsit eſſe. Ergo ſumtum eſt probandi cauſa. Dictum eſt autem per negationem: id enim perſpicuum eſt de primo ſimilitudinis verbo.

Apertius dicendi cauſa ſimilitudo ducitur per brevitatem, hoc modo: in amicitia gerenda, ſicut in certamine currendi, non ita convenit exerceri, ut, quoad neceſſe ſit, pervenire poſsis: ſed ut productus ſtudio & viribus ultra facile procurras. Nam hoc ſimile eſt, ut apertius intelligatur, mala ratione facere, qui reprehendant eos, qui verbi cauſa poſt mortem amici liberos eius cuſtodiant: propterea quod in curſore tantum velocitatis eſſe oporteat,

(a) *Ad Herenn. lib. IIII. cap. 45.*

teat, ut efferatur usque ad finem: in amico tantùm benevolentiae studium, ut ultra quam amicus sentire possit, procurrat amicitiae studio. Dictum autem simile est per brevitatem: non enim,ita ut in ceteris rebus, res ab re separata est, sed utraeque res coniuncte & confusse pronuntiatae.

Ante oculos ponendi negotii causa sumetur similitudo per collationem, sic: uti citharoedus, quum prodierit optime vestitus, palla inaurata indutus, cum clamyde purpurea, coloribus variis intexta, & cum corona aurea magnis fulgentibus gemmis illuminata, citharam tenens exornatissimam, auro & ebore distinctam; ipse praeterea forma & specie sit & statura apposita ad dignitatem; si, quum magnam populo commoverit his rebus exspectationem, repente silentio facto, vocem emittat acerbissimam cum turpissimo corporis motu; quo melius ornatus, & magis fuerit exspectatus, eo magis derisus & contemtus eiicitur: ita si quis in excelso loco, & in magnis ac locupletibus copiis collocatus, fortunae muneribus & naturae commodis omnibus abundabit, si virtutis, & artium, quae virtutis magistrae sunt, egebit; quo magis ceteris rebus erit copiosus & illustris & exspectatus, eo vehementius derisus & contemtus ex omni conventu bonorum eiicietur. Hoc simile, exornatione utriusque rei, & alterius inscitia artificii, alterius stultitia simili ratione collata, sub adspectum rem omnem subiecit. Dictum autem est per collationem, propterea quod proposita similitudine paria sunt relata omnia.

In similibus observare oportebit diligenter, ut quum rem afferamus similem, cuius rei causa similitudinem attulerimus, verba quoque ad similitudinem habeamus accommodata. Id est huiusmodi: ita ut hirundines aestivo tempore praesto sunt, frigore pulsae recedunt: ex eadem similitudine nunc per translationem verba sumimus; ita falsi amici sereno vitae tempore praesto sunt, simul atque hiemem fortunae viderint, devolant omnes. Sed inventio similium facilis erit, si quis sibi omnes res animatas & inanimatas, mutas & loquentes, feras & mansuetas, terrestres & caelestes & maritimas, artificio, casu, natura comparatas,

tas, usitatas atque inusitatas, frequenter ante oculos posuerit, & ex his aliquam venari similitudinem studuerit, qua aut ornare, aut docere, aut apertiorem rem facere, aut ponere ante oculos posit. Non enim, res tota toti rei, necesse est, similis sit; sed ad ipsum, ad quod conferetur, similitudinem habeat oportet. Exstat libellus quidam, ex D. Chrysostomi aliorumque auctorum similitudinibus collectus, qui studiosum concionatorem ad similium inventionem non mediocriter iuvare poterit. Meminerit tamen, nequaquam ex rebus sordidis & humilibus, neque item ex obscuris, nimiumque subtilibus, & ad intelligendum difficilibus similitudines sumendas esse: illud, quia orationem sordidant, hoc vero, quia obscurant; & in id praecipue nocent, ad quod similitudo reperta est.

Ceterum quod ad tractandi rationem attinet, quemadmodum exempla, sicut paullo ante diximus, quandoque brevius, quandoque latius tractantur, sic etiam similitudines. Nam aliquando uno verbo notantur: ut, non intelligis tibi vertenda vela. Aut, desine lavare laterem. Vt iam vel allegoria sit, vel metaphora. Aliquando latius explicatur, & apertius accommodatur. Quod facit Cicero pro Murena: (a) quod si e portu solventibus, ii, qui iam in portum ex alto invehuntur, praedicere summo studio solent & tempestatum rationem, & praedonum, & locorum; quod natura fert, ut eis faveamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediantur: quo tandem me animo esse oportet; prope iam ex magna iactatione terram videntem, in hunc, cui video maximas... tempestates esse subeundas?

Hanc Ciceronis parabolam sic imitatur D. Hieronymus in epistola ad Heliodorum: & ego non integris rate vel mercibus moneo: sed quasi nuper naufragio eiectus in litus, timida navigaturis voce denuntio. In illo aestu charybdis luxuriae salutem vorat. Ibi ore virgineo ad pudicitiae perpetranda naufragia scyllaeum renidens libido blanditur. Hic barbarum litus, hic diabolus pyrata cum sociis

ciis

(a) *Cap.* 2.

ciis portat vincula capiendis. Nolite credere, nolite esse securi, licet in modum stagni fusum aequor arrideat, licet vix summa iacentis elementi spiritu terga crispentur, magnos hic campus montes habet. Intus est periculum, intus est hostis. Expedite rudentes, vela suspendite. Crux antennae figatur in frontibus. Tranquillitas illa tempestas est. Hic si quis singula pericula, quae a vitiis, aut improbis, aut aliunde, bonis moribus imminent, velit conferre cum singulis, quae nautis vitae discrimen adducere solent; deinde per comparationem maius aut minus, item dissimile aut contrarium ostendere; postremo sententiis & epiphonematis, ut inciderint, exornare: nimirum copiosissime dilatabit orationem.

Velut in hoc exemplo: ut quo pretiosior est res, hoc & diligentius solet adservari, & impendi circumspectius: ita temporis, quo nihil est pretiosius, summa habenda est ratio, ne quid effluat sine fructu. Etenim si curatores dari solent his, qui gemmas & aurum temere profundunt: quae tandem erit insania, tempus, pulcherrimum immortalis Dei munus, aut otio, aut inhonestis studiis turpiter consumere? Quid enim perdis, quum tempus perdis, nisi vitam? At vita quid esse potest carius? Et quum una gemmula perit, iacturam vocas: quum totus perit dies, hoc est, bona vitae portio, iacturam non vocas? Praesertim quum illa perdita aliunde possint recuperari, temporis irreparabilis sit iactura. Praeterea illa quum tibi pereunt, aliis plerumque lucro sunt: at temporis dispendium in nullius transit compendium. Nullum est damnum, ex quo non aliquis emolumentum aliquod sentiat, praeter damnum temporis.

Adde his, quod illarum opum iactura saepe saluti fuit. Nam divitiae plerumque vitiorum materiam ministrant, ita ut praestet temere profudisse, quam attente adservasse. Quanto cuiusque rei usus honestior, tanto turpior profusio. At nihil pulchrius, nihil praeclarius, quam bonas horas bene collocare. Illas ut quam maxime serves, saepenumero tamen vel casus eripit, vel homo tollit, ut iactura

te calamitosum dumtaxat, non etiam turpem reddat. At temporis amissio, quoniam non nisi nostro vitio contingit, non miseros solum, verum & infames reddit. Pessimum infamiae genus, quoties culpa in nullum conferri potest, praeterquam in eum, qui patitur malum. Illis fundos aut aedes mercari poteras, hoc, praeter alia animi ornamenta, parare poteras immortalitatem. Nulla est tam brevis vitae portio, in qua non magnus aliquis ad felicitatem gradus fieri possit. Postremo de illis male insumtis, patri fortassis rationem redditurus eras: de horis male transactis, Deo. Sed satis est indicasse, in quantam amplitudinem dilatari possit collatio, si quis ad eum modum singulas circumstantias velit componere atque ornare.

Hoc exemplum docendi gratia paullo fusius tractatum est. At quum in veritate dicemus, contrahenda est oratio: sic tamen ut quum a minori vel maiori ducitur similitudo, imparitas haec maxime conspicua fiat, quo vis argumenti maior appareat. Sumamus exempli gratia hoc a minori argumentum. Si dominus de servo delinquente supplicium sumit, cur non Deus ab homine peccante idem faciat? Qui igitur artis expers est, hoc sane modo dixisset. Vide autem, quanto aliter dixerit Cyprianus contra Demetrianum: ipse, inquit, de servo tuo exigis servitium, & homo hominem parere tibi & obedire compellis, & quum sit vobis eadem sors nascendi, conditio una moriendi, corporum materia consimilis, animarum ratio communis, aequali iure & pari lege vel veniatur in hunc mundum, vel de hoc mundo postmodum recedatur; tamen nisi pro arbitrio tibi serviatur, nisi ad voluntatis imperium pareatur, imperiosus, & nimius servitutis exactor, flagellis verberas, fame, siti, nuditate, frequenter ferro & carcere affligis & crucias: & non agnoscis Dominum Deum tuum, quum sic exerceas ipse dominatum? In hoc exemplo D. Cyprianus summa tum copia, tum brevitate usus est. Summa enim brevitas est, quod ait: non agnoscis Dominum tuum, quum sic exerceas ipse dominatum? Totam enim collationem, quam, divinae maiestatis amplitudine exposita, latius tracta-

ctare poterat, brevissimo sermone comprehendit. Similitudo vero, quae praecessit, copiose admodum explicata est.

Quamvis autem exemplorum & similium usus ad faciendam fidem non vulgariter adiuvent; tamen hoc praecipue praestant, quum per inductionem adhibentur. Quo in genere plurimus est Socrates Platonicus. Exemplum per inductionem adhibetur hoc modo: dic mihi, quem tandem fructum attulit Demostheni insignis eloquentia? Nempe, praeter alia incommoda, infelicissimum & miserandum exitum. Quid autem praemii Tib. & C. Gracchis attulit? Nimirum caedem & miseram, nec satis honestam. Quid porro illi tantopere laudato Antonio? Certe & hic latronum sicis crudelissime confossus est. Age Ciceroni, eloquentiae parenti, quam mercedem attulit? Non ne mortem & acerbam, & miserandam? I nunc, & tot vigiliis ad summam eloquentiae laudem enitere, quae praestantissimis quibusque viris semper exitio fuit.

Simile adhibetur per inductionem, hoc modo: de navigando num melius disputabit nauta, quam medicus? An non medicus rectius de medendi ratione differet, quam pictor? Num pictor de colorum & umbrarum ac linearum ratione melius dicet, quam sutor? Num auriga de ratione moderandi currum melius, quam nauta? Ea si plurima conferantur, faciunt ut omnino probabile videatur, unumquemque melius de ea re dicturum esse, quam melius norit. Sic D. Cyprianus de simplicitate praelatorum: Ecclesia una est, quae in multitudinem latius incremento fecunditatis extenditur: quo modo Solis multi radii, sed lumen unum: & rami arboris multi, sed robur unum tenaci radice fundatum. Et quum de fonte uno rivi plurimi defluunt, numerositas licet diffusa videatur exundantis copiae largitate, unitas tamen servatur in origine. Avelle radium Solis a corpore, divisionem lucis unitas non capit. Ab arbore frange ramum, fractus germinare non poterit. A fonte praecide rivum, praecisus arescet. Sic & Ecclesia, Domini luce perfusa, per orbem totum radios suos porrigit, unum tamen lumen est, quod ubique diffunditur, nec unitas corporis se-

ſeparatur : ramos ſuos in univerſam terram copia ubertatis extendit : profluentes largiter rivos latius expandit : unum tamen caput eſt , & origo una , & una mater fecunditatis ſucceſsibus copioſa.

Haec de tropis & figuris , cum verborum , tum ſententiarum , dicta ſint : in quorum numero , nominibus , vi & natura explicanda vehementer diſſentiunt auctores , tum Graeci , tum Latini : neque modo inter ſe ipſi diſcordant, ſed , quod magis mirandum eſt , Cicero ipſe ſibi diſcrepat, qui ut ornatiſsimus in dicendo fuit , ſic in praecipiendo diligentiſsimus. Nam , ut Quinctilianus animadvertit , (a) multas figuras in tertio de oratore libro poſuit , quas in oratore, poſtea ſcripto, quoniam de illis mentionem non fecit , videtur repudiaſſe. Quaſdam poſuit inter verborum exornationes , quae ſententiarum ſunt lumina. Quaedam ne figurae quidem ſunt. Iam numerus illarum nec fuit olim certus , nec vero umquam eſſe poterit. Cuius rei duas ego reperio cauſas : altera eſt , quod novae figurae , Quinctiliano etiam auctore , fieri adhuc & excogitari poſſunt : altera , quod tam verborum , quam ſententiarum figurae non in formas , ſeu ſpecies , quarum certus eſt numerus , ſed in partes , & quaſi membra , quorum infinitior eſt numerus , diſtribuuntur.

CAP. XV.

DE VSV FIGVRARVM.

NON multum prodeſt , figurarum nomina & definitiones tenuiſſe , niſi earum uſum ſciamus : hoc eſt , quonam modo , & quibus potiſsimum in rebus illis uti debeamus. Hoc autem ex tribus praecipuis concionatoris officiis colligendum eſt. Ad eum enim ſpectat , auditores primum docere , deinde delectare , ac poſtremo flectere. Et quidem docere neceſsitatis , delectare ſuavitatis , flectere victoriae eſſe dicunt. Ex figuris igitur quaedam ad docendum , quaedam ad delectandum , quaedam ad flectendum , & affectus

(a) *Inſtit. lib. VIII. cap. 3.*

ctus concitandos potiſsimum ſerviunt. Et quidem ad docendum figurae, quas inter argumentorum formas poſuimus, praecipue pertinent: quibus adiungi poteſt ratiocinatio, quam modo inter ſententiarum figuras numeravimus; & non nullae aliae, quae vel ad probandum, vel ad expoſitionem rerum conducunt. Inter quas merito collocatur tranſitio, quae, quum exponat, quid dictum ſit, quidque deinceps ſit dicendum, hac diſtinctione lucem orationi affert. Quae tamen interdum vim habet & acrimoniam, ut paullo ante admonuimus. Ad delectandum vero pertinent cum aliae figurae, tum praecipue quas inter figuras verborum in ſecunda & tertia claſſe collocavimus: quae ſimilium & contrariorum proportione conſtant.

Ex aliis vero figuris, ſive verborum, ſive ſententiarum, pleraeque vim & acrimoniam habere videntur. Sunt tamen aliae, & quidem non paucae, quae ad haec omnia valent. Conſtat enim, rerum, perſonarum, locorum ac temporum deſcriptiones, modo ad delectandum, modo vero ad amplificandum, interdum etiam ad docendum valere. Idem de contrariis diximus, quae, praeter venuſtatem & gratiam, vim quoque & acrimoniam in loco habent. Iam vero exempla, ac praecipue ſimilitudines, quid non efficiunt? Quid enim rebus obſcuris maiorem lucem, quam ſimilitudines praeferunt? Quid non eiſdem amplificamus, aut oculis ſpectandum ſubiicimus? Quantum praeterea iucunditatis commode inducta ſimilitudo affert? Studioſi autem concionatoris erit, non ſolum numerum, & nomina, & naturam figurarum noſſe, ſed multo magis earum uſum: ut, quibus figuris in quavis concionis parte utendum ſit, probe teneat. Quum autem eadem ſententia pluribus figuris explicari, & quodam modo veſtiri poſsit; periti artificis erit, eam potiſsimum figuram deligere, quae ſenſum animi ſui apertiſsime, breviſsime, atque appoſitiſsime explicet. Hactenus de figuris: deinceps de compoſitione dicendum eſt.

CAP. XVI.

DE COMPOSITIONE.

§. I.

POST tropos & figuras, de quibus hactenus dictum est, sequitur tertia pars ornatus, quae est in compositione, & in apta ac numerosa verborum collocatione, posita. Quam D. Augustinus non prorsus concionatori negligendam esse ait, licet ea in sacris litteris minus inveniatur. Eius haec verba sunt: (a) sane hunc eloquutionis ornatum, qui numerosis fit clausulis, deesse fatendum est auctoribus nostris. Quod utrum per interpretes factum sit, an, quod magis arbitror, consulto illi haec plausibilia devitaverint, affirmare non audeo, quoniam me fateor ignorare. Illud tamen scio, quod si quisquam, huius numerositatis peritus, illorum clausulas eorumdem numerorum lege componat, quod facillime fit, mutatis quibusdam verbis, quae tantumdem significatione valent, vel mutato eorum, quae invenerit, ordine, nihil eorum, quae velut magna in scholis grammaticorum aut rethorum didicit, illis divinis viris defuisse cognoscet. Et multa reperiet eloquutionis genera tanti decoris, quae quidem & in nostra, sed maxime in sua lingua, decora sunt: quorum nullum in eis, quibus isti inflantur, litteris invenitur.

Sed cavendum est, ne divinis gravibusque sententiis, dum addicitur numerus, pondus detrahatur. Nam illa musica disciplina, ubi numerus iste plenissime discitur, usque adeo non defuit prophetis nostris, ut vir doctissimus Hieronymus quorumdam etiam metra commemoret in Hebraea dumtaxat lingua. Cuius veritatem ut servaret in verbis, haec inde non transtulit. Ego autem, ut de sensu meo loquar, qui mihi, quam aliis, & quam aliorum est utique notior, sicut in meo eloquio, quantum modeste fieri arbitror, non praetermitto istos numeros clausularum: ita in au-

(a) *Lib. IIII. de doctr. christ. cap. 20.*

auctoribus nostris hoc mihi plus placent, quod ibi eos rarissime invenio. Haec ille. Cuius exemplum sequi poterit, quisquis aliquid eleganter scribere parat. Habet enim hoc praecipue oratio numerosa, & verba apte collocata, ut sine ostentatione & splendore verborum legentis animum adeo latenter oblectet, ut idem ipse, qui delectatur, rationem reddere nequeat, cur tantopere delectetur. Eadem etiam compositio non mediocriter intellectum adiuvat, quando orationis membra ita sibi respondent & connexa sunt, ut planissimum orationis sensum efficiant. Verum haec ad scribendum.

Ad concionandum autem, ut ii etiam, qui hac de re scripsere, fatentur, huiusmodi numerosa compositio minus necessaria est: ideoque, praetermissis praeceptis, quae multa rhetores hac de re tradunt, quam brevissime hanc partem absolvam. Cornificius ergo de ea sic ait: (a) compositio est verborum constructio, quae facit omnes partes orationis aequaliter perpolitas. Et conservabitur, si fugiemus crebras vocalium concursiones, quae vastam atque hiantem orationem reddunt, ut hoc est: vaccae aeneae amoenissimae impendebant. Et si vitabimus eiusdem litterae nimiam assiduitatem, cui vitio versus hic erit exemplo: (b)

O Tite, tute, Tati, tibi tanta, tyranne, tulisti.

Et hic eiusdem poëtae:

Quidquam quisquam cuiquam, quod conveniat, neget.

Et si eiusdem verbi assiduitatem nimiam fugiemus. Ea est huiusmodi: nam cuius rationis oratio non exstet, ei rationi ratio non est fidem habere. Et si non utemur continenter similiter cadentibus verbis, hoc modo: flentes, plorantes, lacrimantes, obtestantes. Et si verborum traiectionem vitabimus, nisi quae erit concinna. Quo in vitio est Lucilius assiduus, ut hoc est in priori libro:

Has res ad te scriptas, Luci, misimus, AEli.

Tale est illud Politiani: legit epistolam mihi nuper ad se tuam Picus hic Mirandula noster. Quae quidem compositio puerilis ab omni gravitate aliena videtur. Item fugere oportet

(a) *Ad Heren. lib. IIII. cap. 12.* (b) *Ennius apud Isid. etym. lib. I. cap. 35.*

tet longam verborum continuationem, quae & auditoris aures, & oratoris ſpiritum laedit.

§. II.
DE DVPLICI SPECIE COMPOSITIONIS.

QVisquis autem compoſitionis rationem exactius aſſequi cupit, quae res ad artificioſe ſcribendum neceſſaria eſt, ſcire debet, aliam eſſe compoſitionem ſimplicem, aliam duplicem, ſive compoſitam. Simplex eſt a numerorum lege, & periodis longioribus ſoluta; qua in familiari ſermone utimur, quaque pleriſque in locis ſacrae litterae utuntur. Simplex enim veritas ſermonis ſimplicitate gaudet. Tale eſt illud Geneſeos: (a) in principio creavit Deus caelum, & teram. Terra autem erat inanis & vacua, & tenebrae erant ſuper faciem abyſsi, & ſpiritus Dei ferebatur ſuper aquas. Dixit Deus: fiat lux, & facta eſt lux, &c. Compoſita vero, ſive duplex oratio ab hac ſimplicitate recedens, flexuoſa & longiori utitur oratione: cuius partes & velut membra explicare neceſſe eſt, ut eis cognitis, totum, quod ex illis conſtat, facilius agnoſcatur. Vt autem in manu ipſam quidem manum velut totum quoddam conſideramus, deinde digitum ut eius membrum, ac poſtremo digiti articulos, qui ſunt variae huius membri partes; ita in oratione ſimiles partes attendimus. Sunt enim velut articuli ea, quae Graeci commata, Latini caeſa vel inciſa vocant. Sunt deinde veluti membra, quae Graeci cola, Latini vero eodem nomine membra vocant. Sunt rurſus periodi, quas Latini tum ambitum, tum comprehenſionem, tum circumſcriptionem appellant, quae pluribus membris conſtant.

Quia vero D. Auguſtinus, 4. de doctrina chriſtiana, horum omnium exempla ex 2. ad Corinth. epiſtola ponit; nos, quod ille fecit, in hac parte ſequemur. Caeſa igitur vel inciſa ſunt quattuor illa: (b) in laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis ſupra modum, in mortibus frequenter. Et illa item quattuordecim: in itineribus ſaepe periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere

(a) *Geneſ.* 1. (b) 2. *Corinth.* 11. v. 23.

re, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in solitudine, & cetera, quae sequuntur. Membra vero sunt duo haec:(a)quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non uror? Periodus vero bimembris est apud eumdem: (b)libenter suffertis insipientes,quum sitis ipsi sapientes. Trimembris vero,quum ait: (c)in quo quis audet, in insipientia dico, audeo & ego, & cetera. Quadrimembris autem, quum ait: (d)quod loquor,non loquor secundum Deum, sed quasi in stultitia, in hac substantia gloriae. Potest autem periodus plura etiam membra habere. Quum vero membra constant pari fere numero syllabarum, isocolon, sive compar, appellari, inter figuras verborum diximus.

D. autem Augustinus, posteaquam totius loci huius divinam eloquentiam miris laudibus extulisset, & dicendi flores adnotasset; potissimum commendat compositionis varietatem, quod modo caesis, modo membris, modo periodis haec oratio fluat; quodque decentissime, modo post caesa, modo post membra, periodos intermisceat: quibus orationis compositio variatur, & taedium legentis excutitur, & respirandi spatium datur. Quod Apostolum non humana quidem arte, sed divina sapientia, quam sequitur & comitatur, vera eloquentia fecisse constat. Sapientiae enim est, recte & pro dignitate res concipere & ponderare: eloquentiae vero, quod ita conceperis, simili oratione proferre. Hanc vero sapientiam sequi solet vera & naturalis eloquentia, qua viri sancti maxime utuntur, qui sine arte artificiosissimi & eloquentes sunt. Recte enim ille, (e) si rem, inquit, potenter conceperis, nec facundia dicendi, nec sermo te deseret ullus. Eadem varietate utitur D. Ambrosius, quum in libro de virgin. beatissimae Virginis virtutes laudesque percenset. Eadem enim venustate & gratia, modo post incisa, modo post membra, periodos bimembres aut trimembres interponit, ut sequenti capite videbimus.

Sciendum est etiam, duplicem esse periodi formam: alteram, qua vel caesim, vel membratim dicimus: alteram vero, qua circumscripte dicimus, qua videlicet ab initio ad

(a) *Vers.29.* (b) *Vers.19.* (c) *Vers.21.* (d) *Vers.17.* (e) *Horat.in art.poetica.*

ad finem usque quasi in orbem inclusa fertur oratio, quae nisi in fine sententiam non absolvit. Itaque imaginem refert vel perfecti syllogismi, vel interdum etiam propositionis hypotheticae; idque modo brevius, modo longius, ut instituta ratio vel argumentatio postulaverit. Hoc autem praeter ea exempla, quae modo ex Paulli epistola proposita sunt, sequentia quoque declarant. Membratim quidem fluit illa D. Cypriani periodus contra Demetrianum: (a) mundus... occasum sui rerum labentium probatione testatur, non hieme nutriendis seminibus tanta imbrium copia est, non frugibus aestate torrendis solita flagrantia est, nec sic verna de temperie sata laeta sunt, nec adeo arboreis fetibus autumna fecunda sunt. Minus de effossis & fatigatis montibus eruuntur marmorum crustae, minus argenti & auri opes suggerunt exhausta iam metalla, & pauperes venae. Caesim vero perfluit, quae deinde sequitur: breviatur in dies singulos... ac deficit in agris agricola, in mari nauta, miles in castris, innocentia in foro, iustitia in iudicio, in amicitiis concordia, in artibus peritia, in moribus disciplina. Huiusmodi autem periodi, quamvis possint bimembres esse, maiorem tamen gratiamhabent, quum vel trimembres sunt, vel etiam quadrimembres: quorum illa Graeci tricola, haec vero tetracola vocant. Tricola, ut illud: (b) vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. Tetracola, ut illud Cypriani: quemadmodum sponte Sol radiat, dies illuminat, fons rigat, imber irrorat: ita se caelestis Spiritus infundit. Singula quoque verba caesam orationem faciunt, ut illud: acrimonia, voce, vultu inimicos perterruisti.

Periodus vero, qua circumscripte dicimus, in qua, ut Aristoteles ait, principio ita respondet finis, ut plenum sensum faciat, absolvatque sententiam, quandoque brevior, quandoque longior est. Brevis est illa:

.... *Finem qui quaeris amori*:
Cedit amor rebus : res age, tutus eris.

Hic perfectus syllogisimus est. Brevior item & illa D. Cypriani in sermone de lapsis: nemo, fratres, nemo hanc con-

(a) *Sub initium.* (b) *Cic. pro Cluent. cap. VI.*

confessorum gloriam mutilet: quum dies negantibus praestitutus excessit, quisquis professus intra diem non est, christianum se esse confessus est. Paullo vero longior illa eiusdem, qua sermonem de patientia exorditur hoc modo: de patientia loquuturus, fratres dilectissimi, & utilitates eius & commoda praedicaturus, unde potius incipiam, quam quod nunc quoque ad audientiam vestram patientiam video esse necessariam; ut nec hoc ipsum, quod auditis & discitis, sine patientia facere possitis. Paullo etiam longior est ea, quae deinde sequitur, periodus: nec invenio, fratres dilectissimi, inter ceteras caelestis disciplinae vias, quibus ad consequenda divinitus praemia spei ac fidei nostrae secta dirigitur, quid magis sit vel utilius ad vitam, vel maius ad gloriam, quam ut qui praeceptis dominicis obsequio timoris ac devotionis innitimur, patientiam maxime tota observatione tueamur. Serviunt autem huiusmodi periodis frequenter coniunctiones adversativae, quamquam, etsi, licet: & item comparativae, ut, sicut, ita, &c. quia ubi hae particulae intercedunt, sensus orationis nisi in eius fine non absolvitur: quod huius periodi, quo circumscripte dicimus, proprium est. Participia quoque in hoc praecipue reperta sunt, ut plura verba sub una circumductione continerentur. Participia namque verborum vim habent.

His tribus compositionis speciebus, caesis, membris, & periodis, additur quarta, Graecis peribole dicta, id est, circuitus, aut flexus. Ea vero est oratio sinuosa & prolixior, constans fere pluribus membris, quam vulgata periodus: & hic flexus proprius est historicorum, in quo plura membra & commata sua serie ita se aequaliter consequuntur, ut tamen perspicua sit continuata & longior constructio. Differt autem peribole a periodo non ita multum, nisi quod in periodo tam rerum, quam orationis consequentia & cohaerentia requiritur bene coagmentata. Sed peribole est historica & longior constructio orationis, non ita nexis inter se antecedentibus & consequentibus, quin facillime possit in sua membra resolvi. Cavere tamen oportet, ne il-

la

la ſit iuſto prolixior, & obſcuritatem vel taedium pariat. Summatim ergo, periodus eſt circuitus orationis oratoriae, peribole eſt circuitus orationis hiſtoricae.

Talis eſt illa Sanazarii de partu virginis oratio, qua ſanctorum patrum in limbo reſidentium laetitiam de filii Dei conceptu grandi orationis figura, de qua mox dicemus, his verbis deſcribit: (a)

Interea maneis deſcendit fama ſub imos,
Pallenteiſque domos veris rumoribus implet:
Optatum adventare diem, quo triſtia linquant
Tartara, & e victis fugiant Acheronta tenebris,
Immanemque ululatum, & non laetabile murmur
Tergemini canis, adverſo qui carceris antro
Excubat inſomnis ſemper, rictuque trifauci
Horrendum, ſtimulante fame, ſub nocte profunda
Perſonat, & morſu venienteis adpetit umbras.

Huic vero quintam addunt conſtructionis ſpeciem, quam Ariſtoteles *camptera*, Latini tractum vel nexum vocant, aut productionem ſpiritus: quae re vera idem eſt, quod peribole, quam definivimus; niſi quod eſt paullo longior, & quo longior, eo elegantior, dum tamen, ut diximus, modum in hac longitudine ſervet. Exemplo erit illud D. Cypriani in epiſtola ad Cornelium, quod etiam grandi figura profluit. Tuetur enim vir ſanctus epiſcopatus ſui dignitatem adverſus haereticos, qui illum epiſcopum eſſe negabant, eiuſque vitae & electioni detrahebant. Sic igitur ait: ceterum dico, dico enim provocatus, dico dolens, dico compulſus, quando epiſcopus in locum defuncti ſubſtituitur, quando populi univerſi ſuffragio deligitur, quando Dei auxilio in perſequutione protegitur, collegis omnibus fideliter iunctus, plebi ſuae in epiſcopatu quadriennio iam probatus, in quiete ſerviens diſciplinae, in tempeſtate proſcriptus, applicato & adiuncto epiſcopatus ſui nomine, toties ad leonem petitus, in circo, in amphiteatro dominicae donationis teſtimonio honoratus: quum talis frater a quibuſdam deſperatis, & perditis, & extra Eccleſiam conſti-

(a) *A v. 225.*

ſtitutis impugnari videtur, apparet quis impugnet: non ſcilicet Chriſtus, qui ſacerdotes aut conſtituit, aut protegit: ſed ille, qui Chriſti adverſarius, & Eccleſiae eius inimicus, ob hoc Eccleſiae praepoſitum ſua infeſtatione perſequitur, ut gubernatore ſublato, atrocius atque violentius circa Eccleſiae naufragia graſſetur. Hactenus ille.

His igitur quinque conſtructionis ſpeciebus pro rerum natura, quas tractamus, utendum erit. Quo fiet, ut ſatietatem varietate vitemus, & rebus ipſis ſuum velut habitum & colorem tribuamus. Periti autem artificis erit, animadvertere, quando his vel illis uti debeat: neque enim huius rei plena obſervatio praeceptis artis comprehendi poteſt. Illud tamen conſtat, caeſa & membra non raro inſtandi gratia adhiberi, praeſertim quum plura ſint. Periodis tum in argumentando, tum in exordiis frequentius utimur, quamquam hic longioribus, illic vero brevioribus. Peribole ad hiſtoriae narrationes & amplificationes accommodatior eſt. Quamquam haec omnia & in aliis quoque orationis partibus non inepte locum habent. Hactenus de compoſitione, quam tertiam ornatus partem eſſe diximus, qua leniter, iucunde & aperte decurrit oratio. Deinceps de quarta eloquutionis virtute, nempe apte dicendi, agendum eſt.

CAP. XVII.

DE APTE DICENDO.

HActenus de tribus eloquutionis virtutibus, nempè latinitate, perſpicuitate, & ornatu, dictum eſt. De ornatu quoque, qui eſt tum in verbis, tum in figuris, tum etiam in compoſitione, diſſeruimus. Sequitur apte dicendi ratio, quae & ipſa ornate dicendi pars maxima eſt. Cicero autem paucis totam eius naturam atque rationem breviter complexus eſt, quum II. de oratore libro ait, non omni cauſae, neque auditori, neque perſonae, nec tempori congruere orationis unum genus. His igitur rebus apte atque appoſite orationem accommodare, id demum apte dicere eſt.

est. Quod quidem, ut Fabius ait, non in eloquutione tantum, sed in inventione quoque spectatur. Nam si tantum habent etiam verba momentum, quanto res ipsae maius?

Quattuor sunt autem, quae praecipue observare debet, qui apte dicere cupit, nempe ut oratio tum dicenti, tum audienti, tum rebus ipsis, quas tractat, & officio, quod gerit, maxime conveniat. Hoc est, quis dicat, cui dicat, qua de re dicat, & quid potissimum dicendo consequi velit. In his igitur omnibus, quid maxime deceat, considerandum est: quod quidem non ad artis praecepta solum, sed ad prudentiae iudicium, quod sicut rerum omnium gerendarum, ita dicendarum moderator est, praecipue pertinet. Inter eius autem officia & maximum & difficilimum est, quid ubique deceat, intelligere. Hinc enim decorum illud nascitur, quod omnibus in rebus captandum est. Ceterum quid in his quattuor rebus, quas supra memoravimus, maxime deceat, ordine tractandum est.

Primum igitur, eius, qui dicit, ratio habenda est. Non enim eadem oratio omnibus convenit: aliter enim iuniores, aliter senes, aliter principes viri, aliter humiles atque privati, aliter inferioris ordinis ministri, aliter episcopi & superiores praelati dicere debent. His enim multa licent, quae aliis non perinde licent. Quod quidem in D. Chrysostomi concionibus apparet: in quarum exordiis auditorum benevolentiam captat, suam erga illos caritatem, paternamque curam & providentiam declarans, illorumque interdum laudes & virtutes praedicans. Hoc autem, quod episcopum & virum sanctissimum maxime decebat, alios non perinde deceret. Quum enim, iuxta Fabii sententiam, (a) rhetorica sit prudentia dicendi, praecipuum autem prudentiae opus sit, intelligere, quid maxime in agendo deceat; non minus eiusdem erit, videre, quid unamquamque personam deceat. Vnde quum Socrati Lysias orationem, quam in eius defensionem composuerat, recitasset: praeclara, inquit, & elegans oratio est, sed non convenit Socrati. Erat enim forensi instituto aptior, quam philosopho,

(a) *Instit. lib. II. cap. 20.*

pho, ac tali philoſopho. (a) Rurſus Lyſiae percontanti, cur, ſi bonam iudicaret orationem, putaret ſibi non convenire: nonne, inquit, fieri poteſt, ut amictus aut calceus elegans ſit ac pulcher, qui tamen alicui non conveniat? Ad omnes tamen in univerſum pertinet, ne quid dicant, quo auditores offendi iure poſsint: hoc eſt, ut nihil inſolenter, nihil arroganter, nihil inverecunde, nihil petulanter, nihil contumelioſe, nihil ſordide, nihil ſcurriliter, nihil abiecte, nihil licenter, aut alias indecenter & vitioſe dicant; ſed totus orationis character modeſtiam, humanitatem, caritatem, & communis ſalutis ſtudium, & ardens verae pietatis deſiderium prae ſe ferat. Haec autem modeſtia cum aliis concionis partibus, tum exordiis maxime convenit, quae ſubmiſſa eſſe debent & verecunda.

Has in dicendo virtutes cum alii patres, tum praecipue D. Cyprianus ubique praefert: nihil enim in eo reperies, quod ad oſtentationem ingenii videri poſsit adſcitum. Talis ubique ſermonis habitus eſt, ut loqui ſentias vere chriſtianum epiſcopum, & martyrio deſtinatum. Pectus ardet evangelica pietate, & pectori reſpondet oratio: loquitur diſerta, ſed magis fortia, quam diſerta. Hunc autem pietatis & dilectionis affectum declarat, quum in concionibus ſuis hanc vocem caritatis pleniſsimam frequentiſsime repetit: fratres dilectiſsimi. Sed hunc tamen affectum in ſermone de lapſis praecipue declaravit; cuius haec verba ſunt: quid hoc loco faciam, dilectiſsimi fratres, fluctuans vario mentis aeſtu? Quid, aut quo modo dicam? Lacrimis magis, quam verbis, opus eſt ad exprimendum dolorem, quo corporis noſtri plaga deflenda eſt, quo populi aliquando numeroſi multiplex lamentanda iactura eſt. Quis enim ſic durus ac ferreus, quis ſic fraternae caritatis oblitus, qui inter ſuorum multiformes ruinas, & lugubres ac multo ſqualore deformes reliquias conſtitutus, ſiccos oculos tenere praevaleat? nec erumpente ſtatim fletu prius gemitus ſuos lacrimis, quam voce, depromat? Quis igitur in his verbis pectus apoſtolicum, & caritatem pluſquam paternam non agnoſcat? Hanc igitur mentem, hunc de tot pereuntium

(a) *Quinct. lib. XI. cap. 1. Cic. de orat. lib. I. cap. 10. Val. Max. lib. VI. tit. 4.*

tium animarum interitu dolorem Ecclesiastes aliqua saltem ex parte imitari studeat; & , quatenus cuique liceat , dicendo quoque manifestare curabit.

Verum hoc in loco non tam virtutem nostram ostendere , quam vitia fugere , studeamus. Illud enim ostentationi proximum est , si nimium sit ; in hoc autem nihil esse potest nimium. Inter cetera autem vitia , quae fugere debemus , omnem vitiosam sui iactationem maxime fugiendam esse, monet Fabius , (a) quod ea audientibus afferat non fastidium modo , sed plerumque etiam odium. Habet enim mens nostra natura sublime quiddam & erectum , & impatiens superioris. Ideoque abiectos , aut submittentes se , libenter allevamus , quia hoc facere tamquam maiores videmur : & quoties discessit aemulatio , succedit humanitas. At qui se supra modum extollit , premere ac despicere creditur , nec tam se maiorem , quam minores ceteros facere.Inde invident humiliores. Hoc vitium est eorum , qui nec cedere volunt , nec possunt contendere : rident superiores , improbant boni. Hactenus ille.

Ab hoc autem vitio non admodum abhorrent, qui,ostentandi ingenii & eruditionis gratia , difficiles quaestiones, quae nihil ad animarum salutem conducunt , in concionibus tractant. Hac enim ratione se ipsos ostentare & venditare populo volunt. Nec minus peccant , qui , eloquentiae laudem affectantes , plurima verba idem significantia temere congerunt : quibus apud imperitum populum & rudem concionem hac loquendi facultate , & volubilitate linguae , admirationem sui faciant : quum tamen nihil esse possit magis eloquentiae contrarium. Haec sunt igitur, & his similia,quae qui dicit, partim cavere , partim observare debet.

Nec solum quis dicat , sed apud quos etiam dicat , considerandum esse , ratio ipsa monet. Aliter enim apud rusticos & agrestes homines , aliter apud eruditos , aut nobiles, aut principes viros , & delicatas aures , dicendum est. Apud hos enim sublimis & elaborata oratio , apud illos vero concitatior esse debet. Praeterea aliter apud monachos & vir-

gi-

(a) *Instit. lib. XI. cap. 1.*

gines Deo dicatas, hominesque divinarum rerum studio & contemplationi addictos; aliter apud eos, qui sine ullo divini numinis metu in omnia scelera ruunt. Denique, pro varietate tum personarum, tum vitiorum, quae in populo grassantur, varie sermo tractandus est. Cuius rei monitorem habemus Apostolum, qui Timotheo praescripsit, (a) quid viros, quid uxores, quid seniores, quid iuniores, quid divites docere debeat. Quin & Ecclesiasticus huius rei nos admonuisse videtur, quum ait: (b) cum viro irreligioso tracta de sanctitate; & cum iniusto, de iustitia; & cum muliere, de his, quae aemulatur; cum timido, de bello; cum negotiatore, de traiectione; cum emtore, de venditione; cum viro livido, de gratiis agendis; cum impio, de pietate; cum inhonesto, de honestate; cum operario annuali, de consummatione anni; cum servo pigro, de multa operatione.

His igitur verbis non obscure Ecclesiasticus docet, pro auditorum varietate, sermonem esse varie accommodandum. Hoc autem parum advertunt, qui, quum neque episcopi, neque urbium praefecti, neque cognitores causarum in concione adsunt, adversus illos tonare ac fulminare solent; quum hoc non sit plebem erudire, sed indignationem atque odium, quod forte adversus illos conceperunt, irritare atque exsatiare: quod est a christiana pietate maxime alienum. Sed haec ad auditorum personam spectant.

Nunc, quid res ipsas, de quibus dicimus, & concionatoris officium maxime deceat, consideremus. Quia vero hoc non solum ad eloquendi, sed etiam ad inveniendi rationem pertinet; quid in hoc genere concionatorem deceat, in superiori libro, (c) quum de inveniendi ratione ageremus, non nulla observanda esse docuimus. Sed ne nihil hoc in loco dicamus; ille apte dicere, quod ad inveniendi rationem attinet, putandus est, qui pro ratione causae, quam tractat, commodissima, maximeque propria, & ad rem potissimum pertinentia dicit: neque ab ea, vel ad communia loca, vel ad peregrina, minimeque instituto suo deservientia, nisi

(a) 1. *Timoth.* 5. (b) *Eccli.* 37. (c) *Cap.* 2. & *seqq.*

quum hoc ratio argumenti exigit, digreditur. Qui enim ita vagatur, quamvis eleganter fortaſſe dicat, apte tamen minime dicit; quia non id agit, cuius gratia dicere inſtituit. In quo vitio ſunt concionatores ii, qui, inſtituti ſui obliti, quod in hominum moribus caſtigandis & inſtituendis poſitum eſt, aliena, minimeque huic propoſito ſervientia, tractant; miſeroſque auditores, qui huius rei gratia conciones adeunt, ieiunos vacuoſque domum dimittunt. Verum haec in rebus ipſis obſervatio, ut modo diximus, ad inventionis rationem pertinet. Quod autem eloquutionis genus rebus ipſis, pro ipſarum natura & varietate, conveniat, in quo huius operis difficultas praecipue ſita eſt, deinceps aperiendum eſt. Quae enim hactenus diximus, quamvis maxime neceſſaria, quivis concionator, vel mediocriter eruditus, facile advertere & praeſtare poterit; praeſertim ſi fraterna caritate praeditus ſit. Difficiliora ſunt, quae ſequuntur, & quae non tam a communi prudentia, quam ab artis praeceptionibus, maturo iudicio, & dicendi exercitatione pendent.

§. I.

CVIVS MODI ELOQVVTIONEM VARIA GENERA causarum, variaque concionatoris officia exigant.

SCiendum eſt igitur, non idem eloquutionis genus omnibus cauſis & argumentis convenire. Hoc enim perinde eſſet, atque idem indumenti genus diverſis perſonarum ſtatibus, nempe dominis & ſervis, viris & feminis, ſacratis Deo hominibus, & profanis, velle accommodare: quum conſtet, unicuique harum perſonarum ſuum peculiarem habitum & cultum, pro cuiuſque perſonae conditione & fortuna, convenire. Sic igitur aliud eloquutionis genus in parvis cauſis, aliud in mediocribus, aliud in gravibus deſideratur. Qua de re ſic Fabius ait: (a) parata... facultate ſcribendi, &c. proxima eſt cura, ut dicamus apte: quam virtutem quartam eloquutionis Cicero (b) demonſtrat, quaeque, meo quidem iu-

(a) *Quinctil. lib. XI. cap. 1.* (b) *De orat. lib. I. cap. 6.*

iudicio, maxime necessaria est. Nam quum sit ornatus orationis varius & multiplex, conveniatque alius alii; nisi fuerit accommodatus rebus atque personis, non modo non illustrabit eam, sed etiam destruet, & vim rerum in contrarium vertet. Quid enim prodest esse verba & latina, & significantia, & nitida, ... nisi cum iis, in quae *auditorem* duci formarique volumus, consentiant? Si genus sublime dicendi parvis in caussis, parvum limatumque grandibus, laetum tristibus, lene asperis, minax supplicibus, submissum concitatis, trux atque violentum iucundis adhibeamus; ut monilibus, & margaritis ac veste longa, quae sunt ornamenta feminarum, deformentur viri: nec habitus triumphalis, quo nihil excogitari potest augustius, feminas deceat. Hactenus Fabius.

Idemque lib. VIII. de vario orationis ornatu differens, eamdem ferme sententiam, aliquanto tamen apertius, explicat his verbis:(a) illud observatione dignius,quod hic ipse honestus ornatus, pro materiae genere, debet esse variatus. Atque ut a prima divisione ordiar, non idem demonstrativis, & deliberativis, & iudicialibus caussis conveniet. Namque illud genus ostentationi compositum solam petit audientium voluptatem; ideoque omnes dicendi artes aperit, ornatumque orationis exponit: ut qui non insidietur, nec ad victoriam, sed ad solum finem laudis & gloriae tendat. Quare quidquid erit sententiis populare, verbis nitidum, figuris iucundum, translationibus magnificum, compositione elaboratum, velut institor quidam eloquentiae intuendum, & paene pertractandum dabit. Nam eventus ad ipsum, non ad caussam, refertur. At ubi res agitur, & vera dimicatio est, ultimus fit famae locus. Praeterea non debet quisquam, ubi maxima rerum momenta versantur, de verbis esse sollicitus. Neque hoc eo pertinet, ut in his nullus sit ornatus; sed uti pressior & severior, & minus confessus, praecipue ad materiam accommodatus. Nam & suadendo, sublimius aliquid senatus, concitatius populus; & in iudiciis publicae, capitalesque caussae poscunt accura-

(a) *Quintil. lib. VIII. cap. 3.*

tius dicendi genus. At privatum consilium, causasque paucorum, ut frequenter accidit, calculorum, purus sermo, & dissimilis curae, magis decuerit. An non pudeat certam creditam pecuniam periodis postulare? aut circa stillicidia affici? aut in mancipii redibitione sudare? Hactenus Fabius.

Cornificius autem haec omnia dicendi genera ad tria revocat his verbis: (a) tria sunt *dicendi* genera, quae nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non vitiosa consumitur: unam gravem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam vocamus. Gravis est, quae constat ex verborum gravium laevi & ornata constructione. Mediocris est, quae constat ex humiliore, neque tamen ex infima & pervulgatissima verborum dignitate. Attenuata est, quae demissa est usque ad usitatissimam puri sermonis consuetudinem. In gravi figura consumetur oratio, si quae cuiusque rei poterunt ornatissima verba reperiri, sive propria, sive translata, sive extranea, ad unamquamque rem accommodabuntur: & si graves sententiae, quae in amplificatione, & commiseratione tractantur, eligentur: & si exornationes sententiarum, aut verborum, quae gravitatem habebunt, ... adhibebuntur. In mediocri autem figura versabitur oratio, si haec, ut ante dixi, aliquantulum demiserimus, neque tamen ad infimum descenderimus. Attenuatum autem figurae genus, ad infimum & quotidianum sermonem demissum est.

Haec autem tria dicendi genera, quae rebus ipsis, quas dicimus, pro earum natura atque varietate, aptanda sunt, tribus etiam oratoris aut concionatoris officiis praecipue convenire, D.Augustinus ex Ciceronis sententia auctor est. Eius haec verba sunt:(b) dixit.. quidam eloquens,& verum dixit, (c) ita dicere debere eloquentem, ut doceat, ut delectet, ut flectat. Deinde addidit: docere necessitatis est, delectare suavitatis, flectere victoriae. Horum trium, quod primo loco positum est, hoc est, docendi necessitas, in rebus est con-

(a) *Ad Heren. lib. IIII. cap. 8.* (b) *August. IIII. de doctrin. christian. cap. 12.* (c) *Cic. in orat. cap. 8.*

constituta, quas dicimus; reliqua duo, in modo quo dicimus... Sicut est autem, ut teneatur ad audiendum, delectandus auditor; ita flectendus, ut moveatur ad agendum. Et sicut delectatur, si suaviter loquaris; ita flectitur, si amet, quod polliceris; timeat, quod minaris; oderit, quod arguis; quod commendas, amplectatur; quod dolendum exaggeras, doleat: quum quid laetandum praedicas, gaudeat; misereatur eorum, quos miserandos ante oculos dicendo constituis; fugiat eos, quos cavendos terrendo proponis: & quidquid aliud grandi eloquentia fieri potest, ad commovendos animos auditorum; non, quid agendum sit, ut sciant, sed ut agant, quod agendum esse iam sciunt.

Si autem adhuc nesciunt, prius utique docendi sunt, quam movendi. Et fortasse, rebus ipsis cognitis, ita movebuntur, ut eos non opus sit maioribus eloquentiae viribus iam moveri. Quod tamen, quum opus est, faciendum est. Tunc autem opus est, quando, quum scierint, quod agendum sit, non agunt: ac per hoc docere necessitatis est. Possunt enim homines & agere, & non agere, quod sciunt. Quis autem dixerit, eos agere debere, quod nesciunt? Et ideo flectere necessitatis non est, quia non semper opus est, si tantum docenti, vel etiam delectanti, consentit auditor. Ideo autem victoriae est flectere, quia fieri potest, ut & doceatur, & delectetur, & non assentiatur... (a) Quum vero id docetur, quod agendum est, & ideo docetur, ut agatur: frustra persuadetur verum esse, quod dicitur; frustra placet modus ipse, quo dicitur, si non ita dicitur, ut agatur. Oportet igitur, eloquentem ecclesiasticum, quando suadet aliquid, quod agendum est, non solum docere, ut instruat...; verumetiam flectere, ut vincat. Hactenus Augustinus.

Ex his autem tribus concionatoris officiis colligit idem sanctus, tria esse dicendi genera, sive tres formas atque figuras, quae his tribus officiis respondeant. Sic enim eodem in loco ait: (b) quum vir eloquens tria praestare debeat, id est, ut doceat, ut delectet, ut flectat; ad eumdem etiam haec tria dicendi genera pertinere ait idem ipse

(a) *Cap.* 13. (b) *Cap.* 17.

Romani auctor eloquii, quum itidem dixit: is igitur erit eloquens, qui poterit parva submisse, modica temperate, magna granditer dicere: tamquam si adderet etiam illa tria, & sic explicaret unam eamdemque sententiam, dicens: is erit igitur eloquens, qui ut doceat, poterit parva submisse; ut delectet, modica temperate; ut flectat, magna granditer dicere. Hactenus Augustinus. Ex cuius verbis aperte liquet, haec tria dicendi genera ad tria illa concionatoris officia, docendi, delectandi, atque movendi, pertinere.

§. II.

DE TRIBUS ELOQUENDI GENERIBUS, & quibus potissimum ornamentis unumquodque eorum constet.

QUum igitur & varietates causarum, de quibus ante diximus, & haec tria concionatoris officia, quae modo exposuimus, variam eloquutionis rationem habitumque requirant; de his modo, quot sint, & quibus potissimum ornamentis constent, ex D. Augustini sententia dicendum est. Sunt igitur, ut modo diximus, tria dicendi genera: unum submissum, tenue, & acutum: alterum vehemens, copiosum, & grave: tertium est interiectum, & intermedium, & quasi temperatum; in quo nec est acumen superioris generis, nec vis posterioris.

In genere autem submisso & acuto forma debet esse orationis, a vinculis numerorum libera & soluta; non tamen vaga, ut ingredi libere, non ut licenter videatur errare. Diligentia etiam conglutinandi verba praetermittenda est, & omnis insignis ornatus removendus. Ponentur tamen acutae crebraeque sententiae: ornamenta verborum & sententiarum cum tropis verecunde parceque adhibebuntur: translationes tamen poterunt esse crebriores; nec tam crebrae tamen, quam in genere dicendi amplissimo. Genus temperatum uberius est aliquanto & robustius, quam hoc humile, de quo dictum est: submissius autem, quam illud, de

quo

quo dicetur, amplissimum. Huic omnia dicendi ornamenta conveniunt, plurimumque est in hac oratione suavitatis. In idem cadunt lumina omnia & verborum & sententiarum. Hoc in genere nervorum vel minimum, suavitatis autem est vel plurimum. At illud amplum, grave, copiosum, ornatum, vim profecto habet vel maximam: modo enim perfringit, modo irrepit in sensus, inserit novas opiniones, evellit insitas. Hic orator & defunctos excitabit, ut Appium Caecum. Apud hunc & patria ipsa exclamabit, aliquemque, ut apud Ciceronem in oratione contra Catilinam in senatu, alloquetur. Hic & amplificationibus quoque eriget, & omne genus affectuum, pro rei natura, quam tractat, excutere & concitare poterit.

Ceterum, quod ad verborum delectum attinet, genus hoc dicendi amat verba ampla & magnifica, & in rebus atrocibus, ut ante diximus, auditu ipso aspera & veluti confragosa. Ex tropis autem illustres metaphoras, epitheta, & hyperbolem, similesque tropos. Huiusmodi sunt illa Prophetae verba: (a) inebriabo sagittas meas sanguine, & gladius meus devorabit carnes. Et: (b) ignis accensus est in furore meo, & ardebit usque ad inferni novissima: devorabitque terram cum germine suo: & montium fundamenta comburet. Inebriare autem sagittas sanguine, & gladium devorare carnes, insignes illae & audaces metaphorae sunt, de quibus ante diximus: devorare autem terram, & montium fundamenta comburere, hyperbole esse videtur, quae ad rem augendam maxime accommodata est. Epitheta quoque, & adverbia epitasim, hoc est, incrementum, significantia ad hoc genus praecipue pertinent.

Haec omnia breviter indicat illa D. Cypriani oratio in epistola ad Cornelium, ubi ait: (c) Gentiles & Iudaei minantur, & haeretici atque omnes, quorum pectora & mentes diabolus obsidet, venenatam rabiem suam quotidie furiosa voce testantur: non tamen idcirco cedendum est, quia minantur; aut ideo adversarius & inimicus maior est Christo, quia tantum sibi vindicat & assumit in saeculo. Ma-

(a) *Deut.* 32. (b) *Ibid.* (c) *Lib. I. epist.* 3.

Manere debet apud nos, frater, fidei robur immobile, & ſtabilis atque inconcuſſa virtus contra omnes incurſus atque impetus oblatrantium fluctuum, velut petrae obiacentis fortitudine & mole debet obſiſtere. Huius autem figurae in Herenniana rhetorica commodiſsimum exſtat exemplum: quod vel ſolum, quid hoc dicendi genus requirat, abſque ullis etiam artis praeceptionibus poterit indicare: ideoque quamvis ſententia, quae in eo tractatur, ab inſtituto noſtro non nihil diſsideat, libuit tamen hoc in loco adſcribere: quoniam facile cuique erit, ex ſimilibus ſimilia effingere atque perficere. Sic igitur ait: (a) quis eſt veſtrum, iudices, qui ſatis idoneam poſsit in eum poenam excogitare; qui prodere hoſtibus patriam cogitarit? Quod maleficium cum hoc ſcelere comparari? Quod huic maleficio dignum ſupplicium poteſt inveniri? In his, qui violaſſent ingenuum, matremfamilias conſtupraſſent, pulſaſſent aliquem, aut poſtremo necaſſent, maxima ſupplicia maiores noſtri conſumſerunt: huic vero truculentiſsimo ac nefario facinori ſingularem poenam non reliquerunt. Atque in aliis maleficiis ad ſingulos, aut ad paucos, ex alieno peccato iniuria pervenit: huius ſceleris qui ſunt affines, conſilio univerſis civibus atrociſsimas calamitates machinantur. O feros animos! O crudeles cogitationes! O derelictos homines ab humanitate! Quid agere auſi ſunt, aut cogitare potuerunt? Quo pacto hoſtes, revulſis maiorum ſepulcris, deiectis moenibus, ovantes irruerent in civitatem: quo modo Deum templis ſpoliatis, optimatibus trucidatis, aliis arreptis in ſervitutem, matribusfamilias & ingenuis ſub hoſtilem libidinem ſubiectis, urbs acerbiſsimo concidat incendio conflagrata: qui ſe non putant id, quod voluerint, ad exitum perduxiſſe, niſi ſanctiſsimae patriae miſerandum ſcelerati viderint cinerem. Nequeo verbis conſequi, iudices, indignitatem rei: ſed negligentius id fero, quia vos mei non indigetis. Veſter enim vos animus amantiſsimus reipub. facile edocet, ut eum, qui fortunas omnium voluerit prodere, praecipitem perturberis ex ea civitate, quam ipſe ſpurciſsimorum hoſtium

(a) *Lib. IIII. cap.* 8.

ſtium dominatu nefario voluit obruere. Hactenus Cornificius, qui hoc amplisſimo dicendi genere proditionis indignitatem & atrocitatem exaggerat.

Ex figuris autem verborum & ſententiarum, quas vim & acrimoniam habere diximus,(a)quum de illis loqueremur, & praecipue deſcriptiones rerum & perſonarum, conformatio,& congeries illa,quae Graece ſynathriſmus dicitur,(b) qua multa ſimul, quae rei magnitudinem attollunt, unum in locum congeruntur, ad hoc genus pertinent. Compoſitio vero longiores periodos, & flexuoſam orationis formam, quae multa caeſa & membra includit, deſiderat : de quibus paullo ante, (c) propoſitis eiuſdem D.Cypriani exemplis, (d) loquuti ſumus. Omnes vero amplificandi rationes, de quibus etiam ſuo loco diximus, huic generi praecipue ſerviunt. In hoc autem genere licet interdum, quum rei dignitas poſtulat, tonare ac fulminare, & caelum ac terram invocare: quale eſt illud Iſaiae exordium : (e) audi caelum, & auribus percipe terra : quia Dominus loquutus eſt. Et apud Ieremiam Dominus, (f) obſtupeſcite caeli ſuper hoc, &c.

CAP. XVIII.

QVIBVS IN REBVS, HIS TRIBVS DICENDI figuris ſive generibus uti debeamus : ex D. Auguſtini ſententia, lib. IIII. de doctrina chriſtiana.

QVoniam, quid unamquaeque harum figurarum exigat, & quibus potisſimum ornamentis conficiatur, oſtendimus; ordo exigit, ut, quando non omnes hae formae omnibus cauſis & argumentis conveniunt, quibus potisſimum unaquaeque harum conveniat, explicemus. Hunc autem laborem D. Auguſtinus in IIII. de doctrina chriſtiana libro nobis ademit, qui, variis ſanctarum ſcripturarum, & ſanctorum patrum propoſitis exemplis, praecipuam rhetoricae artis partem copioſe tractavit. Quia vero is non nulla alia huic praeceptioni obiter admiſcet, ne harum re-

(a) *Pag.* 255. *&* 289. (b) *Pag.* 278. (c) *Pag.* 312. *ſeqq.* (d) *Pag.* 316. *ſeqq.* (e) *Cap.* 1. (f) *Ierem.* 2.

rerum admixtio lectori tenebras offundat, nos, quae ad hanc praeceptionem maxime pertinent, ab aliis seiuncta, eiusdem D. Augustini verbis hoc in loco adscribenda curavimus. Is igitur, ubi ex Ciceronis mente (a) dixisset, eum esse eloquentem, qui ut doceat, parva submisse: ut delectet, modica temperate, magna granditer diceret, sic ait. (b) „ Haec autem tria ille, sicut ab eo dicta sunt, in causis „ forensibus posset ostendere: non autem hic, hoc est, in „ ecclesiasticis quaestionibus, in quibus huiusmodi, quem „ volumus informare, sermo versatur. In illis enim ea par- „ va dicuntur, ubi de rebus pecuniariis iudicandum est: ea „ magna, ubi de salute ac de capite hominum: ea vero, „ ubi nihil horum iudicandum est, nihilque agitur, ut „ agat, sive decernat, sed tantum modo ut delectetur au- „ ditor, inter utrumque quasi media, & ob hoc modica, „ hoc est, moderata, dixerunt. Modicis enim modus nomen „ imposuit. Nam modica pro parvis abusive, non proprie, „ dicimus. In istis autem nostris, quandoquidem omnia, ma- „ xime quae de loco superiori populis dicimus, ad ho- „ minum salutem, nec temporariam, sed aeternam, refer- „ re debemus, ubi etiam cavendus est aeternus interitus, „ omnia magna sunt, quae dicimus: usque adeo, ut nec „ de ipsis pecuniariis rebus, vel adquirendis, vel amitendis „ parva videri debeant, quae doctor ecclesiasticus dicit, „ sive sit illa magna, sive parva pecunia. Neque enim par- „ va est iustitia, quam profecto & in parva pecunia custodi- „ re debemus, dicente Domino: (c) qui in minimo fidelis „ est, & in magno fidelis est. Quod ergo minimum est, mi- „ nimum est: sed in minimo fidelem esse, magnum est. Nam „ sicut ratio rotunditatis, id est, ut a puncto medio omnes „ lineae pares in extrema ducantur, eadem est & in magno „ disco, quae in nummulo exiguo: ita ubi parva iuste ge- „ runtur, non minuitur iustitiae magnitudo.

„ (d) Et tamen quum doctor iste debeat rerum dictor es- „ se magnarum, non semper eas debet granditer dicere, sed „ sub-

(a) *In libris de Orat. variis locis haec ad sensum; totidem verbis, nullibi.* (b) *Cap.* 18. (c) *Luc.* 16. (d) *Cap.* 19.

„ ſubmiſſe, quum aliquid docetur; temperate, quum aliquid „ vituperatur ſive laudatur. Quum vero aliquid agendum „ eſt, & ad eos loquimur, qui hoc agere debent, nec ta- „ men volunt; tunc ea, quae magna ſunt, dicenda ſunt „ granditer, & ad flectendos animos congruenter. Et ali- „ quando de una eademque re magna & ſubmiſſe dicitur, „ ſi docetur; & temperate, ſi praedicatur; & granditer, ſi „ averſus inde animus, ut convertatur, impellitur. Quid „ enim Deo ipſo maius eſt? Numquid ideo non diſcitur? „ Aut qui docet unitatem Trinitatis, debet niſi ſubmiſſa „ diſputatione agere, ut res ad dignoſcendum difficilis, „ quantum datur, poſsit intelligi? Numquid hic ornamen- „ ta, & non documenta, quaeruntur? Numquid, ut aliquid „ agat, eſt flectendus auditor; & non potius, ut diſcat, in- „ ſtruendus? Porro quum laudatur Deus, ſive de ipſo, ſi- „ ve de operibus ſuis; quanta facies pulchrae ac ſplendi- „ dae dictionis oboritur ei, qui poteſt quantum poteſt lau- „ dare, quem nemo convenienter laudat, nemo quomo- „ documque non laudat? At ſi non colatur, aut cum il- „ lo, vel etiam prae illo, colantur idola, ſive daemonia, ſi- „ ve quaecumque creatura; quantum hoc malum ſit, at- „ que ut ab hoc malo avertantur homines, debet utique „ granditer dici.

„ (a) Submiſſae dictionis exemplum eſt apud Apoſtolum „ Paullum, ut planius aliquid commemorem, ubi ait: (b) „ dicite mihi, ſub lege volentes eſſe, legem non audiſtis? „ Scriptum eſt enim, quod Abraham duos filios habuit: „ unum (c) de ancilla, & unum (d) de libera: ſed ille, qui de „ ancilla, ſecundum carnem natus eſt; qui autem de libe- „ ra, per repromiſsionem: quae ſunt in allegoria. Haec „ enim ſunt duo teſtamenta: unum quidem a monte Sina, „ in ſervitutem generans, quae eſt Agar. Sina enim mons „ eſt in Arabia, qui coniunctus eſt huic, quae nunc eſt „ Ieruſalem, & ſervit cum filiis ſuis. Quae autem ſurſum „ eſt Ieruſalem, libera eſt, quae eſt mater noſtra, & cete- „ ra. Itemque ibi ratiocinatur, & dicit: (e) fratres, ſecun-

„ dum

(a) *Cap.20.* (b) *Galat.4.* (c) *Gen.16.* (d) *Gen.21.* (e) *Galat.3.*

„ dum hominem dico, tamen hominis confirmatum testa-
„ mentum nemo irritum facit, aut superordinat. Abrahae
„ dictae sunt promissiones, & semini eius. Non dicit, & se-
„ minibus, tamquam in multis, sed tamquam in uno, &
„ semini tuo, quod est Christus. Hoc autem dico testamen-
„ tum confirmatum a Deo, quae post quadringentos &
„ triginta annos facta est lex, non infirmat ad evacuandas
„ promissiones. Si enim ex lege hereditas, iam non ex pro-
„ missione. Abrahae autem per repromissionem donavit
„ Deus. Et quia occurrere poterat audientis cogitationi:
„ ut quid ergo lex data est, si ex illa non est hereditas?
„ Ipse sibi hoc obiecit, atque ait, velut interrogans: quid
„ ergo lex? Deinde respondit: transgressionis gratia pro-
„ posita est, donec veniret semen, cui promissum est, dispo-
„ sita per angelos in manu mediatoris. Mediator autem u-
„ nius non est, Deus vero unus est. Et hic occurrebat, quod
„ sibi ipse proposuit: lex ergo adversus promissa Dei? Et
„ respondit: absit. Reddiditque rationem, dicens: si enim da-
„ ta esset lex, quae posset vivificare, omnino ex lege esset
„ iustitia. Sed conclusit scriptura omnia sub peccato, ut
„ promissio ex fide Iesu-Christi daretur credentibus, &c.
Haec igitur omnia, quae docendi gratia inducta sunt, submisso dicendi genere tractantur.

„ In illis autem Apostolicis verbis dictio temperata est:
„ (a) seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem, iu-
„ niores ut fratres, anus ut matres, adolescentulas ut so-
„ rores. Et in illis: (b) obsecro autem vos, fratres, per
„ miserationem Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam vi-
„ vam, sanctam, Deo placentem. Et totus fere ipsius ex-
„ hortationis locus temperatum habet eloquutionis genus:
„ ubi illa pulchriora sunt, in quibus propria propriis tam-
„ quam debita reddita decenter excurrunt, sicuti est: (c)
„ habentes dona diversa secundum gratiam, quae data est
„ nobis; sive prophetiam, secundum regulam fidei; sive mi-
„ nisterium, in ministrando; sive qui docet, in doctrina;
„ sive qui exhortatur, in exhortatione; qui tribuit, in sim-
„ pli-

(a) 1. *Timoth.* 5. (b) *Rom.* 12. (c) *Ibid.*

„ plicitate; qui praeest, in sollicitudine; qui miseretur, in
„ hilaritate. Dilectio sine simulatione; odio habentes ma-
„ lum, adhaerentes bono: caritate fraternitatis invicem
„ diligentes, honore mutuo praevenientes, studio non pi-
„ gri, spiritu ferventes, Domino servientes, spe gauden-
„ tes, in tribulatione patientes, orationi instantes, neces-
„ sitatibus sanctorum communicantes, hospitalitatem se-
„ ctantes. Benedicite persequentibus vos, benedicite, &
„ nolite maledicere. Gaudere cum gaudentibus, flere cum
„ flentibus, id ipsum invicem sentientes. Et quam pulchre
„ ista omnia, sic effusa, bimembri circuitu terminantur: non
„ alta sapientes, sed humilibus consentientes? Et aliquan-
„ to post: (a) in hoc ipso, inquit, perseverantes, reddite
„ omnibus debita: cui tributum, tributum; cui vectigal,
„ vectigal; cui timorem, timorem; cui honorem, hono-
„ rem. Quae membratim fusa clauduntur etiam ipso circui-
„ tu, quem duo membra contexunt. Nemini quidquam de-
„ beatis, nisi ut invicem diligatis.

„ Grande autem dicendi genus hoc maxime distat ab
„ isto genere temperato, quod non tam verborum ornati-
„ bus comtum est, quam violentum animi affectibus. Nam
„ capit etiam illa ornamenta paene omnia: sed ea, si non
„ habuerit, non requirit. Fertur quippe impetu suo, & elo-
„ quutionis pulchritudinem, si occurrerit, vi rerum rapit,
„ non cura decoris assumit. Satis est enim ei, propter quod
„ agitur, ut verba congruentia non oris eligantur indu-
„ stria, sed pectoris sequantur ardorem. Nam si aurato
„ gemmatoque ferro vir fortis armetur, intentissimus pu-
„ gnae, agit quidem ille armis, quod agit, non quia pre-
„ tiosa, sed quia arma sunt: idem ipse est tamen, & va-
„ let plurimum, etiam quum rimanti telum ira facit. Agit
„ Apostolus, ut pro evangelico ministerio patienter mala
„ huius temporis cum solatio donorum Dei omnia toleren-
„ tur. Magna res est, & granditer agitur, nec desunt or-
„ namenta dicendi: (b) ecce, inquit, nunc tempus accepta-
„ bile, ecce nunc dies salutis. Nullam in quoquam dantes
„ of-

(a) *Rom.* 13. (b) 2. *Corinth.* 6.

„ offensionem, ut non reprehendatur ministerium nostrum:
„ sed in omnibus commendantes nosmetipsos, ut Dei mi-
„ nistros, in multa patientia, in tribulationibus, in necessi-
„ tatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in sedi-
„ tionibus, in laboribus, in vigiliis, in ieiuniis, in casti-
„ tate, in scientia, in longanimitate, in benignitate, in
„ Spiritu sancto, in caritate non ficta, in verbo veritatis,
„ in virtute Dei: per arma iustitiae a dextris, & a sini-
„ stris; per gloriam, & ignobilitatem; per infamiam, &
„ bonam famam: ut seductores, & veraces; ut qui igno-
„ ramur, & cognoscimur; quasi morientes, & ecce vivi-
„ mus; ut coërciti, & non mortificati; ut tristes, semper
„ autem gaudentes; sicut egeni, multos autem ditantes;
„ tamquam nihil habentes, & omnia possidentes. Vide
„ adhuc ardentem: os nostrum patet ad vos, o Corin-
„ thii, cor nostrum dilatatum est, &c. quae persequi lon-
„ gum est.

„ Itemque ad Romanos agit, ut persequutiones huius
„ mundi caritate vincantur spe certa in adiutorio Dei. A-
„ git autem granditer & ornate: (a) scimus, inquit, quo-
„ niam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum,
„ iis, qui secundum propositum vocati sunt. Quoniam
„ quos ante praescivit, & praedestinavit conformes ima-
„ ginis filii sui, ut sit ipse primogenitus fratribus. Quos
„ autem praedestinavit, illos & vocavit; & quos vocavit,
„ ipsos & iustificavit; quos autem iustificavit, illos & glo-
„ rificavit. Quid ergo dicemus ad haec? Si Deus pro no-
„ bis, quis contra nos? Qui proprio filio non pepercit,
„ sed pro nobis omnibus tradidit illum; quo modo non
„ etiam cum illo nobis omnia donabit? Quis accusabit
„ adversus electos Dei? Deus, qui iustificat: quis est qui
„ condemnet? Christus Iesus, qui mortuus est, magis au-
„ tem qui resurrexit, qui est in dextera Dei, qui & inter-
„ pellat pro nobis. Quis nos separabit a caritate Christi?
„ Tribulatio, an angustia, an persequutio, an fames, an
„ nuditas, an periculum, an gladius? Sicut scriptum
„ est:

(a) *Rom.* 8.

„ est: (a) quoniam propter te mortificamur tota die, aestimati sumus ut oves occisionis. Sed in his omnibus supervincimus per eum, qui dilexit nos. Certus sum enim, quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque praesentia, neque futura, neque virtus, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a caritate Dei, quae est in Christo Iesu Domino nostro.

„ Ad Galatas autem quamvis tota ipsa epistola submisso dicendi genere scripta sit, nisi in extremis partibus, ubi est eloquium temperatum; tamen interponit quemdam locum eo motu animi, ut sine ullis quidem talibus ornamentis, qualia sunt in iis, quae modo posuimus, non posset tamen nisi granditer dici. Dies, inquit, (b) observatis, & menses, & annos, & tempora. Timeo vos, ne forte sine causa laboraverim in vos. Estote sicut & ego: quoniam & ego sicut vos. Fratres, precor vos, nihil me laesistis. Scitis quia per infirmitatem carnis iam pridem evangelizavi vobis, & tentationes vestras in carne mea non sprevistis, neque respuistis; sed sicut angelum Dei excepistis me, sicut Christum Iesum. Quae ergo fuit beatitudo vestra? Testimonium vobis perhibeo, quoniam, si fieri posset, oculos vestros eruissetis, & dedissetis mihi. Ergo inimicus factus sunt vobis verum praedicans? AEmulantur vos non bene; sed excludere vos volunt, ut eos aemulemini. Bonum est autem in bono aemulari semper, & non solum quum praesens sum apud vos. Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis: vellem autem nunc adesse apud vos, & mutare vocem meam, quia confundor in vobis. Numquid hic aut contraria contrariis verba sunt reddita, aut aliqua gradatione sibi subnexa sunt, aut caesa & membra circuitusve sonuerunt? Et tamen non ideo tepuit grandis affectus, quo eloquium fervere sentimus.

„ (c) Sed apostolica ista sic clara sunt, ut & profun-

(a) *Psalm.* 43. (b) *Galat.* 4. (c) *Cap.* 21.

„ da ſint: atque ita conſcripta, memoriaeque mandata, „ ut non ſolum lectore, vel auditore, verum etiam expo- „ ſitore opus habeant, ſi quis in eis, non ſuperficie con- „ tentus, altitudinem quaerat. Quapropter videamus iſta „ genera dicendi in eis, qui iſtorum lectione ad rerum „ divinarum atque ſalubrium ſcientiam profecerunt, eam- „ que eccleſiae miniſtrarunt. B. Cyprianus ſubmiſſo di- „ cendi genere utitur in eo libro, ubi de ſacramento „ calicis diſputat. Solvitur quippe ibi quaeſtio, in qua „ quaeritur: utrum calix dominicus aquam ſolam, an „ eam vino mixtam, debeat habere. Sed exempli gratia „ aliquid inde ponendum eſt. Poſt principium ergo epi- „ ſtolae, iam ſolvere incipiens propoſitam quaeſtio- „ nem, (a) " admonitos autem nos ſcias, inquit, ut in " calice offerendo dominica traditio ſervetur, neque " aliud fiat a nobis, quam quod pro nobis Dominus prior " fecit, ut calix, qui in commemorationem eius offer- " tur, vino mixtus offeratur. Nam quum dicat Chriſtus, " (b) ego ſum vitis vera; ſanguis Chriſti non aqua eſt uti- " que, ſed vinum; nec poteſt videri ſanguis eius, quo " redemti & vivificati ſumus, eſſe in calice, quando " vinum deſit calici, quo Chriſti ſanguis oſtenditur, qui " ſcripturarum omnium ſacramento ac teſtimonio prae- " dicatur. Invenimus enim in Geneſi circa ſacramentum " Noë hoc idem praecucurriſſe, & figuram dominicae paſ- " ſionis illic exſtitiſſe, (c) quod vinum bibit, quod inebria- " tus eſt, quod in domo ſua nudatus eſt, quod fuit re- " cumbens nudis & patentibus femoribus, quod nudi- " tas illa patris a medio filio denotata eſt, a maiore vero " & minore contecta, & cetera, quae neceſſe non eſt ex- " ſequi, quum ſatis ſit hoc ſolum complecti, quod Noë, ty- " pum futurae veritatis oſtendens, non aquam, ſed vi- " num biberit, & ſic imaginem dominicae paſſionis ex- " preſſerit. Item in ſacerdote Melchiſedech dominicum " ſacramentum praefiguratum videmus, ſecundum quod " ſcri-

(a) *Cyprian. epiſt. 63. ad Caecil. ſacramento calicis.* (b) *Ioan. 15.* (c) *Geneſ. 9.*

" ſcriptura divina teſtatur, & dicit: (a) & Melchiſedech,
" rex Salem, protulit panem & vinum. Fuit autem ſacer-
" dos Dei ſummi, & benedixit Abraham. Quod autem
" Melchiſedech typum Chriſti portaret, declarat in pſal-
" mis Spiritus ſanctus ex perſona patris ad filium dicens:
" (b) ante Luciferum genui te. Tu es ſacerdos in aeternum,
" ſecundum ordinem Melchiſedech. „ Haec, & alia, quae
„ ſequuntur, huius epiſtolae, ſubmiſſae dictionis modum
„ ſervant: quod facile eſt explorare legentibus.

„ Sanctus quoque Ambroſius quum agat rem magnam
„ de Spiritu ſancto, ut eum patri & filio demonſtret
„ aequalem, ſubmiſſo tamen dicendi genere utitur; quo-
„ niam res ſuſcepta non ornamenta verborum, aut ad fle-
„ ctendos animos commotionis affectum, ſed rerum docu-
„ menta deſiderat. Ergo inter cetera in principio huius
„ operis ait: (c) " commotus oraculo Gedeon, (d) quum
" audiſſet, quod deficientibus licet populorum millibus, in
" uno viro Dominus plebem ſuam ab hoſtibus liberaret,
" obtulit hoedum caprarum. Cuius carnem, ſecundum prae-
" ceptum angeli, & azyma ſupra petram poſuit, & ea iu-
" re perfudit. Quae ſimul ut virgae cacumine, quam
" gerebat angelus Dei, contigit, de petra ignis erupit;
" atque ita ſacrificium, quod offerebatur, abſumtum eſt.
" Quo indicio declaratum videtur, quod petra illa ty-
" pum habuerit corporis Chriſti, quia ſcriptum eſt: (e)
" bibebant de conſequenti petra: petra autem erat Chri-
" ſtus. Quod utique non ad divinitatem eius, ſed ad car-
" nem relatum eſt, quae ſitientium corda populorum pe-
" renni rivo ſui ſanguinis inundavit. Iam tunc igitur in
" myſterio declaratum eſt, quia Dominus Ieſus in carne
" ſua totius mundi peccata crucifixus aboleret, nec ſolum
" delicta factorum, ſed etiam cupiditates animorum. Ca-
" ro enim hoedi ad culpam facti refertur, ius ad illece-
" bras cupiditatum, ſicut ſcriptum eſt: (f) quia concu-
" pivit populus cupiditatem peſſimam, & dixerunt: quis

(a) *Geneſ.* 14. (b) *Pſalm.* 109. (c) *Ambroſ. lib. I. de Spiritu ſancto in prologo.* (d) *Iudic.* 6. (e) 1. *Corinth.* 10. (f) *Num.* 11.

" nos cibabit carne? Quod igitur extendit angelus virgam, " & tetigit petram, de qua ignis exiit; ostendit, quod ca- " ro Domini, Spiritu repleta divino, peccata omnia hu- " manae conditionis exureret. Vnde & Dominus ait: (a) " ignem veni mittere in terram, &c. ,, In quibus (*Am-* ,, *brosius*) rei docendae ac probandae maxime in- ,, cumbit.

,, De genere temperato est apud Cyprianum virgini- ,, tatis illa laudatio: (b) " nunc nobis ad virgines sermo " est, quarum quo sublimior gloria est, maior & cura. " Flos est ille ecclesiastici germinis, decus atque orna- " mentum gratiae spiritalis laeta indoles laudis & ho- " noris, opus integrum atque incorruptum, Dei imago " respondens ad sanctimoniam Domini, illustrior portio " gregis Christi. Gaudet per ipsas, atque in illis largiter " floret ecclesiae matris gloriosa fecunditas: quantoque " plus gloriosa virginitas numero suo addit, tanto plus gau- " dium matris augescit. ,, Et alio loco in fine epistolae: ,, " quo modo portavimus, inquit, imaginem eius, qui de " limo est, sic portemus & imaginem eius, qui de caelo " est. Hanc imaginem virginitas portat, portat integri- " tas, sanctitas portat & veritas; portant disciplinae Dei " memores, iustitiam cum religione retinentes, stabiles " in fide, humiles in timore, ad omnem tolerantiam for- " tes, ad sustinendas iniurias mites, ad faciendam miseri- " cordiam faciles, fraterna pace unanimes atque con- " cordes. Quae vos singula, o bonae virgines, observa- " re, diligere, implere debetis, quae Deo & Christo va- " cantes, ad Dominum, cui vos dicastis, maiori & me- " liori parte praeceditis. Provectae annis, iunioribus fa- " cite magisterium. Minores natu, praebete maioribus mi- " nisterium, comparibus incitamentum: hortamentis vos " mutuis excitate, aemulis de virtute documentis ad glo- " riam provocate, durate fortiter, spiritaliter pergite, per- " venite feliciter, tantum mementote tunc nostri, quum " incipiet in vobis virginitas honorari.

,, Am-

(a) *Luc.* 12. (b) *Cyprian. in tract. de habitu virginum.*

„ Ambrosius etiam genere dicendi temperato & or-
„ nato professis virginibus proponit (*matrem Domini*)
„ tamquam sub exempli forma , quod moribus imitentur,
„ & dicit : (a) " virgo erat non solum corpore, sed etiam
" mente , quae nullo doli ambitu sincerum adulteraret af-
" fectum : corde humilis , verbis gravis , animi prudens,
" loquendi parcior , legendi studiosior , non in incerto
" divitiarum , sed in prece pauperis spem reponens , in-
" tenta operi , verecunda sermoni ; arbitrum mentis soli-
" ta non hominem , sed Deum , quaerere ; nullum laedere,
" bene velle omnibus , assurgere maioribus natu , aequa-
" libus non invidere , fugere iactantiam , rationem sequi,
" amare virtutem. Quando ista vel vultu laesit parentes?
" Quando dissensit a propinquis? Quando fastidivit hu-
" milem ? Quando risit debilem ? Quando vitavit inopem ?
" Eos solos solita coetus virorum invisere , quos mi-
" sericordia non erubesceret , neque praeteriret verecun-
" dia. Nihil torvum in oculis , nihil in verbis procax , ni-
" hil in actu inverecundum , non gestus fractior , non in-
" cessus solutior , non vox petulantior ; ut ipsa corporis
" species simulacrum fuerit mentis , & figura probitatis.
" Bona quippe domus in ipso vestibulo debet agnosci , ac
" primo praetendat ingressu , nihil intus latere tenebra-
" rum , tamquam lucernae lux intus posita , foris luceat.
" Quid ego exsequar ciborum parsimoniam , officiorum
" redundantiam : alterum ultra naturam superfuisse , al-
" terum ipsi naturae paene defuisse ? Illic nulla intermissa
" tempora , hic congeminati ieiunio dies : & si quando
" reficiendi successisset voluntas , cibus plerumque ob-
" vius , qui mortem arceret , non delitias ministraret,
" &c. „ Haec autem propterea in exemplo huius tempe-
„ rati generis posui , quia non hic agit , ut virginitatem
„ voveant , quae nondum voverunt ; sed quales esse de-
„ beant , quae iam votae sunt. Nam ut aggrediatur ani-
„ mus tantum ac tale propositum , grandi utique dicendi
„ genere debet excitari & accendi. Sed martyr Cypria-

 „ nus

(a) *Ambros. lib. II. de Virginibus in princip.*

„ nus de habitu virginum, non de suscipiendo virginita-
„ tis proposito scripsit. Iste vero episcopus etiam ad hoc
„ eas magno accendit eloquio.

„ Verum ex eo, quod ambo egerunt, dictionis gran-
„ dis exempla memorabo. Ambo quippe invecti sunt in
„ eas, quae formam pigmentis colorant, vel potius de-
„ colorant: quorum prior ille, quum hoc ageret, ait inter
„ cetera: (a) " si quis pingendi artifex vultum alicuius
" & speciem & corporis qualitatem aemulo colore signas-
" set, & signato iam consummatoque simulacro manus
" alius inferret, ut iam formata, iam picta quasi peritior
" reformaret; gravis prioris artificis iniuria, & iusta in-
" dignatio videretur. Tu te existimas impune laturam tam
" improbae temeritatis audaciam, Dei artificis offensam?
" Vt enim impudica circa homines, & incesta fucis leno-
" cinantibus non sis; corruptis violatisque, quae Dei
" sunt, peior adultera detineris. Quod ornari te putas,
" quod putas comi, impugnatio est ista divini operis, prae-
" varicatio est veritatis. Monentis Apostoli vox est: (b)
" expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio,
" sicut estis azymi. Etenim pascha nostrum immolatus est
" Christus. Itaque festa celebremus, non in fermento ve-
" teri, neque in fermento malitiae & nequitiae, sed in
" azymis sinceritatis & veritatis. Num sinceritas perseve-
" rat & veritas, quando quae sincera sunt, polluuntur, &
" colorum adulteriis, & medicaminum fucis, in menda-
" cium vera mutantur? Dominus tuus dicit: (c) non potes
" facere capillum unum album aut nigrum: & tu ad vin-
" cendam Domini tui vocem vis te esse potiorem? Au-
" daci conatu, & sacrilego contemtu crines tuos inficis;
" malo praesagio futurorum capillos iam tibi flammeos
" auspicaris. „ Longum est inserere omnia, quae se-
„ quuntur.

„ Ille vero posterior, ut in tales diceret: (d) " hinc il-
" la, inquit, nascuntur incentiva vitiorum, ut quaesitis
" co-

(a) *Cyprian. de habitu Virgin.* (b) *1. Corinth. 5.* (c) *Matth. 5.* (d) *Ambros. lib. I. de Virginibus.*

" coloribus ora depingant, dum viris displicere formi-
" dant, & de adulterio vultus, meditantur adulterium
" castitatis. Quanta haec amentia, effigiem mutare natu-
" rae, picturam quaerere; & dum verentur maritale iu-
" dicium, prodere suum? Prior enim de se pronuntiat,
" quae cupit mutare, quod nata est: ita dum alii studet
" placere, prius ipsa sibi displicet. Quem iudicem, mu-
" lier, veriorem requiremus deformitatis tuae, quam te
" ipsam, quae videri times? Si pulchra es, cur abscon-
" deris? Si deformis, cur te formosam esse mentiris, nec
" tuae conscientiae, nec alieni gratiam erroris habitu-
" ra? Ille enim alteram diligit, tu alteri vis placere: &
" irasceris, si amet alteram, qui adulterare in te doce-
" tur. Mala magistra es iniuriae tuae. Lenocinari enim
" refugit, etiam quae est passa lenonem. Ac licet vilis
" mulier, non alteri tamen, sed sibi, peccat. Tolerabi-
" liora propemodum in adulterio crimina sunt: ibi enim
" pudicitia, hic natura adulteratur. „ Satis, ut existimo,
„ apparet, feminas, ne suam fucis adulterent formam,
„ & ad pudorem & ad timorem hac facundia vehemen-
„ ter impelli. Proinde neque submissum, neque tempe-
„ ratum, sed grande omnino genus hoc eloquutionis agno-
„ scimus. Et in his autem, quos duos ex omnibus propo-
„ nere volui, & in aliis ecclesiasticis viris, & bona, &
„ bene, id est, sicut res postulat, acute, ornate, arden-
„ terque dicentibus, per multa eorum scripta vel dicta
„ possunt haec tria genera reperiri, & assidua lectione vel
„ auditione, admixta etiam exercitatione, studentibus
„ inolescere.

„ (a) Nec quisquam praeter disciplinam esse existimet,
„ ista miscere: immo, quantum congrue fieri potest, omni-
„ bus generibus dictio varianda est. Nam quando prolixa
„ est in uno genere, minus detinet auditorem. Quum ve-
„ ro fit in aliud ab alio transitus, etiam si longius eat,
„ decentius procedit oratio: quamvis habeant & singula
„ genera varietates suas in sermone eloquentium, quibus

 „ non

(a) *Cap.* 22.

,, non ſinuntur in eorum , qui audiunt , frigeſcere vel ,, tepeſcere ſenſibus. Verumtamen facilius ſubmiſſum ſo-,, lum, quam ſolum grande, diutius tolerari poteſt. Com-,, motio quippe animi quanto magis excitanda eſt, ut no-,, bis aſſentiatur auditor; tanto minus in ea diu teneri ,, poteſt, quum fuerit, quantum ſatis eſt, excitata. Et ideo ,, cavendum eſt, ne, dum volumus altius erigere, quod ,, erectum eſt, etiam inde decidat, quo fuerat excitatio-,, ne perductum. Interpoſitis vero quae ſunt dicenda ſub-,, miſsius, bene reditur ad ea, quae opus eſt granditer ,, dici, ut dictionis impetus, ſicut maris aeſtus, alternet. Ex ,, quo fit, ut grande dicendi genus, ſi diutius eſt dicen-,, dum, non debeat eſſe ſolum, ſed aliorum generum in-,, terpoſitione varietur: ei tamen generi dictio tota tribua-,, tur, cuius copia praevaluerit.

,, (a) Intereſt enim, quod genus cui generi interpona-,, tur vel adhibeatur certis & neceſſaris locis. Nam & in ,, grandi genere ſemper, aut paene ſemper, temperata de-,, cet eſſe principia. Et in poteſtate eſt eloquentis, ut di-,, cantur non nulla ſubmiſſe, etiam quae poſſent granditer ,, dici: ut ea, quae dicuntur granditer, ex illorum fiant ,, comparatione grandiora, & eorum tamquam umbris lu-,, minoſiora reddantur. In quocumque autem genere ali-,, qua quaeſtionum vincula ſolvenda ſunt, acumine opus ,, eſt, quod ſibi ſubmiſſum genus proprie vindicat. Ac ,, per hoc eo genere utendum eſt, & in aliis duobus ge-,, neribus, quando eis iſta incidunt: ſicut laudandum ali-,, quid vel vituperandum, ubi nec damnatio cuiuſquam, ,, nec liberatio, nec ad actionem quamlibet aſſenſio re-,, quiritur: in quocumque alio genere occurrerit, genus ,, adhibendum & interponendum eſt temperatum. In gran-,, di ergo genere inveniunt ſuos locos duo cetera, & in ,, ſubmiſſo ſimiliter. Temperatum autem genus non qui-,, dem ſemper, ſed tamen aliquando ſubmiſſo indiget, ſi, ,, ut dixi, quaeſtio, cuius nodus eſt ſolvendus, incurrat; ,, vel quando non nulla, quae ornari poſſent, ideo non or-

,, nan-

(a) *Cap.* 23.

„ nantur, sed submisso sermone dicuntur, ut quibusdam „ quasi toris ornamentorum praebeant eminentiorem lo- „ cum. Grande autem genus temperata dictio non requi- „ rit. Ad delectandos quippe animos, non ad movendos, „ ipsa suscipitur.

„ (a) Non sane si dicenti crebrius & vehementius ac- „ clametur, ideo granditer putandus est dicere: hoc enim „ & acumina submissi generis, & ornamenta faciunt tem- „ perati. Grande autem genus plerumque pondere suo vo- „ ces premit, sed lacrimas exprimit.

„ Denique quum apud Caesaream Mauritaniae populo „ dissuaderem pugnam civilem, vel potius plusquam ci- „ vilem, quam *catervam* vocabant; neque enim cives tan- „ tummodo, verum etiam propinqui, fratres, postremo „ parentes, ac filii lapidibus inter se, in duas partes divi- „ si, per aliquot dies continuos, & certo tempore anni „ sollemniter dimicabant, & quisque, ut quemque pot- „ erat, occidebat: egi quidem granditer quantum valui, „ ut tam crudele atque inveteratum malum de cordibus „ & moribus eorum avellerem pelleremque dicendo: non „ tamen egisse aliquid me putavi, quum eos audirem ac- „ clamantes, sed quum flentes viderem. Acclamationi- „ bus quippe se doceri & delectari, flecti autem lacri- „ mis indicabant. Quas ubi adspexi, immanem illam con- „ suetudinem, a patribus & avis longeque a maioribus „ traditam, quae pectora eorum hostiliter obsidebat, vel „ potius possidebat, devictam, antequam re ipsa id osten- „ derent, credidi. Moxque, sermone finito, ad agendas Deo „ gratias corda atque ora converti. Et ecce iam ferme „ octo vel amplius anni sunt, propitio Christo, ex quo „ illic nihil tale tentatum est. Sunt & alia multa experi- „ menta, quibus didicimus, homines, quid in eis fecerit „ sapientis granditas dictionis, non clamore potius, quam „ gemitu, aliquando etiam lacrimis, postremo vitae mu- „ tatione monstrasse.

„ Submisso etiam dicendi genere sunt plerique muta-

„ ti;

(a) *Cap.* 24.

„ ti; ſed ut, quod neſciebant, ſcirent, aut quod eis vide„ batur incredibile, crederent; non autem ut agerent, „ quod agendum iam noverant, & agere nolebant. Ad „ huiuſmodi namque duritiam flectendam debet grandi„ ter dici. Nam & laudes & vituperationes, quando elo„ quenter dicuntur, quum ſint in genere temperato, ſic „ afficiunt quoſdam, ut non ſolum in laudibus & vitupe„ rationibus eloquentia delectentur, verum & ipſi lau„ dabiliter appetant, fugiantque vituperabiliter vivere. Et mox.

„ Illud vero, quod agitur genere temperato, id eſt, „ ut eloquentia ipſa delectet, non eſt propter ſe ipſum „ uſurpandum; ſed ut rebus, quae utiliter honeſteque „ dicuntur, ſi nec docente indigent eloquio, nec moven„ te; quia ſcientes & faventes auditores habent; aliquan„ to promtius ex delectatione ipſa eloquutionis accedat, „ vel tenacius adhaereſcat aſſenſus. Nam quum eloquen„ tiae ſit univerſale officium, in quocumque iſtorum trium „ generum, dicere apte ad perſuaſionem; finis autem, id, „ quod intenderis, perſuadere dicendo: in quocumque „ iſtorum trium generum dicit quidem eloquens ad per„ ſuaſionem, ſed niſi perſuadeat, ad finem non pervenit „ eloquentiae. Perſuadet autem in ſubmiſſo genere, vera „ eſſe, quae dicit. Perſuadet in grandi, ut agantur, quae „ agenda eſſe iam ſciuntur, nec tamen aguntur. Perſuadet „ in genere temperato, pulchre ornateque ſe dicere. Quo „ fine nobis quid opus eſt? Appetant eum, qui lingua „ gloriantur, & ſe in panegyricis, talibuſque dictioni„ bus iactant, ubi nec docendus, nec ad aliquid agendum „ movendus, ſed tantummodo eſt delectandus auditor. „ Nos vero iſtum finem referamus ad alterum finem, ut „ ſcilicet quod efficere volumus, quum granditer dicimus, „ hoc etiam iſto velimus, id eſt, ut bona morum diligan„ tur, vel devitentur mala; ſi ab hac actione non ſic alie„ ni ſunt homines, ut ad eam grandi genere dictionis ur„ gendi videantur: aut ſi iam id agunt, ut agant ſtudio„ ſius, atque in eo firmiter perſeverent. Ita fit, ut etiam

„ tem-

,, temperati generis ornatu non iactanter, sed prudenter, ,, utamur: non eius fine contenti, quo tantummodo ,, delectatur auditor; sed potius hoc agentes, ut etiam ,, ipso ad bonum, quod persuadere volumus, adiuve- ,, tur.

Haec omnia ex D. Augustino ad verbum selecta sunt: quibus haec praeceptio de triplici dicendi genere, sive de tribus orationis formis, adeo copiose & aperte tradita est, ut facile quisque concionator intelligat, quo dicendi charactere in quavis concione, vel concionis parte, sit usurus.

His autem, quae vir sanctus adeo copiose explicavit, totque commodissimis exemplis illustravit, nihil deesse videtur, nisi ut caveamus, quod Cornificius (a) diligenter admonet, ,, ne, dum haec (*tria dicendi*) genera conse- ,, ctamur, in finitima & propinqua vitia veniamus. Nam ,, gravi figurae, quae laudanda est, propinqua est ea, quae ,, fugienda est, quae recte videbitur appellari, si sufflata ,, nominabitur. Nam ut corporis bonam habitudinem tu- ,, mor imitatur saepe; ita gravis oratio saepe imperitis vi- ,, detur ea, quae turget & inflata est, quum aut novis, ,, aut priscis verbis, aut duriter aliunde translatis, aut gra- ,, vioribus, quam res postulat, aliquid dicitur; hoc mo- ,, do: nam qui perduellionibus venditat patriam, non sa- ,, tis supplicii dederit, si praeceps in Neptunias depultus ,, erit lacunas. Poenitet igitur istum, qui montes belli fa- ,, bricatus est, campos sustulit pacis.

,, In hoc genus plerique quum declinassent, & ab eo, ,, quo profecti sunt, aberraverunt, & specie gravi- ,, tatis falluntur, nec prospicere possunt orationis tu- ,, morem. Qui in mediocre genus orationis profe- ,, cti sunt, si pervenire eo non potuerunt, errantes ,, perveniunt ad confine genus eius generis, quod ap- ,, pellamus fluctuans & dissolutum; eo quod sine ner- ,, vis & articulis fluctuat huc & illuc, nec potest con- ,, firmate, neque viriliter se se expedire. Id est hu-

,, ius-

(a) *Ad Herenn. lib. IIII. cap. 10.*

„ iusmodi : socii nostri quum belligerare nobiscum vellent, „ profecto ratiocinati essent etiam atque etiam, quid „ possent facere, si quidem sua sponte facerent, & non ha- „ berent hic adiutores multos, & malos homines, & au- „ daces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna neg- „ otia volunt agere. Non potest huiusmodi sermo tenere „ attentum auditorem: diffluit enim totus, neque quid- „ quam comprehendens, perfectis verbis amplectitur. Qui „ non possunt in illa facetissima verborum attenuatione „ commode versari, veniunt ad aridum & exsangue ge- „ nus orationis, quod non alienum est, exile nominari, „ cuiusmodi est hoc: nam istic ille ad balneas accessit; „ ad hunc postea dixit: hic tuus servus me pulsavit. Po- „ stea dicit hic illi, considerabo. Post ille huic convicium „ fecit, & magis magisque praesentibus multis clamavit. „ Frivolus hic quidem iam, & illiberalis est sermo: non „ enim adeptus est id, quod habet attenuata figura, pu- „ ris verbis & electis compositam orationem. „ Hactenus Cornificius.

CAP. XIX.

DE GRANDILOQVI GENERIS MATERIA.

QVia vero grande genus orationis sublimitatem & vim ad commovendos animos habet, quod quidem est praecipuum & singulare concionatoris officium; danda illi opera est, ut in omni concione unam aliquam rem, aut plures etiam eligat, quas hac dicendi figura prosequatur. Ad hoc autem pertinent, ut ex D. Augustini exemplis colligitur, quaecumque in suo genere maxima sunt, & ad movendos animos potentissima: cuiusmodi non nulla docendi gratia hoc in loco breviter adnotabimus. Periti autem concionatoris erit, eadem rationibus & ornamentis, quae paullo ante exposuimus, exaggerare, & talia dicendo facere, qualia sunt.

Ad hoc ergo genus pertinent, quae de severitate extremi

mi iudicii, de atrocitate & aeternitate poenarum, quas improbi apud inferos patiuntur, de letalis peccati gravitate dicuntur. Qua amplificata, vehementer adversus eos, qui sine ullo pungentis conscientiae aculeo tot letalia peccata committunt, incandescere possumus. Similique ratione adversus eos indignamur, qui levissimis de causis, hoc est, propter exiguum lucrum, aut etiam sine ullo suo commodo, divinam maiestatem gratis offendere, & eius amicitiam & gratiam amittere non verentur. Quam rem idem ipse Dominus sic apud Ieremiam amplificat, quum ait: (a) obstupescite, caeli, super hoc, & portae eius dessolamini vehementer. Duo enim mala fecit populus meus, &c.

Hac item ratione illorum periculum amplificamus, qui statim a confessione, nulla interposita mora, in eadem crimina relabuntur, atque hunc tota vita ludum ludunt; & eorum etiam, qui de die in diem conversionem suam procrastinant; ac multo magis eorum, qui ad extremum vitae diem poenitentiam differunt; & eorum etiam, qui quam diutissime peccatis assuevere, quorum conversio adeo difficilis est, ut Dominus per Ieremiam dicat: (b) si potest aethyops mutare pellem suam, & pardus varietates suas; ita & vos poteritis benefacere, quum didiceritis malum. Verum maius adhuc periculum est obdurati & excaecati cordis, ad quod eadem peccandi consuetudine pervenitur. Eodem modo amplificamus summum redemtionis nostrae beneficium, quo summus ille rerum omnium conditor, ut nos divinitatis & gloriae suae participes efficeret, atrocissimum crucis supplicium subire, & sanguinem suum pretiosum pro nobis fundere dignatus est. In quo quidem beneficio omnia sunt adeo magna, ut maiora esse nequeant; hoc est, & meritum, & praemium, & supplicium, & dignitas dantis, & indignitas recipientis. Hinc orationis impetum flectimus ad hominum tum malitiam, tum ingrati animi crimen exaggerandum: qui ne tanta quidem Domini sui bonitate a peccatis cohibentur, nec pro tan-

(a) *Cap.* 2. (b) *Cap.* 13.

tanto beneficio dignas redemtori gratias agunt. Neque dissimilis ratio est, cetera divina beneficia, & ingratitudinem hominum amplificandi, atque eorum praecipue, qui divinis muneribus non ad largitoris gloriam, sed, quod est multo indignius, ad eius iniuriam abutuntur.

Hoc autem genus argumenti mira orationis grandiloquentia Moses, non quidem rhetorico, sed prophetico spiritu afflatus, tractat in cantico illo, cuius initium est: (a) audite caeli quae loquor: in quo primum divina beneficia, deinde populi ingratitudinem & scelera, ac postremo divinae iustitiae supplicia, sceleratis hominibus inferenda, amplissima oratione attollit. Similique ordine & facultate dicendi idem argumentum tractat Ezechiel cap. 17. sub metaphora Virginis derelictae, & a Deo in sponsam assumtae, & multis opibus auctae & ornatae; quae tamen fidem sponso datam violaverit, & adulterum admiserit. Eadem orationis figura Amos cap. 6. adversus Israëlitici populi principes exclamat his verbis: vae vobis, qui opulenti estis in Sion, & confiditis in monte Samariae, optimates capita populorum, ingredientes pompatice domum Israël: transite in Calanne. Et cetera, quae sequuntur. Huius autem loci grandiloquentiam D. Augustinus IIII. de doctrina christiana libro (b) miratur, & varia eius ornamenta copiose declarat. Verum haec, quae docendi gratia subiecimus, exempla ad indignationis affectum commovendum pertinent. In quo quidem amplificationis genere, illa, quam Graeci dinosim vocant, praecipue dominatur, quae rei indignitatem magnopere anget & attollit: de qua mox (c) dicemus.

Nemo tamen his exemplis admonitus existimet, ad hos tantum affectus hoc orationis genus deservire. Quaecumque enim alia res, sive nimium fausta & laeta, seu vehementer tristis & luctuosa exsistat, hoc orationis genere tractanda est. Vtriusque rei commodissimum exstat exemplum apud D. Cyprianum in sermone de lapsis. Initio namque rem tractat laetissimam. Gratulatur enim ecclesiae de in-

(a) *Deut.* 32. (b) *Cap.* 7. (c) *Pag.* 354.

insigni confessorum gloria atque fortitudine, qua Christi fidem apud infideles iudices constanti animo confessi fuerant. Deinde vero miserandam lapsorum ruinam & inconstantiam, qui tormentorum metu a fide desciverant, maestissima oratione lamentatur. Confessores igitur gloriosos initio sermonis his verbis collaudat: exoptatus votis omnibus dies venit, & post longae noctis horribilem tetramque caliginem, Dei luce radiatus mundus eluxit. Confessores praeconio boni nominis claros, & virtutis ac fidei laudibus gloriosos, laetis conspectibus intuemur, sanctis osculis adhaerentes, desideratos diu inexplebili cupiditate complectimur. Adest militum Christi cohors candida, qui persequutionis urgentis ferociam turbulentam stabili congressione fregerunt, parati ad patientiam carceris, armati ad tolerantiam mortis, repugnastis fortiter saeculo: spectaculum gloriosum praebuistis Deo, sequuturis fratribus fuistis exemplo... Quam vos laeto sinu excipit mater ecclesia de praelio revertentes? Quam beata, quam gaudens portas suas aperit, ut adunatis agminibus intretis, de hoste prostrato tropaea referentes? Cum triumphantibus viris, & feminae veniunt, quae, cum saeculo dimicantes, sexum quoque vicerunt. Veniunt & geminata militiae suae gloria virgines, & pueri annos suos virtutibus transeuntes. Et cetera. Sunt & argumenta alia, quae hoc genus dicendi exigunt. Ea vero facile quisque ex his, quae diximus, intelligere poterit.

Illud tamen hoc in loco advertendum est, unius rei amplificationem alteri aditum praebere. Vt exempli caussa, quum extremi iudicii severitatem, aut gehennae supplicium amplificaverimus; incandescere licebit adversus multorum hominum stuporem atque caecitatem; qui quum hoc certissima fide teneant, non verentur praecipites in omnia scelera, atque adeo in ipsa gehennae supplicia, sine ullo doloris sensu, irruere.

CAP.

CAP. XX.

DE ALIIS ORNATUS VIRTUTIBUS, ac in primis de energia, quae latine evidentia dicitur.

PRaeter has autem quattuor ornatus virtutes, quas in tropis, figuris, compositione, & apte dicendi ratione posuimus, sunt & aliae, quae ad eumdem ornatum pertinent, quas modo breviter attingemus.

Est enim in primis energia, quae latine dicitur evidentia, sive repraesentatio: quae rem oculis evidenter veluti spectandam proponit & repraesentat. Qua de re sic Fabius ait: (a) magna virtus est, res, de quibus loquimur, clare, atque ut cerni videantur, enuntiare. Quod aliquando brevi oratione, aliquando longiori efficitur. Hoc modo Cicero luxuriosum convivium describit his verbis: (b) videbar videre alios intrantes, alios vero exeuntes, quosdam ex vino vacillantes, quosdam hesterna potatione oscitantes... Humus erat immunda, lutulenta vino, coronis languidulis, & spinis cooperta piscium. Quid plus videret, qui intrasset? Sic urbium captarum crescit miseratio. Sine dubio enim qui dicit, expugnatam esse civitatem, complectitur omnia, quaecumque talis fortuna recipit: sed in affectus minus penetrat brevis hic velut nuntius. At si aperias haec, quae verbo uno inclusa erant, apparebunt & fusae per domos ac templa flammae, & ruentium tectorum fragor, & ex diversis clamoribus unus quidam sonus, aliorum fuga incerta, alii in extremo complexu suorum cohaerentes, & infantium feminarumque ploratus, & male usque in illum diem servati fato senes: tum illa profanorum sacrorumque direptio, efferentium praedas, repetentiumque discursus, & acti ante suam quisque praedonem catenati, & conata retinere infantem suum mater, & , sicubi maius lucrum est, pugna inter victores. Licet enim

(a) *Quinctil. lib. VIII. cap.* 3. (b) *Cicero in frag. orat. pro Q. Gal. apud Quinctil. loco citato.*

enim haec omnia, ut dixi, complectatur eversio; minus est tamen totum dicere, quam omnia. Hactenus Fabius. Ex cuius exemplis liquet, ad hoc genus virtutis, rerum & personarum descriptiones, de quibus in tertio huius operis libro (a) disseruimus, maxime pertinere. Ea namque rem oculis ita subiiciunt, ut qui dicit, non dixisse, sed pinxisse; & qui audit, non tam audisse, quam inspexisse, videatur.

Ad hanc etiam virtutem pertinet illud similitudinis genus, obscuris rebus explicandis accommodatum; quo ex rebus familiariter notis, ea, quae sunt reconditiora & obscuriora, patefacimus, & velut ex tenebris in lucem producimus. Est enim, ut Aristoteles ait, innatum nobis, ut ex notioribus, & iis, quae sensu percipiuntur, ad ignotiora, & quae intellectu comprehenduntur, procedamus. Hoc autem similitudinis genere aliquando quidem brevius, aliquando latius sacrae litterae utuntur. Tale est illud: (b) sicut ovis ad occisionem ducetur, & quasi agnus coram tondente se obmutescet, &c. Et apud Ieremiam: (c) quis est iste, qui quasi flumen ascendit, & veluti fluviorum intumescunt gurgites eius? AEgyptus fluminis instar ascendet, & velut flumina movebuntur fluctus eius. Et Dominus in evangelio: (d) quoties, inquit, volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti? Longiores sunt illae apud Isaiam: (e) quo modo si rugiat leo super praedam suam, quum occurrerit ei multitudo pastorum, a voce eorum non formidabit, & a multitudine eorum non pavebit; sic descendet Dominus exercituum super montem Sion, ut praelietur. Et alio in loco idem: (f) sicut somniat esuriens, & comedit, quum autem fuerit expergefactus, vacua est anima eius; & sicut somniat sitiens, & bibit, &c.: sic erit multitudo omnium gentium, quae dimicaverunt contra montem Sion.

Ad hanc etiam virtutem emphasim quoque pertinere idem Fabius (g) auctor est. Ea namque rem appositissimo no-

(a) *Cap 6. pag. 139. seqq.* (b) *Isai. 53.* (c) *Cap. 46.* (d) *Matth. 23.* (e) *Cap. 31.* (f) *Cap. 29.* (g) *Instit. lib. VIII, cap. 3. sub fin.*

nomine, reique naturam maxime ſignificante, exprimit: quam inter verborum figuras (a) collocavimus. Praeciſio quoque, quae plus tacendo, quam docendo, ſignificat, ad hoc genus pertinet: quam etiam inter ſententiarum figuras (b) numeravimus.

§. I.

DINOSIS.

EST etiam virtus alia, quam Graeci dinoſim, id eſt, gravitatem, vocant, qua utimur in exaggeranda rei indignitate. Qua virtute Demoſthenes plurimum valuiſſe (c) dicitur. Hac enim fit, ut rei indignitas tanta appareat, quanta eſt, & interdum etiam maior quam eſt. Vtinam autem eam nobis Dominus dicendi facultatem concederet, ut peccati indignitatem, & peccati ſupplicia, & multorum fidelium ſtuporem, & ſalutis ſuae neglectum, ceteraque his ſimilia, oratione noſtra, non dico ſupra id quod ſunt, attollere, ſed ſaltem exaequare poſſemus, & tanta dicendo efficere, quanta ſunt! Sed quae dicendi facultas haec ipſa pro dignitate amplificare queat? Danda tamen nobis opera eſt, ut, quam proxime fieri poterit, ad harum rerum magnitudinem explicandam accedamus, quo torpentium atque ignorantiam animos ſalutari & neceſſario metu concutere & excitare poſsimus.

§. II.

DE COPIA.

PErtinet etiam ad eloquendi rationem orationis ubertas & copia, qualem in D. Chryſoſtomo videmus. Vt enim eruditae aures brevitate & acumine ſententiarum, & preſſa oratione gaudent; ita rudes & indoctae copia rerum maxime capiuntur. Ad hanc vero copiam pertinet, ut, quidquid apte & commode pro ratione argumenti dici poteſt, ad cauſam afferamus: neque quidquam, quod eam magno-

(a) *Lib. V. c. 14. pag. 292.* (b) *Pag. 291.* (c) *Apud Quinct. lib. VI. c. 3.*

gnopere tueatur, praetermittamus. Deinde ut ea ipsa, quae adducimus, non indigesta & angusta, sed copiosa oratione ita prosequamur, ut quidquid virium in rebus ipsis latet, eruamus, & in medium proferamus. Quod exornationis proprium esse superius diximus, (a) quum collectionis partes explicavimus. Cuius rei exempla ex D. Cypriano, Gregorio Nisseno, & Eusebio Emisseno adduximus.

Ad hanc etiam virtutem pertinet vitare tautologiam, cuius superius (b) mentionem fecimus, quae est eiusdem verbi vitiosa repetitio, inopiae causa facta: quum is, qui dicit, adeo inops verborum est, ut rem eamdem significaturus, verbum aliud tantumdem efficiens non invenit, quo eam exprimat. Qui enim copiae studet, non rerum modo, sed verborum etiam dives esse debet: ne inopiae causa idem verbum centies, ut multi faciunt, repetere cogatur.

Porro autem quemadmodum liberalitatis virtuti duo vitia finitima sunt, nempe avaritia, & prodigalitas; quorum alterum defectu, alterum redundantia, virtutis mediocritatem deserit: ita plane copiae utroque modo sua vitia adversantur. Nam illi primum orationis ariditas contraria est, commune barbarorum & imperitorum vitium, qui animi sui sensus ieiuna & sterili oratione declarant. Hi enim non vident, hoc vel maxime, ut ante diximus, (c) dialecticam & scholasticam orationem ab oratoria distare, quod illa nervis & ossibus tantum constat, haec istis cutem, & carnem, & sanguinem, & coloris pulchritudinem addat.

Per redundantiam vero illi adversatur vitium illud, quod Asiatismum ab Asianis appellant: qui (d) longissima oratione minimeque necessaria utebantur, inanique verborum congerie luxuriabant. Adversatur etiam hoc eodem modo macrologia, de qua mox (e) dicemus.

(a) *Lib.II. cap.10. pag.80. seqq.* (b) *Pag. 266.* (c) *Lib.II. cap. 2. pag.46.* (d) *Apud Quinctil. lib. XII. cap. 10.* (e) *Pag. 360.*

§. III.

DE ORATIONIS VARIETATE.

EST etiam varietas non vulgaris orationis virtus: cui contrarium est vitium mire taediosum, homiologia quae (a) nulla varietatis gratia levat taedium, estque tota coloris unius. Est igitur primum quidem in rebus ipsis adhibenda varia & multiplex supellex, quam varia auctorum, tum nostrorum, tum etiam ethnicorum, lectio praestabit. Ad quod non modo sententiae, sed etiam exempla, similia, & apophthegmata mire faciunt. Vtendum etiam tribus illis dicendi generibus, de quibus hactenus diximus, infimo, temperato, atque grandi, quae magnam orationi varietatem conciliant. Quum autem multa membra in eadem orationis serie coniunguntur, ne longa rerum enumeratio fastidium pariat, varietas figurarum adhibenda est, quae orationem a molesta illa rerum continuatione vindicet. Ad quod cum aliae figurae, tum praecipue interrogatio maxime conducit. Sic Ambrosius in eo exemplo, quod paullo ante posuimus, (b) quum multas beatissimae Virginis virtutes recto orationis ductu enumerasset, orationem hac interrogatione variavit: (c) quando illa vel vultu laesit parentes? quando vitavit inopem? quando fastidivit humilem? &c. Deinde repetitione quoque varietatem auxit: nihil torvum in oculis, nihil in verbis procax, nihil in actu inverecundum, non gestus fractior, & cetera, quae sequuntur. Denique omnes, tam verborum, quam sententiarum, figurae, huic orationis varietati deserviunt. Vt enim personae alio atque alio cultu, ita eaedem sententiae alio atque alio verborum & figurarum habitu vestiri possunt. Quod ut planius fiat, exempla aliquot, quibus hanc variandi rationem rhetores commendant, subiiciemus.

Non est miserum mori: &, usque adeo ne mori miserum est? Nihil est te vanius: an quidquam est te vanius? Hic per interrogationem variata est figura. Non magnam

tau-

(a) *Apud Quinct. lib. VIII. c. 3.* (b) *Pag. 341.* (c) *Lib. II. de Virg.*

laudem assequutus es: egregiam vero laudem es assequutus. Non ista curat populus: id populus curat scilicet. Hic per ironiam commutata est sermonis facies. Vehementer amat pecuniam: bone Deus, quam amat pecuniam. Per admirationem versus est orationis color. Tum Deum contemnit, tum homines: haud scio, magis ne Deum contemnat, an homines. Hic per dubitationem commutata est orationis forma. Nihil mihi carius aut antiquius fama: dispeream, si quid mihi carius fama. Hic per adiurationem variatus est sermo. Est vir insigni vanitate: o singularem hominis vanitatem! Hic per exclamationem. Non modo virgines aliquot constupravit, verum etiam Vestalem incestu polluit: virgines complures stupravit, ut interim de Vestali, incestu polluta, sileam. Hic per occupationem variatus est sermo. Quum & genere sis obscurissimo, & re nulla, nullis litteris, nulla forma, nullo ingenio; quid est cur te adeo iactes? quid habes cur tam sis insolens? Natalium splendorem? atqui genere est obscurissimo: opes? at vel Iro ipso pauperior es: eruditionem? sed bonas litteras neque attigisti umquam: formam? at ipso Thersite deformior es: ingenium? at istud profecto nactus es stupidissimum. Quid igitur ista tua iactantia est, nisi mera insania? Hic per subiectionem variatus est orationis habitus.

Variatur etiam oratio per aequipollentiam: de qua dialectici quoque disserunt. Ea constat negationis additione, detractione, geminatione, & verbis contrariis. Vt, primas obtinet, non est in postremis. Vir egregie doctus, vir minime indoctus. Omnia fecit, nihil non fecit. Placet, non displicet. Accipio conditionem, non recuso conditionem. Ad hanc formam pertinent, quae actionem & passionem declarant. Ab illo grave vulnus accepit: inflixit illi grave vulnus. In Cicerone quaedam desiderantur a doctis: in Cicerone docti quaedam desiderant.

Facilis est item variandi ratio per dictiones relativas, quae & ipsa ad contrariorum genus pertinent. Vxor illius esse non vult: non vult illum maritum. Recusat illius esse socer: recusat illum generum. Pudet me huius nurus: pu-

det me huius ſocrum videri. Non alium mihi patrem optem: nullius malim eſſe filius. O me tali felicem praeceptore! felicem me, qui tuus ſim diſcipulus! Haec de eloquutionis virtutibus dicta ſufficiant: nunc ad vitia illis adverſantia tranſeamus.

CAP. XXI.

DE VITIIS ELOQVVTIONI, AC PRAECIPVE ornatui, oppoſitis.

QVoniam de eloquutionis, ac praecipue de ornatae orationis virtutibus diximus; reliquum eſt, ut, quoniam virtutibus vitia contraria ſunt, de vitiis quoque orationis non nulla dicamus, quo ea ſtudioſe declinantes, virtutes plenius conſectari valeamus. Et quidem quum initio huius libri (a) quattuor praecipuas eloquutionis virtutes eſſe dictum ſit; ut videlicet oratio eſſet emendata, perſpicua, ornata, & rebus, quae dicuntur, apta & accommodata: quae eſſent emendatae & perſpicuae orationi contraria vitia, ſimul cum ipſis virtutibus (b) expoſuimus. Ornatae autem atque aptae orationis vitia, quoniam plurima ſunt, in hunc locum reſervavimus: propterea quod ea, niſi cognitis virtutibus, haud facile dignoſci poterant. Atque ut ſummatim rem totam perſtringamus, quaecumque adverſus ea, quae ad ornate apteque dicendum requiri diximus, (c) pugnant, orationis vitia ſunt. Quum igitur ornatus tria illa potiſsimum exigat, delectum verborum cum rebus ipſis cohaerentium, accommodatas eiſdem verborum & ſententiarum figuras, lenem & numeroſam compoſitionem; quidquid adverſus iſta peccat, vitium eſt. Nec minus vitium eſt, ſi oratio perſonis & rebus apta non ſit.

Sed quia ſub hac communi admonitione varia vitia continentur; operae pretium erit, eadem ſigillatim enumerare, ſuiſque nominibus, quo apertius cognoſcantur, adnota-

(a) *Cap.2. pag.236.* (b) *Ibid.* (c) *Lib.V. cap.17. pag.319. ſeqq.*

tare. (a) Incipiamus ab eo vitio, quod honestissimo cuique cum primis vitandum est, nempe cacophaton, id est, obscena pronuntiatio, quum turpe aliquod verbum, vel parum honestum dicimus. Cuius rei exemplum ponere non decet, ne in id vitium incidamus, quod vitandum praecipimus. Verum quum aliquid huiusmodi significandum necessario est, periphrasi, aut aliquo alio tropo, utemur.

Deformitati proximum vitium est tapinosis, qua rei magnitudo vel dignitas verbis aut sententiis minuitur; quum videlicet rei honestae vel splendidae sordidum nomen tribuimus, parumque rei dignitati accommodatum. Cui natura contrarium, sed errore par est, parvis dare excedentia modum nomina: ut si quis parricidam appellaverit nequam hominem, aut deditum meretrici, nefarium. Illud enim parum, hoc nimium est. Debent enim verba rebus convenire, nisi quum aliquid augere volumus: de quo in amplificandi rationibus (b) dictum est.

Tautologia, hoc est, vitiosa eiusdem verbi repetitio, non nitoris, sed inopiae causa facta: id quod aridis & inexercitatis evenit, ut eadem per eadem dicant, & eamdem quasi cantilenam recantent, cordaque oberrent eadem. Vnde adagium manavit, *Crambe bis posita mors.* Varietas ergo verborum adhibenda est, quum res eadem saepius est dicenda, ne idem verbum pluries in eodem contextu repetatur.

Pleonasmos adiectio verbi supervacua, ut: (c) *sic ore loquuta est.* Itaque non inurbane Cicero adversus Pansam declamans, (d) quum is dixisset, filium a matre decem mensibus in utero latum, ille contra: quid igitur? aliae in penula gestare solent? Omne enim verbum, quod intellectum, aut ornatum non adiuvat, vitiosum dici potest. Excusatur tamen hoc, quum asseverationis gratia fit; quale est illud: (e)

.... *vocemque bis auribus hausi.*

(a) *Quae sequuntur paene ad verbum desumta sunt ex Quinctil. lib. VIII. cap. 3.* (b) *Lib. III. cap. 5. pag. 130. seqq.* (c) *Virg. AEneid. lib. I. v. 618.* (d) *Apud Quinctil. loco cit.* (e) *Virgil. AEneid. lib. IIII. v. 359.*

Et: hiſce oculis vidi, ne nega.

Macrologia, id eſt, iuſto longior ſermo, quale eſt illud: (a) legati, non impetrata pace, retro domum, unde venerant, reverſi ſunt. Verum hic in brevi ſententia peccatum eſt. Peius tamen eſt, quum hoc eodem modo in tota oratione peccatur: hoc eſt, quando, quae breviter & dici & intelligi poterant, longa & perplexa oratione tractantur: quae res prudentem auditorem obtundit enecatque.

(b) „ Cacozelon, id eſt, mala affectatio, per omne dicen„ di genus peccat. Nam & tumida, & exilia, & praedul„ cia, & abundantia, & arceſsita, & exſultantia ſub idem „ nomen cadunt. Denique cacozelon vocatur, quidquid „ eſt ultra virtutem, quoties ingenium iudicio caret, & „ ſpecie boni fallitur: omnium in eloquentia vitiorum peſ„ ſimum. Nam cetera quum vitentur, hoc petitur. „ In hoc autem vitium incidit quiſquis eam orationem affectat, cui non eſt par, nec aſſuetus.

Brachilogia, (c) id eſt, conciſum, quum de re gravi nimis breviter & anguſte loquimur, quae longiorem & apertiorem requirebat ſermonem. Quod ſi is, qui dicit, alio properans, hoc ipſum praeſtare non poterit; cauſam reddere conveniet, cur rem amplam anguſtis terminis comprehenderit.

Mioſis, id eſt, diminutio, ſuperiori vitio affinis, niſi quod pluribus verbis fit, ubi de re magna & ardua eſt iuſto tenuior & ſimplicior oratio, quam eius dignitas & natura poſtulat: ut ſi quis materiam grandem & ſplendidam, ſermone quotidiano, & iacente, ſervilique proferat. Hoc enim eloquentiae proprium eſt, ſermonem dignitati rerum parem adhibere.

Bomphiologia, hoc eſt, tumiditas, contraria mioſi, ubi res tenues, & leviculae efferuntur affectata, tumida, & ſpecioſa, nimiſque magnifica oratione: ut ſi quis ad amicum in epiſtolio, vel ad ruſticos & indoctos ſplendidis nugetur periodis. Quod vitium ſic irridet Horatius in arte: (d)

Quid

(a) *T. Liv. lib. VIII. ab urbe condita.* (b) *Quae ſequuntur ad litteram deſumta ex Quinctil. loco cit.* (c) *Ex Quinct. lib. VIII. cap. 3. & lib. VIIII. cap. 3.* (d) *Ver. 138.*

Quid dignum tanto feret hic promissor hiatu?
Parturient montes, nascetur ridiculus mus.

Hoc idem Fabius reprehendit his verbis: (a) ,, ut orantem pro capite sollicitudo deceat & cura, & omnes ad ,, amplificandam orationem quasi machinae: ita in parvis ,, rebus iudiciisque vana sint eadem; rideaturque merito, ,, qui apud disceptatorem de re levissima sedens dicturus, utatur illa Ciceronis (b) confessione, non modo ,, se animo commoveri, sed etiam corpore ipso perhorrescere.

Asiatismus, id est, Asianum genus orationis, immodicum verbis & figuris, sed rebus inane. Hoc enim orationis genere Asiani utebantur, (c) a quibus huius vitii nomen desumtum est, ut paullo ante (d) diximus.

Homiologia, (e) mire taediosum vitium, quod nulla varietatis gratia levat taedium, estque tota coloris unius: quae maxime deprehenditur carens arte oratoria. Eodem quippe ducitur semper tenore, sicut cantilena aliqua taediosior, neque numeris neque sonis probe distincta & variata: ideoque non animis solum, sed etiam auribus est ingratissima. Estque hoc vitium superiori finitimum, & sequenti contrarium.

Picilogia, coloratum, superiori contrarium vitium, ubi nihil in oratione rectum aut proprium est, sed omnia immodice figurata, &, sicut versicolor vestis, scurriliter picturata & consuta sunt. Tales est fere sermo Apulianus: atque hoc quidem vocatur alias immodice floridum, eo quod pueriliter & effeminate flosculis figurarum abutatur.

Periergia, (f) id est, curiositas, & supervacua, ut sic dixerim, operositas: ut a diligenti curiosus, & a religione superstitio distat. Ea vero est, quum de re nihili, & in sententia levicula multum verborum absumimus, nimisque futiliter immoramur. Quod vitium copiam male affectantibus est valde familiare.

Ca-

(a) *Quinctil. lib. XI. cap.* 1. (b) *Divin. in Q. Caecil. cap.* 13. (c) *Apud Quinctil. lib. XII. cap.* 10. (d) *Pag.* 355. (e) *Quinctil. lib. VIII. cap.* 3. (f) *Quinctil. ibid.*

Cacophonia, id eſt, abſurditas, vel abſonum, quum duriter & confragoſe inter ſe cohaerent & colliduntur ſtridentque litterae & ſyllabae. Eſt autem hoc vitium in verſu maxime cavendum, niſi ubi res tumultuoſior requirit talem aſperitatem. Peccat autem hoc vitium contra compoſitionis lenitatem & concinnitatem.

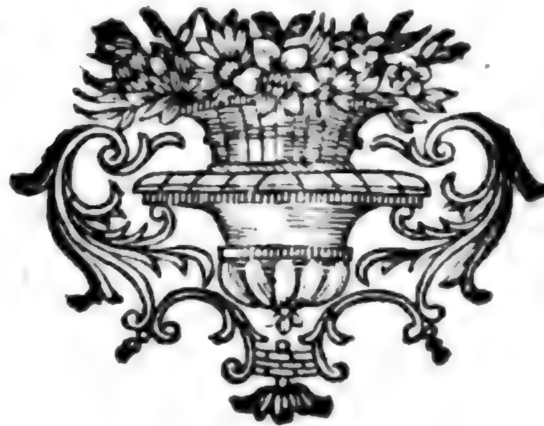
Arithmon, id eſt, ſine numeris, eſt oratio carens numeris & compoſitione tolerabili: ut ſi quis mere brevibus brevia, aut mere longis longa continuet, aut perpetuis commatibus tinniat, vel continuatis membris abundet, vel perpetuis periodis incedat pompoſe. De quo vitio Fabius, lib. VIIII. cap. 4. & Cicero in oratore perfecto (a) praecipit. Etenim quaedam temperatura ſyllabarum eſt facienda, quam & aures mediocriter purgatae ſentiant & probent; ut Pontanus ſcribit in opere de euphonia.

Oniconomiton, id eſt, indiſtinctum, ſuperiori affine vitium, peccans contra decorum orationis & diſpoſitionis, in qua nulla eſt oeconomia, ſed omnia confuſa ſurſum deorſumque miſcentur; & fit plerumque verbis pluribus in oratione longa, quae caret arte & ordine, neque habet diſpoſitionem artificialem, neque naturalem. Verum hoc vitium non contra eloquutionem, ſed contra orationis diſpoſitionem eſt; de qua ſuperius (b) diximus: in quod tamen non raro multi concionatores incidunt, praeſertim quum parum meditati ſuggeſtum conſcendunt.

Praeter haec autem vitia numerantur breviter a Fabio (c) alia. Eſt enim oratio hebes, in qua nihil eſt acuminis. Eſt item ſordida, in qua nullus eſt nitor, nullus ſermonis cultus & elegantia. Eſt ſterilis & ieiuna, quam nulla dicendi ubertas & copia orationis ornat atque dilatat: qualis imperitorum eſt, & arte carentium. Eſt item ſubtriſtis, quae nihil habet laetum, nihil floridum, quo capiat auditorem. Eſt & ingrata, quae ni-

(a) *Cap. 9.* (b) *Lib. IIII. cap. 7. pag. 229. ſeqq.* (c) *Inſtitut. lib. VIII. cap. 3.*

nihil habet ſuavitatis & iucunditatis. Eſt & vilis, ſordidae affinis, in qua nihil accurate dicitur. Vt igitur haec vitia fugienda, ita contrariae virtutes captandae ſunt: quas quidem facile conſequetur, quiſquis ea, quae de orationis ornatu hactenus dicta ſunt, ſervare conabitur. Haec de eloquutionis virtutibus ſimul ac vitiis dicta ſufficiant.

LIBER SEXTVS ECCLESIASTICAE RHETORICAE, SIVE DE RATIONE CONCIONANDI:

IN QVO DE ACTIONE, SIVE pronuntiatione, & quibusdam aliis ad concionandum adiumentis, disseritur.

PRAEFATIO.

SVPEREST utilissima, eademque ad scribendum difficillima, huius operis pars, quam rhetores pronuntiationem, sive actionem, nuncupant: sed illud nomen ad figuram vocis, hoc ad corporis gestum & motum pertinet. De hac virtute Fabius, (a) & Cornificius (b) copiosius, quam ceteri rhetores, scripserunt. Cui quidem facultati tantum idem Cornificius tribuit, ut non magis inventionem, dispositionem, eloquutionem, & memoriam, sine pronuntiatione ad agendum conferre dicat, quam solam sine his omnibus pronuntiationem. Quam sit vero difficile de hac re praecepta tradere, idem etiam declarat his verbis: (c) „ quia nemo de *pronuntiandi ratione* diligenter „ scripsit; nam omnes vix posse putarunt de voce, & vul„ tu, & gestu dilucide scribi, quum hae res ad sensus „ nostros pertinerent; & quia magnopere ea pars a nobis „ ad dicendum comparanda est, non negligenter videtur „ tota res consideranda. „ Haec ille. Idem etiam, ubi de ge-

(a) *Lib. I. cap.* 11. & *lib. XI. cap.* 3. (b) *Ad Heren. lib. III. cap.* 11.
(c) *Loco citato.*

gestu corporis praecepta dedisset, haec verba subiecit: (a) „ non sum nescius, quantum susceperim negotii, qui mo- „ tus corporis exprimere verbis, imitari scriptura conatus „ sim voces. Verum nec hoc confisus sum posse fieri, ut „ de his rebus satis commode scribi posset; nec, si id fie- „ ri non posset, hoc, quod feci, fore inutile putabam: „ propterea quod hic admonere voluimus, quid oporteret; „ reliqua trademus exercitationi. Hoc scire tamen oportet, „ pronuntiationem bonam id perficere, ut res ex animo agi „ videatur. „ Hactenus ille.

Nos igitur, horum auctorum vestigiis insistentes, praetermissis iis, quae illi multa ad civiles causas tractandas litteris commiserunt, quae lectori fastidium parere possent, ea solum eligemus, quae instituto nostro fuerint commodiora: ne in tradenda hac re, quae, ut paullo post videbimus, est omnium praestantissima, studioso concionatori defuisse videamur. Sed quoniam viri adeo eloquentes difficile esse docent, pronuntiationis praecepta tradere; danda nobis venia erit, qui vix, quod sentimus, explicare dicendo possumus, si minus plene & aperte, quae de ea dicenda erunt, exponemus. Quamvis enim de hac virtute nec omnia tradere, nec facili & dilucida oratione tradere valeamus; quia tamen res magni momenti est, nullo modo ea, quae praecipi possunt, negligenda sunt. Haec enim legentium ingenia ad ea, quae desunt, quaeque verbis exprimi nequeunt, excitare poterunt. Incidi paucis ante hac diebus in librum quemdam, Gallica lingua scriptum, qui de arte atque ratione venandi disserebat: qui eo usque ad singularia artis huius praecepta descendit, ut iis notis, quibus cantores ea, quae concinunt, designare in libris solent, insinuaret, qua vocis figura atque sono canes a venatoribus vocandi, atque ad venandum concitandi essent. Demiratus certe sum hominum diligentiam, qui ad hanc quoque rem non modo praecepta excogitarunt, sed etiam genus quoddam cantici & vocis, quo bruta animantia vocanda essent, non loquendo, sed scribendo, tradere tentarent.

(a) *Cap.* 15.

rent. Si ergo isti adeo studiosi in re nihili fuerunt; cur nos in tradenda re omnium praestantissima, maximeque concionatoribus necessaria, ab illis superabimur? Ego itaque non modo ex his eloquentissimis viris, quos supra memoravi, huius rei observationes & praecepta in medium offeram, sed etiam quae ipse longo concionandi usu consequi potui, illis adiungam, eaque variis exemplis illustranda atque exponenda curabo.

CAP. I.

PRONVNTIATIONIS NECESSITAS, & commendatio.

QVanta sit rectae pronuntiationis necessitas & utilitas, non video qua ratione magis explicare possim, quam quod non raro mihi videre contigit, immo vero nemo non passim videt, concionatores plurimos, quibus neque eruditio disputando, nec eloquentia scribendo, nec pietas & religio in vita deest, quorum tamen conciones vix ullae aures patienter ferre possunt. Cuius rei non alia profecto causa est, quam quod hac una pronuntiandi virtute destituti sunt.

Hos autem auditorum vulgus eruditos quidem viros, dicendi tamen gratia carere, ait: gratiae videlicet nomine, hanc agendi & pronuntiandi virtutem designans. Haec igitur una pars maxime in dicendo dominatur: sine qua summus etiam concionator esse in numero nullo potest; mediocris vero, hac instructus, summos saepe superare. Nam & infantes, actionis dignitate, eloquentiae saepe fructum tulerunt; & diserti multi, deformitate agendi, infantes putati sunt. Cuius rei ea vel praecipua causa esse videtur, quod auditores ita afficiuntur, ut ad eorum oculos & aures, vultus sermoque pervenit.

Hinc D. Bernardus, epist. *66.* solet, inquit, acceptior esse sermo vivus, quam scriptus; & efficacior lingua, quam littera: nec tam affectum exprimit scribens digitus, quam vul-

vultus. Non tam enim quid dicas, aut quibus verbis dicas, quam quo vultu & actione dicas, attendere homines solent. Id adeo verum est, ut si rem indignissimam lenta & languida voce pronunties, ita ipsi quoque eamdem concipiant, neque pro rei indignitate moveantur. Contra vero si levem alioqui iniuriam acri voce & vultu enuntiaveris, similem motum auditorum animis incuties. Est enim pronuntiatio, ut in priori libro (a) diximus, velut extrema orationis forma, quae tales in auditorum animis motus & affectus ingenerat, quales dicentis vox, vultus, & gestus prae se ferunt. Nec ad motus animorum tantum, sed ad fidem etiam faciendam apta pronuntiatio plurimum valet. Quam rem adversus Callidium ostendit Cicero. (b) Callidius namque Gallum accusavit, M. Tullio defendente: quumque accusator affirmaret, se testibus, chirographis, quaestionibus probaturum, sibi a reo fuisse praeparatum venenum; sed interim rem tam atrocem remisso vultu, languida voce, ac reliquo gestu parum concitato pronuntiaret: M. Tullius, an ista, inquit, si vera essent, sic a te dicerentur? tantum abest, ut inflammares nostros animos, ut somnum isto loco vix teneremus. Sed commodius erit, Fabium, huius virtutis laudes commemorantem, audire. Is igitur XI. oratoriarum institutionum libro (c) sic ait.

„ Habet.... (*pronuntiatio*) miram quamdam in orationibus vim ac potestatem. Neque enim tam refert, qualia „ sint, quae intra nosmetipsos composuimus, quam quo „ modo efferantur. Nam ita quisque ut audit, movetur. „ Quare neque probatio ulla, quae modo venit ab orato- „ re, tam firma est, ut non perdat vires suas, nisi adiu- „ vetur asseveratione dicentis. Affectus omnes languescant „ necesse est, nisi voce, vultu, totius prope habitu corpo- „ ris inardescant. Nam quum haec omnia fecerimus, feli- „ ces, si tamen nostrum illum ignem iudex conceperit: ne „ dum eum supini securique moveamus, ac non & ipse no- „ stra oscitatione solvatur. Documento sunt vel scenici acto- „ res,

(a) *Lib. II. cap. 1. pag. 44.* (b) *In frag. orat. pro Q. Gal. apud Quinctil. lib. XI. cap.* ➤ (c) *Cap. 3.*

„ res, qui & optimis poëtarum tantum adiiciunt gratiae, „ ut nos infinite magis eadem illa audita, quam lecta, de„ lectent; & vilissimis etiam quibusdam impetrent aures, „ ut quibus nullus est in bibliothecis locus, sit etiam fre„ quens in theatris.

„ Quod si in rebus, quas fictas esse scimus & inanes, „ tantum pronuntiatio potest, ut iram, lacrimas, sollicitu„ dinem afferat; quanto plus valeat necesse est, ubi & cre„ dimus? Equidem vel mediocrem orationem, commenda„ tam viribus actionis, affirmaverim, plus habituram esse „ momenti, quam optimam, eadem illa destitutam. Siqui„ dem & Demosthenes, quid esset in toto dicendi opere „ primum interrogatus, (a) pronuntiationi palmam dedit, „ eidemque secundum ac tertium locum, donec ab eo quae„ ri desineret: ut eam videri posset non praecipuam, sed „ solam iudicasse. Ideoque ipse tam diligenter apud Andro„ nicum Hypocritem studuit, ut admirantibus eius oratio„ nem Rhodiis, non immerito AEchines dixisse videatur: „ quid si ipsum audissetis? Et M. Cicero unam in dicendo „ actionem dominari putat. (b) Hac Cn. Lentulum plus „ opinionis consequutum, quam eloquentia, tradit. Eadem „ C. Grachum, in deflenda fratris nece, totius populi Rom. „ lacrimas concitasse, (c) Antonium & Crassum multum „ valuisse, plurimum vero Q. Hortensium: cuius rei fides „ est, quod eius scripta tantum intra famam sunt, qui diu „ princeps oratorum, aliquando aemulus Ciceronis existi„ matus est, novissime, quoad vixit, secundus: ut appa„ reat, placuisse aliquid eo dicente, quod legentes non in„ venimus.

„ Et hercle quum valeant multum verba per se, & vox „ propriam vim adiiciat rebus, & gestus motusque signi„ ficet aliquid; profecto perfectum quiddam fieri, quum „ omnia coierint, necesse est. Sunt tamen qui rudem il„ lam, & qualem impetus cuiusque animi tulit, actionem „ iudicent fortiorem, & solam viris dignam; sed non alii

„ fe-

(a) *Apud Cic. de Orat. lib. III. cap. 56.* (b) *Cic. in Bruto, cap. 66.* (c) *Ibid. cap. 38.*

„ fere, quam qui etiam in dicendo curam, & artem, & „ nitorem, & quidquid ſtudio paratur, ut affectata & pa- „ rum naturalia ſolent improbare; vel qui verborum, at- „ que ipſius etiam ſoni ruſticitate, ut L. Cottam dicit Ci- „ cero (a) feciſſe, imitationem antiquitatis affectant. Ve- „ rum illi perſuaſione ſua fruantur, qui hominibus, ut „ ſint oratores, ſatis putant naſci: noſtro labori dent ve- „ niam, qui nihil credimus eſſe perfectum, niſi ubi natu- „ ra cura iuvetur: in hoc igitur non contumaciter con- „ ſentio, primas partes eſſe naturae. Nam certe bene pro- „ nuntiare non poterit, cui aut in ſcriptis memoria, aut „ in his, quae ſubito dicenda erunt, facilitas promta de- „ fuerit, nec ſi inemendabilia oris incommoda obſtabunt. „ Corporis etiam poteſt eſſe aliqua tanta deformitas, ut „ nulla arte vincatur. Sed ne vox quidem, niſi liberalis, „ actionem habere optimam poteſt. Bona enim firmaque, „ ut volumus, uti licet: mala, vel imbecilla, & inhibet „ multa, ut inſurgere, exclamare; & aliqua cogit, ut „ ſummittere, deflectere, & raſas fauces; ac latus fatiga- „ tum deformi cantico reficere. Sed nos de eo nunc loqui- „ mur, cui non fruſtra praecipitur. „ Hactenus Fabius.

Quum ſit autem omnis actio in duas diviſa partes, vocem ſcilicet, & geſtum; quorum alter oculos, altera aures movet, per quos duos ſenſus omnis ad animam penetrat affectus: prius quidem de voce, deinde de geſtu, qui voci accommodatur, dicendum eſt. Sed antequam ſingulares huius partis obſervationes & praecepta tradamus, quem ad finem ea omnia referantur, explicandum eſt: ut fine rei cognito, facilius ea, quae ad finem deſtinata ſunt, percipiamus.

(a) *De orat. lib. III. cap. 11. & in Bruto, cap. 74.*

CAP. II.

IN QVEM FINEM SIVE SCOPVM OMNIA huius partis praecepta referenda ſint.

QVamvis multa, ac varia de recte pronuntiandi ratione a rhetoribus ſint tradita, tamen omnia ad unum dumtaxat finem referuntur; hoc eſt, ut ita dicamus, quemadmodum natura ipſa, & communis ac naturalis loquendi modus dictat eſſe loquendum: a quo declinare, ut contra naturam, ita contra decorum eſt. Neque enim aliud tota artis obſervatio agit, quam ut hunc naturalem loquendi modum exprimat. Qua in re vehementer errant, qui aliam putant eſſe debere vocis figuram, quum concionantur, quam quum loquuntur: quum eadem rerum natura eamdem utrobique agendi & pronuntiandi rationem exigat: niſi quod quum loquimur, vox quidem ſubmiſsior; quum vero concionamur, propter loci amplitudinem, auditorumque frequentiam, eadem attollenda ſit, ut ab omnibus audiatur. Quo magis mirandum eſt, tam paucos eſſe concionatores, qui in hac parte naturam ducem ſequantur, quum nihil facilius eſſe prima fronte videatur, quam illius ductum & motum, qui natura omnibus inſitus eſt, ſequi. Vt autem, quid in hac parte ſentiam, apertius ſignificare valeam, quid mihi & cuidam novicio concionatori acciderit, indicabo. Is igitur rogavit me, ut concionantem audirem, quo illum poſtea, ſi quid mihi animadverſione dignum videretur, admonerem. At is concionem omnem, quam ad verbum edidicerat, ſine ulla vocis varietate ita pronuntiavit, ac ſi aliquem Davidis pſalmum memoriter recitaret. Quum autem finita concione domum repeterem, vidi in itinere duas mulierculas acriter inter ſe contendentes atque rixantes. Quae ut veris animi affectibus concitatae loquebantur, ita varias quoque vocis figuras & flexus, pro ipſorum affectuum varietate, ſubinde commutabant. Tunc ego ſocio, qui mihi aderat: ſi ille, inquam, concionator has mulier-

cu-

culas audiſſet, & hanc ipſam pronuntiandi rationem imitaretur; nihil ei ad perfectam actionem, qua prorſus deſtitutus eſt, deeſſet.

Qua ex re colligitur, quod, quemadmodum pictores, quum vel arborum, vel avium, vel aliorum animantium corpora effingunt, dant operam, ut quam maxime poſſint, ad vivum ea exprimant; ut qui illa cernit, non tam picta, quam vera, ſe corpora cernere putet: ita concionator naturalem loquendi cunctorum hominum modum diligenter obſervet, atque eorum praecipue, qui hoc aptius & elegantius, & cum quadam dignitate faciunt; & hac una obſervatione, quidquid hic longa oratione praecipimus, erit aſſequutus. Animadverti aliquando pictorem quemdam, parvulum Ieſum in tabula exprimentem, qui paſſerculum manu prehenſum teneret: is autem, ut probe aviculam exprimeret, eamdem in manu vivam contemplabatur; ut ita demum effigies avis veram eius formam repraeſentaret. Idem ergo nobis agendum, ut diligenter & attente naturalem pronuntiandi rationem, qua viri, eleganti ingenio praediti, in familiaribus colloquiis utuntur, obſervemus; ut eamdem nos, dum concionamur, pro virili noſtra referre valeamus. Verum hoc, quamlibet facile ac naturale eſſe videatur, multi, ut iam diximus, minime aſſequuntur: ac multo minus illi, qui, quum verborum inopes ſint, & extemporali dicendi facultate careant, ad verbum conciones ediſcunt; & ita illas eodem vocis tenore, caecorum mendicantium more, pronuntiant. Haec ideo a me dicta ſunt, ut ſtudioſus concionator intelligeret, in quem finem omnia huius partis praecepta referenda ſint. Omnia enim eo tendunt, ut illam pronuntiandi rationem ſequamur, quam mortalibus cunctis natura ipſa, nullo docente, praeſcripſit. Quam qui probe fuerit aſſequutus, non admodum his noſtris praeceptionibus indigebit.

CAP. III.

QVATTVOR ESSE PRAECIPVAS PRONVNTIATIONIS virtutes: quarum prima est, ut sit emendata, hoc est, ut careat omni vitio.

EST autem commodissima, maximeque naturalis, illa Fabii partitio, qua dicit, easdem in pronuntiatione virtutes, quas in eloquutione (a) posuimus, spectandas esse. Sic enim ait: (b) ,, non est alia ratio pronuntiationis, ,, quam ipsius orationis. Nam ut illa emendata, dilucida ,, ornata, apta esse debet; ita haec quoque. Emendata ,, erit, id est, vitio carebit, si fuerit os facile, explana- ,, tum, iucundum, urbanum, id est, in quo nulla neque ,, rusticitas, neque peregrenitas resonet. Non enim sine ,, causa dicitur, barbarum, Graecumve. Nam sonis ho- ,, mines, ut aera tinnitu, dignoscimus. Ita fiet illud, quod ,, Ennius (c) probat, quum dicit, suaviloquenti ore Ce- ,, thegum fuisse: non quod Cicero in his reprehendit, quos ,, ait latrare, non agere. ,, Curabit etiam, ne simplicem vocis naturam pleniori quodam sono, quod quidam faciunt, circumliniat. ,, Itaque sit ipsa vox primum, ut sic ,, dicam, sana, id est, nullum eorum, de quibus nunc ,, dixi, patietur incommodum; deinde non subsurda, ru- ,, dis, immanis, dura, rigida, varia, praepinguis, aut ,, tenuis, inanis, acerba, pusilla, mollis, effeminata; ,, spiritus, nec brevis, nec parum durabilis, nec in receptu ,, difficilis. ,,

Et quoniam in gestu quoque & motu corporis sua vitia sunt, de his quoque hoc in loco breviter dicendum est, quod ea sint cum vitiis pronuntiationis coniuncta: quamvis hac de re copiosius suo loco, ut pollitici sumus, differemus. Curandum ergo est, ut quoties exclamandum erit, laterum conatus sit ille, non capitis; ut gestus ad vocem, vultus ad gestum accommodetur. Observandum erit

(a) *Lib. V. cap. 2. pag. 236.* (b) *Quinctil. Instit. lib. XI. cap. 3.* (c) *Apud Cic. in Bruto, cap. 15.*

erit etiam, ut recta sit facies dicentis, ne labra detorqueantur, ne immodicus hiatus rictum distendat, ne supinus vultus, ne deiecti in terram oculi, nec inclinata utrolibet cervix. Nam frons pluribus generibus peccat. Vidi multos, quorum supercilia ad singulos vocis conatus allevarentur, aliorum constricta, aliorum etiam dissidentia, quum altero in verticem tenderent, altero paene oculus ipse premeretur. Infinitum autem, ut mox dicemus, in his quoque rebus momentum est. Et nihil potest placere, quod non decet.

§. I.

SECVNDA PRONVNTIATIONIS VIRTVS, ut sit dilucida.

„ Dilucida (a) vero erit pronuntiatio, primum, si verba
„ tota exegerit, quorum pars devorari, pars desti-
„ tui solet, plerisque extremas syllabas non proferentibus,
„ dum priorum sono indulgent. „ *Expressa enim debent es-*
„ *se verba.* „ Vt autem est necessaria verborum explana-
„ tio, ita omnes computare, & velut adnumerare litte-
„ ras, molestum & odiosum. Nam & vocales frequentissi-
„ me coëunt, & consonantium quaedam in sequente vo-
„ cali dissimulantur. „ Praecipue vero ad hanc virtutem parandam adiuvat distinctio, hoc est, ut oratio, velut ipsa corporis membra, articulis suis distincta sit: hoc est, ut qui dicit, & incipiat ubi oportet, & desinat. „ In ipsis
„ *tamen* distinctionibus tempus alias brevius, alias lon-
„ gius dabimus. Interest enim, sermonem finiat, an sen-
„ sum. „ *Vbi enim orationis sensus perfecte finitur* „, depo-
„ nam, & morabor, & novum rursus exordium faciam.
„ Sunt aliquando & sine respiratione quaedam morae et-
„ iam in periodis, ut in illa: (b) in coetu vero pop. Rom.
„ negotium publicum gerens, magister equitum, & cete-
„ ra, multa membra habent: sensus enim sunt alii atque

(a) *Quinctil, lib. XI, cap. 3.* (b) *Cic. in M. Ant. Philip. II.*

„ alii : & ſicut una circumductio eſt , ita paullum morandum in his intervallis , non interrumpendus eſt contextus ; & e contrario ſpiritum interim recipere ſine intellectu morae neceſſe eſt : quo loco quaſi ſurripiendus eſt: „ alioqui ſi inſcite recipiatur , non minus afferat obſcuritatis , quam vitioſa diſtinctio. Virtus autem diſtinguendi fortaſſe ſit parva , ſine qua tamen eſſe nulla alia in „ agendo poteſt. „ Haec omnia ex Fabio : (a) qui paucis ſane verbis hanc virtutem ita commendavit , ut ſine ea nullam aliam eſſe cenſeat.

Qua ex re liquet , graviter eos delinquere , qui ſumma celeritate tota fere concione ita dicunt , ut nullo in loco ſiſtant , nihil diſtincte dicant ; ſed uno ſpiritu , atque uno impetu , omnia percurrant. Aut enim memoriae diffidentes ita dicunt , ne , ſi aliter dixerint , aliquid e memoria excidat ; aut ita metu & trepidatione eorum animus obſeſſus eſt , ut ſui juris eſſe non ſinantur , quod metus ille omnem animi ſenſum quodam modo ebibat ; & vix , quid dicant , aut quo modo dicant , attendere permittat. Quod quidem vitium inter maxima computandum eſt : in quod tamen plerique concionatores incidunt , atque ii maxime, qui huius officii rudes & velut tirones ſunt , vel magno oppreſsi metu dicunt. Hinc idem Fabius : (b) „ nec volubilitate nimia confundenda , quae dicimus : qua & diſtinctio perit , & affectus ; & non numquam etiam verba aliqua ſui parte fraudantur. Cui contrarium eſt vitium nimiae tarditatis. Nam & difficultatem inveniendi fatetur , & ſegnitia ſolvit animos.... Promtum ſit „ os , non praeceps ; moderatum , non lentum. Spiritus „ quoque nec crebro receptus concidat ſententiam , nec „ eo uſque trahatur, donec deficiat.... Quare longiorem dicturis periodum colligendus eſt ſpiritus : ita tamen , ut „ id neque diu , neque cum ſono faciamus , neque omnino ut manifeſtum ſit : reliquis partibus optime inter iuncturas ſermonis revocabitur. Exercendus autem eſt , ut ſit quam longiſsimus : quod Demoſthe-

„ nes

(a) *Inſtit. lib. XI. cap. 3.* (b) *Ibidem.*

„ nes ut efficeret, ſcandens in adverſum, continuabat
„ quam poſſet plurimos verſus.

§. II.

TERTIA PRONUNTIATIONIS VIRTUS, ut ſit ornata.

„ ORnata (a) eſt pronuntiatio, cui ſuffragatur vox facilis,
„ magna, beata, flexibilis, firma, dulcis, durabilis,
„ clara, pura, ſecans aëra, auribus ſedens. Eſt enim quae-
„ dam ad auditum accommodata, non magnitudine, ſed
„ proprietate, ad hoc velut tractabilis, utique habens omnes
„ in ſe, qui deſiderantur, ſonos, intentioneſque, & to-
„ to, ut aiunt, organo inſtructa: cui aderit lateris firmitas,
„ ſpiritus cum ſpatio pertinax, tum labori non facile ceſſu-
„ rus. Neque graviſsimus, ut in muſica, ſonus, nec acutiſsi-
„ mus orationibus convenit. Nam & hic parum clarus, ni-
„ miumque plenus, nullum afferre animis motum poteſt; &
„ ille praetenuis, & immodicae claritatis, cum eſt ultra
„ verum, tum neque pronuntiatione flecti, nec diutius fer-
„ re intentionem poteſt. Nam vox, ut nervi, quo remiſsior,
„ hoc gravior & plenior; quo tenſior, hoc tenuis &
„ acuta magis eſt. Sic ima vim non habet, ſumma rumpi
„ periclitatur. Mediis igitur utendum ſonis: hique, quum
„ augenda intentio eſt, excitandi; quum ſummitenda,
„ ſunt temperandi. „

Ad hunc etiam ornatum pertinet, ut vox, quatenus fie-
ri poſsit, cum ſuavitate quadam, non quidem feminea, aut
etiam affectata, ſed virili & naturali, prodeat: quae qui-
dem res, ut in cantu, ita etiam in dicendo aures mulcet
ac detinet. Quod ut praeſtare poſsimus, curandum, ne
quum ſermo in contentione eſt, ita vocem ultra vires ur-
geamus, ut arteriae laedantur. Sic enim velut exaſperatur
vox, & inſuavem quamdam raucedinem contrahit, quae ipſas
etiam auditorum aures exaſperat. Hinc Fabius: (b) „ vox,

(a) *Idem loco cit. paullo ſuperius.* (b) *Loco cit. paullo inferius.*

„ inquit, ultra vires urgenda non est: nam & suffocata „ saepe, & maiore nisu, minus clara est. „ Moderandus ergo est ille impetus, nec ex toto sic effundendus, ut & vox laedatur, & sequentibus non sufficiat. Hoc autem efficere, singularis cuiusdam dexteritatis est. Impetus enim ille animi saepe ita mentem obruit, ut hoc animadvertere non sinat. Quid autem ad hanc vocis suavitatem & firmitatem conducat, paullo fusius Herenniana rhetorica docet. Cuius sententiam hoc in loco attexere libuit.

Primum enim admonet, ut (a) „ quam maxime sedata & depressa voce principia dicamus. Nam laeduntur „ arteriae, si ante quam leni voce permulsae sunt, acri clamore compleantur. Etiam intervallis longioribus uti conveniet. Recreatur enim vox spiritu, & arteriae reticendo acquiescunt. Et continuum clamorem remittere, & „ ad sermonem transire oportet, (commutationes enim faciunt, ut nullo genere vocis effuso, in omni voce integri simus) & acutas vocis exclamationes vitare. „ Ictus enim fit, & vulnerantur arteriae acuta atque „ attenuata nimis acclamatione: & si quis splendor est „ vocis, consumitur uno clamore universus. Et uno spiritu „ continenter multa dicere in extrema convenit oratione. „ Fauces enim calefiunt, & arteriae complentur, & vox, „ quae varie tractata est, reducitur in quemdam sonum „ aequabilem atque constantem. „ Quod ergo ad vocis integritatem utile, id est etiam auditoribus gratum.

„ Saepe rerum naturae gratia quaedam iure debetur, „ velut accidit in hac re. Nam quae diximus ad vocem servandam prodesse, eadem attinent ad suavitatem pronuntiationis: ut quod nostrae voci prosit, idem voluptate „ auditoris probetur. Vtile est ad firmitudinem vocis sedata vox in principio. Quid insuavius, quam clamor in exordio causae? Intervalla vocem confirmant: „ eadem sententias concinniores divisione reddunt, & „ auditori spatium cogitandi relinquunt. Conservat vo-

„ cem

(a) *Ad Heren. lib. III. cap. 12.*

„ cem continui clamoris remiſsio. Et auditorem quidem „ varietas maxime delectat, quum ſermone animum eius „ retinet, aut exſuſcitat clamore. Acuta exclamatio vocem „ & fauces vulnerat, eadem laedit auditorem. Habet enim „ quiddam illiberale, & ad muliebrem potius vociferatio- „ nem, quam ad virilem dignitatem in dicendo accom- „ modatum. In extrema oratione continens vox remedio „ eſt voci. Quid? Haec eadem nonne animum vehemen- „ tiſsime calefacit auditoris in totius concluſione cau- „ ſae? „ Hactenus Herenniana rhetorica.

Ornatam quoque facit pronuntiationem vocis varietas rebus ipſis accommodata: de qua tamen mox dicemus, quod hoc ad rationem apte pronuntiandi magis pertineat: id quod non minus ad eius ornatum facit. Ars enim variandi cum gratiam praebet ac renovat aures, tum dicentem ipſa laboris mutatione reficit: ut ſtandi, ambulandi, ſedendi, iacendi vices ſunt, nihilque horum pati unum diu poſſumus.

CAP. IV.

QVARTA PRONVNTIATIONIS VIRTVS, ut ſit apta.

HActenus de tribus pronuntiationis virtutibus, hoc eſt, de ratione emendate, dilucide, & ornate pronuntiandi diximus: ſupereſt quarta, & ea quidem praecipua ac ſumma, apte pronuntiandi virtus; quae rebus ipſis, quas dicimus, pro ipſarum natura, vocis figuram accommodat. Quae res ad attentionem auditorum excitandam, faſtidiumque vitandum miro modo adiuvat. Ad ſingulas quippe vocis mutationes & flexus, auditoris animus, qui ex loquentis ore pendet, tot intra ſe concipit motus, quot ille ſonos ſubinde mutat. Intelligit enim, non fruſtra illum rectam pronuntiandi formam in aliam atque aliam vocis figuram flectere: atque ita frequenter & attentionem renovat, & ſatietatem varietate vitat.

Qua

Qua de re ſic Fabius ait: (a) ,, iam .. tempus eſt dicen- ,, di , quae ſit apta pronuntiatio , quae certe ea eſt , quae ,, iis , de quibus dicimus , accommodatur : quod quidem ,, maxima ex parte praeſtant ipſi motus animorum , ſonat- ,, que vox, ut feritur. Sed quum ſint alii veri affectus , alii ,, ficti & imitati ; veri naturaliter erumpunt , ut dolen- ,, tium , iraſcentium, indignantium , ſed carent arte : ideo- ,, que non ſunt diſciplinae traditione formandi. Contra ,, qui effinguntur imitatione , artem habent , ſed hi ca- ,, rent natura : ideoque in his primum eſt bene affici , & ,, concipere imagines rerum , & tamquam veris moveri: ,, ſic velut media vox , quem habitum a nobis acceperit, ,, hunc *auditorum* animis dabit. Eſt enim mentis index , & ,, velut exemplar, ac totidem, quot illa, mutationes habet. ,, Itaque laetis in rebus plena , ſimplex , & ipſa quodam ,, modo hilaris fluit. At in certamine erecta , totis viri- ,, bus , & velut omnibus nervis intenditur... At in blan- ,, diendo , fatendo , ſatisfaciendo , rogando , lenis & ,, ſubmiſſa. Suadentium , & monentium , & pollicentium, ,, & conſolantium , gravis : in metu , & verecundia , con- ,, tracta : adhortationibus fortis , diſputationibus teres, ,, miſeratione flexa & flebilis , & conſulto quaſi obſcu- ,, rior : ... in expoſitione ac ſermonibus , recta , & inter ,, acutum ſonum & gravem media. Attollitur autem ,, concitatis affectibus , compoſitis deſcendit , pro utriuſ- ,, que rei modo altius , vel inferius. ,, Hactenus Fabius.

Ex cuius verbis haud obſcure , quaenam ſit apta pronuntiatio , colligitur. Ea namque eſt , quae non uno & eodem tenore decurrit , ſed quae, ut ante (b) diximus , pro rerum varietate & natura ſubinde vocem commutat : quae grandia graviter , mediocria temperate , ſubmiſſa leniter, atrocia vehementer atque acriter afferat ; ut & verbis, & rebus , quas dicimus, atque animo vox ipſa reſpondeat. Qua de re ſic idem Fabius ait : (c) ,, vitemus... illam, ,, quae Graece monotonia vocatur , una quaedam ſpiritus

,, ac

(a) *Quinctil. lib. XI. cap. 3.* (b) *Pag. 377.* (c) *Loco cit.*

„ ac ſoni intentio ; non ſolum ne dicamus omnia clamoſe, „ quod inſanum eſt, aut intra loquendi modum, quod „ motu caret, aut ſubmiſſo murmure, quo etiam debili- „ tatur omnis intentio : ſed ut in iiſdem partibus, iiſdem- „ que affectibus, ſint tamen quaedam non ita magnae „ vocis declinationes, prout aut verborum dignitas, ... aut „ tranſitus poſtulabit : ut qui ſingulis pinxerunt coloribus, „ alia tamen eminentiora, alia reductiora fecerunt : ſine „ quo ne membris quidem ſuas lineas dediſſent.

„ Proponamus enim nobis illud Ciceronis in oratio- „ ne nobiliſsima pro Milone principium : nonne ad ſin- „ gulas paene diſtinctiones, quamvis in eadem facie, ta- „ men quaſi vultus mutandus eſt? *Etſi vereor, iudices,* „ *ne turpe ſit, pro fortiſsimo viro dicere incipientem ti-* „ *mere.* Etiamſi eſt toto propoſito contractum atque ſub- „ miſſum, quia & exordium eſt, & ſolliciti exordium; „ tamen fuerit, neceſſe eſt, aliquid plenius, & erectius, „ dum dicit, *pro fortiſsimo viro*, quam quum, *etſi ve-* „ *reor*, & *turpe ſit*, & *timere.* Iam ſecunda reſpiratio in- „ creſcat oportet, & naturali quodam conatu, quo mi- „ nus pavide dicimus, quae ſequuntur, & quo magnitu- „ do animi Milonis oſtenditur : *minimeque deceat, quum* „ *T. Annius ipſe magis de reipub. ſalute, quam de ſua,* „ *perturbetur.* Deinde quaſi obiurgatio ſui eſt : *me ad* „ *eius cauſam parem animi magnitudinem afferre non poſ-* „ *ſe.* Tum invidioſiora : *tamen haec novi iudicii nova for-* „ *ma terret oculos.* Illa vero iam paene apertis, ut aiunt, „ tibiis : *qui quocumque inciderunt, veterem conſuetudi-* „ *nem fori, & priſtinum morem iudiciorum requirunt.* „ Nam ſequens latum etiam atque fuſum eſt. *Non enim* „ *corona conſeſſus veſter cinctus eſt, ut ſolebat.* Quod no- „ tavi, ut appareret, non ſolum in membris cauſae, ſed „ etiam in articulis eſſe aliquam pronuntiandi varietatem, „ ſine qua nihil neque maius neque minus eſt. „

Verum haec in genere de communibus pronuntiandi virtutibus dicta ſunt : reliquum eſt, ut, cuiuſmodi pro- nuntiatio ſingulis orationis partibus adhibenda ſit, dili-

gen-

genter inſpiciamus. Atque ut ordine hanc partem pleníus tractemus, neque quidquam a nobis praetermiſſum eſſe videatur; eam methodum ſequemur, quam dialectici, ceteraeque diſciplinae obſervare ſolent: quae rem totam & partes eius ad prima uſque elementa revocant. Itaque dialectici, quibus de ſyllogiſmo tractare propoſitum eſt, prius quam ad hoc veniatur, de ſyllogiſmi partibus, nempe de propoſitionibus, ex quibus ſyllogiſmus conficitur, diſſerunt. Quia vero propoſitiones ſingularibus vocibus conſtant, de illis etiam in libris praedicamentorum tractant: atque iis omnibus praelibatis, ad ſyllogiſmorum rationem explicandam veniunt. Hanc igitur methodum nos quoque in pronuntiandi facultate tradenda ſequemur: niſi quod primo loco de praecipuis orationis partibus, ſecundo vero de variis ſententiis, quae in eiſdem partibus continentur, ac poſtremo de ſingulis verbis, ex quibus ſententiae conſtant, quo modo pronuntianda ſint, diſſeremus.

CAP. V.

CVIVSMODI PRONVNTIATIO TRIBVS praecipuis orationis partibus, hoc eſt, expoſitioni, argumentationi, & amplificationi, conveniat.

VT igitur, quod primo loco poſuimus, expediamus, meminiſſe debemus, quid in huius operis initio (a) a nobis dictum ſit: nempe orationem omnem aut in expoſitione, aut in argumentatione, aut in amplificatione verſari. Conſtat autem vel rudibus etiam, aliam pronuntiandi rationem in expoſitione, aliam in argumentatione, aliam in amplificatione requiri. Hae autem tres partes alias etiam ſub ſe continent. Expoſitioni namque exordium, narratio, propoſitio, atque diviſio finitima ſunt. In argumentatione vero aliquando probamus, aliquando improbamus & confutamus; & interdum quidem ſedatius atque ſubtilius, interdum vero acrius & concitatius & ve-

(a) *Lib. II. cap. 3. pag. 49.*

vehementius disputamus. In amplificatione autem maior varietas est. In hac enim diversarum rerum magnitudinem attollimus & amplificamus, & varios item affectus, nempe amorem, odium, admirationem, dolorem, & metum, aliosque similes animi motus, excitare nitimur: inter quos indignatio & commiseratio a rhetoribus praecipue numerantur. In his ergo affectibus tractandis tam varia esse actio debet, quam affectus ipsi varii sunt; ut suo loco (a) monstrabimus. Nunc, quid unaquaeque harum partium exigat, consideremus.

§. I.

EXpositioni igitur, quam ex tribus orationis partibus primam fecimus, finitima est, ut diximus, exordii, & narrationis actio: haec enim tria non acrem & concitatam, sed sedatam actionem postulant. In expositione ergo quum citra argumentationem rem aliquam, aut obscurum locum exponimus, sedata pronuntiatione opus est; intervallis tamen distincta, voceque paullulum pro sententiarum natura variata: ut ipsa pronuntiatione eas res, quas demonstrabimus, animis auditorum inserere videamur.

De exordio vero sic Fabius ait: (b) ,, *exordio* frequentissime lenis convenit pronuntiatio. Nihil est enim ad ,, conciliandum gratius verecundia... *Itaque* & vox temperata, ac gestus modestus, & sedens humero toga, & ,, laterum lenis in utramque partem motus, eodem spectantibus oculis, decebit. ,, Hactenus Fabius. Qua in re non leviter concionatores quidam peccare solent, qui vel ostentandae eruditionis, vel ingenii, vel libertatis cuiusdam gratia, ita dicere incipiunt, ut quadam arrogantiae suspicione non careant. Quin & auditores hac agendi libertate quodam modo se contemni arbitrantur. Alii vero in ipso etiam exordio acri actione utuntur. Quod tunc maxime faciunt, quum frequentissimus ad audien-

(a) *Pag.* 383. *seq.* (b) *Instit. lib. XI. cap.* 3. *sub fin.*

diendum populus confluxit. Tunc enim partim maiori ad dicendum calore atque impetu concepto, partim ut vox ab omnibus audiatur, eam plus, quam par eſt, urgent atque attollunt. Quo fit, ut eos non modo vox, ſed vires etiam in medio orationis curſu deſtituant: atque ita qui acriter coeperunt, lente & languide, viribus fatiſcentibus, ſermonem finiant. Hi autem non advertunt, quod vulgo dici ſolet, non ex flamma fumum, ſed ex fumo flammam excitari debere. Hoc ergo tempore peritus concionator prudenter animi ſui impetum cohibeat, & ad maiora illum magiſque neceſſaria reſervet.

Sequitur narratio. Ea vero, ut Fabius ait, (a) magis prolatam manum, geſtum diſtinctum, & vocem ſermoni proximam: ſonum autem ſimplicem frequentiſsime poſtulabit in his, quae nullos continent animorum motus, aut quid ſimile, quod variam agendi rationem exigat. Eſt autem difficilior narrationis, quam argumentationis aut amplificationis, actio. In his enim partibus, diſputandi aut amplificandi ardor, & motus animi, actionem inſtruunt & adiuvant. At quum narratio minus actuoſa, minimeque ardens & concitata eſſe debeat; ſola dicentis arte atque prudentia moderanda eſt. Quamvis non infitior, eſſe narrationes aliquas, quae hos affectus recipiant: quarum actio non perinde difficilis eſt. In omni igitur narratione vocum varietate opus eſt, ut quo pacto quidque geſtum ſit, ita narrari videatur. Strenue quod volumus oſtendere factum, celeriuſcule dicemus: deinde modo acriter, tum clementer, maeſte, hilariter in omnes partes commutabimus, ut verba, ita pronuntiationem. Si qua inciderint in narratione dicta, rogata, reſponſa, ſi quae admirationes, de quibus nos narrabimus; diligenter advertemus, ut omnium perſonarum ſenſus atque animos voce exprimamus.

Maxime varia eſt actio probationum: nam proponere, quae ſis dicturus, atque in partes dividere, & explicare, quid conveniat, & quid in controverſia ſit, expoſitioni, de

(a) *Loco citato.*

de qua modo diximus, similia sunt. At (a) ,, argumen-
,, tatio plerumque agilior, & acrior, & instantior, con-
,, sentientem orationi postulat etiam gestum, id est, for-
,, tem celeritatem. Instandum quibusdam in partibus, &
,, densanda oratio. ,, Hic oportebit augere vocem, & torquere sonum, & celeriter cum clamore verba conficere, ut vim volubilem orationis vociferatio consequi possit. Asseveratio autem, quae inter probandum occurrit, interdum plus ipsis probationibus valet. Fiducia igitur appareat, & constantia, utique si auctoritas subest. Ceterum quum rationes ac probationes difficiles ad intelligendum sunt, utpote ex philosophiae aut Theologiae abditis petitae; tunc impetus hic cohibendus est, & sedata actione, acuta voce, & longioribus intervallis utendum est; ut hac distinctione apertior sit oratio, & auditoribus mora detur ac spatium cogitandi & percipiendi, quae dicta sunt. Celeritas enim & volubilitas linguae non modo tardioribus, sed eruditis etiam impedimento est, quo minus ea, quae dicuntur, intelligant. Haec igitur argumentandi ac probandi ratio, expositioni ac demonstrationi, quam argumentationi, similior est.

Amplificatio vero, quae tertiam sermonis partem complectitur, in affectibus praecipue locum habet: qui, ut paullo ante diximus, (b) tam variam vocis & actionis figuram desiderant, quam sunt ipsi varii. Prima igitur ad hoc cura esse debet, ut affectus & motus animi in nobis sint; tunc enim ipsi naturali vi sua erumpent: & ut veri motus sunt, ita vere auditores afficient. Neque aliud agit ars, quam ut naturam imitetur: ad quam tamen ars nulla, quamlibet consummata sit, pertingere potest. Ideoque numquam declamatores id efficiunt, quod sancti viri, Spiritu Dei acti, & veris affectibus concitati, efficere dicendo potuerunt. Qui sic igitur commotus fuerit, is plane, ipso affectu docente, intelliget, quam dissimili vocis figura affectus tractandi sint. Aliud enim vocis genus postulat miseratio ac maeror: flexibile, plenum, interruptum, flebi-

(a) *Quinctil. loc. cit. paullo inferius.* (b) *Pag.* 381.

bili voce. Aliud metus: demissum, & haesitans, & abiectum. Aliud vis: contentum, vehemens, imminens, quadam incitatione gravitatis. Aliud voluptas: effusum, lene, tenerum, hilaratum, ac remissum. Aliud iracundia: acutum, incitatum, crebro incidens. Atrox enim vox esse debet in ira, aspera, ac densa, & respiratione crebra: neque potest esse longus spiritus, ubi immoderate effunditur.

Sequitur deinde altera pronuntiationis observatio, quae ad peculiares sententias pertinet: quae sub his praecipuis orationis partibus, quas supra memoravimus, (a) continentur: de qua non nulla iam diximus, quum de apta pronuntiandi ratione (b) differuimus. Sed quoniam haec pars praecipuam pronuntiandi virtutem continet, de ea copiosius paullo post, propositis variis exemplis, tractabimus. Nunc ad aliam veniamus.

Superest enim quod tertio loco polliciti sumus, de singularium verborum pronuntiatione. Non enim in sententiis solum, sed frequenter etiam in singulis verbis alia atque alia vocis figura adhibenda est. (c) ,, An non haec, ,, inquit Fabius, *misellus & pauperculus*, submissa atque ,, contracta? *fortis, & vehemens, & latro*, erecta & con- ,, citata voce dicenda sunt? Accedit enim vis & proprie- ,, tas rebus tali adstipulatione: quae nisi adsit, aliud vox, ,, aliud animus ostendat. Quid quod eadem verba mutata ,, pronuntiatione indicant, ... interrogant, irrident, ele- ,, vant? Aliter enim dicitur: (d) *tu mihi quodcumque hoc* ,, *regni*. Et: (e) *cantando tu illum*? Et: (f) *tu ne ille AEneas*? ,, Et: (g) *meque timoris Argue tu, Drance*. Et ne mo- ,, rer, intra se quisque, vel hoc, vel aliud, quod volet, ,, per omnes affectus verset: verum esse, quod dicimus, ,, sciet. ,, Hactenus Fabius. Plurima autem in scripturis sanctis verba invenire licet, quae hac vocis acrimonia enuntianda sint. Tale est illud: (h) ignis accensus est in fu-

(a) *Pag.380.* (b) *Pag.377.seq.* (c) *Quinct.instit. lib.XI. c.3.sub fin.* (d) *Virg.AEneid.lib.I.v.82.* (e) *Virg. Ecl.III.v.25.* (f) *Virg.Eneid. lib.I. v.621.* (g) *Virg. AEneid. XI. v.384.* (h) *Deut. 32.*

furore meo, & ardebit usque ad inferni novissima, devorabitque terram cum germine suo, & montium fundamenta comburet. Et : (a) inebriabo saggitas meas sanguine, & gladius meus devorabit carnes. Hic singula verba peculiarem quamdam vocis amplitudinem cum acrimonia conjunctam desiderant. Sic illud D. Chrysostomi : ut leones ignem spirantes ab illa mensa discedimus, terribiles daemonibus effecti. Videndum tamen in his, ne nimio boatu vocem affectata quadam amplitudine a naturali sono detorqueamus. Nihil enim affectatum, nihil a natura ipsa degenerans placere potest. In quo vitio sunt, qui, quum tenuem & pusillam vocem habeant, inflatis, ut ita dixerim, buccis hanc vocis amplitudinem & acrimoniam referre volunt.

CAP. VI.

DE GESTU ET MOTU CORPORIS.

DIximus, (b) perfectam pronuntiandi & agendi rationem apta vocis figura & gestu corporis contineri. Quia vero de vocis figura & varietate satis dictum est, proximum est, ut de gestu & motu corporis pauca dicamus: atque ea in primis, quae a Fabio animadversa sunt, qui hanc partem diligentissime tractavit; utpote qui nullam fere corporis partem praetermisit, cui non suam faciem gestumque praebuerit. Gestus ergo primum, ut idem ait, (c) voci consentiat, & utrumque, vox scilicet & gestus, animo simul pareat. (d) „ Is vero quantum habeat in ora-
„ tione momenti, satis vel ex eo patet, quod pleraque et-
„ iam citra verba significat. Quippe non manus solum, sed
„ nutus etiam declarant nostram voluntatem, & in mutis
„ pro sermone sunt: & salutatio frequenter sine voce in-
„ telligitur atque afficit: & ex ingressu vultuque perspi-
„ citur habitus animorum: & animalium quoque, sermone

(a) *Deut.* 32. (b) *Pag.* 369, & 372. (c) *Lib. XI. cap.* 3. *ad sensum.* (d) *Hinc ad litteram.*

„ carentium, ira, laetitia, adulatio, & oculis, & qui-
„ busdam aliis corporis signis deprehenditur. Nec mirum, si
„ ista, quae tamen in aliquo sunt posita motu, tantum in
„ animis valent; quum pictura, tacens opus, & habitus
„ semper eiusdem, sic in intimos penetret affectus, ut ipsam
„ vim dicendi non numquam superare videatur. Contra si
„ gestus ac vultus ab oratione dissentiant, tristia dicamus
„ hilares, affirmemus aliqua renuentes; non auctoritas
„ modo verbis, sed etiam fides desit. Decor quoque a ge-
„ stu atque a motu venit: ideoque Demosthenes, grande
„ quoddam intuens speculum, componere actionem solebat.
„ Adeo quamvis fulgor ille sinistras imagines reddat, suis
„ demum oculis credidit quod efficeret.

„ Praecipuum vero in actione, sicut in corpore ipso,
„ caput est, cum ad illum, de quo dixi, decorem, tum
„ etiam ad significationem decoris. Illa sunt, ut sit primo re-
„ ctum, & secundum naturam. Nam & deiecto humilitas,
„ & supino arrogantia, & in latus inclinato languor, &
„ praeduro ac rigente barbaria quaedam mentis ostendi-
„ tur. Tum accipiat aptos ex ipsa actione motus, ut cum
„ gestu concordet, & manibus ac lateribus obsequatur.
„ Adspectus enim semper eodem vertitur, quo gestus, ex-
„ ceptis, quae aut damnare, aut non concedere, aut a nobis
„ removere oportebit: ut idem illud vultu videamur aversa-
„ ri, manu repellere: (a)

...... *Dî, talem terris avertite pestem.* Et, (b)

...... *Haud equidem tali me dignor bonore.*

„ Significat vero plurimis modis. Nam, praeter annuendi,
„ renuendi, confirmandique motus, sunt & verecundiae,
„ & dubitationis, & admirationis, & indignationis, noti
„ & communes omnibus. Solo tamen eo facere gestum, sce-
„ nici quoque doctores vitiosum putaverunt. Etiam frequens
„ eius nutus non caret vitio: adeo iactare id, & comas ex-
„ cutientem rotare, fanaticum est. Dominatur autem ma-
„ xime vultus. Hoc supplices, hoc minaces, hoc blandi, hoc
„ tristes, hoc hilares, hoc erecti, hoc submissi sumus: hoc
„ pen-

(a) *Virg. Æneid. lib. III. v. 620.* (b) *Idem lib. I. v. 339.*

„ pendent homines, hunc intuentur, hunc ſpectant, etiam „ antequam dicamus: hoc quoſdam amamus, hoc odi- „ mus, hoc plurima intelligimus: hic eſt ſaepe pro omni- „ bus verbis.

„ (a) Sed in ipſo vultu plurimum valent oculi, per quos „ maxime animus emanat, ut citra motum quoque, & hi- „ laritate eniteſcant, & triſtitia quoddam nubilum du- „ cant. Quin etiam lacrimas his natura mentis indices de- „ dit: quae aut erumpunt dolore, aut laetitia manant. Mo- „ tu vero intenti, remiſsi, ſuperbi, torvi, mites, aſperi „ fiunt: quae, ut actus popoſcerit, fingentur.....Labra & por- „ riguntur male, & ſcinduntur, & adſtringuntur, & didu- „ cuntur, & dentes nudant, & in latus, ac paene ad au- „ rem trahuntur.... Lambere quoque ea & mordere, defor- „ me eſt, quum etiam in efferendis verbis modicus eorum „ eſſe debeat motus. Ore enim magis, quam labris, loquen- „ dum eſt. Cervicem rectam oportet eſſe, non rigidam „ aut ſupinam... Manus vero, ſine quibus trunca eſſet actio „ ac debilis, vix dici poteſt, quot motus habeant, quum „ paene ipſam verborum copiam perſequantur. Nam cete- „ rae partes loquentem adiuvant, hae, prope eſt ut di- „ cam, ipſae loquuntur. An non his poſcimus? pollicemur? „ vocamus? dimittimus? minamur? ſupplicamus? abo- „ minamur? timemus? interrogamus? negamus? gaudium, „ triſtitiam, dubitationem, confeſsionem, poenitentiam, „ modum, copiam, numerum, tempus oſtendimus? Non „ eaedem concitant? ſupplicant? inhibent? probant? ad- „ mirantur? verecundantur? Non in demonſtrandis locis „ atque perſonis adverbiorum atque pronominum obti- „ nent vicem? Vt in tanta per omnes gentes, nationeſque „ linguae diverſitate, hic mihi omnium hominum commu- „ nis ſermo videatur. Et ii quidem, de quibus ſum loquutus, „ cum ipſis vocibus naturaliter exeunt geſtus. „ Hactenus Fabius. Idemque multa de digitorum & manuum motu at- que compoſitione docet: quae nos, quod minus inſtituto no- ſtro conveniant, conſulto miſſa fecimus.

(a) *Ibidem paucis interiectis.*

Illam autem manus atque digitorum figuram probamus, qua cum pollice duo sequentes digiti coëunt: aut quando solus index, ceteris sub pollice compressis, directus & protensus est. Hic autem digitorum positus ad omnia fere, quae dicimus, valet. Interdum etiam, diducto pollice, quattuor reliqui apte iunguntur, quando aut pectori manum admovemus, aut etiam aliquid aversantes ab eodem removemus. Sinistra vero manus numquam sola recte gestum facit, dexterae se frequenter accommodat: idque praecipue dexterae manus indice in sinistrae pollicem aut indicem incidente, aut alternis motibus, modo pollicem, modo indicem feriente. (a) ,, Hic veteres artifices illud recte ,, adiecerunt, ut manus cum sensu & inciperet & deponeret. Alioqui enim aut ante vocem erit gestus, aut post ,, vocem: quod est utrumque deforme. ,, Illud etiam advertendum, ne vox a gestu, vel gestus a voce dissentiat. Vnde Polemon sophista (b) histrionem tragoediarum, qui in Olympiis, o Iuppiter! pronuntiaret, ostensa terra: o terra! manu in caelum proiecta, submovit a praemiis, praesidebat enim ei certamini, dicens: hic manu commisit soloecismum. Cetera vero, quae de corporis & membrorum gestu praecipi possunt, communis prudentiae iudicio, & naturae instinctui relinquimus.

CAP. VII.

DE VITIIS PRONVNTIATIONIS & actionis.

QVemadmodum in superiori libro, postea quam eloquutionis virtutes exposuimus, communia quaedam eius vitia (c) adnotavimus; ita nunc idem facere visum est, quum de pronuntiandi ratione agimus. Quamvis enim facile sit, virtutibus cognitis, vitia cognoscere; vitium enim est, quidquid virtutibus adversatur: apertior tamen doctrina fuerit, si seorsum vitia designentur. Primum au-

(a) *Quinctil. loco cit. paullo infer.* (b) *Philostratus in Polemone, pag. 541.* (c) *Cap. XXI. pag. 358. seqq.*

autem atque vulgatissimum vitium est, vocis aequalitas: quod Graeci monotoniam, hoc est, unum quemdam vocis sonum, appellant; quum is, qui dicit, eodem vocis tenore, sine ullo eius flexu ac varietate, tota fere concione decurrit, more eorum, qui quam orationem memoria complexi sunt, recitare solent. In hoc autem vitium huius officii tirones frequenter incidunt. Metu enim ac trepidatione quadam insoliti operis presi, vix quidquam aliud, quam ne, quod dicturi sunt, memoria excidat, attendunt. Numquam autem quisque apte dicet, nisi qui hoc metu & cura solutus, liber, & sui ipsius compos sit: quo, & quid dicat, & quo modo dicat, prudenter inspiciat.

Huic autem contrarium vitium est, vocis inaequalitas: in quo peccant, qui prius illud vitium effugere contendunt. Sic enim frequenter accidit, ut qui vitium aliquod vitare student, in alterum, quod ei adversatur, incidant: ut ii faciunt, qui, avaritiae labem & infamiam fugientes, in prodigalitatis foveam labuntur. Vt enim simplicem illum vocis tenorem declinent, vocem ipsam, non pro natura rerum, sed pro suo arbitratu, temere illam modo in sublime attollunt, modo ad imum deprimunt: quae res & graviter auditorum aures laedit, & insanam ac temerariam libertatem prae se ferre videtur. Ab hac autem pronuntiandi ratione graves homines, & sana ingenia, maxime abhorrent.

Est autem aliud aequalitatis vitium, quod utriusque huius naturam referre videtur. Habet enim cum inaequalitate coniunctam aequalitatem. Est autem vitium hoc adeo occultum, ut vix verbis indicari posit. Quidam enim, hunc simplicem vocis sonum fugere studentes, quamdam pronuntiationis formam captant, quae suos etiam vocis flexus & varietatem habeat, & neque a communi & familiari loquendi consuetudine abhorreat: quam tamen omnibus concionis partibus accommodant. Sive enim aliquid narrent, sive argumententur, sive rem attollant atque amplificent; eamdem fere pronuntiandi figuram retinent. Quod perinde

est, ac si quis omnibus corporis partibus idem vestimenti genus aptare velit. Quod quidem vitium auditor minime stupidus in non nullis concionatoribus deprehendet. Qua quidem animadversione facilius intelliget, quod nos hoc in loco vix verbis explicare possumus.

Est & aliud vitium nimiae tarditatis, quo quidam lenta pronuntiatione, longioribusque intervallis, tota fere concione utuntur. Quae res tantum abest, ut auditores afficiat, ut somnum etiam frequenter illis incutiat. Cui contrarium est vitium nimiae celeritatis: quo multo plures laborant; sive quod memoriae diffidant, nisi ita dicant; sive quod ea libertate careant, qua dicunt, qui, nullo trepidationis affectu oppressi, sui ipsorum, & eorum, quae dicuntur, compotes sunt. Isti enim modo celerius, modo tardius, modo longioribus, modo brevioribus intervallis, pro rerum natura & dignitate, uti solent. Vtrumque enim vitium est, & celeri omnia, & tarda voce pronuntiare. Quocirca varietas, ut in vocis figura, ita in celeritate & tarditate adhibenda est. Quamvis si in alteram partem peccandum sit, fortasse gravius peccant, qui nimia velocitate, quam tarditate, dicunt. Initio tamen concionis, quamdiu dicentis animus nondum incalescet, ut sedatae & lenes sententiae, ita sedata & lenis actio, & longioribus intervallis distincta, quae aliquam dicenti ad ea, quae dicit, excogitanda moram praebeat, non immerito commendatur.

Vt autem in tarditate & celeritate, ita in acrimonia & remissione atque languore sua vitia, his non admodum dissimilia, notantur. Sunt enim quidam acri & vehementi ingenio, qui tota fere concione velut quodam perciti furore dicunt. Quod quidem non raro ex quadam animi trepidatione proficiscitur. Vt enim arbores arboribus, ita affectus affectibus inseruntur: atque ita alii ex aliis vim & impetum capiunt. Qui igitur ita dicunt, in hoc incommodum incidunt, ut quum rem indignam acri pronuntiatione dixerint, nequaquam tamen auditores commoveant; propterea quod animadvertunt, eos omnia, quae dicunt, si-

ve

ve levia, sive gravia sint, simili vocis impetu pronuntiare. Quocirca delectum habere convenit, ut sciamus, quae acriori, quae leniore voce proferenda sint, ut suum cuique velut ius atque habitum praebeamus. Non abnuo tamen, magis ad dicendum compositos esse, qui acres & ardentes sunt, si hunc ardorem suum regere sciant, eoque suis in locis utantur: sic tamen, ut ne tunc quidem quum eo utendum est, totas fervori suo habenas permittant; ne fauces ita laedant, ut vocem exasperent, & illiberali quadam atque incondita raucedine inficiant. Videant hi quoque, non protinus ad hanc pronuntiandi rationem initio statim concionis veniendum esse. Si enim, nondum praeparatis auditoribus, in hunc affectum irruperint, insanire tamquam vinolenti videbuntur.

Quia vero multi concionatores se se ad aliorum, qui sunt huius artificii principes, imitationem accingunt; eorumque non modo eloquentiam, sed etiam agendi & pronuntiandi rationem referre student: monendi sunt, ut caute hoc atque prudenter agant. Quum enim in actione praecipue spectetur decorum; sciant hi, non omnia omnes decere. „ Est enim, ut Fabius ait, (a) latens quaedam in hoc ratio, „ & inenarrabilis: & ut vere hoc dictum est, caput esse artis, decere quod facias, ita id neque sine arte esse, neque „ totum arte tradi potest. In quibusdam virtutes non habent gratiam, in quibusdam vitia ipsa delectant. Maximos „ actores comoediarum Demetrium, & Stratoclem placere „ diversis virtutibus vidimus... Fuit enim (*eorum*) natura „ diversa. Nam vox quoque Demetrii iucundior, illius acrior „ erat... Quare norit se quisque, nec tantum ex communibus praeceptis, sed etiam ex natura sua capiat consilium „ formandae actionis. „ Itaque quod idem Fabius in clarissimorum auctorum lectione atque imitatione docet, idem in imitanda insignium concionatorum pronuntiatione consilium sequi debemus. Sic enim ait: (b) „ neque id statim legenti „ persuasum sit, omnia, quae magni auctores dixerint, utique esse perfecta: nam & labuntur aliquando, & oneri

(a) *Lib. XI. cap. 3. sub finem.* (b) *Instit. lib. X. cap. 1.*

„ cedunt, & indulgent ingeniorum suorum voluptati: nec „ semper intendunt animum, & non numquam fatigantur; „ quum Ciceroni dormitare interim Demosthenes, Horatio „ vero etiam Homerus ipse videatur. Summi enim sunt, ho„ mines tamen: acciditque iis, qui quidquid apud illos re„ pererunt, dicendi legem putant, ut deteriora imitentur, „ id enim est facilius; ac se abunde similes putent, si vitia „ magnorum consequantur. „ Haec sunt communia pronuntiationis vitia: nunc simili ratione actionis, hoc est, gestus vitia, quae fere contingunt, indicanda sunt.

§. I.

GESTVS VITIA.

VT autem a digitis & manibus ordiamur, primum vitium est, diductis omnibus digitis supinam palmam, more eorum qui stipem postulant, protendere. Secundum vero ab hoc diversum est, quo quidam digitos omnes ita comprimunt, ut ii faciunt, qui e fonte aquam manu haurire volunt, quod non minus indecorum est. Averso autem pollice demonstrare aliquid, receptum magis putat Fabius, (a) quam oratori decorum.

Brachiis quoque non uno modo peccatur. Primum enim vitiose dextrum brachium proferunt, & cubito pronuntiant. Quod ego vitium in diserto etiam concionatore animadverti. Aliud vero brachiorum vitium est, quum plus nimio vel in summum, vel in imum, vel in latera, instar eorum qui cruci affixi sunt, protenduntur. Hinc Fabius: (b) „ tolli, „ inquit, manum artifices supra oculos, demitti infra pe„ ctus vetant: adeo a capite eam petere, aut ad imum ven„ trem deducere, vitiosum habetur. „ Idemque palmas complodere, quod modo multi concionatores passim faciunt, scenicum esse ait. Quamvis enim hoc in re maxima non numquam

(a) *Instit. lib. XI. cap. 3. paullo post medium. Quo ex capite omnia pronuntiationis praecepta & vitia, qua ad litteram, qua ad sensum, excerpsit auctor.* (b) *Ibidem.*

quám deceat; frequenter tamen illud facere, & aures, & oculos auditorum offendit: quum praesertim is, qui hoc facit, ardeat; illi vero saepe langueant, vel minus fortasse attenti sint. Nec minus foede quidam suggestum palmis feriunt. Vitium enim hoc, sicut & illud. „ Femur autem feri-
„ re, inquit Fabius, (a) quod Athenis primus fecisse credi-
„ tur Cleon, & usitatum est, & indignantes decet, & exci-
„ tat auditorem. Idque in Callidio Cicero (b) desiderat.
„ Non frons, inquit, percussa, non femur... Quamquam
„ si licet, de fronte dissentio. „ Hactenus ille. Idemque humerorum vitium his verbis describit: (c) „ iactantur & hu-
„ meri: quod vitium Demosthenes ita dicitur emendasse, ut
„ quum in angusto quodam pulpito stans diceret, hasta hu-
„ mero dependens immineret; ut si calore dicendi vitare id
„ excidisset, offensasione illa commoneretur. „

Quid autem hic illos referam, qui & pedibus, & brachiis, & irrequieto corporis motu digladiari magis, quam agere, videntur? Modo enim medium corpus frangunt, modo se intra suggestum demisso corpore condunt, modo inde velut emergunt, & in sublime attolluntur. Vt igitur languida actio motu caret, ita nimium actuosa deformis & indecora est. Modus enim est rebus adhibendus: quod enim aut supra modum, aut infra est, & a recto declinat, & intuentes offendit.

Superest aliud vitium, cui auditorum voluptas, & ignorantia, virtutis nomen indidit: quum videlicet partim gestu, partim etiam voce aliorum dicta aut facta, histrionum more, imitamur. Gestus autem exemplum ponit Fabius: (d)
„ si *videlicet* aegrum tentantis venas medici similitudine,
„ aut citharoedum, formatis ad modum percutientis nervos
„ manibus ostendas, quod est genus quam longissime in
„ actione fugiendum. Abesse enim plurimum a saltatore de-
„ bet orator, ut sit gestus ad sensus magis, quam ad verba,
„ accommodatus: quod etiam histrionibus paullo gravióri-
„ bus facere moris fuit. Ergo ut ad se manum referre, quum
„ de

(a) *Loco cit. paullo inferius.* (b) *In Bruto, cap. 79 & 80.* (c) *Loco cit. paullo inferius.* (d) *Lib. XI. cap. 3. circa medium.*

„ de se ipso loquatur, & in eum, quem demonstret, intendere, & aliqua his similia permiserim; ita non effingere „ status quosdam, & quidquid dicet, ostendere. Neque id in „ manibus solum, sed in omni gestu ac voce servandum est. „ Non enim aut in illa periodo: (a) stetit soleatus praetor „ pop. Rom. inclinatio incumbentis in mulierculam Verris effingenda est. Aut in illa: (b) caedebatur in medio foro Messanae, motus laterum, qualis esse ad verbera solet, torquendus: aut vox, qualis dolore exprimitur, eruenda. Quum mihi comoedi quoque pessime facere videantur, qui... quum... in expositione aut senis sermo, ... aut „ mulieris... incidit, tremula, vel effeminata voce pronuntiant. Adeo in illis quoque est aliqua vitiosa imitatio, „ quorum ars omnis constat imitatione. „ Hactenus Fabius: qui si in oratore, qui de rebus ad brevis huius aevi usum pertinentibus disputat, hanc imitationem indecoram putat; quid idem faceret in concionatore, qui de aeterna vita, aeternoque supplicio disserit? Neque vero me movet, quod frequenter auditores hanc imitationem laudant: laudant quippe quod eorum aures mulcet, quodque illis voluptatis cuiusdam & risus materiam praebet: quemadmodum histrionem laudant, qui probe voces & actus hominum effingit. Quod tamen graves & eruditi viri reprehendunt: quorum magis iudicium sequi, quam populi plausum captare, debemus. Hi namque indignum esse putant, ecclesiastici doctoris auctoritatem ad histrionum gesticulationem & levitatem degenerare.

Sunt & alia oris vitia, quae Fabius in prima futuri rhetoris institutione vitanda esse docet his verbis: (d) „ curabit etiam, ... ut quoties exclamandum erit, lateris conatus sit ille, non capitis; ut gestus ad vocem, vultus „ ad gestum accommodetur. Observandum erit etiam, ut recta sit facies dicentis, ne labra distorqueantur, ne immodicus hiatus rictum distendat, ne supinus vultus, ne deiecti in terram oculi, ne inclinata utrolibet cervix. Nam „ frons

(a) *Cic. in Ver.* 33. (b) *Lib. VII. cap.* 3. (c) *Ibid.* (d) *Instit. lib. I. cap.* 11.

„ frons pluribus generibus peccat. Vidi multos, quorum su-
„ percilia ad singulos vocis conatus allevarentur, aliorum
„ constricta, aliorum etiam dissidentia, quum altero in ver-
„ ticem tenderent, altero paene oculus ipse premeretur. In-
„ finitum autem... in his quoque rebus momentum est. Et ni-
„ hil potest placere, quod non decet. „ Hactenus Fabius. Cetera vel actionis, vel pronuntiationis vitia facile horum, quae breviter exposuimus, admonitu prudens concionator deprehendet.

CAP. VIII.

DE VARIA PRONVNTIANDI RATIONE in sententiis.

HAEC omnia, quae de pronuntiandi atque agendi facultate dicta sunt, ex Quinctiliano, huius artis principe, ad verbum paene desumsimus: praetermissis tamen his, quae minus apta instituto nostro essent, vel quae lectori fastidium aut obscuritatem parere potuissent. Haec autem satis esse putamus, ut concionator minime stupidus, his documentis instructus, reliqua per se intelligere queat. Sed quoniam haec pronuntiandi virtus, ut initio (a) diximus, summa est, & multi nullum laborem inutilem putabunt, dummodo eam plenius assequantur; his etiam morem gerendum esse duxi. Itaque eadem ipsa, quae hactenus in communi de vocis figura tradita sunt, rudi, ut ita dixerim, crassaque Minerva explicare constitui. Nequaquam tamen hoc in loco absolutum concionatorem, sed novicium, ac paene infantem, a primis huius disciplinae rudimentis instituendum suscipio. Vt enim ludi-magistri, qui vel legendi, vel scribendi artem docent, ab ipsis primum singularibus litterarum elementis incipientes, ad maiora gradum facere solent; sic enim perficiunt, ut inoffense postea vel legere, vel scribere sciant: ita ego per plurima sententiarum genera, ex quibus praecipuae concionis partes constant, decurrens, & qua vocis figura unaquaeque earum pro-

(a) *Pag. 364. seqq.*

pronuntianda ſit, inſinuans; facilem ipſi aditum aperiam, ut, quonam modo ceterae pronuntiandae ſint, intelligat. Quae enim Fabius in communi dixit, ego ad peculiares etiam & ſingulares ſententias accommodabo, propoſitiſque variis exemplis illuſtranda curabo. In quibus exemplis pronuntiandis exerceri poterit, quiſquis hanc facultatem plenius conſequi deſiderat.

Neque vero hoc ipſum ſine eiuſdem Fabii auctoritate facio, qui ediſcere inſignia auctorum loca monet, in quibus variam pronuntiandi rationem exercere valeamus. Eius haec verba ſunt: (a) „ ediſcere autem, quo exercearis, erit „ optimum; nam ex tempore dicenti, avocatur cura vocis „ ille, qui ex rebus ipſis concipitur, affectus: & ediſcere „ quam maxime varia, quae & clamorem, & diſputationem, „ & ſermonem, & flexus habeant, ut ſimul in omnia pare- „ mur. „ Hactenus ille. Idemque rurſus rhetoricae artis tironem comoediarum actori tradi praecipit, (b) ut ab illo hanc naturalem pronuntiandi formam diſcat: quamvis & ibidem, & ubique doceat, aliam oratoris, aliam vero actoris pronuntiationem eſſe. Ibidem etiam praecipit, quod modo diximus, nempe eligendos eſſe locos aliquot inſigniores, in quorum pronuntiatione tirones exerceantur. Sic enim ait: (c) „ debet etiam docere comoedus, quo modo narrandum, „ qua ſit auctoritate ſuadendum, qua concitatione conſur- „ gat ira, qui flexus deceat miſerationem. Quod ita opti- „ me faciet, ſi certos ex comoediis elegerit locos, & ad „ hoc maxime idoneos, id eſt, actionibus ſimiles. Iidem „ autem non ad pronuntiandum modo utiliſsimi, verum ad „ augendam quoque eloquentiam maxime accommodati „ erunt. Et haec dum infirma aetas maiora non capiet. Ce- „ terum quum legere orationes oportebit, quum virtutes „ earum iam ſentiet; tum mihi diligens aliquis ac peritus „ aſsiſtat, neque ſolum lectione formet, verum ediſce- „ re etiam electa ex his cogat, & ea dicere ſtantem cla- „ re, & quemadmodum agere oportebit, ut protinus „ pro-

(a) *Lib. XI. cap. 3. haud ita procul ab initio.* (b) *Lib. I. cap. 11.* (c) *Loco cit.*

„ pronuntiatione vocem & memoriam exerceat. „ Hactenus ille.

Quia vero nobis neque licet, neque decorum est, ex comoediis loca eligere, in quorum pronuntiatione exerceamur; aliqua ex litteris sanctis loca in medium proferemus, atque ea in primis, quae dialogorum speciem prae se ferunt, quae ad huius facultatis exercitationem commodiora videbuntur. Quod si diutius in his exemplis fuerim immoratus, nemo mihi iure succensere debet. Quia enim (a) sapientibus & insipientibus debitor sum, ubi hactenus pronuntiandi rationem sapientibus demonstravi, modo eamdem rudioribus aperire contendam. Sed, ut verum ingenue fatear, illud me ad hunc laborem magis excitavit, quod paucos admodum concionatores videam, qui rectam hanc & naturalem pronuntiandi rationem teneant. Quod eo magis dolendum est, quia huius rei ignoratio in non nullos cadit, qui, ceteris eloquentiae partibus instructissimi, quoniam hac virtute destituuntur, omnem laboris sui & communis utilitatis fructum prorsus amittunt. Huic igitur publicae utilitatis iacturae, si quid per nos praestari possit, hac nova docendi ratione consulendum putavi.

CAP. IX.

VARIA SENTENTIARUM EXEMPLA e sanctis litteris excerpta.

QVid autem praecipue hoc in loco persequi velim, paucis indicabo. Tripartitam esse pronuntiandi rationem, superius (b) diximus. Aliam enim pronuntiandi rationem praecipuis concionis partibus, hoc est, expositioni, probationi, & amplificationi; aliam variis sententiis, quae in has partes incurrunt; aliam vero singulis saepe verbis, quae his sententiis continentur, convenire diximus. Quia vero summa pronuntiationis observatio in huiusmodi sententiis apte pronuntiandi sita est; hanc partem, quam su-

(a) *Rom.* 1. (b) *Pag.* 380.

ſuperius carptim & breviter attigimus, huic loco reſervavimus, ut de ea, quam fieri poſſet, copioſe ageremus, eamque variis, ut dixi, exemplis illuſtraremus. Sed prius tamen infantiam meam confitebor, quod nequaquam varios vocis flexus atque figuras ſcribendo exprimere potero. Vnum tamen illud praeſtabo, ut prudentem lectorem admoneam, aliam atque aliam vocis figuram in diverſis propoſitae cuiuslibet ſententiae partibus eſſe adhibendam: quam ipſe per ſe, niſi ſtupidus admodum fuerit, facile deprehendet. Verum quia omnia ſententiarum genera perſequi, & variam pronuntiandi rationem unicuique illarum aſſignare, infiniti propemodum operis eſſet; hanc ego methodum commodiſsimam iudicavi, ut, propoſitis aliquot verborum & ſententiarum figuris, de quibus in ſecundo & quinto huius operis libro diſſeruimus, quam pronuntiandi rationem unaquaeque exigat, expendamus. Vt enim figurae omnes peculiarem quemdam veluti geſtum & formam eloquutionis habent, ita peculiarem quoque pronuntiandi formam requirunt. Ab his autem primum incipiamus, quae affectum aliquem & motum animi exprimunt: in his enim pronuntiandi ratio manifeſtior eſt.

Prima igitur figura, ſic enim & hanc, & alias huic ſimiles, hoc in loco appellare libet, optatio eſt, quae ſuam quamdam pronuntiandi formam requirit, quae videlicet deſiderantis animi affectum exprimat; qualis illa ſponſae in Cant. (a) quis det te fratrem meum ſugentem ubera matris meae, ut inveniam te foris, & deoſculer te? Paullo tamen acrior, & magis anxia atque indignabunda illa Ieremiae optatio: (b) quis dabit me in ſolitudine diverſorium viatorum, ut fugiam populum meum? quia omnes adulteri ſunt, & coetus praevaricatorum. Clementior tamen, & veluti commiſerantis, illa: (c) quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lacrimarum; & plorabo die ac nocte interfectos filiae populi mei? Sic illa: (d) utinam ſaperent, & intelligerent, ac noviſsima providerent. In his omnibus eadem vocis figura, cum aliqua tamen diſsimilitudi-

(a) *Cant.* 8. (b) *Ierem.* 9. (c) *Idem ibidem.* (d) *Deut.* 32.

dine, pro ſententiarum natura, retinenda eſt.

Contraria huic eſt imprecatio, qualis illa: (a) pereat dies, in qua natus ſum, & nox, in qua dictum eſt: conceptus eſt homo. Vehemens eſt & illa Didonis apud Maronem imprecatio: (b)

Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiſcat,
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras, &c.
Ante pudor, quam te violo, aut tua iura reſolvo.

Haec autem imprecatio acri & horrenda voce pronuntianda eſt. Bene precatio vero, ſicut huic contraria, ita longe diverſam vocis figuram deſiderat; qualis illa Prophetae: (c) Dominus conſervet eum, & vivificet eum, & beatum faciat eum in terra; & quae ſequuntur. Hoc autem vocis tenore totus ille pſalmus pronuntiandus, cuius eſt initium: (d) exaudiat te Dominus in die tribulationis, &c. Similem vocis figuram exigunt & benedictiones illae in ſacris litteris frequentes; qualis illa Iſaac ad Eſaü: (e) ecce odor filii mei, ſicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus: creſcere te faciat Deus meus, det tibi de rore caeli, & de pinguedine terrae; & cetera, quae ſequuntur.

Finitima eſt huic obſecratio, quao blandam & mollem, non tamen effeminatam, vocem requirit; cuiuſmodi eſt illa Paulli: (f) ipſe autem ego Paullus obſecro vos per manſuetudinem Chriſti, qui in facie quidem humilis ſum inter vos, abſens autem confido in vobis: (g) rogo autem vos, ne praeſens audiam, &c. Obſecrationi finitima eſt invitatio ad iuſtitiam & pietatem, quae ſimilem vocis mollitudinem exigit; qualis eſt illa Domini in evangelio: (h) venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati eſtis. Simili vocis, ut ita dixerim, blandiloquentia illa regii vatis invitatio proferenda eſt: (i) venite, filii, audite me: timorem Domini docebo vos, &c.

Sunt praeterea multi alii animorum motus & affectus, qui quam ſunt varii, tam variam pronuntiandi formam depo-

(a) *Iob* 3. (b) *Virg. AEneid. lib. IIII. v.* 24. 25. & 27. (c) *Pſal.* 40. (d) *Pſalm.* 19. (e) *Geneſ.* 27. (f) 2. *Corinth.* 10. (g) *Ibidem.* (h) *Matth.* 11. (i) *Pſalm.* 33.

poſcunt. Aliter enim querimur, & vicem noſtram lamentamur; ut quum Propheta, pio & moeſtu animi affectu, queritur, dicens: (a) uſquequo, Domine, oblivifceris me in finem? Vſquequo avertis faciam tuam a me? Quamdiu ponam conſilia in anima mea, dolorem in corde meo per diem? Vſquequo exaltabitur inimicus meus ſuper me? &c. Sic ſanctus Iob: (b) uſquequo non parcis mihi, nec dimittis me, ut glutiam ſalivam meam? Acrius tamen Habacuc propheta queritur, quum ait: (c) uſquequo, Domine, clamabo, & non exaudies; vociferabor ad te vim patiens, & non ſalvabis? (d) Hei mihi, quia factus ſum, ſicut qui colligit in autumno racemos vindemiae non eſt botrus ad comedendum, praecoquas ficus deſideravit anima mea. Periit ſanctus de terra, & rectus in hominibus non eſt, &c.

Hac eadem interiectione, *vae*, non modo ſortem noſtram dolemus, ſed aliis etiam mortem & ſupplicium comminamur. Sic Amos: (e) vae vobis, qui opulenti eſtis in Sion, optimates, capita populorum, ingredientes pompatice domum Iſraël. Sic Dominus in evangelio: (f) vae, inquit, vobis, Scribae & Phariſaei hypocritae, qui clauditis regnum caelorum, &c.

Finitimus autem comminationi eſt indignationis affectus: Sic Dominus apud Ezechielem: (g) & complebo, inquit, furorem meum in te, & dabo te in deſertum, & in opprobrium gentibus, quae in circuitu tuo ſunt; & eris opprobrium, & blaſphemia, exemplum, & ſtupor in gentibus, quae in circuitu tuo ſunt, quum fecero in te iudicia in furore, & in indignatione, & in increpationibus: ego Dominus loquutus ſum, quando miſero ſagittas famis peſſimas in eos, quae erunt mortiferae, & immittam in vos famem, & beſtias peſſimas uſque ad internecionem: peſtilentiae & fames tranſibunt per te, & gladium inducam ſuper te: ego Dominus loquutus ſum. In his verbis aperte conſtat, atrocitatem indignationis ſimilem in pronuntiatione atrocitatem po-

(a) *Pſalm.* 12. (b) *Iob* 7. (c) *Habac.* 1. (d) *Mich.* 7. (e) *Amos* 6. (f) *Matth.* 23. (g) *Ezech.* 5.

postulare, ut habitus vocis orationi & sententiae respondeat. Sic etiam idem Dominus apud Isaïam: (a) tacui, semper silui, patiens fui, quasi parturiens loquar, dissipabo, & absorbebo simul, desertos faciam montes, & colles, & omne gramen eorum exsiccabo. Sic idem Dominus in Cantico: (b) ignis succensus est in furore meo, & ardebit usque ad inferni novissima: devorabitque terram cum germine suo, & montium fundamenta comburet. Dentes bestiarum mittam in eos cum furore trahentium super terram, atque serpentum; & cetera, quae in hanc sententiam sequuntur.

Incidit etiam non raro admirationis affectus. Tale est illud apud Isaïam: (c) quo modo cessavit exactor, quievit tributum? Et: (d) quo modo cecidisti de caelo, Lucifer, qui mane oriebaris? Corruisti in terram, qui vulnerabas gentes, &c. Interdum etiam affectus hic aliis admiscetur. Sic apud eumdem indignationi coniungitur: (e) quo modo facta es meretrix, civitas fidelis, plena iudicii? Dolori autem apud Ieremiam, quum ait: (f) quo modo sedet sola civitas plena populo? &c. Sic David amicorum casum lamentatur: (g) quo modo, inquit, ceciderunt robusti, & perierunt arma belli?

Ironia vero, quae est in sententiis, non vacat quodam amarulentiae affectu, quam pronuntiatio prae se ferre debet. Sic Dominus in evangelio: (h) sinite illos, caeci sunt, & duces caecorum, &c. Ironiae quoque speciem habet illud Apostoli: (i) comedamus, & bibamus; cras enim moriemur. Et in Apocalypsi Dominus: (k) qui nocet, noceat adhuc; & qui in sordibus est, sordescat adhuc.

Praecisio autem, quam inter sententiarum figuras (l) numeravimus, ingentem saepe affectum, non loquendo, sed tacendo, exprimit. Sic regius vates: (m) anima mea turbata est valde; sed tu, Domine, usquequo? Substitit enim in

(a) *Isai.* 42. (b) *Deut.* 32. (c) *Isai.* 14. (d) *Ibid.* (e) *Isai.* 1. (f) *Thren.* 1. (g) 2. *Reg.* 1. (h) *Matth.* 15. (i) 1. *Corinth.* 15. (k) *Apocalyp.* 22. (l) *Pag.* 291. (m) *Psalm.* 6.

hac voce desiderantis affectus, & , doloris magnitudine impeditus, ulterius progredi non valuit. Deest enim verbum: *non parces mihi*, vel aliud simile. Diversum autem animi affectum insinuavit, quum dixit: (a) calix meus inebrians. Praecisa enim oratio est in Hebraeo. Particula enim, *quam praeclarus est*, ab interprete perspicuitatis gratia addita fuit. Hac autem orationis praecisione ingentem animi affectum significare possumus, quum alicuius rei dignitatem, vel, quod est frequentius, indignitatem ad summum usque extulimus. Ad quem ubi perventum est, subsistit oratio; quasi is, qui dicit, nullam satis dignam orationem inveniat, qua, quod reliquum est, explicare possit. Itaque concionator velut attonitus haeret, stupet, ac silet: quo quidem silentio, quum vere dicentis animus commotus est, vehementer auditorum animi concitantur. Tanta autem divini spiritus vis in concionatore esse poterit, ut concionem ipsam huiusmodi praecisione aliquando finiat: atque ita suspensos, & tremebundos auditores relinquat. Quae quidem res, ut ridicula erit, si ex sola dicentis arte fiat; ita quum ex animo, divinae gloriae zelo saucio, fit, ad permovendos animos efficacissima est.

Habent affectus aliquid haec orationum genera, quae mox subiiciemus: atque in primis asseveratio, quae interdum, ut Fabius ait, plus ipsis probationibus valet. Ea enim vim quamdam & acrimoniam in voce ac vultu requirit, quae causae suae fiduciam prae se ferat. Talis illa Paulli: (b) ecce ego Paullus dico vobis, si circumcidamini, Christus nihil vobis proderit. Testificor autem rursus omni circumcidenti se, quoniam debitor est universae legis faciendae. Idemque rursus: (c) si in hoc mundo tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus. Et apud eumdem: (d) nolite errare, neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, &c. regnum Dei possidebunt.

Cum asseveratione similitudinem quamdam habet adiu-

(a) *Psalm.* 22. (b) *Ad Galat.* 5. (c) 1. *Corinth.* 15. (d) 1. *Corinth.* 6.

iuratio: cuiusmodi est illa Caiphae pontificis: (a) adiuro te per Deum vivum, ut dicas nobis, si tu es Christus. Similem autem acrimoniam, & asseverandi vim, iusiurandum requirit. Sic David: (b) vivit Dominus Deus Israel, qui prohibuit me, ne malum facerem tibi, nisi cito venisses in occursum meum, non remansisset Nabal usque ad lucem matutinam mingens ad parietem. Sic Elias trepidantem Abdiam confirmat hoc iuramento: (c) vivit Dominus exercituum, in cuius conspectu sto, quia hodie apparebo ei, hoc est, Achab regi. Sic Ioab ad Davidem, Absalonis filii mortem lamentantem, ait: (d) nunc igitur surge, & procede, & alloquens satisfac servis tuis. Iuro enim tibi per Dominum, quod si non exieris, ne unus quidem remansurus sit tecum nocte hac: & peius erit hoc tibi, quam omnia mala, quae venerunt super te ab adolescentia tua. Quis non videt, quantam vocis acrimoniam haec oratio postulet?

Habet etiam adhortatio speciem quamdam affectus, quae praecipientis imperium & auctoritatem voce ipsa & quadam pronuntiandi celeritate repraesentat; qualis est illa Domini apud Isaiam: (e) quaerite iudicium, subvenite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduam; & venite, & arguite me, dicit Dominus. Sic apud eumdem: (f) dissolve colligationes impietatis, solve fasciculos deprimentis, dimitte eos, qui confracti sunt, liberos, & omne onus disrumpe, frange esurienti panem tuum; & cetera, quae sequuntur.

Nec longe distat ab adhortatione castigatio; qualis illa apud Salomonem: (g) usquequo, piger, dormies? Quando consurges e somno tuo? Paullulum dormies, paullulum dormitabis, &c. Idemque: (h) usquequo parvuli diligitis infantiam? Et stulti ea, quae sunt sibi noxia, cupient? Et imprudentes odibunt scientiam?

Ad affectus etiam commovendos plurimum conferunt exclamatio & apostrophe; quae non unum aliquem affectum exprimunt, sed ad omnes accommodantur. Ex quovis enim

(a) *Matth.* 26. (b) 1. *Reg.* 25. (c) 3. *Reg.* 18. (d) 2. *Reg.* 19. (e) *Cap.* 1. (f) *Isai.* 58. (g) *Prov.* 6. (h) *Prov.* 1.

enim ingenti affectu in exclamationem & apoſtrophen erumpere licet. Ad commiſerationem quidem illa Ieremiae exclamatio pertinet: (a) o vos omnes, qui tranſitis per viam, attendite, & videte, ſi eſt dolor ſimilis ſicut dolor meus. Leniorem vero indignationem habet illa: (b) o ſtulti, & tardi corde ad credendum ea, quae loquuti ſunt prophetae! Acrior tamen illa Paulli: (c) o inſenſati Galatae! Quis vos faſcinavit non obedire veritati? Sed multo tamen acrior illa: (d) o generatio incredula & perverſa, quouſque apud vos ero? Quamdiu vos patiar? Neque vero neceſſe eſt ad exclamationes omnes particula O: ſine ipſa namque, & cum aliis etiam interiectionibus, quibus vehemens affectus erumpit, exclamatio fit. Talis eſt illa Ioannis Baptiſtae: (e) genimina viperarum, quis oſtendit vobis fugere a ventura ira? Similiter & illa Domini vox apud Iſaïam: (f) heu, conſolabor de hoſtibus meis, & vindictam ſumam de inimicis meis. Sic & Dominus in evangelio, magno erumpente animi dolore, ait: (g) vae mundo a ſcandalis. Et: (h) vae homini illi, per quem ſcandalum venit. Sic & angelus in Apocalypſi homines ipſos inducit Babylonis caſum admirantes, & lamentantes: (i) vae, vae civitas illa magna Babylon, civitas illa fortis, quia una hora venit iudicium tuum. Numeratur etiam inter exclamationes illa Ieremiae, (k) A, A, A, Domine Deus, prophetae dicunt eis: non videbitis gladium, & fames non erit in vobis. Vt enim littera O, ita etiam A commodiſsime exclamationibus ſervit. Vtraque enim, quoniam fauces implet, ad exclamandum commodiſsima eſt. Verum ex his, A, mihi commodior atque facilior ad pronuntiandum videtur, minuſque dicentis artificium detegit; quum ſit velut naturalis quaedam erumpentis affectus ſignificatio. Qua ſi prudenter ſuis in locis Eccleſiaſtes utatur, non parum auditorum affectus excitabit.

Exclamationi finitima eſt apoſtrophe: utpote quae illi ſem-

(a) *Thren.* 1. (b) *Luc.* 24. (c) *Ad Galat.* 3. (d) *Luc.* 9. (e) *Luc.* 3. (f) *Iſai.* 1. (g) *Matth.* 18. (h) *Ibid.* (i) *Apocalyp.* 18. (k) *Ierem.* 14.

ſemper adiuncta eſt; eademque, ſicut exclamatio, cunctis affectibus ſervit. Vehemens illa: (a) audi caelum, & auribus percipe terra, quia os Domini loquutum eſt. Nec minus illa Moſis: (b) teſtes invoco hodie caelum & terram, cito perituros vos eſſe de terra, quam, tranſito Iordane, poſſeſſuri eſtis. Nec minus vehemens illa: (c) obſtupeſcite caeli ſuper hoc, & portae eius deſolamini vehementer. Duo enim mala fecit populus meus, &c. Sic & illa apud Ezechielem: (d) o mucro, mucro, evagina te ad occidendum; lima te, ut interficias, & fulgeas. Longe autem diſsimili vocis figura pronuntianda eſt apoſtrophe illa ſuaviſsima: (e) rorate caeli deſuper, & nubes pluant iuſtum; aperiatur terra, & germinet Salvatorem. Sic & illa: (f) flecte ramos arbor alta, tenſa laxa viſcera, &c. Vtrobique enim pronuntiationis vox deſiderantis animi affectum exprimere debet. Diverſum autem ab hoc affectum requirit illa Davidis apoſtrophe: (g) montes Gelboë, nec ros, nec pluvia veniat ſuper vos, neque ſint agri primitiarum, quia ibi abiectus eſt clypeus fortium.

Interrogatio quoque & omnes recipit affectus, & aperte diſsimilem a communi ſermone pronuntiationem requirit, eamque cum primis pro affectuum & ſententiarum ratione variam. Simplici autem & blanda voce adoleſcens ille interrogat: (h) magiſter bone, quid faciendo vitam aeternam poſsidebo? Sic & illud: (i) qui ſunt hi ſermones, quos confertis adinvicem ambulantes, & eſtis triſtes? Diſſimili autem voce optantes interrogamus: (k) quis mihi tribuat, ut ſcribantur ſermones mei? Quis mihi det, ut exarentur in libro? &c. Omnia huius interrogationis membra ſimili vocis tenore, cum quadam tamen vehementia atque inſtantia, pronuntianda ſunt. Sic & illa: (l) quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis ſcandalizatur, & ego non uror? Acrior tamen illa: (m) quare atteritis populum meum, & facies pauperum commolitis. Et: (n) generatio

(a) *Iſai.* 1. (b) *Deut.* 30. (c) *Ierem.* 2. (d) *Ezech.* 21. (e) *Iſai.* 45. (f) *In Offic. Eccl.* (g) 2. *Reg.* 1. (h) *Luc.* 10. (i) *Luc.* 24. (k) *Iob* 19. (l) 2. *Cor.* 11. (m) *Iſai.* 3. (n) *Deut.* 32.

prava atque perversa, haeccine reddis Domino, popule stulte & insipiens? Haec interrogatio cum quadam irae & indignationis significatione proferenda est; sicut etiam haec: (a) numquid super his non visitabo, dicit Dominus, aut in gente tali non ulciscetur anima mea? Haerentis autem, dubitantis & anxii animi voce pronuntianda est interrogatio illa: (b) cui loquar, aut quem contestabor, ut audiat? Et: (c) quis est vir sapiens, qui intelligat hoc, & ad quem verbum oris Domini fiat, ut annuntiet istud, quare perierit terra, & exusta sit quasi desertum, eo quod non sit qui pertranseat? Longum est ire per singula; huiusmodi namque exemplorum in litteris sanctis nusquam non magna copia est: in quorum varia ac dissimili pronuntiatione Ecclesiastes exerceri poterit, ut huiusmodi excitatione veram ac naturalem pronuntiandi formam animo concipiat.

Sermocinatio quoque, quam inter sententiarum figuras (d) numeravimus, quae varias personas loquentes inducit, variis quoque affectibus servit. Ideoque dissimilem vocis figuram in eisdem requirit. Aliter enim sermocinationem illam pronuntiamus: (e) & non dixerunt: metuamus Dominum, qui dat nobis pluviam temporaneam & serotinam, plenitudinem annuae messis custodientem nobis. Aliter illa: (f) ne gemas in novissimis tuis, ... & dicas: cur detestatus sum disciplinam, & increpationibus non acquievit cor meum, nec audivi vocem docentium me, & magistris non inclinavi aurem meam? Aliter illa: (g) dixerunt impii cogitantes apud se non recte: exiguum, & cum taedio est tempus vitae nostrae, & non est refrigerium in fine hominis; & cetera, quae sequuntur Sapient. 2. Aliter illa, qua impii, felicissimam iustorum sortem admirantes, dicunt: (h) hi sunt, quos aliquando habuimus in derisum, & in similitudinem improperii. Nos insensati vitam illorum aestimabamus insaniam, & finem illorum sine honore. Ecce quo modo computati sunt inter filios Dei, & inter sanctos sors il-

(a) *Ierem.* 5. (b) *Ierem.* 6. (c) *Ierem.* 9. (d) *Pag.* 156. (e) *Ierem.* 5. (f) *Prov.* 5. (g) *Sap.* 2. (h) *Sap.* 5.

illorum est. Ergo erravimus a via veritatis, &c. Sapient. 5. Aliter illa: (a) visitabo super fructum magnifici cordis regis Assur. Dixit enim: in fortitudine manus meae feci, & in sapientia mea intellexi, & abstuli terminos populorum, &c. Isaiae 10.

Sunt etiam inter figuras aliae, quae peculiarem quemdam vocis habitum requirunt: quas non erit inutile hoc in loco exempli gratia recensere. Earum prima est repetitio, quae idem nomen orationis initio repetit. Haec autem postulat, ut eodem vocis tenore idem nomen repetatur. Sic apud Ieremiam: (b) gladius ad Chaldaeos, ait Dominus: & ad habitatores Babylonis, & ad principes, & ad sapientes eius: gladius ad divinos eius, qui stulti erunt: gladius ad fortes illius, qui timebunt: gladius ad equos eius, & ad currus eius, & ad omne vulgus, quod est in medio eius: gladius ad thesauros eius, qui diripientur. Conversio quoque idem postulat in fine, quod repetitio in principio. Sic autem pronuntiamus illud D. Paulli: (c) quum essem parvulus, loquebar ut parvulus, sapiebam ut parvulus, cogitabam ut parvulus, &c. Complexio vero, quae utriusque figurae naturam retinet, in qua initia inter se & fines conveniunt, utriusque etiam figurae formam in pronuntiando retinet. Cuius rei exemplum, quum de hac figura loqueremur, (d) subiecimus.

Conduplicatio, quam Graeci epizeusim vocant, quae idem verbum, aut etiam orationem repetit, ut asseverationi finitima est, ita similem fere pronuntiandi formam requirit. Sic apud Isaïam Dominus: (e) propter me, propter me faciam, ut non blasphemer, & gloriam meam alteri non dabo. Et iterum: (f) ego sum, ego sum, qui deleo iniquitates tuas propter me. Acrior illa: tu, tu faces illas incendisti. Et in oratione: (g) commotus non es, quum tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus? Sic & illa: (h) tu in horum conspectum venire audes, proditor patriae?

(a) *Isai. 10.* (b) *Ierem. 50.* (c) *1. Corinth. 13.* (d) *Pag. 262. seq.* (e) *Isai. 48.* (f) *Isai. 43.* (g) *Auct. ad Herenn. lib. IIII. cap. 28.* (h) *Ibid. non totidem verbis.*

Proditor, inquam, patriae, tu in horum conſpectum venire audes? Et: matrem tuam occidiſti: quid dicam amplius? matrem tuam occidiſti.

Correctio quoque peculiarem quamdam pronuntiandi rationem petit; qualis illa D. Gregorii: quid igitur miramur, fratres? Mariam venientem, an Dominum ſuſcipientem? Suſcipientem dicam? &c. Sic Terentianus ille ſenex, quum filium ſe habere dixiſſet, adiunxit: (a) *quid dixi habere me? Immo habui, Chreme: Nunc, habeam, necne, incertum eſt.*

Dubitatio quoque aliam pronuntiandi formam requirit, qualis illa Euſebii Emiſſeni: quid primum mirer, quidve poſtremum? Quod ſine conceptu eſt collata fecunditas, an quod per partum magis eſt glorificata virginitas? Sed non mirum, ſi ita peperit: talis erat ille, cui nupſerat. Sic D. Cyprianus in ſermone de lapſis: (b) quid hoc loco faciam, dilectiſsimi fratres, fluctuans vario mentis aeſtu? Quid, aut quo modo dicam? Lacrimis magis, quam verbis, opus eſt.

Verum inter alias figuras vix ulla maiorem in pronuntiando varietatem deſiderat, quam ratiocinatio atque ſubiectio; quae ſimilem paene naturam, ſimilemque pronuntiandi formam requirunt: propterea quod crebris interrogatiunculis & reſponſionibus conſtant. Quo fit, ut ſubinde vocis figura varianda ſit, quum aliter interrogemus, & aliter nobis ipſis, tamquam alteri, reſpondeamus. Quocirca non erit tironibus inutile, in harum duarum figurarum pronuntiatione exerceri. Exempla vero, quum de his duabus figuris ageremus,(c) ſubiecimus,quae hic repetere non eſt neceſſe. Verum de his ſatis multa: quibus facile quiſque intelliget, qua pronuntiandi ratione in ceteris quoque ſententiis, quae ad has revocari non poſſunt, uſurus ſit. Omnia enim, quae hactenus praecepimus, eo pertinent, ut pronuntiatio cum rerum & ſententiarum natura apte cohaereat.

CAP.

(a) *Heaut. Act. 1. ſcen. 1. v. 42.* (b) *Sub initium.* (c) *Lib. V. cap. 3. pagg. 282. & 285.*

CAP. X.

EXEMPLA QVAEDAM, E LITTERIS SANCTIS desumta, in quorum pronuntiatione rudes huius officii exerceri valeant.

QVoniam, ut paullo ante diximus, (a) ediscere aliquid monet Fabius, (b) in quo exerceri valeant, qui hanc pronuntiandi facultatem consequi desiderant; operae pretium me facturum putavi, si praeter ea exempla, quae hactenus ex scripturis sanctis adduxi, alia quoque paullo longiora afferam, quae variam pronuntiandi rationem exigunt: in quibus huius artificii rudes exerceri queant, ut perfectam pronuntiandi formam addiscant. Sumamus igitur in primis locum illum ex psalmo 49. (c) *peccatori autem dixit Deus: quare tu enarras iustitias meas, & assumis testamentum meum per os tuum?* Haec duplex interrogatio figura obiurgantis atque admirantis pronuntianda est. Sequitur deinde alio vocis flexu proferendum, quod subdit: (d) *tu vero odisti disciplinam, proiecisti sermones meos retrorsum:* & cetera, quae sequuntur usque ad illud: (e) *adversus filium matris tuae ponebas scandalum.* Haec omnia membra eodem vocis tenore atque acrimonia pronuntianda, & suis intervallis distinguenda sunt, quoniam omnia eamdem continent enumerationem scelerum; nisi quod sententia illa, (f) *si videbas furem, currebas cum eo*, non nihil ab antecedentibus & consequentibus membris in pronuntiatione distat. Sequitur deinde: (g) *haec fecisti, & tacui.* Haec admirantis vox est, & velut ad tam diuturnum silentium obstupescentis. Ideoque paullulum hoc in loco subsistere pronuntiatio debet. Hoc enim admirationis ratio postulat. Quod vero deinde sequitur, (h) *existimasti inique, quod ero tui similis*, maiorem dicentis acrimoniam & indignationem prae se fert; maioremque adhuc, quod protinus subdit, (i) *arguam*

(a) *Pag.* 396. (b) *Instit. lib. XI. cap.* 3. (c) *Ver.* 16. (d) *Ibid. v.* 17. (e) *Ver.* 20. (f) *Ver.* 18. (g) *Ver.* 20. (h) *Ver.* 21. (i) *Ibid.*

guam te, & statuam contra faciem tuam: hoc enim minaci gestu atque voce pronuntiandum est. Sequitur deinde alia pronuntiandi ratio ab his longe dissimilis: (a) *intelligite haec, qui obliviscimini Deum, ne quando rapiat, & non sit qui eripiat.* Haec enim sententia voce prudenter atque opportune admonentis, & ab imminenti periculo deterrentis, proferenda est. Hoc igitur exemplo aperte liquet, quam varia in his paucis versiculis pronuntiandi ratio adhibenda sit.

Sumamus aliud exemplum ex prima Paulli ad Corinthios epistola, in qua Corinthiorum lites reprehendit. Sic igitur ait: (b) *audet aliquis vestrum, habens negotium adversus alterum, iudicari apud iniquos, & non apud sanctos?* Haec interrogatio, & tres, quae deinde sequuntur, habitum vocis acriter obiurgantis, admirantis, & instantis exigunt. Quod vero sequitur, (c) *saecularia igitur iudicia si habueritis, contemtibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad iudicandum*; hoc maiori adhuc vehementia pronuntiandum est. Habet quippe oratio haec, *contemtibiles qui sunt in Ecclesia*, speciem quamdam vel hyperboles, vel ironiae, quam deinde corrigit, quum infert: (d) *ad verecundiam vestram dico.* Quae quidem sententia aliam vocis figuram requirit. Sequitur deinde: *sic non est inter vos sapiens quisquam, qui possit iudicare inter fratrem suum?* Haec interrogatio admirantis vocem postulat, & apertissima ratione eos, qui litigabant, convincentis. In illa vero particula, *sic*, paullulum immorandum esse videtur. Habet enim & silentium in pronuntiatione, alias quidem longius, alias brevius, non vulgarem emphasim. Quod vero protinus adiicit, (e) *sed frater cum fratre iudicio contendit, & hoc apud infideles*: haec sententia eamdem vocis acrimoniam & admirationem petit; sic tamen ut circumstantia illa, *& hoc apud infideles*, maiori nisu atque voce proferenda sit, quo indignitas rei magis emineat.

Sequitur deinde alia pronuntiandi ratio, quum subdit:

(a) *Ver.* 22. (b) 1. *Corinth.* 6. *v.* 1. (c) *Ibid. v.* 4. (d) *Ver.* 5. (e) *Ver.* 6.

dit : (a) *iam quidem omnino delictum est in vobis , quod iudicia habetis inter vos.* Verum multo acrius urget , ubi continuo infert : *quare non magis iniuriam accipitis ? quare non magis fraudem patimini ?* Haec enim duplex interrogatio maiore ſpiritu atque impetu pronuntianda eſt. Aliam porro vocis figuram expoſcit , quod ſequitur : (b) *ſed vos iniuriam facitis , & fraudatis : & hoc fratribus.* In qua ſententia particula illa , *& hoc fratribus* , eminere debet , ſicut ſuperior illa , *& hoc apud infideles.* Vtrobique enim rei indignitas ex variis perſonarum circumſtantiis colligitur ; quam pronuntiatio prae ſe ferre debet. Sequitur continuo alia vocis figura , quum addit : (c) *an neſcitis , quia iniqui regnum Dei non poſsidebunt ?* A qua non nihil diſtat , quod deinde ſubiicit : *nolite errare : neque fornicarii , neque idolis ſervientes, neque adulteri , neque molles* , &c. *regnum Dei poſsidebunt.* Hi omnes articuli vehementius atque celerius pronuntiandi ſunt : ſic tamen , ut intervallis ſuis diſtinguantur. Affeveratio quippe,quae (d) ipſis interdum probationibus plus valere dicitur, vehementiam, atque impetum in aſſeverante requirit.

Quia vero orationes illae , in quas perſonarum varietas incurrit , quae inſtar dialogorum ſunt , ad facultatis huius exercitationem plurimum conferunt , ex his etiam exempla aliquot in medium proferam: atque in primis illud Matthaei 15. ubi Scribae & Phariſaei Dominum adierunt , ut ipſum de neglecta diſcipulorum cura ac diſciplina obiurgarent. Sic igitur aiunt : (e) *quare diſcipuli tui tranſgrediuntur traditiones ſeniorum ?* Haec obiurgatio magna ſeveritate , & ampla voce proferenda eſt , ut Scribarum & Phariſaeorum perſonam referamus , qui ingentis piaculi eſſe credebant , illotis manibus contra ſeniorum traditionem edere. Sed quanto alia voce dominica reſponſio proferenda eſt , quum ait: (f) *quare & vos tranſgredimini mandatum Dei propter traditionem veſtram ? Nam Deus dixit* : (g) *bonora patrem tuum, & matrem* , & cetera , quae ſequuntur. Omnis haec oratio obiur-

(a) *Ver.7.* (b) *Ver.8.* (c) *Ver.9.* (d) *Pag.402.* (e) *Matth.15.2.* (f) *Ver.3.* (g) *Exod.20.12. Deut.5.16. & aliis locis.*

iurgantis & indignantis vocem desiderat. Sed acrius tamen est & vehementius, quod deinde addit: (a) *hypocritae, bene prophetavit de vobis Isaias, quum dixit*: (b) *populus hic labiis me honorat*, &c. Hoc enim est velut adacto verbi Dei pugione divinam legem adulterantes transfodere. Longe vero dissimilem vocis figuram exigit, quod deinde discipuli ad Dominum dicunt: (c) *scis, quia Pharisaei, audito verbo hoc, scandalizati sunt*? Hoc enim submissa voce, quasi ad aurem insusurrando, proferendum est. At illud, quod sequitur, libera asseverantis voce pronuntiandum: (d) *omnis plantatio, quam non plantavit Pater meus caelestis, eradicabitur.* Dissimili protinus voce proferendum est, quod subiecit Petrus, quum ait: (e) *edissere nobis parabolam istam.* Sed quanto aliter pronuntiandum, quod deinde respondit Dominus: (f) *adhuc & vos sine intellectu estis? Non intelligitis, quia omne, quod in os intrat, in ventrem vadit, & in secessum emittitur*? &c. quae sequuntur.

Si quis alia exempla desiderat, habet in evangelica historia non nulla; atque ea in primis, quae dialogorum speciem referunt, ut quum Dominus longa oratione cum muliere Samaritana usque ad discipulorum adventum (g) loquitur, illa interrogante, & Domino respondente. Sic etiam quum Petrus (h) pedes a Domino ablui recusat, Dominus vero coepto ministerio instat. Sed commodissimum huius rei exemplum exstat apud D. Gregorium Nazianzenum in funebri oratione, qua Basilii Magni virtutes, ac praecipue mirabilem eius in fide constantiam adversus imperatoris Arriani praefectum, commendat. Cuius rei historiam hoc in loco attexere libuit, non solum quia instituto nostro utilissima est, sed etiam quoniam historiam scitu dignissimam continet. Sic igitur Gregorius: (i)

„ Quonam autem modo vel praefecti audaciam, vel Ba-
„ silii virtutem & sapientiam, eam qua ei restitit, satis di-
„ gna oratione complectar? Quae tua est, inquit, ratio,
„ heus

(a) *Matth. 15. v. 7.* (b) *Isai. 29.* (c) *Matth. 15. v. 12.* (d) *Ver. 13.* (e) *Ver. 15.* (f) *Ver. 16. & 17.* (g) *Ioan. 4. a v. 7. usque ad 27.* (h) *Ioan. 13. a v. 6.* (i) *Oratione XX. paullo post medium, Tom. I. edit. Venet. ann. 1753. colum. 315. seq.*

„ heus tu, nomine illum compellans, (nondum enim eum „ episcopum vocare dignabatur) ut tanto imperatori obsistere audeas, solusque omnium contumaciter te geras? „ Quorsum, respondit Basilius, haec oratio spectat, & „ quaenam haec contumacia & arrogantia? Nondum enim „ id satis intelligo. Quoniam, inquit ille, imperatoris religionem minime colis, omnibus aliis iam inclinatis ac „ superatis. Non enim, inquit Basilius, haec vult imperator meus: nec rem ullam creatam adorare sustineo, „ quum & ipse a Deo creatus sim, & Deus esse iubear. Nos „ vero, inquit ille, quid tandem tibi videmur? Nihil sane, inquit Basilius, dum haec iubetis. Age vero, inquit „ ille, non magnum & honorificum existimas, ad nostras „ partes adiungi, sociosque nos habere? Ad haec Basilius: „ vos quidem praefecti estis, & quidem illustres, non inficias eo: minime tamen Deo praestantiores. Socios autem vos habere, mihi quidem amplum & honorificum „ fuerit; (quidni enim, quum ipsi quoque Dei creaturae sitis?) sed ut alios quosdam ex his, qui nobis subiecti „ sunt. Non enim personarum dignitate, sed fide, christianismus insignitur.

„ Hac oratione commotus praefectus, ac maiori ira succensus, de subsellio surrexit, atque asperioribus verbis „ cum eo agere perrexit. Quid? Potestatem hanc non pertimescis? Cur vero pertimescerem, inquit Basilius? Quid „ fiet? quid patiar? Quid patieris, intulit ille? unum e „ tam multis, quae meae sunt potestatis. Quaenam haec, „ subiunxit Basilius? fac enim intelligamus. Bonorum, inquit ille, proscriptionem, exitium, cruciatus, mortem. „ Tum Basilius: si quid aliud habes, id nobis minitare. Horum enim, quae adhuc commemorasti, nihil nos attingit. Quonam modo, inquit ille? Quoniam, inquit Basilius, bonorum proscriptioni obnoxius non est, qui nihil habet: nisi forte laceris & detritis hisce pannis indiges, ac paucis libellis, in quibus omnes mihi facultates „ & copiae sunt. Exsilium autem haud cognosco, qui nullo loco circumscriptus sum; ac neque terram hanc, quam

„ nunc

,, nunc incolo, meam habeo; & eam omnem, in quam pro-
,, iectus fuero, pro mea duco : immo, ut rect'us loquar,
,, universam terram Dei esse scio, cuius advena ego sum &
,, peregrinus. Iam tormenta quid accipere queant, quum
,, corpus desit? Nisi forte primam plagam dixeris : huius
,, enim solius penes te arbitrium & potestas est. Mors por-
,, ro beneficii mihi loco erit : citius enim me ad Deum
,, transmittet, cui vivo, & munere meo fungor, maxima-
,, que ex parte mortem obii, & ad quem iam pridem pro-
,, pero.

,, Quo sermone obstupefactus praefectus, nemo, inquit,
,, me (nomenque suum adiunxit) ad hunc usque diem ita
,, est alloquutus, nec pari verborum libertate. Neque enim,
,, ait Basilius, fortasse in episcopum incidisti. Alioqui hoc
,, prorsus modo disseruisset, pro huiusmodi rebus in certa-
,, men veniens. Nam ceteris quidem in rebus, o praefecte,
,, mansueti & placidi sumus, atque omnium abiectissimi,
,, quemadmodum hoc nobis lege (a) praescriptum est: ac non
,, dicam adversus tantum imperatorem, sed ne adversus ple-
,, beium quidem quemquam & infimi ordinis hominem su-
,, percilium attollimus. Verum ubi Deus nobis periclita-
,, tur, ac proponitur; tum demum, alia omnia pro nihilo
,, putantes, ipsum solum intuemur. Ignis autem, & gla-
,, dius, & bestiae, & ungulae, carnem lacerantes, volupta-
,, ti nobis ac delitiis potius sunt, quam terrori. Proinde
,, contumeliis nos affice, comminare, fac quidquid colli-
,, buerit, potestate tua fruere, audiat haec etiam impera-
,, tor : nequaquam profecto nos vinces, nec efficies, ut im-
,, piae doctrinae assentiamur : ne si his quidem atrociora
,, miniteris. ,, Hactenus Gregorii Nazianzeni verba. In his igitur, similibusque locis apte pronuntiandis exerceri poterunt, quicumque hanc facultatem perfecte consequi desiderant.

CAP.

(a) *Luc. 22. v. 25. & Matth. 20. v. 25.*

CAP. XI.

QVALIS PERFECTI CONCIONATORIS VITA ESSE, & quo potissimum tempore, quoque temperamento, & quo affectu concionandi munus exercere debeat.

ABsolvimus, amice lector, quae nobis de concionandi ratione atque officio in his libris dicenda esse videbantur. Reliquum est, ut, epilogi vice, documenta quaedam, partim ex iis, quae dicta sunt, partim aliunde, breviter colligamus; quae concionator noster, tamquam praecipua huius officii capita, habere semper ante oculos debeat. Quae qui diligenter observaverit, non dubium, quin egregius huius divini operis artifex evasurus sit. Sed antequam hoc attingamus, ad memoriam revocanda sunt, quae de concionatore ipso in primo huius operis libro diximus. Qua de re quattuor mihi breviter praelibanda esse videntur: nempe, quis, quando, & quo temperamento, & quo fine concionator munus suum exercere debeat.

Quod vero ad primum attinet, sancti illi patres, qui deserta AEgypti loca incolebant, eum praecipue huic officio maturum esse credebant, qui sibi iam consuluisset, quique diuturna bene vivendi consuetudine omnes animi sui affectus motusque composuisset: ut virtute iam in naturam quodam modo transeunte, minima cura mores & actiones suas regere, & in officio continere posset. Qui enim desideriorum atque affectuum suorum impotentia laborat, cui necesse adhuc est, cum effrenatis carnis motibus continenter bellum gerere; nondum idoneus est, qui se totum alienis cupiditatibus frenandis impendat: quandoquidem se toto ad suarum moderationem indiget. Alios namque erudire, & ad virtutis amorem trahere, perfectorum est, & eorum, qui firmas iam radices in virtute iecerunt. Quod quidem natura nos & in arboribus & in animantibus docet: neque enim arbores recenter plantatae fructus continuo ferunt, neque animantia, ubi primum in lucem edita sunt, fetificant; nisi quum ad iustam corporis magnitudinem per-

ve-

venerunt. Quumque maxime naturale viventibus sit, similes sibi generare; hoc tamen nisi in adulta perfectaque aetate non praestant. Quocirca, probata iam & corroborata virtus sit, oportet, quae virtutem in aliis ingenerare debet. Recte enim D. Bernardus, cum concionatore agens: (a) dabis, inquit, voci tuae vocem virtutis, si quod suades, prius tibi illud persuasisse cognoveris. Efficacior enim operis, quam oris, vox est.

Adde etiam, quod quum praecipuum concionatoris officium in virtutum atque vitiorum natura explicanda versetur; quis hoc aut intelligere, aut eloqui commodius poterit, quam qui perpetuo vitiis bellum indixit, seque totum ad virtutum & divinae legis studium composuit? Quamvis enim exquisita doctrina atque eruditio ad concionandi officium necessaria sit, sine qua temeraria & caeca esset omnis oratio: tamen quum ad eam vitae puritas & sanctitas accedit, dictu mirum est, quantum eius accessione doctrina iuvetur. Quam quidem rem sanctorum patrum scripta facile declarant: in quibus videre licet, quantam eorum doctrinae vim & lucem, vitae sanctitas & innocentia adiunxerit. Hinc regius propheta: (b) super omnes, inquit, docentes me intellexi, quia testimonia tua meditatio mea est. Super senes intellexi, quia mandata tua quaesivi. Duo sunt, quae plurimum ad sapientiam conferunt; studium, & experientia: illud ad doctores, haec ad seniores pertinet. (c) *In antiquis* enim est sapientia, & in multo tempore prudentia.

Attamen divinae legis amor atque studium usque adeo piorum mentes illustrat, ut & doctoribus, & aetate provectis anteferatur. Vnde est illud Ecclesiastici: (d) anima viri sancti annuntiat aliquando vera, plusquam septem speculatores sedentes in excelso ad speculandum. Nam, ut omittam divinae gratiae lumen, & egregia illa Spiritus sancti dona, quae ad intellectus humani aciem illustrandam atque perficiendam conferuntur; quantum, quaeso, ad virtutum & vitiorum cognitionem parandam adiuvat, in virtu-

(a) *Haec habentur ad sensum, epist.* 201. (b) *Psal.* 118. (c) *Iob* 12. (d) *Eccli.* 37.

tutis & pietatis curriculo diu ſudaſſe atque laboraſſe? Vt enim (a) qui navigant mare, narrant pericula eius; ita qui per iter virtutum gradiuntur, & latam vitiorum viam fugere ſtudent; hi plane itineris huius ingreſſum & exitum, praelia & victorias, labores & dolores, variaſque pugnandi artes, & vitae pericula, non ſolum legendo, ſed multo magis pugnando didicerunt. Quis enim melius de ratione venandi, quam venator? quis de piſcandi arte, quam piſcator, dicet? Quis vero anfractus & compendia viarum exploratius, quam aſsiduus viator, intelliget? Qui non eſt, inquit, (b) tentatus, quid ſcit? Qui ſpiritualia numquam arma tractavit, qui numquam cum inimico aperto Marte conflixit, qui ſe illi vinctum atque captivum tradidit, qui numquam cum affectibus ſuis colluctatus eſt, qui nullum propter honeſtatem atque virtutem laborem ſuſcepit; qua ratione de hac ſpirituali pugna diſputare perfecte poterit?

Hac enim de cauſa Annibal (c) Phormionem philoſophum, de re militari diſputantem, irriſit, quod ſenex, qui numquam hoſtem, numquam caſtra vidiſſet, coram ſe, qui tot annos cum populo Rom. orbis victore, bella geſsiſſet, de re militari diſputare auſus eſſet. Quo exemplo non obſcure intelligimus, quanto aliter de ſpirituali militia loquantur, qui in ea ſtrenue verſati ſunt, quam qui numquam illam attigerunt. Iam vero de divini Spiritus delitiis, de internis fidelis animae cum caeleſti ſponſo colloquiis, de caritatis ardore atque impetu, de ſobria illa humanae mentis ebrietate, qua ſanctorum animae rapiuntur in Deum, quis melius dicere poterit, quam qui haec ipſa diu multumque expertus eſt? Qua ex re liquido apparet, veriſsime a Propheta dictum eſſe: (d) a mandatis tuis intellexi. Haec autem non eo conſilio diximus, ut doctrinae vel neceſsitatem vel dignitatem minuamus, ſine cuius luce mortales in denſiſsimis errorum tenebris verſarentur, & ſine qua nemo docendi munus uſurpare in Eccleſia debet; ſed ut oſtenderemus, quemadmodum paullo ante diximus,

 quan-

(a) *Eccli.* 43. (b) *Eccli.* 34. (c) *Apud Cic. lib. II. de orat. cap.* 18. (d) *Pſalm.* 118.

quantum lucis & caloris, integritas & sanctimonia vitae, sacrae Theologiae studiis atque doctrinae adiungat.

Ex his autem intelligi facile poterit, quod secundo loco posuimus, hoc est, quo tempore concionator munus hoc aggredi debeat. Si enim hoc officium ad eos solum pertinet, qui firmas in virtute radices iecerunt; consequens est, ut nemo, nisi ad hanc virtutis firmitatem pervenerit, munus hoc obire debeat. Ideoque merito Propheta (a) iustum virum ligno comparat, iuxta decursus aquarum plantato, quod fructum, inquit, suum dabit in tempore suo. Neque enim omnia omnibus temporibus conveniunt. Recte enim Salomon ait: (b) tempus amplexandi, & tempus longe fieri ab amplexibus. Illud autem spectat ad privatam iustorum vitam, in qua ii spiritualibus delitiis atque amplexibus caelestis sponsi fruuntur; hoc autem ad publicam, quae tota in aliorum salute procuranda intenta est.

Eleganter admodum Origenes adnotavit, quod magnus ille sapientiae amator eamdem sapientiam modo sponsam, modo vero sororem appellet. Quamvis dissimilis utriusque nominis ratio sit; utraque tamen in sapientiam cadit, quae alio tempore sponsa, alio soror esse debet. Et quidem quo tempore sponsa est, solius sponsi sui amplexibus destinatur, nec alteri communicari potest: ubi vero soror est effecta, potest utique aliis matrimonio copulari. Prius igitur tibi eam sponsam assume, cuius tu solus delitiis fruaris. (c) Non enim habet amaritudinem convictus illius, neque taedium conversatio illius, sed laetitiam & gaudium. Deinde vero illam, ceu castissimam sororem, in publicum profer, & aliis fruendam trade. Huius autem ordinis inversio facit, ut concionator & sibi ipsi noceat, & aliis prodesse nequeat. Non est enim iacentis, alium erigere: neque aliis quisquam dare potest, quod ipse non habeat. Immaturus sive arborum sive animantium partus ad frugem minime pervenit. Ita fit, ut concionatoris immaturus labor aliis quidem inutilis, sibi autem damno atque detrimento sit. Quod quidem damnum D. Bernardus exponit his verbis:

(a) *Psalm. 1.* (b) *Eccles. 3.* (c) *Sap. 8.*

bis: (a) „ quod tuum est, spargis & perdis, si prius quam „ infundaris tu totus, semiplenus festines effundere: contra „ legem arans in primogenito bovis, & ovis primogenitum „ tondens. Nimirum vita atque salute, quam alteri das, te „ fraudas, quum, sana vacuus intentione, gloriae inanis „ vento inflaris. „ Hactenus Bernardus.

§. I.

SEquitur deinde, quod tertio loco posuimus, hoc est, quo temperamento munere suo sit concionator usurus. Quam rem brevi oratione Ecclesiasticus docet, quum ait: (b) recupera proximum secundum virtutem tuam, & attende tibi, ne incidas. Hoc enim caritatis ordo exigit: de quo sponsa in Cant. gloriatur. Hic autem ordo petit, ut hac ratione concionator aliis prosit, ne sibi desit; sic aliorum saluti studeat, ne suam deserat; sic in alios liberalis, ne sibi parcus; sic pius, ne sibi immitis; sic denique salutaris, ne sibi inutilis & sui negligens exsistat. Hoc autem nos docent quinque illae virgines sapientes, quae fatuis virginibus, oleum postulantibus, prudenter responderunt: (c) ne forte non sufficiat nobis & vobis, ite potius ad vendentes, & emite vobis. Hoc idem nos Apostolus docet, quum ad Timotheum ait: (d) attende tibi, & doctrinae. Hoc enim modo & te ipsum salvum facies, & eos, qui te audiunt. Priori ergo loco sibi concionator prospicere monetur: secundo vero, ut tradendae populo doctrinae vacet. Vires igitur suas perspectas atque exploratas habere debet, ut, quod sibi necessarium fuerit, prius sumat; deinde, quod reliquum fuerit temporis & officii, aliis impendat. Hoc est enim quod Ecclesiasticus insinuavit, quum dixit: (e) recupera proximum secundum virtutem tuam: hoc est, ne maiora viribus tuis aggrediare, sed par sit virtuti atque facultati onus.

Qua de re sic Seneca: (f) *quoties aliquid conaberis, te simul,*

(a) *Bernard. sup. Cant. Serm. 64.* (b) *Eccli. 29.* (c) *Matth. 25.* (d) *1. Timoth. 4.* (e) *Eccli. 29.* (f) *Lib. III. de ira, cap. 7.*

mul, & ea, quae paras, quibusque pararis, ipse metire. Idemque rursus: (a) *ut quietus possit esse animus, non est iactandus, nec multarum... rerum actu fatigandus, nec magnarum, supraque vires appetitarum. Facile est, levia aptare cervicibus, & in hanc aut in illam partem transferre sine lapsu.* Illos igitur imitari concionator debet, qui ex alveariis favos decerpunt: qui nequaquam ita illa exhauriunt, ut non apibus alimenta mellis in hiemem reposita relinquant. Sic etiam pastores, qui distenta lacte ovium ubera emulgent, agnorum, quos lacte nutriunt, rationem habent, ne fetus alimenti inopia deficiat. Ad hunc igitur modum Ecclesiastes alios caelestis doctrinae pabulo alere debet, ut se quoque ipsum spiritualibus exercitiis, & interna cum Deo vacatione pascat. Famem quippe ipse & inediam sustinebit, si, se neglecto atque esuriente, de aliorum tantum pabulo sollicitus sit. Qua in re non animantium modo, sed arborum etiam & terrarum quoque ingenium atque naturam imitabitur. Arbores enim, quae uno anno uberrimos proventus ferunt, sequenti anno a solito ferendi fructus labore feriantur: fertiles etiam agri, qui copiosam uno anno messem tulerunt, sequenti, quo se reficiant, a solito cultu vacare permittuntur. Si ergo terra, cuius proprium est, fructus germinare, hac alterna quiete indiget; quanto magis spiritus noster, qui aliunde quam a natura vires haurit, eadem laboris & quietis vicissitudine indigebit, ne videlicet exhaustus deficiat, si se totum aliis, cura sui prorsus abiecta, permiserit?

Ceterum, quoniam tantum in me auctoritatis non est, ut mihi fides adhiberi debeat, sanctissimi viri Bernardi, qui non tam humano studio, quam divino haustu atque magisterio, divina tractavit, hac de re sententiam proferam. Is igitur ad Eugenium pontificem maximum sic scribit: (b) „audi ergo quid redarguam, quid suadeam. Si quod vivis „& sapis, totum das actioni, considerationi nihil; laudo „te, in hoc non laudo. Puto quod & nemo qui a Salomo„ne audierit: (c) *qui minoratur actu, percipiet sapientiam.* „Cer-

(a) *Lib.III.de ira, cap.6.* (b) *Lib.I.de considerat.c.5.* (c) *Eccli.38.*

„ Certe nec ipsi actioni expedit, consideratione non prae-
„ veniri. Si item totus vis esse omnium, instar illius, qui (a)
„ omnibus omnia factus est; laudo humanitatem, sed si ple-
„ na sit. Quo modo autem plena, te excluso? Et tu homo
„ es: ergo ut integra sit & plena humanitas, colligat & te
„ intra se sinus, qui omnes recipit. Alioqui quid tibi prod-
„ est, iuxta verbum Domini, (b) si universos lucreris, te
„ unum perdens? Quam ob rem quum omnes habeant, esto
„ etiam tu ex habentibus unus. Quid solus fraudaris mune-
„ re tui? Vsquequo (c) spiritus vadens, & non rediens? Vs-
„ quequo non recipis te & ipse inter alios vice tua? (d) Sa-
„ pientibus & insipientibus debitor es; & soli negas te ti-
„ bi? Stultus & sapiens, servus & liber, dives & pauper,
„ vir & femina, senex & iuvenis, clericus & laicus, iustus
„ & impius, omnes pariter participant te, omnes de fonte
„ publico bibunt pectore tuo; & tu seorsum sitiens sta-
„ bis? Si maledictus, qui partem suam facit deteriorem;
„ quid ille, qui se penitus reddit expertem? Sane deriven-
„ tur aquae tuae in plateas, homines, & iumenta, & pe-
„ cora bibant ex eis, quin & camelis pueri Abrahae potum
„ tribuas: sed inter ceteros bibe & tu de fonte putei tui. *A-
„ lienus*, inquit, *non bibat ex eo*. Numquid tu alienus? Cui
„ non alienus, si tibi es? „ Haec omnia ad verbum ex D.
Bernardo: cuius ego sententiae nihil habeo quod adiicere
possim; quum satis superque id, quod volumus, a santissi-
mo viro explicatum sit.

Quarto vero loco his, quae hactenus diximus, illud adiiciendum puto, ut qui hoc divinum munus aggredi constituit, diligenter attendat, quo spiritu atque animi destinatione ad hoc veniat. Hoc est, videat, an per ostium in ovile ovium ingrediatur, an aliunde ascendat. Ostium vero vel flagrans verae caritatis studium, vel maiorum obedientia est. Nemo quippe ad hunc hororis gradum ascendere debet, nisi vocatus a Deo tamquam Aaron. Recte enim Apostolus: (e) quo modo, inquit, praedicabunt, nisi mittantur? Mitti vero est, a Deo ad hoc opus destinari. Neque

(a) 1. *Corinth*. 9. (b) *Matth*. 16. (c) *Psalm*. 77. (d) *Rom*. 1. (e) *Rom*. 10.

vero satis est, ut opus ipsum ex natura sua pium atque sanctum sit, ut illud protinus adoriri quisque debeat, nisi pares oneri vires habeat: hoc est, nisi his virtutum ornamentis, quae modo commemoravimus, instructus sit. Tutus autem ad hoc officium aditus obedientia est, quae nihil deliberare, nihil discutere tenetur: quum ad hanc virtutem, non imperata examinare, sed diligenter exsequi, pertineat. Sed ne hic quidem securitatis tantum est, ut in utramque autem dormire liceat. Nam & Saül (a) ex imperio Domini regni curam suscepit, quam ipse, quaesitis etiam latebris, fugere voluit: eum tamen videmus in obedientiae quoque portu gravissimum vitio suo (b) fecisse naufragium. Sic etiam non pauci munus hoc ex maiorum imperio obeunt: qui, muneris ipsius occasione elati, aut popularis favoris auram captant, & ad plausum populi concionantur, aut ex aliorum laudibus & praedicatione inaniter efferuntur: ita fit, ut qui spiritu coeperunt, carne consumantur. Ceterum si, quam multis modis in hac parte peccetur, & in quanto salutis discrimine multi versentur, quantumque ii boni operis specie decipiantur, explicare dicendo vellem; nullus esset dolorum & querelarum finis. Quocirca consultius esse duxi, rem tantam silentio praeterire, quam leviter ac tenuiter eamdem attingere. Hactenus de concionatoris persona, & vitae integritate diximus: nunc, quod paullo ante polliciti sumus, aggrediamur.

CAP. XII.

QVAE SINT, QVAE AD CONCIONATORIS officium recte exsequendum praecipue iuvant.

QVoniam multa in his libris ad concionatoris munus utiliter exsequendum necessaria explicuimus, quae vix quisquam ante oculos habere omnia possit, erit sane operae pretium, pauca quaedam seligere, quae in hoc opere praecipua sunt, quaeque ambitu suo ea fere omnia, quae

(a) 1. Reg. 10. (b) 1. Reg. 13.

quae diximus, complectuntur. Horum autem primum, & maximum, & aliorum paene omnium causa, caelestis spiritus est: quo sane plenus erat ille, qui dicebat: (a) ego autem repletus sum fortitudine spiritus Domini, iudicio, & virtute, ut annuntiem Iacob scelus suum, & Israël peccatum suum.

Hic autem spiritus vitae integritatem atque sanctitatem donat, hic concionatoris pectus ardore caritatis inflammat, hic flagrantissimam fraternae salutis sitim accendit, hic maestissimum pereuntium animarum dolorem excitat, hic assiduas pro illis preces ad Dominum fundere compellit: quae omnia evangelico concionatori necessaria esse diximus. Qua de re sic D. Bernardus: (b) ,, illius doctoris libenter audio vocem, qui non sibi plausum, sed mihi planctum moveat. Vere turturem exhibes, si gemere doceas: & si persuadere vis, gemendo id magis, quam declamando, studeas, oportebit. ,, Verum quoniam hac de re multa in primo huius operis libro dicta sunt; in praesentia hoc solum asseveranter affirmare audeo, plus hunc caelestem spiritum ad bene dicendum, quam omnia rhetorum praecepta, in unum congesta, iuvare. Quum autem hoc Dei donum, & clarissimum quidem donum, sit; continuis precibus ab eo flagitandum est, qui (c) dat spiritum bonum petentibus se. Nemo enim arte & simulatione huius divini Spiritus vim exprimere se posse confidat. Recte enim Fabius: (d) ,, prodit, inquit, se, quamlibet custodiatur, simulatio: nec umquam tanta fuerit eloquendi facultas, ut non titubet ac haereat, quoties ab animo verba dissentiunt. ,,

Secundo loco, post divini Spiritus gratiam, cui primas partes tribuimus, pronuntiandi facultas est; quae, incredibile dictu est, quantum in dicendo dominetur: de qua, quum tam multa dicta sint, nihil est quod hoc in loco dicere amplius debeamus.

Tertio vero loco verborum copia paranda est: quam ni-

(a) *Mich.* 3. (b) *Sup. Cant. Serm.* 59. (c) *Luc.* 11. (d) *Institut. lib. XII. cap.* 1.

nisi multa eorum librorum lectione, qui patria lingua, qua in concionibus utimur, scripti sunt, nullo modo sibi quisquam perfecte comparare poterit. Quae res quam sit concionatori necessaria, causis redditis explicandum est. Constat igitur, summam eloquentiae in hoc sitam esse, ut dignitati rerum par sermo tribuatur: hoc est, ut unamquamque rem tantam dicendo faciamus, quanta est; ne sermo rerum pondere & dignitate sit inferior. Sicut igitur umbra corpus; ita sermo naturam rerum sequi, & cum ea cohaerere debet. Ad hoc autem praestandum duo sunt necessaria: alterum, ut eas res, de quibus dicturi sumus, totamque earum vim atque naturam pro dignitate concipiamus; alterum vero, ut hoc ipsum, quod mente concepimus, verborum atque orationis ministerio plenissime declaremus, ipsamque mentem nostram in auditorum animos quodam modo transmittamus. Hoc autem quam sit difficile praestare, exposito inter modum loquendi angelorum & hominum discrimine, intelligi poterit.

Angeli enim, praesertim qui superioris ordinis sunt, quemadmodum per pauciores species plura intelligunt, ita brevissima temporis mora conceptus suos aliis patefaciunt. Ceterum, quod ad homines attinet, adeo angusta intellectus humani vena est, ut & longiori mora ad plura intelligenda, multisque verbis ad ea explicanda egeat. Itaque angeli, ut vasa oris latissimi, quidquid intra se habent, momento temporis effundunt: hominum vero mens, & lingua, mentis interpres, ut vasa oris angusti, guttatim, ut ita dixerim, & longo temporis spatio unius rei naturam multis verbis exprimunt. Ad hoc igitur efficiendum, ubi res ipsas perfecte conceperimus, multa verborum supellex in promtu habenda est; ut necesse non sit, dicentem ad singulos animi conceptus haerere, & velut ostiatim mendicare, quonam modo illos afferre debeat. Nec multitudo solum verborum tumultuaria atque promiscua, sed selectissima eorum copia paranda est, quae significantissime & appositissime mentem nostram exprimant. Alia enim verba apertius, alia ornatius, alia significantius rerum na-

tu-

turam explicant. Sed illud adhuc difficilius, ut verba rebus accommodentur. Alia enim verba rebus laetis, alia tristibus, alia grandibus, alia atrocibus serviunt. Atrocibus namque verba ipsa atrocia & auditu aspera conveniunt.

Ad hanc ergo idoneorum verborum copiam velut in procinctu habendam, opus est, ut diximus, multa eorum librorum lectione, qui ornatissime patrio sermone scripserunt. Nec satis est, multa tumultuarie & properanter legere, nisi diligenter & eius linguae phrases, & idiomata, & verba omnia, quae vel tropo aliquo a propria significatione deflexa sunt, vel quae significantissime aut aptissime rem exprimunt, observemus. Praecipueque insignes metaphorae & allegoriae adnotandae: quae, quoniam unico aut paucis verbis similitudinem quamdam comprehendunt, incredibile dictu est, quantam orationi gratiam addant, quantumque ad res ipsas non modo explicandas & ornandas, sed multo magis ad amplificandas & augendas valeant: quando res magnas, quarum tamen magnitudinem non assequimur, rerum maximarum translatis nominibus explicamus: ut quum, verbi gratia, daemonem appellamus leonem, draconem, serpentem antiquum, generis humani hostem, principem tenebrarum, truculentam bestiam, &c. Qua de causa libri psalmorum & prophetarum, metaphoris & allegoriis ubique scatent.

Harum ergo insignium metaphorarum magnam vim sibi Ecclesiastes comparandam assidua lectione curabit. Quibus tamen prudenter ac sobrie uti debet: ut videlicet neque metaphora sit nimium frequens, nec dura, aut sordida, aut obscura; quales quaedam sunt ex philosophiae penetralibus exceptae: ac multo minus, humilis; quales sunt, quae ex rebus vilibus & sordidis sumuntur. Nec longius etiam progrediatur, ut multi faciunt, qui accepta semel metaphora recedere nesciunt. Quo fit, ut quum multa & varia eodem quasi habitu vestire nitantur, multa duriter, improprie, & parum verecunde dicant. Nam oratio magna ex parte proprio sermone constare debet.

In-

Iuvabit autem memoriam haec eadem in libris, subiectis virgulis, aut signis aliquot, adnotare: ut quum eadem relegimus, horum admonitu signorum, ibidem pedem figamus; & memoriae atque imitationi, quod adnotavimus, commendemus.

Nec troporum gratiam solum, sed insignes quoque figuras, tam verborum, quam sententiarum, de quibus in superiori libro diximus, & quidquid postremo artis est, adnotare legendo debemus. Sic enim fiet, ut artis praecepta, variis exemplis renovata, tenacius memoriae haereant, & velut ante oculos habeantur, atque dicenti se se vel non quaesita offerant. Qui vero diligentiores in hac parte sunt, insignia loca, quae legentes observarunt, in albeolo, ad hoc parato, scribunt; ut frequenti lectione ad eorum imitationem, quae selegerunt, promtiores fiant. Quod cum alias, tum praecipue quum concionaturi sunt, facere debent; ut hac diligentia, verborum copia illis facile suppetat.

§. I.

CVius vero utilitatis huiusmodi lectio sit, vel ex eo patet, quod quum tria sint, quae eloquentiam pariant, nempe ars, imitatio, & exercitatio; lectio ad imitationem pertinet, quae nobis ante oculos ponit, quid in dicendo sequi & imitari debeamus. Sed operae pretium erit, haec ipsa, quae diximus, Fabii auctoritate non solum comprobare, sed uberius etiam explicare. Is igitur, quam sit dicenti verborum copia necessaria, & quonam modo paranda sit, ostendit his verbis.

(a) „ Haec eloquendi praecepta sicut cognitioni sunt „ necessaria, ita non satis ad vim dicendi valent, nisi illis „ firma quaedam facilitas, quae apud Graecos *exis* (*id est* „ *habitus*) nominatur, accesserit: quam scribendo plus, „ an legendo, an dicendo consequamur, solere quaeri „ scio. Quod esset diligentius nobis examinandum, si qua- „ li-

(a) *Quinctil. instit. lib. X. cap. 1. in principio.*

,, libet earum rerum possemus una esse contenti. Verum ,, ita sunt inter se connexa & indiscreta omnia, ut si quid ,, ex his defuerit, frustra sit in ceteris laboratum. Nam ne- ,, que solida atque robusta fuerit umquam eloquentia, ni- ,, si multo sti'o vires acceperit: & citra lectionis exem- ,, plum labor ille, carens rectore, fluit. Qui autem scierit, ,, quo sint quaeque modo dicenda, nisi tamquam in pro- ,, cinctu paratam quidem ad omnes casus habuerit eloquen- ,, tiam, velut clausis thesauris incubabit.

Et mox: ,, num ergo dubium est, quin ei velut opes ,, sint quaedam parandae, quibus uti, ubicumque deside- ,, tum erit, possit? Eae constant copia rerum ac verborum. ,, Sed res propriae sunt cuiusque causae, aut paucis com- ,, munes: verba in universas paranda: quae si rebus sin- ,, gulis essent singula, minorem curam postularent: nam ,, cuncta se se cum ipsis protinus rebus offerrent. Sed quum ,, aliis sint alia aut magis propria, aut magis ornata, aut ,, plus efficientia, aut melius sonantia; debent esse non so- ,, lum nota omnia, sed in promtu, atque, ut ita dicam, ,, in conspectu: ut quum se iudicio dicentis ostenderint, ,, facilis ex his optimorum sit electio. Equidem scio, quos- ,, dam collecta, quae idem significarent, vocabula, soli- ,, tos ediscere, quo facilius & occurreret unum ex pluri- ,, bus, & quum essent usi aliquo, si breve intra spatium ,, rursus desideraretur, effugiendae repetitionis gratia su- ,, merent aliud, quo idem intelligi posset: quod cum ,, est puerile, & cuiusdam infelicis operae, tum etiam uti- ,, le parum: turbam enim modo congregat, ex qua sine ,, discrimine occupet proximum quodque. Nobis autem ,, copia cum iudicio paranda est, vim orandi, non cir- ,, culatoriam volubilitatem, spectantibus. Id autem conse- ,, quemur, optima legendo atque audiendo. Non solum ,, enim nomina ipsa rerum cognoscemus hac cura, sed cui ,, quodque loco sit aptissimum: omnibus enim fere ver- ,, bis, praeter pauca, quae sunt parum verecunda, in oratio- ,, ne locus est.

Et paullo post: ,, omnia verba, exceptis de quibus

di-

„ dixi, sunt alicubi optima: nam & humilibus interim & „ vulgaribus est opus, & quae cultiore in parte videntur sordida, ubi res poscit, proprie dicuntur. Haec ut „ sciamus, atque eorum non significationem modo, sed „ formas etiam mensurasque norimus, ut ubicumque „ erunt posita, conveniant; nisi multa lectione atque „ auditione assequi nullo modo possumus, quum omnem „ sermonem auribus primum accipiamus. Propter quod „ infantes a mutis nutricibus iussu regum in solitudine „ educati, etiamsi verba quaedam emisisse traduntur, tamen loquendi facultate caruerunt. Sunt autem alia huius „ naturae, ut idem pluribus vocibus declarent, ita ut „ nihil significationis, quo potius utaris, intersit, ut ensis & gladius: alia, quae etiamsi propria rerum aliquarum sint nomina, *tropicos* tamen ad eumdem intellectum feruntur, ut ferrum & mucro. Nam per abusionem sicarios etiam omnes vocamus, qui caedem telo quocumque commiserint: alia circuitu verborum plurium „ ostendimus, quale est: (a)

.... *& pressi copia lactis.*

„ Plurima vero mutatione figuramus: scio, non ignoro: „ &, non me fugit, non me praeterit: &, quis nescit? „ Nemini dubium est. Sed etiam ex proximo mutuari licet: nam & intelligo, & sentio, & video saepe idem „ valent, quod scio. Quorum nobis ubertatem ac divitias „ dabit lectio, ut his, non solum quo modo occurrerint, „ sed etiam quo modo oportet, utamur. Non semper „ enim haec inter se idem faciunt, nec sicut de intellectu animi recte dixerim, *video*, ita de visu oculorum, „ *intelligo*. „

Deinde vero, quum legendo & audiendo verborum copia paretur, lectionem auditioni idem Fabius anteponit his verbis: (b) „ in lectione certius iudicium, quod audienti frequenter aut suus cuique favor, aut ille laudantium „ clamor extorquet. Pudet enim dissentire, & velut tacita quadam verecundia inhibemur plus nobis credere: „ quum

(a) *Virg. Ecl. I. v. 81.* (b) *Loco cit. paucis interiectis.*

„ quum & interim vitiosa pluribus placeant, & a corro-
„ gatis laudentur etiam, quae non placent: sed e contra-
„ rio quoque accidit, ut optime dictis gratiam prava iu-
„ dicia non referant. Lectio libera est, nec actionis im-
„ petu transcurrit, sed repetere saepius licet, sive dubi-
„ tes, sive memoriae penitus affigere velis. Repetamus
„ autem & tractemus, & ut cibos mansos ac prope
„ liquefactos demittimus, quo facilius digerantur; ita
„ lectio non cruda, sed multa iteratione mollita &
„ velut confecta, memoriae, imitationique tradatur: ac
„ diu non nisi optimus quisque, & qui credentem sibi
„ minime fallat, legendus est: sed diligenter, ac paene
„ ad scribendi sollicitudinem: nec per partes modo scru-
„ tanda omnia, sed perlectus liber utique ex integro
„ resumendus, praecipueque oratio, cuius virtutes fre-
„ quenter ex industria quoque occultantur. „ Haec omnia
ad verbum ex Fabio.

§. II.

NVnc, quas utilitates ex verborum copia concionator sit assequuturus, paucis absolvam. Primum quisquis copiosam idoneorum verborum supellectilem sibi comparaverit; animi sui sensus plenissime atque significantissime, quod eloquentiae maxime proprium est, explicabit. Quum enim, ut philosophi docent, ea, quae sunt in voce, sint earum, quae in anima sunt, passionum notae; qui his vocibus abundaverit, easque velut ad manum assidua lectione habuerit, facilius, & brevius, & significantius animi sui sensum exprimet. Deinde etiam minori studio atque labore concionem adornabit. Facile enim qui verborum dives est, mentem suam vel dicendo, vel scribendo poterit explicare: qui secundus atque praecipuus, post rerum inventionem, labor est. Postremo hic idem verborum apparatus hoc etiam praestat, ut a metu & trepidatione, qua concionatorum multi laborant, magna ex parte liberi simus. Hic autem metus duo

gra-

gravifsima incommoda parit, quae totam paene vim dicendi exhauriunt. Primum enim mentem dicenti eripit, quae, timoris magnitudine oppressa, non satis providet, neque quid dicere, neque quo modo dicere debeat. Hoc autem quid aliud est, quam sopito gubernatori clavum in tempestate committere? Mens enim orationis clavum moderari, &, quae dicenda sunt, excogitare debet; ne lingua mentem, sed mens linguam praecurrat: quae tamen, metu urgente obruta, magna ex parte acumine suo & luce destituitur, atque ita aegre admodum, quae dicenda sunt, providet. Idem etiam metus, ut initio (a) diximus, pronuntiationi obstat, quae maximam in dicente libertatem, atque, ut ita dixerim, dominium requirit: ut homo sui compos, eodem temporis spatio, & quid dicat, & qua vocis figura & varietate dicat, prudenter attendat. Hanc autem in dicendo libertatem plenius assequitur, cui verborum copia suppetit. Haec enim praestat, ut in quavis periodo, vel temere etiam coepta, exitum tandem sine ullo erroris aut haesitationis dedecore, verborum copia suffragante, invenire valeas. Quae res magna ex parte dicenti timorem adimit, quum sciat, facile sibi paratum ad omnia offendicula remedium. Quocirca non negligenter curanda ea res est, quae tot nobis ad dicendum adiumenta praebet.

Nemo tamen arbitretur, hanc verborum copiam ideo parari, ut multis nominibus idem significantibus rem eamdem, quod quidam nimis inepte faciunt, exprimamus. Hoc enim, nisi in loco fiat, inanissimum & vana ostentatione plenum est: ideoque nihil magis verae eloquentiae contrarium. Neque etiam hoc quaerimus, ut, a communi sermone recedentes, selectissimis verbis semper utamur. Hoc enim & curiositatis, & vanitatis, & affectatae eloquentiae significationem dat: & ita fidem dicenti abrogat. In quid ergo hanc verborum copiam paramus? Sane ut & breviter, & facile, &, quod caput est, significantissime animi nostri sensum, ut paullo ante (b) diximus, exprimamus:

(a) *Cap.7.pag.389.* (b) *Lib.V.cap.20.§.II.pag.354.seq.*

mus : idque sine ulla sermonis aut improprietate, aut rusticitate. Ille autem verborum & orationis ornatus maxime probandus est, qui res ipsas sequitur: ut sermonis elegantia non aliunde adscita, sed cum rebus ipsis nata videatur. Immo verbum omne inusitatum, quodque aliquam artis suspicionem prae se ferat, non aliter, quam scopulum in navigando, fugiendum esse moneo. Indignissimum quippe cordatis auditoribus videtur, ubi tam magna rerum momenta versantur, de verbis magis, quam de rebus, esse sollicitum. Qua de re multa iam in superioris libri initio (a) ex Fabii sententia diximus.

Haec tam longa oratione prosequutus sum, quod, multis experimentis edoctus, quantum facultas haec utilitatis ad bene dicendum afferat, intellexi. Non ignoro tamen, aliquos citra hanc operam, immo vero citra ullum artis studium, ornatissime dicere; atque ii praesertim, qui frequenti usu concionandi copiosam verborum segetem sibi compararunt: sed hi tamen, ut Fabius ait, excellentis naturae atque ingenii sui imitatores habent paucos, negligentiae vero quam plurimos. In hoc igitur arti operam damus, ut qui tam egregiam dicendi facultatem a natura non accepimus, artis beneficio consequamur: & quod illis praeclara indoles ingenii dedit, nobis ars & industria conferat. Nam & illi ipsi, qui a natura ad bene dicendum ficti & compositi sunt, multo uberius & ornatius id fecissent, si naturam arte atque disciplina iuvissent.

Sed quoniam eorum librorum lectionem, qui patria lingua scripti sunt, ad parandam verborum copiam conferre diximus; meminerit studiosus concionator, eloquentiam non in verbis tantum, sed multo magis in sententiis esse. Quod indicant non modo figurae sententiarum, de quibus in superiori libro (b) disseruimus, sed etiam variae amplificandi, probandi, narrandi, describendi, & exordiendi rationes, quas in ceteris libris exposuimus: quae

(a) *Cap. 1. pag. 233. seq.* (b) *Cap. 12. seqq. a pag. 249.*

quae non tam verbis, quam ſententiis, conſtant. Vt autem his quoque virtutibus oratio noſtra excolatur, alios nobis auctores ad imitandum proponere debemus, nempe Cyprianum, Chryſoſtomum, Baſilium, Gregorium Nazianzenum, atque Niſſenum, Magni Baſilii fratrem, ceteroſque ſimiles patres; in quibus elegantiſsima oratoriae facultatis exempla reperiemus. Vtrique igitur auctores ſtudioſe legendi, ut ex illorum lectione verborum copiam comparare, horum vero ceteras eloquentiae virtutes referre atque imitari poſsimus. Sic enim fiet, ut his exemplis adiuti, apte atque ornate dicere valeamus. Recte enim Fabius: (a) ,, omnis, inquit, vitae ratio ſic con- ,, ſtat, ut quae probamus in aliis, facere ipſi velimus. ,, Sic litterarum ductus, ut ſcribendi fiat uſus, pueri ſe- ,, quuntur: ſic muſici vocem docentium, pictores opera ,, priorum, ruſtici probatam experimento culturam in ex- ,, emplum intuentur. Omnis denique diſciplinae initia ,, ad propoſitum ſibi praeſcriptum formari videmus. Et ,, hercle neceſſe eſt, aut ſimiles aut diſsimiles bonis ſi- ,, mus. Similem raro natura praeſtat, frequenter imita- ,, tio. ,, Hactenus Fabius.

§. III.

VLtimo loco illud admonendum eſt, artis praecepta atque horum auctorum lectionem, ſine ſtilo & exercitatione ſcribendi, quod ad eloquendi rationem attinet, exigui admodum fructus eſſe. Haec enim duo priora ad hoc poſtremum ceu ad finem deſtinata ſunt: quo ſublato, neceſſe eſt, illa fruſtra eſſe. Quin & illa ipſa plurimum ſcribendi u ſu & exercitatione iuvantur. Qua in re illud evenire videmus, quod philoſophi aiunt, nempe cauſas ſibi invicem eſſe cauſas, hoc eſt, mutuis ſe auxiliis iuvare. Conſtat enim, artis praecepta, & bonorum auctorum lectionem, magnopere ad uſum ſcribendi atque dicendi conferre. Nam & ars dux eſt, quae dicendi rationem ordi-

nem-

(a) *Inſtit. lib. X. cap. 2. ſub init.*

nemque describit : & lectio , praeterquamquod artis praecepta confirmat , idoneorum verborum copiam suppeditat, & veluti exemplar nobis ante oculos ponit , quod scribentes intueri & referre possimus.Contra vero stilus ipse , praeterquamquod exercitatione ipsa facultatem dicendi parat, quid scribenti potissimum desit , hoc est , quibus praecipue verborum aut sententiarum ornamentis destitutus sit, re ipsa experitur. Quo fit , ut multo attentius atque diligentius se in bonorum auctorum lectione & artis observatione gerat, ut inopiae suae , lectionis opibus, consulere valeat.

Qua ex re liquido apparet , verum esse , quod dici solet, optimum dicendi magistrum esse stilum ; ideoque illum Fabius commendat his verbis : (a) ,, ut laboris , sic utilitatis ,, etiam longe plurimum affert stilus. Nec immerito M. Tullius (b) hunc optimum effectorem ac magistrum dicendi ,, vocat... Scribendum ergo quam diligentissime , & quam ,, plurimum. Nam ut terra , altius effossa , generandis alendisque seminibus fecundior est ; sic profectus non a summo petitus , studiorum fructus & fundit uberius , & fidelius continet. Nam sine hac quidem conscientia , ipsa illa ,, ex tempore dicendi facultas inanem modo loquacitatem ,, dabit, & verba in labris nascentia. Illic radices , illic fundamenta sunt.Illic opes velut sanctiore quodam aerario reconditae , unde ad subitos quoque casus, quum res exiget, ,, proferantur. Vires faciamus ante omnia , quae sufficiant ,, labori certaminum , & usu non exhauriantur. Nihil enim ,, rerum ipsa natura voluit magnum effici cito , proposuitque pulcherrimo cuique operi difficultatem ; quae ,, nascendi quoque hanc fecerit legem , ut maiora animalia diutius visceribus parentum continerentur. ,, Hactenus Fabius.

Quamvis autem multa sint argumentorum genera , in quibus eloquentiae candidatus stilum exercere valeat ; nulla tamen in re utilius exerceri poterit , quam in aliquot sanctorum patrum elegantissimis scriptis patria lingua vertendis:

(a) *Instit. lib.X. cap.3 . sub init.* (b) *Lib.I.de orat. cap.33.*

§. IV.

QVartum inter haec locum inventioni damus: quae licet prima natura ſit, quia tamen in eloquendo materiae vicem obtinet, quae eloquutionis atque pronuntiationis virtutibus, ceu formis quibuſdam, ut ante (a) diximus, excolenda & velut informanda eſt, poſteriorem illi locum dedimus. Nec hoc mirum videri debet, quum paſſim cernere liceat, praeclara quorumdam concionatorum inventa, ſi eloquutionis & actionis gratia deſtituantur, auditoribus parum grata, ideoque minus utilia eſſe: vulgaria vero, & quotidiana paene conſuetudine detrita, ſi his virtutibus illuſtrentur, ab eiſdem maxime probari. Inventionis autem prima virtus eſt electio: quam, ut Fabius ait, (b) multi ab inventione tamquam novam orationis partem ſecreverunt: tantum in illa momenti eſſe putabant. Ad eam vero pertinet, ut non vulgaribus inventis contenti ſimus, ſed optima, & ad id, quod efficere volumus, accommodata, eligamus. Sunt enim humilia quorumdam ingenia, qui, res inſigniores praetereuntes, aut earum vim minime aſſequentes, vulgatiſsima quaeque & rudibus etiam pervia conſectantur. Qua in re vis ingenii & acumen maxime deſideratur: quod faciat, ut, inſtar periti aurificis, prudenter metallorum valorem & dignitatem expendamus, & purum ab adulterino auro diſcernamus.

Sunt autem multi, qui ingeniorum ſuorum inventa, quamlibet rudia ſint, philautia, communi generis humani morbo, decepti, pluſquam par eſt, diligant: parentum more, qui liberos ſuos, quamvis deformes, & amore ſuo digniſſimos, & pulcherrimos iudicant. A quo morbo qui immunis fuerit, multo rectius de inventis poterit iudicare. Quamvis non deſint alii, qui adeo longe ab hoc affectu abſint, ut nihil illis ſuum placeat. Vtrumque autem vitium; & omnia ſua amare, & nihil. Et neſcio, inquit Fabius, (c) *utros peccare validius putem*: an eos, *quibus omnia ſua placent*, an

(a) *In praefat. operis.* (b) *Inſtit. lib. III. c. 3.* (c) *Inſtit. lib. X. c. 3.*

quibus nihil ſuum placet. Praeclara autem inventa, & ſelectae ſententiae, hoc etiam praeſtant, quod dicentis animum ſplendore & dignitate ſua afficiunt: qui ſic affectus, facile & commodiſsima verba, & dicendi figuras rei accommodas eligit, quibus, quod ipſe animo concepit, enuntiet. Quid quod hic ipſe affectus non modo facultatem ad eloquendum, ſed vim etiam atque animum ad agendum confert; ut quem ipſe affectum animo conceperit, in animos auditorum ipſa actionis vi atque calore transfundat? Quo modo ergo philoſophi dicunt, formas rerum corporearum ex materiae ſinu & potentia educi; ita plane ex praeclara aliqua & inſigni ſententia duplex in dicendo forma, eloquutionis videlicet & actionis, educitur.

Altera vero inventionis virtus eſt, ea potiſsimum dicenda eligere, quae & argumenti natura, & auditorum conditio & neceſsitas poſtulat. Ex his autem duobus apte dicendi ratio praecipue ſumitur: quamvis diligentius auditorum, quam argumentorum, cura habenda ſit, ad quorum inſtitutionem, tamquam ad ſcopum, tota oratio dirigenda eſt. Quod multi non attendentes, &, quid argumenti natura exigat, ſolum perſpicientes; longius in ea re, quam pro auditorum commoditate, progreſsi, eoſdem paene vacuos inaneſque relinquunt. Sic non nulli, Phariſaeorum adverſus Dominum calumnias & odium perſequentes, quum multa ſe ſe illis loca ex evangelica hiſtoria in eamdem ſententiam offerant; ea omnia congerere & accumulare ſtudent, in eaque re vel totam, vel maximam concionis partem, auditorum inſtitutione neglecta, inſumunt. Tales autem, velut in ipſo itinere poſiti, & rerum, quae in via ſe ſe offerunt, ſpecie capti, quo tenderent, obliti ſunt. Omnia enim, quae dicimus, ad bonos mores inſtituendos, & malos revellendos, conferenda eſſe conſtat. Id ergo ſolum dicendum eſt, & tantum in eo immorandum, quantum ad hunc finem conducat. Itaque ut fabri tignarii & caementarii ad amuſim omnia expendunt, quae moliuntur; neque quidquam probant, quod vel parum ab ea deflectitur: ſic Eccleſiaſtes hanc ſemper ante oculos ſive amuſim ſive ſcopum proponat;

nat;

nat; neque quidquam, quamlibet novum, aut subtile, aut auribus populi gratum, ad se pertinere putet, quod ad hoc institutum non pertineat. Alias proditionis se reum existimet, si, causam Christi & animarum agens, rem suam magis, quam Christi, curet; suique magis, quam salutis animarum, rationem habeat.

Ad hanc autem observationem spectat, ut pro auditorum varietate sermo dicentis accommodetur. Qua de re sic D. Gregorius: (a) „ ut, inquit, longe ante nos reverendae memoriae Gregorius Nazianzenus edocuit, non una eademque cunctis exhortatio congruit: quia nec cunctos par morum qualitas adstringit. Saepe namque aliis officiunt, quae aliis prosunt: .... quia & plerumque herbae, quae haec animalia enutriunt, alia occidunt; & levis sibilus equos mitigat, & catulos instigat; & medicamentum, quod hunc morbum imminuit, alteri vires iungit; & panis, qui vitam fortium roborat, parvulorum necat. Pro qualitate igitur audientium, formari debet sermo doctorum, ut & sua singulis congruant, & tamen a communis aedificationis arte numquam recedat. „ Idemque rursus in eodem libro de hac virtute sic ait: „ lingua nostra bonis fomentum sit, pravis aculeus: tumidos retundat, iratos mitiget, pigros exacuat, desides hortatu succendat, refugientibus suadeat, asperis blandiatur, desperatos consoletur: ut qui doctores dicimur, viam salutis gradientibus ostendamus. „

Vt autem Ecclesiastes haec ipsa commode praestare valeat, diligenter mores hominum, apud quos dicit, & publica item vitia, quae maxime in populo grassantur, perspecta atque etiam in chartis descripta habere debet, eorumdemque vitiorum medicamenta & remedia: ut ad haec ipsa omnis eius oratio dirigatur, & quocumque in dicendo eum vis argumenti rapuerit, meminerit, ad haec illi rursum esse redeumdum: frustra enim dici videtur, quidquid extra hunc finem vagatur.

Hoc autem vel maxime praestare solent, qui ita se huic of-

(a) *In Past. parte III. in prol.*

officio dediderunt, ut in eos fidelis operarii nomen, quo illos Dominus in evangelio (a) appellavit, cadere merito possit. Hi namque non modo concionibus frequenter habendis, sed etiam quotidianis poenitentium confessionibus audiendis, saluti animarum continenter incumbunt. In his autem non modo communes hominum mores, & vana studia, & communia scelera quotidie addiscunt; sed etiam, quod maius est, iustam animo indignationem, piamque malorum compassionem adversus ea concipiunt. Quo fit, ut maiore adversus illa impetu & ardore declament. Quin etiam, quae sint vera & salutaria vitiorum remedia, hoc eodem opere assequuntur; quando de huiusmodi morborum medicamentis quotidie tractare & cogitare coguntur. Nec communia solum vitia, quae in populo grassantur, sed perversas etiam de rebus opiniones, & sophisticas atque apparentes rationes, quibus ad ea rapiuntur, ibidem addiscunt, & adversus illas gravissimarum rationum praesidia comparant. Est apud nos insignis quidam concionator, cuius hoc vel praecipuum studium est, vulgares atque fallaces perditorum hominum opiniones atque sententias, quibus ipsi vitia sua tuentur, acerrimis rationibus confutare atque proscindere. Quum enim omne vitium error aliquis in intellectu, aut prava aliqua persuasio antecedat; consultissimum est, securim ad radicem apponere, ut (b) omnis plantatio, quam non plantavit pater caelestis, radicitus evellatur. Harum autem sive opinionum, sive vitiorum cognitio facit, ut & aptissime dicamus, & attentiores etiam auditores habeamus: quandoquidem attentius ea homines audiunt, quae ad se maxime pertinere intelligunt.

Quae autem cautio in huiusmodi vitiis carpendis adhibenda sit, ne pro salutaribus pharmacis venena, aut alicuius gravis offensionis materiam, populo praebeamus; concionatoris prudentiae relinquo. Illud autem admonendum esse duxi, ne facile delatoribus fidem habeat, quum aut praefectorum aut praelatorum suorum mores accusant. Saepe

(a) *Luc.* 12. (b) *Matth.* 15.

pe namque hi, vel levibus caufis inducti, vel privatis affectibus incitati, falsa in illos crimina intendunt; quibus concionatores fidem adhibentes, ea ftatim in concionibus, fine ullo gravi delationis teftimonio aut examine, criminantur: qua quidem re non levem contra fe maiorum fuorum indignationem atque invidiam conflant; & non modo apud illos doctrinae fructum, fed fidem etiam, amittunt. Quocirca nullibi magis, quam in aliquarum perfonarum vitiis perftringendis, concionatoris prudentia defideratur: ne vel dicenda fileat, vel non dicenda temere effutiat.

Difsimili autem ratione, fed non minori fortaffe incommodo, peccant, qui dicteriis & facetiis populum ad rifum movent. Hi namque in fe ipfos iniurii funt, quandoquidem fibi in dicendo fidem abrogant: quum nemo credat, illos ex animo a vitiis deterrere, qui hac ratione aures demulcere, & plaufum atque rifum populi captare ftudent. Hinc D. Hieronymus, illum Ifaïae locum explanans, (a) *popule meus qui te beatum dicunt, ipfi te feducunt*, fic ait: (b) ille eft doctor ecclefiafticus, qui lacrimas, non rifum, movet, qui corripit peccatores, qui nullum beatum, nullum dicit effe felicem. Et ad Nepotianum: (c) docente te, inquit, in ecclefia, non clamor populi, fed gemitus, fufcitetur: lacrimae auditorum laudes tuae fint.

Illud etiam concionator admonendus eft, ut nimium fubtilia, & quae populi captum excedunt, filentio premat: fruftra enim dicitur, quod non intelligitur. Qui vero contra faciunt, magis fe ipfos venditare, quam populum docere, ftudent. Hinc D. Gregorius, locum illum beati Iob exponens: (d) *fuper ipfos ftillabat eloquium meum*, fic ait: (e) debet praedicator infpicere, ne plus praedicet, quam ab audiente capi pofsit: ne, dum parvis fublimia & non profutura iungit, fe magis curet oftendere, quam auditoribus prodeffe.

Vltimo loco illud adiiciendum, haec ipfa, quae diximus, fine pertinaci ftudio atque labore, non ita multum iu-

(a) *Ifai.3.* (b) *Comment. in Ifai. lib.II.* (c) *Epift.II.* (d) *Iob 29.* (e) *Lib. XX. Moral. cap. 2. non ad litteram.*

iuvare. Non enim hic vulgarem ac trivialem concionatorem, sed singularem maximeque hominibus salutarem instituimus. Quod si Cicero (a) nullam iudicat eloquentiam, quae admirationem non habeat, quum in illa ethnicorum eloquentia vix quidquam aliud praeter verba & eloquutionis ornamenta sint, quae admirationem commoveant: quid de christiana eloquentia sentiendum est, quae tota in altissimis admirandisque caelestis philosophiae sacramentis explicandis versatur, quaeque non tam verborum, quam rerum, pondere & maiestate mentes hominum in admirationem rapit? Quanta ergo evangelici concionatoris ignominia erit, si suspensos non teneat auditorum animos, qui non tam verba splendida, quam admiranda mysteria, illis ante oculos ponit? Ad hanc igitur tantam laudem non inerti otio atque segnitie, sed pertinaci studio atque labore, pervenitur. Nam & multa & varia in omni vita legisse opus est, & multo labore ac studio unaquaeque concio apparanda est.

Hoc enim studio se Demosthenes ad dicendum componebat. Vnde de eius orationibus vulgo dicebatur, quod lucernam olerent; eius videlicet in apparanda oratione vigilias hoc verbo notantes. Quod quidem vulgi testimonium ipse confirmavit, qui dictitare solebat, (b) moleste se ferre, si quis fabrorum ferrariorum, aut aliorum opificum, antelucanas eius vigilias antevertisset. Idemque rogatus, qua ratione tantam eloquentiae vim comparasset: plus, inquit, olei, quam vini, absumendo. Hoc igitur studio ac labore id assequutus est, ut eum inter Graecos oratores locum assequeretur, quem inter latinos Cicero: quin & is, ut Fabius ait, (c) Ciceronem ipsum, quantus est, fecit. In quem Ciceronem, ut D. Hieronymus in epistola quadam scribit, (d) pulcherrimum illud exstat elogium: Demosthenes tibi praeripuit, ne esses primus orator; tu illi, ne esset solus. Vtrumque autem flagrantissimus humanae gloriae ardor ad hanc dicendi facultatem magno labore parandam excitavit. Nobis vero non licet hoc affectu atque animo huic studio

(a) *In fragm. epist. ad Brutum.* (b) *Apud Cic. Tuscul. quaest. lib. IIII. cap. 19.* (c) *Instit. lib. X. cap. 1. versus fin.* (d) *Ad Nepotianum, epist. II.*

dio incumbere, quibus lege prohibitum eſt, (a) ne offeramus Domino ſacrificium igne alieno. Quocirca ignem illum, quem ſuper Apoſtolos Dominus (b) miſit, aſsiduis ab eo precibus poſtulare debemus, ut ardentiſsimo eius gloriae, & fraternae ſalutis amore incenſi, nihil non faciamus, nullumque ſtudiorum laborem recuſemus, quo multorum animas ſalutis noſtrae auctori Chriſto lucrifaciamus. Multa quippe lectione, multa meditatione atque agitatione animi, multaque cura & ſtudio opus eſt, ut egregiam concionem, rebus & verbis inſtructiſsimam, parare valeamus. Quod quidem ſtudium gravi moleſtia non caret, quum eadem ſaepe repetere, & memoriae mandare neceſſe ſit: quae res faſtidio & moleſtia non caret; quam tamen flagrans in Chriſtum caritas ſuperare debet.

Neque vero quiſquam ſatis ſe ad concionandum inſtructum putet, ſi praeclaras inſignis alicuius viri conciones apud ſe retineat. Nemo enim munus hoc tractare pro dignitate poterit, niſi, quae aliunde congeſsit, ita cum animo ſuo verſet ac volvat, ut ex alienis, multarum rerum adiectione, tractandique ratione, ſua quodam modo faciat: ut videlicet non aliunde adſcita, ſed domi ſuae nata videantur: quod non levis operae atque negotii eſt. Quo autem is, quem imitari ſtudet, in hac dicendi facultate praeſtantior eſt, eo eſt difficilius humili ingenio ſublimia aptare. Hoc enim perinde eſt, ac ſi quis aurea Saülis arma exiguo Davidis corpori accommodare velit. Haec ſunt igitur, quae ſtudioſus concionator providere ante omnia debet, quo fideliter munus ſuum adminiſtrare valeat. Reliqua paucis expediemus.

CAP.

(a) *Hebraeor. 9.* (b) *Actor. 2.*

CAP. XIII.

QVA RATIONE ECCLESIASTES CONCIONEM adornare debeat.

HIS ita constitutis, quonam modo Ecclesiastes concionem adornare & scribere debeat, breviter indicandum est. Meminisse igitur ad hoc oportet, ex quinque rhetoricae partibus, quas in II. huius operis libro (a) numeravimus, tres esse ad scribendum necessarias, inventionem, dispositionem, & eloquutionem. Primus ergo labor est, invenire quid dicas. Hanc autem inventionem dabit primum quidem parata ante facultas & sententiarum thesaurus: deinde inveniendi ars, de qua in superioribus libris disseruimus: tum praeterea diligens & studiosa lectio, quae praesenti labore inventionis opes augere solet. Sed quoniam de inveniendi ratione modo diximus, nihil hic addere opus est, nisi hoc solum, quod Ecclesiastes pium mentis affectum, quatenus fieri posit, huic praesenti lectioni adiungat: ut quem ipse pium affectum intra se legendo conceperit, in auditorum animos dicendo transmittat. Si quid autem inter legendum offenderit, quod ipsum magis afficiat; ibi pedem figat, & cum animo suo verset atque retractet, nec oblatam pii affectus occasionem vacuam abire sinat. Ea vero omnia, quae vel legendo, vel meditando invenerit, brevissime in chartula describat: quo videlicet in prospectu cuncta, quae invenerit, habeat; ut commodiora ex illis eligere, & in ordinem redigere posit.

Post inventionem, proxima dispositionis cura est. Vbi enim ex tumultuaria illa rerum congerie & veluti silva aptissime elegerit, ea in ordinem disponere & suis in locis collocare necesse est. Quod ita facere debet, ut nihil in sententiis aut scripturarum testimoniis afferendis detortum, nihil sit violentum; sed omnia suis in locis apte collocentur, & velut ad numerum cadant: ut non aliunde ad-

(a) *Cap. 1. pagg.* 43. & 44.

adſcita, ſed cum rebus ipſis nata videantur. Quam rem D. Chryſoſtomus diligentiſsime obſervare ſolet. Hanc autem orationis partem prudentia maxime & iudicio conſtare, auctor eſt (a) Cicero. Quae vero arte tradi poſſunt, in IIII. huius operis libro expoſuimus: ad quem locum ſtudioſum concionatorem remittimus.

Vbi vero inventa diſpoſuerimus, poſtremus ac maximus eloquutionis labor ſequitur: quae eſt velut ultima inventionis forma. Prior enim forma eſt diſpoſitio, quae velut corporis oſſa, iuncturis diſtincta, ſuis locis aptat: poſterior vero eloquutio eſt, quae, ut ſuo loco diximus, carnem, & ſanguinem, & colorem ſuum ac ſpeciem oſsibus ac nervis addit. Huius autem eloquutionis velut parens quaedam cogitatio eſt, a qua omnis eloquutionis vis ornatuſque procedit. Vt enim pictores quam imaginem effingere volunt, mente prius concipiunt, cuius exemplar manus ſequitur: ſic concionator res primum concipere pro dignitate debet, ut deinde calamus propoſiti exemplaris ductum ordinemque ſequatur. Qua quidem ſimilitudine intelligimus, talia eſſe, quae propoſito exemplari fiunt, quale exemplar ipſum eſt. Quid enim ex depravato exemplari, niſi depravatum opus, conſequi poteſt? Quo fit, ut quiſquis res optime conceperit, ſit etiam eas optime dicturus. Veriſſime enim dictum eſt: (b) ſi rem potenter conceperis, nec facundia dicendi, nec ſermo te deſeret ullus. Huic ergo cogitationi ſe totum Eccleſiaſtes tradat. Haec enim, ut Fabius ait, (c) „ paucis admodum horis magnas etiam cauſas com-„ plectitur. Haec quoties intermiſſus eſt ſomnus, ipſis no-„ ctis tenebris adiuvatur. Haec inter medios rerum actus „ aliquid invenit vacui, nec otium patitur. Neque vero re-„ rum ordinem modo, quod ipſum ſatis erat, intra ſe ipſa „ diſponit; ſed verba etiam copulat, totamque ita contexit „ ora-

(a) *De orat. lib.II. cap.76.* (b) *Ita, non tamen ad litteram, Horatius in arte poet. v.40. & 41. Eius haec ſunt verba:*

...... Cui lecta potenter erit res,
Nec facundia deſeret hunc, nec lucidus ordo.

(c) *Inſtit. lib.X. cap.VI. ſub initium.*

„ orationem , ut ei nihil praeter manum desit. Nam memo-
„ riae quoque plerumque inhaeret fidelius , quod nulla scri-
„ bendi securitate laxatur. „ Hactenus Fabius.

Ad hanc igitur cogitationem , & tempora & loca idonea captanda sunt. Tempus autem vel antelucanum , vel nocturnum , quum nec familia perstrepit , nec tumultus ullus partem nobis mentis eripit , commodissimum est. Loci quoque solitudo & obscuritas aciem mentis ad cogitandum efficit clariorem. Sacer vero locus , & is in primis in quo sacra eucharistia adservatur , super omnes alios aptissimus est. Sacramentalis enim Christi Domini praesentia miro modo pii hominis mentem & componit , & afficit , & ad salutaria atque utilia magis , quam curiosa & subtilia , cogitanda inducit. Hoc tamen admonendum , ut quum primum ea , quae paravimus , cogitare cum animo nostro coeperimus , ab iis praecipue cogitandi initium faciamus, quae animum nostrum maxime , quum legerentur , commoverunt, quaeque auditoribus maxime salutaria esse intelleximus. Haec namque facile pectus nostrum , ut ante fecerunt , incendunt : quo affectu incensa mens ad reliqua ab initio usque ad finem cogitanda magis apta erit. In hac autem cogitatione danda nobis opera est , ut quoties argumentationem aliquam fuerimus persequuti , aut mysterium aliquod explicuerimus , ad officii nostri scopum , hoc est , ad christianae vitae institutionem , aut pium animorum motum, haec ipsa , quae diximus , quatenus fieri possit , convertamus. Illa etiam , quae grandis figurae materiam esse in superiori libro (a) diximus , ubi locus postulaverit , tractanda erunt. Haec enim ad flectendos auditorum animos potentissima sunt. Flectere autem , esse inter tria concionatoris officia praecipuum , ex D. Augustini sententia superius (b) diximus. Ad hoc autem orationis cursum assidue vertere , & utilissimum , & laudatissimum , & cordatis auditoribus populoque gratissimum est : quum omnibus fere, natura docente , persuasum sit , concionatoris officium ad christianae vitae institutionem , & morum correctionem institutum esse.

Hanc

(a) *Cap. 19. pag. 348. seqq.* (b) *Pag. 326.*

Hanc porro cogitationem ſtilus deinde feliciter & facile ſequetur. Vt enim D. Hieronymus ait, *quae bene ſcimus, bene & loquimur*. Ea autem bene ſcimus, quae diu multumque cum animo noſtro retractavimus, in eiſque penetrandis aciem mentis infiximus. Ea initio quidem, quamdiu ſtilus formatus non eſt, expediet ſane totam concionem patria lingua ad verbum ſcribere: quamquam hic non nihil periculi eſt, niſi diligenter pronuntiandi leges attendamus, ne omnia uno vocis tenore pronuntiemus: ut ii faciunt, qui ea, quae memoria complexi ſunt, recitare ſolent. Vbi vero ſtilus ipſe aſsidua exercitatione vires collegerit, tunc ſcribendi laborem moderari oportebit. Quae enim plana atque facilia ſunt, breviter, ſive latino, ſive patrio ſermone, ſcribenda erunt. Poterit enim ea ex tempore concionator commode explicare. Loca vero difficiliora oportebit eo modo ſcribere, quo dicenda ſunt. In quo genere ponimus membra illa, atque comparia, quibus D. Cyprianus frequentiſsime & elegantiſsime utitur, qualia ſunt illa: (a) „ evangelica „ praecepta, fratres dilectiſsimi, nihil ſunt aliud, quam „ magiſteria divina, fundamenta aedificandae ſpei, firma- „ menta corroborandae fidei, nutrimenta fovendi cordis, „ gubernacula dirigendi itineris, praeſidia obtinendae ſalu- „ tis: quae dum dociles credentium mentes in terris in- „ ſtruunt, ad caeleſtia regna perducunt. „ Idemque rurſus ad Donatum: (b) „ tenacibus ſemper illecebris neceſſe eſt, ut „ ſolebat, vinolentia invitet, inflet ſuperbia, iracundia in- „ flammet, rapacitas inquietet, crudelitas ſtimulet, ambi- „ tio delectet, libido praecipitet. „ Hactenus ille. Huiuſmodi ergo orationes, ſi quando inciderint, incidere autem aliquando, quoniam ſunt venuſtiſsimae, debent, prius quidem ad verbum ſcribendae, & memoriae etiam, ne nos ſermo deſtituat, fideliter ſunt commendandae.

CAP.

(a) *His verbis incipit ſermo, ſeu liber, de oratione dominica.* (b) *Epiſt. I. olim II. ſub initium.*

CAP. XIV.

QVO MODO ECCLESIASTES PRAEPARARE animum ſuum debeat, quando concionem habiturus eſt.

VT huic inſtitutioni noſtrae finem apponamus, illud etiam ſcribendum eſſe iudicavi, quonam modo eccleſiaſtes praeparare animum ſuum debeat, quum iam iam concionaturus eſt. Vt enim diſciplina venatoribus eſt, accipitres ad invadendam praedam inaedia praeparare: ita nos ad hanc ſpiritualem animarum venationem, de qua Dominus apud Ieremiam (a) meminit, compoſitis animi affectibus praeparari debemus. Ad hoc autem primum eſt, ut ea nocte, quae concionis diem antecedit, in oratione perſeveremus, ſuppliciter illum obſecrantes, qui ſapientiae auctor & gubernator eſt: in cuius manu ſumus & nos, & ſermones noſtri: illum,inquam, qui (b) linguas infantium diſertas facit, ut feliciter ſermonis noſtri curſum ad nominis ſui gloriam dirigat, & nobis quidem puritatem intentionis, auditoribus autem proficiendi ſtudium clementer impertiatur. Novi piiſsimum quemdam concionatorem, qui non modo fuſis lacrimis, ſed caeſo etiam verberibus corpore, haec ipſa a Domino poſtulabat. Sequenti vero die ſacra dominici corporis & ſanguinis myſteria, quanta poterit animi ſubmiſsione atque devotione, celebret: detque operam, ut devotionis calorem, quem ex ſacra celebratione Domino adſpirante conceperit, ſecum ad ſuggeſtum deferat. Plurimum enim hoc ipſum ad bene dicendum iuvabit.

Vbi vero ſuggeſtum conſcenderit, priuſquam dicendi initium faciat, quae dicturus eſt, omnia ad communis Domini gloriam, & animarum ſalutem dirigat; ſuppliciterque ab eodem miſericordiae parente poſcat, ut nihil ante oculos ſuos, niſi ſola eius gloria, obverſetur. Indigniſsimum enim eſt, ubi tam magna rerum momenta verſantur, ubi Deus

(a) *Ierem. 6.* (b) *Sap. 10.*

Deus ipſe, cuius cauſa agitur, praeſens adeſt, ad inanem popularis aurae plauſum, poſthabito mundi iudice Deo, oculos deflectere. Hac igitur parte Eccleſiaſtes (a) Armeniae, inclitae feminae, fidem atque pudorem imitari ſtudeat; quae, a Cyri convivio domum rediens, Cyri pulchritudinem omnibus laudantibus, interrogata a viro, quid de Cyri dignitate ſentiret, ait: a te, mi vir, oculos numquam deflexi; itaque, qualis alieni viri forma ſit, prorſus ignoro. Si igitur femina haec, praeſente viro, ne in Cyrum quidem, & regem, & forma praeſtantem, oculos coniicere auſa eſt; quis ferat, praeſente ſaeculorum rege, ad inanes vulgi rumuſculos mentem convertere? Et quoniam ſaepe hoſtis antiquus velut ex inſidiis occupatum concionatorem adoritur, dum inter dicendum latenter vanas ingerit cogitationes; ipſe, antequam dicere incipiat, quidquid dicenti ſibi vanitatis obreperit, initio adiuret atque deteſtetur, Deoque mentem ſuam puram caſtamque exhibeat. Quod ut praeſtare rectius valeat, Chriſtum Dominum ad iudicium, ſanctorum millibus ſtipatum, venientem, ſeque ante illum tumulo conditum in adverſo pariete cogitatione depingat, ut hinc ſuperni iudicis timor, inde mortis paullo poſt futurae metus, concionatoris mentem a periculoſiſsimo & occultiſsimo inanis gloriae flatu incolumem ſervet, quae, ut D.Bernardus ait, leviter quidem volat, leviterque penetrat, ſed non leve vulnus ingerit.

Vt autem & alacrius, & purius munus ſuum aggrediatur, mirabilem eius fructum atque utilitatem, quam in primo huius operis libro (b) expoſuimus, ad mentem revocet: quam novo hoc exemplo utcumque explicare tentabo. Fingamus, eſſe principem aliquem, pietate & virtute praeſtantem; eumdemque non ſolum opibus, ſed etiam miſericordia, & benignitate divitem; qui inter cetera virtutum inſignia, hoc etiam habeat, ut ſeptimo quoque die mille pauperes in domum ſuam convocet, certamque pecuniae ſummam in uniuſcuiuſque ſinu ad inopis vitae ſuſtentationem condat. Quis non hunc principem ſummis laudibus efferret? Quis

(a) *Apud Franc. Patric. Senenſ. de inſtit. reip. lib. IIII. tit. 5. in fine.*
(b) *Cap. 2. pag. 3. ſeqq.*

Quis non hoc opus & Deo, pauperum amatori, gratissimum, & principi maxime salutare esse non videat? Si hoc igitur opus eximiis laudibus dignissimum est, quibus, quaeso, laudibus pii concionatoris opus dignum putabimus, qui omnibus diebus dominicis, proposita ante se frequenti hominum turba, non pecuniam, perituris corporibus profuturam, sed animabus spiritualem alimoniam, vitae pabulum, & salutis aeternae poculum subministrat? Vnico enim vocis ministerio omnes adstantium animas reficit, erudit, consolatur, & illuminat: & ita illuminat, ut quum ad omnes doctrinae lumen pertingat, non minus unicuique luceat, quam si solus ille hoc beneficio frueretur.

Hoc etiam tempore duo illi, antequam dicere incipiat, providenda sunt, eloquutio, & pronuntiatio: hoc est, quonam modo animi sui sensa verbis explicare, & qua vocis figura eadem pronuntiare debeat. Ad illud autem hoc praecipue spectat, ne lingua mentem praecurrat, ne verba in labris tantum nascantur, sed ab imo pectore cum iudicio progrediantur. Vt enim musices periti mente prius dictant, quod manus pulsando exsequitur; mens enim magistra, manus vero ministra obsequens est: ita vir eloquens sollicito & prudenti iudicio providet, quae deinceps lingua prolatura est. Qua ex re liquet, quam libera ab omni metu & perturbatione mens esse debeat, quae uno atque eodem temporis spatio sermonis velocitatem, & linguae volubilitatem antevertere, & regere, & actionem etiam moderari debet. Alioqui nisi dicendi magistra mens omnia praeveniat, nihil neque prudenter dici, neque apte pronuntiari poterit. Qua de causa concionis exordia, quamdiu dicentis animus non incaluit, submissa, & intervallis longioribus distincta esse debent, quo ad providenda, quae dicimus, detur aliqua cogitationi mora. Paullatim enim animus dicendo incalescet, quo tempore facilius omnia se se dicenti offerent. Hic enim mentis ardor, si rectorem habeat, magnus dicendi magister est.

Maius autem est moderandae actionis negotium. Eloquutio enim antecedenti labore ac studio iuvatur: at pronun-

nuntiatio tota praesentis temporis est. Ex universa autem illa pronuntiandi ratione, quam superius (a) tradidimus, haec sibi tunc ante oculos ponat. Primum quidem frequentissima illa aequalitatis & inaequalitatis vitia, quae ibidem (b) perstrinximus, fugiat. Deinde vero curet, ut distincte, apte, atque ornate, quae dicenda sunt, pronuntiet. His enim virtutibus tota recte pronuntiandi facultas continetur. Sic enim fiet, ut pronuntiatio, quemadmodum eloquutio, emendata, dilucida, apta, & ornata sit. Et quidem distincte dicimus, quum intervallis suis orationis partes, & membra, articulosque distinguimus. Apte vero, quum & sententiis & verbis suam vocis figuram & corporis gestum accommodamus: quam rem paullo ante (c) copiose tractavimus. Ornate vero pronuntiamus, quum damus operam, ut vocem ipsam cum naturali quadam suavitate fundamus, quae videlicet nulla asperitate auditorum aures laedat, quas si non demulceat, certe non exasperet. Hoc autem praestare facilius poterunt, qui clara & suavi voce a natura donati sunt, si hanc in pronuntiando curam non neglexerint. Vocis autem acrimonia non semper, sed quum res postulat, utendum est: quae, ne languescat oratio, non infrequens esse debet. Qua in re impetus hic & ardor animi, ut ante (d) diximus, sic regendus & moderandus est, ne arteriae laedantur, & vox incondita quadam & insuavi asperitate aures offendat. Has igitur praecipuas agendi virtutes Ecclesiastes in prospectu semper habeat. Quas ut uno simplicique intuitu contempletur, non erit inutile, si forte insignem aliquem aetatis suae concionatorem audierit, aut quemvis alium, citra concionem, hac pronuntiandi virtute praestantem, eum sibi ante oculos ponat, immo & eius effigiem in adverso pariete depingat. Sic enim fiet, ut, sola hac imagine ante oculos posita, tota pronuntiandi ratio, quae multis, ut ante vidimus, praeceptis constat, hoc uno intuitu sibi offeratur. Quod si duos etiam, variis inter se dicendi pronuntiandique virtutibus insignes, audierit, eos etiam ante se simili ratione statuat; ut multae virtutes, multaque agendi

(a) *Pag.* 372. *seqq.* (b) *Pag.* 389. (c) *Pag.* 377. *seqq.* (d) *Pag.* 390.

praecepta, sub hac specie se se illi obiiciant.

Illud autem providere diligentissime debet, ut quum dicit, totamque vim cogitationis ad bene dicendum confert, partem etiam cogitationis pronuntiationi tribuat. Dantur enim in intervallis morulae quaedam, in quibus, citra eloquutionis iacturam, hoc etiam provideri possit. Mens enim, quae magno divinitatis beneficio mortalibus data est, tantam habet vim, ut eodem temporis spatio, & quid dicere, & quo modo dicere, & quemadmodum rebus, quas dicit, vocis figuram, & corporis gestum accommodet, animadvertere possit. Si enim ea recte prius fuerit instituta, haec omnia providere ita potest, ut prima illa dicendi cura alias non excludat.

PERORATIO.

HAEC habui, candide lector, quae de ratione concionandi dicerem, plura, quae mihi se se ingerebant, dicturus, si per alias occupationes & impedimenta licuisset. Sed haec tamen, ut arbitror, studioso concionatori satis erunt, ut cetera ipse per se invenire atque observare queat. Vere enim a Salomone dictum est: (a) da sapienti occasionem, & addetur ei sapientia. Audio etiam, insignes aliquot viros hac nostra aetate praeclara volumina de concionandi ratione edidisse, quae nondum ad manus meas pervenerunt: quae moneo diligenter evolvi. Sic enim fiet, ut haec divina facultas, multorum inventis & accessionibus aucta, numeris omnibus absoluta sit. Hac enim ratione disciplinas omnes crevisse, & ad perfectionis culmen pervenisse, Aristoteles (b) auctor est. Multorum autem inventa atque observationes ad concionandi officium esse necessarias, officii huius excellentia declarat: cuius nescias aestimare, maior ne utilitas, an difficultas sit. Quam rem insignium concionatorum raritas, quam in omnibus saeculis aetatibusque videmus, non obscure declarat. Nec maior olim oratorum copia, quam saeculo nostro insignium concionatorum fuit. Ipse

(a) *Prov. 9.* (b) *Ethic. lib. I. cap. 7.*

Ipſe enim eloquentiae parens Cicero in primo de oratore libro (a) plurimos & philoſophos,& mathematicos,& iuriſperitos, & muſicos, & poëtas, & belli duces, in ſua quoſque facultate praeſtantiſsimos, in ſola urbe Roma fuiſſe memorat: quum tamen ſingulis aetatibus vix ſingulos tolerabiles oratores exſtitiſſe dicat. Cuius rei cauſam eſſe docet multiplicem rerum omnium ſcientiam, variaſque ingenii, & naturae dotes, quae ad orandi munus feliciter obeundum requiruntur; inter quas pronuntiandi, & agendi gratiam numerat; quae ſola ipſa, ut idem ait, (b) quanta ſit hiſtrionum levis ars & ſcena, declarat: in qua, quum omnes in oris & vocis & motus moderatione elaborent, quis ignorat, quam pauci ſint, fuerintque, quos animo aequo ſpectare poſsimus? Haec igitur omnia ad perfectam huius muneris functionem ita requiruntur, ut ſi unum aliquod eorum deſit, facultas dicendi mutila & manca; ſi vero ſola pronuntiationis gratia deſit, nulla futura ſit. Deeſt enim inſtrumentum & organum, quod animi noſtri ſenſus atque conceptus ad auditorum aures commode perferat. Quum ſint autem tres praecipue concionatoris partes, inventio, eloquutio, & pronuntiatio, & de inveniendi ratione multi multa dixerint; nos omiſſas ab aliis partes, eloquutionem, & pronuntiationem, copioſius perſequi voluimus; quod hae, ab aliis neglectae, ad concionandum maxime neceſſariae ſint. Boni ergo candidus lector operam noſtram conſulat: quae ſi parum utilis viſa fuerit, hoc tamen praeſtabit, quod eruditorum ingenia ad utiliora & meliora invenienda exacuet: quod abunde magnum laboris noſtri praemium exiſtimavimus.

EXPLICIT ECCLESIASTICAE RHETORICAE, ſive de ratione concionandi, liber.

(a) *Cap.2.* (b) *De Orat. lib.I. cap.5.*

INDEX I.

EXHIBENS

LIBROS, CAPITA, PARAGRAPHOS.

LIBER PRIMVS.

LIBER SECVNDVS.

LIBER TERTIVS.

LIBER QVARTVS.

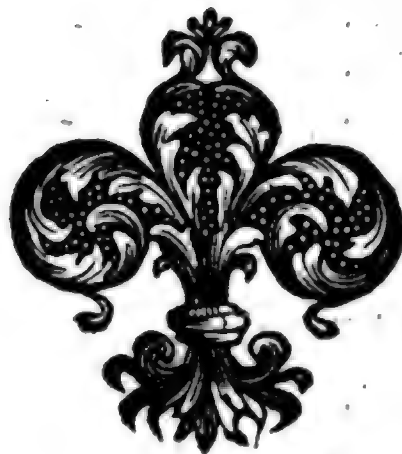
§.I.

LIBER QVINTVS.

LIBER SEXTUS.

CAP.

EXPLICIT INDEX I.

IN-

INDEX II.

EXHIBENS

SACRAE SCRIPTVRAE LOCA.

VETVS TESTAMENTVM.

Re-

Ec-

****

NOVVM TESTAMENTVM.

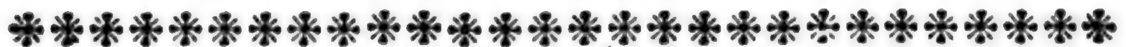
Ad

EXPLICIT INDEX II.

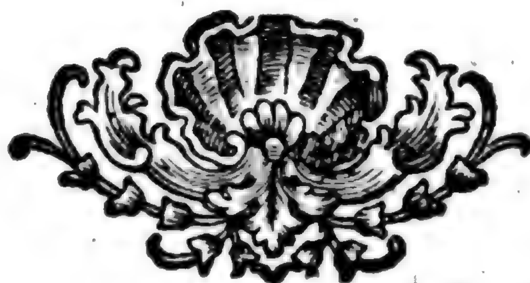

INDEX III.
EXHIBENS
SCRIPTORUM TESTIMONIA.

EXPLICIT INDEX III.

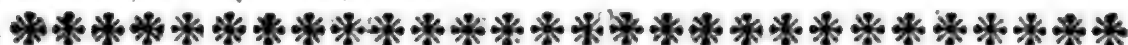

INDEX IV.

RERUM

ET PROPRIORUM NOMINUM.

Admonitum lectorem volo, non nulla in hoc indice propria scriptorum nomina desiderari; quaedam etiam reperiri, quibus non omnes, ubi leguntur, paginae adiectae sunt. Quod dedita opera factum est, ne actum agere videamur. Ea enim videre est in secundo ac tertio indicibus, quibus si postremum hocce addideris, & omnium propriorum nominum indicem videbis perfectum, & nihil quoque praetermissum esse, quod tuae utilitati quoquo modo inserviat.

A

Actio-

 qua-

Asi-

B

C

Cle-

D

du-

quar-

E

La-

Ex-

F

G

H

I

Iu-

ma-

P

que

Q

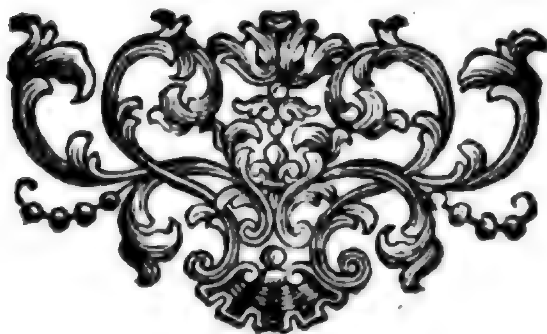
R

T

V

Z

EXPLICIT INDEX IV.

ERRATA SCRIPTVRAE MACHINARIAE potiora.

Pag.	*lin.*	*errata*	*legenda.*
25	3	falice	facile.
43	32	maioris	maiori.
86	6	Crambebis	Crambe bis.
161	35	extimiſceres	extimeſceres.
186	30	antequum	antequam.
212	23	hominum	hominem.
216	8	mobilis	nobilis.
260	17	gavitatis	gravitatis.
271	26	presbyter	presbyteri.
368	18	AEchines	AEſchines.
400	4	faciam	faciem.

